

Universitat Autònoma de Barcelona

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi queda condicionat a l'acceptació de les condicions d'ús establertes per la següent llicència Creative Commons: http://cat.creativecommons.org/?page_id=184

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis queda condicionado a la aceptación de las condiciones de uso establecidas por la siguiente licencia Creative Commons: <http://es.creativecommons.org/blog/licencias/>

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis it is limited to the acceptance of the use conditions set by the following Creative Commons license: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=en>

Conflicte, violència i repressió a Benissa: Guerra Civil i primer Franquisme, 1936-1945

Luis Botella Ivars

Tesi doctoral

Director: Josep Puigsech Farràs

Programa de doctorat d'Història Comparada, Política i Social
Facultat de Filosofia i Lletres. Departament d'Història Moderna i
Contemporània

**Universitat Autònoma
de Barcelona**

Bellaterra (Cerdanyola del Vallès), 2022

Resum: Aquesta monografia presenta l'estudi del municipi de Benissa (Alacant) des de la Guerra Civil fins els primers anys de dictadura franquista. S'analitzen aspectes de caire polític, econòmic, social i religiós que determinaren la vida d'aquest municipi, amb el fil conductor situat en les dinàmiques de violència i repressió que s'hi donaren, les quals no resulten comprensibles sense tenir també present l'herència generada pels anys previs a 1936. Les transformacions i ruptures que suposà l'esclafit de la guerra i les primeres accions violentes que es donaren al municipi marcaren el primer estadi rellevant de la nostra recerca. El punt final del nostre estudi s'estableix al 1945, moment en què els jutjats militars ja no processaren a cap benisser. Aquesta tesi ompli buits historiogràfics importants fins ara desconeguts i silenciats a nivell local, com tot el que suposà la repressió de guerra i postguerra o la gestió posterior de l'espai municipal, sense oblidar la perspectiva de gènere en tota aquesta trajectòria. Tot això emmarcat dintre de la comarca de la Marina Alta a la qual pertany Benissa, quedant contextualitzada aquesta monografia local a nivell comarcal, regional, provincial i, en darrera instància, a nivell estatal.

Resumen: Esta monografía presenta el estudio del municipio de Benissa (Alicante) desde la Guerra Civil hasta los primeros años de la dictadura franquista. Se analizan aspectos de tipo político, económico, social y religioso que determinaron la vida de este municipio, con el hilo conductor situado en las dinámicas de violencia y represión que se dieron, los cuales no resultan comprensibles sin tener también presente la herencia generada en los años previos a 1936. Las transformaciones y rupturas que supusieron el estallido de la guerra y las primeras acciones violentas que se dieron en el municipio marcaron el primer estadio relevante de nuestra investigación. El punto final de nuestro estudio se establece en 1945, momento en que los juzgados militares ya no procesaron a ningún ciudadano de Benissa. Esta tesis llena vacíos historiográficos importantes hasta ahora desconocidos y silenciados a nivel local, como todo lo que supuso la represión de guerra y postguerra o la gestión posterior del espacio municipal, sin olvidar la perspectiva de género en toda esta trayectoria. Todo esto enmarcado dentro de la comarca de la Marina Alta a la cual pertenece Benissa, quedando contextualizada esta monografía local a nivel comarcal, regional, provincial y, en última instancia, a nivel estatal.

Abstract: This monograph presents the study of the municipality of Benissa (Alicante) from the Civil War to the early years of the Franco dictatorship. Political, economic, social and religious aspects that determined the life of this municipality are analysed, locating the guiding principle in the dynamics of violence and repression that occurred, which cannot be understood without also taking into account the inheritance generated in the years before to 1936. The transformations and ruptures that meant the outbreak of war and the first violent actions that took place in the municipality marked the first relevant stage of our research. The ending point of our study is established in 1945, when the military courts no longer prosecuted any citizen of Benissa. This thesis fills important historiographical gaps hitherto unknown and locally silenced, as everything that meant the repression of war and post-war or the subsequent management of the municipal space, without forgetting the gender perspective throughout this trajectory. All set within the region of the Marina Alta to which Benissa belongs, contextualizing this local monograph at the county, regional, provincial and, ultimately, at the state level.

AGRAÏMENTS

Aquesta ha sigut una investigació molt solitària, llarga i complicada però que hagués estat impossible sense el suport de molta gent.

Primer que tot agrair-li a Josep Maria Solé i Sabaté haver confiat amb mi quan jo era un perfecte desconegut i a Josep Puigsech Farràs per haver-me donat ales i suport constant perquè acabés aquesta tesi doctoral. Sense tots els seus ànims i bon fer constants no hagués sigut possible acabar aquesta tesi.

Al meu amic Bernat Capó García, dels pocs que sabien que estava realitzant aquesta tesi. Em sap greu que morís sense veure-la acabada, però allí on estiga espere que es senta molt orgullós d'observar que no se li oblidia ni a ell ni als seus avantpassats.

A tot el personal dels arxius que m'han obert les portes i m'han assessorat, des de Vicente Gomís, l'arxiver de Benissa qui sempre m'ha facilitat tot el que li vaig demanar, fins al personal encarregat dels arxius d'Alacant, Salamanca o Madrid, especialment a los del Archivo General e Histórico de Defensa Militar quienes constantemente han sido diligentes con todas las peticiones que solicité. Ana, te agradezco enormemente tu simpatía y predisposición en todos los archivos que te pedí. De igual manera vull agrair al personal encarregat de l'Hemeroteca de València i Alacant així com al de les diverses biblioteques com ara la Biblioteca del Pavelló de la República

A l'equip administratiu de la UAB, especialment a Montse que sempre m'ha atès en tot el que he necessitat així com a l'Institut Les Corts per l'enorme comprensió que han tingut envers aquesta investigació.

Als meus pares i a la meua germana el seu suport al llarg d'aquests durs anys, perquè sense el seu recolzament aquesta investigació hagués sigut encara més complicada. També a María Martínez Sotelo per donar-me suport en els moments més difícils i ajudar-me quan més ho vaig necessitar.

Agrair-li a tots els benissers que desitjaren ser entrevistats perquè gràcies a ells aquesta investigació té un caràcter més humà i més pròxim. Especialment agrait quede amb Catalina Llopis Pérez, filla de Pompilio, que m'acollí en la seua casa i m'obrí el cor per explicar-me totes les seues vivències.

A Maria Teresa Morón, Carmen Martí, Josep Ahuir, Héctor París i Israel Orga per les distingides converses que hem mantingut.

A Quico Llopis pels seus ànims i suports. Hem va reconfortar moltíssim les paraules que em dedicares. Gràcies.

A Víctor Pineda i Vicent Moreno per recolzar-me en els meus projectes.

I a tot aquell qui m'ha somrigut i a desitjat el meu bé.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ.....	1
1. PUNTS DE PARTIDA EN LA TRAJECTÒRIA DE BENISSA.....	12
1.1. Primeres dades preliminars.....	12
1.2. Vida política des de 1923.....	19
1.3. Trajectòria sindical des de 1930.....	29
1.4. Vida social: l'exemple de la perspectiva de gènere.....	34
1.5. La II República des d'una òptica política.....	37
1.6. La II República des d'una òptica sòcio-laboral.....	48
2. LA GUERRA CIVIL (1936-1939).....	54
2.1. L'esclat de la guerra.....	54
2.2. La dimensió política d'un municipi en guerra.....	61
2.3. La vida quotidiana a la rereguarda benissera.....	82
2.3.1. La rutina de la vida diària al municipi durant la guerra.....	82
2.3.2. Les Brigades Internacionals i el servei sanitari.....	91
2.3.3. L'economia de guerra.....	94
2.3.4. La col·lectivització.....	103
2.3.5. Les benisseres durant la Guerra Civil.....	106
2.4. Organismes de repressió republicana.....	114
2.5. La repressió republicana durant la Guerra Civil i el seu balanç.....	121
2.5.1. L'actuació envers als ciutadans dretans i el clero.....	121
2.5.2. Operació Tadea: la fugida a Mallorca en barca.....	133
2.5.3. Els assassinats.....	137
3. EL PRIMER FRANQUISME A BENISSA (1939-1945).....	142
3.1. La caiguda de la República i l'ocupació franquista al municipi.....	142
3.2. La gestió local de Falange i l'Ajuntament.....	146
3.3. Societat, educació i economia en la postguerra.....	153
3.4. La repressió franquista.....	165
3.4.1. Els processos sumaríssims.....	165

3.4.2. La dinàmica de la repressió en els processos sumaríssims.....	187
3.4.3. La corrupció de la defensa.....	221
3.4.4. El control sobre la societat sense necessitat de judicis sumaríssims.....	225
3.4.5. Els executats.....	233
3.5. L'estudi de casos.....	239
3.5.1. Els processos contra els alcaldes republicans que governaren a Benissa.....	239
3.5.2. Els processos contra ciutadans estrangers vinculats a Benissa...	245
3.5.3. Les benisseres durant la postguerra.....	249
3.5.3.1. Josefa Puigcerver Ivars: l'única dona processada de Benissa.....	256
3.6. Les depuracions.....	260
3.6.1. Depuracions a funcionaris.....	260
3.6.2. Depuracions a militars.....	261
3.6.3. Depuracions a mestres.....	266
3.7. Presons, camps de concentració i treballs forçosos.....	275
3.8. Els exiliats.....	284
3.9. La lògica de la repressió.....	288
CONCLUSIONS.....	303
BIBLIOGRAFIA.....	312
ARXIU.....	321
HEMEROTECA.....	321
FONTS VIRTUALS.....	322
ANNEX.....	323
<i>Taula I.</i> Mestres, alumnes i assistència a l'aula durant la Guerra Civil.....	323
<i>Taula II.</i> Ciutadans benissers empresonats durant la Guerra Civil.....	325
<i>Taula III.</i> Ciutadans naturals o residents a Benissa assassinats durant la Guerra Civil.....	331
<i>Taula IV.</i> Ciutadans assassinats al terme de Benissa naturals o residents d'altres pobles durant la Guerra Civil.....	333

<i>Taula V.</i> Condemnats a mort i afusellats en la postguerra.....	334
<i>Taula VI.</i> Professionals de l'educació que treballaren a Benissa durant la Guerra Civil als quals se'ls aplicà un procés de depuració en la postguerra.....	335
<i>Taula VII.</i> Ciutadans vinculats a Benissa que foren empresonats, realitzaren treballs forçosos, estigueren en batallons de treballadors o disciplinaris, o que foren desterrats en la postguerra.....	342
<i>Taula VIII.</i> Ciutadans vinculats a Benissa que se'ls realitzà processos sumaríssims en la postguerra.....	367
<i>Taula IX.</i> Ciutadans vinculats a Benissa que se'ls aplicà la Ley de Responsabilidades Políticas o quedaren inhabilitats pel Tribunal de Responsabilidades Políticas.....	389
<i>Taula X.</i> Ciutadans naturals o vinculats a Benissa que reberen qualsevol tipus de repressió en la postguerra.....	397
<i>Carta I.</i> Renúncia del secretari de la Societat de Camperols de Benissa.....	426
<i>Carta II.</i> Acomiadament del cap del regiment de Flechas Negras després de l'ocupació franquista de Benissa.....	429
<i>Carta III.</i> Carta d'una parella durant l'empresonament del nuvi.....	431
<i>Carta IV.</i> Aval a un presoner republicà.....	433

Als meus pares, a la meua germana, a tota la meua família.

Als meus avis.

A la meua núvia.

Als meus amics.

A Bernat Capó.

To Andrew Fletcher.

A tots aquells benissers i benisseres silenciats.

La memòria és un laberint per on els records se solen perdre, però sortosament tenim el fil de la imaginació per anar retrobant-los, una mica matisats, és clar, per la llarga caminada pels verals del temps. On trobem una llacuna seca posem unes gotes de barruf –potser llàgrimes– i seguim navegant per les aigües reviscudes del passat. Caldrà fer una declaració de principi, que no de principis, doncs això vindrà debanant-se al llarg del recorregut mamprès.

Bernat Capó García

Mirant cap enrere. Projecte inèdit basat en les seues memòries

So we're different colours and we're different creeds

And different people have different needs

It's obvious you hate me though I've done nothing wrong

I've never even met you, so what could I have done

I can't understand

What makes a man

Hate another man

Help me understand

People are people, so why should it be

You and I should get along so awfully

People are people – Depeche Mode

Some Great Reward, 1984

ABREVIATURES

ANM, Asociación Nacional de Magisterio
AS, Agrupación Sindicalista
ASOB, Agrupación Socialista Obrera de Benisa
BI, Brigades Internacionals
BOE, Boletín Oficial del Estado
BOPA, Boletín Oficial de la Provincia de Alicante
BOPM, Boletín Oficial de la Provincia de Madrid
BPEPM, Biblioteca Pública del Estado en Palma de Mallorca
CNT, Confederación Nacional de Trabajadores
CT, Circulo Tradicionalista
DRA, Derecha Regional Autónoma
EC, Educación Nacional
FAI, Federación Anarquista Ibérica
FET i de les JONS, Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista
FETE, Federación Española de Trabajadores de la Enseñanza
FUE, Federación Universitaria Escolar
GC, Gobierno Civil
IP, Instituciones Penitenciarias
IR, Izquierda Republicana
JL, Juventudes Libertarias
JSU, Juventudes Socialistas Unificadas
LRP, Ley de Responsabilidades Políticas
PARES, Portal de Archivos Españoles
PCE, Partido Comunista Español
PRR, Partido Republicano Radical
PRRS, Partido Republicano Radical Socialista
PS, Partido Socialista
SIPM, Servicio de Información y Policía Militar
SRI, Socorro Rojo Internacional
TRMyC, Tribunal para la Represión de la Masonería y el Comunismo
TRP, Tribunal de Responsabilidades Políticas
UGT, Unión General de Trabajadores
UR, Unión Republicana

INTRODUCCIÓ

L'inici d'aquesta investigació es troba en el projecte iniciat a la pàgina web <https://memoriarecuperada.ua.es/> liderada per un equip de d'historiadors del departaments d'humanitats contemporànies de la Universitat d'Alacant i una xarxa de col·laboradors vinculats a la Comissió Cívica d'Alacant per a la recuperació de la memòria històrica amb l'objectiu de preservar i difondre la memòria col·lectiva del passat viscut pels repressaliats del Franquisme. Sense la seua labor hagués estat impossible iniciar la recerca de les víctimes. No obstant, quan s'inicià aquesta investigació no es trobava el llistat complet amb tots els benissers, sinó que aquest s'amplià posteriorment no sols en nombre, sinó també abraçà les víctimes de València i Castelló. Aquesta pàgina web passà a estar sota l'empara de les polítiques de memòria democràtica i per la convivència de la Generalitat Valenciana, i amb la col·laboració d'altres universitats com Jaume I de Castelló, Miguel Hernández d'Elx i la Universitat de València.

Per la seua banda, Francisco Moreno Sáez liderà el projecte de <https://archivodemocracia.ua.es/> el qual incorporà totes les víctimes del Franquisme de la província d'Alacant aportant informació bàsica sobre les seues condemnes i altres informacions que es puguen trobar en arxius provincials com les referents a les institucions penitenciàries. L'any 2017 la revista *Aguaites* –publicada per l'Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta– dedicà un monogràfic a la repressió de guerra i postguerra d'aquesta comarca on publicà en format físic el llistat complet dels repressaliats procedent de la web dirigida per Francisco Moreno. A l'any següent, publicaria una ampliació on s'estudiaren casos concrets. Així doncs, en paral·lel a aquesta investigació s'amplià el nombre de ciutadans repressaliats i se'n divulgà la informació, però no es realitzà un anàlisi de dades ni un estudi de cas en el conjunt total dels repressaliats benissers.

Gràcies a la labor titànica d'aquests projectes i la facilitat que ofereixen als historiadors per a cercar noms i localitats, es va poder concretar tots aquells ciutadans que estaven vinculats a la nostra investigació i així tenir una base des d'on treballar. A partir d'aquí calia cercar en els arxius aquesta informació per a ampliar-la.

L'objectiu principal d'aquesta tesi ha sigut reconstruir els esdeveniments històrics que es produïren des de l'esclat de la Guerra civil fins els primers anys de la dictadura franquista, sense oblidar la base que va suposar la II República . Per aquest motiu, els noms i cognoms dels seus protagonistes apareixen escrits quan es tracta de fets de públic domini com pogueren ser per exemple decisions polítiques preses en els plenaries de l'Ajuntament o anys de condemna. S'ha preferit deixar les inicials o substituir el nom per l'ofici o l'ideari polític per a preservar l'anonimat d'aquests en determinades ocasions, si bé en la documentació consultada no dona peu al dubte sobre el personatge històric en qüestió, doncs a banda del seu nom i cognoms, apareix el malnom, edat, lloc de residència, esposa o pares. Alguns apartats com els relatius als morts de guerra i postguerra són fets consumats i innegables històricament, i per això

han sigut estudiats per aquesta investigació. No obstant, s'ha preferit apartar-los de la publicació, limitant-nos a explicar sols determinats fets, i no les responsabilitats d'aquells qui es veieren immiscits, les quals en alguns moments són complexes d'establir, però que després d'un estudi exhaustiu queda clar el paper que jugà cadascun d'ells. És per això que ens reafirmem absolutament i totalment sense cap tipus de matisació ni canvi amb el que exposà el redactor d'aquesta tesi en la conferència donada a Benissa al setembre del 2018 al voltant d'aquest tema, però com hem assenyalat, hem preferit deixar-los a banda en aquest estudi.

En quant a la llengua que s'ha fet servir per aquest estudi ha estat el valencià normatiu reconegut per l'Acadèmia valenciana de la llengua, si bé s'ha respectat la forma de parlar al poble quan s'ha citat testimonis orals. Per aquest motiu, a l'hora d'escriure els noms dels ciutadans del municipi, s'ha fet servir el valencià, ja que a pesar de què tota la documentació consultada es troba en castellà, la llengua vehicular al poble és el valencià. Sols s'ha deixat el nom en castellà si es sap que el ciutadà procedia de territori castellano-parlant o perquè en el poble la costum és pronunciar-lo en castellà. De la mateixa manera, com aquesta obra versa al voltant dels habitants del terme de Benissa, no es cita la procedència d'aquests perquè es dona per suposat, i sols es fa menció quan l'individu citat procedia d'una altra localitat. Per altra banda, el sistema de citació utilitzat ha estat el model Chicago.

L'elaboració de la present obra ha estat molt complexa per diversos motius. El primer ha estat manejar un elevat nombre de ciutadans i establir la interrelació que hi havia entre ells. El fet de què la principal font d'aquest estudi hagen estat més d'un centenar de processos sumaris que afectaren als benissers ha suposat que hagem hagut de treballar, sense exagerar, a quasi 1.000 ciutadans que apareixen en llarg de les seues pàgines, en la seua gran majoria naturals de Benissa o que guardaven alguna relació amb el poble. La necessitat d'establir els llaços que hi havia entre el veïnatge per comprendre el fenomen de la Guerra Civil i la immediata postguerra ha comportat que la dificultat augmentés exponencialment. Per aquest motiu ha sigut necessari l'elaboració de guies i esquemes per entendre el per què de la seua forma d'actuar.

Aquestes dificultats plantejades venen donades en gran part pel fet de què el pilar central d'aquesta tesi han estat els processos sumaríssims de postguerra. Per una banda els mateixos processos sumaríssims creen confusió en la seua estructuració i en la direcció que prenen, perquè no es busca esclarir la veritat, sinó culpar, per la qual cosa, en els interrogatoris no es realitzen les preguntes pertinents per esbrinar dubtes clau, i les declaracions són preses directament com acusacions, sense contrastar-les. Per altra banda, les declaracions dels testimonis no sols es contradiuen entre si, sinó amb el que ells mateix havien declarat prèviament, ja que intentaven desvincular-se dels fets. Si a tot això li sumem que declararen tres anys després dels fets ocorreguts, i que tenim constància que alguns d'ells estigueren sotmesos a vexacions tant verbals com físiques, ens trobarem davant casos complexos en la seua reconstrucció. Un dels fets que posa de manifest aquesta investigació és que les tradicionals imatges contraposades entre els republicans i els rebels no sempre es traslladen a la realitat analitzada. Es donaren

situacions de col·laboració entre ambdós tant durant la guerra com la postguerra que parteix de les relacions personals que hi havia entre ells i no tant de les postures polítiques que tenien.

A pesar d'aquestes dificultats, considerem que l'estudi de tots els processos sumaríssims que afectaren als benissers és el punt fort d'aquesta investigació per diversos motius. Primerament perquè en molts estudis sobre repressió són encara inèdits en les investigacions. Fins ara l'única informació que es disposava d'aquests eren les sentències o els anys de condemna dels diversos afectats, però amb aquesta tesi s'ha investigat tots i cadascun dels expedients que afectaren als benissers. En segona instància, perquè no concebem la reconstrucció històrica del període històric comprès entre 1936 i 1945 sense la seua consulta. Fins fa uns anys aquests processos no estaven disponibles al públic, però ara són quasi totalment accessibles per a la seua consulta, i el que contenen, transforma les concepcions que els investigadors tenien sobre els fets ocorreguts. En tercer lloc, perquè a la Marina Alta o en altres municipis de l'actual País Valencià no són habituals monografies com la que plantegem, on s'hagen estudiat tots els processos relacionats amb els seus ciutadans, sinó que solen limitar-se a l'estudi dels protagonistes principals com alcaldes o regidors, però no tots i cadascun dels afectats. I és que un dels fets que hem après al llarg d'aquest estudi és que a vegades la informació clau que permet comprendre el per què dels fets es troba en els casos que semblen més insignificants, ja que en ells se'ns explica de manera paral·lela altres fets esdevinguts al poble, altres visions o es donen a conèixer llaços familiars o d'amistat. En resum, en els processos sumaríssims es troba determinada informació que hauria sigut impossible trobar o deduir d'altres fonts. Com cita C. Mir, *els sumaris militars permeten penetrar en l'essència d'un procés calculat de fabricació d'inculpats*¹ que permeten refer trajectòries personals.

Per poder entendre els diversos punts de vista i les motivacions dels protagonistes que els portaren a actuar d'una determinada manera, vàrem transcriure tots els processos sumaríssims per a facilitar posteriorment la cerca dels diversos ciutadans i veure la relació d'un mateix personatge en relació a la resta de la població. A aquestes transcripcions se li afegí la informació relativa a altres arxius en els períodes compresos des de la dictadura de Primo de Rivera fins la postguerra, la qual cosa ha permès tenir una cosmovisió de tot el període objecte de la recerca de la tesi, sense oblidar els seus antecedents més significatius. El gran nombre de ciutadans tractats i el període tan ampli de l'estudi a fet necessari usar el cercador de noms per poder relacionar-los ja que a vegades la seua relació es limita a fets puntuals. En alguns casos, com els noms que apareixien en els documents variaven d'un escriba a un altre, s'ha consultat els fons indexats de l'Arxiu Parroquial de València –al qual es pot accedir des de www.arxiparrvalencia.org– per determinar de manera concreta el nom i cognom del personatge històric, així com la seua edat. Amb tota aquesta informació, s'anà

¹ Conxita Mir, "Repressió, poder polític i franquisme: per a una història social del poder" en *Sense memòria no hi ha futur. Actes de les III Jornades de Joves Historiadors i Historiadors de la Universitat de Barcelona*. Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, 13, 14 i 15 de març del 2003 (Barcelona: Editorial Afers, 2003) 27.

seleccionant els aspectes més rellevants i definitoris, ubicant-los en els diversos apartats d'aquesta tesi.

La dificultat per investigar en arxius que treballen la repressió és compartida per la resta d'historiadors, ja que a la dificultat de trobar les fonts documentals se li ha de sumar la fragmentació arxivística, la qual cosa obliga a un esforç suplementari per poder reconstruir els fets històrics². Aquesta investigació hagués sigut molt més àrdua de realitzar de no haver sigut per la tecnologia que disposem a dia d'avui, ja que hem pogut treballar a partir de fotocopies i fotografies realitzats sobre els originals. Per poder dur endavant aquesta gegantina tasca han sigut diversos els arxius consultats on es troba una gran part de la documentació inèdita que s'ha indagat.

Com hem citat adés, per aquesta investigació han estat el processos sumaríssims que es troben al Archivo General e Histórico de Defensa (AGHD) ubicat a Madrid la principal font. A causa del gran volum d'expedients a consultar, s'hagueren de sol·licitar l'enviament de fotocòpies i en cas de no haver estat possible, foren consultats en la sala d'investigadors habilitada en el mateix arxiu. Sols en la recta final d'aquesta investigació la documentació passà a estar digitalment disponible. També a Madrid es va consultar el Archivo Histórico Nacional on sols es troben les fitxes policials d'alguns benissers, però aquestes eren incompletes i presentaven trets arquetípics propis de la documentació franquista, per la qual cosa sols han servit per completar i enriquir aquesta tesi.

La indexació digital que s'ha portat també endavant des dels diversos arxius nacionals ha estat un factor clau per poder recaptar tanta informació. En aquest sentit, la web PARES ofereix moltes possibilitats a l'hora de trobar benissers com ara els mestres depurats, els repressaliats de postguerra o la Causa General entre d'altres. Per a qüestions polítiques es sol·licità la documentació de l'arxiu del Centro Documental de la Memoria Histórica (CDMH) a Salamanca el qual conté un volum destacat. No obstant els documents estan dividits per seccions i no per localitat, per la qual cosa ha estat necessari cercar el nom de cada benisser per poder trobar tota la informació relacionada amb el poble. Així mateix també s'ha consultat informació referent al PS de Benissa en l'arxiu de la Fundación Pablo Iglesias (AFPI), encara que hi ha escassos documents. De fet, si la informació aportada en aquesta tesi és tan desigual en relació als partits polítics, es deu a la seua conservació ja que en alguns casos hi ha nombrosa informació com la correspondència que hi hagué a nivell intern del Partido Republicano Radical (PRR), però en altres és quasi inexistent.

En relació als mestres depurats s'ha consultat el Archivo General de la Administración (AGA) a Alcalá de Henares on hem pogut trobar 30 expedients de professionals de l'educació que en algun moment de la guerra estigueren a Benissa i posteriorment foren depurats.

² Ricard Camil Torres i Xavier Navarro (ed.), *Temps de por al País Valencià (1938-1975): estudis sobre la repressió franquista* (Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, 2012), 59–60.

A nivell provincial s'ha consultat el Archivo Histórico Provincial de Alicante (AHPA) on es troben documents de tipus econòmics referits a les contribucions industrials per espectacles entre d'altres. Però per aquesta investigació ens ha estat útil sobretot els expedients relacionats amb benissers que estigueren en les diverses institucions penitencials com ara el Reformatori d'Adults d'Alacant, la Presó Central d'Oriola, la Presó d'Alcoi o en camps de concentració com el de Dénia. A banda hi ha abundant documentació en relació a l'actuació del Govern Civil d'Alacant en relació als benissers i també s'hi troba el llistat dels mestres depurats, si bé aquest es troba complet a l'AGA.

Respecte a la documentació local, òbviament s'ha consultat l'Arxiu Municipal de Benissa (AMB) el qual conté documents essencials per aquesta investigació, principalment de tipus polític. Rellevant ha estat la consulta dels llibres d'actes de plenaris de l'Ajuntament els quals mostren l'evolució política i els conflictes que se'n derivaren entre les diverses forces. Un dels inconvenients que ha suposat la seua consulta ha estat la seua desorganització, ja que si bé estan distribuïts en caixes, en repetides ocasions els documents coincideixen en el període indicat, però no amb el que suposadament s'hauria de trobar en elles. Així mateix falta documentació perquè s'ha perdut amb el pas del temps com fou la correspondència de l'any 1938 o els bans emesos per l'Ajuntament, els quals des del 5 de juny de 1935 fins al 21 d'abril de 1939 no hi ha cap registre, i s'han cercat en altres fonts, no del registre oficial.

En quant a les fonts d'hemeroteca, no hi ha quasi presència de Benissa, havent moltes més referències d'aquesta durant la II República que no pas durant la Guerra Civil. La majoria de pobles de la Marina Alta que són citats foren aquells que tingueren una major importància política i econòmica com fou el cas de Dénia, per la qual cosa hem fet servir aquesta informació per a relacionar-ho amb la situació de Benissa. A més molts dels articles publicats ja han estat referenciats en estudis previs com els realitzats per Teresa Ballester a la Marina Alta. S'han consultat en la Hemeroteca del Archivo Municipal de Alicante (HAMA) tots els periòdics que es publicaren a la província d'Alacant durant el període estudiat, però principalment han estat el *Diario de Alicante* i *El luchador* els més treballats perquè en aquests apareix informació que referencia especialment a Benissa. També s'ha consultat el *Boletín Oficial de la Provincia de Alicante* en aspectes puntuals com ara els períodes relatius a les eleccions nacionals i municipals.

Com no s'ha volgut limitar les fonts hemerogràfiques a la província d'Alacant també s'han consultat els periòdics publicats a la província de València a l'Hemeroteca Municipal de València (HMV) on evidentment hi ha encara menys referències al poble per no pertànyer a la mateixa província, però que en la seua gran majoria són inèdites. Principalment quan s'ha trobat informació ha estat en els periòdics *Fragua Social* i *Frente Rojo*, i a pesar de què aquesta té un caràcter puntual, ajuda a contextualitzar els fets històrics. Destacables són les publicacions com *KOMSOMOL. Seminario obrero del distrito de Callosa de Ensarrià* per la seua proximitat al poble de Benissa, encara que escasses, ja que sols existeixen dos números. Fora del País Valencià s'ha consultat

l'hemeroteca digital del periòdic *ABC* i *La Vanguardia*, si bé la presència del poble és absolutament testimonial en el cas del primer, limitant-se en molts casos a fets anecdòtics com pogués ser la volta ciclista, en el segon hi ha informació puntual que reforça la divulgació dels fets ocorreguts al poble. Més rellevant per aquesta investigació ha estat la consulta de l'hemeroteca de la Biblioteca Pública del Estado en Palma de Mallorca (BPEPM). Aquí es troben diversos articles que es publicaren sobre l'arribada dels benissers que fugiren a les illes Balears en periòdics com *La Almudaina* o *Correo de Mallorca* entre d'altres, la qual cosa ha permès entendre tots els punts de vista en relació al fenomen d'aquells qui abandonaven el territori republicà.

Tota aquesta investigació s'ha completat amb les entrevistes de desenes de benissers i benisseres realitzades entre 2009 i 2017 que han aportat les seues vivències personals. D'aquesta manera hem accedit a informació que hagués estat impossible obtenir perquè no són aspectes administratius o que es volgueren visibilitat en la seua època. Es tracta d'emocions i temors que sentiren en la seua pròpia pell o en la de coneguts, sentiments que sols són perceptibles a través de la paraula. El pas del temps comporta necessàriament la desaparició de la memòria oral, per això considerem la importància del seu enregistrament per a la seua preservació i perquè li donen el toc humà del que moltes vegades no disposen els documents consultats. Som conscients de les virtuts i problemes que suposa aquesta font, per això sols l'hem limitada en aquesta tesi en aquells punts que sols a través de la memòria oral podien ser explicats³.

A l'hora de calcular el nivell i les característiques de la repressió em inclòs un annex on em elaborat diferents taules –que també serveixen com a breu biografia de bona part dels protagonistes– i la reproducció de cartes absolutament rellevants per a la tesi perquè recullen el model de repressió que s'aplicà sobre Benissa.

Per entendre l'estat de la qüestió a nivell bibliogràfic és necessari referenciar les obres que han treballat el País Valencià en el seu conjunt⁴. Destaca la col·lecció de 18 volums de *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*⁵ a càrrec de diversos autors publicada al 2007 que amb el seu caràcter divulgatiu va posar de rellevància el que succeí al territori valencià en el seu conjunt. Ja des de que a l'any 1986, la historiografia sobre aquest conflicte donà un pas endavant i passà a ser treballat per una generació d'historiadors espanyols que no havia viscut el conflicte ni les seues conseqüències, que es trobaven en contacte amb les corrents europees i que comptaven amb uns arxius que cada vegada anaven obrint-se i modernitzant-se, que donaren pas a l'aparició de monografies locals⁶.

³ Per a la seua realització i transcripció s'ha fet servir Emili Ferrando, *Fuentes orales e investigación histórica. Orientaciones metodológicas para crear fuentes orales de calidad en el contexto de un proyecto de investigación histórica* (Barcelona: Ediciones del Serbal, 2006).

⁴ La denominació que hem fet servir per a la regió valenciana és la de País Valencià que és el terme actual utilitzat pràcticament en tota la bibliografia existent sobre la Guerra Civil en aquesta àrea.

⁵ Albert Girona i Miguel Santacreu (coord.), *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*, 18 vol. (València, Alacant, Editorial Prensa Valenciana y Alicantina, 2006).

⁶ Per a més informació sobre l'evolució historiogràfica de la II República, Guerra Civil i Franquisme consultar l'article d'Antonio Calzado "Los historiadores de la Guerra Civil" en *La memoria de la Guerra Civil. La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*, vol. 18 (Barcelona: Crítèria, 2006), 14–25.

No obstant, en les últimes dècades un dels temes que més ha centrat l'interès dels historiadors ha estat el de la repressió de guerra i postguerra tant a nivell nacional en el seu conjunt com en estudis concrets en àrees del territori. Els estudis locals envers la Guerra Civil començaren a fer-se rellevants a partir dels anys 90 i agafaren el seu impuls ja al segle XXI. Sobre la repressió de guerra i postguerra a Alacant i la seua quantificació és imprescindible citar un referent com la tesi de Miguel Ors *La Represión de Guerra y Posguerra en Alicante (1936-1945)*⁷ presentada al 1993 on ja realitzà una aproximació històrica sobre els fets ocorreguts a cada poble de la província i plantejà un balanç global dels seus estudis. En la publicació també del 1993 de Vicent Gabarda *Els afusellaments al País Valencià (1938-1956)*⁸ tracta als executats pel Franquisme a tot el territori valencià, que són la base per a qualsevol investigació d'aquest tipus. Recentment s'ha vist actualitzada amb la publicació al 2020 de *El cost humà de la repressió al País Valencià (1936-1956)*⁹. Aquesta sinèrgia continua cada vegada ampliant-se amb obres d'autors referents com Ricard Camil Torres i Antonio Calzado¹⁰ i que arriben fins als nostres dies amb publicacions com ara *Els Ports: franquisme i repressió, ciutadania i memòria* de Joan Lluís Porcar entre d'altres¹¹.

En quant a les publicacions al voltant de la Guerra Civil i repressió són abundants per al cas d'Alacant capital i les principals ciutats de la província, però no així en localitats menys destacades on en molts casos els seus estudis s'han resumit en aproximacions històriques sobre aspectes concrets i no en el seu conjunt, si bé hi ha notables excepcions. L'obra clàssica de Vicente Ramos *La Guerra Civil (1936-1939) en la provincia de Alicante del 1972*¹² ja ha estat àmpliament superada. Al segle XXI destaquen obres sobre la repressió com *Aniquilación de la República y castigo a la lealtad* de Glicerio Sánchez i Roque Moreno¹³ on es centren en el concepte de la repressió en si mateix i especialment als membres dels cossos de l'Estat republicà. De manera més concreta sobre aquells qui van intentar fugir a través del port d'Alacant es troba l'obra de José Miguel Santacreu (ed.) *Una presó amb vistes al mar. El drama del port d'Alacant, març de 1939*¹⁴. En quant a obres centrades en localitats alacantines destacarien treballs com *Tiempo de sombras. La represión en Alcoi desde la Guerra Civil a los años 70* d'Àngel Beneito, Francisco Moreno i Josep Lluís Santonja¹⁵, *La represión en Aspe (1936-1945) La causa calpena* de José Ramón García¹⁶ o l'excel·lent

⁷ Fou impresa al 1995. Miguel Ors, *La represión de guerra y postguerra en Alicante (1936-1945)* (Alacant: Institut Joan Gil Albert, 1995).

⁸ Per al nostre estudi hem consultat l'edició del 2007. Vicent Gabarda, *Els afusellaments al País Valencià (1938-1956)* (València: PUV, 2007).

⁹ Vicent Gabarda, *El cost humà de la repressió al País Valencià (1936-1956)* (València: PUV, 2020).

¹⁰ Entre d'altres, podem citar: Antonio Calzado i Ricard Camil Torres, *Características y desarrollo de la violencia política en la Ribera Baixa (1936-1945): una aportación para un modelo global* (València: Malta encuentros, 1996).

¹¹ Joan Lluís Porcar, *Els Ports: franquisme i repressió, ciutadania i memòria* (Benicarló: Onada Edicions, 2021).

¹² Vicente Ramos, *La Guerra Civil (1936-1939) en la provincia de Alicante* (Alicante: Biblioteca alicantina, 1972).

¹³ Glicerio Sánchez i Roque Moreno, *Aniquilación de la República y castigo a la lealtad* (Alacant: Publicacions Universitat d'Alacant, 2015).

¹⁴ José Miguel Santacreu (ed.), *Una presó amb vistes al mar. El drama del port d'Alacant, març de 1939* (Alacant: Tres i quatre S.L., 2008).

¹⁵ Àngel Beneito, Francisco Moreno, et al., *Tiempo de sombras. La represión en Alcoi desde la Guerra Civil a los años 70* (Alcoi, Quinta impresión, 2017).

¹⁶ José Ramón García, *La represión en Aspe (1936-1945) La causa calpena* (Alacant: Publicacions Universitat d'Alacant, 2018).

treball de Pedro Payá, *Violencia y responsabilidad. La represión judicial franquista en el ámbito local*¹⁷, d'entre les moltes que podríem citar.

Així doncs, arribats a aquest punt resulta necessari tenir present que la bibliografia d'àmbit local pròxima a Benissa s'ha caracteritzat, en el seu conjunt, per tractar aspectes molt concrets o presentar una visió general dels anys 30. L'apartat referit a la repressió de postguerra sol quedar relegat com un últim breu capítol presentat com la conseqüència de la guerra on no es busca explicar les seues dinàmiques, d'aquí que aquesta tesi estiga plantejada des d'aquest punt de vista.

Els estudis més rellevants i complets a l'àrea de la Marina Alta segueixen sent els realitzats per Teresa Ballester amb la publicació de la seua tesi al 1995 *La Segona República a la Marina Alta* i els que realitzà específicament per als pobles de Pedreguer, Pego i Dénia¹⁸. Així mateix hi ha hagut altres estudis destacats com ara *La Guerra Civil y la Tercera España. De cómo unas minorías extremas nos llevaron a la guerra* de Joaquín Riera¹⁹ o *Història i memòria. La Guerra Civil a Dénia* de Rosa Seser (coord.)²⁰. Altres obres imprescindibles a referenciar serien *La Segunda República y la Guerra Civil en Benidorm (1931-1939)* de Francisco Amillo²¹ o *Altea. La gestió d'un municipi de la rereguarda republicana en la Guerra Civil i el destí dels seus gestors (1936-1939)* d'Alberto Miralles²², que si bé es troben ubicades a la Marina Baixa, per la proximitat al poble del nostre estudi són referents. Cal fer menció també a la gran labor de difusió i recolzament a les investigacions històriques que realitza l'IECMA o l'Institut de Cultura Juan Gil-Albert de la Diputació d'Alacant que dona a conèixer articles i obres d'autors que difícilment podrien arribar al públic per ser temes locals.

En quant a la historiografia local centrada en Benissa, a l'hora d'abordar el període de la Guerra Civil i la immediata postguerra es sol recórrer a l'obra escrita pel religiós franciscà Manuel Fabregat *Benisa y su patrona la Purísima Chiqueta*²³ la qual és fruit d'una visió i un període bastant diferent al nostre ja que va ser escrita al 1942 i per tant parteix d'un punt partidista i subjectiu. A pesar dels anys passats, no existeix un estudi complet sobre la II República, Guerra Civil o el Franquisme, si bé s'han publicat diversos articles en els llibres de festes tractant aspectes puntuals de caràcter biogràfic, polític o militar com els de Robert Llopis, o Joan Josep Cardona qui referencia l'època. Fins i tot llibres com *Fer la guerra. Diccionari i testimonis dels combatents de Benissa*

¹⁷ Pedro Payá, *Violencia y responsabilidad. La represión judicial franquista en el ámbito local* (València: PUV, 2017).

¹⁸ Teresa Ballester, *La Segona República a Pedreguer* (Dénia: IECMA, 1994); *La Segona República a la Marina Alta* (Alacant: Institut Joan Gil-Albert, 1997); *La Segona República a Pego (1931-1939). Un poble enfrontat* (Pego: Edicions del Bullent, 2006); *La Segona República a Dénia* (Dénia: Edicions del Bullent, 2008).

¹⁹ Joaquín Riera, *La Guerra Civil y la Tercera España. De cómo unas minorías extremas nos llevaron a la guerra* (Córdoba: Almuzara, 2016).

²⁰ Rosa Seser (Coord.), *Història i memòria. La Guerra Civil a Dénia*. (Dénia: IECMA, 2019).

²¹ Francisco Amillo, *La Segunda República y la Guerra Civil en Benidorm (1931-1939)* (Finestrat: Vicente J. Sanjuán Ediciones, 2017).

²² Alberto Miralles, *Altea. La gestió d'un municipi de la rereguarda republicana en la Guerra Civil i el destí dels seus gestors (1936-1939)* (Alacant: Institut Joan Gil Albert, 2017).

²³ Manuel Fabregat, *Benisa y su patrona la Purísima Chiqueta* (València: Imprenta de Vicente Taroncher, 1942).

en la Guerra Civil (1936-1939) de Luis Botella i Robert Llopis publicat al 2015²⁴ o *Brigadistes. Les Brigades Internacionals a Benissa i Dénia (1937-1938)* del 2020 per aquest últim autor²⁵, es limiten a esferes concretes com foren el paper dels combatents o brigadistes durant la guerra. Tanmateix, cada vegada hi ha un major interès en aquest període doncs nous investigadors se'n sumen com *La depuració franquista contra el Magisteri Primari a la Marina Alta. El cas de Benissa* de P. Wilson Ferrús²⁶ gràcies a la gran labor de suport a la investigació que donen els Premis 25 d'abril Vila de Benissa. A pesar de l'atractiu pel tema, no hi ha per tant un estudi local sobre el poble que englobe la II República, guerra i la postguerra en tot el seu conjunt i tracte tots els aspectes que se'n deriven com ara la política, economia, societat, religió o la repressió i la relació que això guardà en les dinàmiques de conflicte al poble.

En relació a la situació que es troba l'estat de la qüestió en la societat actual, la memòria històrica al voltant de la Guerra Civil ha seguit en auge i a donat pas a l'actual corrent de la memòria de la reparació que busca rescatar a les víctimes anònimes de l'oblit i plantejar la recuperació i la reparació moral de les seues memòries. M. Ors posa de relleu com en l'estudi de la Guerra Civil i el Franquisme l'anàlisi de la violència ha estat absent en gran part de la historiografia la qual contrasta amb la força de la memòria. La complexitat i diversitat d'aquest terme dificulta una definició que pugui servir per a qualsevol circumstància²⁷. Com bé cita A. Girona i J.M. Santacreu, el perill radicava en què es complís la norma de què fos sempre el passat dels vencedors el que sobrevisqués al temps, ja que el present es considera el seu hereu, mentre que el passat dels perdedors desapareix de la història. La memòria també té relació amb el passat dels vençuts i cal ser reparada. No es una qüestió de castigar als culpables, sinó de reparar les injustícies que es cometeren. En definitiva, *el pasado más apreciado es siempre el amable, mientras que las desgracias se cuelan por el desagüe de la historia. Algunos, incluso, consideran de mal gusto recordar a los perdedores y a las víctimas*²⁸. A més, al llarg d'aquest segle nombrosos mitjans i periodistes han tractat de desvirtuar diversos aspectes de la Guerra Civil com els seus orígens i les concepcions en què es basà la multimodal repressió que executaren els insurrectes²⁹.

La publicació de la tesi de Gavarda no es traduï en la publicació de monogràfics a nivell local, doncs raó no li faltava a Joan Miquel Almela quan al 2018 es plantejava si el tema al voltant de la repressió franquista era un punt de fricció que havia comportat la poca proliferació d'aquest tema a la Marina Alta³⁰. De la mateixa manera Pedro Payá

²⁴ Robert Llopis i Luis Botella, *Fer la guerra. Diccionari i testimonis dels combatents de Benissa en la Guerra Civil (1936-1939)* (Alacant: Institut Joan Gil-Albert, 2015).

²⁵ Robert Llopis, *Brigadistes. Les Brigades Internacionals a Benissa i Dénia (1937-1938)* (València: PUV, 2020).

²⁶ En el moment de la publicació d'aquesta tesi l'obra guanyadora dels premis 25 d'abril *La depuració franquista contra el Magisteri Primari a la Marina Alta. El cas de Benissa* de P. Wilson Ferrús no estava encara disponible per al públic.

²⁷ Miguel Ors, *La represión de guerra*, 19.

²⁸ Albert Girona i Miguel Santacreu, "Los historiadores de la Guerra Civil", *La memòria de la Guerra Civil*, n° 18 (2006): 31.

²⁹ Francisco Espinosa, Ángel Viñas i Guillermo Portilla, *Castigar a los rojos. Acedo Colunga, el gran arquitecto de la represión franquista* (Barcelona: Crítica, 2022), 13 (Versió Kindle).

³⁰ Joan Miquel Almela, "Aproximació a l'estat de les investigacions sobre la repressió franquista a la Marina Alta", *Aguaits* n° 39 (2018): 8.

plantejava un any abans que, excepte comptades i notables excepcions, en la historiografia espanyola seguien faltant estudis significatius que es preguntaren, des de l'estudi local de la violència, per la responsabilitat dels subjectes que l'exerciren o encoratjaren i permeteren que es desenvolupés³¹. I és que a pesar del treball titànic que s'ha portat endavant per recopilar tota la informació estadística al voltant de la repressió, encara que totalment necessària, mai permetrà comprendre la naturalesa d'un fenomen repressiu com el que es produí durant la guerra i la postguerra³².

Tal i com assenyalava Gutmaro Gómez, comptabilitzar i explicar els actes violents que es produïren a Espanya durant la Guerra Civil i la dictadura suposa un objectiu estèril i insalvable per la fragmentació o desaparició de les fonts, però també pels problemes d'escriptura de la història i transmissió de la memòria més pròxima. És per aquest motiu que *la complejidad y las implicaciones del conocimiento de este «pasado incómodo» exigen mostrar una serie de claves o coordenadas explicativas, así como la aproximación metodológica que se trata de desarrollar*³³. Un dels problemes que hem vist que es perpetua en la bibliografia consultada és que totes elles beuen de fonts clàssiques com ara la Causa General, la qual és la més accessible però també una de les més imprecises i incompletes, almenys per al cas de Benissa. Això ha comportat vacil·lacions i errors a l'hora d'establir dades, les responsabilitats de cada ciutadà i fins i tot la mateixa història. Aquest mateix problema presenten els processos sumaríssims, que si bé són fonts pràcticament inèdites i d'on més informació hem pogut extraure, són parcials i tendencioses, per això un dels objectius d'aquesta tesi ha estat desgranar i evidenciar els fets ocorreguts de les contradiccions presentades pels mateixos testimonis. Altres arxius consultats com l'AHPA –el qual conté les fitxes sobre els trasllats, condemnes i altres vicissituds sobre els qui foren empresonats– són molt profitosos per a l'elaboració de dades, estadístiques i una primera aproximació als personatges històrics, però que és mostren pràcticament fútils quan es vol construir un fil conductor al voltant de la història d'una localitat.

Un autor referent en el tema de la repressió com Francisco Moreno, qui ha recopilat i elaborat fitxes bibliogràfiques de totes les víctimes repressaliades de postguerra en la província d'Alacant, és conscient de la tasca que queda per realitzar. Tal i com afirma, tota la documentació que es recull en les fitxes ha estat extreta de fonts franquistes i per tant s'ha de tenir sempre en compte la seua radical parcialitat i posar en dubte moltes de les seues afirmacions. Seguint amb les paraules de l'autor, la duració de la dictadura franquista i la dificultat d'accedir a les fonts ha comportat que la informació que aporten aquestes fitxes bibliogràfiques no haja pogut ser contrastada, menys encara quan els seus protagonistes estan morts³⁴.

³¹ Pedro Payá, *Violencia y responsabilidad*, 25.

³² Gutmaro Gómez *Geografía humana de la represión franquista. Del golpe a la Guerra de ocupación (1936-1941)* (Madrid: Catedra, 2017), 46.

³³ *Ibidem*, 34.

³⁴ Francisco Moreno, "La repressió de postguerra a la Marina Alta. Vicissituds dels vençuts", *Aguaites* n°37-38 (2017): 53.

Per últim, considerem encertades les paraules que fa servir P. Preston en la seua obra *El holocausto español. Odio y exterminio en la Guerra Civil y después* –un estudi exhaustiu sobre la violència i repressió dels dos bàndols– a l’afirmar que *innecesario es decir que esta es una obra científica y que los hechos del pasado pertenecen a la Historia. La divulgación documentada y veraz [...] no puede ofender el honor de los allegados, cuyos sentimientos respetamos. La misión del historiador estriba en buscar la verdad, con independencia de los sentimientos que su trabajo pueda despertar. Todos los allegados de unos y otros cuentan con nuestro respeto y nuestra comprensión*³⁵.

³⁵ Paul Preston, *El holocausto español. Odio y exterminio en la Guerra Civil y después* (Barcelona: Debolsillo, 2013), 26.

1. PUNTS DE PARTIDA EN LA TRAJECTÒRIA DE BENISSA

1.1. Primeres dades preliminars

Benissa, municipi situat al nord de la província d'Alacant, a mitja distància respecte a la capital i en plena comarca de la Marina Alta, veié com el 12 d'abril de 1931 a la ciutat d'Alacant el 81% dels votants recolzaren la República. Aquestes dades aclaparadores es repetiren en altres municipis de la província com Elda amb un 97%, Villena amb un 90%, Elx amb un 85% o Dénia amb un 66%, si bé en 23 pobles de la Marina Alta s'hagueren de repetir els comicis perquè estigueren manipulats pels cacics locals. El 14 d'abril s'instaurà la II República i en quasi totes les localitats alacantines s'organitzaren manifestacions de ciutadans que expressaren el seu recolzament al nou règim amb retrats de Fermín Galán i Ángel García Hernández o al·legories a la República.

Durant la II República a Alacant capital predominà Izquierda Republicana (IR), en l'àmbit provincial destacà el Partit Socialista (PS) i l'UGT, sent preponderant la presència de la CNT en les àrees interiors. La província fou considerada sempre pels governs republicans com un autèntic baluard del nou règim, la qual cosa explica les freqüents visites que realitzaren els dirigents i personalitats republicanes al llarg d'Alacant. En contraposició, hi hagué pobles on els antics cacics monàrquics que es reagruparen al voltant del Partido Republicano Radical (PRR) o la Derecha Regional Agraria (DRA) que mantingueren pràcticament intacte el seu poder impedit que es desenvoluparen les polítiques republicanes, com fou el cas de Benissa³⁶.

Dels 34 municipis que conformaven la Marina Alta al 1930, Benissa era el tercer municipi que més habitants tenia amb 6.026, sols per darrere de Dénia amb 13.063 i Pego amb 8.398 habitants³⁷. Per darrere de Benissa sols es situava Xàbia amb més de 5.000 habitants, i ja posteriorment van decaïent paulatinament en nombre Pedreguer,

³⁶ Hi ha poca producció respecte a la bibliografia existent relacionada amb el desenvolupament de la II República a Alacant. Moltes d'elles es centren en aspectes específics com la cultura o les eleccions municipals i d'altres com *La Segunda República en la Provincia de Alicante* de Vicente Ramos publicada al 1983 es limiten a una visió general d'aspectes relacionats amb l'adveniment de la II República i el valencianisme. En *La Prensa en la Provincia de Alicante durante la Segunda República (1931-1936)* de Francisco Moreno realitza una compilació d'articles de premsa de l'època. Per la seua banda el llibre de Manuel Martínez *La experiència republicana y la Guerra Civil en Alicante* tracta de manera sintètica aquest període. La informació que hem fet servir ha estat extreta de Vicente Ramos, *La guerra civil 1936-1939 en la provincia de Alicante. Vol. III* (Alacant: Ediciones biblioteca alicantina, 1972), 39; el catàleg de l'exposició organitzada per l'Arxiu de la Democràcia amb motiu del 80 aniversari de la proclamació de la II República espanyola realitzat per Juan Martínez, Francisco Moreno i Mónica Moreno, *Recuerdo de una esperanza. La Segunda República en Alicante (1931-1936)* (Alacant: Imprenta UA, 2011); Carlos Salinas (ed.), *Alicante en guerra. La vida en la retaguardia (1936-1939)* (Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2017), 9.

³⁷ El fet de què històricament Benissa formà durant un temps part de la Marina Baixa ha generat confusió a l'hora d'ubicar-la geogràficament en els estudis centrats en la II República, Guerra Civil o franquisme. Si bé en algunes publicacions dels anys 90 o 2000 la ubicaven a la Marina Baixa, en l'actualitat la pràctica totalitat dels historiadors la situen en la Marina Alta a l'hora d'analitzar-la, sent el gran referent els estudis realitzats per Teresa Ballester.

Gata, Teulada, Ondara, Calp, Xaló o El Verger. La resta de localitats comptava amb menys de 2.000 habitants. Al 1936 la població havia augmentat a 6.226 habitants, dels quals 500 eren jornalers eventuais i 350 obrers fixes. Eren propietaris 1.300 camperols i 200 no, 1.400 eren camperols veïns i 450 forasters. Benissa es troba a una altitud de 254 metres sobre el nivell del mar i el seu terme municipal comptava amb 69'7 km² amb 4 km de costa. El fet de què la seua costa fos en la seua gran majoria cales amb poques platges, i que el seu nucli urbà es trobés a uns 10 quilòmetres del mar, condicionà que la vida i l'economia del poble fos predominantment agrícola. Cap a l'interior es trobava rodejada de serres on destacava la serra de Bèrnia amb 1.128 metres d'altura. Aquest paisatge tan divers en pocs km² va fer que els seus pobladors hagueren d'adaptar-se per sobreviure, d'aquí que els camperols adaptaren els terrenys desnivellats per al seu conreu mitjançant bancals, imatge característica dels camps benissers i la Marina Alta. Els camps que rodejaven el nucli urbà queden dividits en partides rurals on vivia de manera disseminada una part important de la població³⁸.

En el període treballat en aquesta investigació, dècada dels 30 i primera meitat dels 40, Benissa es trobava en un encreuament de camins per on passava una carretera nacional i quatre provincials que portaven als pobles que la rodegen que són Gata de Gorgos pel nord, Teulada per l'est, Senija, Llíber i Xaló per l'oest, i Calp i Altea pel sud. També disposava d'una estació de ferrocarril i una empresa d'autobusos que feia el recorregut Alacant – València. Comptava amb 1.220 cases de camp de les quals 700 estaven habitades tot l'any amb 2.000 obres agrícoles amb els respectius camins que portaven a les seues partides. A nivell industrial tenia tres fàbriques de mobles amb uns 300 obrers i una indústria de construcció de màquines per a trencar i classificar l'ametlla amb uns 30 operaris. Hi havia altres fàbriques com la de sabó, però estaven més limitades en la seua producció i el consum es reduïa a Benissa i els seus voltants. També hi havia present diversos bars com ara el de El Palleter, hostals com el del Frau, d'un saló-cinema com El Doré, diverses tendes que oferien productes de consum habitual i d'un taller mecànic com el d'Àngel Borrell. A més, disposava de dos sucursals, la del Banco Valencia i la del Banco Español de Crédito i comptava amb serveis sanitaris, doncs existien diverses farmàcies, metges i un cirurgià³⁹.

³⁸ Al 1936 Benissa comptava amb 6.226 habitants segons el BOPA el 22 de març de 1936. Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina Alta (1931-1939) Vol. I* (Alacant: Tesi doctoral, 1995), 26; Robert Llopis, "Política laboral i sindicalisme a Benissa. Febrer-juliol 1936", *Llibre de Festes de Benissa* (2000): XIV; Joan Josep Cardona, *Diccionari benisser* (Alacant: Institut Joan Gil-Albert, 2011), 43.

³⁹ Les empreses que hi havia a Benissa als anys 30 eren: Muebles Sala: a càrrec de Francisco Sala Borrell; Muebles Martínez Hermanos: a càrrec de Josep Martínez Mestre; Muebles Ivars Hermanos: a càrrec de Diego i Francisco Ivars Ivars, si bé en un inici també es trobava el seu germà Enrique; Construcció de maquinària agrícola: a càrrec dels fills de Silvestre Ivars Santacreu; La Unión: empresa d'autobusos que connectava els pobles entre Alacant i València. Era una societat anònima que disposava d'oficines a Benissa. La fàbrica de sabó fou dirigida entre 1925 i 1932 per Joan Vicente Ivars. Informació extreta a partir del testimoni de l'alcalde Joan Ivars Cabrera al 1933 quan exposà els motius de perquè s'havia de millorar les condicions de la Guàrdia Civil al poble. AMB, 8 d'abril de 1933, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament del 5 de gener de 1933 al 15 de gener de 1934, 13r. – 14v. Concretament, al 1931 existien els següents comerços dedicats als serveis, si bé cal matisar que les tendes que venien comestibles també despatxaven altres com espartenyas, combustibles, sabons...: 13 tendes de comestibles, 6 carnisseries, 4 forns, 3 tendes de teixits, 3 paqueteries, 2 tendes de farina, 2 drogueries, 2 ferreteries, 2 tendes de peix salat, 1 tenda d'olis i vinagres, 1 de plats i olles, 1 rellotgeria i 1 armeria. Informació extreta a partir de Joan Josep Cardona, *Els totals de la població de Benissa* (Benissa: Ex-libris sempre molent, 2004), 27 i 39.

L'economia predominant era el cultiu de secà on destacava el treball amb el raïm que es convertia en pansa per exportar a mercats exteriors fins la dècada dels 90 del segle XIX, però en el primer terç del segle XX perdé la seua importància. L'existència de cultius de regadius es limità a àrees pròximes a barrancs. La baixa qualitat de la terra que depenia de pluges irregulars, provocà històricament problemes amb les collites, per això l'accés i ús de l'aigua es convertirà en una preocupació constant com queda reflectit en els bans emesos que prohibien traure'n de les fonts públiques per a regar o obrar sota pena de multa⁴⁰. Aquesta situació precària explica que la població benissera tendís a emigrar fins el desenvolupament dels anys 60 del segle XX. Les destinacions més característiques eren aquells territoris que tenien una economia agrícola, com el mateix País Valencià o sud de Catalunya, a l'Alger al nord d'Àfrica, o Cuba i Argentina a Amèrica, si bé també s'emigrava en menor mesura a altres zones com Nova York o França.

Al poble hi havia un alt grau d'atur. A l'igual que en la majoria de mitjans municipis d'Espanya, Benissa es trobava en mans de cacics que sota el tradicional caràcter paternalista limitaven al màxim el desenvolupament organitzatiu de la classe treballadora. El pes cultural i social de l'Església al poble era extremadament intens per l'aliança entre els cacics i el retor, per la incidència educativa de l'Església al municipi... que es veia reforçat per la presència històrica d'edificis com el convent dels franciscans i el seu seminari⁴¹. Tenint present les variable sindicades, l'arribada de la dictadura de Miguel Primo de Rivera l'any 1923 suposà la desaparició dels partits dinàstics però no del caciquisme, el qual continuà sense cap variació. Un bon exemple es trobà amb el cacic Joan Torres Sala, natural de Benissa i que actuà en l'àrea de Pego on tenia importants possessions. Aquest s'incorporà la Unión Patriótica, una associació de ciutadans que pretenia substituir als partits tradicionals, però que perpetuava a la classe benestant en el poder al permetre l'elaboració de llistes per a què ocuparen determinats càrrecs; posteriorment, durant la II República es transvasaria cap altres partits dretans per a defensar els seus interessos⁴².

Una evidència de la continuïtat de la lògica de la Restauració amb la Dictadura s'evidencià en el cas de l'evolució de l'alcaldia ja que es succeiran ràpidament els alcaldes a Benissa si bé una vegada sobrepassat 1923, hi haurà una major estabilitat a l'haver-hi sols dos fins al final de la dictadura. El primer alcalde fou el llaurador de 30

⁴⁰ J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 43; J.J. Cardona, *Els totals de la població*, 27; Carlos V. Fuster, *Els riurans. L'elaboració de la pansa* (Gandia: Edicions Tívoli, 2015); AMB, 2 de juliol de 1932, Ajuntament. Bans Municipals. Caixa 264.

⁴¹ La bibliografia al voltant de les gestions realitzades per cacics i l'església a Benissa és abundant. Per citar alguns exemples: Francesc Salvà, "Senadors i diputats nacionals i provincials del districte de Pego, des del segle XIX fins la primera meitat del segle XX", *Aguaites* n°41-42 (2020): 19-20; Joan Josep Cardona, *Història de la parròquia de Benissa* (Benissa: Gironés Impresores, 2002); Joan Josep Cardona, *El convent de la Puríssima Concepció (1612 - 2012). 400 anys de franciscans a Benissa* (Barcelona: Riurau Editors, 2012); Teodoro Crespo, *La Catedral de la Marina. Tensions polítiques, religioses i urbanes en els orígens del nou temple parroquial de Benissa (1898-1902)* (Alacant: Institut Joan Gil-Albert, 2018). Així mateix, hi ha una profusa quantitat d'articles sobre aquesta temàtica en els Llibres de festes de Benissa.

⁴² Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, 36-37.

anys Jaume Tent Bordes qui sols estigué poc temps en el càrrec, limitant-se a acceptar diverses propostes i posar fi a conflictes relacionats amb la propietat.

Seria substituït per Josep Ribes Cabrera qui estigué en el poder a finals del 1923 i primers de 1924, i a l'igual que l'anterior, no li donà temps de realitzar tasques rellevants, limitant-se a estudiar un projecte de canalització de les aigües de les fonts rurals i millorar les dotacions d'aigua potable⁴³. Passat aquest primer període arribarà a l'alcaldia Diego Ivars Ivars, un dels propietaris de la fàbrica *Muebles Ivars Hermanos*, qui estarà fins al 1926 i que posteriorment tornarà al 1929.

Durant el seu primer mandat es celebrà el centenari de la Puríssima Xiqueta on s'organitzaren unes grans festes d'acord amb el sentiment de la gran majoria del poble i posteriorment presidí com alcalde la inaguració del nou temple parroquial. Amb l'objectiu de recol·lectar diners per acabar de construir la nova església de San Pere s'elaboraren tres pamflets publicats al llarg de març de 1926 anomenats *La gran colecta*. En ells no sols es pretenia enaltir l'esperit religiós i aconseguir els diners suficients per a la seua finalització, sinó també confirmar el pes social, polític i cultural de l'Església a Benissa. Al llarg de les seues pàgines queda reflectit que són conscients de la situació socioeconòmica dels benissers, però els demanen que facin una aportació. Crida l'atenció que si bé demana la col·laboració de tots els ciutadans del poble, és en aquells qui estaven en un posició benestant als qui especifica com realitzar dit donatiu. En definitiva, buscava despertar la consciència del lector a l'afirmar que [...] *lo que ocurre es que cuando os piden dinero para la obra de la Iglesia, mientras respondéis por un bolsillo, que no tenéis ni una peseta, por el otro ruedan los duros en... no quiero decir en qué los gastáis, porque demasiado lo sabéis vosotros. Quedamos, pues, en que podéis*⁴⁴.

La gestió a l'Ajuntament de Diego Ivars Ivars fou més ambiciosa que la dels seus predecessors i portà endavant importants obres públiques com el model de la construcció de la carretera de Benissa a la partida de Pinos, la conducció de llum elèctrica al poble de Senija o obrí un deute públic amb interessos que fou recolzat pels inversors de Benissa. Des del 1926 fins finals de desembre de 1928 passà a fer-se càrrec de l'alcaldia el músic de 49 anys Eduard Bordes Crespo si bé ja havia sigut alcalde durant el període comprés entre 1910 i 1912. Per la seua formació i sensibilitat cultural, es realitzaren gestions relacionades amb la cultura, com la construcció del temple per a concerts musicals o l'adquisició de solars per a l'ampliació del grup escolar entre d'altres⁴⁵. A principis de 1929 Diego Ivars Ivars tornà una altra vegada al front de l'Ajuntament fins el 26 de febrer de 1930 i es sota la seua presidència que canviarà tota la corporació de l'Ajuntament de Benissa un mes després de la dimissió de Primo de Rivera i l'arribada de Dámaso Berenguer al poder. Des del 1923 s'havien mantingut els mateixos regidors amb algunes baixes o incorporacions com ara el primer tinent

⁴³ J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 280 i 323.

⁴⁴ HMV. *La gran colecta*. nº 1,2,3 (Benissa), 7, 13 i 19 de març de 1926.

⁴⁵ J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 55 i 193.

d'alcalde Miquel Ivars Sala; però al 1930 sols es mantindrà Vicent Bordes Ivars i tota la resta seran substituïts⁴⁶. És en aquest moment quan apareixeran a l'Ajuntament noms que tindran importància durant la II República, Guerra Civil i postguerra. També tornaren velles figures caciquils com ara Carlos Torres Orduña qui moriria al 1934, i d'altres regidors que es veieren perjudicats en la Guerra Civil pels informes de la Junta Qualificadora que el senyalarà com enemics del règim. Durant tot aquest període entre la caiguda de Primo de Rivera i l'arribada de la II República foren més o menys estables els regidors.

El següent alcalde fou Antonio Baidal Ivars de 72 anys qui estigué un període breu entre el 27 de febrer fins al 25 d'abril de 1930 i destacà per haver aconseguit un crèdit del Banc de València per a seguir amb les obres de la carretera de Pinos. Posteriorment i de manera també breu al 1930 arribà el terratinent Antonio Cabrera Bertomeu de 67 anys, però que no destacà en la seua gestió més enllà d'aplicar diverses mesures per prevenir accidents a la carretera general⁴⁷. Poc abans de la proclamació de la II República, el 7 de febrer de 1931, era escollit com alcalde l'industrial del moble Francisco Sala Borrell qui guanyà de manera molt apurada respecte a l'altre propietari de la fàbrica de mobles Francisco Ivars Ivars, germà de Diego, la qual cosa generà la seua protesta respecte a com s'havia votat, i s'anà a una segona votació on guanyà de nou Sala. Així doncs, es pretenia que la direcció del poble seguís en mans dels germans Ivars, però al final recaigué en l'industrial Sala. Durant el seu breu govern s'arreglaren els desperfectes del clavegueram que es trobava a la carretera general que emanava residus que suposaven un perill per a la salut pública⁴⁸. El seu paper com alcalde s'acabarà amb les eleccions d'abril de 1931 en què s'advindria la II República però durant la Guerra Civil tindrà un paper destacat.

Així doncs, a pesar de què el final de la dictadura suposà el canvi de regidors i alcaldes, allò cert és que el poder polític seguí en mans dels industrials dels mobles, la qual cosa evidenciava que el poder polític requeia més en els empresaris que modernitzaren l'economia del poble que no pas els senyorets terratinents, si bé hi havia un clar enteniment entre ambdues parts. Durant l'inici de l'etapa republicana alguns ciutadans realitzaran un viratge des de les posicions monàrquiques cap a les republicanes com és el cas de Francisco Perelló Tamarit qui es convertí des de l'1 de maig de 1934 fins a l'1 d'abril de 1939 en el secretari de l'Ajuntament. Pel càrrec exercit es veurà obligat a fugir però fou detingut al port d'Alacant i posteriorment processat⁴⁹.

⁴⁶ AMB, 26 de febrer de 1930, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament del 26 Abril de 1929 al 27 d'agost de 1931, 17v.

⁴⁷ J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 64 i 33.

⁴⁸ AMB, del 7 de febrer al 15 de març de 1931 al Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament del 26 Abril de 1929 al 27 d'agost de 1931, 31r.-34r.

⁴⁹ Era natural de Bunyol (València) i durant la dictadura de Primo de Rivera pertanyí al comitè de la Unión Patriótica a Xiva (València) en qualitat d'assessor. Abans de l'adveniment de la II República fou mestre en escoles laiques i prèviament a arribar a Benissa treballà com a secretari de l'Ajuntament de Mora de Rubielos (Terol). AMB, 24 d'abril de 1947, Ajuntament postguerra. Documents diversos (1939-1950), caixa 169; AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 2r., 31v., 34v.; BOPM, 20 de juliol de 1933; Gaceta de la República, 19 de juny de 1934, nº 170, 1814.

La proclamació de la II República a Benissa suposà per a una part de la població un esclafit de goig i d'alegria i un sentiment de què s'havia acabat el caciquisme i s'iniciava una nova era⁵⁰. Un testimoni recordava *que abans quan era menut estava al braç de ma mare i allí on estava l'església vella, a la casa de davant, [estava ple de gent per] una mobilització que va haver, que van cremar els quadres dels polítics [i el rei] davant de [la Llotja de Benissa]. [...] El senyoret en Carlos [Torres Orduña] se'n va anar a missa i quan va eixir li van tirar coets [...]*⁵¹. Manifestacions similars veié Joan Cardona qui veié que *va eixir una manifestació de les escoles, jo també anava [...] i al quarter de la Guàrdia Civil [...] arribà ahí el sergent i fa: todos los vivos que quieran pero ningún muera. I a penas [se'n va anar, la gent cridà] ¡Muera el rey y viva la República!*⁵². Així doncs a Benissa ocorregueren de manera similar les mateixes expressions populars que passaren en altres territoris de la comarca com ara Dénia on també llançaren els quadres del rei i feren gran manifestacions⁵³. A partir del que ens expliquen els testimonis recollits en la documentació primària, no resulta estrany que es produís una efervescència de la vida política a Benissa per la realització de nombrosos mítings. A nivell privat es donaven mítings en les seues dels partits polítics com el de l'Agrupació Socialista Obrera de Benissa (ASOB) i a nivell públic, es celebraven en la plaça del poble on destacaven els mítings del qui fou durant un temps el seu president Jaume Bertomeu Izquierdo⁵⁴.

En quant al conjunt de la societat benissera, aquesta seguirà gaudint de les tradicionals festes les quals eren esperades amb gran entusiasme tot l'any i que seguirien organitzant-se a pesar de la crisi financera dels anys 30⁵⁵. La principal font d'oci setmanal era acudir al cine i veure espectacles. Un dels més destacats era el Cinema Saló Doré. Des de finals dels anys 20 oferien espectacles de varietats, però en la següent dècada guanyà més espai el cinema. També es trobava el Cine Ideal que va desaparèixer a principis dels anys 40 i ja durant el Franquisme apareixeria el Cine Verano. Les pel·lícules de cine mut eren acompanyades per orquestres formades per músics del poble i per un col·loquier que explicava al públic el que passava a la pantalla fins l'arribada del cinema sonor⁵⁶. Altres espais d'oci foren la Societat Cultural Recreativa, local creat al 1931 amb la finalitat de funcionar com a tertúlia i per a jocs

⁵⁰ No es pot precisar el grau d'acceptació social que tingué la República entre el conjunt de la població benissera perquè sols comptem amb les declaracions d'un nombre limitat d'entrevistats. Significatiu és el fet que l'agutzil deixà constància de la importància del moment en el llibre de registre d'entrada al manifestar que *el día catorce de abril del año mil novecientos treinta y uno fue la proclamación de la Republica Española haciéndose publico en esta villa por medio de bando por el alguacil José Martínez Jiménez el que fue muy aplaudido y vitoreado*. AMB, 14 d'abril del 1931, Llibre de registres d'entrada del 24 de maig de 1930 al 25 de novembre de 1933, contraportada interior.

⁵¹ Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

⁵² Extret de Robert Llopis, "Fragments en roig. La memòria republicana a Benissa, 1931-1939", *Llibre de Festes de Benissa* (2004).

⁵³ Teresa Ballester, *La Segona República a Dénia*, 71-73.

⁵⁴ AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 43v.r.

⁵⁵ AMB, 5 de gener de 1933, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 5 de gener de 1933 al 15 de gener de 1934, 1r.

⁵⁶ El Cine Doré es trobava ubicat al carrer Pare Melchor. Als anys 20 estava dirigit per Joaquin Castells Morales i posteriorment al llarg dels anys 30 passà per altres responsables fins que durant la guerra estigué a càrrec de Francisco Puig Giner a qui en la postguerra serà repressaliat. El Cine Ideal era propietat de Josep Ivars Ivars i el del Cine Verano fou Antonio Borrell Ivars. AHPA, Economía y hacienda, exp. 16489-2, 16475-267 i 16781-57; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 90-91.

d'esbarjo on s'havia de pagar una quota i sols podien accedir els socis⁵⁷, o el Casino del tio Paco. També fou en aquesta època quan s'inaugurà un nou trinquet de pilota valenciana i el Camp de la Costa on es jugaven campionats comarcals de futbol⁵⁸. Per últim, destacava l'Associació Musical de Benissa representada per la banda del poble. Estava subvencionada per l'Ajuntament i per quotes que pagaven els socis, que eren veïns del poble. Aquesta societat no tenia més finalitat que el foment de la música i la formació d'un quadre artístic per a la mateixa. L'ensenyament era gratuït i solament per als fills dels socis⁵⁹.

Aquestes formes d'entreteniment en la població contrasten amb la situació educativa. A l'igual que en moltes altres zones d'Espanya, a la Marina Alta l'educació presentava uns dèficits molt elevats tant per la qualitat com per les infraestructures, tanmateix Benissa serà una excepcionalitat ja que el Grup Escolar Alicia Pestana serà inaugurat poc abans de la guerra. El gran problema a Benissa fou que les escoles estaven disseminades per les diverses partides i en el nucli urbà del poble, però en molts casos els era difícil als xiquets i xiquetes poder acudir diàriament. Dintre de l'oferta escolar hi havia escola de parvularis, es donaven classes nocturnes i hi havia iniciatives d'escoles privades⁶⁰. Les activitats a l'escola no es resumien sols dintre de l'aula, sinó que a vegades feien excursions a pobles veïns acompanyats dels seus professors on es relacionaven amb altres alumnes⁶¹.

⁵⁷ Estava dirigida al juliol de 1933 per Miquel Ivars qui en la postguerra serà delegat d'educació nacional i arribarà a ser primer tinent d'alcalde al 1940. AMB, juliol de 1933, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; J.J. Cardona, *Els totals de la població*, 51.

⁵⁸ El trinquet fou inaugurat al 1931 i al 1934 el camp de futbol. J.J. Cardona, *Els totals de la població*, 52.

⁵⁹ Estava presidit pel ciutadà natural de Massanassa Vicent Bou qui en la Guerra Civil tindrà un paper destacat. AMB, 30 de juny de 1933 i 14 de juliol de 1933, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil. Més informació sobre la banda de música en Joan Josep Cardona, *Història de la banda de música de Benissa* (Barcelona: Riurau edicions, 2015).

⁶⁰ L'educació privada no necessàriament havia de tenir la finalitat de millorar l'educació en els fills dels que la sol·licitaven, sinó també de què no s'impregnaren dels ideals republicans. Valga com exemple l'afirmació d'un membre del Circulo Tradicionalista qui contractà a la professora Remigia Malillos Blanco, [...] *pues conociendo mis sentimientos religiosos y mi actuación anterior como persona de ideales Tradicionalistas, se prestó a educar a mis hijos en su casa particular, según mis deseos de cristiano al negarme a mandarles a las escuelas públicas, para que no se contaminasen de aquel ambiente de corrupción*. AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Remigia Malillos Blanco, 32/13147, exp. 34.

⁶¹ Sobre l'educació a la Marina Alta consultar Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 429 i 435; Ja al 1926 es proposà la construcció d'un nou edifici que fos capaç d'ajuntar totes les escoles que estaven dispersades per Benissa i per això se li comprà terrenys a la propietària Josefa Torres Gómez. Amb l'arribada de la República es concediren provisionalment tres escoles de xiquets i tres de xiquetes. D'aquesta manera quedaven constituïdes 12 escoles repartides entre sexes. J.J. Cardona, *Els totals de la població*, 50. Per a més informació sobre tot el procés de construcció del Grup Escolar Alicia Pestana consultar José Luis Oliver, "El grupo escolar Alicia Pestana o les escoles velles de Benissa", *Llibre de Festes de Benissa* (2007), 99–102; El 15 de novembre de 1932 s'anunciava que podien matricular-se tots aquells xics i xiques majors de 12 anys a les classes nocturnes, i el 12 d'abril de 1933 s'anunciava que provisionalment l'escola ubicada en el carrer Xaló s'havia convertit en una escola de parvularis on acudirien alumnes d'ambdós sexes dels 3 als 6 anys. D'entre les classes privades que es donaven a Benissa, podem citar per exemple el mestre Francisco Matosa Sancho qui buscava obrir una escola privada a Benissa al 1934 que reunís 50 alumnes. Aquesta s'instal·là en l'edifici on es trobava la DRA el qual era suficientment gran, disposava de balcons i omplia els mínims sanitaris. AMB, bans del 15 de novembre de 1932 i 12 d'abril de 1933, Ajuntament. Bans Municipals. Caixa 264 i Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil. Document datat del 4 d'octubre de 1933; Entre les activitats extraescolars que es realitzaven està documentat que al juny del 1933 es realitzà una excursió a Gata on feren servir el tren per traslladar-se on els esperaven la resta d'alumnes i mestres de Gata junt a l'alcalde. Anaren a visitar la fàbrica de vímet i farina on menjaren. Després visitaren una impremta per veure com es feien els sobres i la fàbrica de barrets. La reconstrucció dels fets està basada en la redacció feta al col·legi per Francisco Avila als 12 anys al 1933. Arxiu privat de la família de Francisco Avila.

1.2. Vida política des de 1923

Amb l'arribada de la República a Benissa començaren a organitzar-se partits polítics de totes les vessants ideològiques, però aquests no aparegueren ni al mateix temps ni tingueren el mateix suport social ni d'afiliats. Els partits d'esquerres que es caracteritzaren per donar suport als ideals que plantejava el nou règim seran menys nombrosos en nombre de votants que els partits dretans. Això s'explica pel fet de què no hi hagués una marcada consciència de classe per part dels treballadors. A més, organitzacions com el Partit Comunista a Benissa no es constituïren fins poc abans de la guerra. Aquesta realitat contrasta amb els partits de caire dretans que es formaren en el municipi, que sempre contaren amb més votants. I és que els oligarques prompte quedaren vinculats a ells, fet que es traduí en què les polítiques caciquils anteriors a la II República seguiren mantenint-se.

A Benissa, a l'igual que a molts pobles de la Marina Alta, l'Agrupación Socialista Obrera de Benissa (ASOB)⁶² no arribà a arrancar fins que s'acabà la dictadura de Primo de Rivera, si bé hi ha excepcions com Pego que foren pioners en la seua formació a finals dels anys 20. A principis de la dècada dels 30 el PSOE començarà a implementar-se amb la creació d'agrupacions enquadrades dintre d'un sistema organitzatiu provincial i nacional, amb les seues respectives juntes directives i reglaments que calien ser aprovats. El primer poble en ingressar de la comarca fou Pego al març de 1930, però els socialistes de Benissa no tardarien i al juliol del 1930 eren ja autoritzats, comptant amb un total de 145 membres. S'avançaren així a altres localitats amb més població obrera com Dénia o pobles circumdants com ara Senija o Xaló on no es constituí fins a l'1 de setembre de 1931⁶³. Segons el periòdic del PCE *El Mundo Obrero* l'agrupació estava formada per joves que desitjaven la redempció de la classe obrera. El seu primer president fou Tomàs Capó Ivars, qui acabaria sent alcalde durant la Guerra Civil i represaliat a la postguerra⁶⁴.

Abans de l'arribada de la II República començaren a lluitar pels interessos dels obrers, la qual cosa li suposà que reberen crítiques i que hagueren de justificar-se en la premsa al·legant que ells no eren uns mentiders⁶⁵. Al novembre de 1930 inauguraren el local on tindrien la seua seu i en l'acte d'inauguració ja hi hagueren incidents amb els representants de l'Ajuntament per la discussió que hi hagué entre els presents i el regidor que havia acudit com a delegat de l'autoritat. Aquestes desavinences tingueren

⁶² L'abreviatura ASOB no és l'habitual usada en la bibliografia sinó AS, però davant la confusió que pot generar amb l'Agrupación Sindicalista hem preferit abreujar-ho fent servir totes les sigles del partit.

⁶³ La llista que fem servir és aquella que es presentà al Governador Civil al maig de 1930. En ella hi ha inscrit 153 socis, però s'han restat els membres que posava que estaven donats de baixa. Un més després apareix una llista en la qual sols apareixen 55 afiliats, xifra que anirà descendent paulatinament fins al final de la guerra, probablement perquè la majoria de benissers s'afiliaren a l'UGT que ja els representava i no havien de pagar més quotes. AMB, juliol de 1931, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497; Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 327 i 335.

⁶⁴ HAMA. *El mundo obrero*, (Alacant), 31 de maig de 1930; https://fpabloiglesias.es/entrada-db/3510_capo-ivars-tomas/ [Consultat a juny de 2022]

⁶⁵ HAMA. *El mundo obrero*, (Alacant), 16 d'agost de 1930.

el seu moment àlgid arran de la rebel·lió de Jaca al desembre de 1930, moment en què s'ordenà clausurar el local socialista, que no seria obert fins al març de 1931⁶⁶. Aquestes tensions derivarien amb vaivens amb la Guàrdia Civil del poble com quan el 15 de març de 1931 al local socialista fou hissada una bandera roja, la qual cosa provocà malestar amb els cossos de seguretat per no posar la bandera nacional⁶⁷.

Amb la revolució d'octubre del 34 varen tancar els centres socialistes a la Marina Alta i allí on governaven foren depositats per comissions gestores de caire dretà. Benissa no fou una excepció i la seua casa del poble fou clausurada i els seus militants foren perseguits. Tota aquesta situació de repressió comportà la disminució del nombre de militants i dificultats en el pagament de les quotes del partit. A partir de les eleccions de febrer del 36 tornaren a reorganitzar-se en la comarca i en el cas de Benissa, l'ASOB mantingué la junta directiva. També constituïren les Joventuts Socialistes Unificades les quals tindran un paper actiu durant la guerra. A pesar d'aquesta significativa presència, l'ASOB sols tingué representació municipal durant els primers mesos de vida de la República dintre d'una comissió gestora, però com posteriorment hi hauran governs dretans, no tornaran a tenir regidors fins les eleccions de febrer del 36⁶⁸.

Durant la guerra els socialistes accediren definitivament a càrrecs de poder, sent la figura més destacada la de Tomàs Capó Ivars qui es convertí en alcalde al 1937 fins que el seu reemplaçament fou mobilitzat l'any 1939, i la de Jaume Bertomeu Izquierdo qui fou vocal del Comitè del Front Popular⁶⁹. Així doncs, els principals fundadors de l'Agrupació Socialista estigueren sempre al costat del partit, i a pesar de què foren apartats del poder pels governs de dreta, la situació bèl·lica els permeté dirigir el poble en una època complicada. Tanmateix, no es pot analitzar al partit com un tot, sinó que els seus afiliats tindran una evolució personal distinta al llarg de la guerra que els aproximarà o allunyarà del partit. Entre els casos que demostren una major adhesió al partit es troba la de Joan Ivars Argudo, qui es va afiliar al Partit Socialista quan es proclamà la República però va deixar de pertànyer-hi molt abans de l'esclafit de la guerra. Tanmateix es tornà a afiliar quan començà el conflicte bèl·lic i assistí a les sessions que es celebraven, encara que en elles no prenia la paraula, i fins i tot va participar en l'ampliació del local l'ASOB⁷⁰. En altres casos fou al contrari, tota la passió per millorar la situació de la classe treballadora quedà dissolta durant la guerra. Francisco Ivars Mas qui havia sigut líder de l'UGT amb una activitat sindical molt intensa durant la II República, i que arribà a regidor de l'Ajuntament després de les eleccions del 36, n'és un bon exemple. A l'octubre de 1936 es donà de baixa del partit socialista i el dia 16 marxà voluntari al front com a carabiner on arribà al grau de sergent; tanmateix al 1938 desertà i s'amagà en sa casa fins al final de la guerra

⁶⁶ Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 331–332.

⁶⁷ HAMA. *El mundo obrero*, (Alacant), 21 de març i 18 d'abril de 1931.

⁶⁸ Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 334, 340 i 344; AMB, 3 de març de 1936, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497; CDMH, PS Madrid, lligall 113, 225.

⁶⁹ AGHD, sumari 1126, caixa 15872/2, 25v.; sumari 5943, caixa 15834/3, 22v.

⁷⁰ AGHD, sumari 4167, caixa 15301/8, 3.

desentenent-se dels ideals del partit i la causa republicana⁷¹. Altres membres que figuraven en les llistes de l'ASOB al 1931 viraran cap a posicions més esquerranes com ara la CNT o el PCE.

L'esperit de canvi que volien impregnar els socialistes durant el conflicte bèl·lic al territori de la Marina queda clar en l'article escrit de manera romantitzada per Luis Caballero i publicat al seminari socialista KOMSOMOL que es distribuïa pel districte de Callosa d'en Sarrià i que sobretot es centrava en Polop i pobles pròxims. En ell pretenia exaltar el socialisme afirmant que [...] *la Marina es tierra socialista. De poco servirá que sobre la Marina se siembren otras ideas. La tierra está ya empapada de semilla socialista [...]. Las tierras que hay entre el mar, la Aitana y la sierra de Bernia, necesitaban una voz que las interpretara en los momentos de la revolución y aquí está la voz socialista de KOMSOMOL*⁷².

Al llarg de la vida de la formació socialista entre 1930 i 1939 Tomàs Capó Ivars i Jaume Bertomeu Izquierdo seran els qui estaran tota la vida enquadrats en ella, si bé en algun moment no estaran presents. De igual manera, seran els qui sofriran una repressió més dura en la postguerra⁷³. Tots els represaliats de postguerra del partit socialista seran jutjats principalment per les accions que realitzaren durant la guerra i es veurà com agreujant haver tingut càrrecs en el partit.

Un altre partit polític que es caracteritzà pel seu suport marcat a la República fou el Partit Comunista d'Espanya (PCE). Els únics pobles de la Marina Alta on es constituí abans de la guerra fou a Benissa, Pedreguer i Dénia i ho feren sota el nom de Radio Comunista⁷⁴. La primera referència al PCE a Benissa es troba en les eleccions del 33 quan Pere Martínez Soliveres sol·licità celebrar un míting per a realitzar propaganda electoral del partit en el Saló Doré per al 16 de novembre de 1933, si bé li fou denegada aquesta petició en un primer moment –fou l'únic partit polític a qui se li negà– encara que les autoritats locals canviaren finalment d'idea⁷⁵. A pesar de la seua presència política, no fou fins al triomf del Front Popular i pràcticament quan estava a punt d'esclatar la guerra que es constituí el partit Radio Comunista de Benissa el 4 d'abril de 1936 essent Pere Martínez el seu líder.

La carrera política de Pere Martínez s'inicià a Oliva (València) quan fundà en aquell poble la primera cèl·lula del PCE l'any 1932 per a posteriorment fundar-lo a Benissa. Es convertirà en un dels elements destacats dintre del partit benisser des del seus càrrecs de secretari de propaganda i premsa i el de conseller en la Junta de defensa

⁷¹ Al desembre del 36 entrà a formar part del Comitè d'Economia durant uns vuit dies i segons afirmava, l'única activitat que havia tingut al poble durant la guerra fou la d'armar a uns 15 homes per a dissuadir un cotxe que es presentà amb pistolers amb intencions d'endur-se a un ciutadà. Segons un informe de Falange de postguerra [...] *vista la forma de proceder de los rojos y asqueado de ellos, se evadió del frente y se escondió en su casa [...]*. AGHD, sumari 9846, caixa 15887/5, 5 i 6.

⁷² H.M.V. KOMSOMOL. *Seminario obrero del distrito de Callosa de Ensarrià*, (Polop), 6 de març de 1937.

⁷³ Robert Llopis, "El 80 aniversari de la constitució de l'Agrupació Socialista de Benissa, 1930-2010", *Llibre de Festes de Benissa* (2011), 139–145.

⁷⁴ Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 350.

⁷⁵ AMB, 13 de novembre de 1933, República (1936-1938). Assumptes refugiats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació, caixa 498.

del poble, i encara que posteriorment s'apartà de la direcció, sempre intercedirà per exposar la seua visió de quina línia havia de seguir el partit⁷⁶. Dintre del PCE també destacà la figura de Pompilio Llopis qui estigué durant la II República en diverses formacions polítiques fins que a l'abril de 1936 accedí a la secretaria del PCE. En agost passà a tenir el càrrec de delegat d'ordre públic en representació del partit dintre del Comitè fins que dimití a mitjans de setembre, si bé continuà donant suport a la República i al PCE. Es convertí en director de l'Hospital de Sang Pablo Iglesias, el qual començà a estar operatiu a partir d'octubre de 1936⁷⁷.

Dintre dels partits esquerrans també cal destacar la formació a Benissa de Izquierda Republicana (IR) i Unió Republicana (UR). En molts pobles de la Marina Alta com Pedreguer, Dénia o Pego la constitució de l'IR es realitzà a partir dels membres que formaven part del PRRS que s'havia dissolt al març de 1934. Fou a partir de la formació del Front Popular que començaran a tenir major presència i la mantindran durant la Guerra Civil. El president a Benissa d'Izquierda Republicana Josep Sala Ronda es presentà a les eleccions de febrer de 1936 i acabarà sent alcalde durant un breu espai de temps; però el qui més destacarà dintre d'aquesta formació serà l'industrial del moble Francisco Sala Borrell. Després d'haver sigut l'últim alcalde abans de l'adveniment de la República s'afilià al Partido Republicano Progresista (PRP) de caire dretà, per a passar posteriorment per l'agrupació dels radicals i finalment a l'IR. Aquest partit també comptà amb una secció de joves que es constituí a Benissa durant la guerra⁷⁸.

En quant a Unión Republicana, fou un partit de caire centrista que es formà a nivell nacional al 1934 a partir de la fusió del Partido Radical Demócrata (PRD) i el PRRS. A l'igual que IR, sols es coneix de l'activitat d'aquest partit a partir de testimonis en els sumariíssims de postguerra i del qui fou el seu president, Francisco Ribes Giner, que fou designat com alcalde poc abans de l'esclat de la Guerra Civil i que governà fins al 1937.

Si fins ara hem vist els partits d'esquerreres, en contrast, trobaríem unes dretes que, a més, estaven arrelades profundament al municipi per la influència històrica que havien exercit els cacics i els grups tradicionals lligats al poder. Això es traduirà en què

⁷⁶ CDMH, PS Alicante, lligall 110/2, 74; AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 78.

⁷⁷ Concretament, la seua trajectòria política començà quan un dels fundadors de *La Unió* va amenaçar que tots els seus treballadors havien de ser socialistes o si no se'ls acomiadaria de la companyia. S'organitzaren reunions per exposar les idees del partit i és així és com Pompilio va anar aproximant-se a aquests ideals, apareixent en una llista de socis de l'ASOB del 22 de maig de 1930 de la qual es donà de baixa al març del 1931. Posteriorment es presentà a les eleccions del 8 de juny del 1931 com a candidat del primer districte de Benissa per la candidatura d'un partit indeterminat i a l'agost de 1934 Pompilio fou vicesecretari de la junta directiva del PRR de Benissa. Finalment ingressaria en el PCE assolint les funcions de secretari del partit el mateix dia de la seua constitució al 4 d'abril del 1936. Poc abans d'esclatar la guerra, el 26 d'abril del 1936, apareixia com adjunt en la constitució d'una taula electoral de compromissaris a Benissa. La seua activitat política continuà cada vegada amb més responsabilitats, ja que el 23 d'agost del 1936 el PCE convocà una assemblea comarcal per a establir les condicions de recollida, venda i exportació del raïm i la pansa on Pompilio jugà un important paper. AMB, 22 de maig de 1930, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497; CDMH, PS Alicante, lligall 79/4, 89; Robert Llopis, "El partit comunista de Benissa durant la II República. Bases per al seu estudi", *Llibre de Festes de Benissa* (2009), 126-131.

⁷⁸ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 30v.r.; HAMA. *El Luchador* (Alacant), 9 de desembre de 1937; Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 323-326.

aconseguiran una majoria de vots que els portà a tenir el poder, sols veient-se desplaçats a partir de les eleccions de febrer de 1936.

A la Marina Alta destacaria el Partit Republicà Radical (PRR) el qual es creà en alguns municipis de la regió després de les eleccions del 12 d'abril de 1931 com a Ondara, Beniarbeig o El Verger, i anirà enfortint-se fins les eleccions del 16 de febrer de 1936 moment en què decaurà fins desaparèixer quan esclate la Guerra Civil. A Benissa el partit no estava pròpiament format, però el qui havia sigut designat pel Governador d'Alacant com a president de la Gestora de Benissa al 1931, el ciutadà natural de Vila Joiosa Gaspar Mayor Martínez, n'era membre i futur president, així que la seua influència es feu notar. Tal i com exposa T. Ballester, Gaspar Mayor sempre es caracteritzà per ser una persona polèmica i controvertida tant dintre com fora del partit i això suposarà diversos vaivens que acabaran provocant que sigui expulsat. Llevat dels primers mesos que governà per designació del Governador Civil, durant la II República es trobà en minoria a l'Ajuntament davant la major presència del Partit Republicà Radical Socialista (PRRS) la qual cosa generava constants enfrontaments que quedaren reflectits en la premsa afí al PRRS. No fou fins el 7 de novembre de 1933, després de les eleccions a Corts Constituents, que es va inaugurar de manera oficial el Cercle Radical de Benissa amb un míting on va assistir Pedro Rico en representació del president del Consell de Ministres Martínez Barrio⁷⁹.

El PRR mantenia estreta relació amb les esferes superiors provincials del seu partit com així demostra l'abundant correspondència que mantingué el que arribarà a ser president del partit a Benissa i alcalde al 1935, Secundino Ripoll Llavador. En tots els seus escrits es desprèn un constant interès per obtenir els seus objectius polítics. No obstant, a l'igual que a nivell nacional i provincial, a Benissa fou un partit inestable com demostra el fet que moltes vegades Secundino demanarà al líder provincial Cesar Oarrichena Genaro que intervinga amb l'objectiu de calmar als membres del partit. I és que en el poble no sabien ben bé quines eren les directrius del partit ja que moltes vegades es mostraran confosos a l'hora de prendre decisions. A principis de gener de 1934 el Partit Republicà Radical de Benissa comptava amb 112 membres als que calia afegir 264 membres numeraris⁸⁰.

En la Junta Provincial celebrada a l'abril de 1934 l'agrupació radical d'Alacant quedà dissolta i fou el 20 de maig de 1934 quan es va produir l'escissió definitiva dels

⁷⁹ El 29 de març de 1933 *El luchador* ironitzava en un article sobre *Gaspar Mayor* assenyalant que [...] *antes de venir él a esta localidad se desconocía la industria, la agricultura estaba muy atrasada, y todos eran analfabetos, y ahora, gracias a su talento enciclopédico, la industria próspera y florece, la agricultura es rica y no tiene plagas, y jóvenes y viejos todos saben leer y escribir. [...] Para coger la varita pone en práctica tales enredos, hace tantas piruetas, y es tan frecuente que el lunes es de Lerroux, el martes de Largo Caballero, el miércoles de Albornoz, el jueves de Sediles, el viernes de Maura, el sábado de Gil Robles y el domingo de Don Carlos.* Dit article fou contestat pel germà de Gaspar, Vicente Mayor sense argumentar cap cosa, simplement atacant l'anonimat de l'autor de l'article. HAMA. *Diario de Alicante*, (Alacant), 1 d'abril i 10 de novembre de 1933; Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 289 i 305.

⁸⁰ AMB, 24 de gener de 1934, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; Per a la inestabilitat del Partit Radical a nivell nacional consultar Santos Julià (coord.), *República y guerra en España (1931-1939)* (Madrid: Espasa Calpe, 2006), 87-128.

radicals. Per una part l'opció de Miguel Cámlara Cendoya que se n'anà amb Portela i que arrossegà a ex-radicals; i per altra els qui se n'anaren amb Joaquín Chapaprieta qui formà el Partido Independiente. Totes les tensions que s'estaven vivint a nivell provincial es traslladaren a nivell local, des de desavinences dintre del propi partit a l'enfrontament amb el PRRS. Això quedarà patent al llarg de la correspondència entre Secundino i Oarrichena en què la bona relació inicial anirà deteriorant-se fruit de les promeses que li feia el segon al primer i per la poca claredat amb que les transmetia, la qual cosa li suposava a Secundino haver d'enfrontar-se als seus companys de partit. De igual manera, es produí un detriment en la relació entre Secundino Ripoll Llaurador i Gaspar Mayor Martínez que acabà comportant que aquest últim abandonés definitivament la formació. A l'agost de 1934 escrigué una carta al *Diario de Alicante* en què exposava públicament la seua ruptura amb César Oarrichena i que deia que després d'haver llegit el seminari *El Radical* s'havia estranyat al veure que havia sigut donat de baixa del comitè radical de Benissa, del qual era president. Segons afirmava, havia sigut el mateix Gaspar qui es donà de baixa a l'adonar-se que no podia esperar res dels dirigents del PRR. Però a pesar de què Gaspar Mayor deixà de formar part del partit, seguí amb actitud hostil cap aquest com així demostra la publicació d'una carta en el *Diario de Alicante* el 30 d'agost de 1934 en què afirmava haver sufragat dels seus propis diners les eleccions passades. Aquesta asseveració fou rebutada per Secundino qui feu saber a Oarrichena que les eleccions havien sigut pagades pel partit de manera equitativa⁸¹.

Secundino arribà a l'alcaldia de Benissa al març de 1935 fins les eleccions de febrer de 1936 fruit del context històric a nivell nacional en què governaven les forces conservadores, pels seus contactes a nivell provincial amb Oarrichena i pel treball que havia realitzat pel seu partit. L'esclat de l'escàndol de l'estraperlo en els últims mesos de 1935 que afectà de ple al PRR a nivell nacional, també es traslladà a les capes més baixes del partit com així es demostra en les paraules que expressava Secundino Ripoll al afirmar que [...] *el momento actual es tan confuso que no se puede predecir la solución. [...] Nuestra posición, la de los radicales, es y debe de ser tan decidida de incondicional adhesión a don Alejandro Lerroux, como ha sido siempre [...]*⁸². Així mateix, alguns membres del partit feren servir la seua influència política per aconseguir càrrecs privilegiats o favors personals ja des de l'inici de la formació, però sobretot durant el bienni conservador⁸³.

Amb l'esclat de la Guerra Civil el partit desapareixerà i tots els seus membres es traslladaran a altres partits. Alguns passaran a desenvolupar càrrecs polítics com Josep Sala qui formarà part de la Comissió Gestora en qualitat de vocal al març de 1936, o d'altres tindran càrrecs en la directiva de l'Agrupación Sindicalista (AS) al 1938. De tots els qui formaven part de la junta directiva, foren represaliats en la postguerra alguns

⁸¹ CDMH, PS Madrid, lligall 51, 139; lligall 519/62, 12–14; lligall 521/162, 1–2; HAMA. *Diario de Alicante*, (Alacant), 30 d'agost de 1934.

⁸² CDMH, PS Madrid, lligall 521/100, 2.

⁸³ CDMH, PS Madrid, lligall 568/57, 1; lligall 519/63, 2, 16 i 19; lligall 521/246, 1.

dels seus membres, especialment aquells qui foren alcaldes com Secundino Ripoll Llavador i Francisco Ribes Giner, però se'ls processà no pel que feren mentre pertanyien a aquest partit, sinó per la seua actuació durant la guerra. D'altres es vincularan a Falange en la postguerra⁸⁴.

També tingué un paper destacat el Partit Republicà Radical Socialista (PRRS), organització que escolliren els històrics cacics i monàrquics per a seguir en el poder i mantenir el seu control sobre la societat quan es proclamà la II República. Aquest partit té els seus orígens a la comarca ja al març 1930 quan es va constituir la Junta Provincial del partit i assistiren delegats de Dénia i Gata –si bé en cap d'aquests dos pobles aconseguiren governar per tenir més presència el PR – i posteriorment amb l'arribada de la II República apareixeran nous comitès en altres localitats com a Benitatxell o Xàbia. A pesar de què el PRR i el PRRS havien lluitat junts pel triomf republicà a l'abril de 1931, estaran constantment enfrontats i això quedarà palès en els periòdics on el *Diario de Alicante* serà l'òrgan del PRR i *El luchador* el del PRRS. Benissa i Benigembla foren els dos pobles on el PRRS sí va arribar a governar. La formació del PRRS a Benissa es remunta al maig de 1931 i ja des del *Diario de Alicante* es criticava que dit partit estava format per monàrquics conservadors i representats pel cacic Torres Sala, si bé uns dies després serà contestat pel periòdic *El luchador* que aquest era un partit conformat per gent jove que no guardaven relació amb la monarquia i que es sentien republicans. Durant la República aquest partit es dissolgué i fou substituït a Benissa pel PRR i aquells qui n'havien format part passaren a altres partits conservadors⁸⁵.

Dintre dels partits obertament de dretes destacà la Derecha Regional Agraria (DRA), nom que rebé aquesta formació a Alacant i Castelló a partir de la Derecha Regional Valenciana (DRV). Representaven els ideals conservadors tradicionals i per tant volien una República moderada en què no es produïren canvis estructurals, per això fou el partit escollit per molts dels antics cacics, i grans contribuents i propietaris. A finals de 1931 el nombre d'agrupacions de la Derecha Regional Valenciana era de 74, i ja tenia presència a la província d'Alacant. Concretament en la Marina Alta fou el poble de Pego el pioner, però a Benissa no tardà. El fet de què aquests dos pobles foren els capdavanters en la formació d'aquest partit polític guarda relació en què eren domini del cacic Joan Torres Sala qui finalment acabà formant-ne part i que li permetrà ser diputat a les Corts des de les eleccions de 1933⁸⁶. A partir de 1932 començaren a realitzar mítings a Pego i a Benissa, i en aquesta última arribaren a reunir a 8.000 persones on assistí el mateix Joan Torres i el president de la DRA d'Alacant Rafael Alberola, amb la intervenció d'altres figures destacades. El *Diario de Alicante*, òrgan de premsa del partit, es queixava que el PRRS hagués col·laborat amb els clericals i monàrquics de la

⁸⁴ Apareixen alguns membres en una relació de noms que assenyala les quotes que s'havien de pagar a Falange l'any 1946. AMB, 1946, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; 20 de juliol de 1939, Data d'ingressos dels militants i nous ingressos, comptes secció femenina, inventari d'armament de les milícies, guàrdies a la presó, Caixa 342.

⁸⁵ HAMA. *Diario de Alicante* (Alacant), 15 de maig de 1931; *El luchador* (Alacant), 18 de maig de 1931; Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 310 i 319.

⁸⁶ Rafael Valls, *La Derecha Regional Valenciana (1930-1936)* (València: Edicions Alfons el Magnànim, 1992), 119–120; Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 274–275.

DRA i afirmava que estaven al servei dels vells cacics. A més criticaven a l'alcalde que havia estat un monàrquic dels Torres Orduña fins que arribà la República. Els socialistes també protestaren per la permissivitat de les autoritats amb aquestes actes. Tanmateix, els mítings continuaren i en altres localitats com a Pedreguer no hi hagueren aquests incidents⁸⁷.

La DRA quedà constituïda a Benissa el 30 de desembre de 1931 i el seu fundador i president fou Silvestre Ivars Santacreu, qui havia tingut una significant vida política ja que havia sigut l'alcalde del poble al 1916 i al final de l'època de Primo de Rivera fou regidor de l'Ajuntament durant un espai breu de temps. A nivell personal havia destacat pel seu paper com a industrial per haver creat una empresa familiar a principis del segle XX dedicada a la construcció de maquinària agrícola especialitzada en partir closca d'ametlla. Posteriorment al juny de 1933 la direcció estava en mans de Daniel Andrés Devis i a principis de 1934 tornà a recaure en Silvestre. En aquesta última data el partit a Benissa comptava amb 242 membres. Abans de l'esclafit de la guerra el seu president era l'industrial del moble Josep Martínez Mestre⁸⁸. Segons R. Llopis, la DRA aconseguí aglutinar a una part de la gent que s'identificava amb valors tradicionals com religió, família i pàtria de tal manera que abraçava la classe burgesa vinculada a la terra, indústria i comerç que s'assentava sobre un gran nombre de treballadors. A diferència de la DRV, a Benissa la junta directiva tenia un caràcter interclassista equilibrat ja que anava des de patrons industrials a treballadors assalariats. Per exemple Josep Cabrera Abargues n'estava afiliat, exercia el càrrec de Fiscal de la justícia municipal des de mitjans de 1934 i fou anomenat delegat polític del districte per la Junta Provincial del partit⁸⁹.

La victòria del Front Popular i l'aplicació de les primeres mesures anticlericals suposaren una amenaça als interessos del partit. Per això a l'abril del 1936 diversos ciutadans vinculats a la DRA acudiren al Convent dels franciscans de Benissa amb l'objectiu de fer vigilàncies per evitar que pogués ser atacat. El govern del poble considerà aquesta actuació com una manifestació i per això acudí un camió ple de Guàrdies d'Assalt des d'Alacant per dissoldre-la i es procedí a fer un registre a la seu de la DRA i a la casa particular de Daniel Andrés. A l'esclatar la guerra diversos dels membres de la seua junta directiva foren considerats elements perillosos per part de les autoritats republicanes i acabaren empresonats o hagueren d'amagar-se. Tanmateix, a Benissa no seran assassinats els membres de la DRA com altres pobles com Ondara. Si es té en compte que la DRV va ser el partit que més s'havia organitzat per a la rebel·lió

⁸⁷ HAMA. *Diario de Alicante* (Alacant), 16 d'abril de 1932; *El Mundo Obrero* (Alacant), 23 d'abril de 1932; Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 276 i 278.

⁸⁸ La seu de la DRA s'ubicava en un inici en el carrer Reverend Pare Melchor nº 12, però el mateix dia de la fundació es traslladà al carrer San Salvador nº 14 i col·locaren un cartell on s'anunciava que allí es trobava dit partit. Posteriorment al 1933 es traslladà al carrer san Pere nº 4. AMB, 30 de desembre de 1931, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497; Silvestre Ivars fou regidor entre el 26 d'abril de 1929 i el 23 de febrer de 1930. AMB, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament del 26 Abril de 1929 al 27 d'agost de 1931, 1v.-16r.; AMB, 28 de gener de 1934, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 199.

⁸⁹ Robert Llopis, "L'organització de la dreta política a Benissa durant la Segona República", *Llibre de Festes de Benissa* (2001), sense paginat.

del 36, s'entén que durant la guerra fou el partit numèricament més afectat per la repressió. Per això, a l'acabar el conflicte foren els qui prengueren els càrrecs públics en la postguerra. El cas de Benissa no fou una excepció ja que diversos membres de la DRA acabaran enquadrats a Falange i serviran al Franquisme, no així Silvestre Ivars que morí al 1935 per causes naturals⁹⁰.

En quant als partits obertament antirepublicans, la seua presència al poble fou minoritària i quasi testimonial, però evidenciaven que hi havia una part de la població contrària a tot allò que representés la República.

Les primeres notícies del Círculo Tradicionalista (CT) a Benissa apareixen a l'agost de 1931 a través de la premsa, però aquest partit no serà aprovat oficialment pel Governador Civil fins el 12 de desembre de 1931, quedant oficialment constituït l'1 de gener de 1932. Al 1933 el seu president era Jaume Moragues Ivars, al 1934 fou Joan Blanco Catalá i a partir de 1935 serà Pau Ivars Martínez. Arribaren a celebrar mítings en favor dels seus ideals sense incidents, però el partit mai arribà a destacar-se entre totes les forces polítiques i tampoc ho feu en les eleccions de febrer de 1936⁹¹. Junt a Falange, foren els principals exponents de l'antirrepublicanisme. L'actuació dels qui formaven part de la junta directiva del CT no va ser tan significativa com aquells qui formaven part de la DRA a pesar de què alguns dels seus membres sofriren els mateixos contratemps, si bé és cert que la seua presència i influència va ser bastant menor que la d'aquest últim partit. En la postguerra, part d'aquells qui formaven part de la seua directiva s'afiliaren a Falange –alguns d'ells fins i tot ho sol·licitaren el mateix 1 d'abril de 1939– i posteriorment alguns membres destacats formaran part de la junta directiva amb càrrecs com el de delegat sindical durant el primer període de postguerra.

Respecte a Falange, els seus fundadors i caps a Benissa foren els germans Josep i Lluís Cardona Cabrera. Segons R. Llopis la primera referència de Falange a Benissa es troba quan al 1934 Joaquin Cabrera Ivars ingressà en les seues files procedent de la Comunió Tradicionalista i estableix que en el moment d'esclatar la guerra comptava amb 18 afiliats. En la seua junta directiva es trobava com a tresorer Josep i Lluís Cardona Cabrera junt a Manuel Mas Santacreu. En les eleccions del 1936 obtingueren 22 vots a Benissa, per tant fou una força política residual al poble que no influencià en l'esdevenir polític del poble. Quan esclatà la guerra els membres de Falange foren perseguits, detinguts o s'hagueren d'amagar. D'acord amb el que exposava el mateix Josep Cardona, el 24 de desembre de 1937 intentaren detenir-lo guàrdies d'assalt però l'alcalde Tomàs Capó intercedí per evitar que fos empresonat en aquella ocasió. No obstant, en la postguerra seran els qui es troben en una millor posició dintre del règim

⁹⁰ AGHD, sumari 9846, caixa 15887/5, 4; Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 287; Rafael Valls, *La Derecha Regional Valenciana*, 15–16.

⁹¹ Establiren la seua seu a la Plaça de la República n° 34, actual Plaça rei Jaume I. AMB, 1 de gener de 1932, Llibre registre d'entrada de documents (1930-1933), caixa 379; Hemeroteca digital. *La Vanguardia*, 5 de juny de 1934; Robert Llopis, "L'organització de la dreta", sense paginat; HAMA. *El mundo obrero* (Alacant), 8 d'agost de 1931; *El día* (Alacant), 11 de febrer de 1936.

per ser considerats camises velles, nom que es donava als qui havien format part del partit abans de la guerra⁹².

També durant la guerra es formaren nous partits com fou el cas de l'Agrupación Sindicalista. Aquest partit es constituí el 15 de juny de 1937 i estava dirigit per V.F. fins que el 31 de gener de 1938 fou substituït per P.F., qui havia estat ja secretari del PRR al 1934. És molt probable que sigui el nom que rebé a Benissa el Partido Sindicalista fundat originàriament a nivell nacional per Angel Pestaña, i que a Benissa fou introduït per J.B. durant la guerra. J.B. estava afiliat al Partido Sindicalista d'Alacant des del 1935 però quan s'inicià el conflicte passà a formar part de la CNT, militància que mantingué fins que després de certes desavinences acabà formant part de l'Agrupación Sindicalista.

La falta de documentació al voltant d'aquest partit, el fet de què es creés durant la guerra, i que en la postguerra sols serà durament repressaliat J.B. –no així la resta de la directiva–, indueixen a pensar que en realitat la funció d'aquest partit fou la d'actuar de manera encoberta per ajudar als ciutadans dretans. Així es desprèn de les declaracions realitzades en la postguerra per un dels seus membres, V. Aquest ciutadà pertanyia a una família vinculada a la dreta, però pels informes de postguerra, sembla ser que ell tenia un tarannà esquerrà moderat. Amb aquest perfil, se li demanà accedir al partit a principis de gener de 1938 amb l'objectiu de què formés part del Comitè local del Front Popular en representació de l'Agrupación Sindicalista. Com el seu germà l'havien tornat a detenir, V. es decidí a acceptar dit càrrec amb l'objectiu de proposar l'alliberació de persones dretanes que es trobaven detingudes. Com no aconseguí el que es proposà, decidí dimitir després d'unes cinc setmanes. Per aquesta actuació V. fou repressaliat afectant-li al seu treball, però no fou empresonat. En quant a la resta dels seus membres, alguns d'ells no seran processats a pesar de la seua vinculació amb altres partits polítics republicans, i d'altres donaran el seu suport al Franquisme afiliant-se o realitzant guàrdies a la presó de Benissa durant els primers mesos d'acabar-se la guerra⁹³.

Aquesta realitat de postguerra que viuran els qui formaren part d'aquest partit, sumat a què durant la guerra ni tan sols formaren part del Consell Municipal, demostra

⁹² Josep Cardona Cabrera acabarà prestant serveis com a Guàrdia d'Assalt a Castelló des del 5 de novembre de 1936 avalat en el seu ingrés per l'UGT, i sol·licitarà el 19 de gener de 1937 pertànyer al cos de seguretat uniformat en la secció Vanguardia a Alacant. Altres ciutadans com Josep Cabrera Ivars també sol·licità l'11 de gener de 1937 ser traslladat a la secció rural d'Alacant-Múrcia en qualitat de Guàrdia d'Assalt. Se li concedirà el 12 d'octubre de 1937. CDMH, PS Sèrie Militar, 1019 i 1644; AGHD, sumari 1126, caixa 15872/2, 53; Robert Llopis, "L'organització de la dreta", sense paginat.

⁹³ En les declaracions de J.B. sols afirmà que s'havia afiliat al Partido Sindicalista i en les llistes de la junta directiva que s'han conservat el seu nom no apareix. Tanmateix, en la postguerra és dels pocs ciutadans del poble que se li vincularà aquest partit des d'abans de la guerra i sols un ciutadà declararà en la postguerra que ell havia sigut el fundador del partit. Per la seua part J.B. en la declaració del 22 de gener de 1940 davant el jutge militar de Callosa d'en Sarrià establí que abans de la guerra no pertanyia a cap partit polític o sindical i que fou quan esclatà quan s'afilià a la CNT. La seu de l'Agrupación Sindicalista es trobava situada en la Plaça de la República n° 8. AMB, 31 de gener de 1938, República (1936-1938). Assumptes refugiats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació, caixa 498; AGHD, sumari 6547, caixa 15834/2, 15v.–16v.; AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, 32/12303, exp. 50, foli 12v.

que si bé en un origen el partit podia tenir ideals republicans, fou utilitzat amb altres fins durant el context bèl·lic. En el cas de J.B. serà repressaliat no per la seua vinculació o actuació envers aquest partit, sinó per la seua actuació política a l'Ajuntament mentre pertanyí a la CNT.

1.3. Trajectòria sindical des de 1930

L'arribada de la República suposà per als sindicats històrics d'esquerres d'UGT i CNT la possibilitat d'expandir el seu missatge de manera més estable entre els treballadors. A pesar de què els líders dels seus sindicats treballaren per millorar les condicions en què es trobaven els obrers, en la societat benissera dels 30 la consciència de classe no estava estesa de manera generalitzada. Això es traduí en què no hi hagueren a penes conflictes laborals ni tampoc grans vagues si no reivindicacions puntuals sobre acomiadaments improcedents o mals sous. Com l'UGT pertanyia al PS aquesta es va estendre més ràpidament per la població ja que contava amb una base solida. La CNT no comptava amb aquests ciments al poble, per això no es fundà fins l'arribada des de nord americà del seu líder Josep Baidal, qui es veié influenciat pels moviments sindicals dels Estats Units. El fet de què el primer tingués una actitud més moderada respecte al segon explica perquè va triomfar més sobre la població que decidí sindicat-se.

Aquest auge del moviment obrer no passà desapercbut per part dels partits dretans com la DRA els qual decidiren formar el seu propi sindicat per frenar aquestes temptatives de canvi i certament tingueren notable influència entre els treballadors benissers. L'esclat de la guerra comportà la supressió d'aquests partits i sindicats que no donaven suport a la República i que beneficiaren clarament als sindicats esquerrans ja que s'obligà a la població que volia treballar a sindicat-se en aquests.

Als últims anys de la dictadura de Primo de Rivera l'UGT es va estendre per pobles de la Marina Alta com Dénia o Benissa, si bé en aquesta última s'implementà en el moment en què l'Agrupació Socialista aparegué al poble, essent Francisco Ivars Mas el seu president. A Benissa el sindicat s'anomenà Societat d'Oficis Varis, però estava federada a la Unió General de Treballadors, i al juliol de 1931 comptava amb 323 afiliats. Si s'agafa com a referència el patró complet més pròxim a aquesta data que es conserva als arxius, que és el de 1940, i s'extrapola la informació, es pot observar que en total hi havia 6.172 persones, de les quals 3.123 eren homes. Si s'accepta que l'edat laboral d'una persona quedaria entre els 11 i 70 anys, restarien 2.418 persones⁹⁴. Així doncs, a pesar de què l'UGT comptava amb el major nombre d'afiliats, una gran part de

⁹⁴ Al ser una comarca predominantment agrícola es fundà al 1930 la Federación Nacional de Trabajadores de la Tierra com a secció de l'UGT i en el seu congrés del 1932 participaren set pobles de la comarca, entre ells Benissa amb el nom de Trabajadores de la agricultura, encara que també defensaran als treballadors funcionaris com el que fou secretari de l'Ajuntament Blas Picó. Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 104; HAMA. *El mundo obrero* (Alacant), 16 de gener de 1932. L'anàlisi realitzat sobre el nombre de ciutadans sindicats en relació al total de la població, realitzat a partir del treball de J.J. Cardona, *Els totals de la població*, 59 – 60.

la població no es trobava sindicada. Hi ha una llista sense datar dels anys 30 que situa que a Benissa hi havia un total de 195 persones sindicades, de les quals 93 pertanyien a l'UGT, 47 a la CNT i 55 no estaven en cap, la qual cosa implica, des de l'òptica de la mobilització obrera al municipi, que el que més predominava eren els treballadors sindicats a l'UGT sobrepassant amb gran majoria aquells qui estaven en la CNT⁹⁵.

El Sindicat d'Obrers d'Oficis Varis també tenia una rama femenina presidida per Antonia Tro Orihuel quan es va constituir el 20 de desembre de 1931 i que a principis de 1934 comptava amb 163 sòcies. Basant-nos en el mateix patró de 1940 dels seus homòlegs masculins, hi havia 3.049 dones, quedant 2.344 compreses entre les edats potencialment laborals d'11 i 70 anys⁹⁶. Per tant, hi havia poc menys de la meitat de dones sindicades que homes, però per a un poble com el de Benissa en què la dona no tenia cap pes a nivell públic, sumat a què moltes eren considerades mestresses de la llar, suposava un fet significatiu aquest nombre de sòcies i la seua consolidació. Tanmateix en la documentació trobada no hi ha referències de les seues labors polítiques o socials realitzades, per la qual cosa és molt probable que actuaren a l'ombra dels seus iguals masculins.

Durant la guerra la branca femenina de l'UGT estigué liderada per Maria Ivars. D'entre els pocs documents que es conserven, es troba una carta datada del 8 d'abril de 1937 en què es dirigiren a la Comissió Executiva de l'UGT per donar-los les gràcies per haver estat acceptades el 26 de març dintre del sindicat. En ella els feia saber que *hemos creído necesario expresaros nuestra gratitud por tan singular acogida y manifestaros al mismo tiempo nuestro firme propósito de colaborar dentro de las posibilidades de nuestros esfuerzos en pro de la causa obrera sig[uiendo] las austeras y rectas normas de la Unión General de Trabajadores*⁹⁷. Josefa Puigcerver Ivars també arribà a tenir el càrrec de Presidenta de la Secció Femenina durant sis mesos aproximadament. Posteriorment ingressà durant tres mesos al PCE junt al seu marit, però més que per ideologia, fou per a treballar en el bar que hi havia en la seu de dit partit. En la postguerra serà l'única dona de Benissa en ser processada pel Franquisme, no així la resta, segurament per la seua baixa incidència pública⁹⁸. Per la seua banda Josefa Ribes Capó fou una de les fundadores i secretaria de les JSU al maig de 1936⁹⁹.

Quan esclatà la guerra s'obligà als treballadors a estar afiliats a algun sindicat ja que per treballar es demanava de manera imprescindible presentar el carnet, en cas

⁹⁵ Del document original, hem restat de la llista a un ciutadà que apareix tatxat i un altre ciutadà qui pertanyia a Teulada. AMB, 18 de febrer de 1938, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497.

⁹⁶ La rama femenina del sindicat es trobava ubicada al carrer Sant Tomàs nº 6 i al 1934 passà a estar presidida per Antonia Bisquert Roselló. AMB, 20 de desembre de 1931 i 9 de febrer de 1933, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497; AMB, 12 de gener de 1934, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; J.J. Cardona, *Els totals de la població*, 59 – 60.

⁹⁷ EL 12 d'abril se'ls contestava animant-les a què seguiren treballant per les aspiracions que tenien, però no concretaven què podien fer. AFPI. AH-41-28.

⁹⁸ AGHD, sumari 1126, caixa 15872/2, 3r.-5r.

⁹⁹ https://fpabloiglesias.es/entrada-db/33424_ribes-capo-josefa/ [Consultat al juny de 2022]; Robert Llopis, "Dones polítiques i sindicalistes de Benissa en la Segona República (1931-1939). Bases biogràfiques per al seu estudi", *Llibre de Festes de Benissa* (2022).

contrari, no obtenien feina. Molts ja en pertanyien des d'abans del conflicte, però d'altres veieren l'UGT com el mal menor, ja que la CNT representava per a ells unes postures més radicals ja que aquesta adoptà una actitud molt més revolucionària i impositiva al poble. A l'inici del conflicte tant els membres de l'UGT com la CNT donaren feina als seus militants pagant-los guàrdies armades per frenar qualsevol triomf rebel al poble de Benissa. Passat aquest primer moment, hagueren de desenvolupar altres tasques en les quals es tenia en compte si patien alguna malaltia o estaven impossibilitats per desenvolupar determinats treballs. Altres ciutadans sí cregueren en la causa i destacaren dintre del sindicat pels al·legats a favor de la República i animant als benissers a què s'enrolaren en el Batallón Alicante Rojo¹⁰⁰. En quant a la gestió del sindicat, l'UGT derivava part dels seus conflictes amb els treballadors al Consell Municipal per a què intercedís en qüestions d'impagament o de treballadors no sindicats. No sols ho feia a nivell local sinó que entitats provincials com la Federació Provincial de Treballadors Municipals, adscrita a l'UGT, els demanaren que gestionaren la millora dels salaris dels funcionaris benissers, donada la carestia i els sous tan baixos. Com a resultat, aconseguiren passar a guanyar quasi el doble fins que s'acabés la guerra¹⁰¹.

Com tothom s'havia hagut d'afiliar als sindicats durant la guerra, és lògic comprendre que la majoria de benissers processats en la postguerra estigueren sindicats, sent el cas més rellevant per al nostre estudi el qui havia estat el seu líder Francisco Ivars Mas qui serà condemnat a sis anys de presó menor, però no per la seua notable activitat ugetista sinó per haver estat regidor de l'Ajuntament i membre del Comitè d'Economia durant la guerra.

En quant a la CNT, abans de la guerra sols es constituïren els seus sindicats a Benissa, El Verger, Dénia i Xàbia, sent en aquests dos últims pobles pioners a la Marina Alta en la seua constitució. A diferència d'altres localitats com Dénia, a Benissa la CNT no va arrelar amb tanta força ni estava tan ben organitzada, sinó que com hem dit, a Benissa serà l'UGT la que aglutini a la major part de la població obrera. Tenint en compte que la població de Dénia al 1930 era de 13.063 habitants i que duplicava a la de Benissa amb 6.026, i que l'única llista amb sindicats que s'ha conservat situa que hi havia 47 afiliats a Benissa, contrasta clarament amb els 2.647 afiliats que tingué Dénia al 1931 o fins i tot amb els 100 amb que comptava al febrer de 1936 després d'haver sigut clausurada al 1934¹⁰².

¹⁰⁰ AGHD, sumari 4330, caixa 15587/12, 6v.; sumari 4167, caixa 15301/8, 28v.; sumari 9393, caixa 15912/20, 7v.; AGHD, sumari 8325, caixa 16012/14, 27v.r.

¹⁰¹ L'1 de juliol de 1937 el Sindicat de Paletes de l'UGT els feia saber que determinats ciutadans no havien de seguir treballant perquè a pesar de què estaven afiliats, els havien donat de baixa per no realitzar els pagaments i no acatar les bases del treball, i així i tot, seguia fent-ho. Per això li demanaven a l'Ajuntament que intercedís. AMB, 1 de juliol i l'1 d'agost de 1937, Correspondència 1937; AMB, 16 de novembre i 10 de desembre de 1938, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; BOPA, 21 de setembre de 1938.

¹⁰² Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 26 i 329; En el Congrés Nacional de la CNT que es realitzà a Saragossa de l'1 al 10 de maig de 1936 la CNT de Benissa acudí en representació de 56 afiliats. Robert Llopis, "Política laboral", XII.

Les úniques dades que es coneixen de l'activitat de la CNT a Benissa abans de la guerra són a partir d'uns pocs documents que es conserven a l'arxiu de Benissa i a través d'una entrevista realitzada al seu dirigent Josep Baidal Roselló. Josep va nèixer al 1901 a Benissa i entre el 1918 i 1919 va emigrar a Cuba on treballà durant dos anys tallant canya de sucre per a posteriorment emigrar a Nova York on dedicaria 14 anys a la construcció del metre entre altres tasques. Allí entrà en contacte amb organitzacions sindicals i participà en vagues que portaren que l'empresonaren. Quan al 1934 tornà a Benissa, segurament per la influència d'aquests sindicats, fundà la CNT el 23 d'agost d'aquell any. Prompte es generaren conflictes com els derivats del seu intent de posar la bandera del sindicat i posterior negativa per part de l'Ajuntament i el mateix retor Vicent Buigues Morell. Prèviament al colp d'estat representà a la CNT en el conflicte laboral entre la patronal i els obrers per establir les primeres bases de treball que no arribaren a implementar-se per l'esclafit de la guerra¹⁰³. La visió que tenia la CNT de Benissa queda clar en la publicació que feren en el seu periòdic *Solidaridad Obrera* poc abans de la guerra: *Benisa ha sido un feudo de negros inquisidores. Los edificios aún conservan el sello arquitectónico del feudalismo. El pueblo tiene los templos que el campesino mira con recelo y desconfianza. La Iglesia en medio de la plaza; sobre una gótica espadaña se asoma un minarete que luce un pasado de negra historia. Benisa organizó un mitin, y la voz cenetista dejó de oír su verbo persuasivo. Los campesinos, sintieron por vez primera la CNT. El alborozo que demostraron anuncia que Benisa será organizada en el área de la CNT. ¡Trabajadores de Benisa, vuestros salarios de 2 ptas. y 5, han de terminar!*¹⁰⁴.

La direcció de la CNT s'assabentà de l'esclat de la guerra a primera hora del matí i ja el seu líder animà als treballadors a recolzar la vaga general. Josep Baidal pensava que la Guàrdia Civil del poble estava esperant el triomf del quarter d'Alcoi per a detenir-los, així que per la nit decidí que l'endemà anirien a assaltar-lo. A la matinada acudiren uns pocs cenetistes però el quarter es trobava buit ja que la benemèrita havia fugit emportant-se els fusells i deixant els vestits. Demanaren la clau del quarter i Josep es quedà vigilant tota la nit per si tornaven, però davant el temor de què la revolució pogués fracassar, uns pocs cenetistes dirigits per aquest i conduïts per Jaume Andrés acudiren al quarter d'Alcoi per frenar qualsevol triomf franquista. A partir d'aquest moment i durant tota la guerra el quarter de la Guàrdia Civil de Benissa quedà sota el control de la CNT. Com el quarter es trobava a la part nord del poble direcció València

¹⁰³ La CNT fou fundada on es trobava originàriament l'edifici on estava ubicat el bar El Palleter a la Plaça de la República. El 3 d'abril de 1936 Josep Baidal demanà permís a l'alcalde per a traslladar la seu a l'edifici nº32 de la mateixa plaça. AMB, 3 i 4 d'abril de 1936, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497; Robert Llopis, "Entrevista amb Josep Baidal Roselló. Organitzador i líder sindical de la CNT a Benissa durant la II República", *Llibre de Festes de Benissa* (2013): 126-131; Per a més informació sobre els benissers emigrants que viatjaven a Nova York consultar www.ellisland.org i l'obra de Teresa Morell, *Valencians a Nova York. El cas de la Marina Alta (1912-1920)* (Alacant: Edicions 96, 2012), 112-117.

¹⁰⁴ Xavier Paniagua i José A. Piqueras, *Trabajadores sin revolución* (València: Edicions Alfons El Magnànim, 1986), 281.

es realitzaren principalment tasques de vigilància per examinar els cotxes i persones que passaven¹⁰⁵.

La CNT tenia una branca destinada a organitzar el paper de la dona. La presidenta de les dones sindicades o Junta Femenina era Pasquala Llopis Crespo de 18 anys, i la seua secretària era Magdalena Ivars Torres de 16 anys. Les seues tasques foren auxiliars a les necessitats de la pròpia organització. Així mateix Teresa Baidal Jorro, de 33 anys, fou nomenada al 1938 com a Tresorera de la Junta de Protecció de la CNT, denominada SIA. Mesos abans d'acabar la guerra fou designada com a regidora, segons ella, en contra de la seua voluntat. Dit càrrec l'exercí durant un parell de mesos fins que presentà la seua dimissió¹⁰⁶.

Per altra banda també es crearen sindicats de dretes com ho feu la DRA amb la fundació de la Defensa Regional Obrera, sindicato de oficios varios, el president de la qual era Isidro Ivars Jorro. A principis de 1934 comptava amb 45 membres: 15 treballadors agrícoles, 15 ram de la fusta, 8 paletes, 3 mecànics i 4 d'oficis diversos. Pot observar-se que el nombre d'afiliats al sindicat Defensa Regional Obrera era quasi idèntic al de la CNT. El seu president hagué d'amagar-se per ser perseguit durant la guerra i l'any 37 va ser detingut i empresonat en el Reformatori d'Adults d'Alacant fins ser alliberat al final del conflicte, però la resta de l'equip directiu dels sindicat no sofrí aquestes penalitats. En la postguerra alguns es desvincularen del Franquisme, però un altre grup s'afilià a Falange i realitzà guàrdies en la presó de Benissa¹⁰⁷.

També existia un altre sindicat de caire catòlic anomenat Sindicato Agrícola liderat pel camperol hisendat Bernard Castells Gandia al 1936, qui s'havia afiliat a la DRA durant la República. Els seus orígens es trobaven en el Sindicato Agrícola de San Bernardino de Feltrio que ja funcionava des de mitjans dels anys 20 i que posteriorment es transformà en el Sindicato Agrario Católico al 1930 amb 497 afiliats. A l'arribar la República s'acabà transformant en el Sindicato Agrícola i funcionà almenys fins el 9 de maig de 1936. Durant el seu procés de reorganització la DRA s'erigí com a portaveu dels afiliats al Sindicato Agrícola. Bernard Castells representà a la patronal agrícola per a establir les primeres bases de treball a Benissa en els mesos de juny-juliol de 1936. El detingueren les autoritats republicanes el 6 de març de 1937 però fou alliberat l'11 d'abril del mateix any. El 6 de novembre del 1937 es va evadir amb una barca des de Calp a Eivissa amb destinació a Mallorca i passà posteriorment a formar part de l'exèrcit rebel, treballant com a xofer en un camp d'aviació a partir del novembre de 1937. En la immediata postguerra fou el jutge instructor designat per la Comissió

¹⁰⁵ El cap de les milícies que feia guàrdia al quarter cobrava 7'50 pessetes diàries per realitzar aquesta tasca i anava proveït d'un revòlver. AGHD, sumari 7749, caixa 16049/20, 13v.; Segons informes de la Guàrdia Civil en la postguerra, un dels cenetistes que realitzà guàrdies en la carretera s'havia endut roba del quarter de la Guàrdia Civil a Calp i s'havia fet un abric amb el vestit del tinent. AGHD, sumari 1221, caixa 15471/5, 5r.-7v.

¹⁰⁶ AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 4v.r. i 6v.

¹⁰⁷ La seu del sindicat de la DRA es trobava ubicada al mateix lloc que el partit. La comparació dels membres del sindicat de la DRA i la CNT s'ha realitzat a partir de la llista sense datar de ciutadans afiliats, on hi havia un total de 47. AMB, 9 d'abril i 22 de juny de 1933, i 18 de febrer de 1938, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497; AMB, 28 de gener de 1934, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil.

Gestora per a depurar als funcionaris de l'administració local i realitzà guàrdies. Posteriorment fou tinent d'alcalde durant l'alcaldia d'Adolf Torres al 1952¹⁰⁸.

1.4. Vida social: l'exemple de la perspectiva de gènere

La presència de la dona en la documentació a la què em pogut accedir és pràcticament inexistent i té un caràcter residual, però això no s'ha de traduir en què tingueren un protagonisme menor o insignificant. Tot el contrari, sense el paper que jugaren les dones durant el període comprés per aquest estudi no es podria explicar la història en si mateixa. Certament hi hagueren un grup de dones que participaren dels ideals republicans i feren per la causa, però la informació que ens ha arribat de les seues actuacions en l'esfera pública són mínimes. Tanmateix, això no ens sembla una excusa per justificar la no presència de les dones en la història de Benissa, per aquest motiu, hem reconstruït el paper que varen jugar a partir de desenes d'entrevistes realitzades pel mateix autor per a poder construir la seua trajectòria històrica. Sempre que hem pogut hem fet servir l'escassa presència de documentació existent, però allà on no ens han arribat les fonts escrites, ho han fet els testimonis orals. Som conscients de les virtuts i defectes que presenta la memòria oral, però en casos com la història de gènere, on sols es pot construir el rastre a partir de les vivències, és fa imprescindible recórrer a ella¹⁰⁹.

No és possible escriure la història sense una perspectiva de gènere, doncs l'esfera pública fou un espai quasi íntegrament format per homes, quedant pràcticament quasi totes les dones relegades a l'esfera privada. Sempre que hi ha hagut un motiu justificat, hem explicat l'esdevenir de Benissa de manera conjunta tant d'homes com dones, però necessàriament hem hagut de crear un apartat específic: tant per a la seua visibilització com per l'especificitat en l'actuació que tingueren. Així i tot, s'ha d'esclarir que aquests testimonis del passat no sempre representen de manera unívoca grups, opcions polítiques o moviments, simplement les seues vivències¹¹⁰.

En el cas de les dones en la història contemporània d'Espanya anem a trobar una sèrie de característiques particulars i especificitats que venien heretades de la nova societat liberal. Per un costat la influència que tenia en Espanya el discurs de l'àmbit

¹⁰⁸ BOPA, 31 d'octubre de 1925 i 4 de febrer de 1930; AMB, 9 de maig de 1936, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497; AMB, 20 de juliol de 1939, Data d'ingressos dels militants i nous ingressos, comptes secció femenina, inventari d'armament de les milícies, guàrdies a la presó, Caixa 342. Robert Llopis, "Política laboral", IX-XIV; Robert Llopis, "L'organització de la dreta", sense paginat; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 85-86; Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 64.

¹⁰⁹ Es habitual en pobles menuts on hi ha mancança de documentació reconstruir la seua història a partir de la memòria oral com així s'ha fet en altres pobles del País Valencià com ara Benassal (Castelló). Pere-Enric Barreda i Emili Ferrando (coord.) *Benassal. Segle XX. Estudi d'un poble rural realitzat amb fonts orals. Llibre III. II República i Guerra Civil (1931-1939)* (Vinaròs: Grup de Recuperació de la Memòria Històrica del Segle XX de Benassal, 2007).

¹¹⁰ Josep Maria Solé, *Revolució i esperança. Els últims testimonis de la Guerra Civil* (Badalona: Ara llibres, 2010), pròleg.

domèstic donat per l'església que tenia un caràcter conservador i tradicionalista dintre de la ideologia de la domesticitat. L'església jugà un paper important, ja que entre l'Estat i aquesta no es produirà una separació com en el cas de França, produint-se un adoctrinament entre la feminitat i la masculinitat basada en la diferència de gèneres establerta en la idea de inferioritat femenina on la dona no devia entrar en l'àmbit públic. Per altra banda estava el tema de l'educació. L'índex d'analfabetisme era molt alt fins l'arribada de la II República, sobretot en el cas de les dones. No es prioritzà per tant l'escriptura ni la lectura, sinó que es potencià el que s'anomenà *labores propias de su sexo*. Així doncs, les dones es centraven en la costura i els homes en la lectura i l'escriptura en una escola separada per sexes que sols durant el període republicà deixarà d'estar segregada. De la mateixa manera, hi havia un discurs mèdic sobre la legislació social que establia que les dones per natura eren una altra cosa, establint una diferenciació entre ambdós sexes¹¹¹.

El cas de Benissa no serà una excepció i per això les ciutadanes que visqueren el primer terç del segle XX quedaren relegades a l'esfera privada i les feines que realitzaven eren auxiliars a les dels seus marits o familiars. L'alt nivell d'atur impossibilitava que moltes d'elles foren reconegudes laboralment, a pesar de la quantitat de tasques diàries que havien de realitzar. Com hi havia tanta desocupació a penes hi havia quasi feina amb decent remuneració per a les dones, motiu pel qual totes elles s'ensenyaven a bordar a casa i feien peces de tela per a l'aixovar per a quan es casaren, però no per a guanyar diners. Per aconseguir algun sou extra, algunes dones feien llata dins de casa per a vendre-la per a fer barrets. Les dones que destacaven en alguna feina solien fer-ho dintre del seu rol tradicional de mare cuidadora, doncs per exemple es distingí el paper que tingueren les comadrones que feren front a les complicacions que suposava un part en una societat on la mortalitat infantil era elevada i habitual.

Les mancances que hi havia al poble sumat a les poques perspectives de prosperar portaren a què els benissers decidiren marxar a altres localitats més pròsperes per a intentar canviar la seua sort. Els homes solien anar-se'n a Cuba a treballar el sucre o al nord d'Àfrica a podar, mentre que les dones normalment ho feien com a criades. Algunes entraven a treballar en els cases senyoriales del poble però d'altres se n'anaven a les grans ciutats. En el cas de Josefa Crespo Ivars, nascuda al 1894, decidí marxar a València cap al 1909, però no li agradà i decidí anar-se'n amb amo a Barcelona, on guanyava el doble. Aquesta ciutat es convertí en el seu espai tant per la seua qualitat com per la família a la que servia. Però no fou fàcil, ja que els senyors tenien una filla que era muda, per la qual cosa hagué d'aprendre el llenguatge de signes per poder comunicar-se amb ella. Josefa havia d'acompanyar-la junt amb altres dos xiquetes mudes quan eixien fora de casa, si bé també comptava amb la presència de la senyora, ja que havia de fer d'intermediària fins que Josefa pogués comunicar-se amb la seua filla. La situació d'agitació que vivia Barcelona en aquella època feu que els senyors les

¹¹¹ Informació extreta a partir de les classes impartides per Ana Aguado Higón a la Universitat de València l'any 2008.

prohibiren eixir els dies que hi havia vaga. No obstant, aprofità el temps i aprengué a bordar, gràcies a què la senyora havia comprat una maquina de cosir, però com no li agradava dedicar-li temps, li l'acabà venent a bon preu a la criada llevant-li una mica de jornal de cada mes per a què pogués sufragar la despesa.

S'acostumà a la vida d'allí i a la seua gent, per això quan baixava a visitar a familiars que pujaven a treballar l'arròs a l'Amposta (Tarragona) li xocava el contrast de models entre els barcelonins i la gent de poble. No desitjava tornar a Benissa, però els desordres que es vivien a la capital del principiat a principis del segle XX feu que un dels estius tornés al poble i es possés a treballar la pansa en la casa de camp d'un home per guanyar diners. Allí es va enamorar i es casà al 1921 amb 27 anys, i amb els diners que havia fet el seu espòs a Cuba, varen comprar una casa de camp i terra al Tros Vell. Queda clar que l'esdevenir de la dona benissera depenia dels llaços familiars així com de la tradició de què havia de casar-se i tenir fills ja que aquests es sobreposaven a desitjos personals.

La religió era un aspecte marcat en la vida del poble, però en el cas de les dones encara més, doncs s'esperava d'elles el model tradicional de dona beata amb les seues virtuts. Com a la resta del territori espanyol, les xiquetes aprenien el catecisme que s'impartia, entre altres llocs, a l'església vella. Posteriorment combregaven i les monges començaven a portar-les a missa i a resar el rosari. En la comunió, aquelles famílies que s'ho podien permetre feien un banquet senzill per celebrar-ho que consistia en mona i xocolata. Els parents solien regalar una estampeta d'un sant i en casos molt excepcionals regalaven diners. Algunes famílies més humils que treballaven per a les classes benestants reberen obsequis per a realitzar la comunió ja que no podien costejar-se-ho. Com explica una testimoni, sa mare treballava per a un senyor que li regalà el vestit de comunió i la medalla de plata, perquè no podien pagar-ho. A més, era habitual demanar prestat parts del vestit com ara el mantó de la comunió.

La II República serà un punt d'inflexió en aquesta generació de dones ja que les lleis que s'aprovaren seran fonamentals per a canviar les relacions de gènere encara que la mentalitat es mantinga. Aquest nou context implicà canvis significatius tant en l'àmbit privat com públic ja que s'aconseguí la conquesta del sufragi per primera vegada a Espanya i s'avançarà cap a sistemes democràtics en què es donaren elements com la laïcitat, codificació de lleis, matrimoni civil o accés al vot que permeté anar consolidant elements igualitaris.

La II República significà sobretot el desenvolupament de la cultura política, on el context des de 1931 fins al 1936 permeté que les dones anaren construint la seua identitat femenina. Més enllà dels canvis legals i educatius, la II República anava a permetre construir models de feminitat diferents als tradicionals, i encara que serien minoritàries, permetria l'aprenentatge per a establir-se com a dones. La subversió dels models tradicionals de feminitat suposaren un desafiament a l'ordre social i sexual i originà nombroses paradoxes en les vides de les dones¹¹². En el cas de Benissa, les

¹¹² Mary Nash (ed.), *Feminidades y masculinidades. Arquetipos y prácticas de género* (Madrid: Alianza Editorial, 2014), 39.

dones començaren a tenir major influència en la societat benissera, doncs participaren fent xerrades en mítings o fins i tot dintre de l'Agrupació Socialista havien constituït un Sindicat d'Obreres d'Oficis Varis de Benissa. No obstant, les tradicions es mantindran i per això en molts casos perseveraren límits evidents com l'idea d'autonomia femenina. Aquesta misogínia estarà present en l'ideari republicà per la tradició de les dones dintre de l'àmbit de l'església. De fet, aquest model estava tan arrelat al poble que al març de 1933 un grup de dones benisseres protestaren al carrer pel tancament de les escoles de les monges, ja que s'havien clausurat arran de les disposicions republicanes que exigien que els mestres havien de disposar de títols acadèmics¹¹³.

En contraposició a aquesta visió de la dona plena de virtuts, a Benissa es produïren problemes amb la prostitució durant la II República que continuaren durant el conflicte bèl·lic. El 15 de juliol de 1933 l'Ajuntament donava constància que s'havia assabentat de l'existència d'un bordell clandestí al poble. Per aquest motiu el 22 de juliol la propietària sol·licità l'autorització per a obrir-ne un en el carrer Maset. Tanmateix, la junta municipal per unanimitat es negà a concedir-li-ho per no reunir les condicions higièniques i perquè es trobava en un lloc molt cèntric on no era propi aquest tipus d'instal·lació de cases. Durant la guerra també es produïran conflictes per culpa de la prostitució clandestina¹¹⁴.

1.5. La II República des d'una òptica política

Francisco Sala Borrell fou l'últim alcalde previ a l'arribada de la II República, però com es trobava malalt, serà el primer tinent d'alcalde Joan Ivars Cabrera qui va procedir a complir les ordres del Governador Civil que establien que Gaspar Mayor Martínez seria l'encarregat de presidir la gestora que havia de donar pas a la nova corporació sorgida de les eleccions del 12 de febrer de 1931¹¹⁵. Gaspar Mayor Martínez pertanyia al PRR i era un advocat de 36 anys natural de Vila Joiosa. Junt a ell hi havia Ramon Ivars Mas, fortament vinculat als radicals i que tenia el paper de tercer tinent d'alcalde, i les dues figures més destacades del socialisme: Tomàs Capó Ivars i Jaume Bertomeu Izquierdo qui foren segon i quart tinent d'alcalde respectivament. Entre les primeres mesures que s'aprovaren estigué la de substituir els càrrecs dels guàrdies municipals, suspendre de sou i feina al veterinari del poble, i posar fi a conflictes entre ciutadans com el que es generà al voltant de la font de la Paratella i el seu ús, la qual es

¹¹³ J.J. Cardona, *El convent de la Puríssima*, 56.

¹¹⁴ AMB, 15 i 22 de juliol de 1933, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament del 5 de gener de 1933 al 15 de gener de 1934, p. 26v.-27r.; AMB, 28 de juliol de 1938, República (1936-1938). Assumptes refugiats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació, Caixa 498.

¹¹⁵ Francisco Ribes Giner fou suplement com a president de taula en les eleccions del 12 d'abril de 1931 a Benissa i també fou candidat a regidor de l'Ajuntament en les mateixes eleccions. També foren candidats Gaspar Mayor Martínez, Francisco Sala Borrell i Pasqual Ribes Giner. CDMH, PS Antecedents, lligall 236, exp. 2, folis 7 i 26; També s'establí que Francisco Sala Borrell havia sigut substituït en les eleccions de diputats a Corts a Benissa. CDMH, PS Antecedents, lligall 94, foli 88.

disposà que havia de ser pública i que tot el veïnat tenia dret a accedir. Actuacions com aquestes li suposaren al nou règim que s'anés guanyant l'enemistat d'aquells qui no volien que les coses canviaren. Per a reforçar l'arribada de la República, l'Ajuntament adquirí una bandera tricolor de tela per a col·locar-la al seu edifici i canvià els noms dels carrers vinculats a la monarquia per aquells que representaren al nou règim. En el plànol econòmic es subvencionava al patronat local per a la protecció d'animals i plantes i es retiraven les ajudes per a les obres de l'església. Aquesta fou la primera i última acció que es realitzà des de l'Ajuntament que pogués perjudicar a l'església perquè la composició dels seus membres canvià dos mesos després de proclamar-se la República cap a partits que volien que tot continués com si res hagués passat. No serà fins que arribe el govern del Front Popular al 1936 quan es tornen a prendre mesures que la podien desfavorir¹¹⁶.

A pesar de què l'Ajuntament tenia una composició mixta i equilibrada entre radicals i socialistes, aquesta situació durà poc arran de les segones eleccions municipals celebrades l'1 de juny i que feu que canviés totalment la representació de l'Ajuntament. El 16 de juny de 1931 es posà al capdavant el comerciant de 43 anys Pasqual Ribes Giner qui pertanyia a la DRA. L'arribada de la dreta suposà un fre total a les mesures reformadores de la República al poble i no canviaria la situació fins a les eleccions de febrer del 36 quan ascendiren al poder les esquerres. Així doncs, la proclamació de la II República a Benissa no suposà un canvi polític ni social al poble perquè la situació de control per part de sectors afins al caciquisme seguia mantenint-se. Les impressions del que s'estava vivint al poble queden patents en la carta que el membre dels radicals Miquel Arlandis Anglada envià al president del Partit Radical a nivell nacional Alejandro Lerroux el 19 de juny de 1931 per a què intentés que el governador civil d'Alacant intervingués a Benissa. En la carta es queixava de què els Torres Orduña havien comprat els vots i per això des del seu partit es recolliren proves que foren presentades en el seu moment al governador qui els prometé que si calia, s'anul·larien les eleccions. De fet, periòdics com *La Vanguardia* es feren ressò que a Benissa s'havien trencat urnes perquè un individu havia intentat depositar diverses paperetes¹¹⁷. Però lluny de fer-ho, donà el vist i plau a aquest canvi polític, a pesar de què *dichos casiques [sic] y de todos los del clero, por la tarde se fueron a celebrar una*

¹¹⁶ Davant la retirada de subvencions per a festes de caire religiós al 1931, a Benissa alguns formaren la *Gran Asociación Hijos de la Purísima Chiqueta* per a què les festes pogueren continuar realitzant-se. Les germanes salesianes i les religioses terciàries franciscanes de la Immaculada Concepció sol·licitaren al 1933 inscriure's en el registre especial obert per la subsecretària de l'Estat. El mateix retor de l'església sol·licità en nom de la fundació de l'Asil hospital de la nostra senyora dels Dolors l'exempció de pagar impostos i li fou concedit per l'Estat a l'entendre que tenia un caràcter benèfic. Posteriorment quan els partits de dreta arribaren al poder i tornaren a permetre's les festes religioses, com a excepció destaca el fet de què el 13 d'abril de 1934, des de l'oposició, el president del PRR a Benissa, Secundino Ripoll Llavador, es dirigia al diputat Cesar Oarrichena per demanar-li que fes totes les gestions possibles per aconseguir que el governador no donés autorització per a la celebració a Benissa d'una processó religiosa el 22 d'abril, ja que si bé Secundino desconeixia si l'alcalde havia demanat permís per a la seua realització, sabia que l'acabaria demanant. CDMH, 13 d'abril de 1934, PS Madrid, lligall 519/62, 7; Gaceta de la República, 3 d'abril de 1933, n° 98, 217; 7 d'octubre de 1933, n° 280, 201; 29 de setembre de 1933, n° 272, 1951. AMB, 21 d'abril i 5 de juny de 1931, Llibre d'Actes dels plenis de l'Ajuntament del 26 Abril de 1929 al 27 d'agost de 1931, 35 v.-40 r.; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 77 i 219; Manuel Fabregat, *Benisa y su patrona*, 108.

¹¹⁷ Altres poblacions alacantines on també es produïren incidents foren a Oriola, Elx, Crevillent i Mutxamel. Hemeroteca digital. *La Vanguardia*, 2 de juny de 1931.

*merienda por dicho éxito, provocando las frases de VIVA EL REY, y sonando la marcha REAL*¹¹⁸. Per tot això demanava que se li retornés el govern a Gaspar Mayor Martínez. Arran d'aquest segon resultat electoral entraren a l'Ajuntament ciutadans que ja havien estat regidors al 1930 com Joan Ivars Cabrera, i si bé hi havia alguns radicals, la majoria de regidors formaven part de la DRA. Destaca la incorporació de nou de Francisco Sala Borrell i que Gaspar Mayor Martínez continuà com a regidor, sent aquest últim la veu discordant en les sessions, arribant a qüestionar a l'alcalde si algunes de les decisions preses es devien a motius polítics, com el tancament de la farmàcia de Salvador Pascual Cabot¹¹⁹.

Entre les gestions que s'aprovaren i que repercutien directament a l'Ajuntament estigué el canvi d'horari en les reunions del consell ja que per no poder assistir una majoria de regidors no es podien celebrar les sessions. Tanmateix aquest problema fou una constant durant tota la II República ja que molts regidors treballaven i vivien al camp i no arribaven a temps. Per aquest motiu a les poques sessions es tornava a canviar l'horari. També s'aprovà la compra d'un quadre al·legòric a la República per al saló de sessions. Es començaren a gestionar projectes d'obres al poble amb l'objectiu de sol·licitar posteriorment subvencions per part de la Diputació o de l'Estat, entre les que destacaria la instal·lació d'un dipòsit de subministrament de petroli i gasolina. Especialment important fou l'aprovació de cercar sis locals amb el seu respectiu mobiliari que funcionarien com escoles i que veuria la llum poc abans de l'esclafit de la guerra. Més enllà d'un canvi formal, aquestes mesures buscaven canviar estructuralment la situació d'endarreriment¹²⁰.

L'1 de desembre de 1932 l'alcalde Pasqual Ribes Giner sol·licità una llicència de set mesos per poder atendre el seu negoci, ja que el treball com alcalde li absorbia tot el temps. És per aquest motiu que accedí al càrrec el qui havia sigut primer tinent Joan Ivars Cabrera. Aquest pertanyia al PRRS fins que es dissolgué i passà a integrar-se en la DRA. Entre les mesures que prengué estigué l'aprovació per contractar personal auxiliar a l'Ajuntament, l'ampliació del garatge dels autobusos de La Unión per ser insuficient, i

¹¹⁸ CDMH, 19 de juny de 1931, PS Madrid, lligall 41, nº 194.

¹¹⁹ En la sessió del 23 de juliol de 1931 es feia menció als desordres públics que s'havien produït i al trencament d'urnes, i que aquests actes serien investigats per la justícia. AMB, 16 de juny de 1931, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 26 Abril de 1929 al 27 d'agost de 1931, p. 41 v.; AMB, 19 i 28 de novembre de 1931. Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 4 de juliol de 1931 al 18 d'agost de 1932, 3v. i 21v. – 22r. També T. Ballester assenyala aquests desordres. Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 316; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 281.

¹²⁰ Al 1931 la Direcció general del Timbre, Cerillas y Explosivos y Representación del Estado en el Arrendamiento de Tabacos acceptava la proposta per a realitzar assajos del cultiu de tabac a Benissa per part de 25 benissers. També des de l'Estat es concediren subvencions a aquelles famílies nombroses que estigueren en situació precària, sent beneficiades dos famílies de Benissa al 1932. Gaceta de la República, 20 de juny de 1931, nº 171, 1521; 22 de març de 1932, nº 82, 2033; AMB, 9 de novembre i 21 de desembre de 1931, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 4 de juliol de 1931 al 18 d'agost de 1932, 20v. i 24v.; AMB, del 21 d'abril al 24 d'agost de 1931, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 26 Abril de 1929 al 27 d'agost de 1931, 35v.–50r.

va millorar les infraestructures de la font del pou d'avall. Fou en aquest període quan rebé la visita del president de la República Niceto Alcalá-Zamora¹²¹.

Però el fet més destacat fou que el 8 d'abril de 1933 el mateix Joan Ivars Cabrera proposà i s'aprovà per part de l'Ajuntament la construcció d'un nou quarter de la Guàrdia Civil. Segons s'expressava, els desitjos i necessitats de la població de Benissa era infraestructures i connexions que feien que estigués molt per davant d'altres poblacions properes. Benissa tenia la mateixa dotació de la Guàrdia Civil des de la seua creació al 1858 i es considerava que no podia ser atès pels quatre guàrdies civils que hi havia i un de sèrie, on rarament es trobaven tots reunits al quarter. Per això sol·licitaven la incorporació de cinc guàrdies més. A banda del nombre de forces, la casa-quarter de la Guàrdia Civil a Benissa era un edifici *destartalado, sin condiciones de capacidad, comodidad ni higiene y sin condición alguna de defensa*¹²² per la qual cosa es feia necessari habilitar-ne un de nou. Per últim, demanaven que es realitzaren les gestions oportunes per al trasllat des de Gata a Benissa de l'oficial en cap de la línia perquè es considerava que Benissa estava situada en el centre geogràfic de la seua demarcació. Fets que ho demostraven era que Pedreguer, a cinc quilometres de Gata, no corresponia a la línia, mentre que Benissa tenia pobles amb els que connectava mitjançant carreteres o comunicacions telegràfiques i telefòniques.

Queda clar que la nova situació que es vivia a Espanya accentuava més la necessitat de la presència de la Guàrdia Civil al poble. De fet, a Benissa no s'havien produït els aldarulls que sí havien ocorregut en altres localitats i simplement s'havien limitat a protestes formals, però és significatiu que el mateix alcalde fou qui tingué la iniciativa no sols de duplicar el nombre de forces, sinó d'exigir que el cap de línia es traslladés al poble i que es construís un nou edifici que permetés una millor defensa. La situació de temor per part de les autoritats davant qualsevol incidència n'era evident¹²³.

Un altre greu problema que podia derivar en conflictes socials i que afectà a Benissa i a tota la Marina Alta fou la plaga del míldiu que afectava a la vinya. Segons els periòdics de l'època, calculaven que les pèrdues ascendien als 15 milions de pessetes. Davant aquest problema els diputats de les Corts reclamaren al governador una solució per pal·liar aquesta situació. Els camperols sol·licitaren no pagar els impostos de l'any corresponents i obtenir una subvenció per limitar la ruïna que els suposava¹²⁴.

L'1 de juliol de 1933 retornava al càrrec d'alcalde Pasqual Ribes Giner però estigué poc ja que el 5 d'agost dimitia per motius de salut i per volum de treball. Com encara no es sabia quan es celebrarien les següents eleccions municipals, el governador civil obligà a l'elecció d'un nou alcalde. D'aquesta manera els regidors escolliren per

¹²¹ AMB, 1 i 31 de desembre de 1932, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 7 de juliol de 1929 al 31 de desembre 1932, 96r i 100 r–100v.; AMB, 11 de febrer de 1933, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 5 de gener de 1933 al 15 de gener de 1934, 7v. J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 188–189.

¹²² AMB, 8 d'abril de 1933, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 5 de gener de 1933 al 15 de gener de 1934, 13r.

¹²³ *Ibidem*, 13r. – 14v.

¹²⁴ Hemeroteca digital. *La Vanguardia*, 6 i 10 de juny de 1933.

majoria absoluta a Joan Giner Ivars el 15 d'agost de 1933, qui pertanyia també a la DRA. Les eleccions del 19 de novembre de 1933 suposaren un moment àlgid en les tensions que es van viure prèviament a la guerra. El 10 de novembre l'alcalde prohibia que es realitzés cap acte de propaganda electoral sense haver demanat permís 24 hores abans, i al dia següent ordenava que tots els qui concorrien a actes electorals serien escorcollats pel bé de l'ordre públic, seguint amb allò indicat en el *Boletín Oficial de la Provincia de Alicante* del 19 de setembre de 1933¹²⁵. Des del govern civil es publicava que *este Gobierno llama la atención de los señores alcaldes a fin de que sin coacciones de clase alguna permitan toda propaganda electoral, siempre dentro de los preceptos legales [...]*¹²⁶ i els demanava que enviaren un delegat de la seua autoritat als actes que es realitzaren, els quals no es suspendrien a menys que l'alcalde ho considerés junt al cap de les forces de l'ordre.

Així doncs a Benissa es permeté els mítings de totes les ideologies polítiques d'esquerra i dreta, encara que la del Partit Comunista tardà més en ser aprovada. En alguns casos com l'Agrupación Socialista realitzà mítings en el Saló Doré amb polítics de renom com el diputat de les Corts per Alacant Rodolfo Llopis Ferrandiz. En cap dels mítings celebrats es produïren incidències remarcables. Com la convocatòria d'eleccions a les Corts anava a dues voltes es prohibí tant el 19 de novembre com el 3 de desembre de 1933 jugar a futbol, partits de pilota –o qualsevol espectacle públic– i la venda de begudes fins les 19:00h. de la tarda, una vegada hagueren passat les votacions. El dia 4, després de les eleccions, es declarà un estat de prevenció en tota Espanya que també afectà a Benissa i el dia 10 es declarà l'estat d'alarma, doncs eren les forces dretanes les que passaven a governar a nivell nacional i això podia causar agitacions¹²⁷.

La inestabilitat que es vivia a nivell nacional amb el govern de la CEDA es transmeté a nivell local ja que dimitiren regidors com Gaspar Mayor el 14 de juliol de 1934 o Ginés González Ivars qui va intentar dimitir quan la crisi del míldiu del 1933 i que al 1934 farà tots els possibles per abandonar el seu càrrec, si bé li serà denegat. Bastant significatiu serà el sentir de l'Ajuntament amb els fets ocorreguts en la fallida revolució d'octubre de 1934 que deixa entreveure el recolzament de la dreta i la classe dirigent a actuacions repressives contra una població a la qual s'obviava la situació de misèria en la que vivia, les pèssimes condicions laborals i l'alt grau d'atur¹²⁸.

¹²⁵ BOPA, 19 de setembre de 1933; AMB, 1 de juliol i 15 d'agost de 1933, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 5 de gener de 1933 al 15 de gener de 1934, pp. 23r. – 24v. i 31r. – 32r.; AMB, 10 i 11 de setembre de 1933, Ajuntament. Bans Municipals. Caixa 264; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 164.

¹²⁶ BOPA, 8 de novembre de 1933.

¹²⁷ Tot això fou anunciat mitjançant bans perquè la població estigués assabentada. De fet, des de Callosa d'En Sarrià se li demanà a l'alcalde de Benissa enviés telegrams als pobles veïns com Senija, Llíber, Xaló, Alcalalí i Teulada... comunicant dita situació. Des de l'11 fins al 16 de desembre de 1933 l'alcalde de Benissa estigué enviant-li telegrams al Governador Civil d'Alacant fent-li saber que la situació a Benissa era de tranquil·litat. AMB, 16 de novembre i 11 al 16 de desembre de 1933, República (1936-1938). Assumptes refugiats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació, caixa 498; AMB, 17 de setembre i 2 de desembre de 1933, Ajuntament. Bans Municipals. Caixa 264; BOPA, 13 de novembre de 1933; Hemeroteca digital. *La Vanguardia*, 17 de novembre de 1933.

¹²⁸ En un dels processos sumaríssims s'acusava que un ciutadà del poble havia ocultat en sa casa les armes que havia portat el Partit Socialista amb motiu de la revolució d'octubre de 1934, tanmateix dites afirmacions no poden ser

A pesar de què a Benissa no hi ha constància de què hi hagués cap acte revolucionari, de fet ni tan sols fou acomiadat cap treballador relacionat amb aquest fet, l'alcalde i la majoria dels regidors realitzaren un manifest d'adhesió a Lerroux on acusaven a tots aquells qui havien organitzat i alentit la revolució, i defenien a les forces tradicionals d'ordre públic pel que consideraven una bona actuació. Per aquest motiu *que se felicite con el mayor entusiasmo el gobierno que presiden D. Alejandro Lerroux por su enérgica y acertada actuación al suprimir el movimiento revolucionario fracasado, significándole así mismo el entusiasmo que como patriotas y como españoles sienten los concejales que integran esta corporación por el triunfo de los ideales de españolismo y civilización [...] que también se haga constar la repulsa para aquellos procedimientos, partidos y hombres que pretendieron retrotraer la civilización a los tiempos primitivos fien a la violencia la consecución de objetivos que la libre voluntad popular rechazó, añadiendo a la crueldad la cobardía y no vacilando en sacrificar en aras de sus turbias ambiciones la vida de los que, ilusos, creyeron en ellos [...]*¹²⁹.

De fet, el 6 d'octubre –dos dies després d'esclatar la revolució d'octubre a Espanya– s'anunciava al poble que s'havia decretat l'estat de guerra. Fins i tot, es realitzà un ban informant que el president de la Generalitat Catalana Lluís Companys havia estat detingut, segurament amb l'objectiu de desanimar qualsevol intent d'insurrecció, si bé a Benissa no arribà a haver cap mobilització. No és casualitat tampoc que en el plenari de l'Ajuntament del 29 d'octubre de 1934 es concedís pagar 4.000 pessetes anuals en l'arrendament d'un edifici propietat de Josep Cabrera Abargues que passaria a convertir-se en el quarter de la Guàrdia Civil¹³⁰.

Hi havia doncs una connivència clara entre les classes dirigents i els senyors on ambdós tenien els mateixos interessos de defensar-se de qualsevol revolta. Aquesta oposició cap a les classes baixes s'evidencia en el fet de què en un Ajuntament endeutat

verificades i molt probablement no tenen cap fonament, però certament és l'única referència que es fa en tots els processos sumaríssims de postguerra a la revolució d'octubre de 1934. Per altra banda, si bé no guarda relació amb la revolució d'octubre, a l'abril de 1934 entraren uns lladres a l'Ajuntament que robaren la caixa del secretari on es trobaven 2.000 pessetes. De la mateixa manera, al setembre de 1934 la finca de "La Garganta", propietat de Joan Pérez, va ser assetjada per dos individus armats amb escopetes amb la intenció de caçar furtivament produint-se un enfrontament on el propietari acabà greument ferit i els agressors detinguts. AGHD, sumari 4329, caixa 16299/13, 6v.; Hemeroteca digital. *La Vanguardia*, 25 d'abril i 21 de setembre de 1934; AMB, 4 de març de 1936, Llibre de registre d'eixides del 20 de setembre de 1935 al 4 de maig de 1937; AMB, del 14 de juliol fins al 13 d'agost de 1934, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 30 de gener de 1934 al 19 de novembre 1934, p.23v.–23r., 24r., 26r. i 27r.; Santos Juliá, *República y guerra*, 87–128.

¹²⁹ AMB, 22 d'octubre de 1934, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 30 de gener de 1934 al 19 de novembre 1934, 44v.–44r.; Poc després de la revolució d'octubre del 34, el dia 22 l'Ajuntament pagà amb 200 pessetes la subscripció nacional *para premiar al heroico ejército de nuestra nación, Guardia Civil, de Seguridad, demás agentes de orden público que con su lealtad y heroísmo han dominado con acierto y rapidez el injustificado movimiento revolucionario* i feu que els empleats municipals contribuïren amb un dia de jornal a dita subscripció i s'anima a la població a què també es subscrivis. AMB, 15 d'octubre de 1934, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 30 de gener de 1934 al 19 de novembre 1934, 43r.–44r.; A més se li entregà 50 pessetes als ciutadans d'Oviedo en concepte de víctima dels disturbis. AMB, 29 d'octubre de 1934, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 30 de gener de 1934 al 19 de novembre 1934, 45r.–46v.

¹³⁰ El 18 d'octubre de 1934 s'aprovava que la Guàrdia Civil de Benissa rebria quatre cavalls per a desenvolupar les seues tasques. AMB, 7 d'octubre de 1934, Ajuntament. Bans Municipals. Caixa 264; AMB, 29 d'octubre de 1934, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 30 de gener de 1934 al 19 de novembre 1934, 46v.–46r.; Gaceta de la República, 18 d'octubre de 1934, n° 291, 425.

com el de Benissa, podien permetre's pagar aquest edifici però eren reticents a sufragar una escola que millorés la situació de la població. La crisi econòmica que es vivia portava que no es pogués pagar serveis tan necessaris per a l'administració d'un poble com ara el lloguer de l'edifici on estava instal·lada l'oficina telegràfica, i per això es donà de baixa aparells telefònics auxiliars, quedant sols actius al 1935 el telèfon de l'Ajuntament i el del quarter de la Guàrdia Civil. La falta de solvència econòmica per solucionar problemes portà que fins i tot foren els mateixos veïns qui anticiparen els diners perquè l'Ajuntament finalitzés projectes, com fou el cas del grup escolar. És en aquest context quan es demostra la importància de la vinculació de la DRA benissera amb el cacic de Benissa i Pego Joan Torres Sala –diputat a les Corts en la capital– qui gestionà la concessió de 15.000 pessetes per acabar l'edifici del Grup Escolar¹³¹.

Davant la gran quantitat d'atur que hi havia s'executaren projectes relacionats amb la millora de les comunicacions dels camins o reformes com la del llavador d'Orxelles, però que foren insuficients per mitigar la desocupació. Almenys, a pesar de la crisi, el 24 de desembre de 1934 s'acordà entregar almoïna als pobres del poble com tots els anys, però no excedí de més de 200 pessetes en total. De igual manera els benissers seguien gaudint de les tradicionals fires-porrat de San Antoni que es celebraven a partir del 17 de gener. Diverses foren els motius que portaren a la població a aquesta situació de vulnerabilitat. A banda de les causes profundes com el control dels cacics sobre l'esdevenir del poble, se li sumaven factors conjunturals com ara la plaga de míldiu que afectà a la vinya i que havia provocat que els camperols no disposaren de mitjans ni recursos econòmics amb què sufragar amb regularitat els pagaments. No obstant el problema també procedia de la mala gestió realitzada per l'Ajuntament, l'origen del qual derivava de la forma en què es desenvolupava el cobrament executiu dels valors municipals, que havia comportat una situació econòmica anòmala¹³². Si això se li suma que l'agent encarregat del cobrament se n'havia anat a recaptar a un altre poble, es pot entendre que l'11 de febrer de 1935 l'Ajuntament ja no pogués pagar als empleats municipals [...] *sin que haya forma de solucionar tan lamentable estado por hallarse la recaudación de los valores atrasados casi interrumpidos [...]*¹³³.

Aquesta situació crítica va explotar el 6 de març de 1935 moment en què el governador civil suspengué del seu càrrec a l'alcalde i a tots els regidors que composaven l'Ajuntament i formà una Comissió Gestora en què anomenà com a alcalde al radical Secundino Ripoll Llavador. L'objectiu era posar solució a la mala gestió de

¹³¹ Ja el 9 d'abril de 1931 la Companyia Telefònica Nacional d'Espanya li proposava a l'Ajuntament de Benissa la instal·lació d'una nova xarxa telefònica en la població. Si bé dita xarxa existia a Benissa, estava limitada a pocs edificis. En quant a l'aportació veïnal per a la construcció de l'edifici del Grup Escolar fou una anticipació de 24.000 pessetes. AMB, 9 d'abril de 1931, Correspondència, 1931; AMB, 18 de juny, 13 d'agost i 29 d'octubre de 1934, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 30 de gener de 1934 al 19 de novembre 1934, 18r., 27v. i 46r.; AMB, 3 de desembre de 1934 i 21 de setembre de 1935, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 26 de novembre de 1934 a l'1 d'abril de 1936, 2r. i 63v.

¹³² AMB, 14 de juliol i 12 de novembre de 1934, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 30 de gener de 1934 al 19 de novembre 1934, 23r. i 49v.; AMB, 24 de desembre de 1934 i 19 de gener de 1935, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 26 de novembre de 1934 a l'1 d'abril de 1936, 5r. – 6v. i 11v.

¹³³ AMB, 11 de febrer de 1935, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 26 de novembre de 1934 a l'1 d'abril de 1936, 15r.–16v.

l'anterior corporació, per això des de ben aviat es centraren en resoldre els problemes del pressupost municipal i de les liquidacions de les quantitats que s'endeutaven fins i tot als sanitaris del poble com els metges, farmacèutics o el veterinari. En un principi, no va haver interès en què fos jutjada l'anterior corporació per les males accions econòmiques, no obstant, el 6 d'abril de 1935 es procedí a instruir un expedient per depurar totes aquestes irregularitats comeses¹³⁴. Com a resultat d'aquesta investigació es descobrí que entre 1931 i 1934 s'havien realitzat pagaments indeguts que ascendien a 26.300'81 pessetes i que constituïa una malversació dels diners públics. Per això els exigien que els regidors que havien estat suspesos pagaren aquesta quantitat i es passà el cas als tribunals de justícia¹³⁵.

Amb aquest panorama, la Comissió Gestora buscarà una millor administració dels escassos recursos amb els que es comptava, formant-se comissions d'hisenda per a la confecció de pressuposts. Tanmateix, l'exigència per part de les autoritats provincials perquè es pagués les quantitats endarrerides i que els deutes no paraven de succeir-se, comportaren que el poble estigués sempre endeutat. Així i tot, la població es veié beneficiada amb millores com la construcció de taules i bancs de fusta per al mercat municipal entre d'altres mesures. Especialment important fou el projecte que pretenia crear un enllumenat i conducció d'aigües potables subterrànies que donarien servei als veïnat, i de pas, reduir el nombre d'aturats. Tanmateix aquest projecte no acabà mai d'executar-se fins després de la guerra¹³⁶. A pesar de les bones intencions per canviar la situació econòmica del poble, les desgràcies es succeïen quan el 6 de juliol de 1935 es produí una tempesta de granís que causà grans perjudicis a la partida de Pinos *que dejaban en la más espantosa miseria a los activos y honrados vecinos de la expresada partida*¹³⁷.

1936 va començar per als benissers amb la celebració tradicional de la fira i porrat de San Antoni entre el 17 i el 24 de gener, però la situació prèvia a les eleccions del 16 de febrer de 1936 era molt tensa. Així es desprèn del ban que realitzà l'alcalde de la Corporació Municipal Secundino Ripoll Llavador el 31 de gener de 1936 que anunciava públicament que *no he de permitir, que NADIE, escudado en el derecho legal*

¹³⁴ AMB, del 4 de març fins al 6 d'abril de 1935 Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 26 de novembre de 1934 a l'1 d'abril de 1936, 19r., 20v., 21v. i 29r.

¹³⁵ En un primer informe la suma era de 15.926'78 pessetes. Així doncs, tots els processats anaven a ser els qui havien sigut alcaldes, des de Francisco Sala Borrell que ho havia sigut prèviament a la proclamació de la II República, a Gaspar Mayor Martínez, Pasqual Ribes Giner i Joan Ivars Cabrera; així com quasi tots els qui havien estat els seus regidors: Joan Giner Ivars, Felip Ivars Bertomeu, Ginés González Ivars, Joan Sala Crespo, Tomàs Ivars Bordes, Bonifaci Marco Baidal, Joan Crespo Bañuls, Manuel Vicente Ivars, Andrés Ivars Ortola i el qui serà el següent alcalde a l'any 36 Francisco Ribes Giner. També emprengueren accions legals contra Joan Bautista Mut Ballester qui havia estat nomenat recaptador i que fou denunciat per estafa per part de l'Ajuntament, i amb qui acabaren a insults. AMB, del 22 d'abril de 1935 fins al 16 de novembre de 1935, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 26 de novembre de 1934 a l'1 d'abril de 1936, 32v. – 34v., 64r. i 77v.–77r.

¹³⁶ Encara que l'Ajuntament buscava evitar pagaments li sorgien més problemes com per exemple amb Blas Picó Monserrat, antic secretari de l'Ajuntament que s'havia jubilat i que reclamava cobrar el que se li devia. AMB, 15 de juny de 1936, Correspondència, 1934-1936; AMB, del 6 d'abril fins al 24 d'agost de 1935, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 26 de novembre de 1934 a l'1 d'abril de 1936, 27r.–28v., 47r.–48v. i 59v.r.; AMB, 9 de març de 1936, Correspondència, 1934-1936.

¹³⁷ AMB, 27 de juliol de 1935, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 26 de novembre de 1934 a l'1 d'abril de 1936, 53v.

de propaganda, intente coaccionar al ciudadano, para impedir el LIBRE y pacífico ejercicio de los derechos políticos. Los derechos de reunión y propaganda, serán mantenidos en plena efectividad, SIEMPRE QUE SE CELEBREN EN LOCALES CERRADOS. El orden público, ha de ser mantenido sin regatear esfuerzo; y si alguien tratara de actuar subversivamente, procederé a su inmediata corrección, adoptando las providencias convenientes. De la sensatez y cordura de todos, espero que se dará lugar a la adopción de ciertas medidas de rigor, y que el ejercicio del derecho electoral se lleve a efecto con toda garantía, despreciando todo intento de coacción, y poniendo en mi conocimiento cualquier acto encaminado a coaccionar el libre ejercicio de dicho derecho, para su inmediata corrección y castigo¹³⁸.

A Benissa no hi ha constància de què es produïren grans aldarulls o atacs, però és evident que no vivia aliena a la situació que estava vivint la resta d'Espanya en què hi havia una constant violència al carrer entre falangistes i republicans, en què per qualsevol insult o acte podia donar peu a una violència que no obeïa a la lògica.

En les eleccions del 16 de febrer de 1936 a Benissa guanyà la dreta amb 1.175 vots front als 599 de les esquerres, fet que també es donà en altres poblacions de la Marina Alta com a Alcalalí, Beniarbeig, Benitatxell, Llíber i Ondara entre d'altres, on les forces conservadores s'imposaren de manera contundent. No ocorregué el mateix en altres localitats com Gata de Gorgos, Dénia o Alacant capital on fou l'esquerra la que s'imposà¹³⁹. En aquestes eleccions, ciutadans benestants i influents de la vida benissera com Josep Cabrera Abargues pretengué formar part del sistema polític republicà ja que es presentà a les eleccions de diputats de les Corts. De Benissa, els diputats que més es votaren foren, lògicament, aquells que pertanyien a forces dretanes com els cedistes Joan Torres Sala qui obtingué 177 vots i Rafael Alberola Herrera amb 174 vots pel primer districte secció primera, o Joaquin Chapaprieta Torregrosa del Partit Republicà Independent amb 157 vots pel primer districte secció segona. Crida l'atenció que pel districte primer secció tercera fins quatre candidats obtingueren la mateixa quantitat de 123 vots¹⁴⁰.

El període electoral per a escollir els regidors de cada municipi s'inicià el 22 de març de 1936, corresponent-li a Benissa el nombre de 13. L'elecció es verificaria el 12 d'abril i el dia 26 en segona volta. Aquell mateix 22 de març el governador civil d'Alacant designà una Comissió Gestora que es fes càrrec de l'Ajuntament fins les eleccions municipals. Quedava constituït com alcalde Josep Sala Ronda per Izquierda Republicana, com a primer i segon tinent d'alcalde Jaume Bertomeu Izquierdo i

¹³⁸ AMB, 31 de gener de 1936, Correspondència, 1934-1936; AMB, 30 de desembre de 1935, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament del 26 de novembre de 1934 a l'1 d'abril de 1936, 86v.

¹³⁹ Els resultats foren: Alcalalí: 10 d'esquerres, 382 dretes; Beniarbeig: 22 d'esquerres, 425 dretes; Benitatxell: 280 d'esquerres, 848 dretes; Llíber: 42 d'esquerres, 386 dretes; Ondara: 301 d'esquerres, 772 dretes; Dénia: 3.262 d'esquerres, 1.501 dretes. HAMA. *El Luchador*, (Alacant), 17 de febrer i 27 de març de 1936.

¹⁴⁰ Per a l'elecció de diputats a les Corts també estaven designats Joan Torres Sala, Francisco Moltó Pascual, Eusebi Escolano Gonzalbo, Eduard Mengual Sendra, i Rafael Bordehore Romany. Els interventors per a les eleccions foren Francisco Sala Borrell, Josep Ribes Ivars i Tomàs Capó Ivars. CDMH, PS Alicante, lligall 48/2 sense número i 143. Per saber la resta de candidats i els seus resultats, consultar BOPA, 7 i 9 de març de 1936; Robert Llopis, "L'organització de la dreta", sense paginat.

Bernard Capó Ivars de l'Agrupació Socialista i com a tercer tinent Pere Ivars Carrió d'Izquierda Republicana. Excepte l'alcalde, la resta seran repressaliats en la postguerra així com la majoria de vocals¹⁴¹.

L'arribada del Front Popular implicà un canvi en les dinàmiques de vida del municipi, ja que suposà l'entrada de les forces esquerranes a l'Ajuntament, després de tants anys seguits en mans de partits conservadors. Ja des del primer moment començaren a aplicar-se polítiques en favor de la classe treballadora, doncs la qualitat de vida dels benissers immediata a la guerra seguia sent dolenta amb caresties importants dintre del seu terme municipal. L'1 d'abril de 1936 s'acordà complir el decret del ministeri de treball relatiu a l'obligatorietat per als patrons i obrers d'inscriure's al registre de col·locació per saber els llocs vacants o de falta de treball que hi havia, i s'instava a la policia rural que vigilés el compliment d'aquesta ordre. El 23 de maig de 1936 es redactà una relació de les obres més urgents que necessitava al poble, que al mateix temps buscaven reduir l'atur obrer. Entre les més urgents es trobava construir camins veïnals que permeteren la connexió entre els diverses partides del poble com Canelles, Binyent... que a pesar de tenir 200 famílies vivint en elles, estaven pràcticament incomunicades; la necessitat de disposar d'un nou escorxador públic, ja que el que hi havia mancava d'aigua i de condicions d'higiene; i la instal·lació d'enllumenat, conducció d'aigües potables i una xarxa de clavegueram que sanegés la població¹⁴².

De igual manera, començaren a exigir a col·lectius benestants que havien gaudit d'exempcions durant els governs de dretes les mateixes responsabilitats que a la resta dels conciutadans del poble. Aquestes exigències anaren enfocades cap a l'església ja que es demanà al retor que presentés els documents que acreditaven els seus drets sobre els terrenys que tenia en la partida de Santa Anna i cobrar els arrendaments d'aquests perquè no donaven cap benefici a l'erari públic. També a la presidenta de l'associació Conferencia de San Vicente de Paul se li demanà que entregués en la secretaria de l'Ajuntament una relació certificada amb les dades relacionades amb els propietats dels nínxols o terrenys que tenien en el cementeri municipal. Aquesta tensió entre el nou govern i l'església quedà patent quan els mateixos regidors sol·licitaren ràpides gestions per prohibir que es celebrés qualsevol tipus de manifestació religiosa en els enterraments, i fins i tot es prohibia tocar les campanes *ya que con ello, además de las protestas de los elementos populares, se molestan continuamente al vecindario, y ello produce cierto malestar, que pudiera original algún conflicto de carácter público*. Per aquest motiu, es convidava al retor *para que en lo sucesivo, y a todo trance procure*

¹⁴¹ La resta de vocals foren Francisco Ivars Más, Josep Argudo Cardona, Secundino Ripoll Llavador, Miquel Ivars Tent, Francisco Ribes Bertomeu i Pasqual Arlandis Anglada que pertanyien a les forces anteriorment mencionades o a la Unión Republicana. AMB, 21 de març de 1936, Correspondència, 1934-1936.

¹⁴² El regidor al càrrec de la comissió d'assumptes socials i abasts, i de la comissió de policia urbana, rural i obres públiques foren els socialistes Jaume Bertomeu Izquierdo junt a Francisco Ivars Mas, els quals donaren una nova direcció en relació al treball. AMB, 25 i 26 de març de 1936, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament del 26 de novembre de 1934 a l'1 d'abril de 1936, 99v.-100v.; AMB, 23 de maig de 1936, Correspondència, 1934-1936; BOPA, 22 de març de 1936.

*someter su actuación en la vía pública, a evitar los inconvenientes y peligros que antes se apuntan*¹⁴³.

Aquestes mesures laiques comportaren que un grup de ciutadans vinculats a la DRA acudiren al convent dels franciscans per fer guàrdies, temorosos que pogués ser atacat, i que acabà amb la detenció de tots ells per part de guàrdies d'assalt enviats des d'Alacant¹⁴⁴. També es demanà als centres d'ensenyament particular del poble si estaven legalment constituïts i en cas afirmatiu, que es vigilés la instrucció que en ells es donava. D'aquí es derivà que el 20 de maig de 1936 la inspectora de primer ensenyament acudís a Benissa, i després de visitar l'Escola Abargues a càrrec de les germanes terciàries de San Francisco de Asís, considerà que tots els seus alumnes podien ser absorbits per les escoles públiques que hi havia al poble. Aquestes accions evidenciaven l'objectiu dels republicans d'esquerra d'acabar amb el control de l'ensenyament en mans dels religiosos que no responia a models pedagògics moderns. El problema que sorgí és que hi havia local però no material per aquests alumnes ni per als que acudien des de les partides de Pedramala o Benimarco, així que la inspectora establí la necessitat de crear una escola mixta en cada partida i que l'Ajuntament aportés el material necessari. També s'acceptà la creació de dues aules per a parvularis per a nens i nenes¹⁴⁵.

Una vegada realitzades les votacions municipals d'abril, el 4 de maig de 1936 dimitiren en bloc l'alcalde Josep Sala Ronda i els regidors Jaume Bertomeu Izquierdo, Francisco Ivars Mas, Josep Argudo Cardona i Bernard Capó Ivars. Per això el dia 6 es convertí en alcalde Francisco Ribes Giner d'Unión Republicana acompanyat de nous regidors com Josep Ribes Ivars¹⁴⁶. El fet de què ara estigueren les forces del Front Popular al capdavant de l'Ajuntament facilità que els diputats socialistes de les Corts com Rodolfo Llopis i Miguel Villalta realitzaren gestions per aconseguir material per al grup escolar i un tracte de favor per al poble davant els descoberts de l'Ajuntament amb la Delegació d'Hisenda a nivell provincial. També es realitzaren diversos nomenaments per a treballs relacionats amb la bona gestió de l'Ajuntament, sent el més destacat el d'arxiver municipal, càrrec exercit per part de l'oficial primer de secretaria Josep Ramón Ronda Argudo. Així mateix, es va canviar el nom d'alguns carrers i places per personatges representatius de la República com ara Martínez Barrios, Marcelino Domingo, Julian Besteiro o Jiménez de Asúa, o per dates emblemàtiques com Plaça del 16 de febrer, i es comprà una fotografia del president de la República¹⁴⁷.

¹⁴³ AMB, 1 d'abril de 1936, Llibre d'Actes dels plenis de l'ajuntament del 26 de novembre de 1934 a l'1 d'abril de 1936, 100r.-101r.

¹⁴⁴ AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 6.v.r.

¹⁴⁵ AMB, 1 d'abril de 1936, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 26 de novembre de 1934 a l'1 d'abril de 1936, 101r.; AMB, 15 de maig de 1936, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 5v.

¹⁴⁶ AMB, 6 de maig de 1936, Ajuntament. Expedients diversos. Caixa 193; AMB, 15 de maig de 1936, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 3v.

¹⁴⁷ AMB, del 15 de maig fins a l'1 de juny de 1936, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 3r., 4v.r. i 6r.

Pocs dies abans d'esclatar la guerra s'evidenciava la fractura entre aquells qui volien complir la legalitat republicana i els contraris. El 13 de juliol de 1936 la Gestora Municipal feia saber que n'eren conscients de l'extremada deficiència en que treballaven els vigilants subalterns de l'Ajuntament o de guàrdies que fins i tot havien abandonat el seu servei sense comunicar res a l'Ajuntament. De fet, des del 14 d'abril de 1931 no havien portat cap denúncia al Jutjat Municipal i *son innumerables las reclamaciones y quejas que por los propietarios de este termino municipal constantemente se produce contra los referidos guardas por el intolerable abandono de sus obligaciones*¹⁴⁸. A més se li sumaven fets com que un dels guàrdies animà a cants i manifestacions feixistes a Benissa i d'altres decidiren dimitir pel seu propi compte. Per tots aquests motius se'ls considerava un perill constant per al règim republicà, més encara quan anaven armats i la seua tasca era la de vigilància durant la nit de les propietats i de la població. Conseqüentment tots ells foren destituïts i se'ls exigí que entregaren immediatament les armes i els distintius que tingueren. De manera provisional s'anomenà a nous vigilants nocturns a escassos dies abans de l'esclafit de la guerra¹⁴⁹.

1.6. La II República des d'una òptica socio-laboral

La crisi generalitzada que es va viure als anys 30 a nivell internacional va afectar a tota Espanya, la qual cosa va derivar en un alt grau d'atur. Per fer front aquest problema Benissa es decantà per la realització d'obres públiques a l'igual que la resta de pobles de la Marina Alta com pogués ser l'arreglament camins, la canalització d'aigua potable... Per a tal fet s'elaboraren projectes que havien de ser acceptats per organismes estatals i provincials, però eren lents d'aprovar i realitzar, per això una part d'ells acabaren executant-se durant el Franquisme. Aquesta situació explica l'augment d'afiliats a sindicats i la seua lluita en favor dels obrers. A pesar de què Benissa es situava com el tercer poble amb més cens de població a la Marina Alta –per darrere de Dénia i Pego–, no van haver disturbis greus, si bé hi hagueren tensions. A diferència d'altres localitats espanyoles, la consciència de classe era escassa, i així com Dénia ja al 1920 aprovà unes determinades bases de treball que milloraven la situació econòmica i laboral, a Benissa no arribaren ni aprovar-se durant tota la II República perquè mentre estaven discutint entre la patronal i sindicats, esclatà la guerra. I és que a l'igual que en altres localitats, el bon enteniment entre patrons i obrers era escàs¹⁵⁰.

¹⁴⁸ AMB, 13 de juliol de 1936, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 11v.r.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ A l'igual que ocorregué en altres localitats com a Dénia, la major part de les obres que es quedaren en projectes, foren aprofitades amb finalitats electoralistes tant per diputats com els alcaldes. Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 114–116; Teresa Ballester, *La Segona República a Dénia*, 323.

Amb l'arribada de la República, l'Agrupació Socialista fou la primera en reivindicar els interessos dels treballadors dintre del nou règim. Ja el 27 de juliol de 1931 s'acordà en la junta general extraordinària assumptes com que se li pagués la jubilació al secretari de l'Ajuntament Blas Picó i que no es modificaren les hores i dies en què es celebraven juntes municipals perquè els regidors eren gent proletària que no podria assistir a les reunions municipals a causa del seu treball. El 24 d'agost de 1931 el líder del Sindicat d'Oficis Varis (SOV) denunciava a l'Ajuntament que no s'estava aplicant la jornada laboral de 8 hores que havia aprovat el govern de la República. Al llarg de la II República serà el sindicat dels socialistes a Benissa –la SOV¹⁵¹, federada a l'UGT– la que constantment va reivindicar les condicions d'abús que sofrien els treballadors com els acomiadaments que consideraven improcedents segons els decrets establerts per la República, si bé els empresaris s'excusaven al·legant que la crisi que sofria la indústria els havia obligat a anar reduint a part del personal. Altres situacions de tensió tenien un origen més simple, però que evidenciava la contraposició entre les persones vinculades a la dreta i a l'esquerra. Un exemple es troba en el cas d'un afiliat al Partit Tradicionalista al qui se li acusà d'ondejar la bandera monàrquica en sa casa durant les festes celebrades el 15 d'agost de 1932 en la partida de Canor. En la investigació posterior fou negat pels membres de dit partit, però sentiren que anaven contra ells¹⁵².

A Benissa, no serà fins les eleccions de febrer del 36 quan comencen a aplicar-se totes aquelles mesures que havia establert el règim republicà en favor dels obrers, i això provocarà que les tensions s'accentuen fins arribar a l'esclat de la Guerra Civil. Serveix d'exemple el fet de què el 20 d'abril de 1936 l'alcaldia es dirigia a un patró per fer-li saber que *sírvase v. sin excusa alguna, admitir en su trabajo a los obreros [...] los cuales ya trabajaron en la semana anterior, cada vez, que según informan a la Alcaldía, continúa el trabajo sin terminar, y se pretende por V. la provocación de un conflicto al intentar privar del trabajo a tales obreros sin causa legal que lo justifique. Queda advertido de la responsabilidad que contrae si no cumple lo que se le interesa; todo ello, sin perjuicio de proceder contra V. por ciertas frases pronunciadas, que pudieran constituir una provocación o una falta de respeto al poder constituido*¹⁵³. Queda clar doncs que l'alcaldia donava suport als treballadors, però que la situació era tensa perquè els empresaris i propietaris volien seguir actuant pel seu compte al marge de la legalitat.

Per fets com aquests les agitacions al poble anaren en augment i la visió que tenien aquells qui donaven feina era que l'enemic es trobava en la direcció del poble, la qual comptava amb el suport de la classe treballadora. Alguns d'aquests conflictes es

¹⁵¹ Originàriament la Societat d'Oficis Varis tenia la seua seu al carrer Reverend Pare Melchor, però traslladava el local el 24 d'abril de 1932 a la República n°1, piso 2. AMB, 24 d'abril de 1932, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497.

¹⁵² AMB, 27 i 28 de juliol, 4, 6 i 24 d'agost de 1931 República, partits polítics (1931-1938), caixa 497, document datat del 27 de juliol de 1931; AMB, 3 d'octubre de 1932, República (1936-1938). Assumptes refugiats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació, caixa 498.

¹⁵³ AMB, 20 d'abril de 1936, Correspondència, 1934-1936.

derivaren a Alacant perquè foren resolts per Jurats Mixts de la capital de província com demostra que el 3 de juliol de 1936 el Jurat Mixt d'Obres Públiques d'Alacant posà fi al conflicte que existia entre els obrers de la pedrera "La Mola" i els propietaris d'aquesta; en cas de què els conflictes persistiren, s'havia d'informar aquell organisme¹⁵⁴. També hi havia tensions entre la Guàrdia Civil i la població de Benissa. El 9 d'abril de 1936 es produí un incendi en el tossal de Cabrera al qual acudí la Guàrdia Civil i diversos membres de l'Ajuntament i altres benissers amb l'objectiu d'apagar el foc. Allí es trobaven un grup de joves amb actitud passiva i per això la Guàrdia Civil agafà pel braç a un d'aquests joves i l'instà a què substituís a una dona que portava un cànter ple d'aigua [...] *pues no estaba bien que ellas trabajasen y él estuviera mirando, a lo que contestó que al que le picara que se [rascara]*. A pesar d'aquesta contestació li insistí en què ajudés i aquest li tornà a contestar que *si tanto interés tenía que me quitara la chaqueta y trabajase yo*¹⁵⁵.

El fet de què la direcció del poble estigués en mans de sectors dretans durant pràcticament tota la República fins a les eleccions de 1936, provocà que els benissers assistiren a una aplicació mínima i lenta de les lleis republicanes. En mode algun les autoritats alentiren postures que pogueren anar en contra de les classes benestants tradicionals. Així doncs al llarg de la II República l'Ajuntament es limità a intentar garantir el bon funcionament del poble mitjançant bans que advertien als seus veïns dels pagaments, contribucions, permisos, combatre plagues contra els arbres fruiters, fumigació dels camps, vacunes per a millorar la salut de la població, regulació de preus de la farina, caça... si bé s'introduïa alguna millora aplicada que modificava el codi penal. En quant a mostres públiques de la republicanitat que podia tenir l'Ajuntament aquest comprà imatges i emblemes a més de fer respectar els dies festius relacionats amb la República. Per tant, des d'una òptica social es pot afirmar que la República a Benissa no va suposar que s'aplicaren reformes de pes en favor dels treballadors i que pogueren anar en contra dels qui tradicionalment havien tingut el poder al poble¹⁵⁶.

Amb l'objectiu de supervisar que a Benissa s'estaven complint les lleis i decrets referents al món laboral que aprovava la República, a mitjans de 1933 el Jurat Mixt de Treball Rural d'Elx acordà personar-se a Benissa. Segons estipulava la disposició emanada pel Ministeri de Treball del 26 de juny de 1933, calia que es designés un patró i un obrer per a integrar la comissió inspectora. Tanmateix, a Benissa havien canviat poc les coses des de la proclamació de la República ja que no existia significants entitats de patrons agrícoles, quan el poble de Benissa basava la quasi totalitat de la seua economia en treball del camp, senyal de què no hi havia hagut cap important manifestació camperola al poble. Per aquest motiu es feia imprescindible la labor dels Jurats Mixts de

¹⁵⁴ AMB, 3 de juliol de 1936, Correspondència, 1934-1936.

¹⁵⁵ AMB, Jutjat Judicis Verbals, 1936-1946, caixa 207, sense numeració.

¹⁵⁶ Els 14 d'abril i 1 de maig s'establien com a dies de festa nacional amb el tancament de comerços i amb la prohibició de treballar sota pena de multa. També s'adherien a actes en favor d'il·lustres republicans com fou l'escriptor valencià Vicent Blasco Ibáñez amb el trasllat de les seues restes mortals. AMB, 13 i 30 d'abril de 1932, i 15 de febrer de 1933, Ajuntament. Bans Municipals. Caixa 264; AMB, 9 de setembre de 1933, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament del 5 de gener de 1933 al 15 de gener de 1934, 37r.

Treball¹⁵⁷. Es cità per al 20 d'agost de 1933 als patrons agrícoles a la casa capitular per a l'elecció d'un d'ells, mitjançant votació secreta i amb papereta. L'acte fou presidit per Eduard Bordes Crespo, havent un total de 9 patrons. En les votacions eixí escollit Pasqual Ribes Giner per cinc vots front a Miquel Ivars Sala amb quatre, la qual cosa demostra que hi havia dues posicions clares a l'hora de posicionar-se per un patró. De tots aquests patrons que assistiren, es té constància que alguns d'ells foren declarats enemics del règim republicà per la Junta Qualificadora o se'ls realitzà registres domiciliaris durant la guerra en què se'ls obligà a entregar sacs d'aliments a abasts¹⁵⁸.

Al municipi també es procedí a aplicar la reforma agrària, per això des de la Junta Provincial Agrària d'Alacant es sol·licitava el 10 d'agost de 1933 a l'alcalde de Benissa que elaborés un cens de camperols exposant les seues circumstàncies i situacions familiars. Des de finals de 1933 i al llarg de 1934, a nivell provincial sol·licitaren que es constituís al poble la Junta Municipal de Reforma Agrària, però no fou fins al 31 de desembre de 1934 que es constituí la Junta Local del Cens de Camperols per a procedir a realitzar el treball estadístic essent Joan Giner Ivars el seu president. El motiu de dit retard venia derivat en la designació dels representants de cada part que plantejava la reforma agrària. Els treballs per a la formació i revisió del cens dels camperols començaria a realitzar-se el primer dia hàbil de gener de 1935, però per la complexitat de la reforma agrària, aquesta no arribà a engegar-se pròpiament fins al 15 de febrer, moment en què la Junta Provincial de Reforma Agrària d'Alacant establia tots els detalls de com s'havia de realitzar aquest cens. A Benissa, el 27 de març de 1935 ja s'havien realitzat tots els treballs de registrar als camperols, però no fou fins al 14 de maig de 1936 quan per unanimitat aprovaren totes les parts¹⁵⁹.

En conclusió, el fet de què la reforma agrària tardés tants anys en aplicar-se al poble de Benissa ve derivat en part per la mateixa Junta Provincial que ordenà començar l'elaboració del cens però que posteriorment la frenà per matisar diversos aspectes. Però sobretot fou per la gestió que es realitzà al poble, ja que es requeria escollir una sèrie de vocals que formarien la junta per a la seua elaboració i posterior depuració, i necessitaven del vist i plau del Jutge Municipal i de la Junta Provincial per a finalment aplicar-la. Tardaren tres anys en portar-se endavant i tots els tràmits no estigueren resolts fins a maig del 36, dos mesos abans de què esclatés la guerra, per tant no va poder aplicar-se en les condicions que s'esperava aquesta mesura. Així doncs l'impacte

¹⁵⁷ Sols es té constància de què existia l'Agrupació de l'Aliança de llauradors de Benissa. Així mateix, no hi ha més documentació per saber quins foren els resultats de la visita d'aquests Jurats Mixts a Benissa. A la Gaceta de la República s'emeté una ordre al 1932 disposant que els Jurats Mixts es composaren de cinc vocals efectius i suplents, i al 1933 es donà un termini de vint dies per verificar que les eleccions per a designar als vocals dels jurats mixts. Gaceta de la República, 8 de març de 1932, n° 68, 1695; 23 de desembre de 1933, n° 357, 2089.

¹⁵⁸ AMB, 14 d'agost de 1933, Agricultura, Eleccions, Reforma Agrària.

¹⁵⁹ Aquest cens s'havia d'elaborar a partir de camperols agrícoles i ramaders que no tingueren cap terra en possessió; societats obreres de camperols legalment constituïdes; propietaris que pagaren menys de 50 pessetes de contribució anual per terra cultivada directament o menys de 25 pessetes per terres cedides en arrendament; i arrendataris que explotaren menys de 10 hectàrees de secà o una de regadiu. La resta de membres de la Junta Local del Cens de Camperols foren Pasqual Martínez García com a vocal obrer agrícola, Francisco Font Ivars com a propietari, Joan Cervera Noguera com arrendatari, Josep Bordes Crespo com a major contribuent de rústica, i com a secretari Francisco Perelló Tamarit. AMB, 10 d'agost de 1933, 31 de setembre de 1934 i 1 de gener de 1935, Agricultura, Eleccions, Reforma Agrària.

transformador de la República en aquest àmbit va ser molt limitat, la qual cosa explica perquè la posterior col·lectivització de la terra trobà l'acceptació per part de bona part dels camperols.

Un altre element que generà tensions fou la situació legal dels treballadors. L'1 d'abril de 1936 des del Servei Provincial de Col·locació Obrera i Defensa contra l'Atur d'Alacant s'establien les bases per a la implantació d'un registre en les oficines de contractació per a què així estigués legalitzat el treball i no es contractés en negre. Els patrons i obrers estaven obligats a acudir a l'oficina de col·locació obrera per a declarar les places vacants o de falta de treball. En realitat, des de mitjans de 1934 s'havia aprovat la creació d'aquest tipus d'oficines, però no s'aplicà fins l'arribada del Front Popular al poder a l'any 36. Per a què els amos deixaren de contractar de manera irregular, el 26 de maig de 1936 s'ordenà als vocals de la Comissió de policia rural que informaren d'aquelles finques que no seguien la normativa corresponent. Com a resultat, quatre propietaris estaven incomplint les disposicions i per això se'ls ordenà que les acataren en el mínim termini de temps.

Així mateix, també els sindicats gestionaren les possibles irregularitats. Per exemple, a principis de juliol de 1936 representants de l'UGT es personaren a la finca de diversos propietaris per observar qui treballava les terres, i en cas de no estar contractats en el registre de col·locació obrera, denunciar-ho a l'Ajuntament. A partir d'aquest moment el propietari es podia presentar per justificar el per què de la presència d'aquests treballadors però alguns no ho feren. En altres casos els afectats adoptaven una actitud paternalista típica del caciquisme en què justificaven que si el treballador no estava contractat era per la seua avançada edat, ja que a pesar de què aquest formaven part de la bossa de treball, ningú li donava feina a pesar dels seus coneixements en l'ensofrat, i per això, *la dueña por razón de humanidad le daba trabajo*, donant a entendre que li feia un favor. I quan no podien acollir-se a l'edat, afirmaven directament que l'agricultor no realitzava cap tasca a la finca *ya que se hallaba al cargo de la caballería y que si realizó algún rato de ayuda, sería por su cuenta y voluntariamente*¹⁶⁰. Una vegada plantejades les causes, es derivaven a la Inspecció Provincial de Treball. Hi hagué altres casos en què el propietari fou denunciat però sí s'estava complint la normativa, doncs la família al·legà que un dels agricultors treballava en qualitat de caser i per tant quedava exclòs de la denúncia, i que els altres eren assalariats que treballaven tot l'any sense interrupció. Quan s'investigà es demostrà que tots ells havien estat inscrits en els registres de col·locació i per això es retirà la denúncia¹⁶¹.

¹⁶⁰ AMB, 6 de juliol de 1936, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497.

¹⁶¹ Concretament a Benissa l'oficina de Col·locació Obrera estaria disponible de 18:00h a 20:00h a la casa Consistorial. També la CNT actuà en assumptes relacionats amb la col·locació dels obrers com demostra que el 16 de juny de 1936 citaven al president de la CNT de Benissa, per a què acudís a l'Ajuntament. AMB, 13 de juny de 1934 i 16 de juny de 1936, Correspondència, 1934-1936; AMB, 1 i 2 d'abril de 1936, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; AMB, 26 de maig, 6 i 10 de juliol de 1936, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497.

A Benissa tampoc s'havien establert les bases de treball que regulaven les relacions entre empresaris i treballadors, consistents en un conjunt de condicions específiques sobre la jornada laboral i del que se'n derivava. El 19 de juliol de 1935 des de la Diputació Provincial de Treball s'enviava un telegrama a Benissa fent-los saber que els havien arribat denúncies de què les bases de treball i les lleis socials no s'estaven complint al poble, i els amenaçaven amb sancionar-los a menys que ho aplicaren. Per això, s'ordenà a l'alcalde que ho comunicés a aquells qui les incomplien com ara els tallers de mobles o contractants d'obra. El 4 de juliol de 1936 es presentaren les bases de treball amb la intenció d'arribar a un acord entre els obrers afiliats a l'UGT i CNT, i la patronal; però no tingué èxit, sent el principal problema els salaris i els horaris dels treballadors. Set punts foren presentats pels obrers a la patronal:

- 1.- Que es reconegueren els sindicats UGT i CNT.
- 2.- La jornada laboral al camp seria de 7 hores amb descansos.
- 3.- El jornal quedaria fixat segons la tasca a realitzar al camp, que oscil·lava entre 6'50 i 8'50 pessetes.
- 4.- Quedava prohibit els treballs a destall i hores extraordinàries mentre hi hagués atur forçós. En cas de necessitat es realitzarien aquestes hores però cobrant un 50% més.
- 5.- Els treballs que estigueren a més d'un hora de Benissa la jornada seria de 6 hores.
- 6.- Qualsevol aspecte no contemplat en les bases de treball seria discutit per patrons i obrers.
- 7.- Si una vegada començada la jornada laboral s'hagués de parar a causa del mal temps, es cobraria mig jornal si es produís pel matí; i el jornal sencer si es produís per la tarda.

El 10 de juliol de 1936 la Delegació Provincial de Treball d'Alacant sol·licitava que els representants de la patronal i els obrers es personaren en dita delegació per tractar l'assumpte del conflicte de l'atur. Concretament es presentaren per part dels treballadors els representants de la Societat d'Oficis Varis i la Defensa Regional Obrera; i per part dels patrons els membres de l'Aliança de Llauradors, però no arribaren a cap acord. Sis dies després es demanà a tots ells que assistiren a l'Ajuntament amb l'objectiu d'elegir una Comissió que es personés en la Delegació del Treball el 18 de juliol per tractar de solucionar el conflicte existent, però aquell dia esclatà la guerra¹⁶².

¹⁶² A principis de 1936 el jornal mig d'un bracer s'havia fixat en 4 pessetes diàries per part de l'Ajuntament. AMB, 4 de gener de 1936, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament del 26 de novembre de 1934 a l'1 d'abril de 1936, 88r.; AMB, 19 de juliol de 1935, República (1936-1938). Assumptes refugiats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació, caixa 498; AMB, 25 de juny, 1 i 16 de

2. LA GUERRA CIVIL (1936-1939)

2.1. L'esclat de la guerra

En els primers moments del conflicte, la majoria de ciutadans afins a la República foren enviats pel Comitè del Front Popular local a vigilar punts clau del poble com eren les entrades principals i secundàries del municipi, la Casilla de Camineros, el transformador de llum elèctrica, el polvorí o telèfons. Molts d'ells foren armats, i la seua tasca principal era vigilar; a canvi, rebien una remuneració econòmica de 4 pessetes diàries, si bé alguns no arribaren a percebre cap quantitat. Aquesta vigilància sols durà uns dies fins que passà la confusió inicial i es restabliren les feines del camp, moment en què els treballadors tornaren a les seues tasques habituals¹⁶³.

Durant aquestes primeres setmanes de guerra la situació fou d'incertesa, i per això un grup dels qui s'havien posicionat a favor de la República realitzaren un pregó ordenant que tots els ciutadans es quedaren reclosos a casa seua. Una de les figures clau que organitzà a la població per evitar el triomf del bàndol rebel al poble fou Tomàs Capó Ivars –element destacat del socialisme i futur alcalde durant la guerra– qui a més coordinà la protecció d'individus la vida dels quals podia estar en perill. Aquest fou el cas dels residents del xalet d'Iranzo, ja que envià a sis homes a fer guàrdia dia i nit durant 13 dies amb l'objectiu de salvaguardar tant la seua vida com els seus béns. I és que davant els esdeveniments que s'estaven produint els ciutadans vinculats a la dreta tenien por de ser atacats principalment per la CNT, per això acudiren també a l'alcalde Francisco Ribes perquè els proporcionés guàrdies amb milicians per protegir-los¹⁶⁴.

Per la seua banda, la CNT fou la que protagonitzà les accions que podien implicar major perill, ja que d'entre altres fets, atacaren el quarter de la Guàrdia Civil, liderats pel seu president Josep Baidal Roselló. Aquest deduí que els guàrdies civils del

juliol de 1936, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; AMB, 6 de juliol de 1936, Correspondència, 1934-1936.

¹⁶³ El fet de què s'hagués armat a ciutadans que no estaven familiaritzats amb armes de foc provocà accidents. L'1 d'agost de 1936 un milicià que es trobava fent guàrdia junt dos companys més en l'eixida de la població –en la carretera València-Múrcia– disparà sense voler al company que procedia a realitzar-li el relleu. Durant el servei l'escopeta havia d'estar carregada, i en el moment del traspàs procedí a descarregar-la amb la mala sort que se li disparà accidentalment anant la perdigonada als peus del company qui caigué al terra, sent auxiliat immediatament pel milicià que havia realitzat el tret i portant-lo als metges del poble. AMB. Jutjat Judicis Verbals, 1936-1946. Caixa 207; El polvorí es trobava situat al riu-rau de la finca que històricament havia pertangut al senyor Carlos Orduña. AGHD, sumari 7840, caixa 15551/7, 2r.; sumari 4330, caixa 15587/12, 6v.; sumari 9783, caixa 15901/23, 5v.; sumari 9093, caixa 15966/9, 2r.; sumari 9793, caixa 15912/20, 34v.; sumari 7836, caixa 15552/3, 5v. i 16v.; sumari 7838, caixa 15385/7, 7v.; sumari 9692, caixa 15927/4, 22v.

¹⁶⁴ En relació al paper de Tomàs Capó, alguns testimonis afirmaven que actuà els primers dies *evitando [que] pudiesen infiltrarse plementos [sic] contrarios a la causa roja ya que en estos dias según órdenes dadas por el presidente del Partido Socialista considerado en este pueblo como jefe del movimiento Tomás Capó Ivars [...] circulaban por estas inmediaciones muchos individuos adictos a la Causa Nacional*. AGHD, sumari 4167, caixa 15301/8, 7v.; sumari 4330, caixa 15587/12, 11v.; sumari 7668, caixa 15562/1, 96v.; sumari 4640, caixa 15843/5, número de pàgina il·legible, document datat del 30 de gener de 1941. En quant a l'ajuda que també proporcionà l'alcalde Francisco Ribes, un propietari afirmava que suposadament [...] *a poco de iniciarse el Glorioso Movimiento Nacional, elementos de la C.N.T. intentaron pegarle fuego al almacén que tenía el declarante inmediato a su casa [...] por lo que avisó inmediatamente [...] del peligro que aquello corría, y éste dio cuenta a las autoridades rojas y se evitó lo que intentaban poniendo el entonces alcalde Francisco Ribes una guardia de milicianos*. AGHD, sumari 6547, caixa 15834/2, 2v.

poble estaven esperant que les forces del quarter d'Alcoi prengueren Alacant per així detenir-los. Però davant la incertesa del que podia passar, decidí prendre la iniciativa. Per la matinada es dirigí junt a un grup reduït de membres de la CNT al quarter, però s'adonaren que la Guàrdia Civil ja havia fugit. Acte seguit decidiren muntar guàrdia armats dintre de l'edifici per veure si tornaven les forces d'ordre públic, però al no fer-ho, passaren a confiscar-lo convertint-lo en el seu quarter. Sabent que aquesta situació podia transformar-se si triomfava el cop militar, un grup de cenetistes decidiren anar al quarter d'Alcoi per ofegar qualsevol possibilitat de què triomfaren els militars insurrectes¹⁶⁵.

Durant tota la guerra, però especialment durant les primeres setmanes, hi hagueren mostres públiques espontànies en favor de la República. Es realitzà intensa propaganda per a que la joventut marxés de manera voluntària al batalló conegut com Alicante Rojo. De igual manera, la cafeteria coneguda com el Casino de Paco es convertí en un dels principals centres on es parlava de política, es debatia sobre l'esdevenir de la República i s'emetien les notícies a favor de la causa republicana a través de la ràdio que hi havia. Al Cine Doré, que es trobava adjunt, projectava pel·lícules soviètiques i de propaganda durant els dies laborables¹⁶⁶. Era tal l'ebullició sobre política que allí hi havia, que fins i tot es cantaven cançons republicanes. I és que una part de la classe treballadora passà a tenir un discurs prorepublicà, bé per conviccions, perquè la situació ho exigia, o perquè es veieren influenciats per altres, com així es desprèn de les declaracions realitzades contra determinats republicans dels quals s'afirmava que *este individuo no era de acción, es analfabeto y charlaba con frecuencia a favor de la causa roja por iniciativa de sus compañeros, por lo que se le considera individuo de izquierdas*¹⁶⁷.

Per altra banda, en les primeres setmanes es produïren detencions de ciutadans que es consideraven contraris a la República, es realitzaren registres i s'elaboraren llistes en les quals s'inclouïen el nom de tots aquells que es consideraven que podien recolzar al bàndol rebel. Per aquest motiu, els membres més destacats de les famílies benestants benisseres o elements destacats de la dreta varen fugir del poble als primers dies del conflicte. La situació que es produí a Benissa fou semblant en altres pobles limítrofs com a Teulada com el cas del capità de la Guàrdia Civil retirat José Honrubia Anaya, que vivia a Madrid però estiuejava en una caseta de la platja de Moraira, a qui intentaren detenir vuit milicians i sols quan l'alcalde de Teulada Jaume Oller Masó intervingué, aconseguí un salconduit per què pogué tornar a la capital¹⁶⁸.

¹⁶⁵ Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 159–160.

¹⁶⁶ Segons l'encarregat, ell no intervenia en la projecció d'aquestes pel·lícules, sinó que estava a càrrec dels Internacionals. Al llarg de la guerra s'envià un telegrama des d'Alacant prohibint la projecció de determinades pel·lícules com ara *La ciudadela del silencio* (títol original: *La citadelle du silence*). És un film francès estrenat el 3 de juliol de 1937 a França dirigit per Marcel L'Herbier que conta la rebel·lió dels estudiants a Rússia contra Nicolàs II en que s'intenta matar al governador. <https://es.unifrance.org/pelicula/7998/citadelle-du-silence-la>; <https://www.filmaffinity.com/es/film520471.html> [Consultat a juliol de 2021]; AGHD, sumari 4392, caixa 16277/12, 8v.

¹⁶⁷ AGHD, sumari 7836, caixa 15552/3, 8v.

¹⁶⁸ AGHD, sumari 7825, caixa 15544/4, 19v.; sumari 4392, caixa 16277/12, 7v.; sumari 2176, caixa 15336/5, 55v.; sumari 10195, caixa 16080/9, 43v.

En la postguerra quan siguen interrogats diversos ciutadans per un mateix fet ocorregut durant la contesa, el seu punt de vista sobre el que esdevingué variarà segons els interessos personals de mostrar una visió o l'altra. Així doncs els afectats es mostraran agreudits per l'actuació dels republicans, mentre que aquests ho exposaran des d'una visió en què es limitaren a complir ordres i ajustar-se a la rutina del que havien de fer. Per exemple, un afiliat de l'UGT manifestà que tant en les guàrdies com en els controls que feu es limità a demanar la documentació als cotxes i transeünts que li podien generar sospites de recolzar als rebels. Però aquesta visió no era compartida pel qui era inspeccionat, el qual veia que era detingut en el control i que l'apuntava amb un arma que li fregava la panxa mentre l'obligaven a ajupir els braços i l'amenaçaven de recolzar als colpistes.

Els milicians no sols es limitaren a actuar dintre del terme municipal, sinó que també ho feren en cases particulars de les partides. Per portar aquesta empresa, un grup d'homes preguntaren a alguns ciutadans en la plaça si els volien acompanyar i es dirigiren a Pinos amb l'objectiu de recollir armes que estaven en poder de ciutadans vinculats a la dreta per així armar al poble, aconseguint fer-se amb sis escopetes i una pistola de dos canyons. Quan aquests milicians tornaren direcció al poble el cotxe amb el que anaven sofrí un fort accident que deixà a alguns d'ells impeditos durant bona part de la guerra. Una vegada passat l'estiu de 1936 i havent quedat clar que la rebel·lió havia fracassat al poble i a l'àrea del País Valencià, el Comitè Antifeixista del Front Popular de Benissa decidí acordar el 26 de setembre de 1936 que s'havia de reduir les guàrdies d'entrada del poble a catorze milicians. En els processos sumaríssims de postguerra es tindrà molt present la participació que tingué cadascun dels ciutadans en l'esclat de la guerra, i qualsevol acció que es pogués vincular amb la defensa de la República, serà castigada¹⁶⁹.

Si fins ara hem vist com van evolucionar els primers dies de la guerra a Benissa, cal tenir especialment present en aquest context l'episodi dels atacs religiosos que es van produir. Poc més d'una setmana després d'haver esclatat el conflicte bèl·lic, un grup indeterminat de milicians de fora del poble junt alguns benissers atacaren la nova església de San Pare situada davant la plaça del poble. No fou un acte que volgués passar desapercebut, doncs començaren a tocar les campanes. Es pot apreciar el nivell exaltació que hi havia aquells primers dies quan un dels qui intervingué afirmà que entrà a l'església amb un pic i començà a colpejar el púlpit o d'altres testimonis que asseveraven que mentre destrossaven les imatges sagrades els demanaven que feren miracles, per a després llançar-les al foc. En total, estigueren dos dies per destruir els

¹⁶⁹ En relació a l'accident del vehicle, segons explicà un dels afectats, [...] *al llegar a una curva de la carretera, el coche patinó y volcó, produciéndose heridas de bastante consideración por lo que tuvo que ser trasladado para operarse al Hospital Provincial de Alicante, en cuyo centro permaneció unos cuatro meses.* Altres dos hagueren d'estar convallescent fins que milloraren, moment en què el Consell Municipal els contracta a l'Ajuntament. El qui sofrí lesions més greus se li trencà una cama i va haver d'estar cinc mesos impedit de moviment –encara que posteriorment hagué de marxar al front–. De fet, no fou donat d'alta pels metges Miquel Sala i Antonio Feliu fins al 9 d'agost de 1937, i si bé havia millorat, li havien quedat seqüeles. AGHD, sumari 7840, caixa 15551/7, 2v.r.; sumari 800, caixa 16154/9, 2r.–3v., 33v.–39v. i 66r.; sumari 3788, caixa 16227/9, 7v.; sumari 9782, caixa 15904/20, 13; sumari 9793, caixa 15912/20, 5r.; sumari 4167, caixa 15301/8, 5v.; AMB, 9 d'agost de 1937, Correspondència, 1937; AMB, 26 de setembre de 1936, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil.

altars, mobiliari i l'orgue. Segons els testimonis, aquest atac es portà a terme el 27 de juliol de 1936 al voltant de les quatre de la tarda, és a dir el mateix dia en què s'aplicà el decret en què quedaren confiscats els edificis i béns. Les autoritats del poble s'assabentaren prèviament que anaven a venir milicians forasters que s'unirien junt a altres del poble per a procedir a destrossar l'església. Davant la impossibilitat d'evitar-ho, avisaren al coadjutor Miquel Cardona Ginestar per a tractar de salvar tot allò que es pogués de l'església parroquial. Entre els objectes que pogué protegir hi havien robes, ornamentals de valor i calzes, però mentre ho traslladava atacaren l'església.

La majoria dels qui testimoniarer en la postguerra al voltant d'aquest incident no admeteren haver participat, sinó que es presentaren com a mers observadors. Alguns ciutadans que estigueren presents des del principi de l'atac, no s'oposaren a què s'agafaren les robes de més valor per a depositar-les a l'asil. Per tant, a pesar d'aquesta reacció en contra d'edificis eclesiàstics, no es procedí a castigar als personatges religiosos en un primer moment. Hi ha algunes excepcions en què sí afirmaren haver participat en la destrucció del que hi havia a l'interior de l'església. Per exemple, els qui intervingueren en la destrucció de l'orgue –segons ells perquè aquest es trobava en estat ruïnós i amenaçava amb desprendre's i ocasionar víctimes– portaren les fustes a la fàbrica de Muebles Ivars i les tallaren en llistons per a fer-les servir com a conilleres i emparrats per a les seues casetes de camp. Alguns altres agafaren la caixeta de cartró que contenia les hòsties sagrades i les anaren repartint entre els qui volien menjar-se-les, es posaren el bonet del retor al cap i s'assentaren sobre el confessionari mentre l'arrastraven fora de l'església, o agafaren una capa de cura i la portaven al braç. També la instal·lació elèctrica de l'església es veié afectada i segons el testimonis declarants aquesta simplement quedà destrossada o fou reutilitzada pels veïns. Altres ciutadans es presentaren més tard a l'església simplement encuriosits pels fets que havien ocorregut com però que no arribaren a veure els autors de l'atac. Dies després s'ordenà netejar la destrossa feta carregant en un camió les tables i altres rebutjos de fusta que hi havia en la pròpia església parroquial¹⁷⁰.

¹⁷⁰ No es possible determinar el nombre de ciutadans que participaren en aquesta acció perquè les úniques fonts en què ha quedat constància són els processos sumaríssims de postguerra, i en alguns casos es contradiuen entre testimonis que asseveren que estaven presents o no durant els fets. En contra partida, alguns ciutadans vinculats a la dreta entraren a l'església després de l'atac per salvar el que pogueren i expressaven que *terminado el saqueo de la Iglesia el propio deponente, penetró en el interior del recinto sagrado de la Iglesia, y de entre los escombros de la misma, recogió seis o siete candelabris [sic] de metal que estaban en buen estado y un crucifijo, los que en conocimiento de una hermana del propio Sacristán de la propia Iglesia, guardó hasta la liberación en que los entregó a la autoridad eclesiástica [...]*. Altres testimonis situen l'atac al voltant de les 18:00 hores. Aquesta situació en què grups d'altres pobles foren l'espurna que comportà la destrucció d'objectes religiosos també es donà en altres pobles de la Marina Alta com a Xàbia, com així descriu Bartolomé Miñana Bisquert en les seues memòries. En el cas de poblacions de la Marina Baixa com Benidorm, eren conscients d'aquesta exaltació i s'avançaren a qualsevol despropòsit contra els edificis i objectes religiosos. Per això les autoritats de Benidorm intentaren salvar totes les imatges sagrades amagant-les dintre de l'església, però aquestes foren descobertes una setmana després i els milicians les cremaren junt a la resta de bancs, escultures... el 28-29 de juliol de 1936. AGHD, sumari 7840, 15551/7, 35v.; sumari 7839, caixa 16049/16, 4v.; sumari 7958, caixa 15594/6, 2v. i 8v.r.; sumari 7836, caixa 15552/3 foli 47 v.; sumari 800, caixa 16154/9, 60v.; sumari 4640, caixa 15843/5, número de pàgina il·legible, document datat del 30 de gener de 1941; sumari 4167, caixa 15301/8, 5v.; sumari 6547, caixa 15834/2, 2v. i 4v.r.; sumari 8325, caixa 16012/14, 3r.; sumari 7840, 15551/7, 10r.; sumari 9274, caixa 15935/3, 3r.; Manuel Fabregat, *Benisa y su patrona*, 107–109 i 112; J.J. Cardona, *Història de la parròquia*, 133; Joaquin Riera, *La Guerra Civil*, 75; Teresa Ballester, "La repressió durant la Guerra Civil a la Marina Alta", *Aguaites* n°37-38 (2017): 13 i 18; Joaquim Bolufer, Maite Vilaplana

A pesar d'aquest atac als edificis religiosos, els arxius parroquials no es veieren quasi afectats; fet que contrasta amb l'Arxiu Municipal que fou pràcticament destruït perdent-se les cèdules de propietat, de les quals sols quedaren parcialment alguns fulls que feien referència al registre cadastral. Aquesta actitud de destrucció que es reduí a un grup d'exaltats contrasta amb la de les autoritats republicanes estatals les quals desitjaven conservar el patrimoni artístic i material de l'àrea republicana. Per això el 16 de setembre de 1936 des de la Junta delegada de confiscació i conservació del tresor artístic de la Conselleria de Cultura del Consell Provincial d'Alacant es posaven en contacte amb les autoritats de Benissa per fer-los saber que havien de comunicar si al poble hi havia objectes de valor artístic, llibres... procedents de confiscacions. Se'ls informava que hi havia ja una Junta que es desplaçava per la província fent-se càrrec d'aquests objectes, però que si consideraven que la situació de Benissa era urgent pel deteriorament d'aquests, que ho comunicaren. Igualment, el 4 de maig de 1937 es feia saber als ajuntaments que no volien que es destruís el patrimoni artístic i per això s'instava a què s'impedís tirar a terra qualsevol edifici, encara que aquest fos una església, ja que pertanyien a l'estat¹⁷¹.

Un dels fets produïts durant aquest període que quedà gravat en l'imaginari col·lectiu al poble fou l'assalt que rebé la Puríssima Xiqueta i la desaparició de les joies que adornaven la seua imatge. La Puríssima Xiqueta és la representació iconogràfica de la Immaculada Concepció que es troba dintre d'un retaule de xicotetes dimensions. Té la categoria de patrona i és cap de la parròquia. Des del segle XVII es convertí en el centre de les devocions dels benissers i sempre ha suposat una figura de veneració per a la immensa majoria del poble, la qual cosa explica en part perquè es salvà durant la guerra a pesar de l'atac a les imatges sagrades que es produïren. La Puríssima estava decorada amb joies de gran qualitat i valor i d'altres més senzilles que varen ser robades durant el seu assetjament, si bé algunes es varen poder conservar en el Depòsit Municipal. Posteriorment l'alcalde Tomàs Capó ordenà que foren traslladades a la Caixa de Reparacions d'Alacant junt altres joies que s'havien requisat d'algunes cases de senyorets o religiosos¹⁷². Totes elles foren retornades a la postguerra, encara que s'extraviaren per sempre les que varen ser robades durant l'assetjament¹⁷³.

i Rosa Seser, "Memòries de Bartolomé Miñana Bisquert (Xàbia, 1911-2001). I. La Guerra Civil", *Aguiats* n°41-42 (2020): 177; Francisco Amillo, *La Segunda República*, 228.

¹⁷¹ A mitjans dels anys 40 encara afectava aquesta destrucció perquè no havien reelaborat els cadastres dels ciutadans. AMB, 5 i 8 de gener de 1944, Correspondència, 1939-1945; AMB, 25 d'agost de 1948, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950), caixa 169; AMB. Correspondència, 1934-1936, carta datada el 16 de setembre de 1936.

¹⁷² Durant la guerra es trobà a Benissa una de les peces pertanyents al tresor de Xàbia. Concretament, la Junta Central de Protecció del Tresor Artístic Nacional fou informada de la desaparició d'un tros de cadena pertinent a aquest tresor d'art oriental i per això acudí a la Caixa General de Reparacions requerint la seua col·laboració per a recuperar-la i la trobaren a Benissa. Hemeroteca digital. *La Vanguardia*, 26 de novembre de 1937.

¹⁷³ Concretament a la caixa municipal es trobaven diverses cadenes, imperdibles, arracades d'or o amb incrustacions de diamants i zèfirs, encara que també hi havia elements amb pedreria falsa com l'ampit. A destacar una cadena d'or de llei amb un pes de 87 grams coneguda com "El tresor de Xàbia". L'altra meitat d'aquesta peça es trobava en el Museu Nacional. Així mateix, quan es produí l'atac es destruï el seu expositor que no seria reposat per un nou fins al 1941. La imatge sofrí alguns cops quasi imperceptibles a l'alçada de l'ull esquerre, entre la cella i el nas; i en la zona final de les cames. A la Puríssima Xiqueta se la va tornar a adornar amb joies a la postguerra. A diferència de Benissa, en altres poblacions mai es recuperaren les joies com fou el cas de la Verge del Sufragi a Benidorm ja que

Si la imatge de la Puríssima Xiqueta ha arribat fins als nostres dies fou gràcies a l'actuació de l'alcalde Francisco Ribes Giner. Mentre els milicians es dedicaven a destrossar els objectes sagrats, l'alcalde amb ajuda d'altres ciutadans carregaren la Puríssima Xiqueta amb més objectes de l'església i se l'emportaren a l'hospital on la depositaren, a fi de veure si la podien salvar. Dies després es presentaren aquests milicians a l'hospital i portaren la custòdia al muscle fins a l'ajuntament on procediren a trossejar-la, quedant el retaule oblidat en un racó. L'agutzil Josep Martín advertí a l'oficial major de l'ajuntament Josep Ronda que el retaule havia sigut llançat a un munt de fusta que anava a fer-se servir per a l'estufa quan arribés l'hivern. Ambdós l'agafaren i l'amagaren darrere dels lligalls de l'arxiu. Als pocs dies Josep Ronda li comunicà la situació a l'alcalde qui considerà un bon amagatall la seua casa de camp a la partida de Bellita. Francisco Ribes posseïa la clau de l'arxiu i al voltant de les dotze de la nit es dirigí amb la seua muller sense que ningú s'assabentés. Varen guardar la imatge envoltada en paper de periòdic i amb un xal dintre d'un cabàs i es dirigiren a la casa de camp. Decidiren amagar-la dintre del conducte de la cambra per on es tirava la palla per a què menjaren els animals i la protegiren amb el paper de periòdic i amb una tovalla per a posteriorment tapiar-la amb fang i rajoles. Aquest fou el seu amagatall fins que es recuperà en la postguerra i es tornà a col·locar a l'església¹⁷⁴.

Cal plantejar-se per què la imatge de la Puríssima Xiqueta sobrevisqué en els primers moments de la guerra en un context en què es cremaren moltes altres imatges i objectes religiosos, doncs no és baladí que l'element més representatiu dels benissers pogués sobreviure sense rebre a penes danys. L'explicació es pot trobar en què la patrona del poble havia estat un element cohesionador de la seua població –per molt que una part d'aquesta fos anticlerical– i per la veneració històrica que se li tenia. Tot això explica que a pesar de què fou atacada l'església, ningú tingué intenció de destruir-la, a pesar de ser l'element més icònic i emblemàtic del poble de Benissa.

Un altre edifici religiós clau que fou assetjat estigué el convent dels franciscans. Ja al gener de 1935 el convent sofrí un atac amb el robatori de les joies que tenien les imatges de la Mare de Déu dels Desemparats i Santa Llúcia. La victòria del Front Popular en les eleccions de febrer del 36 portà que s'emprengueren mesures laiques que restaven privilegis a la classe eclesiàstica de Benissa. De fet, el mateix dia de les eleccions s'ordenà als alumnes del col·legi seràfic que se n'anaren a casa i l'edifici

aquesta, que es trobava custodiada pel qui havia sigut l'alcalde Emilio Ruzafa Roig, es veié en l'obligació d'entregar-les al depositari de l'Ajuntament i foren servides per finançar la guerra. AGHD, sumari 5942, caixa 15286/2, 2r., 9–12v. i 22v.; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 267; Manuel Fabregat, *Benisa y su patrona*, 142–143; Francisco Amillo, *La Segunda República*, 234.

¹⁷⁴ Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017. Per a més informació, consultar Teresa Tent, "La Puríssima en tiempo de guerra", *Llibre de Festes de Benissa* (2009), 94–95; J. Lluís Cebrián, "L'església neogòtica de Benissa", *Llibre de Festes de Benissa* (2002), sense numeració; J.J. Cardona, *Història de la parròquia*, 133; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 267. Aquesta actitud envers a la Puríssima Xiqueta, també es dona en altres poblacions properes com a Benidorm. En aquesta localitat veneraven la imatge de la Verge del Sufragi, i a l'igual que ocorregué a Benissa, fou traslladada i amagada en diversos espais fins que fou traslladada a cada de l'alcalde Jaime Ferrer Nomdedeu i posteriorment s'encarregà el següent alcalde Emilio Ruzafa Roig. Com bé afirma F. Amillo sobre els benidormers, una part de la població podia no ser creient, però respectaven els creences religioses de tots i el que significava la seua patrona per a molts d'ells, per això feren per salvar-la. De la mateixa manera, la imatge de la Santa Faç d'Alacant també fou salvada per la destrucció pel comunista Antonio Cremades Lucas. Francisco Amillo, *La Segunda República*, 231–234.

quedà tancat fins nova ordre. Així mateix, durant la setmana santa de 1936 es disposà que es desallotgés en 24 hores el convent, encara que la comunitat aconseguí convèncer al governador civil de la província que frenés aquesta decisió. Aquestes iniciatives foren vistes com una amenaça per part de les forces conservadores, per aquest motiu, entre finals d'abril i principis de maig de 1936 un grup d'onze benissers pertinents a la DRA acudiren al convent per vigilar-lo junt a una parella de guàrdies civils, per així evitar que el pogueren atacar o incendiar. Estigueren diversos dies, però davant el temor de què s'estaven realitzant reunions clandestines, les autoritats benisseres acudiren al governador d'Alacant per a què enviés un camió amb guàrdies d'assalt per detenir-los. Arribaren sobre la una de la nit, cercaren el convent i procediren a la detenció de tots els qui allí es trobaven, inclosos els guàrdies civils, per a ser traslladats a la presó de Callosa d'en Sarrià. En la postguerra es responsabilitzarà a diversos regidors de l'Ajuntament per aquestes detencions.

Ja dintre del context bèl·lic, el convent dels franciscans fou assetjat i incendiat el 20 de juliol de 1936 a les 23:00 hores. Fou tal la magnitud de l'incendi que segons testimonis, es pogué apreciar a kilòmetres de distància. Entre els objectes afectats estigueren les imatges religioses, l'orgue o els llibres de la biblioteca. Durant l'atac diversos individus aprofitaren per endur-se els objectes que allí es trobaven, alguns amb la finalitat de garantir la seua preservació, com és el cas de María Barroeta Feliu qui per evitar que la gent s'emportés el copó el va agafar ella mateixa i li l'entregà a la filla de Francisco Ivars Crespo, família que el mantingué ocult fins que al final de la guerra el retornà¹⁷⁵.

A banda de la nova església de San Pere i el convent dels franciscans, al llarg de les partides es trobaven disseminades tant ermites com altars privats que també es veieren afectats. El 26 de juliol de 1936 s'atacà l'ermita de Lleus i un dia després l'ermita de Santa Anna. La manera de procedir en ambdues fou la de sol·licitar al guardià que posseïa les claus que les entregués per accedir amb més facilitat als edificis per a procedir a la crema dels objectes sagrats. L'ermita de San Vicent de Pedramala va ser també atacada, però la imatge de San Vicent fou salvada del foc per una veïna de la partida. Després d'aquests primers moments la situació es calmà, si bé a l'agost de 1937 es tornaren a produir tensions per l'ús que se li donava als edificis religiosos. A l'ermita de Lleus un veí decidí organitzar un ball dintre del recinte, la qual cosa provocà l'oposició d'altres veïns al·legant que dintre d'un temple sagrat no es podia ballar. Per

¹⁷⁵ Segurament, el fet de què diversos ciutadans benissers dretans acudiren al convent per protegir-lo de qualsevol atac, estava influenciat perquè el 15 de gener de 1936 el convent de Dènia situat al carrer del Loreto sofrí un gran incendi. Respecte a les detencions realitzades pels guàrdies d'assalt abans de la guerra, segons la declaració d'un dels afectats, allí no s'estava fent cap tipus de reunió clandestina, sinó que s'usà com un mer pretext per part de les autoritats republicanes ja *que el hecho de estar en compañía de los hombres que guardaban el convento, una pareja de Guardia Civil demostró que no se trataba de reuniones clandestinas, sino que se defendía una cosa legal y justa*. Per la seua part, els regidors negaren la seua implicació en els fets en la postguerra. Fins i tot un dels qui es culpava, si bé havia sigut regidor arran les eleccions de febrer del 36, abans de l'esclafit de la guerra abandonà el seu càrrec per no estar d'acord amb les gestions que s'estaven prenent. L'actuació de les autoritats benisseres en aquest fet fou lògica i coherent tenint en compte que dos mesos després es produí el colp d'estat. AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 6v.r.; sumari 5759, caixa 15870/1, 2v.-3v. i 9v.; sumari 9846, caixa 15887/5, 10v.; sumari 800, caixa 16154/9, 60v. i 63v.; sumari 9782, caixa 15904/20, 12v.; J.J. Cardona, *El convent de la Puríssima*, 54-58; Teresa Ballester, "La repressió durant la Guerra", 13.

intentar traure la gent de fora de l'ermita, els veïns portaren una gramola que la posaren fora per a què la gent eixís a ballar a l'exterior, però aquestes tensions no es resolgueren aquí ja que els conflictes entre els veïns continuaren¹⁷⁶.

2.2. La dimensió política d'un municipi en guerra

Sense cap mena de dubte, la trajectòria de Benissa durant els tres anys de guerra no va ser aliena a la dels municipis dels seu voltant ni a la resta de de la seva comarca, sense oblidar el conjunt de la província d'Alacant. En aquest sentit, no hem d'oblidar que la insurrecció del 18 de juliol de 1936 fracassà a Alacant capital. Aquesta estava a càrrec del cap militar de la plaça el coronel Rodolfo Espá, qui en els primers moments del colp d'estat no es trobava present, estant en el seu lloc el general José García Aldave. Després de València, la ciutat d'Alacant tenia una gran importància al País Valencià per la seua connexió mitjançant la xarxa de ferrocarrils amb Madrid i pel seu port marítim que facilitava que es produís un desembarcament. El 18 de juliol els diversos militars es posaren en contacte entre ells, però no arribaren a cap acord i acabaren posant-se en contacte amb el governador militar José García Aldave per a rebre ordres dels seus superiors. Aquest junt amb el comandant Sintes visitaren per la nit el quarter situat en el barri de Benalúa i demanaren tranquil·litat ja que seguien les instruccions donades pel cap de la Tercera Divisió Martínez Monje que els havia ordenat aquarterar les tropes. Per altra banda, els militants de partits republicans estaven a l'aguait de les ordres del governador civil per a què garantís la fidelitat del governador militar.

El 19 a la matinada el general García Aldave convocà als caps militars i d'ordre públic d'Alacant per a parlar sobre el fet de donar suport a la insurrecció. Alguns comandants eren partidaris de l'alçament i intentaren influir en l'opinió del general García Aldave, però les forces d'ordre públic es negaren. Aquell mateix dia els arribaren notícies que una columna de falangistes es dirigia pel sud cap Alacant i que els guàrdies civils d'Albacete s'havien rebel·lat. La columna fou detinguda i les autoritats republicanes organitzaren una columna per a enviar-la a Albacete. La tensió anà en augment quan el dia 21 els militars d'Alacant es negaren a formar part de la columna en direcció Albacete. El general García Aldave i els seus oficials convocaren als caps a la plaça assistint ja a la reunió el coronel Rodolfo Espá qui acabà recolzant a la República i accedint a enviar una columna cap a Almansa i Albacete. El coronel Espá i el governador civil dissenyaren un pla per posar fi a l'aquarterament dels militars i rellevar

¹⁷⁶ També s'atacaren ermites de dintre de la població com la situada al carrer San Tomás en què es destruï el seu interior i es cremà la verge del Rosari. En altres pobles pròxims a Benissa també es produïren atacs contra ermites que es trobaven en àrees allunyades del poble, com fou el cas de Benidorm i l'ermita de Sanz. AGHD, sumari 3788, caixa 16227/9, 3v.r.; sumari 9692, caixa 15927/4, 20v.; sumari 7838, caixa 15385/7, 2r. i 7v.r.; sumari 7839, caixa 16049/16, 2v.; sumari 9783, caixa 15901/23, 2v.; AMB, l'agost de 1937, Correspondència, 1937.; José David Ivars, "Los Santos de las ermitas de Benissa", *Llibre de Festes de Benissa* (2017), 124; Francisco Amillo, *La Segunda República*, 230.

al governador militar. El dia 23 detingueren al general García Aldave i per la vesprada el coronel Espá acudí al quarter de Benalúa per a fer desistir a les tropes que recolzaven el colp d'estat.

Passats aquests primers moments d'incertesa i amb el triomf republicà, calia organitzar la capital de província. A nivell polític la ciutat d'Alacant quedà reduïda als partits polítics del Front Popular i a les organitzacions obreres d'esquerres que aconseguiren l'accés al poder polític local. Primer ho feren mitjançant el Comitè del Front Popular que, a diferència de València, a Alacant ciutat va estar per damunt de les iniciatives dels sindicats obrers i el Comitè de la CNT ja que el governador civil Francisco Valdés Casas aconseguí controlar la situació immediatament a favor del Govern i mantingué la seua capacitat de gestió. Posteriorment, quan el governador implantà la legalitat constitucional dels consells municipals, ho feren mitjançant el Consell Municipal d'Alacant que quedà constituït el 29 de setembre de 1936. A l'igual que a Benissa, les remodelacions dels regidors d'Alacant i la seua substitució foren una constant així com les visions contraposades entre les diverses forces polítiques. El motiu fou que el govern d'Alacant recaigué en mans dels representants del Front Popular i no dels anarcosindicalistes, que tenien una visió revolucionària. Això provocà que abandonaren el Consell Municipal i decidiren actuar pel seu compte a l'hora de fer la revolució mitjançant confiscacions i socialitzacions on els rams dels seus sindicats tenien força a la ciutat. Principalment els anarcosindicalistes centraren els seus projectes revolucionaris en el tema d'abasts i la producció d'aliments. Tal i com passarà a Benissa en la qüestió de l'abastiment, la gestió i direcció de la Comissió Provincial d'Abasts generarà forts conflictes entre les diverses forces polítiques, però en aquest cas provocarà la dimissió de l'alcalde Rafael Millá. En definitiva, el principal problema es plantejà entre la CNT i la seua idea de fer primer la revolució, i el PCE que entenia que principalment s'havia de guanyar la guerra i que per aconseguir-ho era necessari l'ordre, disciplina, autoritat, el pacte amb la burgesia democràtica i el respecte de la propietat privada.

València passà a convertir-se al novembre de 1936 en la capital de la República fins a octubre de 1937, quan es traslladà a Barcelona. A València havia fracassat la insurrecció militar i el poder real havia passat a les milícies dels principals sindicats i organitzacions antifeixistes, els quals es qüestionaren els mecanismes de poder tradicionals, entre ells el del mateix Estat. No obstant, quan a novembre de 1936 s'instal·là el govern, tots els edificis més importants es veieren envaïts física i psicològicament per un aire d'oficialitat governamental. La capitalitat transformaria la ciutat fent-la créixer en el seu protagonisme polític. Així doncs, la presència del poder central afectà a les experiències revolucionàries experimentades per la rereguarda valenciana fins aleshores consistents en la socialització, col·lectivització i autogestió. Els primers mesos de 1937 suposaren la transició entre el temps de la revolució i el temps de la centralització del poder republicà en mans d'un Govern d'unitat antifeixista en què desapareixeria el Comité Ejecutivo Popular de València en substitució del Consejo Provincial de València.

Tornant a Alacant, l'evolució negativa de la guerra i els vaivens de la política nacional republicana acabaren influint en la política local de la capital de província on s'anaren imposant cada vegada més els comunistes recolzats per IR i UR. Per la seua banda els anarquistes seguien reticents a la unitat camperola que tant es buscava i amb el nomenament de Juan Negrín com a cap de govern feu que els caballeristes de l'UGT i del PSOE també atacaren al PCE. Tanmateix, amb la caiguda de Santander el 23 de setembre de 1937 comportà que finalment es realitzés un acte públic d'unitat entre totes les forces polítiques i sindicats. Així mateix seguiren mostrant-se quan es produí la caiguda de Vinaròs i amb la lectura dels 13 punts de Negrín l'1 de maig de 1938, però aquesta unitat no fou mai efectiva. El 2 de juny de 1938 prengué possessió com a nou governador civil el socialista Ricardo Mella. En aquest període Alacant començà a sofrir els primers bombardejos, sent els bombardejos més mortífers els que es produïren entre maig i juny de 1938 amb 400 morts. Després de la derrota republicana en la batalla de l'Ebre fou inevitable que es visqués un ambient de derrota i pessimisme. De fet, l'ocupació de Barcelona al gener de 1939 creà una gran commoció en l'opinió pública valenciana que obligà als partits polítics a fer declaracions per tal d'eleva la moral. No obstant, la realitat s'imposà i a finals de març de 1939 Alacant era ocupada per les tropes franquistes.

Respecte a la vida quotidiana entre 1936 i 1939, evidentment aquesta es veié alterada amb l'esclafit de la guerra ja que el País Valencià passà a transformar-se en un espai privilegiat de rereguarda subjecta a tot tipus de canvis. El comportament col·lectiu dels valencians a l'espai públic fou distint segons evolucionà el conflicte bèl·lic. Durant els primers mesos s'anà configurant un imaginar simbòlic nou associat al mite de la revolució i a la lluita contra el feixisme que comportà canvis visibles als carrers tant per la presència de ciutadans amb armes i vestits amb granotes com pels vestits proletaris que s'allunyaven dels signes burgesos. Posteriorment amb la normalització de la rereguarda i l'aire d'oficialitat i respectabilitat feren que reaparegueren de nou els barrets, corbates i vestits. La demanda d'oci i restaurants es mantingué i s'incrementà. L'avanç de la contesa amb els fracassos militars i la proximitat del front suposà una transformació de la vida quotidiana en mort quotidiana. Es passà a una mobilització específicament militar que es centrava en el treball en la indústria militar, en la sanitat, en labors d'assistència social, en activitats culturals i de propaganda o en la col·laboració amb organitzacions d'ajuda com ara el SRI. Cada vegada més els ciutadans es veieren condicionats per la recerca d'aliments i la pròpia seguretat física. A l'igual que a Benissa, es produí un encariment dels productes per a posteriorment que hi hagués una escassetat i aparició del mercat negre sobre els articles de primera necessitat. Tot això front l'arribada continua de refugiats¹⁷⁷.

Centrant-nos en la Marina Alta, els esdeveniments ocorreguts en aquesta àrea durant tota la guerra foren un reflex del que s'estava produint en moltes altres localitats de la província d'Alacant. La rebel·lió militar tingué repercussió directa fins i tot en els

¹⁷⁷ Reconstrucció històrica dels fets ocorreguts a la capital a partir de Albert Girona, et al., *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*, 18 vol.

pobles xicotets. La insurrecció militar comportà la repulsa contra aquelles persones destacades que se les relacionava amb posicions contràries a la de la República. A pobles com Dénia l'alcalde prengué les primeres mesures al sol·licitar a la guàrdia municipal que mantingueren l'ordre públic en favor de la República i el 20 de juliol establí disposicions que afectaren a tota la població com l'entrega d'armes de foc sota pena de càstig. En pobles com Ondara es produí l'assalt al centre de la DRA i el quarter de la Guàrdia Civil com també ocorregué a Benissa. Així mateix en la major part dels municipis els milicians realitzaren serveis de vigilància i es començà a extorsionar als ciutadans dretans per a què contribuïren en diners per la causa republicana.

Respecte a l'evolució política a la Marina Alta en temps de guerra, agafarem com exemple el poble de Dénia per ser el que comptava amb major nombre d'habitants i d'importància de tota la comarca. La seua trajectòria política guarda més similituds que diferències respecte a la de Benissa en fets com que els alcaldes dimitiren o les discrepàncies en el Consell Municipal entre les diverses forces polítiques i sindicals.

En aquest municipi, quan esclatà la guerra, continuà la mateixa comissió gestora a l'Ajuntament amb l'alcalde que ja comptaven que era el socialista Salvador Beltrán. Estigué en el poder fins que presentà la seua dimissió junt a la resta de regidors. A l'abril de 1937 accedí a l'alcaldia el cenetista Manuel Arbona Cuesta i com a vicepresident l'uguetista Joan Ivars Ronda, natural de Benissa. Queda patent que en aquell moment les dues sindicals i els diferents partits polítics de Dénia estaven units com així demostra la propaganda que distribuïa el PC a Dénia. A pesar d'aquesta bona voluntat les discrepàncies partidistes foren contínues i al desembre de 1937 Manuel Arbona presentà la seua dimissió, la qual cosa provocà una profunda crisi. El governador i els components del Front Popular de Dénia intentaren arribar a un acord que no fou possible, la qual cosa provocà que fos el mateix governador qui acabés nomenant a les persones que ell considerava adequades per a formar part de l'Ajuntament convertint-se en alcalde Joan Ivars Ronda al febrer de 1938. No obstant els problemes continuaren i en aquesta ocasió fou la CNT que xocà contra la resta de forces per qüestions que considerava injustes. Com Joan Ivars Ronda hagué d'incorporar-se al front al maig, la presidència passà a mans del socialista Vicente Grimalt Serrano. No obstant, les successives incorporacions a l'exèrcit dels regidors comportà que hi hagueren molts canvis en el Consell Municipal a partir de l'últim terç de 1938 i en els últims mesos de la guerra encara es varen succeir dos alcaldes.

A nivell social, la població començà a veure's afectada immediatament quan començaren a produir-se les primeres incorporacions a l'exèrcit republicà així com les conseqüents morts que es produïren, la qual cosa generaren un fort impacte. En la rereguarda començaren els assassinats i la destrucció de llocs de culte i arxius en molts pobles, si bé alguns com Alcalalí a penes hi hagueren destrosses. Passats aquests primers moments, a l'igual que en tota la província, la Marina es veié afectada per l'arribada de refugiats procedents de Madrid que viurien durant tota la guerra a la comarca. A partir d'agost de 1937 començaren a produir-se els primers bombardejos a

Dénia ja que aquesta comptava amb indústria de guerra, motiu pel qual fou la població que més bombardejos amb diferència rebé de tota la Marina Alta. La recaptació d'aliments durant la guerra es convertí en un problema greu a tota la comarca, però amb la diferència respecte a les grans capitals del País Valencià que als pobles menuts i d'economia agrícola una part de la població disposava d'un xicotet terreny, la qual cosa permetia el seu conreu, si bé les dificultats per aconseguir aliments bàsics com pa, arròs, carn o llet seguiren produint-se¹⁷⁸.

Una vegada entès el context històric de la província i la comarca on s'ubica Benissa, passem a traçar la trajectòria del municipi durant el conflicte bèl·lic. Amb l'esclat de la guerra el govern central perdé el control sobre la seua població i a nivell provincial i local es formaren comitès que passaren a gestionar la vida dels ciutadans. Així doncs, els organismes que regien la vida dels ciutadans, foren substituïts per comitès. El Comitè local es constituí a partir de membres que havien format part del Consell Municipal, amb representants de partits que no havien tingut cap càrrec en el poder i d'altres amb interessos particulars. Dit organisme es denominà Comité Antifascista del Frente Popular. Aquest comitè existí durant tota la guerra, però les seues funcions evolucionaren al llarg del conflicte. El seu període àlgid es produí des de l'inici de la guerra fins l'1 de desembre de 1936. Durant aquesta etapa el comitè adoptà totes les funcions administratives que realitzava un Ajuntament però amb un signe revolucionari probablement de caire obrer¹⁷⁹. Així doncs durant aquests mesos és quan s'obligà a tots els benissers a què formaren part d'un sindicat per poder treballar; s'imposà la col·lectivització per al treball de la terra; es formà la Junta Qualificadora, la qual s'encarregà d'identificar i penalitzar a tots aquells que es consideraven enemics de la República; o realitzà depuracions dels treballadors municipals que consideraven que no eren partidaris de la causa republicana¹⁸⁰.

El Comitè es reunia per elaborar llistes en què s'assignava a infinitat de veïns considerats contraris a la República unes quantitats de diners que a judici del Comitè, podien proporcionar. Aquestes aportacions se'ls donava un caràcter voluntari, però en cas de no fer-ho se'ls amenaçava amb ser empresonats. Els diners recaptats eren destinats per a pagar la formació de milícies populars, els jornals dels sindicats i el sou dels treballadors de les terres col·lectivitzades. En la postguerra aquells qui formaven part del Comitè justificaran la seua presència i actuació com un mal menor davant la possibilitat de què la persona citada pogués acabar en presó. D'altres asseveraran que si en formaven part, era perquè persones clarament vinculades a la dreta els ho sol·licitaren per evitar que es portaren mesures més extremes contra ells. Aquesta visió

¹⁷⁸ La reconstrucció històrica sobre la situació a la Marina Alta durant la guerra ha estat elaborat a partir de Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. II, 524–581. Per a la trajectòria política de Dénia s'ha consultat Teresa Ballester, *La Segona República a Dénia*, 151–161.

¹⁷⁹ La documentació existent no permet determinar amb precisió el tipus de revolució que es feu a Benissa, però el fet de què es crearen col·lectivitats o es realitzaren confiscacions d'edificis que quedaren en mans de sindicats indiquen que probablement es tractés d'una revolució obrera.

¹⁸⁰ Als guàrdies municipals destituïts se'ls demanà que entregaren les armes i atributs que posseïen. AMB, 18 de setembre de 1936, República (1936-1938). Assumptes refugiats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació, caixa 498.

asèptica que donaven de si mateix contrasta amb aquells qui hagueren d'acudir a realitzar els pagaments, com el cas d'una veïna que fou conduïda a davant el Comitè i un dels seus membres s'adreçà a ella [...] *manifestándole en forma de amenaza que iban a emplear el sistema de la revolución francesa que consistía en colocar una cruz en el domicilio de las personas de derecha que debían ser asesinadas la noche siguiente* [...] ¹⁸¹. Segons un altre testimoni que també fou cridat a pagar, un dels membres del Comitè [...] *poseía una larga lista en sus manos y me hizo observar que entre los anotados figuraba yo y que tenía órdenes de llevarme al Castillo de Alicante pero que el trataría de evitarme esta molestia con la condición de que le entregara mil pesetas. Yo me defendí, alegando que no poseía dinero pero al insistirme le propuse de hacerle una entrega a cuenta y al efecto tuve que ir en busca de cien pesetas que les entregué al objeto de que cesaran sus amenazas* [...] ¹⁸². En la postguerra els vencedors culparan d'aquesta extorsió sobretot a aquells membres del Comitè que ocupaven càrrecs destacats i no a la resta dels seus membres si bé posteriorment canviaran al seua postura i els avalaran ¹⁸³.

En el moment que el govern de Francisco Largo Caballero va aconseguir imposar el seu control a partir de l'últim terç de 1936, el Comitè Antifeixista del Front Popular veurà reduïdes les seues funcions. Les mesures que comportaren aquest canvi foren les de restablir l'autoritat del govern central i els poders de l'Estat, a més de donar prioritat a la guerra amb la creació d'un exèrcit i la unificació en la seua direcció. La documentació que ha sobreviscut d'aquest període no permet establir l'actuació i les reaccions per part dels benissers envers aquestes mesures, doncs el registre del procedir de les autoritats del municipi es reinicià a partir de l'1 de desembre, moment en què es restituí l'Ajuntament sota el nom de Consell Municipal. Es crearen així dues realitats paral·leles a nivell de govern local fins al final de la guerra, si bé amb funcions diferents. El Consell Municipal era un organisme netament administratiu mentre que el Front Popular seguia intervenint de manera directa en assumptes revolucionaris com podia ser la classificació de ciutadans que es consideraven que eren desafectes a la República, si bé això no llevava que els informes del comitè foren debatuts en els plenaries de l'Ajuntament. Sembla ser que durant un període indeterminat de 1937 el Comitè del Front Popular deixà de funcionar com a tal fins que al desembre de 1937 es tornà a constituir. Aquest organisme reconstituït passà a tenir un caràcter informatiu sense tenir funcions executives. Així doncs, les llistes on figuraven aquells qui havien de ser detinguts venien elaborades per altres organismes i el Comitè sols es limitava a donar el seu vist i plau ¹⁸⁴.

¹⁸¹ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 126v.

¹⁸² *Ibidem*, 19v.

¹⁸³ *Ibidem*, 6v., 34r., 74v. i 105v.–107v.

¹⁸⁴ A l'arxiu municipal no es conserven quasi documents del comitè, i tota les gestions que realitzaren han estat reconstruïdes a partir de documents provincials o de declaracions en els sumarissims de postguerra. La desaparició i ressorgiment del Comitè del Front Popular s'ha conclòs a partir de les declaracions del qui fou el seu president –qui afirmà que abans d'ell no hi havia cap antecessor que hagués tingut el càrrec– i d'altres testimonis. AGHD, sumari 6554, caixa 15436/6, 15v.–16v.; AGHD, sumari 6547, caixa 15834/2, 38. AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, 32/12303, exp. 50, foli 12v.

Lògicament, des d'agost fins tot novembre de 1936 no es va celebrar cap sessió per part de la Comissió Gestora perquè havia estat substituïda pel Comitè local. A Benissa no fou fins l'1 de desembre de 1936 quan quedaren definitivament modificades les funcions del Comitè i es van reprendre de nou les tasques de la Comissió Gestora municipal, intensificant la seua actuació en benefici de l'administració del poble i sota l'observança estricta dels sindicats. A partir d'aquest moment l'Ajuntament passava a denominar-se Consell Municipal i la seua representació no era democràtica, sinó que depenia dels criteris del Govern Civil d'Alacant. En total el Consell Municipal estava constituït per 13 regidors repartits entre partits polítics i sindicats, on predominaven els socialistes o ugetistes, i els anarquistes de la CNT. Aquest Consell Municipal quedà integrat en la seua alcaldia per Francisco Ribes Giner¹⁸⁵. La primera mesura que es prengué era de tipus econòmica, doncs la guerra havia empitjorat la mala situació que portava arrastrant-se durant tota la República a Benissa. Es va disposar que sense cap dilació la Comissió d'Hisenda s'encarregués d'un ràpid estudi de la situació en la que es trobava l'economia municipal i que es realitzés un informe detallat amb propostes per a la seua reorganització i funcionament legal. Mentre es treballés en dit informe, es farien servir els pressupostos municipals aprovats per al 1937. A més s'envià una comissió a València amb l'objectiu de què es formés un projecte per a l'abastiment d'aigües al poble tant potables com de clavegueram, i ajudes econòmiques que pogueren facilitar l'estat. Com ja passà en anteriors governs, aquest fou un dels grans objectius per alleugerar la situació d'atur que hi havia al poble, i si bé el projecte fou aprovat pel ministeri, no arribà executar-se durant la guerra¹⁸⁶.

Amb el decret del 4 de gener de 1937 el governador civil d'Alacant designà la formació d'un nou Consell Municipal a Benissa, però no fou fins el 6 de març quan es reuniren en la casa consistorial per a la formació d'aquest nou Ajuntament que quedà constituït de la següent manera¹⁸⁷:

- President: Tomàs Capó Ivars (PSOE) Per mitjà de votació secreta fou elegit com a president amb 9 vots sobre els 2 que obtingué Francisco Sendra Tur que quedà segon.
- Vicepresident primer: Josep Baidal Roselló (CNT)
- Vicepresident segon: Jaume Bertomeu Izquierdo (PSOE)
- Vicepresident tercer: Josep Bertomeu Ivars (CNT)
- Síndic de la corporació: Vicent Giner Morell (UGT)

¹⁸⁵ Com a gestors destacaven Pere Ivars Carrió, Josep Ribes Ivars, Josep Sala Ronda i Miquel Ivars Tent. AMB, 1 de desembre de 1936, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 13v.r.

¹⁸⁶ Per a conèixer amb detall en què consistia concretament el projecte consultar AMB, 2 de maig de 1937, Correspondència, 1937; AMB, 1 de desembre de 1936, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 13r. – 14v.

¹⁸⁷ També es cità a Jaume Crespo Tur, però no es presenta. AMB, 6 de març de 1937, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, p. 20r.– 22v.

- Governació i ordre públic: Josep Baidal Roselló (CNT), Bautista Garcia Vengut (PCE) i Francisco Sendra Tur (CNT)
- Instrucció: Jaume Bertomeu Izquierdo (PSOE), Vicent Giner Morell (UGT) i Francisco Ribes Giner (UR)
- Hisenda: Josep Bertomeu Ivars (CNT), Francisco Sala Borrell (IR) i Josep Cabrera Ferrer (?)
- Sanitat, higiene i beneficència: Jaume Bertomeu Izquierdo (PSOE), Josep Bertomeu Ivars (CNT) i Vicent Sendra Martínez (CNT)
- Obres públiques i foment: Jaume Crespo Giner (CNT), Francisco Ribes Giner (UR) i Carlos Marí Ivars (?)
- Abastos i mercats: Josep Bertomeu Ivars (CNT), Vicent Giner Morell (UGT), Bautista García Vengut (PCE), Francisco Sendra Tur (CNT) i Josep Cabrera Ferrer (?)
- Evacuats i refugiats: Jaume Bertomeu Izquierdo (PSOE), Francisco Sendra Tur (CNT) i Francisco Sala Borrell (IR)
- Depositari de fons municipals: Bautista García Vengut (PCE)

Molts d'ells foren represaliats en la postguerra pel seu paper en el Consell Municipal, a excepció de Josep Cabrera Ferrer, Vicent Sendra Martínez, Jaume Crespo Giner, Carlos Marí Ivars i de Francisco Sendra Tur, qui morí durant la guerra.

La nova corporació havia de fer front no sols al context bèl·lic i els efectes que se'n derivaven com la pujada de preus dels productes, sinó també altres problemes històrics com l'atur obrer o la falta de pluja, la qual cosa havia derivat en fam. A més, hagué de gestionar els resultats de les decisions que s'havien pres durant el govern del Comitè del Front Popular els primers mesos de guerra que generaren inconvenients posteriors quan es reconstituí el Consell Municipal. Amb aquest canvi polític hi haurà una lleugera millora en l'administració del poble doncs a partir d'abril de 1937 descendirà el volum de les exigències en els pagaments. Tanmateix, a mesura que passen els mesos i que vaja empitjorant la situació de guerra, les reclamacions per impagaments aniran augmentant, però es responsabilitzarà a l'administració municipal que havia realitzat el Consell prèviament.

En aquesta línia, s'aprovaren els pressupostos, però les circumstàncies de la guerra feien que al maig de 1937 aquests hagueren de ser modificats per a poder seguir obtenint capital i començaren a aplicar-se mesures que anaven encaminades a obtenir recursos on fins i tot vengueren paper considerat inútil per a obtenir beneficis. També pel context de la guerra es decidí que al gener de 1937 no es celebraria la tradicional fira

i porrat de San Antoni¹⁸⁸. El 6 de maig de 1937 s'acordà que per a facilitar les operacions de compravenda a Benissa, s'imprimiria moneda fraccionària i el dia 10 el Sindicat de Treballadors del Comerç i Oficines local feu una emissió de paper moneda amb el valor de 2 pessetes, d'1 pesseta i de 50 cèntims, i posteriorment una de 25 cèntims. L'import total de l'emissió fou de 15.000 pessetes. El 18 es posava en circulació aquesta moneda local i es deixaven de fer servir els vals comercials que circulaven, però si algun ciutadà posseïa un d'aquests, podia anar a bescanviar-los en els comerços d'on procedien. Tanmateix, la qualitat del paper amb què s'havia fabricat era molt dolenta i es va deteriorar molt ràpid, produint la queixa dels veïns, per això es decidí retirar-los i canviar-los. La nova emissió compta amb valors de 3 pessetes, d'1 pesseta, 50 cèntims i 25 cèntims, amb un import de 22.500 pessetes. En el cas del bitllet de 3 pessetes, és l'únic que s'emeté amb aquest valor en tot el País Valencià¹⁸⁹.

A nivell social, si hi ha un esdeveniment que va destacar fou el de la vaga espontània de dones que es produirà el 26 i 27 d'abril de 1937 contra la gestió de la Comissió d'Abasts, la qual consideraven que no era la correcta. Amb la formació del nou Ajuntament sota la presidència de Tomàs Capó aquesta Comissió havia quedat administrada per representants de l'UGT, CNT i el PCE, però la forma de gestionar-se havia estat de paraula i no de manera legal. Aquesta revolta tingué com a conseqüència una millor i més clara organització de l'abastiment local. Les autoritats estudiaren el funcionament de dit organisme davant el sindicat del comerç local, i s'acordà ratificar la confiança i poders als cinc consellers que formaven la Comissió d'Abasts, a més d'establir la necessitat de constituir les bases que servirien com a estatut legal. A banda d'aquesta revolta, des del Govern Civil d'Alacant temien que pogueren haver conflictes per la celebració de l'1 de maig, per això envià telegrams a tots els pobles per què tingueren controlades aquestes manifestacions públiques, fent-li saber des de Benissa que havien cancel·lat la manifestació que tenien programada per aquella tarda. I el mateix ocorregué el 18 de juliol del 37 en què també es prohibí qualsevol manifestació pública¹⁹⁰.

Un dels fets més simbòlics en la memòria col·lectiva dels benissers és el moment en què es retiraren les campanes de l'església per a fondre-les per a material de guerra. Aquest acte es realitzà amb l'objectiu d'obtenir beneficis econòmics per fer front als deutes, si bé hi hagueren diversos postors. Alguns buscaren obtenir-ho gratuïtament com el Comitè de Serveis de Tallers de la Companyia del Ferrocarril de la Central d'Aragó. Allí es trobava treballant el ciutadà Antonio Ferrer, qui els informà que a Benissa les campanes eren de bronze, material que feia falta per a reparar les

¹⁸⁸ AMB, de l'11 de març fins al 13 de maig de 1937 Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 23v., 28r.-29v. i 34r.-35v.; AMB, 25 de desembre de 1936, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497; AMB, 21 d'abril de 1937, Correspondència, 1937.

¹⁸⁹ AMB, 6 de maig de 1937, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 32v.; AMB, 18 de maig i 6 de desembre de 1937. Correspondència, 1937; Per a més informació sobre el disseny i les característiques dels bitllets, consultar Antoni Turró, *El paper moneda al País Valencià 1936-1939* (Catarroja: Editorial Afers, 1995), 123-124.

¹⁹⁰ AMB, del 27 d'abril fins al 27 de maig de 1937, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 29r.-30v., 33v. i 37v.; AMB, telegrama datat de febrer i 18 de juliol de 1937, Correspondència, 1937.

locomotores del front del nord i les d'Aragó. Per això els demanaren que si no eren de suma utilitat per al poble que les cediren, però els advertiren que no tenien capacitat per pagar-los res per aquesta gestió. Des de Benissa els feren saber que no podien donar-les gratuïtament encara que si el govern ho necessités, ho faria. Tanmateix, tenien ja ofertes amb preu, si bé posteriorment seguiran reclamant les campanes des del Subministrament de materials del Ministeri de Guerra però sense oferir-los cap preu. Finalment el 4 d'agost de 1937 s'acordà concedir les campanes al Departament d'Indústries de la Guerra¹⁹¹.

Els efectes de la guerra provocaren constantment que el municipi no pogués funcionar de manera quotidiana. Constantment es canvià el dia de reunió de les sessions celebrades per l'Ajuntament i sobretot en l'any 38 fou habitual que s'aplaçaren per falta de regidors. N'hi hagué inclús que faltaren dos vegades consecutives i es cridà l'atenció als sindicats o partits als quals pertanyien per a què canviaren la seua actitud. S'arribà al punt que la convocatòria de finals d'abril del 38 no es celebrà per no presentar-se cap regidor, en part perquè eren cridats al front i havien d'abandonar el seu càrrec¹⁹². Per altra banda, els viatges oficials per part de les autoritats benisseres sempre havien estat habituals però durant la guerra s'accentuaren. La gran majoria d'aquests es realitzaran a Alacant i València i en menor mesura a localitats properes. De manera puntual, també acudirán a ciutats fora de la província. El motiu principal sempre fou administratiu, sobretot per l'abastiment, però també per a la gestió d'assumptes que podien concernir al municipi com la instal·lació d'aigües potables. En menor mesura era per motius polítics com congressos¹⁹³.

L'exigència que suposava dirigir una població acuitada per la fam i l'atur portà a que l'alcalde Tomàs Capó intentés dimitir tres vegades abans de què se li concedís una llicència de dos mesos per descansar. Primerament intentà abandonar el seu càrrec al maig de 1937 amb el pretext que havia de reintegrar-se al seu treball com a empleat de *La Unión*, però li fou denegat i es sol·licità a l'empresa que li donés una llicència de dos o tres mesos per a què pogués continuar en el càrrec donades les circumstàncies que estaven vivint. Al juny ho tornà a intentar al·legant que era conscient del malestar que hi havia entre els empleats municipals per les condicions en què treballaven, així com la dels benissers que havien adoptat una *actitud de resistència y desobediencia [...] en cuanto a las ordenes de la alcaldía [...]*. Li fou de nou denegada per unanimitat i es demanà que continués desenvolupant les seues tasques *para lo cual tendrá toda la cooperación que le sea necesario de sus compañeros de Consejo, los que, le alientan a*

¹⁹¹ AMB, des del 27 de maig fins al 22 de juny de 1937, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 36v. i 41r. – 42v.; AMB, 19 de juliol i 20 de maig de 1937, Correspondència, 1937. En altres pobles de la Marina Alta com a Dénia, també foren retirades les campanes. Rosa Seser, *Història i memòria*, 127.

¹⁹² AMB, 20 d'abril i 4 de maig de 1938, Llibre d'actes dels plenaries de l'ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 59 – 60.

¹⁹³ Per posar un de tants exemples, el 27 d'octubre de 1937 s'anomenà en una comissió que dos regidors acudirien a Ciudad Leal, Albacete i Conca per abastiments. AMB, 27 d'octubre de 1937, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 17.

*continuar desempeñando su [...] misión en la alcaldía*¹⁹⁴. No sols l'alcalde, sinó que altres membres de l'administració com el secretari de l'ajuntament Francisco Perelló intentaren dimitir amb pretextos com el volum de treball exigit i perquè tenia intenció de traslladar-se a València, però també li fou denegada i s'acordà que els empleats municipals l'auxiliarien. Tots aquests fets evidenciaven l'estrès que suposava dirigir un poble en un context bèl·lic, més encara quan Tomàs Capó, qui havia estat lluitant des del socialisme per millorar la situació al poble, intentà dimitir dos mesos després d'haver accedit¹⁹⁵.

Aquesta actitud neguitosa se li havia de sumar que les autoritats no arribaren a l'enteniment amb la població que havien de governar, doncs l'aplicació de mesures sancionadores per irregularitats com podia ser l'estraperlo, acabaren per donar-los una imatge negativa. Tot això suposà que foren increpats per una part dels benissers que consideraven que el nombre d'empleats municipals era excessiu i que cobraven molt, tanmateix la documentació mostra que anaven constantment desbordats i havien d'ocupar-se de més tasques de les corresponents¹⁹⁶. Davant aquest clima de malestar, el 3 de juny de 1937 es procedí a depurar de manera reglamentària a tot el personal empleat pel Consell Municipal amb l'opció de què podien presentar la seua readmissió, així Tomàs Capó podia comptar amb aquells qui realment el recolzaven. Quasi tots la sol·licitaren, però es cessaren dels seus càrrecs als quatre guàrdies de terme, als tres vigilants nocturns i al conserge del Grup Escolar que foren reemplaçats per persones afíns als sindicats i partits que estaven en el poder. Segurament perquè un dels guàrdies de terme expulsats era germà d'un dels regidors de la CNT, hi hagué una votació secreta al dia següent dels cessaments per a què se'ls readmetés, sent l'únic vot favorable el d'aquest, que seguí mantenint el seu lloc. El fet de què en un sol dia s'hagués canviat l'opinió de readmetre'l suposà que es plantegés si hi havia hagut alguna pressió sobre els regidors. Això serví com a excusa de nou per a què Tomàs Capó presentés la seua renúncia al càrrec, la qual cosa provocà que tots els regidors decidiren revocar aquest últim canvi, i es mantingué el cessament del guàrdia. Com a solució, es proposà que els sindicats i partits podien tornar a presentar al mateix personal que havia estat suspès, però ara haurien de complir de manera rigorosa amb allò que se'ls demanava, o en cas contrari serien de nou cessats. Finalment el guàrdia destituït tornà al seu treball de vigilant fins que l'11 de febrer de 1938 renuncià per centrar-se en les seues tasques agrícoles. I és que a l'igual que durant la II República, els problemes que generaren els guàrdies municipals i vigilants nocturns al llarg de la Guerra Civil per no complir amb

¹⁹⁴ AMB, 3 de juny de 1937, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 38v.

¹⁹⁵ AMB, 6 i 8 de maig de 1937, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 32r. i 33r.

¹⁹⁶ De fet el 14 de setembre de 1938 s'aprovà el cobrament d'un subsidi de guerra per a tots aquells empleats municipals que hagueren treballat per a l'Ajuntament al llarg de l'any 38 i que es mantindria fins que s'acabés la guerra. AMB, 14 de desembre de 1938, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 10 – 11; AMB, 11 de febrer de 1945, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 44 – 45; En quant a les mesures sancionadores, per exemple es multà a un dels fons del poble per vendre pa sense fer servir el pes o que les factures telefòniques emanades des del Grup Escolar, foren pagades pels qui les havien realitzat. AMB, 11 de juny de 1937, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 39v. 39r.

les seues obligacions fou una constant, fins al punt que encara al 2 novembre de 1938 a una part d'ells se'ls expedientarà i suspendrà 15 dies, i d'altres dimitiran o cessaren del seu càrrec sense ser reemplaçats¹⁹⁷.

La CNT es convertí en el grup polític que més agitació que provocà en els consells municipals. Amb l'esclat de la guerra el nombre d'afiliats a la CNT augmentà, encara que sempre estigueren per darrere de l'UGT la qual cosa permet concloure que fins i tot en circumstàncies revolucionàries una part important de la societat seguia preferint el sindicat que havia estat present durant tota la II República. Alguns ho feren perquè eren partidaris de la revolució encara que també hi ha casos de gent que ho feu per motius purament laborals. Aquells qui buscaven garantir la seua identitat com a republicans preferiran afiliar-se a l'UGT com demostra la quasi totalitat de les declaracions de personatges vinculats a la dreta en els sumaríssims de postguerra que exposen que es veieren obligats a sindicar-se per evitar represàlies. Entre els membres més destacats de la CNT durant la guerra destacarien Vicent Bou Vicent –natural de Massanassa però resident a Benissa– i Jaume Andrés Garcia. Aquest últim pertanyia a la CNT des de febrer de 1936 i estigué en el càrrec de secretari durant un parell de mesos. A l'esclatar la guerra fou nomenat delegat del Comitè d'Economia junt a Vicent. En quant a aquest havia pertangut a la DRA, però quan començà la guerra s'afilià a la CNT accedint als càrrecs de secretari i president en l'any 38¹⁹⁸.

La CNT apostava per una revolució obrera immediata, no obstant, hi hagueren excessos per part d'alguns membres del sindicat com així exposaren ciutadans als quals se'ls amenaçà i obligà a conduir el seu cotxe amb l'únic objectiu d'entregar un missatge, per a posteriorment confiscar-li'l per a ús personal per part del sindicat. Altres exemples d'aquest abús de poder es donaren quan es confiscà mobiliari i fou portat a la seu de la CNT sense ser inventariat¹⁹⁹. En certes ocasions la influència del sindicat es feia per protegir ciutadans, inclús amb aquells vinculats a la dreta com és el cas de Maria Barroeta Feliu, a qui Jaume Andrés defengué quan se la va intentar tirar de casa al febrer 1937 per part de les autoritats republicanes. El mateix feu Vicent Bou qui ajudà a Josep Cardona Cabrera –un dels fundadors i cap de Falange– aconseguint-li un aval per evitar ser perseguit. També el metge Miquel Sala al·legà que en desembre de 1937 la policia republicana va registrar el seu domicili i fou detingut per trobar documents de quan ell era president de la Unió Patriòtica; Vicent col·laborà en el seu alliberament de manera reiterada, doncs posteriorment tornaren per detenir-lo i davant d'ell parlà amb la policia per evitar que molestaren més. Exemples com aquests hi ha molts i anaven més

¹⁹⁷ Hi hagué també un problema en la readmissió del personal sanitari i farmacèutic del poble els quals volien seguir desenvolupant les seues tasques però la seua condició de titulars havia estat canviada pel Comitè del Front Popular l'any anterior. Benissa no fou l'únic poble en què es produïren fortes agitacions dintre del seu Consell Municipal. Per exemple a Gandia, els consellers de l'IR havien llegit un informe en la seua assemblea local del partit, el contingut del qual provocà que URN, PCE i PSOE-UGT sentiren que s'estava atacant al Consell. AMB, 3–22 de juny de 1937, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 38v.–43r.; AMB, 11 de febrer, 13 d'abril i 2 i 4 de novembre de 1938, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 45, 56, 97–99; AMB, 7 i 30 de desembre de 1938, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 7–8 i 16; Antonio Calzado i Bernat Martí, *Revolució i guerra a Gandia* (Gandia: Papermuro, S.L., 2017), 441.

¹⁹⁸ AGHD, sumari 7852, caixa 15841/17, 24v.–25r.; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 56.

¹⁹⁹ AGHD, sumari 7852, caixa 15841/17, 11; 80v.r.; sumari 9793, caixa 15912/20, 7r.

enllà, doncs Jaume Moragues Ivars –membre del Partit Tradicionalista– asseverava que Vicent proposà que es tragueren de la presó d'Alacant als afiliats a la CNT que estaven presos per ser catòlics i pertànyer a partits de dreta. Fins i tot Vicent Bou ajudà a elements vinculats a Falange que procedien d'altres pobles com és el cas de Josep Muñoz Cuallado, de 25 anys d'edat, natural i veí de Massanassa, el qual acabà en l'hospital de Benissa. Segons comentava, davant les pressions que rebia per ser de dretes, [...] *me ofreció su casa para todo cuanto hiciera falta. En su casa estuvo toda mi familia, durante su estancia en ella fueron objeto de toda clase de atenciones y cuidados. El citado Bou hizo también que el entonces director del hospital no me diera de alta hasta que yo quisiera*²⁰⁰. També el veí de Murla Ferran Sirera Català, assenyalava que durant la guerra tenia tres fills amagats per no ser republicans i que com les autoritats republicanes no els trobaren, procediren a detenir a la seua filla Conxa, però Vicent s'encarregà de la gestió d'alliberar-la²⁰¹.

En canvi, hi hagué altres membres de la CNT que foren descoberts en les seues actuacions ja que durant la guerra ajudà a ciutadans vinculats amb la dreta, la qual cosa comportà l'animadversió del seus propis companys i per això es veurà obligat a fugir a Dénia amb la seua família. Aquestes desavinences també es produïren amb altres ciutadans que foren expulsats de la CNT durant la guerra a pesar d'haver obtingut càrrecs de confiança dintre del sindicat i l'Ajuntament²⁰².

A pesar de què la CNT tenia una actitud conflictiva amb la resta de forces polítiques se li seguiren donant responsabilitats al seu president fins i tot la presidència de manera interina del Consell Municipal. Tot això a pesar de què les propostes per part de la CNT es limitaven a canviar el nom d'alguns carrers amb referències religioses pel de figures vinculades a l'anarquisme com ara Domingo Germinal, Buenaventura Durruti o Francisco Ascaso. Les dificultats del Consell Municipal per imposar la seua autoritat sobre la resta d'organismes comportà que fins i tot sol·licitaren ajuda al Consell Provincial. Aquest els recomanà el 19 de juny de 1937 que per controlar la situació haurien de convocar una reunió amb totes les juntes directives de les organitzacions polítiques i sindicals i que els exposaren la forma en què procediria a treballar el Consell Municipal. A la vegada, els seus regidors com a màxims representants dels partits, marcarien la conducta a seguir.

Aquesta falta d'autoritat queda patent quan nou dies després la CNT de Benissa asseverà que no anava a complir amb unes sancions que se'ls havia imposat a companys del sindicat perquè segons el seu judici no mereixien dit càstig. S'excusaven en què *estos compañeros han demostrado siempre su fe en la causa que todos defendemos [y] cree de justicia que estos compañeros sigan desempeñando los cargos que venían desempeñando hasta la fecha ya que para ello nosotros les ratificamos nuestra confianza cosa que deseamos haga también el Concejo Municipal en bien de la causa y*

²⁰⁰ AGHD, sumari 7852, caixa 15841/17, 99.

²⁰¹ Entre d'altres, també ajudà a Manuel Blanco Vicente, Joaquin Ivars Ferrer i a Pasqual Ribes Giner. AGHD, sumari 7852, caixa 15841/17, 30, 32, 34–36, 38, 40 i 43. J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 226.

²⁰² AGHD, sumari 4640, caixa 15843/5, 2v.r., 19v.r., 26v. i 54v.; sumari 6547, caixa 15834/2, 4r.

*de la armonía que debe reinar entre todos nosotros para poder aplastar al fascismo invasor*²⁰³. I pesar d'aquests arguments, els regidors de la CNT faltaven a reunions del Consell amb diversos pretextos, com ara acudir a una Assemblea General del seu sindicat²⁰⁴.

Finalment el 20 d'octubre de 1937 Tomàs Capó demanà una llicència de dos mesos per a descansar de tots aquests vaivens que li fou concedida. Durant la seua absència el poble passaria a estar dirigit pel vicepresident Josep Baidal Roselló sense cap sobresalt a pesar de què es produïren canvis en els càrrecs de regidors. Amb la tornada de Tomàs Capó el 15 de desembre de 1937 es procedí a la redistribució dels càrrecs que quedaren organitzats de la següent manera²⁰⁵:

- Governació i ordre públic: Josep Baidal Roselló (CNT), Jaume Bertomeu Izquierdo (PSOE) i Bautista García Vengut (PCE)
- Instrucció pública: Jaume Bertomeu Izquierdo (PSOE), Jaume Crespo Giner (CNT) i Francisco Ribes Giner (UR)
- Hisenda i pressupostos: Josep Bertomeu Ivars (CNT), Francisco Sala Borrell (IR) i Joaquin Ronda Ibáñez (UGT)
- Sanitat, higiene i beneficència: Josep Bertomeu Ivars (CNT), Josep Tent Cabrera (?) i Vicent Sendra Martínez (CNT)
- Obres públiques, foment i policia urbana i rural: Jaume Crespo Giner (CNT), Joaquin Ronda Ibáñez (UGT) i Francisco Ribes Giner (UR)
- Abastos i mercats: Josep Bertomeu Ivars (CNT) com a delegat; Jaume Bertomeu Izquierdo (PSOE), Bautista García Vengut (PCE), Salvador Santacreu Ronda (UGT) i Vicent Sendra Martínez com a representants. A més podien intervenir altres membres del consell.

A pesar de què se li donà càrrecs a Francisco Ribes Giner, serà detingut el 24 de desembre del 37 acusat de ser simpatitzant dels rebels, ja que durant la seua alcaldia treballà en favor tant d'elements vinculats a la dreta com a l'esquerra, el que li suposà certs recels. Tots els regidors es mostraren contraris a la seua detenció si bé respectaven

²⁰³ AMB, 28 de juny de 1937, Correspondència, 1937.

²⁰⁴ AMB, 28 de juny de 1937 i 4 de maig de 1938, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 44v.; AMB, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 60; AMB, 19 i 28 de juny de 1937, Correspondència, 1937.

²⁰⁵ Prèviament Tomàs s'havia posat en contacte amb el secretari de la federació local del sindicat de l'UGT qui li recordà que depenia del vist i plau del Governador Civil d'Alacant com així feu. Sols hi hagué un regidor que s'oposà a l'elecció de Josep Baidal Roselló. El 10 de novembre de 1937 abandonaven el càrrecs de regidors Carlos Marí Ivars, Josep Cabrera Ferrer i Vicent Giner Morell, en substitució de Josep Tent Cabrera (?), Salvador Santacreu Ronda (UGT) i Joaquin Ronda Ibáñez (UGT). Salvador Santacreu es convertí en el nou síndic de la corporació i Joaquin Ronda passà junt a Jaume Bertomeu Izquierdo a completar la comissió municipal d'abastiments. AMB, 20 d'octubre, 10 i 17 de novembre, i 17 de desembre de 1937, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 14-15, 19, 22 i 29-30; AMB, 7 i 18 d'octubre de 1937, Correspondència, 1937.

el que la justícia disposés. Fou posat en llibertat el 22 de febrer de l'any següent i tornarà una altra vegada com a regidor el 19 d'abril de 1938 fins al final de la guerra²⁰⁶.

Aquesta actuació contra el qui havia sigut l'alcalde l'hem d'emmarcar dintre del context que estava vivint la República. L'evolució negativa de la guerra per als interessos republicans va influenciar en el desenvolupament del municipi, a pesar de què Benissa es trobava en un extrem del territori republicà. A més, se li ha de sumar que el 31 d'octubre de 1937 s'havia traslladat el govern republicà de València a Barcelona, la qual cosa suposà un colp molt dur per al conjunt de l'àrea valenciana a nivell de moral i resistència²⁰⁷.

Aquesta dinàmica negativa també afectà internament als partits polítics benissers com al PCE, el qual a nivell nacional s'havia vist reforçat amb l'arribada de Negrín al govern. Quan esclatà la guerra el PCE a Benissa comptava amb poc més de 21 afiliats la qual cosa evidenciava el poc pes polític que tenia la formació en front al socialisme, que històricament comptava amb més adeptes gràcies al seu sindicat de l'UGT. Així i tot, aprofità el context revolucionari per fer confiscacions en el seu nom com la casa del religiós Miquel Cardona Ginestar i la seu de la DRA. A nivell organitzatiu local, el PCE havia de controlar que es treballés segons els plans que s'elaboraven cada setmana i vetllar perquè es compliren tasques habituals com l'expedició de carnets o l'assistència a reunions provincials²⁰⁸.

A mesura que avançà la guerra la presència de Pere Martínez i Pompilio Llopis començà a diluir-se en benefici d'altres que accediren al partit després de l'esclafit de la guerra com els secretaris Eduard Ivars Giner o el teuladí Bautista Garcia Vengut. D'especial rellevància serà l'actuació d'aquest últim perquè tindrà un paper destacat com a gestor del Consell Municipal en qualitat de depositari municipal i delegat d'abasts la qual cosa li permetrà al PCE tenir veu en les decisions que prenia el Consell Municipal²⁰⁹. Tanmateix, no tots els que s'afiliaren ho feren per motius ideològics. En un context de guerra afiliar-se significava també la garantia de respectar la vida d'un mateix, i per garantir feina, que no per altres motius. Entre molts dels exemples es troba el de Jaume Ivars Planelles qui s'afilià vint dies després d'esclatar la guerra i s'encarregà d'estampar els segells en els carnets, per a després passar a ser el conserge del centre del Partit Comunista, fins que fou cridat per anar al front. Segons afirmava,

²⁰⁶ Mesos abans els regidors dels diversos membres del Consell Municipal es dirigiren al governador civil d'Alacant per expressar-li que Francisco Ribes *ha sido siempre y lo es en la actualidad un antifascista convencido. Siempre ha militado en el campo republicano. Desde el principio del movimiento ha prestado sus actividades en defensa de la causa. Su carácter excesivamente inclinado en favor del caído, le lleva en algunas ocasiones, a cometer actos que, aunque parezcan propios de individuo derechista o conservador, lo son hijos de sus buenos sentimientos. Ninguna duda abrigan los firmantes de su actuación republicana y antifascista, por lo cual, no vacilan en poner en el superior conocimiento de V.E. tales conducta y antecedentes, para que en toda ocasión y momento, pueda resolver con conocimiento de causa, y apreciando los ideales de este nuestro muy estimado compañero de Consejo.* AMB, 12 d'octubre de 1937, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497; AMB, 29 de desembre de 1937, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 32; AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 55v.

²⁰⁷ Javier Navarro i Sergio Valero (ed.), *València capital de la República 1936-1937. El món mira a València, capital de l'antifeixisme* (València: Ajuntament de València, 2016).

²⁰⁸ CDMH, PS Alicante, lligall 110/2, sense número; Robert Llopis, "Política laboral", XIV.

²⁰⁹ CDMH, PS Alicante, lligall 110/2, 73; AGHD, sumari 5942, caixa 15286/2, 2r.

ho feu davant l'escassetat de treball que hi havia a la fàbrica de mobles en la qual treballava, i per a poder guanyar un suplement de jornal que li permetés fer front a la carestia de vida. Per motius semblants a Josep Cardona Marí se li donà el càrrec de conserge i responsable del bar del partit²¹⁰.

Amb el canvi de govern de Francisco Largo Caballero a Juan Negrín al maig de 1937 es produïren mostres públiques d'adhesió a aquest nou govern per part dels comunistes a nivell local dels pobles del voltant²¹¹. En quant a l'evolució interna del PCE es produí una escissió en la directiva per veure qui representaria al partit dintre del Consell Municipal. Per una banda estaria el sector afí a Bautista García Vengut, qui venia desenvolupant el càrrec de delegat d'abasts i que tenia bones relacions amb la resta de regidors; i per l'altra un altre sector partidari de Pere Martínez i el seu representant Pasqual Giner Ivars, els quals no consideraven que Bautista els representés adientment en el Consell per les decisions que prenia en nom del PCE. Després de vaivens, fou el delegat provincial del partit qui acordà que continuaria sent Bautista García el representant en el Consell Municipal. Això provocà que Pere Martínez es dirigís a la direcció del Comitè Provincial d'Alacant del PCE queixant-se de què no podia tolerar que Bautista García prenguéss decisions en el Consell Municipal a esquenes del partit, ja que ho considerava deslleial, i per això amenaçava amb presentar la seua dimissió a menys que s'arreglés l'assumpte²¹². El PCE de Benissa cregué en la causa republicana fins al final com demostra el fet de què el 5 de febrer de 1939 sol·licitaren realitzar una conferència comarcal que se'ls concedí per al 12, en un moment en què era evident que la guerra ja estava totalment perduda²¹³.

Tornant a la gestió municipal, a principis de 1938 es prengueren decisions determinades que afectaven directament a la vida del municipi. A les organitzacions polítiques o sindicals se'ls obligà a que declararen a l'administració pública totes les finques que havien confiscat, a fi de legalitzar la situació. A tota la població se'ls entregaren noves cartilles de racionament a una quota de dos pessetes per ració per a poder atendre a les despeses derivades de la guerra. També es reorganitzà el servei funerari i d'enterraments permetent als ciutadans que tingueren la llibertat de construir i vendre caixes mortuòries, si bé es vigilaria que no es cometeren abusos en els preus i es pogueren fer servir cotxes fúnebres. A nivell educatiu es sol·licità la creació d'una biblioteca municipal i una rural per a la partida de Pinos. També la Clínica Militar nº 10

²¹⁰ AGHD, sumari 8325, caixa 16012/4, 8v. i 30v.r.; sumari 1126, caixa 15872/2, 22.

²¹¹ La notícia deia així: *Radio Comunista de Jalón, en nombre de 60 afiliados, miembros también de la U.G.T. y gran número de simpatizantes, exige la constitución rápida de un Gobierno de Frente Popular capaz de organizar la lucha que termine urgentemente con la guerra e imponga el orden en la retaguardia. Por Comité, Miguel Ripoll. I la notícia seguia parlant del mateix però referit a Senija per part del secretari Bautista Pérez. HMV. Frente Rojo, (València), 19 de maig de 1937.*

²¹² El 3 de juny de 1937 el General Governador acceptava que s'anomenés com a vocal a Pasqual Giner en substitució del comunista Bautista García dintre del Consell Municipal. Tanmateix el sector afí a aquest últim no estigué d'acord amb aquesta substitució i per això el 7 de juny es reuní el Comitè de Radio Benissa amb el delegat provincial Rafael Marto per acordar que Bautista García Vengut havia de continuar en el càrrec i que el qui havia de presentar la renúncia havia de ser Pasqual Giner Ivars, ja que la substitució que s'estava fent no comptava amb el vist i plau d'una part del PCE de Benissa. AMB, 11 de juny de 1937, Llibre d'actes dels plens de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 39r.; AMB, 3 de juny de 1937, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497; CDMH, PS Alicante, lligall 110/2, 74.

²¹³ AMB, 8 de febrer de 1939, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil.

sol·licità que li facilitaren llibres per a formar una biblioteca, però li fou denegada perquè no se'n disposaven²¹⁴.

D'entre els esdeveniments produïts durant la guerra al poble, si hi hagué un que agrupà a totes les forces polítiques i sindicals, així com a un gran nombre de benissers fou la lectura dels 13 punts del govern de Negrín publicats a finals d'abril de 1938. Es tractava d'un programa conciliador en què es plantejava la fi de la guerra i com havia de ser la nova Espanya, si bé els franquistes mai l'acceptaren. A Benissa es celebrà un gran acte el 22 de maig de 1938 per a procedir a la seua lectura. A les 11:00h es reuniren en el saló consistorial tot el Consell Municipal i els representants de totes les organitzacions sindicals d'UGT i CNT, i dels partits polítics socialistes, comunistes, sindicalistes, FAI, IR, UR i Joventuts Unificades amb les seues corresponents banderes. Assistiren a més el director del Grup Escolar, funcionaris, tot el jutjat municipal, el cap de telègrafs, funcionaris de correus, el notari de la vila, empleats municipals, els del ram d'abasts, la direcció de l'hospital militar, la representació del Socorro Rojo Internacional, entitats bancàries, comerços, l'empresa de *La Unión* i *Ciné Doré*. Com a gran convidat es comptà amb la presència del governador civil de la província, Eusebio López, qui ocupà el seu lloc junt a l'alcalde, regidors i el Comitè del Front Popular de Benissa.

A les 11:50h tots ells es traslladaren a la plaça del poble desfilant amb la banda de música i amb les banderes enaltides de cada organització i partit, sent la bandera republicana la que portaven al capdavant de tot. Les autoritats s'assentaren en el temple mentre que un grup de 2.000 veïns s'havien congregat junt als alumnes i mestres. A les 12:00h l'alcalde Tomàs Capó prengué la paraula per explicar davant el públic que se'ls havia reunit per a llegir-los els 13 punts de Negrín. Fou el secretari Francisco Perelló qui procedí a la lectura integral mentre el públic estava en silenci, fins que a l'acabar l'ovacionaren. Després es tornà la paraula a l'alcalde qui pronuncià una arenga recalcant la importància del document i usant paraules comprensives per a què el poble ho entengués, fent-los saber que era un programa fet pel govern per unanimitat de totes les organitzacions antifeixistes. A més, comunicà al poble que el Consell Municipal en la reunió prèvia no sols havia acordat la seua adhesió, sinó que es comprometia a respectar-lo i fer-lo complir, per això demanà que totes les rivalitats de partits o organitzacions quedaren apartades per a lluitar per Espanya.

Acte seguit tots els representants de partits polítics i sindicals, fins i tot els representants de l'hospital i SRI manifestaren públicament la seua adhesió al programa i foren aplaudits pel públic. Després es realitzaren cors per part dels alumnes i la banda de música interpretà diverses vegades l'himne nacional de la República. Abans de què s'acabés l'acte amb un fort aplaudiment, es plantejà:

²¹⁴ AMB, des del 9 de gener fins al 4 de novembre de 1938 Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 35, 37, 39-40, 42, 65, 84- 85, 89 i 99; El 7 de desembre de 1938 es designà una junta per a què sol·licités dita biblioteca formada per Joaquin Ronda Ibáñez. AMB, 7 de desembre de 1938, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 7.

*[...] la Presidencia, con voz emocionada por la grandiosidad del acto que se celebraba, pero con acento firme, puestos los concurrentes en pie, formuló al pueblo la siguiente pregunta: “Beniseros, ¿Estáis todos de acuerdo con este programa de lucha que el Gobierno de Unidad Nacional nos presenta a través de sus trece puntos para hacer una España libre, independiente y feliz? Todo el público con entusiasmo indescriptible respondió con un estentóreo “sí” y entonces la Presidencia dio las siguientes vivas. ¡Viva el Gobierno! ¡Viva el Ejército Popular! ¡Viva la República! ¡Viva España! Los cuales fueron contestados unánimemente*²¹⁵.

Altres actes significatius celebrats tingueren relació amb els brigadistes internacionals. Segons afirmaren testimonis, *[...] al celebrarse el aniversario de la llegada a España de las Brigadas Internacionales, se celebró en Benisa un gran acto en homenaje a las mismas. Dicho acto tuvo lugar en la iglesia de esta y en el tomaron parte varios jefes de dichas brigadas, haciendo uso de la palabra desde el templete [de la] glorieta. También hizo uso de la palabra y pronunció un acalorado discurso [Francisco Perelló][...]*²¹⁶.

Així mateix, el periòdic ABC es feia ressò que al febrer de 1938, per iniciativa dels ferits a l'hospital de les BI de Benissa i amb l'organització d'Egon Hojland i Andrés Evole es celebrà un acte en benefici dels xiquets i xiquetes evacuats de Madrid on actuà la banda municipal de Madrid. Fins al poble es desplaçaren diversos generals i coronels, així com el governador d'Alacant i l'alcalde de Madrid Rafael Henche, els quals realitzaren discursos. Quan acabà el festival l'alcalde de Madrid es reuní amb els xiquets refugiats madrilenys els quals no pararen de preguntar-li quina era la situació que s'estava vivint a la capital²¹⁷. Aquesta efervescència en la realització d'actes també es donarà als pobles del País Valencià i al voltant de Benissa com els que es produïren a finals de 1936 per la Confederació Regional del Treball de Llevant²¹⁸.

Si bé la localització de Benissa sempre feu que estigués lluny del front, els estralls de la guerra es feien notar per l'avanç de les tropes franquistes. Després de la seua arribada al mar mediterrani, entre abril i juliol de 1938 es produí l'ofensiva de llevant que tenia per objectiu capturar València capital i l'àrea del País Valencià. Sols l'actuació del govern republicà en la zona del riu Ebre aconseguí frenar aquesta ofensiva per centrar-la en l'àrea de Catalunya. Aquest context explica per què el Consell

²¹⁵ AMB, 22 de maig de 1938, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 67 – 69; AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 29r. Aquesta adhesió a Juan Negrín i les seues polítiques es manifestà també al març i setembre de 1938 com publicà *La Vanguardia*. Hemeroteca digital. *La Vanguardia*, 29 de març i 3 de setembre de 1938.

²¹⁶ AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 4v.

²¹⁷ Hemeroteca digital. *ABC*, 24 de febrer de 1938.

²¹⁸ Al llarg de novembre del 1936 diverses personalitats anarquistes com España o Juan Morales realitzaren actes per Altea, Calp, Xaló, Teulada, Pego, Ondara, Benigembla, Castell de Castells, Vall de Laguar, Llíber i Gata. El 19 de desembre de 1936 acudiren al *Cine Doré* de Benissa on es celebrà *un acto de afirmación revolucionaria, tomando parte los camaradas: Juan Cremades, por los sindicatos de la localidad. Juan Morales, por el C. Regional. J. Rueda Ortiz, por el mismo Comité*. També en els periòdics quedà registrat que a poblacions com Dénia, Gandia, Carcaixent, Catarroja, Sueca... i altres poblacions del País Valencià realitzaren actes commemoratius per celebrar el primer aniversari de la mort de Buenaventura Durruti. HMV. *Fragua Social*, (València), 4, 12, 17 i 19 de novembre de 1936 i 19 de novembre de 1937.

Municipal decidí cedir totes les tovalles, mantelleres, draps... per a què foren usades en l'hospital militar. El 21 d'octubre de 1938, durant la pro-campanya d'hivern, es convidà al Comitè del Front Popular i als comitès del SRI entre d'altres per a què designaren cadascú un representant que formés part de la comissió de propaganda de dita campanya. No era l'única ajuda que es facilità als combatents, també es pagà determinades quantitats de diners a les famílies dels soldats que havien mort en combat per al seu sosteniment, a banda d'altres famílies que per la falta d'un fill o marit, perdien una mà d'obra que els permetés el suport econòmic a casa. No és d'estranyar que foren dones les que reberen aquests suports²¹⁹.

Després del període d'agitació que havia viscut el govern de Tomàs Capó fins als fets de juny del 37 i les seues desavinences amb la manera de procedir de la CNT, a partir d'agost del 37 fins principis de 1938 fou un període en què no es produïren tensions polítiques al poble. Aquesta situació s'acabarà quan la CNT va intentar situar a un dels seues membres com a regidor, el qual no comptava amb les simpaties de molts dels regidors del Consell Municipal. Queda clar que l'impacte dels fronts de guerra, la tensió social al poble fruit de la limitació de recursos i les desavinences polítiques marcaren l'esdevenir del poble. Aquestes enemistats no estan plasmades en els plenaries de l'Ajuntament sinó a través de correspondència i altres documents que informen del que estava ocorrent realment. Si bé el 12 de febrer de 1938 el governador civil acceptà el nomenament del nou regidor en substitució de Francisco Sendra Tur –qui havia mort– automàticament els regidors representants del Consell Municipal per part de l'UGT, PCE i PS es mostraren contraris.

En la sessió ordinària del 23 de febrer de 1938, quedà evidenciada aquesta disconformitat. A l'inici de la sessió quan es pretenia fer lectura dels butlletins, va interrompre en el saló el president de la CNT manifestant que volia saber el per què no se li havia donat possessió al seu regidor cenetista, expressant que si hi havia algun motiu, deurien d'haver-ho comunicat a la CNT que eren els qui l'havien proposat. Començà un intercanvi de paraules entre els representants de la CNT i els allí presents on no es va arribar a cap conclusió, motiu pel qual acabaren retirant-se tots els representants cenetistes. Amb aquesta actuació, el Consell Municipal no disposava de majoria legal per continuar la sessió, així que es donà per finalitzada. L'1 de març el governador civil deixà sense efecte l'elecció del regidor cenetista i l'alcalde sol·licità que el sindicat anarquista n'elegís a un altre. No obstant, nou dies després el governador civil va rectificar el nomenament perquè considerava que els informes que s'havien presentat no mostraven que fos una persona desafecta a la República.

Davant aquesta disputa, el regidor cenetista sol·licità l'1 d'agost de 1938 que es reunís el Consell Municipal per a un acarament per esclarir alguns punts ja que sentia que les paraules que s'havien llançat contra ell el deixaven en mal lloc i per això

²¹⁹ En una relació de noms del 27 de maig de 1937, de 17 familiars que obtenen ajudes, 9 eren dones. Arxiu privat de M.T.M.; AHPA. GC_G 1070-41, AMB, 3 de juny i 28 d'octubre de 1938, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 72 i 93. Fernando Puell i Justo Alberto Huerta, *Atlas de la Guerra Civil española. Antecedentes, operaciones y secuelas militares (1931-1945)* (Madrid: Editorial Síntesis, 2007).

l'alcalde el ratificà al dia següent. Però les sessions no es podien realitzar amb normalitat a causa de les desavinences amb els regidors de la CNT, com es demostrà en el plenari realitzat el 5 de setembre de 1938, en què de tres regidors cenetistes que pretenien ser anomenats, dos foren acusats de recolzar a la dreta. Per aquestes desavinences l'alcalde es dirigí de nou al governador civil per a què intercedís amb l'objectiu de normalitzar la situació en el funcionament del Consell. El governador li informà que si consideraven aquests dos elements com a dretans, que els denunciaren davant els tribunals i que sinó quedarien ratificats com a regidors. Però aquests problemes es mantingueren i a pesar de què eren tornats a presentats els mateixos regidors cenetistes, se'ls tornava a impugnar una altra vegada per totes les forces polítiques generant un constant estira i arronsa.

L'11 de novembre de 1938, just en els últims moments de la batalla de l'Ebre i quan era ja evident que la República anava a perdre la guerra, s'intensificaren les confrontacions polítiques de manera pública a l'Ajuntament de Benissa ja que finalment entraren aquests regidors cenetistes. Això propicià que els regidors per l'UGT, socialistes, comunistes i d'UR abandonaren el plenari per considerar que no podien col·laborar amb ells. No es tornaren a reunir en sessió fins el 25 de novembre i encara que no estava en l'ordre del dia, el regidor comunista proposà reorganitzar i reconstituir en la seua totalitat els càrrecs del Consell per l'entrada d'aquests nous regidors. Molts dels regidors secundaren aquesta idea²²⁰.

L'1 de desembre de 1938 es reuní el Consell de manera extraordinària per a reestructurar els càrrecs. Des de la CNT es proposà que Tomàs Capó continués com alcalde i que velés perquè hi hagués igualtat proporcional en la representació dels càrrecs, però altres regidors proposaren que es feren de manera legal, és a dir, mitjançant votació secreta. Aquesta última proposta és la que s'imposà. De nou Tomàs Capó (PSOE) fou escollit alcalde, com a primer tinent d'alcalde Jaume Bertomeu (PSOE), segon Joaquin Ronda (UGT) i tercer Francisco Borrell (CNT). La resta de càrrecs foren repartits entre la resta de forces polítiques, essent els més beneficiats els regidors de l'UGT i CNT. Seguint el que establia la llei, la corporació quedà dividida en quatre comissions: Governació, personal, ordre públic, sanitat i beneficència; Hisenda, pressupostos i instrucció pública; Obres públiques, foment, policia urbana i rural; i Abasts i mercats. Però els conflictes entre el Consell Municipal i CNT no acabaren aquí ja que la Federació Regional de Camperols de Llevant, adscrita a la CNT, denuncià el 21 d'octubre de 1938 a l'alcalde de Benissa. Segons ells, es negava a signar en qualitat de president del Comitè Agrícola Local les dades que havien de presentar les Col·lectivitats Cooperatives Confederals. Aquesta denúncia provocà la protesta de Tomàs Capó qui afirmà que dita asseveració era totalment inexacta, i que el què realment ocorregué es que quan se li entregà la llista de dades per part de la CNT se li

²²⁰ AMB, 18 i 23 de febrer de 1938, República, partits polítics (1931-1938), caixa 497; AMB, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil. Document datats del 12 de febrer, 1 de març, 1 d'agost, 5 d'agost, 2, 9, 13 i 20 de setembre de 1938; AMB, 11 i 25 de novembre de 1938, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940.

informà que seria remesa de manera conjunta amb la de la resta d'organitzacions agrícoles locals segons indicava l'Enginyer en cap del Servei Agronòmic²²¹.

Per altra banda, el Consell Municipal seguia realitzant gestions administratives, però sobretot amb assumptes relacionats amb benissers vinculats a la dreta que estaven presoners. Per exemple, el 21 de desembre de 1938 es reuní en sessió secreta per elaborar un escrit en què es sol·licitava a les autoritats de la província que jutjaren amb la major celeritat possible a detinguts benissers que es trobaven presos a Alacant per si el resultat dels judicis era positiu, eixiren en llibertat²²². A principis de 1939 seguien elaborant-se informes dels soldats que es trobaven en el front, però la realitat de la guerra s'imposava davant la desesperació militar de la República que hagué de cridar a quadres electes per anar al front de batalla. Aquesta situació crítica també afectà als membres del Consell Municipal, doncs el 20 de gener de 1939 cessava del seu càrrec l'alcalde Tomàs Capó per haver d'incorporar-se a files, solucionant-se prèviament els comptes pendents que pogué tenir en relació a la seua gestió. Junt a ell hagueren de mobilitzar-se una bona part dels regidors.

Per aquest motiu hi hagué un canvi en la formació del Consell que passà a presidir l'uguetista Joaquin Ronda Ibáñez. La seua composició seguia sent semblant a la que s'havia donat en la majoria de la guerra, on predominava la presència de l'UGT i CNT, amb regidors puntuals del PCE, UR i IR, si bé destacà la no presència de socialistes –que quedaren representants mitjançant el seu sindicat–, i la incorporació d'un membre de la FAI. Tanmateix, l'aspecte més significatiu és que s'incorporaven per primera vegada dues dones dintre del Consell Municipal, Maria Callejón Moya (PCE) i Teresa Baidal Jorro (CNT/FAI), encara que aquesta última no va assistir a cap sessió a excepció de l'última. S'evidenciava així la situació de desesperació militar i com la dona no havia estat incorporada a càrrecs polítics destacats fins que s'amplià la mobilització dels homes²²³.

En els últims mesos de vida de la República al poble es va evidenciar el desig perquè s'acabés el conflicte bèl·lic. Els plenaris celebrats durant la guerra en què s'acordava un munt de decisions donaren pas a breus actes que expressaven el desig de què no hi hagueren més morts i de poder mantenir els serveis bàsics del poble. Es sol·licità que no anaren al front els metges, farmacèutics i practicant del poble perquè la seua labor era imprescindible al poble o d'altres que es consideraven necessaris com els conductors de *La Unión*. També es sol·licità que es destinés els reemplaçaments de benissers compresos entre 1915 i 1916 per a treballs de fortificació i altres de caràcter militar en el propi poble. Així mateix no es sabia quan podia acabar la guerra i per això encara s'obrí un concurs per a cobrir 25 places en les colònies infantils de Benissa amb

²²¹ AMB, 1 de desembre de 1938, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 4–6; AMB, 21 i 24 d'octubre de 1938, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil.

²²² El 3 de febrer de 1939 es seguia insistint per a què aquests ciutadans foren processats el més aviat possible sense buscar perjudicar-los per això. AMB, 21 de desembre i 3 de febrer de 1938, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 15 i 25.

²²³ AMB, des de l'11 de gener fins al 20 de gener de 1939. Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 18–23.

preferència entre els orfes de combatents, els fills d'aquests i els qui foren extremadament pobres, i fins i tot s'acceptà la proposta d'instal·lar una cantina escolar. En l'últim mes de guerra es celebrà una sessió el 8 de març de 1939 on s'acordà adherir-se al Consell Nacional de Defensa. La darrera sessió del Consell Municipal abans de què s'acabés la guerra es celebrà el 17 de març de 1939 on sols es prengué una decisió administrativa i on participà la regidora Teresa Baidal Jorro en nom de la FAI, que protestà pel recolzament que els comunistes havien fet adherint-se al Consell Nacional de Defensa²²⁴.

2.3. La vida quotidiana a la rereguarda benissera

2.3.1. La rutina de la vida diària al municipi durant la guerra

En relació al dia a dia dels ciutadans benissers durant la guerra, el fet que més va marcar la seua vida durant el conflicte bèl·lic i la postguerra fou la fam que sofriren. L'escassetat de menjar va comportar que entre la població es repartiren cartilles de racionament per adquirir els productes als forns. L'establiment on es feien les cues més llargues era en el forn de Pepe "Bandera" i fins i tot havien d'anar les forces de seguretat de la República a posar ordre ja que sempre hi havia qui no volia respectar la cua, si bé la major part de la població esperava el seu torn. La gent havia d'estar tot el dia per arregar sols un tros de pa, inclús hi havia persones que a per la nit se n'anaven a la cua per a ser les primeres, altres estaven tot el dia esperant i tornaven a mig dia sense haver pogut agafar res. El pa que s'entregava estava fet de dacs, per això quedava dur i sec i es feia complicat de menjar²²⁵.

Com a Benissa molts camperols eren posseïdors d'un tros de terra, la fam no fou tan greu com a les ciutats. Tanmateix, en l'àrea rural del terme aquests vivien atemorits de què algú els furtés la collita o per haver de declarar la seua producció, ja que en cas de què els sobrés i volgueren moldre-ho al molí, també ho havien de manifestar. Per aquest motiu alguns ciutadans aprofitaren de la seua amistat amb gent que vivia a les

²²⁴ AMB, del 15 de febrer al 17 de març de 1939. Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 29, 31, 33-34.; AMB, 7 de febrer de 1939, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil. També en altres localitats com Gandia (València) l'última sessió del Consell dintre de la legalitat republicana es celebrà a mitjans de març i a diferència del de Benissa, els seus regidors ni tan sols signaren l'acta. Una altra diferència és que l'últim alcalde republicà de Gandia, José Tarrasó, pogué embarcar-se i fugir de la repressió, cosa que no aconseguí l'alcalde benisser Tomàs Capó. En pobles com a Benidorm (Alacant), l'última sessió del consell fou a mitjans de gener de 1939, si bé seguiren treballant per assegurar els aliments bàsics a la població. Antonio Calzado, et al., *Revolució i guerra a Gandia*, 458; Francisco Amillo, *La Segunda República*, 354.

²²⁵ La qualitat pèssima del pa portava que alguns veïns es trasbalsaren a l'hora de menjar-lo. Segons un testimoni, la dona d'un ciutadà del poble que era sastre va estar tot el dia esperant en la cua per portar el pa a casa. Quan el serví en la taula, estava tan sec que li posà oli, però seguia fent-se complicat rosegat-lo. Dels nervis, el seu marit va agafar un pa i el llançà pel balcó mentre exclamava: *açò com ens ho hem de menjar?* Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

ciutats i venia al poble a estiuejar per encomanar-los la compra d'un molí de mà²²⁶. Després de sopar tancaven les portes i a mà molien un poc de farina per a després pastar-ho i coure-ho al forn, però calia que fos de nit per evitar que cap veí veguera el fum, perquè si no se li requisava. Aquesta situació es donà en tot el territori valencià, especialment a les capitals de província on la situació era més greu i anà empitjorant a mesura que la guerra estava a punt d'acabar-se. Al poble la penúria econòmica s'accentuà en els últims mesos, com demostra les sol·licituds a l'oficina central de pagadoria de l'exèrcit de terra en què els familiars dels soldats desapareguts exigiren cobrar el seu jornal per poder sobreviure²²⁷.

Si la fam era un element que recordava constantment a la població que a pesar de trobar-se en la rereguarda, estaven en un context de guerra, també ho feia la constant propaganda. I és que el continu passar de soldats hospitalitzats o internacionals provocava que es posaren cartells per les façanes dels edificis del poble, fins a tal quantitat que afectaven a l'ornament i neteja de la via pública, la qual cosa provocà la queixa del Consell Municipal ja que no disposaven de suficient calç per blanquejar les façanes. Aquest tràfec de soldats també quedava palès en la carretera on hi havia un constant passar de vehicles militars com tancs que fins i tot atropellaren a un ciutadà. A més, en una cantonada de la plaça del poble s'instal·là un altaveu que sempre estava donant notícies i que si bé en un principi es centrava més en política, a mesura que avançava la guerra es dedicà més a anunciar les morts de veïns que s'havien produït en el front, la qual cosa causava una forta commoció al poble. Dites morts eren anunciades posteriorment a què l'Ajuntament enviés els certificats de defunció per avisar als familiars²²⁸.

Com a la resta del territori republicà, al principi de la guerra molts benissers van anar voluntaris al front per a després passar a ser cridats per la quinta. La guerra va marcar la vida al municipi en tant en quant es veieren afectats tots els ciutadans, sense importar la seua condició o el càrrec que tenien, la qual cosa es traduí en un trencament de la vida social i econòmica del poble. També hi hagué ciutadans partidaris dels rebels que es veieren obligats a combatre a favor de la República i que per tant, eren tendents de boicotejar-la o passar-se al bàndol enemic. Per aquest motiu, en els municipis d'ambdós bàndols es creà una Delegació d'Informació la qual redactava informes sobre els soldats per advertir als comandaments del front del tipus de reclutes amb que comptaven, per així tenir més cura d'alguna possible traïció. En la postguerra es considerarà que qualsevol eventualitat que els ocorregué en el front fou a causa dels

²²⁶ Aquests disposaven d'una maneta i s'enganxaven a la taula. Tenia un compartiment per on queia la farina per l'altre costat, era una farina de menys qualitat però molt útil en aquells moments.

²²⁷ AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 24v.; CDMH. Sèrie Militar, 1247, 1310 i 1315; AMB, 14 d'agost de 1937, Correspondència, 1937; AMB, 26 de gener de 1939, República (1936-1938). Assumptes refugiats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació, caixa 498; José Miguel Santacreu i Albert Girona, *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana. El final de la guerra. Vol. 15* (València, Alacant, Editorial Prensa Valenciana y Alicantina, 2006), 45 i 48.

²²⁸ El megàfon es trobava ubicat en l'edifici de l'actual Plaça Rei Jaume I nº5, que fa cantó amb el Carrer Sant Nicolau. El 4 de gener de 1938 un tanc atropellà al ciutadà de teulada Josep Ivars Llobell al terme de Benissa i per això el Jutjat d'Instrucció de Callosa d'en Sarrià buscava al responsable. Gaceta de la República, 17 de juny de 1938, nº 168, 1357; AMB, 7 de febrer de 1939, Falange i Secció Femenina de Postguerra. Caixa 614.

mals informes i no per causes implícites de la guerra. Òbviament el tracte que rebrien aquests soldats en el front seria distinta a la resta, però no està clar fins quin punt això es traduï en la realització de pitjors o més perillosos treballs que podien comportar la seua mort o simplement estar més vigilats. Per altra banda, era habitual que soldats que tornaven a les seues llars amb permís com a malalts o ferits després no volgueren incorporar-se, la qual cosa generava situacions de conflicte amb els seus familiars a la rereguarda²²⁹. No obstant, també hi hagué casos de persones naturals del municipi que vivien en altres països que volgueren ser repatriades²³⁰. L'obligatorietat d'anar al front comportà, cap al final de la guerra, que fins i tot aquells qui estaven entre les classes dirigents hagueren d'anar al front, com fou el cas del mateix alcalde Tomàs Capó, regidors o el delegat d'abasts que a l'any 39 hagueren de marxar²³¹.

En quant a l'oci, les festes del poble no es celebraren i la gent que acudia als bars per distraure's es trobava també amb la constant propaganda. Bona mostra d'aquesta dinàmica es donava en el Cine Doré, un espai multicultural on no sols s'oferien obres de teatre sinó que també es projectaven pel·lícules i disposava de bar. Durant la II República es va convertir en un espai de debat polític entre la gent del poble que es reunia allí on inclús es permeté a partits contraris a la República, com ara els tradicionalistes, realitzar actes de propaganda com mítings i conferències sense que hi hagués cap oposició o ni se li cobrés. La planta de dalt s'arrendava o llogava a agrupacions culturals o polítiques i durant la Guerra Civil fou la seu del partit Izquierda Republicana²³².

Així doncs, si bé el front estava lluny, els benissers tenien consciència de què es trobaven en un context bèl·lic i això es feu visible en la defensa passiva que adoptà el municipi. Encara que Benissa és una població que viu d'esquenes a la mar perquè el

²²⁹ El 31 d'abril de 1938 un soldat benisser se'n vingué d'Albacete fins al poble i es quedà en casa de son tio, qui pensava que estava de permís. Un dia el descobrí que s'amagava dintre del pou i li digué que l'estava posant en un compromís a ell i a la seua dona embarassada. La situació es tornà tensa i al final decidí abandonar el seu amagatall. Per eximir de cap responsabilitat al seu familiar, redactà una carta afirmant que s'entregaria dintre d'uns pocs dies prop del poble i li la donà al primer home que passà pel camp demanant-li que li ho entregués a l'alcalde. AMB, 31 d'abril de 1938, República (1936-1938). Assumptes refugiats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació, caixa 498. Segons un testimoni, recorda com el seu cosí es feu guàrdia d'assalt i quan se'n va anar [al front], se n'anava d'esvanit i content. Però quan va tornar una vegada de permís, va entrar a casa plorant, no era el que ell es pensava. Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017. La justícia republicana demanava als veïns que informaren si coneixien el parador dels soldats pròfugs, fins i tot encara que no foren naturals de Benissa, es demanava als ciutadans del poble si els coneixien perquè es sabia que en algun moment havien residit al poble. Gaceta de la República, 22 de novembre de 1937 n° 326, 664-665; 6 de gener de 1938, n° 6, 78.

²³⁰ Josep Crespo Ribes es trobava en La Habana (Cuba) en una situació de misèria extrema que comportà que els seus pares demanaren la seua repatriació. Com la seua situació era tan dolenta, demanaren que el govern de la República pagués el bitllet de tornada i a canvi cooperaria amb la República bé lluitant o bé en la rereguarda. AMB, 22 de juny de 1937, Correspondència, 1937. Aquesta situació de buscar sort fora del país també es donà en altres ciutadans com Francisco Vicent Ramírez Palacios qui en la seua infància marxà de Benissa cap a Alger i als 33 o 34 anys tornà sol a Benissa sense roba, ni diners, després de què la seua barca hagués naufragat quan tornava junt amb altres de l'Àfrica. Estigué pel poble poc més d'un mes i tornà a marxar com a polissó en un vaixell que anà cap Alger. Poc abans d'esclatar la guerra tornà amb els seus pares a Espanya i s'assentaren a Alacant. AMB, Falange i Secció Femenina de Postguerra. Caixa 614. Document sense data.

²³¹ Per a més informació sobre els combatents que anaren a lluitar, consultar Joan Josep Cardona, Fernando Cabrera et al., "Combatientes benissenses en el "Batallón Alicante Rojo", *Llibre de Festes de Benissa* (1990); Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*.

²³² AGHD, sumari 4392, caixa 16277/12, 7v.-8v.

cas urbà està situat cap a l'interior i la seua línia de costa es menuda, rocosa i amb poc espai per al desembarcament, també hi hagué una preocupació per part de les autoritats locals per vigilar aquest indret. Quan esclatà la guerra i hagué una mobilització general al poble, alguns benissers es desplaçaren fins les zones marítimes de Cap Blanc i la Fustera, probablement perquè a banda de què vivien famílies vinculades a la dreta també hi estaven els carabiners, els quals posseïen armes. Diversos cenetistes es desplaçaren en cotxe per a confiscar gallines de diverses cases d'aquesta partida i dues pistoles. Aquesta necessitat d'adquirir armes per defensar la República també es descriu per ciutadans d'altres poblacions de la Marina Alta com a Dénia, com així es desprèn del testimoni de Sebastià Grimalt Garcés a l'afirmar que *els primers dies de la revolució que va estellar, molta gent, com aquí no havia armament ni havia res, pues pesaven que venien: "que venen per la carreta, que venen per la carretera..." i molta gent, si tenia una escopeta i volia defensar la causa de la República, se n'anava a esperar-los*²³³.

A banda de les confiscacions hi hagué interès per controlar la línia de costa benissera, especialment la platja de la Fustera que era l'única zona que disposava d'arena, com demostra el fet de què es traslladà un camió de milicians des de Benissa a la platja que realitzaren guàrdies voluntàriament en aquest indret. Per la seua banda, els ciutadans vinculats a la dreta intentaren enviar senyals lluminoses a través de la costa per a què foren captades per les forces franquistes com és el cas del professor universitari Bartomeu Cabrera Bertomeu qui fou descobert, i sols la intervenció de Jaume Bertomeu Izquierdo el salvà de sofrir majors conseqüències²³⁴.

Segurament perquè el nucli urbà de Benissa es trobava a l'interior i no apegat a la costa, no s'instal·laren nius de metralladores en les platges com sí passà en altres poblacions pròximes com a Dénia, Xàbia o Benidorm. La costa benissera no fou mai atacada durant la guerra, però al llarg del conflicte hi hagué la presència de vaixells enemics prop de les seues platges. L'11 de desembre de 1937 els periòdics informaven que a les 4:45h. els vaixells franquistes Canarias, Baleares i Almirante Cervera es posicionaren davant Alacant i dispararen contra la ciutat. Les bateries contraatacaren i els vaixells fugiren. Hi hagué un mort i 34 ferits amb pocs danys materials. El periòdic *Frente Rojo* assenyala: *A poco de retirarse los buques piratas, se vio en el mar, desde Villajoyosa, Benidorm, Altea, Jávea, Cabo de la Nao y otros puntos de la costa alicantina, un gran resplandor, que se extingió a las nueve de la noche, y que se supone procedía de un buque que estaba ardiendo*²³⁵. Així mateix, el 24 de desembre de 1937 s'informava que el vaixell Almirante Cervera bombardejà la població de Dénia sense que es produïren danys materials o humans. [...] *Desde el semáforo de Cabo de San Antonio confirman que se han registrado los fognazos, pero nada se sabe acerca*

²³³ No es sap en quin moment es produí aquest trasllat, però probablement degué ser a l'inici del conflicte davant la incertesa de com anava a desenvolupar-se el conflicte. AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 7r.; sumari 7852, caixa 15841/17, 8v. i 24v.; sumari 9777, caixa 15902/2 foli 2 v.r.; Rosa Seser, *Història i memòria*, 123.

²³⁴ AGHD, sumari 7749, caixa 16049/20, 2r.; sumari 5943, caixa 15834/3, 64v.r.

²³⁵ HAMA. *Frente Rojo*, (València), 11 de desembre de 1937.

*de las características del barco pirata*²³⁶. Al dia següent s'informaria que Dénia havia rebut un nou atac a les 2:00h però tampoc tingué cap conseqüència²³⁷.

Benissa no fou bombardejada —si bé hi ha testimonis que afirmen que les forces aèries varen sobrevolar el seu espai²³⁸— a pesar de què pobles pròxims com Dénia, Calp o Benidorm es veieren afectades. Segurament per aquest motiu a l'any 37, des de la Base Naval de Cartagena, s'enviava un telegrama al poble per fer-li saber que es volia que hi hagués un control sobre el pas d'avions pel seu espai aeri i per això demanava posar diàriament a milicians que s'encarregaren les 24 hores de vigilar, fent ús de prismàtics. Amb aquesta mateixa insistència l'1 de juny de 1937 se li feia saber al Consell Municipal de Benissa que s'anava a impartir un curset a Alacant sobre com defensar les poblacions civils davant possibles atacs aeris amb gasos i animava que assistiren, per així poder informar a la seua població. El bombardeig més pròxim a Benissa es produí el 4 d'agost de 1937 quan l'aviació franquista, que tenia la seua base a Mallorca, atacà prop de Punta Ifac amb l'únic objectiu d'aterrir la població de pescadors que allí hi havia. Concretament a les 12:00h. descarregaren bombes sobre unes embarcacions sense aconseguir destrossar-les. Per aquest motiu baixaren d'altura amb l'objectiu de metrallar als seus tripulants, però amb els mateixos resultats. Poc després eixí de l'aeròdrom d'Alacant diversos avions per a perseguir-los, però no aconseguiren localitzar-los.

Justament per evitar situacions com aquesta ja a l'1 de gener de 1937 el Consell Municipal prengué la decisió de pintar amb color blau pàl·lid l'enllumenat públic del poble per evitar ser localitzats durant la nit per l'enemic. En aquell mateix mes les autoritats provincials els exigiren la necessitat d'apagar l'enlluernat dels carrers a les 20:00h, o com a molt tard a les 21:00h, per evitar ser localitzats per l'aviació enemiga. El 30 de maig de 1937 l'alcalde obligà que tot l'enllumenat exterior fos apagat a les 23:00 hores, i desallotjats tots els establiments que vengueren begudes. A mesura que avançava la guerra es feia necessari un organisme que s'encarregués d'aquestes gestions i per això el 9 de setembre de 1937 es constituïa la Junta de Defensa Passiva Local de Benissa organitzada en la seua presidència per l'alcalde Tomàs Capó Ivars i comptant en la seua estructura amb metges, farmacèutics i militars del poble. L'Estat Major del Ministeri de Guerra creà una brigada mòbil amb el propòsit de realitzar treballs topogràfics i sol·licità a Benissa que se li donaren totes les facilitats que necessitaren com guies, peons, allotjament o transport. A mesura que la guerra anava aplegant al seu fi, la Junta instà a la construcció de refugis²³⁹.

²³⁶ HMV. *Fragua Social*, (València), 24 i 25 de desembre de 1937.

²³⁷ *Ibidem*; Rosa Seser, *Història i memòria*, 70–79; Francisco Amillo, *La Segunda República*, 242–246.

²³⁸ HMV. *Fragua Social*, (València), 24 i 25 de desembre de 1937. Segons un testimoni benisser, era estrany el dia que no passava un avió pel cel de Benissa. Els ciutadans sabien reconèixer quan encara anava carregada de bombes pel soroll que emetia en el seu vol, ja que era més intens. Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

²³⁹ Com a bombardejos de zones properes que tal vegada sobrepassaren l'espai aeri de Benissa per atacar podem citar el bombardeig del 4 de març de 1939 sobre Dénia en el qual *la aviación enemiga bombardeó esta mañana la zona portuaria de Denia [...] sin causar daños materiales ni víctimas en ninguna de estas agresiones*. Similars informacions en què variava el grau de danys es troben en les edicions de l'11 de febrer de 1939. HMV. *Fragua Social*, (València), 4 de març de 1939; HAMA. *El luchador*, (Alacant), 5 d'agost de 1937; AMB, 19 de març, 30 de

En quant a les comunicacions, Benissa comptava amb una xarxa telefònica deficient per poder portar endavant totes les gestions administratives i d'organització al poble. Ja durant la II República el manteniment de la línia telefònica li era summament cara i moltes vegades es veien impossibilitats per pagar-la. Els únics edificis on es mantingué constantment la línia foren a l'ajuntament i al quarter de la Guàrdia Civil, si bé el 2 de juny de 1934 es sol·licità la instal·lació d'un telèfon supletori en el despatx de l'alcaldia que posteriorment fou retirat o durant la guerra s'instal·là un telèfon en el Grup Escolar i en les oficines de la Delegació local de propaganda. També el convent disposaria de telèfon ja que durant la II República els franciscans havien d'atendre la parròquia de Senija i altres menesters en localitats pròximes. Respecte al correu, el carter estava vigilat per part de l'Administració Provincial de Correus d'Alacant des de l'inici de la guerra com demostra els informes que es sol·licitaren²⁴⁰.

Fins aquí hem exposat la vida diària que visqueren els adults i joves al poble, però els infants també hagueren d'adaptar-se a la nova realitat. Aquest aspecte queda evidenciat a través de les escoles i l'educació que reberen. Al llarg de tota la II República el tema educatiu va estar molt present en els plenaris de l'Ajuntament però això no es traduí necessàriament en la voluntat de millorar-ne el pressupost. De manera excepcional es donaren diners en benefici de l'escola com en la visita que realitzà el director general de primària a Benissa al 1933 i que concedí 5.000 pessetes per a la construcció d'una cantina escolar, però aquest projecte quedà aplaçat. En altres ocasions el Consell local de primer ensenyament sol·licità que els diners que anaren destinats a la festa del llibre del 23 d'abril foren usats per a construir un armari-biblioteca que pogués contenir 1.000 volums, però l'Ajuntament es negà ja que tenia altres prioritats com les festes del poble. De fet, en la mateixa sessió s'acordà *por unanimidad se autoriza a la comisión de fiestas que haga las gestiones que se requieran a fin de que las fiestas tengan su esplendor y belleza y acuerdan que haga los gastos que sean necesarios para contribuir en las mismas*²⁴¹.

Així mateix, el 9 de setembre de 1933 es presentaren els projectes per a la construcció de tres grups escolars en les partides de Pedramala, Benimarco, Lleus i Benimarraig. Posteriorment el 9 d'abril de 1934 l'Ajuntament acordà sol·licitar la construcció d'un edifici destinat a escola per a xiquets i xiquetes en la partida de

maig, 1 de juny i diversos telegrams sense data concreta de 1937, Correspondència, 1937; AMB, 1 de gener i 1 de setembre de 1937, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, p. 16v.r. i 50r.; AMB, 30 de setembre de 1938, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 87; Francisco Amillo, *La Segunda República*, 246–254.

²⁴⁰ Benissa havia estat inclosa com una de les oficines on es procediria a realitzar el nou servei postal del "paquete muestra" al 1935. En els telegrams s'inscrivía la informació que es rebia i el remitent d'aquesta per entregar-ho posteriorment al destinatari al qual anava dirigit. La informació que contenia dit telegrama sols la coneixia ell i a menys que el receptor el guardés, no existeixen còpies ja que semestralment es cremaven totes les cintes i per tant no conserven. AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 49r. i 71v.; sumari 6547, caixa 15834/2, 37v.; sumari 10518, caixa 15869/8, 61 v.r.; sumari 7842, caixa 15553/6, 3v.–4v.; AMB, 11 de juny de 1934, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament del 30 de gener de 1934 al 19 de novembre 1934, 17r.; AMB, 11 de juny de 1937, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 39r.; AMB, 10 de febrer de 1939, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 27; Gaceta de la República, 24 de maig de 1935, nº 144, 1610; J.J. Cardona, *El convent de la Purissima*, 57.

²⁴¹ AMB, 20 d'abril de 1933, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament del 5 de gener de 1933 al 15 de gener de 1934, 15r.

Benimarraig i Lleus per part de l'estat, que quedaria aprovat amb caràcter provisional el 26 de juliol de 1935 en el cas d'aquesta última. A pesar de la bona voluntat, la situació de l'educació escolar prèvia a la guerra era inexistent en algunes de les partides. A la partida de Canelles els habitants es queixaven de què hi havia més de 40 infants que no podien accedir a l'educació. Fins i tot els mateixos veïns cediren el terreny per a què es pogués construir una escola mixta, ja [...] *que viven en el mayor de los abandonos sin poder recibir la más mínima enseñanza por la falta absoluta de escuelas y por estar a bastante distancia del pueblo y no poder enviar a nu[e]stros hijos, porque todo el tiempo lo emplearían en el camino ya que la distancia es de más de dos horas del poblado. Diferentes veces hemos solicitado una escuela y siempre han sido desoídas nuestras peticiones. [...] Durante años y años nuestros hijos han tenido que vivir en la mayor ignorancia. Creemos una injusticia que nuestros hijos sigan por más tiempo en este abandono [...]*²⁴².

El grup escolar que havia estat construïnt-se durant la II República quedaria inaugurat el 12 de juliol de 1936 i seria batejat amb el nom de la pedagoga portuguesa Alicia Pestana. Durant l'estiu seria el moment de fer el trasllat d'on es trobaven les aules anteriors a aquest edifici escolar. El dia de la inauguració estigueren les autoritats i representats del Front Popular i es convidà al vidu d'Alicia Pestana, al governador civil, i es sol·licità als mestres que disposaren del que necessitaren per a revestir l'acte de l'esplendor que mereixia. A l'acabar es descobriren les plaques amb els nous noms que s'havien donat als carrers de Benissa, es celebrà un banquet i s'acceptà la creació de dues aules per a parvularis. En quant als mètodes pedagògics dels seus mestres, si bé en alguns casos no eren moderns, trobem d'altres que li donaran gran importància a l'educació com quedà demostrat en la carta que escrigué la mestra Júlia Vicedo Bou el 14 de març de 1936 a Marcelino Domingo per felicitar-lo en el seu càrrec en el Ministeri d'Instrucció Pública i per la creació d'escoles i curssets de formació²⁴³.

L'esclafit de la guerra no va impedir que es seguís ensenyant a les escoles del poble si bé des de la comissió tècnica provincial de primer ensenyament d'Alacant feia saber als mestres de la província d'Alacant que es buscava una millor organització de l'ensenyament i una actuació decidida de l'escola a favor dels valors de la República i la Constitució. Durant la guerra a Benissa hi hagué un total de 12 escoles: la meitat de

²⁴² El document porta incorporat 81 signatures dels veïns de Canelles. AMB, 1 abril de 1936, Correspondència, 1934-1936; AMB, 30 de març, 20 d'abril, 9 i 30 de setembre de 1933, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 5 de gener de 1933 al 15 de gener de 1934, 12r.-13v., 15v., 36v. i 40v.; AMB, 9 d'abril i 12 de maig de 1934, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 30 de gener de 1934 al 19 de novembre 1934, p. 8v. i 13r.. Al 1934 s'havia donat de baixa la concessió de 100.000 pessetes per a la construcció d'una escola al poble per no haver-se donat encara l'ordre de començar les obres. Gaceta de la República, 23 de desembre de 1934, n° 357, 2402; 26 de juliol de 1935, n° 207, 883.

²⁴³ El 24 de març del 36 el ministre li agràia les seues felicitacions. Segurament aquesta admiració ve donada perquè el maig de 1936 Marcelino Domingo anuncià als periodistes que en primer terme el pla del seu ministeri era la substitució de l'ensenyament religiós en totes aquelles poblacions que anomenà en l'entrevista, estigueren Sax, Dénia, Cocentaina, Gallanes i Benissa. CDMH. PS Madrid, caixa 318, n° 622 i 623; Hemeroteca digital. *La Vanguardia*, 7 de maig de 1936; AMB, 15 de maig, 1 i 15 de juliol de 1936, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 5v. 9r., 10v., 12v.; Gaceta de la República, 19 de juliol de 1931, n° 200, 574; 26 de setembre de 1931, n° 269, 2032; 5 d'octubre de 1933, n° 278, 121; 13 de gener de 1934, n° 13, 416; Gaceta de Madrid, 5 d'octubre de 1933, n° 278, 133.

xiquets i l'altra meitat de xiquetes. Les autoritats consideraven que en totes elles es donaven bones condicions pedagògiques si bé faltaven dos mestres per garantir la docència. El conflicte bèl·lic es feu notar amb les constants substitucions, baixes o jubilacions –algunes d'elles forçoses–, i a mesura que avançava la contesa, els mateixos mestres foren cridats per anar al front. Les més afectades per aquestes substitucions foren les escoles ubicades en les partides, ja que tardaven més en comparació amb les escoles que es trobaven dintre del nucli urbà les quals eren més o menys ràpides donada la situació de la guerra, i efectuades per dones, les quals no eren cridades al front. Als últims mesos la situació anà empitjorant si bé el sistema educatiu funcionà a Benissa i almenys hi hagué preocupació perquè els alumnes seguiren rebent classes²⁴⁴.

Especialment significatives foren les classes que impartí Bartomeu Cabrera Bertomeu, professor llicenciat en Dret i Filosofia i Lletres, Professor de la Universitat Central i de l'Institut Cardenal Cisneros i Institut Cervantes de Madrid qui havia fugit de la capital junt a la seua dona per a refugiar-se a Benissa. La seua presència al poble permeté que la qualitat de l'ensenyament millorés si bé fou a nivell privat. Encara que durant la guerra, el reclamaren per anar al front, el 29 de desembre de 1937 sol·licità al Consell Municipal quedar-se al poble per seguir exercint el seu ofici²⁴⁵.

També el municipi hagué de gestionar l'arribada d'infants i refugiats al poble. A l'octubre de 1936 el govern republicà ordenà la constitució d'un Comitè local de refugiats en cada població de rereguarda per gestionar l'arribada de les persones desplaçades per la guerra. Hi havia dones i homes vells, però sobretot destacaven xiquets i xiquetes menuts. En els periòdics de l'època no apareix en concret Benissa, però sí tot l'afany de la República per repartir als infants per les diverses localitats. Foren els mateixos benissers, liderats per Pompilio Llopis i altres dos homes els qui es dirigiren amb un autobús a Madrid a arreplegar als infants. Quan tornà l'autocar parà en l'explanada en front de les Escoles Graduades i procediren a baixar. La gent formà un corredor i varen posar als xiquets i xiquetes en un rogle. Hi havia un gran bullici de familiars benissers els quals els acolliren. A la part de dalt de les escales de l'escola es trobaven distintes personalitats entre elles l'alcalde, els quals anaven cridant-los pel número que portaven enganxat a la roba per a després procedir a repartir-los. Entre d'altres Tomàs Capó es quedà una xiqueta i Pompilio, al veure que hi havia un xiquet i una xiqueta agafats de la mà que no volien separar-se decidí quedar-se amb els dos²⁴⁶.

Posteriorment les autoritats sol·licitaren que es donaren el nombre exacte d'evacuats i refugiats mitjançant una llista detallada on s'havia d'incloure el nom i dos

²⁴⁴ En la Gaceta de la República es publicava el 20 de desembre de 1936 es donava el vist i plau per a la creació de dues escoles mixtes al terme de Benissa, una a la partida de Pedramala i l'altra a Benimarcó. El 17 d'octubre de 1937 cessava el mestre interí Antonio Ferrer Mulet que donava classes a Pedramala per haver d'ingressar a files i fou substituït el 27 de gener de 1938 per la professora en pràctiques Josefa Pedro Signes. També el 13 de setembre de 1938 cessava en el seu càrrec el mestre Vicent Martínez Mestre per ingressar en la formació dels carabinieri; el 25 de setembre de 1938 Josep Avelló Monserrat per incorporació a files; el 19 d'octubre de 1938 s'incorporà a la marina Jaume Marí Martínez; el 16 de gener de 1939 ho feia el mestre Vicent Pascual Pastor qui estava a càrrec de l'escola de Benimarcó; el 31 de gener de 1939 ho feia Joan Bautista Noguera Noguera. AMB, 5 de setembre de 1936, Correspondència, 1934-1936; AMB, 15 de març de 1937 i 6 de gener de 1938, Correspondència, 1937; AMB, Actes Junta Local d'Ensenyament, lligall 1, 2 i 8r.; AMB, 7 de febrer de 1939, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; Gaceta de la República, 20 de desembre de 1936, n° 355, 1057.

²⁴⁵ AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 64v.r.

²⁴⁶ Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

cognoms, edat, estat, sexe, procedència i domicili en el qual eren allotjats i es demanà que s'especificqués si algú entre 18 i 48 anys es trobava malalt. Hi havia un total de 102 menors procedents de la capital amb el seu respectiu professorat del Grup escolar Amador de los Ríos. Aquests infants foren distribuïts entre les famílies de la localitat o de manera col·lectiva [...] *colmado a los pequeños de toda clase de agasajos y atenciones*²⁴⁷ però pagant la seua alimentació i estança els veïns del poble²⁴⁸.

Al llarg dels següents mesos es seguiren enviant reduïts nombres de refugiats, però arribà un punt en el qual a pesar de què a nivell provincial pretenien enviar-ne més, el Consell Municipal s'oposà perquè ja no tenien més vivers, ni pa, ni llits. Per això demanaven suspendre l'arribada de més, ja que [...] *grande es la voluntad de tener los pequeños colonos como hijos nuestros; pero sensible es tener que declarar, su imposibilidad [...]*²⁴⁹. Davant aquesta situació de negativitat, s'establí que els ciutadans particulars acolliren i donaren de menjar als refugiats i per això, el 13 d'agost de 1937 eren enviats a cases particulars de Benissa 6 refugiats. No obstant, els efectes de la guerra que sofrien aquests lògicament també afecta als benissers. Conseqüentment, a mesura que avançava la guerra es feia impossible que les famílies pogueren mantenir en les seues cases a aquests xiquets, al que se li sumava el mal comportament que tenien en ocasions en què cometien excessos i que comportà que el Consell Municipal tatxés als refugiats de lladres, borratxos i de realitzar immoralitats. Per aquest motiu el 13 de juny de 1937 el Consell Municipal sol·licità a la Delegació Central de Colònies la creació d'una colònia col·lectiva per agrupar a tots els xiquets i xiquetes.

Posteriorment el 30 de setembre de 1938 s'aprovà la cessió de l'edifici Villa Abargues per a instal·lar una colònia escolar i el Consell Municipal sol·licità al comitè local de refugiats que es realitzés un informe amb la roba que necessitaven. Per fer front a aquesta situació de carestia s'entregàren als refugiats efectes procedents de les cases de persones benestants que havien estat confiscades com ara plats, coixins, draps, llençols o estovalles. També es realitzaren donacions i es buscaren ingressos alternatius. Així mateix, des del Comitè d'evacuats i assistència es demanava que tots aquells evacuats procedents de les àrees ocupades pels insurrectes aportaren informació sobre *hechos monstruosos conocidos por estos: fusilamientos, asesinatos de toda índole, violaciones, número de víctimas, daños en edificios y monumentos artísticos, destrucciones de arbolado y plantaciones [...]*²⁵⁰, si bé s'assenyalava que agafés sols aquelles informacions que al seu judici foren verídiques²⁵¹.

²⁴⁷ AMB, desembre de 1937, Correspondència, 1937.

²⁴⁸ Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017. Es denota un gran interès per part de les autoritats per portar un control sobre els evacuats i refugiats per la quantitat de telegrams enviats. AMB, 28 de gener de 1937 i telegrams datats del 1937, Correspondència, 1937; H.M.V. *Fragua Social*, (València), 6 d'octubre de 1936; Robert Llopis, *Brigadistes*, 243–244.

²⁴⁹ AMB, desembre de 1937, Correspondència, 1937.

²⁵⁰ AMB, maig de 1937, Correspondència, 1937.

²⁵¹ A l'abril de 1937 des d'Alacant enviaven a 10 refugiats més, als quals se'ls demanava a les autoritats benissers que els facilitaren allotjament i menjar. Les tensions pels refugiats amb el poble veí de Calp fou constant. El 27 de gener de 1938 l'alcalde de Benissa es dirigia a Calp per fer-li saber que volia recuperar les robes que s'havien retirat indègudament del local per un ciutadà calpí, ja que dites peces de roba foren confiscades per la CNT i anaven destinades als refugiats i als hospitals; AMB, abril, 6 de maig, 13 d'agost i 14 de juny de 1937, Correspondència, 1937; AMB, 27 de gener, 28 de març i 7 de novembre de 1938, República (1936-1938). Assumptes refugiats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació,

2.3.2. Les Brigades Internacionals i el servei sanitari

Les Brigades Internacionals d'Albacete varen organitzar centres de permisos per als seus combatents a Dénia a desembre de 1936 i al març de 1937 a Benissa, que posteriorment s'ampliaren a hospitals militars de convalescència. Per aquest motiu es començaren a condicionar edificis i propietats del poble per a acollir a tots aquells convalescents en el front²⁵². Això es traduí en una necessària relació entre el Consell Municipal amb els que sempre mantindran una molt bona relació com així demostra la petició acceptada de construir una caseta per a la custòdia del depòsit de gasolina situat a l'entrada de Benissa en la carretera de Múrcia a València al novembre de 1937 o la reparació del carrer Martínez Barrio. També quedà reflectit en l'assistència i cooperació per part del Consell Municipal el 20 de febrer de 1938 a l'acte que anava a celebrar-se en suport de la República, els beneficis del qual anirien destinats en favor dels refugiats. Aquesta bona connexió arribà al punt que al maig de 1937 el Consell Municipal proposà a l'oficial Auguste Weidemann per al càrrec de responsable de les BI de Benissa per la seua bona direcció i intervenció al poble. De la mateixa manera, hi hagué una relació cordial amb la població civil on fins i tot arribaren a tenir relacions amb dones benisseres, es crearen comissions culturals al maig de 1937, i es projectaren pel·lícules soviètiques i de propaganda que defensaven els valors de la República²⁵³.

Tots els brigadistes internacionals que estigueren a Benissa foren evacuats a l'abril de 1938 i hagueren de fugir fora d'Espanya per la victòria franquista, tanmateix destaca el cas del portuguès Enrique Ferreira Pinto-Basto qui es quedà a Benissa i fou processat posteriorment. Aquest ciutadà era originari d'Oporto però residia a Madrid des de l'any 1921. Treballava com a mecànic de manera independent fins que es convertí en xofer del diputat Juan Manuel Cano Trueba. A l'iniciar-se la guerra es va presentar a l'ambaixada de Portugal per a què el repatriaren, però es retardà la seua petició i quan li arribà l'obligació d'efectuar el trasllat, les autoritats consulars havien

caixa 498; AMB, 30 de setembre de 1938, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 87-88.

²⁵² Les BI de major rang residien en l'edifici que es troba ubicat entre l'actual carrer Puríssima i Mossèn Gaspar Telló. Aquest indret havia estat una casa senyorial però ja es trobava vella en aquell moment si bé conservava les comoditats pròpies d'aquests edificis. Actualment dit edifici correspon a la Biblioteca Pública Bernat Capó i a l'Espai d'Art Contemporani Salvador Soria. Per aprofundir en el tema de les BI a Benissa i Dénia es pot consultar Robert Llopis, *Brigadistes. Les Brigades Internacionals a Benissa i Dénia (1937-1938)* (València: PUV, 2020).

²⁵³ El 7 de maig de 1937 el Consell Municipal proposava a l'oficial Auguste Weidemann per al càrrec. Per això es dirigien a l'Estat Major de les BI ubicat a Albacete. El 5 d'octubre de 1937 des de la Comandància de les Brigades Internacionals es posaven en contacte amb el Consell Municipal de Benissa per fer-li saber que el tinent Auguste Weidemann passava a ser el responsable militar del Centre de Permissionaris de Benissa. La projecció de pel·lícules estava sota el control de l'encarregat del Cinema Doré fins que arribaren les Brigades Internacionals l'any 1937 moment en què passaren a fer ús d'ell projectant pel·lícules tots els dies de la setmana excepte dijous o festius. El mateix passà a Gandia on es projectaven films que enaltien els èxits de la revolució bolxevic a la Unió Soviètica amb altres pel·lícules nord-americanes que buscaven que l'espectador s'evadís de l'horror que estava vivint. També des de la CNT anaren pels pobles més pròxims a Benissa a projectar dues pel·lícules junt a un gramòfon per a recaptar diners en benefici de l'hospital de sang de Benissa. AGHD, sumari 4392, caixa 16277/12, 8v. i 28v.r.; sumari 7749, caixa 16049/20, 2r.; AMB, 7 i 13 de maig, 5 i 17 d'octubre, i 17 de novembre de 1937, Correspondència, 1937; AMB, 6 de maig de 1937, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 32v; AMB, 21 de gener i 18 de febrer de 1938, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 39 i 46 - 47; Antonio R. Celada, Daniel Pastor, et al., *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica* (Salamanca: Amarú Ediciones, 2007), 265-276; Antonio Calzado, et al., *Revolució i guerra a Gandia*, 427-428; Robert Llopis, *Brigadistes*, 20 i 203.

abandonat l'ambaixada; per això hagué de quedar-se a Espanya. Fent-se-li insuportable la vida a Madrid, a principis de febrer de 1937 se n'anà a Villalgordo del Jucar (Albacete) pel seu compte, i quan se li acabaren els recursos per subsistir la seua família i ell, ingressà el 17 d'abril del 1937 en les BI d'Albacete com a xofer, sent destinat el 4 de maig a Benissa. Seguí desenvolupant feines com a conductor fins el seu ingrés en la oficina de l'Estat Major com a comptable on obtingué el grau de sergent el 31 de desembre de 1937. Continuà en aquest càrrec fins el 31 de març de 1938 passà a treballar com alferes en la Clínica Militar nº 10 establerta a Benissa i on desenvolupà tasques fins agost de 1938. Posteriorment es retirà a la seua vida privada dedicant-se al negoci de compra-venta de fruites i hortalisses fins al final de la guerra. En la seua estança a Benissa sofrí diversos contratemps com la seua oposició a què les BI confiscaren la casa de Maria Barroeta Feliu, motiu pel qual fou acusat de feixista i detingut. La presa de Castelló per les tropes rebels impedí que fos empresonat i quan l'alliberaren nou dies després, tornà a Benissa. Posteriorment fou processat pel Franquisme pel seu paper al poble i a Madrid²⁵⁴.

Respecte als hospitals, quan un soldat benisser era ferit de certa gravetat en el front se li destinava a estar en convalescència en un hospital de la rereguarda. Normalment se li enviava a l'hospital de la capital més pròxima que tingués respecte al front de guerra en el que es trobava, però també es concedia que dita convalescència la pogués passar en els espais sanitaris habilitats a Benissa. Si estaven molt greus es quedaven a l'hospital, si no, podien estar en les seues respectives cases al poble. Durant la Guerra Civil existiren dos hospitals al poble de Benissa. Per una banda es trobava l'Hospital Pablo Iglesias pertanyent al SRI, que funcionà des de finals d'octubre de 1936 fins a març de 1937. Es trobava ubicat a l'edifici Villa Abargues, que era un convent, però des d'agost de 1936 havia estat confiscat per les autoritats provincials i amb una capacitat per atendre a 55 ferits. Com a directors de l'hospital es trobaven els comunistes Enriqueta Otero, enviada de Madrid, i Pompilio Llopis. Per altra banda, les BI habilitaren el convent dels franciscans en un centre de permisos dels seus combatents que s'ampliaria a hospital militar de convalescència denominat Clínica Militar nº 10. Entre els metges en cap que hi havia a l'hospital de Benissa foren el polonès Leon Samet i l'alemany Wilhelm Glaser els quals tenien al seu càrrec als propis metges del poble i a practicants interins. Poc abans de que les BI foren evacuades de Benissa el 9 d'abril de 1938, la Clínica Militar nº 10 procedí el 31 de març a requisar la casa de Maria Barroeta Feliu qui hagué de desallotjar la casa sols permetent-li que s'endugués els mobles o objectes que estrictament li foren necessaris en la seua vida diària, [...] *ya que en caso contrario tomaríamos nuestras medidas, con la intervención del Ayuntamiento en este asunto*²⁵⁵.

²⁵⁴ En un altre document assenyala que residia a Espanya des del 29 d'octubre del 1925 i que venia procedent de París així com que quan el traslladaren a Dénia a l'Hospital de Sang fou en qualitat d'administratiu. AGHD, sumari 9094, caixa 15958/16, 2v., 7v.-8r. i 19v.-20r.; Robert Llopis, *Brigadistes*, 29.

²⁵⁵ Socorro Rojo portà endavant una gran obra sanitària des de juliol de 1936 fins febrer de 1937 amb la creació de 32 hospitals a la província d'Alacant. En el ple provincial del SRI celebrat a Alacant el 14 i 15 de març de 1937, Benissa comptava amb 230 afiliats. Posteriorment el SRI establiria a Benissa la seua delegació provincial. Al poble, el secretari de l'Ajuntament fou nomenat com a secretari financer però es donà de baixa als pocs dies per no estar conforme amb la manera de procedir, entregant-li la documentació i els fons al seu successor en el càrrec. En quant al treball dels metges, El 23 de març de 1937 un dels metges benissers sol·licità al Consell Municipal permís per estar dos mesos de convalescència per a recuperar-se dels seus problemes d'úlceres d'estómac i quedar-se en la seua casa de

Amb l'evacuació, l'hospital es trobà sense personal al càrrec, per això fou destinat Ramiro Fernández Tardaguila. Aquest era un ciutadà nascut a Corrales (Zamora) i exercia com a metge a Madrid quan esclatà la guerra. A causa del conflicte en si, decidí agregar-se a algun servei sanitari per fugir de qualsevol possible repressió i exercir la seua labor. Després d'actuar a València, acabà sent nomenat com a cap de la Clínica de Benissa el 16 de maig de 1938. A diferència de les BI que havien actuat en pro de la República, Ramiro serà conscient de la situació en què es trobava aquesta i per això començà *entonces una labor intensa, profesional y de propaganda contra el marxismo*²⁵⁶ desenvolupant tota una sèrie d'estratègies i mecanismes en l'hospital per beneficiar a la causa rebel. A la seua arribada a Benissa establí contacte immediat amb les persones vinculades a la dreta i a través d'ells connectà amb aquells que estaven amagats o perseguits per la República. Segons definia el mateix Ramiro, els metges que treballaven a l'hospital eren tots d'ideologia dretana, per la qual cosa es posà d'acord amb ells per a realitzar un estudi sistemàtic dels ferits i part del personal empleat d'altres localitats que treballava a l'hospital per així anar substituint poc a poc aquells individus partidaris de la causa republicana, per altres de major confiança, [...] *y así comenzamos una labor de “emboscamientos” y saboteos de las ordenes que recibíamos referentes a heridos. Los medios de que nos valíamos para ello eran variados: desde dar por no recibida la orden hasta [...] la simulación de enfermedades; desde la prolongación del tiempo de curación de una herida por diversos métodos hasta la provocación de un absceso [sic] de fijación por esencia de trementina. Especialmente dedicada a alguno de esto emboscados había una sala, la nº 11 que en confianza era llamada la “sala de los cuentistas” sala de la que me ocupaba yo personalmente sin que intervinieran en ella otras personas. [...]*²⁵⁷.

Amb aquesta organització es pretenia evitar situacions com les viscudes per un metge benisser que es trobava a l'hospital de sang Pablo Iglesias i que el 14 de desembre de 1936 fou denunciat pels ferits, la qual cosa li obligà a recórrer a terceres persones per què intercediren per ell en els tribunals d'Alacant, evitant-li així qualsevol complicació. Aquells ferits que es sabia que eren plenament partidaris dels insurrectes, eren curats pel mateix Ramiro o pels metges de confiança i no per qualsevol altre empleat en qui no confiaren. Quan l'estança d'un ferit es feia ja insostenible procedien a passar-lo o bé al tribunal de llicències, al tribunal mèdic o al d'alta amb convallescència, sent aquest últim el més efectiu per evitar que es reincorporaren a l'exèrcit republicà ja que els permetia tornar als seus respectius pobles com a convallescents. Fins i tot, quan rebia ordres de l'hospital base per a procedir amb la detenció de pacients que es sospitava que eren contraris a la causa i que havien pogut autolesionar-se per evitar anar al front, falsejava els informes i manipulava les peces de roba amb que havien sigut ferits per a fer-los passar per un accident fortuït.

camp sense treballar i amb règim alimentari concret per poder recuperar-se. AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4 foli 9v. i 29v.; sumari 4167, caixa 15301/8, foli 27 v.; sumari 9094, caixa 15958/16, 11v.; sumari 9094, caixa 15958/16, 16v.; AMB, 10 de juliol de 1936, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; AMB, 23 de març de 1937, Correspondència, 1937; AMB, 25 de març de 1937, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 24r.; Robert Llopis, “El partit comunista”, 129; Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 234–247; Robert Llopis, *Brigadistes*, 20, 29 i 123.

²⁵⁶ AGHD, sumari 1013, lligall 6304, número de pàgina il·legible.

²⁵⁷ *Ibidem*.

Tota aquesta actuació en contra de la República no es limitava a Benissa, sinó que s'establí una xarxa entre els metges de pobles pròxims com ara Teulada, Xaló i Pedreguer. Els inspectors municipals de sanitat d'aquestes localitats eren els encarregats de realitzar un primer reconeixement. En cas de què el soldat ferit fos partidari de la causa rebel, se li expedia un certificat com a persona de confiança, així que quan arribaven a Benissa Ramiro ja sabia que podia comptar amb la seua col·laboració. L'hospital sols admetia malalts quirúrgics o ferits, però també es falsejaven els informes d'aquells a qui sols se'ls hagués d'administrar un medicament al·legant que vivien al camp a dos hores de camí de Benissa. Tota aquesta actuació es reforçà amb la instal·lació de dos ràdios per escoltar les emissores rebels instal·lades en les sales nº 3 i 7. D'aquesta manera, quan rebien a l'hospital l'avís de què anaven a ser inspeccionats, enviaven fora de la clínica als emboscats i retiraven tota la documentació dels capçals dels respectius llits amb l'objectiu de simular que estaven buits. A causa de la mala organització en aquestes comprovacions, aquest sistema mai va ser descobert. Posteriorment, en els últims moments de la guerra, Ramiro tindrà un paper protagonista al poble prenent el control per facilitar l'ocupació rebel sobre aquest²⁵⁸.

2.3.3. L'economia de guerra

Una guerra suposa l'alteració de l'economia tradicional en pro d'un altra que es centra en aconseguir la victòria del bàndol que es defensa. A l'igual que en la resta de pobles, l'economia benissera redirigí els seus esforços en les necessitats immediates que imposava el conflicte bèl·lic i creà una Comissió d'Abasts ubicada en la nova església de San Pere²⁵⁹. En un principi aquest organisme es constituí de paraula al desembre de

²⁵⁸ Per vicissituds de la guerra Ramiro Fernández va anar traslladant-se i acabà a València treballant com a inspector de ferits al servei de la Prefectura de Sanitat. El 4 d'abril del 1938 prèviament a la conquesta de les tropes franquistes de Vinaròs, i per tant de deixar dividida la República, Ramiro va sol·licitar i se li concedí ser destinat a les ordres del Cap de Sanitat de la zona interior, càrrec que exercia el Coronel Metge Professional Julián Minguillón. Aquest el va destinar a les ordres del director de la tercera agrupació d'hospitals militars a Alacant. Entre el personal mèdic amb qui comptava estava Josep Tortajada Gimeno, natural d'Albalat de Ribera (València). Era llicenciat en ciències químiques, vice-secretari del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats del Districte Universitari de València, funcionari municipal de l'Ajuntament de València, secretari habilitat de la tinència d'alcaldia del districte de l'Audiència, que havia estat depurat per un Jutge Militar i reintegrat sense sanció, a més de soldat-sanitari que fou durant la guerra i que prestà servei en l'Hospital Militar de Benissa. Les falsificacions documentals que feia a l'hospital de Benissa sobre els pacients li foren facilitades per un enllaç de la Falange clandestina de València. Un document suposadament redactat per un inspector de sanitat el 15 de febrer de 1939 en relació a la Clínica Militar nº 10 de Benissa, pertanyent a la III Agrupació de l'Hospital Militar Base d'Alacant exposava el següent: *Sr. Teniente Coronel Jefe 3ª Ocupación de Hospitales con Alicante. Pongo en conocimiento de V.S. que en esta clínica de Benisa se nota parcialidad en los médicos que tienen a muchos haciendo curar los heridos, no sé si poniendo cosa contraria porque no vallan [sic, vayan] al frente. Caso concreto es el de el Pabellón B Sala 1ª donde todos los días están de conversación a solas con el médico y sin curarse nada más que cuando se les reverdece a los [?] lo que pongan así que se hacía preciso una revisión a fondo de los todos los heridos y traslado de médicos donde no tengan tanta amistad, pues los que conversan con él parecen ser de por aquí uno de cazadora de cuero y uno alto y creo están cama 15 y 21. Es lo que manifiesto a V.S. en bien de la República.* AGHD, sumari 1013, lligall 6304, 2v.-3r., 7v. i 40v.-41v.; sumari 4640, caixa 15843/5, 14v.r.; CDMH, PS Madrid, lligall 436/71 nº 1; AMB, documents datats de 1939, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil.

²⁵⁹ L'església tenia funció de magatzem i en algunes temporades treballaven dones per a l'elaboració de la pansa a canvi d'un jornal. Segons un testimoni, els espais de l'església quedaren condicionats de la següent manera: entrant per la porta principal, enmig de l'església estaven tots els triadors de pansa i les dones s'assentaven a un costat i a l'altre per a treballar-la. La sagristia es trobava tancada i era on es dipositaven els aliments per a ser repartits. A la seua porta li varen fer un forat quadrat des del qual s'atenia a la gent que anava i repartien aliments bàsics com ara

1936, però després d'una protesta protagonitzada per dones, s'establiren les seues bases. Hi havia cinc delegats que s'encarregaven de la seua gestió, però aquesta era molt complexa i generava tensions tant amb la població com dintre de la pròpia Comissió. El 31 d'octubre de 1937 es reuniren els consellers que la formaven i els representants del sindicat de comerç per tractar qüestions relacionades amb l'abastiment local i s'acordà que tots els productes que procediren de la Conselleria Provincial o de particulars serien venuts al detall. Els que entraren mitjançant la Comissió d'Abasts es carregarien amb un 5% sobre el preu de venda amb l'objectiu de sufragar la seua gestió i per mantenir als refugiats. Tots els articles estarien controlats per la Comissió tant en la seua distribució com en la venda, i si algun producte entrava per un conducte diferent, calia informar per a fixar el preu. Aquest organisme es reservava per a la seua pròpia distribució el sucre, la llet condensada i el cafè ja que anaven destinats als malalts o infants en lactància, sota sanció si s'incomplia. Totes aquestes mesures buscaven frenar la inflació dels preus dels productes, la venda en negre i que la població pogués accedir a productes necessaris a preus raonables²⁶⁰.

La Comissió Provincial d'Abasts era l'encarregada de distribuir els productes que arribaven al port pels pobles de la província. Per a entregar-los es posaven en contacte amb cada localitat per saber la quantitat que necessitaven i es distribuïa segons el stock que disposaren. Per a la seua obtenció, era el poble interessat el que havia de posar a disposició els seus camions per a què anaren a arregar-los. L'aliment que més s'importà fou la farina, i consegüentment, era un dels productes més demandats en el mercat negre, per aquest motiu la Secció Agronòmica de València havia d'estar al corrent de la seua producció i impostos. La situació d'encariment dels productes davant l'escassetat que s'estava produint va anar augmentant i per això des del Ministeri d'Agricultura s'intervingué les existències de blat amb l'objectiu de què quan es compraren, no augmentaren el valor del gra ni tingueren un preu que fera impossible la fabricació de pa. La falta de subministrament de farina sumat a la carència de diners de l'administració obligà a sol·licitar als veïns del poble que entregaren els diners que pogueren per avançat a l'Ajuntament amb l'objectiu de poder comprar farina el més prompte possible. Posteriorment els diners avançats se'ls retornaven.

Quan el Consell Municipal rebia una partida de farina, procedia a vendre-la de manera equitativa, per això comunicava que durant uns dies es procediria a repartir farina en l'església de Benissa. El preu de venda seria de 80 cèntims el quilo i sols es vendrien 3 quilos per cada consumidor, sent indispensable per a la compra la presentació i depòsit del carnet d'abasts. A pesar de totes aquestes mesures, l'encariment dels productes anava augmentant, en alguns casos aquesta pujada estava oficialitzada pel Consell Municipal ja que les despeses que generaven els envasos i

fesols, sucre o arròs i els ciutadans acudien amb la deguda cartilla de racionament. AGHD, sumari 5942, caixa 15286/2, 2r.; Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

²⁶⁰ AMB, 9 de setembre de 1937, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 50r.; AMB, 31 d'octubre de 1937, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil. Aquests problemes derivats de l'escassetat i la hiperinflació es varen donar en altres pobles valencians com a Gandia. Antonio Calzado, et al., *Revolució i guerra a Gandia*, 450.

transports de farina a Benissa feia impossible als forners mantenir el preu, per la qual cosa passava a augmentar el preu a 75 cèntims el 9 de juny de 1937²⁶¹.

Aquest intent de frenar l'especulació també es traslladà als comerços del poble i per això el 12 d'abril de 1937 el Servei Agrònom d'Alacant ordenà que per evitar acaparaments i especulacions sobre l'arròs o farina, els ajuntaments vigilaren per què no hi hagués cap transacció que no fora autoritzada. Nou dies després el Consell Municipal ordenà als comerços que passaren una llista amb les mercaderies que rebien a la Comissió Municipal d'Abasts. El no compliment d'aquesta ordre podia comportar penalitzacions com tancar l'establiment i la detenció d'infractors com li passà a un comerciant que fou descobert per la Comissaria d'Investigació ja que guardava 23 kg. d'arròs quan negava tenir-ne per servir al públic. Se li ordenà al Consell Municipal que la confisqués i dit arròs es vengué al preu fixat, reservant-se el Consell el 25% de l'import i la resta es destinà a la Conselleria, a més de realitzar una denúncia al Tribunal de Desafectes. Tanmateix, aquest 25% no se'l quedava l'Ajuntament, sinó que li l'havia d'entregar als agents que havien realitzat els servei, és a dir, que cobraven un prima per descobrir material amagat, però el Consell Municipal no treia cap tipus de benefici en investigar si els seus veïns ocultaven qualsevol cosa.

També el Consell Municipal tenia interès en realitzar vendes particulars, segurament perquè treia més benefici econòmic, però des de la Delegació Provincial d'Alacant de l'Institut de Reforma Agrària els recordava que els productes havien de ser venuts per la Comissió d'Abastiments. De igual manera que s'ocultaven productes, també es produïen delacions per abusar dels preus en ventes particulars. Una veïna denuncià el 8 de desembre de 1937 que li vengueren 1 kg. de creïlles al preu de dos pessetes, infringint així les disposicions legals que regulaven aquest producte. El venedor argumentà que li havia venut un cabàs al preu que ell l'havia comprat a un altre poble a 22 pessetes l'arrova per a les seues necessitats, però que no tenia documents que acreditaren la legalitat de les seues transaccions²⁶².

A totes aquestes tensions calia sumar la presència d'hospitals amb el manteniment dels seus ferits, famílies d'evacuats i una colònia de xiquets i xiquetes

²⁶¹ Tant per aquest motiu com per a trajectes personals o de soldats es requisaren camions i cotxes, veient-se els seus propietaris obligats a posar a disposició de la República el seu vehicle. La lliure circulació de vehicles era imperatiu per a municipis com el poble veí de Senija que sols disposava d'un camió d'abastiment que li fou requisat, i per això demanaren a les autoritats de Benissa que no els posaren cap problema en els seus desplaçaments ni als seus conductors. El 13 de setembre de 1936 el Comitè Antifeixista del Front Popular de Benissa imposava que tots els salconduits i autoritzacions oficials que havia de dispensar les oficines de Benissa, passarien a costar 50 cèntims per ajudar en la guerra. Des de la Inspecció Provincial Veterinària d'Alacant es feia saber al Consell Municipal de Benissa el 15 d'abril el 1937 que tenien constància que en el municipi de Benissa hi havia industrials dedicats a l'elaboració d'embotits els quals eren venuts en el mercat negre, sense que quedés registrat. Per això se'ls oferia la possibilitat de legalitzar-ho donant-los permisos a aquells a qui es dedicaven a aquest comerç en negre. Amenaçaven que en cas de no complir-ho, s'actuarià sobre ells sancionant-los. Destacar que al poble hi havia un moli fariner de dos pedres mogut per motor elèctric que no havia sofert cap desperfecte després d'esclatar la guerra i que en aquell moment funcionava amb normalitat tant econòmicament com socialment. AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 3r. i 7r.; AMB, 13 de setembre, i 16 i 29 d'octubre de 1936, Correspondència, 1934-1936; AMB, 3, 12 i 25 de febrer, 9, 12, 16, 23 i 24 de juny, 14 de juliol, 27 d'agost i 11 de setembre de 1937, Correspondència, 1937; AMB, 18 de juliol de 1937, República (1936-1938). Assumptes refugiats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació, caixa 498.

²⁶² AMB, 12 i 21 d'abril, 14 i 15 d'octubre, i 8 de desembre de 1937, Correspondència, 1937.

madrilenys que sobrepassava la xifra de cent. Per acabar d'agreuja-ho, els mateixos benissers no podien traslladar-se a l'Alger per al treball de la vinya o a la ribera valenciana o a Catalunya per al cultiu d'arròs, per la qual cosa no comptaven amb aquests ingressos extraordinaris durant la guerra. No es d'estranyar que el Comitè Antifeixista del Front Popular de Benissa expressés de manera irònica i extremista que com el poble no podia mantenir la quantitat de refugiats i ferits que li venien, posarien a Benissa en lloguer per la impossibilitat de mantenir la situació²⁶³. Aquesta postura de protegir-se davant tot el que els venia de fora, quedà també reflectida en la distribució d'aliments en el mercat d'abasts. El 21 de febrer de 1937 es produïren queixes contra el Comitè d'Abasts perquè havien expedit targetes per a l'aprovisionament de farina a individus forasters i per això es demanava que s'adoptaren mesures per evitar que la farina o el pa quedaren en mans d'altres que no foren benissers, perquè consideraven que no hi havia suficient per a tots els veïns del poble²⁶⁴.

La sensació de la població de sentir-se abusats per part dels refugiats augmentava amb les queixes de pobles veïns com Calp que demanaren a les autoritats benisseres que avisaren als seus conveïns i evacuats que no agafaren raim del seu terme sota pena de multa. Així mateix des del Govern Civil d'Alacant es comunicava a les autoritats dels pobles que hi havia molts comitès i organismes que feien servir els abastiments en benefici propi i per això sol·licitava acabar amb aquesta especulació. Lògicament, aquesta carestia provocà que hi hagueren conflictes a l'hora d'adquirir els aliments. El 15 de setembre de 1937 un gestor de la Comissió d'Abasts es trobava intervenint en la distribució de pa a 250 grams diaris per persona en un forn del poble quan es presentà una ciutadana que portava la cartilla de racionament per replegar la seua ració corresponent i mig quilo de pa pel seu germà que era una guàrdia d'assalt que havia tornat del front. Tant el forner com el gestor l'enviaren a què obtingués la corresponent autorització en funció dels dies que estigués el seu germà a Benissa. Quan els treballadors de l'Ajuntament li informaren al guàrdia d'assalt que aquesta no era la via per obtenir el menjar, aquest [...] *sin atender ni respetar mis observaciones, tomó el teléfono oficial [...] cuyo uso YO NO HABIA AUTORIZADO, y conferenció con Gandía y Cullera pidiendo fuerzas de Asalto para UN CASO DE GRAVE IMPORTANCIA. El caso era, no haber accedido a una[s] pretensiones de privilegio en el reparto de pan. Le advertí de lo que pretendía hacer, contestándome [...] que él era una autoridad, viejo, sabedor de las leyes... y no quiso atenderme*²⁶⁵. Davant la negativa del gestor d'abasts per entregar-li el pa, el guàrdia d'assalt tornà amb dos companys més i se l'emportaren a Llaurí (València) per a què declarés, però al final se li deixà lliure²⁶⁶.

L'1 de desembre de 1937 es procedí a la reorganització de la Comissió d'Abasts amb l'objectiu de què hi hagués representació de totes les forces polítiques i sindicals

²⁶³ AMB. Correspondència, 1934-1936, carta datada el 24 de novembre de 1936.

²⁶⁴ AMB. Correspondència, 1937, carta datada el 21 de febrer de 1937.

²⁶⁵ AMB, 16 de setembre de 1937, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil.

²⁶⁶ Una evacuada de Madrid fou descoberta mentre agafava raim verd de Calp, per la qual cosa se li imposà una multa de 5 pessetes. Com no tenia diners, s'instà a l'alcalde de Benissa que fes perquè pagués la quantitat corresponent. AMB, 2 de gener i 19 de juliol de 1937, Correspondència, 1937; AMB, 16 de setembre de 1937, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil.

que constituïen el Consell. De tots els seus gestors, destacà la figura del teuladí Bautista Garcia Vengut i com a intermediari comercial Secundino Ripoll Llavador. Secundino era un agent comercial que tenia prou relacions amb comerciants de diverses poblacions i per aquesta facilitat d'obtenir productes s'encarregà de treballar en la Junta d'Abasts. La major part de les mercaderies que obtenia les venia directament a abasts i una xicoteta part ho feia pel seu compte. Quan Tomàs Capó arribà a l'alcaldia mantingué bastantes reunions amb aquest per a rebre el seu assessorament. Per a gestionar aquest mercat es comptava amb un representat de Benissa a Alacant per a què se li enviés totes les mercaderies necessàries, però la situació amb la importació de menjar al poble va anar agreujant-se per culpa de les intervencions que es feien dels vehicles en els trajectes. El 12 de desembre el Consell Obrer d'Automòbils *La Unión* protestava perquè el camió que s'havia enviat a Albacete per a la càrrega de blat per abastir a la població de Benissa se li confiscà el producte a l'altura de Chinchilla (Albacete).

A pesar de la falta de subsistències, l'Ajuntament no deixava d'ajudar a la causa republicana com demostra que el 7 d'abril de 1937 envià un camió amb tres tones de taronges a la capital i 1.200 pessetes en metàl·lic per cooperar amb la setmana d'ajuda a Madrid. Aquestes mostres d'esforç per recolzar a la República també es donaren en la pro-campanya d'hivern organitzada amb l'objectiu d'ajudar als soldats que es trobaven en el front a l'octubre de 1938. També es feren donatius pels efectes produïts pels bombardejos d'Alacant, però sols aportaren 14 benissers sumes que equivalien a un sou, ascendint a 72 pessetes. Aquesta solidaritat es donava a pesar de què el poble seguia sofrint una greu crisi laboral. La manera més comuna de col·laborar amb la causa fou amb la intervenció de fruits i collites que estaven en mans dels ciutadans que es consideraven contraris a la República. En aquestes intervencions era habitual que estigueren presents els representants del poble i no es pagava res a canvi, per això és comprensible que els ciutadans afectats els titllaren de privilegiats que no respectaven les necessitats bàsiques de les seues llars. No obstant, hi ha constància de què aquests aliments requisats es feien servir també per als més necessitats del poble. Les confiscacions es mantingueren fins al final de la guerra ja que a pocs dies d'acabar-se el conflicte la comissió d'abasts encara va intervenir 2.350 kg. de pansa a diversos ciutadans²⁶⁷.

Durant el conflicte bèl·lic es requisaren els béns mobles i immobles a aquells qui havien sigut considerats enemics de la República, així com es realitzaren constants registres domiciliaris amb l'objectiu de descobrir qualsevol ciutadà que pogués anar en

²⁶⁷ A pesar de la greu crisi que sofria Benissa, hi havia ànim d'ajudar a les forces del front que estaven resistint a Madrid, per això els expressaven *ánimo y a vencer héroes camaradas nuestros. Procuraremos repetir tantas veces cuanto podamos, el auxilio, que, aunque modesto, revela existe en la retaguardia benisense, la mejor disposición para vencer*. AGHD, sumari 5942, caixa 15286/2, 5r.-6v., 17v. i 41v.; sumari 6547, caixa 15834/2, 4r.; sumari 10518, caixa 15869/8, 53v.; sumari 4392, caixa 16277/12, 2v. i 29v.; AMB, 7 d'abril, 19 de juliol, i 12 i 27 de desembre de 1937, Correspondència, 1937; AMB, 22 i 24 d'octubre, i 29 de setembre de 1938, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; AMB, República (1936-1938). Assumptes refugiats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació, caixa 498, relació de pagaments envers a la pro-campanya d'hivern d'octubre de 1938 i document sense datar; AMB, 1 de desembre de 1937, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 24.

contra dels seus interessos. Els registres ja venien donant-se des d'abans de la guerra, doncs la nit del 23 d'abril de 1936 es va actuar en la seu de la DRA amb la intenció de trobar quelcom per clausurar el centre. Aquestes intervencions suposaven un suplici per als afectats, com es demostra el registre que se li feu al seu president a les 02:00 hores quan rebé una visita de diversos agents de policia que li registraren la casa sencera per encontrar alguna prova per empresonar-lo, si bé no trobaren res. Quan esclatà la guerra es requisaren els objectes de valor que hi havia en les cases de les classes benestants i religioses del poble. En els registres domiciliaris es pot trobar una clara relació d'interessos entre les autoritats i diversos ciutadans, doncs per exemple un dels gestors de la Comissió d'abasts que tenia una important influència política intervingué per a evitar que se li feren registres a determinats comerços. En altres casos, les confiscacions es degueren a ordres emanades per part de les autoritats provincials com fou la confiscació d'aparells de ràdio per evitar que es pogués filtrar emissions rebels. Així doncs, no és d'estranyar que en la postguerra els guàrdies urbans que complien les ordres emanades per l'Ajuntament arran de les disposicions emeses per les autoritats provincials, foren vistos com a culpables de les intervencions produïdes. Fins i tot es responsabilitzà a determinats membres de l'Ajuntament que es limitaven a executar de forma pública les confiscacions²⁶⁸.

De tots els qui intervingueren en les confiscacions, foren els ciutadans de la CNT els més actius, si bé també destacaren aquells qui s'identificaven més amb la revolució com determinats individus adscrits al PCE. Tot allò que es requisés s'havia d'entregar al Consell Municipal per a què fos guardat en el Depòsit Municipal. Tanmateix a vegades no quedava clar fins quin punt això es complia, ja que havia de ser inventariat, i en alguns casos o no es feia o estava incomplet com així denunciaren unes propietàries les quals recuperaren molt poques possessions en la postguerra, a pesar de la investigació realitzada per saber qui se les podia haver quedat. Segons contava el seu criat, un dia es presentaren uns individus que [...] *recogieron cuanto en la caja tenían las expresadas señoras y se lo llevaron en un camión en dos viajes, sin atender las manifestaciones que el declarante les hizo para que no se lo llevaran negándose a hacer el inventario de lo que robaban*²⁶⁹. És evident que si no s'inventariaven els productes confiscats posteriorment no podia fer-se una reclamació d'allò que s'havien endut. Per altra banda, els mobles vells sí eixien a pública subhasta i eren adquirits pel veïnat. En la postguerra l'únic que varen acabar recuperant fou allò que s'havien quedat els seus criats, que eren objectes mobles de poc valor; la resta, com joies o plata que es trobaven junt a les escriptures, testaments, executòries de noblesa o títols de propietat, no ho recuperaren mai. També des del PS es produïren intervencions, si bé aquestes tenien una finalitat noble. Per exemple, durant els primers mesos de guerra pressionaren

²⁶⁸ AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3 foli 10r.; sumari 4640, caixa 15843/5, número de pàgina il·legible, document datat del 30 de gener de 1941; sumari 4392, caixa 16277/12, 24v.; sumari 4330, caixa 15587/12, 2v.-3r.; sumari 6582, caixa 15297/4, 5v.-6v.

²⁶⁹ AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 4r.

a un veí per a què els vengués el saló de sa casa –el qual estava contigu a la seu del partit– per annexionar-lo i instal·lar en ell una biblioteca²⁷⁰.

El mateix Consell Municipal permeté que ciutadans del poble pogueren viure en cases que havien sigut abandonades per propietaris que havien fugit a l'esclatar la guerra a canvi d'un arrendament en el qual quedaven detallades instruccions com el no ús dels mobles, que es pagués una anualitat en pessetes i que l'Ajuntament podia visitar la casa per controlar com estava sent cuidada. En alguns casos, els hereus d'un propietari declinaren la gestió de les seues possessions en favor de l'Ajuntament, amb l'objectiu evident de què aquest podia garantir amb més seguretat que no se li donarien mal ús. De fet, altres propietaris feren el mateix i per això el 6 de maig de 1937 es formà una comissió d'arrendaments de finques. A pesar d'aquestes mesures, alguns ciutadans deixaren de pagar els deutes estipulats en els contractes d'arrendament perquè els seus amos havien fugit²⁷¹.

Les confiscacions no sols es limitaren al que hi havia en el propi terme de Benissa sinó que afectava a totes les possessions que pogués tenir un ciutadà, doncs per exemple afectà als diners que es podia tenir al banc. Com a conseqüència de la pròpia dinàmica evolutiva de la guerra, el metall començà a escassejar i per això el 3 de novembre de 1936 el govern republicà ordenà als ciutadans que entregaren aquelles reserves d'or, amonedades o sense amonedar, de les que foren posseïdors a canvi de paper moneda. Des de la Tesorería y Crédito del Comité Ejecutivo Popular de Valencia es dirigiren al Comitè d'Economia de la CNT-UGT de Benissa per a què acudiren a València a retirar del Banco Hispano Americano l'or en moneda que tenia en el compte corrent els propietaris ja difunts Carlos Torres de Orduña i Antonio Cabrera Bertomeu²⁷². L'hereu d'aquests diners era reticent a l'entrega del seu or, pel que acabà excedint-se en el termini d'entrega. Davant el temor d'incórrer amb alguna responsabilitat amb el govern, decidí acudir al Comitè d'Economia de Benissa amb l'objectiu de què dos membres de confiança de la CNT l'acompanyaren a València per a retirar l'or que fou canviat per bitllets en el Banco de Valencia i transferits a la seua sucursal de Benissa. Aquesta necessitat del govern d'obtenir recursos fou també el motiu pel qual es retiraren les campanes de tot el poble de Benissa per a ser fosses i

²⁷⁰ Segons les propietàries, allò confiscat *asciende a treinta mil pesetas en muebles, en ropas veinte mil, en cuadros de valor, dos mil, en plata, cuberitos, bandejas y bajillas dos mil, en alhajas no pueden precisar por haber abundantes y de buena calidad, en vasos sagrados y hornamentos [sic, ornamentos] de iglesia, dos mil, que hacen un total de cincuenta y seis mil pesetas*. A l'arxiu de Benissa es conserven documents que fan referència als objectes confiscats que acabaren en el depòsit municipal, així com la seua distribució als hospitals i refugiats. AGHD, sumari 7838, caixa 15385/7, 7v.r.; sumari 9793, caixa 15912/20, 2v., 5r.–6v., 9v. i 63v.; sumari 7852, caixa 15841/17 i foli sense numeració datat a l'1 de juliol de 1941; sumari 6547, caixa 15834/2, 15v.; sumari 1126, caixa 15872/2, 25v. i 36v.r.; AMB, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil.

²⁷¹ AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 4v.; AMB, 17 de febrer i 6 de maig de 1937, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, p. 19r.–20v. i 32v.

²⁷² Carlos Torres Orduña nasqué a Benissa al 1853 i era de advocat i hisendat, encara que no exercí l'advocacia dedicant-se a l'administració del seu ample patrimoni agrícola i a col·laborar en les obres del nou temple parroquial. A València tingué una remarcada presència en la Real Maestranza de Cavalleria on va ostentar càrrecs de govern, com el de Comissari de Casa i Festa, junt al Baró de la Linde. En quant a Antonio Cabrera Bertomeu probablement nasqué a Teulada al 1863. Fou alcalde de Benissa durant pocs mesos a l'any 1930, on sols aprovà mesures de prevenció al trànsit de vehicles per la carretera general al seu pas per dins del casc urbà de Benissa, decisió presa per haver-se originat un accident de trànsit causat per un automòbil de *La Unión*. També fou un important terratinent, Morí a Benissa al juliol del 1936. J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 64 i 331.

utilitzar-se el seu metall per a ús bèl·lic. De igual manera, s'ordenà desmuntar l'escenari que hi havia en el local de la DRA per a fer ús de la fusta i d'altres materials que allí tenien. De fet, el mobiliari que confiscaren a Benissa fou usat en el Tribunal Popular de Responsabilitats Civils que s'instal·là a Barcelona al gener de 1938 en els carrers Alta Gironella n° 4 i Escoles Pies n° 29²⁷³.

En quant al motor econòmic del poble, aquest estava sustentat principalment en el treball de la terra, però el poble també hi havia tres destacades fàbriques de mobles com eren els tallers d'Ivars, Martínez i Sala. Al començar la guerra aquestes foren requisades i els propietaris, per poder seguir gestionant-les, hagueren d'acceptar la situació que havia imposat la guerra encara que no estigueren d'acord, ja que en cas contrari, podien perdre el control de la fàbrica i ser processats. Els sindicats passaren a tenir el control i els treballadors es convertiren en els protagonistes, fent propaganda i dirigint les paraules als seus companys en defensa de la República. No és d'estranyar que els propietaris buscaren formules per seguir tenint el control de la fàbrica aproximant-se a càrrecs de l'Ajuntament. Els mateixos treballadors nomenaren als seus delegats per a ser representats dintre del sindicat en el ram de la fusta i això permeté que exigiren als amos que els pagaren sous justos. Tanmateix, les indústries de la fusta i del moble no resultaren beneficiades per la guerra al País Valencià. Aquestes obtenien la fusta principalment a través de la importació però durant el conflicte les importacions disminuïren, a pesar de què durant un temps pogueren mantenir-se gràcies a les fustes que ja estaven emmagatzemades. No obstant, la que hi havia disponible començà a encarir-se a causa d'un augment de la demanda superior a l'oferta. A mitjans de 1937 les indústries de la fusta estaven a mitja producció tant per les dificultats de proveïment com per la reducció de la demanda tradicional. No és estrany doncs que al febrer de 1937 la Societat d'Obrers de la Fusta de Benissa, adscrita a l'UGT, sol·licità al Consell de Ministres que volien la immediata nacionalització de les indústries de guerra. L'objectiu era reconvertir la indústria del moble en alguna profitosa per a poder generar treball ja que hi havia un greu atur en el sector, però no arribà a produir-se dita reconversió²⁷⁴.

Una altra empresa de referència era la de *La Unión*, dedicada als transports de viatgers en autobús entre Alacant i València i altres línies secundàries, la seu de la qual es trobava a Benissa. Durant la guerra l'empresa va ser controlada per les autoritats republicanes per la necessitat de fer ús dels seus vehicles però no va ser confiscada per

²⁷³ A l'hereu de Carlos Torres i Antonio Cabrera se li havia d'abonar en el banc de Benissa la suma de 5.815 pessetes, les quals es sumarien a les 7.000 pessetes que s'entregaren en efectiu tres dies abans. En total la suma per la compra d'aquest or ascendia a 12.815 pessetes. AGHD, sumari 5942, caixa 15286/2, 4v.; sumari 7852, caixa 15841/17, 7v.–8v., 21v.–22v., 24v.–25r., 27v. i 61v.; sumari 7979, caixa 15593/6, 9v. i 11v.; Glicerio Sánchez, *La República contra los rebeldes y los desafectos. La represión económica durante la Guerra Civil* (Alacant: Universitat d'Alacant, 1991), 324–325; Carolina Corporales, “Moneda y Guerra Civil española: delitos monetarios”, *Estudios de Historia Monetaria, Ab initio*, Núm. Extraord. 1 (2011), 186.

²⁷⁴ El 25 de març de 1937 la Societat d'Obrers de la Fusta de Benissa es posava en contacte amb el Comitè nacional amb diverses peticions. Aquests la passaren a la Federació Espanyola de Treballadors de la Fusta per a què tingueren en compte dites peticions, tanmateix, els feien saber que com en realitzaven tantes, concretaren quines eren les seues aspiracions. AFPL, AH-41-28; AGHD, sumari 7842, caixa 15553/6, 3v.r.; sumari 8325, caixa 16012/14, 8v.; sumari 9793, caixa 15912/20, 5r. i 9v.; sumari 4329, caixa 16299/13, 2v.; José Miguel Santacreu, *L'economia valenciana durant la Guerra Civil* (València: Edicions Alfons el Magnànim, 1992) 121–122.

cap organisme. El seu president era el ciutadà de Vila Joiosa Vicent Botella, i comptava com a delegat de l'administració a Benissa amb Secundino Ripoll Llavador i amb el d'Alacant Antonio Carbonell. Aquests càrrecs es veieren modificats al gener del 1937 quan Pompilio Llopis Ivars passà a la presidència, i Antonio Carbonell en l'administració fins al 18 de març del 1939. Per les fonts consultades la presència de Pompilio Llopis en el càrrec de president es deuria més a una situació d'interès per part de l'empresa de mantenir el control sobre aquesta mateixa. Pompilio treballava en l'empresa cobrant els tiquets dels autobusos i tenia una important posició dintre del PCE de Benissa així que si aquest era nomenat president despertaria menys recels que altres ciutadans. De fet, probablement no arribà a exercir com a president perquè no hi ha testimonis documentals que el referencien realitzant aquesta gestió²⁷⁵.

La pròpia dinàmica de guerra comportà que l'empresa hagués de reestructurar-se tant en el seu servei com en el personal que disposava. Un dels seus empleats que era natural de Dénia i resident a Alacant explicava que abans de la guerra era empleat i residia en aquesta última fins que arran dels bombardejos produïts al 1937 en la capital de província feren insostenible la vida allí i deixaren de circular els autobusos de *La Unión* cap a Alacant, passant de manera obligatòria a treballar a Benissa. Aquesta situació suposà deixar a Benissa incomunicada i per això el Consell Municipal sol·licità el 8 d'octubre de 1937 als organismes provincials que fos restablert el trajecte, ja que des del 3 de setembre de 1937 hi havia una ordre que prohibia la circulació de cotxes particulars, per la qual cosa l'única manera de tenir contacte amb la capital de província era mitjançant els autobusos, que a més garantien un horari i eren econòmics. A pesar de què existia el tren, aquest el definien com deficient, pesat, incòmode, incapaç, i que a més havia de carregar amb l'excés de viatgers que usaven *La Unión*. Com agreujant, tota aquesta situació impossibilitava fer servir els serveis oficials –com ara diligències, compareixences o abastiments– de manera correcta a causa dels seus retards. A més, s'havia intensificat l'activitat del municipi per les circumstàncies derivades de la guerra, per la qual cosa se'ls requeria comparèixer en la capital de província per assumptes de gran importància relacionats amb abasts o d'ordre públic. A tot això calia sumar que a l'igual que la resta d'empreses i organismes, quan algun empleat era mobilitzat per a incorporar-se a l'Exèrcit, perdien a un treballador²⁷⁶.

²⁷⁵ Vicent Frau Gesp era el propietari del local on es trobaven les oficines de *La Unión*. AGHD, sumari 10518, caixa 15869/8, 27v. i 44v.; sumari 4392, caixa 16277/12, 3v., 29v. i 31v.–31r. bis.; AMB, 24 de gener de 1939, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil.

²⁷⁶ El fet de què els autobusos hagueren de fer grans trajectes comportava més probabilitats de trobar-se incidències derivades de la guerra, com cadàvers. Segons explicava un testimoni [...] *se encontraba en la carretera un cadáver, en la que el coche le venía muy justo para pasar, y entonces el conductor [...], paró a unos veinte metros antes de llegar, ordenando a un miliciano que bajara junto conmigo para apartar a un lado al referido cadáver*. AGHD, sumari 10518, caixa 15869/8, 27v.; sumari 4651, caixa 16310/11, 4v. i 8v.; AMB, 8 d'octubre de 1937, Correspondència, 1937; Per a més informació sobre els bombardejos a l'àrea valenciana, consultar: Rafael Aracil i Joan Villaroya, *El País Valencià sota les bombes (1936-1939)* (València: PUV, 2010).

2.3.4. La col·lectivització

El buit de poder en l'àrea republicana que es produí a conseqüència del colp militar provocà la improvisació que hi hagué en la constitució de comitès o comissions d'abast que buscaven garantir la defensa de la República. Dintre d'aquest context podem situar la confiscació de terres i fàbriques als legítims propietaris –que directament o indirectament es considerava que donaven el seu suport a la causa rebel– per part de sindicats i treballadors. Això comportà un procés de transformacions revolucionàries en la propietat i en l'explotació dels recursos econòmics, desapareixent el model capitalista i iniciant-se col·lectivitzacions al camp. Aquestes intervencions protagonitzades per l'UGT, CNT i el PCE generaren discrepàncies sobre la forma en què s'havien de gestionar. Les dues primeres entenien que s'havia de consolidar el procés revolucionari de manera simultània al desenvolupament de la guerra, però el PCE i altres sectors republicans esquerrans pretenien consolidar una República burgesa que centralitzés l'activitat econòmica i respectés la xicoteta i mitjana propietat capitalista per així afrontar amb major eficàcia el desenvolupament de la contesa. Ja el 8 d'agost de 1936 el govern prengué mesures d'urgència amb el decret d'intervenció de finques abandonades –que aniria ampliant-se posteriorment amb successius decrets– pel qual els alcaldes tenien la potestat i obligació d'intervenir temporalment les terres abandonades pels seus propietaris que serien entregades per al seu usdefruit per les organitzacions obreres constituïdes abans del 18 de juliol. Segons informaven els periòdics el 17 de desembre de 1937 les col·lectivitats de la CNT que predominaven en l'àrea del llevant eren aquelles que els seus membres percebien un salari. A ciutats com Dénia consideraven que no calia forçar la col·lectivització i que aquesta podia ser més escalonada, *que se pueda englobar el movimiento de los individualistas en la C.N.T. hasta que se convenzan de las ventajas del sistema colectivista*²⁷⁷.

Benissa no fou una excepció i l'Ajuntament procedí a adquirir de manera legal les terres que es consideraven abandonades i que passaren a estar gestionades per un organisme revolucionari encarregat de la col·lectivització en la que havien de pagar segons la quantitat i qualitat de la terra percebuda. Si hi havia una finca, primerament es buidava la casa enduent-se la majoria dels bens mobles els quals eren repartits entre els més necessitats com podien ser els ferits dels hospitals o els evacuats. La terra es dividia entre diversos individus pertinents al sindicat que les confiscava i passaven a administrar els vivers que hi havia en la propietat.

És evident que aquestes expropiacions eren percebudes com un robatori per part dels seus propietaris, doncs es generaven fortes tensions en el moment d'adquirir les terres. Però aquesta visió no era percebuda igual pels treballadors ja que donaven importància al fet de què aquestes parcel·les no foren descuidades durant la guerra sinó que, tot al contrari, es preocuparen per treballar i recol·lectar els productes de la part

²⁷⁷ HMV, *Fragua Social*, València, 27 de novembre de 1937; Aurora Bosch, *Ugetistas y libertarios. Guerra Civil y Revolución en el País Valenciano, 1936-1939* (València: Institut Alfons el Magnànim, 1983), 39 i 387; Fernando Quilis, *Revolución y Guerra Civil. Las colectividades obreras en la provincia de Alicante 1936-1939* (Alacant: Institut Joan Gil Albert, 1992), 51 i 243–244; Teresa Ballester, *La Segona República a Dénia*, 264.

que els pertocà. En les declaracions de postguerra de tots aquells qui treballaren la col·lectivitat mai ho veieren com una expropiació, sinó com una manera de guanyar-se la vida limitant-se a treballar allí on els manaven per cobrar un jornal. Alguns ciutadans als qui se'ls havia confiscat alguna propietat recorrien al Govern Civil per recuperar-la com el cas de la intervenció d'una propietat ubicada al carrer Maset que va ser ocupada pel gremi de fusters. Si bé en un principi el Consell Municipal havia estat d'acord en retornar-li-la al legítim propietari, posteriorment es contradirà al·legant que legítimament estava dirigida per l'UGT i CNT. També hi hagué conflictes entre aquells qui formaven part de la col·lectivitat ja que hi havia ciutadans a qui se'ls havia entregat una casa on poder viure però no li donaren l'ús per al qual se li havia cedit i la feren servir per a criar animals. Per aquest motiu l'UGT de Benissa sol·licità a l'alcalde que el forcés a abandonar la propietat²⁷⁸.

De totes aquestes intervencions, la documentació que ens ha aplegat en major abundància és la relacionada amb la col·lectivització que realitzà el PCE al poble. A finals de 1936 el PCE d'Alacant creà una organització agrària provincial denominada Federación Provincial Campesina per aplicar la col·lectivització agrària que estaven executant sindicats com l'UGT que era el més predominant. Com en moltes localitats de la comarca, a Benissa aquest organisme prendria el nom de Sociedad de Campesinos. Fou constituïda el 10 de gener de 1937 amb 146 socis i anà augmentant gràcies a que defensaven el cultiu individual i s'oposaven a les explotacions col·lectives que feien la resta de sindicats²⁷⁹. Això evidenciava que els comunistes benissers no apostaven per la revolució obrera i que seguien la lògica política que defensava el PCE per al conjunt de la República, la qual cosa li generà topades amb altres organismes col·lectivitzadors. Dit organisme estigué presidit per Pere Ivars i posteriorment per Eduard Ivars. Si bé aquest últim no sofrirà la repressió de postguerra, Pere serà processat per haver estat tercer tinent d'alcalde per Izquierda Republicana durant un breu espai de temps arran de la victòria del Front Popular i haver format part d'organismes i desenvolupat determinades tasques durant el conflicte bèl·lic²⁸⁰.

A la Marina Alta la Sociedad de Campesinos es convertí en una cooperativa i el mateix passà a Benissa, però a efectes pràctics tenia més bones intencions que resultats, com així es desprèn de la correspondència que es mantingué amb les esferes superiors provincials d'Alacant. Hi havia dos principals problemes que no es resoldran: l'aprovació dels estatuts i el subministrament d'aliments o energètics. A més, es pot observar com l'actitud cordial de les primeres cartes va perdent-se a mesura que avança el temps, fruit del desengany. La cara més visible d'aquesta il·lusió i futura frustració es troba en Joan Crespo Bañuls, secretari de la Sociedad de Campesinos de Benissa. El seu referent dintre d'aquesta societat serà Antonio Guardiola López, amb qui tenia relació

²⁷⁸ AGHD, sumari 7836, caixa 15552/3, 5v. i 16v.-17r.; sumari 9782, caixa 15904/20, 12v.; sumari 9093, caixa 15966/9, 20v.; sumari 7979, caixa 15593/6, 3r.; H MV, *Fragua Social*, València, 27 de novembre i 17 de desembre de 1937; AMB, 18 i 23 d'abril, 15 i 23 de juny de 1937, Correspondència, 1937.

²⁷⁹ La seua creació seria més tardana que altres pobles com Gata o Teulada on ja s'havia constituït al 36. Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 360, 362-363.

²⁸⁰ AMB, 25 de gener de 1940, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; Robert Llopis, "El partit comunista", *Llibre de Festes de Benissa* (2009), 128.

personal quan baixava a Alacant, però amb qui rares vegades podrà arribar a posar-se en contacte per carta ja que les seues sol·licituds seran gestionades per altres que estaven al seu càrrec²⁸¹. Les tensions anaren en augmentant quan el 5 de maig de 1937 Joan Crespo feia saber que no estaven contents amb l'acte que s'havia realitzat al poble perquè l'interventor no deixà clar el programa, per això sol·licitava que es tornés a executar, però aquesta vegada a càrrec del camarada Guardiola. El 4 d'agost mostrava el malestar i menyspreu que sentia el PCE de Benissa al fer saber als organismes provincials que l'acte que tenien programat per al dia 8 al poble no els convenia i que no volien que es realitzés a menys que fos Guardiola. Així mateix Pompilio Llopis feu saber el 30 de maig de 1937 al Comitè Provincial de la Federació Camperola d'Alacant que si bé a Benissa els seus afiliats no havien aconseguit de manera plena la part que els corresponia, estaven agraïts, i que al poble s'ho havien pres seriosament aconseguir el màxim rendiment en la producció²⁸².

Aquesta situació d'incompliment dels objectius promesos a nivell provincial acabà d'esclatar quan el 15 de juliol de 1937 el comunista Pasqual Giner es posà en contacte amb el Comitè Provincial de la Federació Camperola d'Alacant per fer-los saber que no estaven contents amb la gestió provincial per la manera en què alguns dels seus membres ho havien realitzat. Per això demanava que vingués a Benissa un delegat per a què gestionés la desorganització que hi havia per així poder actuar amb més claredat. A partir d'aquí un sofert Joan Crespo mantindrà correspondència constant amb les esferes superiors del PCE provincial amb l'objectiu d'organitzar la Cooperativa, però s'evidenciava que hi havia fortes carències i una mala gestió a nivell provincial, perquè constantment reclamarà una sèrie de necessitats que no seran solucionades. A més, el problema no sols es donava a Benissa sinó que es donava en altres poblacions de la Marina Alta. A pesar de totes aquestes desavinences, era evident per al PCE de Benissa que el seu desenvolupament depenia del què es feia a nivell provincial i per això el 26 de setembre de 1937 informaven que tal i com havien exigit, els camarades benissers procedirien a sembrar totes les terres però que necessitaven que se'ls subministrés productes per garantir l'èxit de la seua empresa²⁸³.

Aquesta falta de proveïment provocava inevitablement que els agricultors del poble es sentiren més atrets per la cooperativa que l'UGT havia constituït i que funcionava de manera més estable. I és que a l'igual que passava a nivell provincial, no hi havia bones relacions entre la Societat de Camperols controlada pel PCE i la Societat de Treballadors de la Terra controlada pels socialistes. Així es desprèn d'una carta enviada pel president de la Societat de Treballadors de la Terra Vicent Llopis l'11 de

²⁸¹ CDMH, PS Alicante, lligall 117/3, 116.; lligall 117 sense número datat el 14 de febrer de 1937.

²⁸² CDMH, PS Alicante, lligall 117/3, 103, 112 i 113.

²⁸³ El 26 de juliol de 1937 es dirigien al secretari general provincial per un assumpte que consideraven de gran importància i urgència ja que sol·licitava que se li entregaren les quantitats corresponents de blat i farina perquè estaven havent moltes queixes pels pobles per la mala gestió de la compra-venta. Així doncs, sol·licitava 150 sacs de farina, 200 de blat i dos sacs de sucre per a repartir entre els socis i que quedaria declarat on pertoqués. Per últim feia referència a què necessitaven 1.200 quilos de sosa càustica perquè tots els seus 157 afiliats treballaven la pansa, així que la necessitaven per a poder escaldar el raïm. En la carta del 27 de juliol de 1937 des de Benissa se li recordava a les estances superiors que la Societat de Camperols de Xaló seguien esperant els dos vagons de blat que tenien demanats. CDMH, PS Alicante, lligall 117/3, 104, 105, 115 i 118.

maig de 1937 a la Societat de Camperols de Benissa en què es queixaven de la carta rebuda el 23 de març *por parecer que su contenido no está relatado en los tonos de cordialidad de que tanto acordáis*²⁸⁴, i en la que manifestava que un camperol comunista benisser no tenia raó en les queixes que feia. Per tant havia de pagar la contribució que li corresponia per les terres que estaven al seu càrrec i als jornalers que tenia contractats. Per últim li recriminava que amb aquesta actitud no ajudava als treballadors que estaven en l'atur ni a la guerra en si. La generalització d'organismes que funcionaven com a cooperatives evidenciava la necessitat d'unitat que imposava la guerra, i per això la Federación Provincial Campesina acabà integrant-se a l'UGT. Al febrer de 1937 es consultaren les bases locals de Benissa les quals es mostraren quasi tots favorables a la integració, però no fou fins a l'abril de 1938 quan passaren a formar part definitivament de la Sociedad de Trabajadores de la Tierra²⁸⁵ (veure *Carta I* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió).

2.3.5. Les benisseres durant la Guerra Civil

La tasca educativa i legislativa republicana creà el context per a què s'anés construint, per primera vegada, a les dones com a un subjecte polític. Per al cas de Benissa, no es pot abordar la qüestió de gènere durant la guerra o la postguerra sense tenir en compte que ni es disposa de la mateixa documentació que la que fa referència als homes ni totes les dones tingueren el mateix pes en el seu conjunt. Per entendre el seu paper és necessari diferenciar aquelles que tingueren algun càrrec d'aquelles que seguiren en la mateixa situació prèvia a la guerra; aquelles dones que tancaren els seus marits dels qui quedaren lliures; així com d'aquelles que es trobaven en una situació acomodada de les que eren més humils. Tanmateix, les referències documentals que es tenen sobre dones que prengueren un paper actiu en la política és mínim, ni tampoc la documentació que versa al voltant dels homes les fa quasi referència, per la qual cosa queda clar que el paper de la dona en la direcció del poble fou més bé testimonial i auxiliar del que realitzaven els seus homònims masculins.

Existiren dones polítiques a Benissa amb consciència de gènere que volgueren participar en un món reservat als homes, però no aconseguiren arrastrar a la resta de la societat femenina. Així queda demostrat pel fet que no fou fins el 20 de gener de 1939 – i una vegada que quasi tot el equip del consell municipal havia estat mobilitzat per anar al front– quan accediren per primera vegada dones al càrrec de regidores. En aquest cas foren María Callejón Moya (PCE) i Teresa Baidal Jorro (FAI), si bé aquesta última sols assistí a l'última sessió del plenari abans d'acabar-se la guerra. María Callejón es

²⁸⁴ En la relació de noms on apareixen les fanecades que havia de sembrar cada afiliat, aquest camperol apareix com un dels que més va rebre ja que en tenia 10, molt per damunt de la resta de socis de la cooperativa. CDMH, PS Alicante, lligall 117/3, 123.

²⁸⁵ CDMH, PS Alicante, lligall 117/3, 114 i 123; Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, tesi doctoral vol. I, 363; Vicente Ramos, *La guerra civil 1936-1939 en la provincia de Alicante. Vol. III* (Alacant: Ediciones biblioteca alicantina, 1972), 159 i 246.

responsabilitzà de l'abastiment del poble fins el 8 de març de 1939 moment en què es retirà del Consell Municipal, per l'adhesió d'aquest al Consell Nacional de Defensa després del colp militar de Segismundo Casado. Per la seua banda Teresa Baidal Jorro s'havia convertit amb 35 anys en la tesorera de la Junta de protecció de la CNT al 1938²⁸⁶.

Com a excepció a aquesta activitat tardana, es troba la figura de Josefa Ribes Capó qui s'afilià al PS al febrer de 1936 i cofundà les JSU al maig del mateix any i passà a ser la seua secretaria. A partir d'aquí realitzà una intensa activitat política com així es desprèn en la seua intervenció en la Conferència Provincial de las muchachas socialistas unificadas al juliol de 1937. L'UGT provincial celebrà un acte en què intervingueren diverses representants tant des de l'executiva nacional com les representants locals. Segons descriuen els periòdics, en el saló hi havia pocs homes, doncs volia donar-se visibilitat a les dones. Les participants explicaren les activitats que es feien a les seues localitats, i en el cas de Benissa s'anuncià que en una setmana s'havien aconseguit recaptar 2.400 pessetes per ajudar a Euskadi. No es baladí que la notícia ressaltés que cap d'elles havia portat el discurs après, i que el més destacable era la seua senzillesa, amb paraules clares. A pesar d'aquestes bones intencions, el debat també tingué els seus moments tensos ja que una companya culpà de fredor a les seues companyes, les quals iniciaren un debat sobre la frigidesa femenina. Posteriorment Josefa passà a treballar a partir d'abril de 1938 en les oficines d'administració de l'hospital militar de Benissa²⁸⁷.

L'acció més important protagonitzada per dones fou la vaga espontània realitzada el 26 i 27 d'abril de 1937 a la que hagué de fer front el Consell Municipal. Es queixaven de la situació que es vivia i que la gestió que estava fent la comissió d'abasts no era justa perquè consideraven que es guardaven el menjar per a ells mateixos. El dia 26 un grup de dones, diverses vinculades de manera significativa a la dreta, impediren el treball a obreres i buscaren a altres veïnes per augmentar la protesta. Algunes d'elles obstaculitzaren la venda de peix en el mercat amb el pretext de què el preu era elevat. Acte seguit es dirigiren a l'església on estava la comissió d'abasts i després d'amenaçar als consellers que allí es trobaven i lesionar a un d'ells, tiraren al carrer els documents i mobiliari que hi havia. Com que a Benissa no hi havia suficients forces per impedir o reprimir desordres, l'alcaldia es dirigí al Govern Civil manifestant el que estava passant i demanant cossos de seguretat que garantiren el restabliment de l'ordre. Quan aplegaren les forces d'assalt sol·licitades, el Consell Municipal publicà un ban que

²⁸⁶ Segons estableix el diccionari biogràfic de la fundació Pablo Iglesias, Maria Callejón era simpatitzant socialista a Madrid, des d'on aplegà al 1933 partint de Granada junt al seu marit Juan Pérez Correa. Aquest morí durant la guerra en Talavera de la Reina (Toledo). Una vegada finalitzat el conflicte bèl·lic, fou detinguda i empresonada en las Ventas a la capital des del 4 d'agost de 1939 fins al 1944. Fou processada a consell de guerra fins que se li concedí la llibertat condicional. https://fpabloiglesias.es/entrada-db/24962_callejon-moya-maria/ [Consultat al juny de 2022]; AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 6v.; AMB, 31 de gener i 10 de març de 1939, Llibre d'actes dels Plenaris de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 23 i 33; AMB, 25 i 29 de gener de 1939, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; Mary Nash, *Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil* (Madrid: Taurus, 1999), 185.

²⁸⁷ HAMA. *Bandera Roja*, (Alacant), 24 de juliol de 1937; https://fpabloiglesias.es/entrada-db/33424_ribes-capo-josefa/ [Consultat al juny de 2022]; Robert Llopis, "Dones polítiques".

ordenava la retirada de les manifestants, però aquestes impediren que es pogués fer públic i exigiren als guàrdies d'assalt que realitzaren registres a cases d'alguns veïns, entre ells un regidor, sense que el consell municipal hagués donat l'ordre. Els registres donaren un resultat negatiu i en cap cas trobaren viviers amagats. Davant aquesta situació la vaga acabà quan les dones tornaren a la seua casa i les forces d'ordres marxaren, si bé els mobles de les oficines de la Comissió d'abasts quedaren escampats pel carrer.

Al dia següent tornaren a manifestar-se, sense tanta intensitat, i aquesta vegada es trencaren les cartilles que es feien servir per a la distribució d'aliments. Amb tot, les autoritats municipals consideraven que *ha quedado maltrecho y en ridículo [...] y en esa situación de mofa ha quedado el Consejo*²⁸⁸ i per això els regidors posaren a disposició del governador civil els seus càrrecs, però no hi hagué conseqüències més enllà d'establir unes bases per al funcionament del consell municipal d'abasts, si bé el 27 de maig de 1937 se li imposà un càstig a una veïna per haver arrancat de la porta del saló de sessions un anunci oficial relatiu a abasts²⁸⁹.

Tant durant la guerra com en la postguerra, seran les mullers dels detinguts les que gestionen els tràmits relacionats amb la reclusió. Per exemple, la sessió extraordinària del plenari del consell municipal del 17 de juliol de 1938 es dedicà a atendre diverses sol·licituds de ciutadans que tenien familiars en la presó d'Alacant. La gran majoria d'aquestes peticions procedien de les filles o dones els marits de les quals es trobaven en presó. Així mateix, les autoritats benisseres tindran en compte els rols de gènere a l'hora de procedir amb les mullers dels homes vinculats a la dreta com s'aprecia en les reunions que realitzà la Junta Qualificadora de Benissa. En una de les seues sessions es reuniren per tractar els recursos presentats pels ciutadans als quals se'ls pretenia confiscar propietats per la seua relació amb la dreta. En el cas de M.C., la Junta li retornà les terres expropiades respectant els béns o part dels que li pertanyien deixant clar que [...] *la Junta considera además irresponsable totalmente a la firmante, ya que el esposo, de carácter irascible, jamás hubiera tolerado se inmiscuyera en sus decisiones la esposa*²⁹⁰. Tanmateix, per a la vídua R.P., mare d'un soldat que havia desertat a files rebels, [...] *se la considera con razón cómplice e instigadora de todos los actos de su hijo; beata enemiga de todo progreso, siempre ha intervenido en todo chanchullo sacristanesco electoral en favor de la España Negra; por ello se propone la expropiación de todas las fincas de su propiedad y las de su difunto marido* [...] ²⁹¹. També tingueren importància les gestions realitzades per dones que residien fora del poble com el cas d'un grup de benisseres que passaren la guerra a l'Alger –lloc habitual

²⁸⁸ AMB, 27 d'abril de 1937, Llibre d'actes dels Plenaris de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 29r.-30r.

²⁸⁹ *Ibidem*, 37v.

²⁹⁰ AMB, 21 de novembre de 1938, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil.

²⁹¹ *Ibidem*.

on solien anar a treballar els cultius segons la temporada– i que durant la guerra no pogueren encarregar-se de les propietats que tenien al poble²⁹².

Certament una guerra actua com un accelerador del moment històric, produint una ruptura amb la quotidianitat. Aquests canvis es donaren més a les zones urbanes que a les rurals, però a Benissa també s'hi produïren. A nivell visual hi hauran canvis estètics, doncs certs testimonis afirmen que veieren algunes dones vestir un mono de treballadora o que portaven mocadors amb els colors de la CNT o UGT, segons el sindicat escollit, si bé alguns altres testimonis neguen que això ocorregués al poble. Així mateix, no hi ha constància que cap benissera acudís al front a lluitar com a miliciana. Segons alguns ciutadans, durant la guerra passaren grups exclusivament formats per dones de fora de Benissa que tocaven amb guitarres i altres instruments mentre cantaven cançons contràries a Franco i els seus militars per fer propaganda. En dites cançons es realçava a uns, s'atacava a altres, i es feia referència a la Pasionaria i altres figures republicanes que animaven a què els soldats seguiren lluitant en el front. Per cridar l'atenció, portaven vestits de colors rojos i cridaners.

Del que sí hi ha molts testimonis és que no es podia practicar la religió de manera pública, però això no impedí que la majoria de les dones tingués un rosari amagat per resar totes les nits, en alguns casos més per costum que per devoció. De la mateixa manera es realitzaren matrimonis o batejos religiosos en secret durant la guerra com els realitzats pels religiosos Justo Sendra Puigcerver i Francisco Sendra Ivars fins que fou assassinat²⁹³.

Les necessitats de la guerra comportaren la incorporació de les dones al món del treball. Amb la reorganització de l'exèrcit que emprengué Largo Caballero es buscà transmetre la imatge de la figura femenina maternal, no tant de caràcter físic, sinó social. Per al cas de Benissa, aquestes no s'incorporaren a les fàbriques, però si ho feren amb tasques auxiliars com ara treballar en menjadors o hospitals en la rereguarda. Dintre d'aquest rol de gènere de la dona com un ser maternal destaquen aquelles que realitzaren gestions de lactància durant la guerra i foren pagades pel Consell Municipal com ara Pasquala Crespo i Josefa Roselló²⁹⁴.

²⁹² Per aquest motiu sol·licitaven a l'alcalde que complís les seues voluntats. La ciutadana Elvira Ripoll Sala declarava –amb el consentiment del seu marit– que no es permetés que davant la mort de sa mare, cap hereu s'endugués res de la casa, i que delegava en la seua germana Teresa per a què s'encarregués d'aquesta gestió fins el seu retorn. No obstant, des de l'Ajuntament se li contestà que d'aquests fets particulars no se n'encarregaven, sinó que era la justícia qui ho feia, i l'assessoraven a l'hora d'aportar documents que acreditaren la seua voluntat. S'aprecia la preocupació de l'Ajuntament en el seu redactat al senyalar que no eren ells que es desenteniaven d'aquesta classe d'assumptes, sinó que no s'encarregaven d'intervenir. AMB, 28 de maig i 10 de juny de 1937, Correspondència, 1937. En altres situacions els pares estaven interessats en què els seus fills tornaren al poble, encara que fos durant la guerra, com fou el cas de Pere Ribes Ferrer, qui reclamava que tornés la seua filla Maria Ribes Ivars, qui s'havia traslladat al 1936 a l'Alger per ajudar a la seua germana Francesca –que vivia junt al seu marit el former Modesto Cardona–, per a poder ajudar a són pare. AMB, 17 de juny i 8 de juliol de 1937, Correspondència, 1937.

²⁹³ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Remigia Malillos Blanco, 32/13147, exp. 34, foli 6v.; Antonio Ferrer, *Beato Francisco Sendra Ivars. Una vida fecunda* (Calp: Parroquia Nuestra Señora Virgen de las Nieves de Calpe, 2002) 117.

²⁹⁴ La República seguia preocupant-se pels seus ciutadans i per això des de la Diputació Provincial d'Alacant el 30 de setembre de 1936 enviava les nòmines de les nodrisses que donaven lactància a bessons i fills de pares pobres. De fet,

La situació durant el conflicte bèl·lic fou molt complicada per a les embarassades. La guerra suposà haver de fer front a la separació del marit i sofrir l'angoixa de no saber si el tornarien a veure. Maria Planells Ivars portava dos anys casada quan el seu marit hagué d'acudir al front. En una de les ocasions que al seu espòs li donaren permís a Albacete, Maria anà a visitar-lo i es quedà embarassada. La situació a la què hagué d'enfrontar-se fou molt dolenta, a pesar de què en casa estaven els seus familiars recolzant-la, ja que per necessitats econòmiques, començà a treballar amb el trasllat de l'arròs i dacsas des d'Algemesí (València) a Benissa. Quan va arribar el moment del part, els metges i la comadrona que hi havia al poble estigueren tres dies amb ella però no pogueren ajudar-la a tenir al xiquet. Per aquest motiu hagué de traslladar-se a l'hospital d'Alacant portant-la sobre un matalàs en un dels camions de Muebles Ivars, però quan va arribar a l'hospital li varen dir que ja no hi havia res a fer, la criatura estava ja morta. I quan es va recuperar, va tornar a portar arròs i dacsas per poder ajudar al manteniment econòmic de la casa.

Així mateix, amb la creació dels hospitals a Benissa, un grup de dones treballà en qualitat d'infermeres. Un dels metges que fou destinat a l'hospital ubicat en el convent de les monges, Antonio Feliu, les va ensenyar a col·locar vendes, posar injeccions i a desinfectar material. Josefa Ribes Mas fou una de les que es posà a treballar en aquest hospital. Junt a ella, es varen incorporar moltes xiques benisseres, inclús dones que procedien de partides com Canor i que havien de tornar prompte a casa cada vesprada quan es feia tard. Alguna d'elles no anaven a treballar de manera voluntària, sinó que es veieren obligades pel context bèl·lic i per la necessitat de salvaguardar la imatge, doncs les autoritats municipals consideraven que venien de famílies de senyorets i havien d'aprendre a treballar. Segons testimonis, a pesar d'aquesta obligatorietat i el temps dedicat, aquestes ciutadanes acabaren treballant de bona gana i agradant-los la seua feina d'infermera i d'ajudar als malalts. El fet de contar amb treballadores del poble feia que els benissers que havien sigut ferits i traslladats a l'hospital establiren confiança davant els durs moments. Bon exemple es troba amb el que li ocorregué a Josefa amb un dels seus pacients qui al voreu rodejat d'altres afectats no naturals del poble, no parava de cridar per a què el socorregués, passant-se moltes nits sense dormir preocupat per què el pogueren matar, si bé sobrevisqué a la guerra. A pesar de complaure's amb la seua feina, el volum tan elevat de feina feu que Josefa Ribes Mas li entrés un mal al genoll que la va obligar a anar a València per a ser tractada amb rajos. Quan va tornar al poble recuperada de la seua afecció, l'hospital ja havia sigut traslladat al xalet de Feliu a l'altra punta del poble, on havien traslladat els pacients més greus²⁹⁵.

el 18 de gener de 1937 des de la Diputació els recordaven que seguien pendent de pagament els honoraris de les nodrisses, el segon, tercer i quart trimestre de 1936 i encomanaven a l'alcalde que les pagués. Tanmateix, des del Consell Municipal no emplenaren bé el formulari i se'ls seguia reclamant que abonaren els trimestres corresponents, però per a abril del 37 ja estava tot regulat. AMB, 30 de setembre de 1936, Correspondència, 1934-1936; AMB, 18 de gener, 27 de març i 7 d'abril de 1937, Correspondència, 1937.

²⁹⁵ Més informació sobre els funcionament dels hospitals en Robert Llopis, *Brigadistes. Les Brigades Internacionals a Benissa i Dènia (1937-1938)* (València: PUV, 2020), 136-147.

Durant la guerra les dones també podien apuntar-se a la bossa de treball, si bé potencialment se les cridava per a estisarar. No sols depenien d'aquest canal per obtenir treball, sinó que a vegades els mateixos raimers posseïen un representant que anava buscant a dones per a treballar la vinya. Durant la guerra, l'església s'havia convertit en un magatzem on es despatxava els productes racionats. L'espai on els creients seguien les misses fou ocupat per taules llargues plenes de pansa i on treballaven les vinyes les dones. Era una manera d'obtenir un sou extra durant la contesa, pagant-los pels quilos que hagueren treballat durant la jornada.

A pesar del desenvolupament d'aquestes tasques, les benisseres principalment es dedicaren a cuidar la llar i realitzar totes les tasques necessàries per al seu bon funcionament. La seua feina es caracteritzà per la multifuncionalitat on la neteja i la compra al mercat era compartida entre la mare i les filles. Les més menudes no tenien tanta responsabilitat, però quan ja eren fadrines realitzaven les mateixes tasques que la mare, com podia ser llavar la roba. Algunes famílies disposaven de safareig en sa casa i no havien de desplaçar-se, però d'altres havien d'anar al que tenien més prop com el d'Orxelles o Santa Ana. Com la roba pesava tant i les distàncies eren considerables, entre ties i cosines solien ajudar-se per poder portar-la. La costum a Benissa era canviar la roba el dissabte o el diumenge i portar-la a netejar el dilluns. En guerra feien el sabó en casa perquè no estava a la venta. Per a elaborar-ho, agafaven la morca i l'oli que no era per a menjar i li posaven sosa càustica d'escaldar, coneguda com trementina. Ho abocaven tot en un llibrell i amb una canya grossa començaven a remenjar-ho fins que collava, moment en què ho depositaven dintre d'unes caixes. Finalment, quan s'assecava ho tallaven en pastilles.

Una altra de les tasques que es convertí en habitual durant la guerra per a les dones fou la d'acudir a fer cua per al racionament. Aquestes passaven llargues hores esperant la seua ració de pa, al que havia de sumar-se-li el fet de què es generaven tensions per no respectar la cua o perquè es produïen situacions en què homes majors assetjaven a una jove a la cua, la qual cosa provocava les queixes dels veïns de ser uns poca vergonya.

També les dones tingueren un paper important en l'activitat de l'estraperlo durant i després de la guerra. Per exemple, es troba el cas d'un ciutadà benisser a qui destinaren al seu fill guàrdia d'assalt a Silla (València). Aquest començà a fer viatges a dit poble per veure al seu fill i entrà en contacte amb l'amo de la cambra arrossera, qui li expressà el temor de què la ciutat fos bombardejada, així que li demanà si podia acollir a la seua dona i les seues filles en la seua casa de camp a Benissa. El ciutadà benisser acceptà, i a canvi, l'amo de la cambra arrossera els oferí una gran quantitat de menjar que ocupava tot un carro. Per a portar endavant aquesta operació sense que s'assabentaren les autoritats republicanes, calia que la filla del ciutadà benisser i el seu nebot i neboda simularen ser treballadors del camp. Les joves es posaren barrets i davantals per semblar camperoles i eixiren de Benissa direcció a l'encreuament de Cinc Germanes on hi havia un hostal, a l'entrada de Tavernes de la Valldigna (València), on passaren la nit. Una vegada a Silla ompliren el carro amb fesols i arròs i després el

cobriren d'herbes verdes que varen segar per a què paregués que era menjar per animal. Al tornar cap al poble feren nit a El Verger i a l'endemà arribaren a Benissa amb tota la carga sense haver despertat sospites.

Així doncs, el rol de la maternitat traspassà de l'àmbit familiar a l'àmbit social on la dona devia mantenir la família buscant aliments i era aquella que cuida al soldat ferit o la que plora al fill mort. Si els homes foren els qui de manera voluntària o obligatòria hagueren d'acudir el front, foren les dones les que sofriren la seua absència i hagueren de sofrir el dol. Ana Planells Ivars recorda com el seu germà Josep –de professió fuster– se n'anà voluntari al front tot content junt amb altres benissers davant la negació dels seus pares. Però quan tornà amb el primer permís, el semblant li havia canviat perquè s'adonà el que era una guerra. Posteriorment fou mort en el front de Guadalajara el 3 de desembre de 1936²⁹⁶. El record del ser perdut feu que es veiés el seu gest d'ordenar, engreixar i arreglar les ferramentes quan estigué de permís a casa, com una forma de d'acomiar-se de la vida que havia tingut. Ana recorda que, *mon pare es matava a bacs, es matava a bacs des de primer hora i després quan va faltar encara muntó més. I ma mare estava igual o pitjor però a voltes havia de [contenir-se] per no donar-li més mal a mon pare*. Com Josep fou un dels primers benissers morts en combat, els qui havien compartit trinxera amb ell no sabien com donar aquesta mala notícia a la família i un amic d'ell escrigué una carta afirmant que si Josep no escrivia és perquè li havien ferit als dits, però quan la carta arribà al poble, les autoritats ja li havien anunciant la seua mort. Posteriorment fou mobilitzat el seu germà Jaume qui fou ferit a la cama, però fou traslladat a l'hospital del convent de Benissa, la qual cosa suposà una alegria per ell i la família i li permeté sobreviure a la guerra.

Ana fou una de les tantes dones que hagué de vestir de dol amb un mocador negre al cap per la mort d'un familiar, però aquesta visió trista contrasta amb la d'altres ciutadans que no volien acceptar la pena, doncs recorda que anava a l'escola amb aquesta indumentària i la seua mestra li cridava que es retirés el dol, a la qual cosa es negava perquè era sa mare qui li l'havia posat i aquesta li replicava: *¡Ahora tu madre soy yo, quítate el pañuelo!*

En quant a l'educació, l'esclafit de la guerra trastocà la vida acadèmica tal i com la coneixien. Fins aquell moment moltes alumnes havien acudit al col·legi de les monges, o a "Les costuretes" que es trobava ubicat a l'edifici de la Llotja, estant com a personal docent tres mestres, destacant Juana Bernabé Martínez i Leonila Gil Arnau. Però a partir de l'estiu de 1936 moltes d'elles passaren a estudiar en l'edifici de les Escoles Graduades.

Segons alumnes de l'època, els mètodes pedagògics utilitzats en el grup de les xiquetes no eren innovadors. Per posar un exemple, els controls que els realitzaven les monges abans de la guerra consistia en posar-les en un rogle i començaven a fer preguntes a veure qui contestava, qui responia correctament passava davant i la resta quedaven darrere. La guerra apartà a les religioses de l'educació i feu que fos el

²⁹⁶ Més informació del personatge històric en Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 123.

personal docent que havien cursat estudis pedagògics per ser mestres els qui lideraren la nova educació que amb tant d'anhel perseguia la República. No obstant, aquesta actitud passiva es repetí en altres docents i fins i tot n'hi havia que en tot el curs no feien ni un sol control. Des del punt de vista de l'alumnat, tampoc hi havia motivació per la seua professió. Segons expliquen diverses alumnes, la mestra posava una operació matemàtica a la pissarra per a què els alumnes la solucionaren. Com la docent tenia dos fills es centrava en atendre'ls mentre la resta de xiquetes xarrava i jugava sense prestar cap interès. Sols aquells qui eren més aplicats en l'estudi realitzaven l'operació, però la resta no aprenia. Significatiu és el cas d'un testimoni que al llarg de la guerra aprengué a llegir, multiplicar, restar i sumar, però no a dividir. El que sí fou una novetat és que tant els xiquets com les xiquetes madrilenyes que s'havien refugiat al poble acudiren a l'escola junt als alumnes benissers, entre els quals hi hagué bona amistat i saberen adaptar-se a la nova situació que els tocà viure.

Aquesta educació descrita que reberen les alumnes benisseres als col·legis públics, contrasta enormement amb les que impartí de manera privada el professor universitari Bartomeu Cabrera Bertomeu junt a la seua dona i la institutriu que tenien per a la seua filla. Es posaren a viure al xalet de la senyoreta Clara Cabrera i donaven classes particulars que milloraren l'educació de tots els joves indistintament del seu sexe. Aquests impartien idiomes i cursos de taquigrafia i estaven totalment enfocats en l'aplicació posterior d'aquests estudis en el món laboral. Fins i tot, quan s'acabà la guerra, Bartomeu proposà a la família de l'alumne Salvador Roselló que podia endur-se'l a Madrid per continuar els seus estudis i obtenir una carrera, ja que ell el veia amb molt de potencial per obtenir una llicenciatura, però sa mare no volia separar-se del seu fill, i finalment es quedà a Benissa.

A partir d'un informe elaborat per la CNT el 15 de març de 1937 es pot establir que el nombre de xiquetes que s'havien matriculat a l'escola era superior als dels xiquets i no obstant, assistia el 73% dels xiquets i sols un 62% de les xiquetes (veure *Taula I* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió). L'explicació a aquest fenomen es devia a què com les mares havien de desenvolupar tantes tasques, les joves s'encarregaven de cuidar als germans menuts a més d'altres feines, la qual cosa acabava sent incompatible amb l'assistència al col·legi. Això explica perquè els resultats acadèmics de les joves era pitjor així com el seu nivell d'abandonament. Tot això desembocava en què una part d'elles decidís deixar l'escola i començar a aprendre a cosir, ja que no li trobaven sentit a l'aprenentatge. Aquesta situació queda ben exemplificada en casos com el de Generosa Roselló Crespo. L'arribada de la guerra li sorprengué de manera sobtada i feu que no s'adaptés bé a aquesta nova escola a pesar d'estar-hi dos anys, i per això sa mare li proposà continuar aprenent a cosir de manera particular. Aleshores passà a treballar a càrrec del sastre Antonio Moll amb qui començà a guanyar un bon jornal i prosperà. En la sastreria disposaven de màquines i planxes i treballaven unes quatre dones, però en temporades fortes podia arribar a haver-ne fins i tot vuit treballadores ja que donava servei a altres pobles com Teulada o Xaló, però

sobretot a Benissa i Calp. La temporada de majors beneficis estava relacionada amb les festivitats religioses.

També hi hagueren altres benisseres que decidiren exercir la seua professió de modista. Vicenta Llopis Crespo aprengué l'ofici gràcies a una refugiada madrilenya que li ensenyà a confeccionar vestits. Al 1942 amb 18 anys començà a elaborar-los pel seu compte per a veïns del poble i d'altres localitats com ara Calp, Xaló o Teulada. Era tan forta la demanda de clients que havia de treballar des de bon matí fins altes hores de la nit per poder arribar a entregar els encàrrecs que li feien. Gràcies al seu esforç i al treball del seu marit Pere Ivars Roselló tragueren a la família endavant.

En resum, la guerra suposà la transformació de determinats aspectes que es consideraven inerts a les dones com pogué ser la seua relegació a l'àmbit privat, però aquestes alteracions foren limitades i moderades. Algunes dones accediren a la política –o almenys es polititzaren– però la majoria continuà amb els models de vida establerts. Si bé el resultat de la guerra suposà el retorn als models tradicionals de dona domèstica, demostrà les capacitats que tenien les benisseres per canviar-ho.

2.4. Organismes de repressió republicana

Una vegada hem pogut veure quina va ser la trajectòria de Benissa en els primers dies de la Guerra Civil així com els seus aspectes polítics i socials, ara podem afrontar una realitat específica com són els organismes de repressió republicana, que alhora, és l'eix d'aquesta tesi. El seu punt de partida institucionalment es trobà en la Junta de Qualificació i la Delegació d'Informació Popular. Per a gestionar les finques que s'havien confiscat des de l'inici de la guerra, s'ordenà que en cada poble es formés una Junta Qualificadora integrada per l'Ajuntament, el Comitè del Front Popular i una representació de cada una de les organitzacions sindicals d'obrers del camp i agrupacions de cultivadors. Aquest organisme havia d'estar constituït pel novembre de 1936 però a Benissa tardaria un mes més en formar-se, a l'igual que en altres pobles com Dénia que en el mes de febrer de 1937 encara no s'havia creat. Una vegada format, des de la Junta Provincial s'elaboraren llistes de propietaris que hagueren col·laborat de qualsevol manera amb els rebels; se'ls considerava enemics de la República així com als seus cònjuges. Per a executar aquesta disposició, les juntes locals havien de realitzar un informe on detallaven el per què eren enemics, no podent-se limitar sols a acusar-los. Per aquest motiu les seues finques quedarien expropiades a favor de l'estat, el qual les cedia a camperols del mateix terme municipal. No obstant, la Junta Qualificadora de Benissa no buscarà demostrar quins veïns eren considerats enemics de la República, sinó que serà des de les esferes superiors provincials des d'on es pressionarà demanant informes dels suposats desafectes o a partir de denúncies puntuals realitzades per particulars.

De fet, el 4 de maig de 1937 des de la Delegació d'Alacant de l'Institut de Reforma Agrària es demanava als ajuntaments de la província que se li remeteren actes

de la constitució de la Junta Municipal Qualificadora i la relació de propietaris desafectes per així normalitzar el funcionament de tot allò referent a les finques confiscades. Tanmateix, el 16 de setembre de 1937 des de Benissa encara no havien enviat cap informe, i com tardaven tant, el 3 de febrer de 1938 la Junta Qualificadora Provincial envià una circular demanant que les juntes qualificadores locals es donaren celeritat²⁹⁷. Aquesta situació denota que o bé havien omès la petició o que no hi havia interès en transmetre a les esferes provincials aquells qui podien ser contraris a la República perquè no tingueren conseqüències. Com a nivell local no actuaven, les ordres s'executaven des d'Alacant, la qual cosa provocà xocs entre ambdues ja que al cap i a la fi eren les autoritats del poble les que coneixien a aquells que se'ls anava a expropiar.

Una bona mostra d'aquestes tensions les trobem l'11 de setembre de 1937 quan el Consell Municipal de Benissa dirigí una queixa contra la Comissió politico-social per unes detencions. Exposaven que el Consell Municipal estava format per totes les forces antifeixistes i tots ells eren defensors de la República, per aquest motiu no entenien perquè s'havien presentat a Benissa una sèrie d'agents o personal de policia que procediren a la detenció de nombrosos veïns, que si bé eren de dretes, no havien fet cap acte en contra de la República, arribant fins i tot a amenaçar i a molestar alguns regidors. El Consell considerava improcedent la manera en què s'havien realitzat les coses i es queixaven de què no podien intervenir en aquests tipus d'assumptes, i que si ho feien, no se'ls tenia en compte. Per tot això amenaçaren amb dimitir, i exigiren deixar sense efecte aquestes detencions i tornar a tenir l'autoritat. En contrapartida, quan els tribunals d'Alacant anaven a processar a algun benisser es sol·licitava que l'Ajuntament enviés a representants, els quals eren escollits entre els seus regidors²⁹⁸.

El 17 d'abril de 1938 la Gaceta de la República publicà una relació de noms de benissers que havien estat classificats com enemics de la República i que ascendia a un total de 32 ciutadans. Tots ells o formaven part de la classe benestant del poble o estaven estretament vinculats a la dreta. Si en l'any 37 el Consell Municipal es queixava de no tenir quasi potestat en els temes relacionats amb la depuració dels elements que es consideraven contraris a la República, al llarg de 1938 passarà a debatre al voltant dels acusats de desafectes en quasi tots els seus plenaris. Significatiu és el fet que a partir del moment en què l'Estat actuà contra els ciutadans que se'ls considerava potencialment perillosos pel règim, el Consell tingué més presència en aquestes actuacions i actuà més benèvolament. El dictamen d'aquestes discussions es resolía quasi en la seua totalitat a favor de l'acusat, fins i tot amb persones que clarament no recolzaven la República. En

²⁹⁷ El 26 de novembre de 1936 des de la Prefectura d'Alacant del Servei Agronòmic li feien saber a Benissa que la Junta Qualificadora local havia d'haver estat constituïda per al dia 14 de novembre, i que al poble encara no s'havia fet i per això li sol·licitaven que es formés. AMB, 2 i 26 de novembre de 1936, i 3 de febrer de 1938. Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; AMB, 4 de maig i 16 de setembre de 1937 Correspondència, 1937; Gaceta de Madrid, 2 de novembre de 1936; BOPA, 5 de novembre de 1936; Teresa Ballester, *La Segona República a Dénia*, 262-263.

²⁹⁸ AMB, 11 de setembre de 1937, República (1936-1938). Assumptes refugjats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació, caixa 498; AMB, 3 d'abril de 1937, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 27v.

alguns casos els familiars presentaren un escrit en què manifestaven que l'afectat no era un feixista ni havia recolzat el cop d'Estat i per això demanaven informes favorables. I així ho executà el Consell Municipal el qual per unanimitat redactà un escrit on s'asseverava que a pesar de ser de dretes, eren persones de bona conducta i amants de l'ordre, i que des de què havia esclatat la guerra es trobaven inactius; per això no se'ls podia considerar enemics de la República. Entre els informes més negatius destacaria el d'un capellà al qui se li retreia que la seua conducta *era la propia de un capellán o sea utilizar un procedimiento oscurantista en sus actos. En cuanto a lo que [se] observó a partir de 16 de febrero de 1936 nada se puede decir, pues si es que residió en esta villa, seguramente estuvo oculto hasta su desaparición*²⁹⁹.

A mesura que avançava la guerra cada vegada foren més habituals els informes fins al punt que a partir de mitjans de 1938, quan la República tenia pràcticament perduda la guerra, ocupava pàgines senceres dels plenis i es presentaven escrits en què sol·licitaven la llibertat de benissers que es trobaven detinguts a Alacant. Tot això reflexa que les decisions locals al voltant d'aquells que es consideraven desafectes anaren guanyant pes front a les provincials i que aquestes anaren en la gran majoria de casos en benefici de l'afligit. Així mateix, des d'Alacant es sol·licitaren informes per part de les administracions per saber si aquells qui desenvolupaven tasques municipals podien anar en contra de la República, afectant a qualsevol escala com carters, metges o cossos de seguretat. Per a què pogueren mantenir el seu treball calia que una figura del Consell Municipal donés el seu vist i plau, per això determinats regidors els acompanyaven a la capital de província per intervenir i aconseguir deixar sense efecte les resolucions negatives. També antigues figures republicanes es veieren afectades com el qui fou el primer alcalde republicà a Benissa, Gaspar Mayor Martínez, qui va ser considerat desafecte el 31 de març de 1937, si bé no va ser empresonat³⁰⁰.

La Junta Qualificadora de Benissa estava integrada per representants de tots els partits i sindicats que conformaven el Front Popular que procedien de l'alcaldia, Comitè del Front Popular i els mateixos sindicats, però al llarg de la guerra van haver eixides i noves incorporacions, on aquests últims van jugar un paper clau a l'hora de proposar determinats ciutadans. Al poble es realitzaren diverses reunions al saló d'actes de l'Ajuntament però en la documentació consultada no pot esbrinar-se fins quin punt hi havia una implicació personal per part dels individus que conformaven dites comissions ja que durant la Guerra Civil interessarà mostrar una imatge d'oposició a la dreta i de compliment amb els valors republicans, mentre que en la postguerra s'exposarà com un organisme que permetia encobrir a gent contrària a la República. La manera d'actuar

²⁹⁹ AMB, 4 de maig de 1938, Llibre d'Actes dels Plenis de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 61–62; Gaceta de la República, 17 d'abril de 1938, nº 107, 356.

³⁰⁰ AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 22v.; AMB, 30 de març de 1937, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 15 d'abril de 1936 al 9 de setembre de 1937, 25v.–26v.; AMB, 7 d'octubre i 17 de novembre de 1937, i 1 de juliol de 1938, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 9, 22 i 78; AMB, 7 i 21 de desembre de 1938, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 9 i 14.; AMB, 12 de gener, 27 d'abril, 2 de juny, 19 d'agost, 9 de setembre i 7 de novembre de 1937, Correspondència, 1937; AMB, 13 de gener de 1937, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil; CDMH, PS Antecedents, lligall 17, exp. 29, foli 41.

d'aquesta junta consistia en llegir les acusacions que hi havia contra els veïns assenyalats i debatre com procedir amb cadascun d'ells, sent el major castic el que foren processats amb la possibilitat d'acabar en presó. Quan una persona era considerada feixista, la Junta de Col·lectivitats de la terra procedia a col·lectivitzar les seues propietats, encara que la família d'aquest continués vivint allí, i les contribucions de les terres seguien cobrant-se³⁰¹.

A l'hora d'obrar la Junta Qualificadora es basava molt en l'actuació que havien tingut els soldats en el front; si un soldat havia desertat, se li responsabilitzava a la seua família de còmplice i els expropiaven. També es veieren afectats aquells ciutadans que se'ls considerà enemics de la República i s'havien amagat per evitar represàlies. Aquests elaboraren enginyoses estratègies per evitar que les seues propietats foren confiscades per haver-les abandonat. Un falangista que portava quasi tota la guerra amagat, va ser classificat com a feixista i es procedí a confiscar els fruits i les seues terres. Per evitar-ho, es posà d'acord amb una veïna i feu que aquesta ocupés sa casa en qualitat d'inquilina i en dues dependències guardà tots els mobles i robes que li pertanyien. Però aquesta idea no funcionà ja que un membre del PCE acabà ocupant la seua casa, si bé a l'acabar-se la guerra li pagà 125 pessetes en concepte de lloguer anual, segurament per evitar ser denunciat. No obstant en la postguerra es denunciarà a tot aquell qui havia format part d'aquests organismes de depuració. Alguns ciutadans com Josep Ivars Ibáñez tingueren simplement papers de vocals en la Junta Qualificadora i es limitaren a signar acords que s'havien aplegat per unanimitat. No obstant, en la postguerra serà acusat per haver estat present, encara que sols havia acudit a dos juntes i no havia tingut cap relació amb altres organismes³⁰².

En conclusió, els organismes de repressió de la República també actuaren com els franquistes en tant en quant es culpà als ciutadans que es consideraren contraris a la seua causa. Tanmateix hi ha clares diferències entre la manera d'actuar d'uns i d'altres. Per una banda sols se'ls expropiarà i no se'ls iniciarà un procés judicial contra aquests per la seua ideologia, a més que se'ls deixava presentar recursos que en alguns casos sí que eren acceptats i se'ls tornava la terra. El que es dedueix a partir de l'estudi de l'únic document que es conserva de les sessions celebrades per la Junta Qualificadora és que a pesar de què la reunió es produí al maig de 1938 i la guerra s'acabà a l'abril de 1939, a cap de tots els processats se'ls confiscaren les terres. Per tant, a partir d'aquest punt de

³⁰¹ La Junta Qualificadora realitzava reunions qualsevol dia de la setmana, inclús els dies de festa. El llenguatge usat en la redacció dels documents contra els recursos que presentaven els afectats reforça la visió negativa que es tenia contra aquells a qui es considerava contraris a la República. En un dels casos en què es produí la deserció del seu fill, es considerava que l'implicat [...] *se trata de un [e]lemento político al servicio siempre de los enemigos de la República, como unos [sic] de los más: de impostura califica la Junta el hecho de que "ignoraba la deserción de su hijo" ya que como todo cacique, ejercía sus funciones dictatoriales, en el interior de su casa, con más saña (si cabe) que en el exterior; por lo cual la Junta considera realizó el desertor tal acto, de acuerdo y amparo por su padre.* Posteriorment, el 27 de juny de 1940 declararen tots aquells qui es veieren perjudicats per les decisions preses el 17 de maig de 1938 per la Junta Qualificadora. La majoria al·legaren que se'ls anava a confiscar les terres amb l'argument de què eren facciosos. També es produïren detencions quan ciutadans forans es refugiaren en cases de camp del poble sense motiu aparent. AGHD, sumari 8754, caixa 15969/4, 3v.-4v., 5v., 15v.-17v.; AMB, 22 de febrer de 1937, Correspondència, 1937; CDMH, PS Madrid, lligall 491/3, 41.

³⁰² AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 22v.; sumari 8761, caixa 15962/3, 2v.; sumari 4167, caixa 15301/8, 6v., 27v., 38v. i 45v.r.

la guerra, la Junta Qualificadora actuà oficialment contra les persones vinculades a la dreta per donar exemple, però en realitat no les perjudicà. Aquest plantejament queda reforçat pel fet de què a Benissa sols foren declarades com a desafectes dos persones, sent el segon poble amb menor nombre pel que fa aquest fet, sols per davant de Ràfol i darrere d'Ondara que ascendia a nou persones. De tota la Marina Alta Dénia fou la que més amb 108 persones. La historiografia arriba a la conclusió que les persones jutjades per Tribunals Populars no foren els grans propietaris o industrials enemics del règim, els quals havien fugit, sinó dirigents polítics, religiosos i camperols simpatitzants de dreta³⁰³.

També a Benissa existí la Delegació d'Informació Popular que s'encarregava d'elaborar informes sobre els soldats que eren enviats al front, afectant sobretot a aquells que se'ls relacionava amb famílies dretanes. S'atribuïa que en formaven part membres del Consell Municipal, si bé no hi ha proves feaents que ho corroboren. Aquests informes no sols emanaven des de les autoritats del poble, sinó que també en el front de batalla s'interrogava als soldats per saber el compromís que tenien altres soldats del mateix poble amb la República³⁰⁴.

A l'igual que a la resta de la Marina Alta, a Benissa hi hagué també una repressió legal en la què es detingué a persones vinculades a la dreta o religiosos per a ser posteriorment jutjats per un Tribunal Popular a Alacant per ser considerats perillosos i col·laboradors amb els rebels. Des d'un punt de vista legal, aquesta fou la tònica habitual al llarg de la guerra a Benissa, amb l'única excepció quan durant dos dies, entre el 12 i 14 d'agost de 1936, es feren servir les Escoles Graduades com una presó on es tancaren un gran nombre de ciutadans destacats en les files dels partits de dreta, però que foren alliberades sense més complicacions. Segurament aquesta excepcionalitat ve donada perquè fou en els moments inicials de la guerra quan començaren a arribar les primeres informacions del que estaven fent els militars insurrectes en les seues rereguardes, i per la pràctica desaparició de l'Estat republicà amb la seua administració i justícia, en benefici dels comitès locals que s'havien format. Tal i com cita T. Ballester, a la Marina Alta foren detingudes en els primers dies de guerra persones declaradament dretanes que foren traslladades a Alacant per ser jutjades per Tribunals Populars, la qual cosa els permeté no ser víctimes de la repressió incontrolada que es produiria a partir d'agost de 1936³⁰⁵.

Els Tribunals Populars foren aprovats el 28 d'agost de 1936 i el 2 de setembre quedaren constituïts a la ciutat d'Alacant, però no començaren a actuar fins el 6 de setembre, tal i com recull el *Diario de Alicante*. Els judicis eren públics i apareixien relatats a la premsa d'Alacant. Hi havia testimonis d'ambdues parts que eren citats a declarar sota pena de multa econòmica i existia tant la figura del fiscal com la de la defensa. Com a testimonis de càrrec o descàrrec eren enviats membres de la Junta

³⁰³ Glicerio Sánchez, *Justicia y guerra en España. Los tribunales populares (1936-1939)* (Alacant: Institut Joan Gil-Albert, 1991); Teresa Ballester, "La repressió durant la Guerra", 24-25.

³⁰⁴ AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 29v.r.; sumari 7840, caixa 15551/7, 2r. i 9r.; sumari 4392, caixa 16277/12, 2v.

³⁰⁵ Teresa Ballester, "La repressió durant la Guerra", 9, 10-11, 23.

Qualificadora. Així doncs, en general hi havia rigor i les penes imposades fins i tot foren lleus per als temps que s'estaven vivint. No obstant, els Tribunals Populars tenien un funcionament un tant caòtic per la falta de formació jurídica dels seus membres i s'allargaven molt perquè tots ells podien esplaiar-se. La tendència general de les seues sentències era la d'indulgència, i en molts casos, a pesar de què es podia condemnar a mort, se'ls commutava per pena de presó. Segons T. Ballester, les sentències d'aquests tribunals en relació a ciutadans que foren considerats enemics de la República procedents de pobles pròxims com ara Dénia, Pego, El Verger o Pedreguer, en conjunt, foren justes i la majoria d'ells tornaren a casa després de complir el temps en presó. Després d'aquesta primera fase en què els tribunals populars realitzaren judicis massius, es passaren a realitzar judicis organitzats pel Tribunal Jurado de Urgencia³⁰⁶.

En el cas de Benissa, ja el 17 d'octubre de 1936 apareixen en els periòdics el primer grup de quatre benissers processats per tribunals populars. Se'ls acusava de recolzar als rebels, però en les seues declaracions la majoria negaren haver pertangut a cap partit o moviment que donés suport al colp d'estat, i com a molt afirmaren que alguna vegada havien acudit al convent dels franciscans. Els testimonis presentats declararen en termes favorables, limitant-se a afirmar que pertanyien a partits conservadors, però que no havien actuat contra la República. El fiscal retirà l'acusació contra els processats i sol·licità que aquests quedaren subjectes a la jurisdicció del nou jurat especial que en breu anava a constituir-se. Finalment l'11 de novembre de 1936 se'ls condemnà a la pèrdua de drets civils i polítics, privació de càrrecs públics i a tres anys de treball obligatori amb pèrdua de llibertat. A més, a tres d'ells se'ls imposà una multa de 50.000 pessetes i a un altre de 3.000. Posteriorment al maig de 1937 el tribunal d'urgència absolgué a tota la comunitat del convent dels franciscans³⁰⁷.

Un altre procés destacat que es celebrà en els Tribunals Especials d'Alacant fou el que es realitzà en contra d'una família de botiguers benissers. L'inici del conflicte s'inicià quan el comptable portuguès Enrique Ferreira Pinto-Basto tingué problemes per adquirir productes de la tenda que aquests regentaven ja que li negaren la compra d'una serra, fet que provocà que Enrique amenacés al fill d'aquesta amb que els denunciaria. Segons Enrique, als pocs dies se li presentaren dos policies i li preguntaren si era veritat que se li havia negat la venda d'alguns gèneres i contestà afirmativament, la qual cosa suposà que quedaren confiscats tots els productes de l'establiment i que el 6 de juliol del 1937 foren detinguts la mare i el fill d'aquesta família de botiguers. Quan es celebrà el judici en el Tribunal Especial d'Alacant Enrique i un altre regidor assistiren com a testimonis. A la mare no li imposaren cap pena però el fill fou sentenciat a un any de treballs forçats en un batalló disciplinari i a pagar la multa de 50.000 pessetes en efectiu per haver amagat productes i no estar predisposat a col·laborar amb les autoritats

³⁰⁶ AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 3r. i 22v.; HAMA. *Diario de Alicante*, (Alacant) 28 d'agost, 2 de setembre i 6 de setembre de 1936; Teresa Ballester, *La Segona República a Dénia*, 289–294; Paul Preston, *El holocausto español*, 329; Teresa Ballester, "La repressió durant la Guerra", 9, 10–11, 23.

³⁰⁷ Glicerio Sánchez estableix en la seua obra que varen haver quatre processats benissers pels jurats d'urgència. Sent aquest nombre clarament inferior a la resta de localitats. Glicerio Sánchez, *Justicia y guerra en España*, 164; Teresa Ballester, "La repressió durant la Guerra", 25–33; HAMA. *Diario de Alicante*, (Alacant), 17 i 21 d'octubre, i 11 de novembre de 1936; *El Luchador*, (Alacant), 20 d'abril de 1937.

republicanes. La resta de condemnà la passà en la presó d'Alacant fins que s'acabà la guerra³⁰⁸.

Aquesta dinàmica de tensió derivada del context bèl·lic també es donà en altres casos com el generat per l'actitud derrotista dos soldats republicans que es trobaven hospitalitzats en l'Hospital Militar del poble. No es d'estranyar que aquestes fets ocorregueren cap al final de l'ofensiva de Llevant que portà a l'exèrcit rebel a conquerir Vinaròs i separar la República en dos el 25 de juliol de 1938. Concretament el 20 de juliol cap al migdia entraren al bar del PCE el Sergent Manuel Viga Moreno i el Cabo Feliciano Otin Berches per a prendre unes copes de vi. Darrere el mostrador sobre la paret hi havia una fotografia del president Juan Negrín a la que increparen. Aquest atac inicial al president derivà en un conflicte amb el matrimoni que regentava el bar format per Josefa Puigcerver Ivars i Josep Cardona Marí. Fou tan gran l'aldarull que allí es formà que s'anà a avisar a l'alcalde Tomàs Capó per a què intervingués, però quan arribà els soldats ja havien marxat, per aquest motiu es dirigí a l'Hospital Militar junt al secretari del PCE i el president de l'UGT. Quan els interrogaren el Cabo acusà dels fets al Sergent, qui negà les acusacions. Davant aquesta situació, el director de l'hospital ordenà l'arrest d'ambdós de manera preventiva i per evitar una sentència greu, se'ls aconsellà que al·legaren que estaven embriagats. Quan foren jutjats en el Tribunal Especial d'Alacant el director, l'alcalde i el matrimoni que regentava el bar acudiren a testificar i ajudaren amb les seues declaracions a què desestimaren l'acusació contra el Cabo Feliciano, i que al Sergent Manuel li reduïren la petició de condemna de trenta anys a sis anys d'internament en un camp de treball. Fou tan sonada la notícia que s'arribà a publicar a nivell nacional en periòdics com *La Vanguardia*. En la postguerra tant el matrimoni que regentava el bar com l'alcalde seran processats per aquests fets³⁰⁹.

Per últim cal parlar de l'actuació del Jutjat Municipal de Benissa, que si bé no l'hem d'interpretar com un instrument de repressió ja que històricament era l'òrgan que dictava justícia, sí que ens permet tenir una visió de quins eren els problemes principals que es produïen entre el veïnat. En aquest jutjat es celebraven els judicis verbals, els quals eren litigis que buscaven resoldre de manera amistosa els desenteniments que s'hagueren pogut produir entre diverses parts. Solien ser causes menors on el jutge es limitava a imposar ordre entre els diversos contingents.

Els judicis verbals anteriors a la guerra eren majoritàriament per qüestions de deutes o impagaments, com el cas d'un comerciant que denuncià el 8 de maig de 1934 a diversos conveïns perquè no li havien pagat el processament del vi des de l'any 1930. Així mateix destacaven els judicis en què es buscava desallotjar a un arrendat, els d'apropiació de béns de veïns amb que tenien frontera o per agressió amb arma blanca.

³⁰⁸ Els articles que foren intervinguts estaven amagats i molts veïns es queixaren de què negava la venda amb articles com ara espanyoles, bateries de cuina. Segons el Fiscal hi havia un afany d'ocultació d'articles necessaris per a la vida del veïnat, per això demanava 10.000 pessetes de multa i un any d'internament en un camp de treball per a un dels familiars dels botiguers. AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 12v.; sumari 9094, caixa 15958/16, 2v.-3r., i 8v.r.; AMB, 25 de juliol de 1938, Caixa sense nom amb documents referits a la II República i Guerra Civil.

³⁰⁹ AGHD, sumari 1126, caixa 15872/2, 3v.-5r., 22v. i 25v.r.; Hemeroteca digital. *La Vanguardia*, 4 de desembre de 1938.

També algunes famílies decidien resoldre els seus conflictes interns a través del jutjat municipal. Igualment es feien servir els judicis verbals per solucionar els conflictes a les fàbriques, doncs per exemple a una de les indústries del moble fou denunciada el 30 d'abril de 1936 des de la Inspecció Regional de Segurs Socials Obligatoris perquè no havia pagat les quotes patronals en relació a retirs d'obriers i segurs de maternitat. Les tensions entre la classe benestant i els més humils queden patents en fets com el produït el 30 de gener de 1934 quan un llaurador tingué un conflicte amb un terratinent perquè aquest se li burlà dels pantalons de baixa qualitat que portava i acabaren a crits i tirant-se pedres. A pesar de que el terratinent ho negà, els testimonis li donaren la raó a l'afectat, per la qual cosa se li condemnà a una multa de 10 pessetes i els costos del judici.

Durant la guerra seguiren celebrant-se judicis verbals al poble però aquests no es degueren a qüestions polítiques o vinculades a la guerra. Per exemple, el 29 d'abril de 1937 fou denunciat un guàrdia rural per una agressió produïda contra un ciutadà qui havia participat en una vaga i al qual li havia recriminat les paraules que havia fet servir contra ell. En la postguerra els judicis verbals seguiren tenint la mateixa funció, així que a diferència dels processos sumaríssims, aquests sols buscaven resoldre un conflicte concret amb un altre ciutadà i no denunciar-lo per fets generals com idees polítiques o comentaris que realitzà en públic. Normalment aquests processos es resolien a favor de l'acusat. Entre les denúncies més nombroses estigueren aquelles en què els arrendats no pagaren els arrendaments corresponents durant la guerra que s'havien acordat i que foren reclamats pels seus propietaris a l'acabar el conflicte bèl·lic. Altres judicis verbals del 1939 reflectien que allò que es reclamava eren deutes i seguiran realitzant-se per motius clàssics com ara envair la propietat d'un veí o per insults. Altres casos més greus foren els d'un homicidi per imprudència produït al 1939³¹⁰.

2.5. La repressió republicana durant la Guerra Civil i el seu balanç

2.5.1. L'actuació envers als ciutadans dretans i el clero

Si la lògica que determinà el model de repressió republicana a Benissa ha quedat descrit i analitzat a les pàgines anteriors, la seva posada en pràctica tingué unes víctimes concretes com foren els ciutadans dretans i el clero, la qual cosa va incloure des de fugides fins a assassinats passant per buscar amagatalls. I és que els ciutadans que veieren o cregueren que la seua vida estava en perill per motius polítics s'amagaren tant fora com dins del poble. És evident que a l'hora d'actuar depenien de les seues

³¹⁰ AMB, Jutjat Judicis Verbals, 1936-1946. Caixa 206 i 207.

possibilitats i dels contactes que tenien. La majoria d'ells s'amagaren en el terme municipal de Benissa, però no necessàriament fugiren a les afores a les cases de camp, sinó que alguns fins i tot s'amagaren en el cor del poble, on hi ha casos en que s'ocultaren al costat de la casa on residien. Quan es produïa la detenció d'un ciutadà vinculat a la dreta i que es trobava en un altre poble que no fos Benissa, les autoritats republicanes d'ambdós termes es posaven en contacte perquè fos el poble on residia el que gestionés la seua sort. Aquesta decisió no responia sols a una qüestió burocràtica sinó que les autoritats s'encarregaven de la protecció del ciutadà per evitar que pogués sofrir qualsevol contratemps. Per exemple un benisser acudí a casa d'un familiar a Teulada per refugiar-se. A l'arribar allí, els milicians que vigilaven l'entrada del poble el detingueren i el portaren davant l'alcalde de Teulada qui acabà sol·licitant el seu trasllat a Benissa on fou increpat per una multitud; per aquest motiu hagué de ser protegit i transferit a Alacant³¹¹.

Per part de les autoritats republicanes hi hagué situacions en les que es produí un excés de poder. En la postguerra un dels representants de l'ordre social del poble serà acusat d'haver actuat de manera autoritària ja que durant la guerra es presentava amb freqüència a la casa de camp d'uns ciutadans vinculats a la dreta amb l'objectiu de buscar al seu fill, informant que hi havia l'ordre de disparar-li. En una altra ocasió obligà al pare a què l'acompanyés a l'ajuntament a donar explicacions sobre el parador del seu fill. Fets similars li ocorregueren a una altra dona al mes de desembre de 1937 quan es presentà i la increpà per traure-la de casa. Segons les declaracions, aprofità aquesta situació per sostroure-li diversos objectes així com animals del seu corral. En la postguerra l'acusat respongué negativament davant aquestes incriminacions al·legant que si acudí a la seua casa fou per ordre de l'alcalde per donar-li un missatge, però que no va insultar ni robà res. Fos com fos, el 30 de desembre de 1938 cessà en el seu càrrec³¹².

Les principals figures antirepublicanes de Benissa que no aconseguiren amagar-se o que foren descobertes, acabaren en alguns casos encarcerats en la presó del poble i posteriorment a la Presó Provincial d'Alacant. De fet, al principi de la guerra es procedí a tancar a un grup de benissers en les escoles, les quals s'havien habilitat com a presó, però als dos dies foren alliberats. Al llarg del conflicte se'ls seguirà detenint però passaran a disposició de tribunals populars d'Alacant. En el cas de trobar-los culpables, acabaven complint condemna en les presons de la capital de província. En alguns casos les estances en presó s'allargaren més del previst. Cinc ciutadans vinculats a la dreta foren encarcerats en la Presó Provincial d'Alacant des del 28 de juliol de 1937 fins al 2 de març de 1939. Havien d'eixir en llibertat el 14 d'octubre de 1938, tanmateix no se'ls alliberà fins que el Director General de Seguretat envià un telegrama al director de la

³¹¹ Segons un testimoni que veié com traslladaven al ciutadà detingut de Teulada a Benissa, [...] *hubo una gran manifestación [...], donde se daban gritos de insultos al detenido como hijo de puta, canalla y otros que no recuerda y que después de estas provocaciones se marchó sin saber que sería del detenido.* AGHD, sumari 4651, caixa 16310/11, 4v.

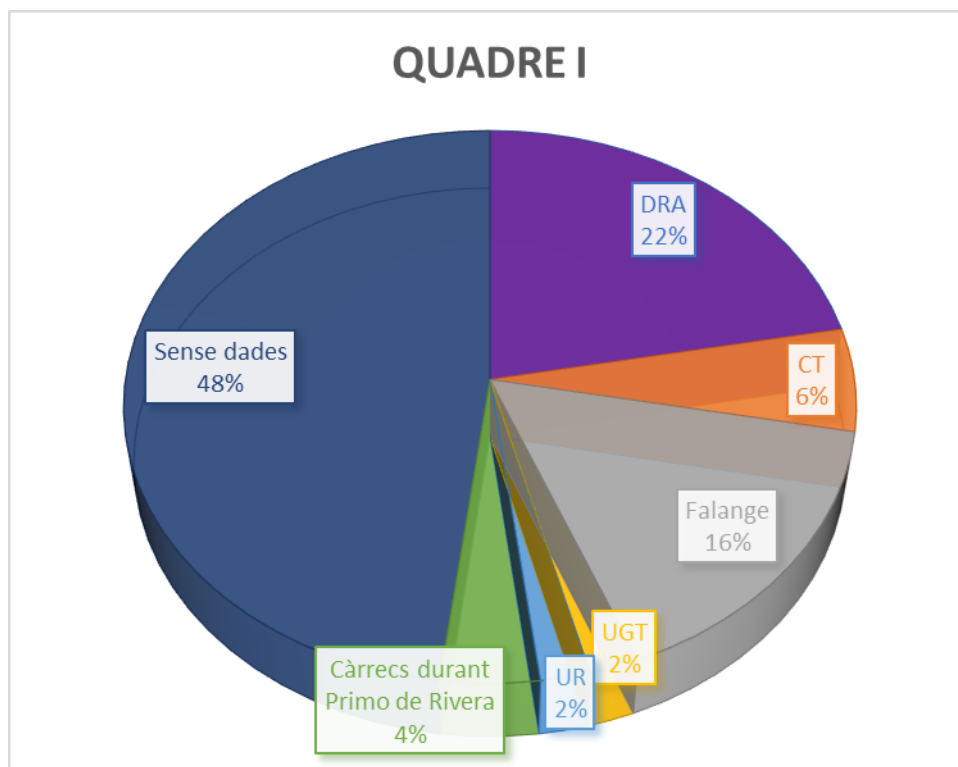
³¹² AGHD, sumari 7825, caixa 15544/4, 31v., 32r. i 34r.; sumari 7836, caixa 15552/3, 46v.; sumari 7836, caixa 15552/3, 46v.; sumari 4330, caixa 15587/12, 2v.-3r.; CDMH, PS Madrid, lligall 278, 1239.

presó l'1 de març fent-li saber que ara era ell qui podia prendre la decisió de mantenir als seus presos reclosos o alliberar-los segons convingués. La situació es tornava més complexa si el presoner necessitava tractaments específics a causa d'alguna dolència com fou el cas d'un d'ells qui sofria de bronquitis crònica amb atacs freqüents. Això l'obligava a visitar la infermeria de la presó, però allí no tenien els materials suficients per atendre aquest tipus de malalties sumat a què el metge no podia fer un tractament higiènic adequat per estar en presó.

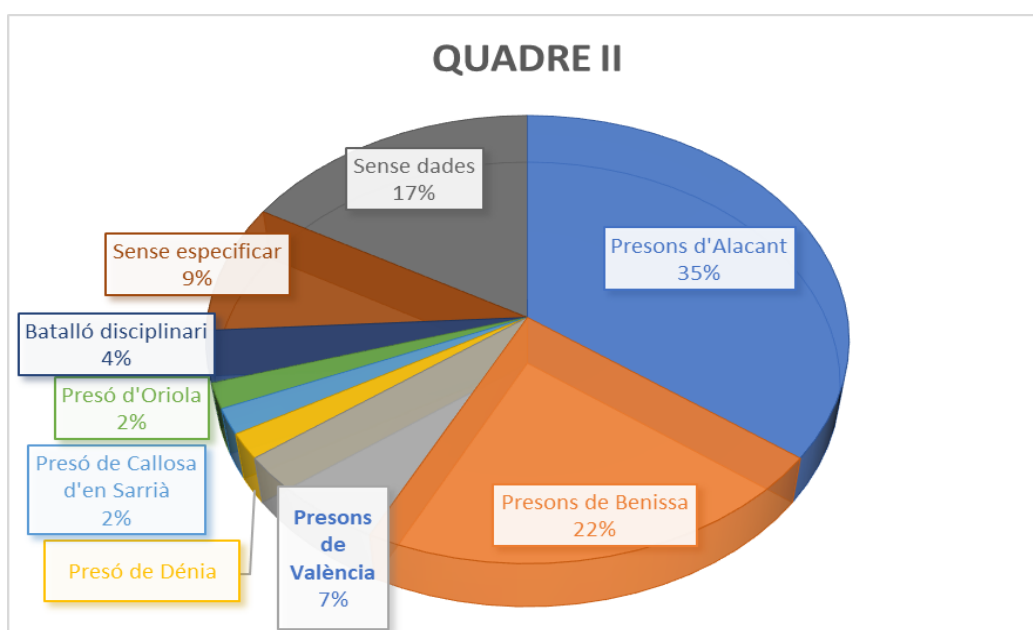
En aquesta situació de privació de llibertat qualsevol ajuda rebuda serà agraïda pels presoners. Per exemple un ciutadà que treballava en la indústria del moble fou empresonat des de finals de desembre de 1936 fins a principis de 1937 junt amb altres persones identificades com a dretanes, però gràcies a la gestió de diversos regidors aconseguí que el posaren en llibertat al llarg d'aquell mateix any. Després del conflicte bèl·lic una part dels ciutadans detinguts durant la guerra avalaran a aquells qui acudiren a testificar als tribunals d'Alacant en favor seu. Així mateix, uns altres reclamaran que se'ls compensés la seua estança en presó pagant-los el jornal que no havien pogut cobrar³¹³ (veure *Taula II* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió).

Si bé les dades de les quals disposem són incompletes a causa de l'escassetat de fons i que en molts casos sols tenim constància dels motius i el pas per la presó perquè el pres deixà constància en alguna declaració, podem afirmar que quasi la totalitat dels detinguts pertanyien a partits conservadors contraris a la República (Quadre I). La majoria d'ells fou empresonat a Benissa i posteriorment en alguna presó d'Alacant ciutat, quedant ja molt enrere aquells qui varen ser reclosos en la província de València o en altres municipis alacantins (Quadre II). El nombre de presoners degué ser major al que es reflecteix en els gràfiques, però no hi ha més evidència documental que l'analitzada. En quant a la seua data d'ingrés en presó, queda clar que la majoria varen ser empresonats a l'agost de 1936 i de manera intermitent varen anar ingressant fins al desembre de 1937, moment en què sols hi ha registre d'un únic empresonament (Quadre III). Respecte a la data de sortida, la majoria ho varen fer als pocs dies d'haver sigut empresonats a Benissa a l'agost de 1936. A partir d'aquí, eixiren també de manera intermitent però entre períodes més llargs. A diferència dels ingressos en presó, durant l'any 1938 anaren eixint alguns fins que a finals de març de 1939 ho feren la majoria (Quadre IV). En quant als motius que els portaren a la seua estança en la presó foren majoritàriament per ser considerats desafectes, i en segona estança per les seues idees, que si bé es pot relacionar amb la desafecció, en realitat foren detinguts sense haver manifestat de manera notòria els seus ideals, si no sols perquè se'ls relacionà amb l'enemic. Ja en menor mesura es troben aquells que no compliren la llei o per auxili a la rebel·lió, entre d'altres (Quadre V).

³¹³ AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 11v.; sumari 4640, caixa 15843/5, 18v.–19r.; sumari 8325, caixa 16012/14, 46v.r., 48r. i 50r.; sumari 2176, caixa 15336/5, 40v. i 49v.; sumari 1126, caixa 15872/2, 37v.r.; AHPA, Instituciones Penitenciarias, lligall 9050–113 i 123.

Partits polítics que pertanyien els benissers empresonats durant la Guerra Civil³¹⁴

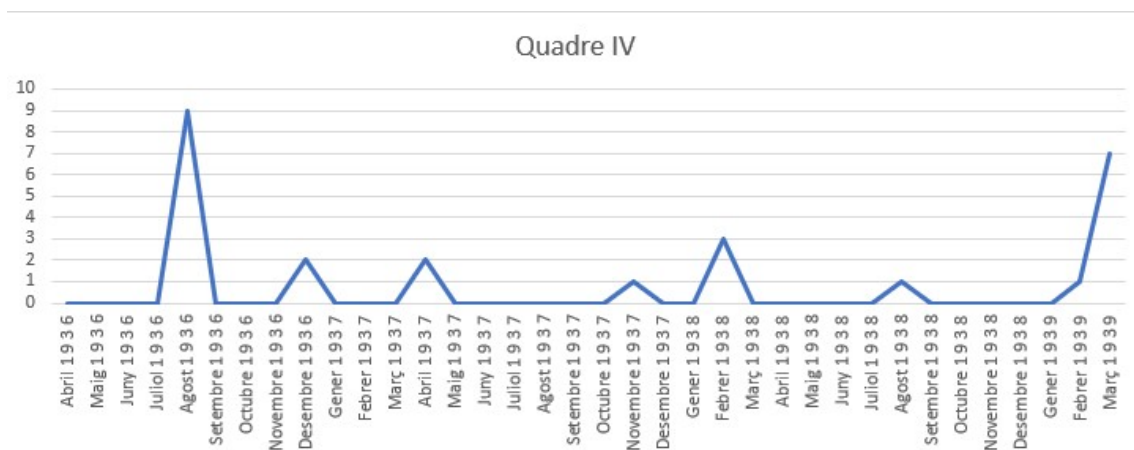

Presons en les que foren reclusos els benissers durant la Guerra Civil

³¹⁴ S'ha inclòs també la doble militància que pogués tenir l'individu.

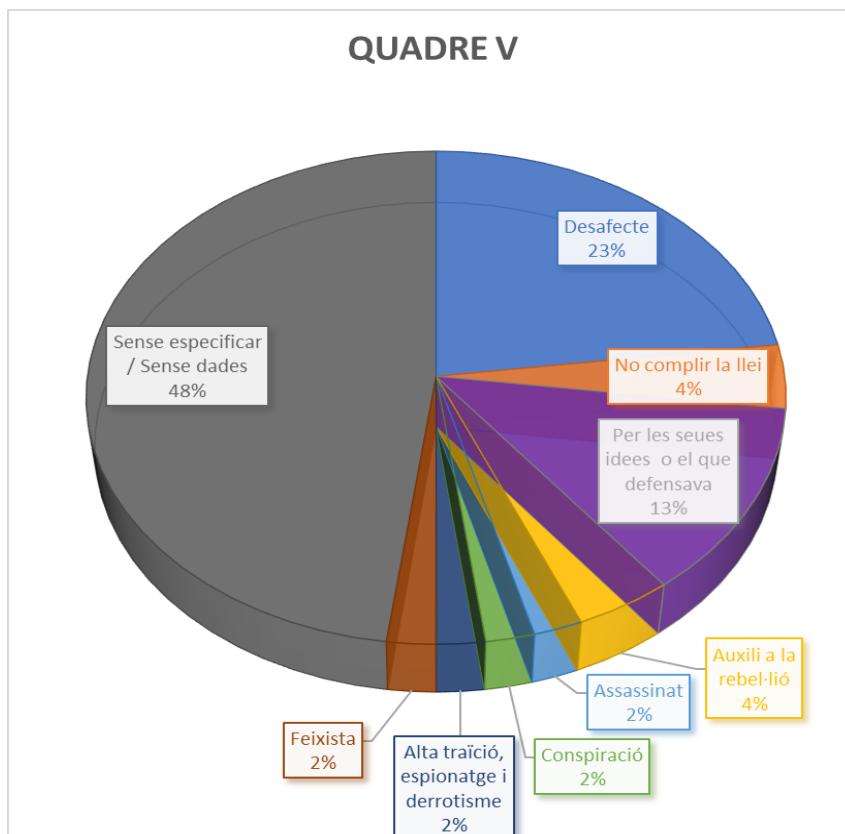
*Ingrés en presó o batallons disciplinaris dels benissers durant la guerra*³¹⁵

*Eixida de presó o fi en el batallons disciplinaris dels benissers durant la guerra*³¹⁶

³¹⁵ No s'han inclòs aquells benissers que eren dubtosos o es desconeixia el període en què ingressaren en presó. S'ha inclòs si algun benisser va ser empresonat més d'una vegada.

³¹⁶ Ens hem basat en el mateix que en la gràfica anterior i a més hem exclòs aquells que moriren o foren assassinats durant el seu empresonament.

Motiu pel qual foren empresonats els benissers durant la Guerra Civil

En la documentació consultada queda clar que també aquells ciutadans més compromesos amb la República igualment ajudaren a d'altres que simpatitzaven amb els militars insurrectes, la qual cosa permet comprendre com funcionava la relació entre els qui no volien sofrir represàlies i els republicans. És evident que en la guerra s'explotaren les relacions personals anteriors al conflicte per aconseguir protegir la seua pròpia persona com també ocorrerà en la postguerra però a la inversa. Així mateix, hi havia una coordinació per part dels elements antirepublicans els quals mitjançant aquests vincles aconseguien col·locar en un càrrec a un ciutadà que actuaria més per llaços d'amistat o professional que no pas per veritable creença amb la causa republicana.

No és d'estranyar en absolut que un dels líders destacats en aquesta conjunció fora un dels alcaldes anteriors a la proclamació de la República i que per tant manejava una xarxa de contactes extensa en el poble. Per aconseguir alleugerir la seua situació de pressió, realitzà gestions per col·locar a un ciutadà en el càrrec de regidor del Consell Municipal de Benissa en representació del sindicat de la fusta durant uns tres o quatre mesos amb objectiu de defensar als elements de dreta que estaven dintre d'aquest sindicat. Segons testimonis, aquest regidor establí confiança amb els dirigents per evitar que pogueren ser repressaliats, recriminant tots els actes contra els ciutadans dretans.

També s'aconseguí situar a un altre ciutadà preeminentment republicà en un càrrec directiu del Comitè per aconseguir tenir un poc més de protecció, però aquesta actuació a favor de la dreta comportà que fos vist amb recels per la resta de membres. Davant el desig d'abandonar el seu càrrec, fou persuadit per què continués. Aquesta situació de tensió esclatà quan actuà com a testimoni a favor dels acusats benissers que eren processats en els tribunals populars d'Alacant, la qual cosa comportà que rebés amenaces que l'obligaren a abandonar la política. No fou l'únic ciutadà republicà que exposà la seua persona a una situació de risc³¹⁷.

Un altre benisser militant de la CNT intentà influir dintre del sindicat per a què intentés canviar la representació dels membres del Comitè Popular de Defensa, animat per elements dretans. En la votació que es realitzà per a escollir als membres d'aquesta comissió s'aconseguí que s'elegís al sector menys radical i ser nomenat ell com a representant de la CNT en dit organisme. Això es traduí en el suport que donà a l'alliberació d'aquells qui estaven empresonats per ser considerats contraris al règim. No obstant, aquesta acció li suposà guanyar-se l'enemistat dels ciutadans més pròxims a la República que l'acusaren de feixista i per això se li acabà denunciant davant el governador qui va enviar a diversos guàrdies d'assalt a detenir-lo una nit amb el suport d'aquells individus que havia desplaçat amb la seua votació. Aconseguí no ser detingut però des d'aquest moment sols buscà abandonar junt als seus familiars la població de Benissa i traslladar-se a Dénia on passaria a residir a partir del desembre de 1937. En altres ocasions els excarcerats no tindran clar fins quin punt foren ajudats per persones que ocupaven càrrecs, si bé suposaran que la seua eixida de presó es donà per la presència en aquelles instàncies de determinats benissers el dia que foren alliberats³¹⁸.

Significatiu fou el paper que tingué Jaume Bertomeu Izquierdo qui havia estat president del PS abans de la guerra i havia exercit càrrecs en la República. Ajudarà a diversos ciutadans dretans que es destacaren durant la dictadura de Primo de Rivera, però especialment clau serà l'auxili que prestà al professor universitari Bartomeu Cabrera Bertomeu. Aquest era natural de Benissa, però residia a Madrid junt a la seua

³¹⁷ En relació al ciutadà que accedí a un càrrec directiu del Comitè, un testimoni assenyalava que [...] *algún tiempo antes de finalizar la guerra formó parte de este ayuntamiento juntamente con otros elementos que constituyeron la gestora con el ánimo y con la condición de que tenían que sacar de las cárceles a todos los elementos de derechas de esta población, lo que se hizo realidad tan pronto este ciudadano representó su autoridad local.* Un altre beneficiat establia que [...] *teniéndome que trasladarme en varias ocasiones a Valencia y no teniendo confianza con los elementos de esta que venían conmigo, siempre me acompañó [...] evitando de esta forma que me pudiera suceder algo desagradable. [...] En conclusión, creo de buena fe que dicho individuo sirvió de freno para que en esta villa no ocurrieran más atropellos y desmanes.* Segons un falangista destacat de postguerra el definia com una persona d'ordre i que feu quant pogué per evitar que fos detingut; i a pesar de què acabà en presó, aconseguí gestionar la seua llibertat i que s'amagués. [...] *no obstante [...] fui aconsejado [...] para que saliese del pueblo cuanto antes pues temía que debido a la barbarie que reinaba en aquellos momentos no poder evitar que fuese sacado de casa por algún coche de los matones.* En la seua fugida també li aconseguí un aval *burlando con esto a los individuos del comité rojo, los que deseaban saber mi paradero.* No obstant, altres ciutadans consideraren que, encara que els ajudà, la seua posició en el Comitè no era tan forta com la d'altres membres, per la qual tingué poc èxit en la seua missió. AGHD, sumari 7648, caixa 15557/5, 20v., 22v.–25v. i 27v.–29v i 43v.; sumari 8325, caixa 16012/14, 27v., 77v.–79v.

³¹⁸ Respecte al cenetista que es traslladà a Dénia, durant la seua estança en aquesta població treballà en un taller mecànic des de finals de març de 1937. Els sis últims mesos de la guerra en la fabricació de bombes de mà com a simple obrer i en el taller de la seua propietat, aleshores agregat al sindicat de joguets de Dénia, que depenia a l'hora de la secretaria d'armament. AGHD, sumari 4640, caixa 15843/5, 2v.–3v. 17v.–19r. i número de pàgina il·legible; sumari 8327, caixa 16018/14, 9v.–10v.r.

dona Llorença Lloret. Quan esclatà la guerra decidí mantenir-se en la capital, fins que en la nit del 5 d'octubre de 1936 fou assassinat per milicians el seu cunyat per treballar en el periòdic *El debate*. Com la seua dona havia pertangut durant alguns anys a dit periòdic i seguia tenint bones relacions d'amistat amb el personal que treballava allí, decidiren al dia següent refugiar-se a Benissa ja que consideraven que era un lloc segur on no la podrien reconèixer. Durant tota la seua estança a Benissa foren protegits per Jaume mentre donà classes al poble, fins que a l'acabar-se la guerra tornaren a la capital³¹⁹.

Aquesta presència de ciutadans que donaven suport a d'altres que es consideraven contraris a la República dintre d'organismes i sindicats també es donà en altres localitats valencianes com fou Gandia (València), on també es produïren tensions i queixes per aquestes actituds. S'evidencia per tant que aquells qui es trobaven en càrrecs de poder eren els qui més podien fer ajudar als individus considerats contraris. Però no sols foren els regidors del Consell Municipal els qui establiren aquests vincles, sinó que altres treballadors de l'ajuntament també actuaren en favor dels ciutadans perseguits. Si bé hi ha testimonis que recelaren de l'actuació realitzada pel secretari de l'Ajuntament, d'altres agrairen la seua gestió, doncs va ajudar a diversos ciutadans en tot el que pogué, inclús intercedí per les monges de l'asil de Benissa evitant que pogueren tirar-les fora.

Així mateix, altres treballadors del Consell Municipal com eren els guàrdies urbans també intervingueren a favor d'elements dretans, fins i tot aquells qui no s'identificaven amb els principis que establia l'església ajudaren a religiosos en els moments més difícils. Concretament un d'ells salvà la vida del vicari de la Parròquia de San Martí a València donant-li un salconduit que li permeté eixir de Benissa i instal·lar-se a València. Més tard, quan comparegué davant un Tribunal Popular de València, fou per a defensar-lo. De la mateixa manera, intervingué en la fugida del retor de Benissa quan buscà resguardar-se en casa d'un familiar a Teulada a finals de juliol de 1936. Per poder traslladar-lo, un parent del retor es posà en contacte amb un xofer i tots quatre realitzaren l'operació que permeté posar la seua vida fora de perill, si bé posteriorment serà traslladat a València on morí greument malalt al setembre d'aquell mateix any³²⁰.

³¹⁹ Bartomeu Cabrera Bertomeu era llicenciat en dret, filosofia i lletres, professor de la Universitat Central, del Institut Cardenal Cisneros i Institut Cervantes. El periòdic *El debate* estava vinculat a la dreta catòlica. L'ajuda de Jaume Bertomeu Izquierdo es mantingué al llarg de la guerra ja que a l'agost de 1937 es refugià en casa del professor Carmen Menéndez Ibeas, una religiosa del convent de les franciscanes terciaries de la divina pastora que estigué fins acabar-se la guerra i a la que ajudaren [...] *porque nos [había] asegurado el Jaime Bertomeu que él respondía de ella, proporcionándonos cama e incluso alguna manta, ya que nosotros carecíamos casi de [todo] por haber sido asaltada y desvalijada nuestra casa de Madrid. [...] sabiendo que era religiosa la amparó y protegió lo mismo que a nosotros.* AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3 foli, 64v.r.

³²⁰ En relació a l'actuació del secretari de l'Ajuntament, un testimoni afirmava que [...] *sabiendo además que poseía una radio, cosa que estaba terminantemente prof[h]ibida, y que escuchaba las emisiones de las radios nacionales, me aconsejó que no la manifestase, y que habiendo sido llamado mi reemplazo a filas me presenté cuatro meses después gracias al apoyo que me prestaba.* Un altre ciutadà vinculat a la dreta exposava que [...] *además, en muchas ocasiones, por él sabía yo que venían los Guardias de Asalto [...], gracias a su apoyo pude librarle de muchos meses de cárcel, a él y a muchos más.* AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 42v.; sumari 8325, caixa 16012/14, 26v.r., 37v.–38v.; CDMH, PS Alicante, lligall 133, n° 1484; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 53; Antonio Calzado, et al., *Revolució i guerra a Gandia*, 369–381.

Evidentment, d'entre els qui formaven part del Consell Municipal, l'alcalde era qui més poder tenia, i en aquest sentit els dos destacats dirigents que tindrà Benissa durant la guerra, Francisco Ribes Giner d'UR i el socialista Tomàs Capó Ivars, també col·laboraran amb elements contraris. Hi ha molts testimonis que explicaren el sacrifici de Francisco Ribes Giner pels seus conveïns, fora qual fora la seua ideologia, que fins i tot li suposà que acabés uns mesos empresonat durant la guerra. Entre molts exemples, un falangista temia que la seua filla de 15 anys pogués ser assetjada per a què confessés on estava son pare amagat. Davant aquesta amenaça l'alcalde l'ocultà en la casa d'un veí quan s'assabentà que policies procedents d'Alacant li volien prendre declaració per saber el parador del seu progenitor.

De igual manera, el 3 de setembre de 1937 el Comitè volgué confiscar el raïm que posseïa sa mare, però Francisco Ribes li aconsellà que li'l vengués a ell per evitar que fos intervingut. Aquests estratagemes també els feu servir amb un altre falangista perseguit amb l'objectiu de despistar aquells que el buscaven. Acordaren que l'alcalde escrigués una carta dirigida al pare del falangista on simulava que fugia del poble, quan en realitat seguia amagat en ell. Francisco llegí dita carta en públic per evitar que continuaren en la seua recerca, tanmateix *cuando empezó la trista [sic] época de los "paseos", se descubrió el que yo me encontraba escondido en ésta, y persuadido de que si venían por mí, el Ribes no podría evitar el que se me llevasen, solicité del mismo un aval para ingresar en Carabineros y poder de ese modo pasarme a la Zona Nacional, cosa que hice; cuyo aval me fue facilitado por el mismo*³²¹.

També ajudà a un altre falangista benisser que es trobava amagat a Benigembla o a la família d'un dels administradors de correus del poble. Aquest últim tenia una germana que residia a València i estava casada amb un falangista que fou assassinat el 2 de setembre de 1936. Davant el temor de rebre qualsevol represàlia li demanà ajuda al seu germà qui acudí a l'alcalde que intercedí acompanyant-la junt a les seues filles fins a Parcent, on pogueren guarir-se el 5 d'agost de 1936. Aquesta actitud se li ha de sumar que es personava a casa de ciutadans identificats com a contraris per a menjar i escoltar per les nits les emissores de ràdios rebels per saber les últimes notícies de la guerra. Encara que la seua forma d'actuar era més bé privada, li generà problemes quan la manifestà de manera pública en el moment en què uns policies realitzaren un registre en la casa d'un ciutadà afí als rebels i s'emportaren diversos bitllets i monedes de plata. L'alcalde intercedí i increpà a les forces de seguretat, la qual cosa comportà que a les poques hores aquests mateixos agents realitzaren un registre en les seues propietats i acabaren denunciant-lo, havent de comparèixer en el Tribunal econòmic-administratiu d'Alacant qui el condemnà al pagament d'una multa. De igual manera, exterioritzà la seua defensa als processats en els tribunals populars que es celebraven a Alacant. Aquest procedir li valgué acabar essent denunciat per feixista i complint condemna durant dos mesos en la Presó Model de València³²².

³²¹ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 57v.

³²² AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 55v., 59v.–61r., 63v., 65v.–66v.; AMB, 5 d'abril de 1937, Correspondència, 1937.

El qui fou el segon alcalde durant la Guerra Civil, Tomàs Capó Ivars, també ajudà a elements dretans. Entre les persones que auxilià es trobava un destacat falangista qui el 24 de desembre de 1937 rebé la visita d'una parella de guàrdies d'assalt acompanyats de l'agutzil amb la intenció de detenir-lo, però l'alcalde intercedí per evitar la detenció. També fou significativa l'ajuda que prestà al comandant de la Guàrdia Civil de Pedreguer. El 19 de novembre de 1936 va ser separat del seu cos per desafecció a Madrid i al no tenir documents s'hagué de refugiar en la Biblioteca Nacional de la capital durant sis mesos fins que pogué traslladar-se al seu poble natal, Benissa. A l'arribar sol·licità ajuda a l'alcalde per què li donés permís per traslladar-se a una casa de camp per romandre allí i evitar ser perseguit. Tomàs Capó es comprometé a què l'avisaria en cas de què anaren a per ell i li facilità una cartilla de racionament [...] *pudivo con ello remediar en gran parte la situación tan crítica del que suscribe y sus familiares, que de otro modo hubiera sido en algunas ocasiones muy desesperada*³²³.

L'organització de sectors dretans en la rereguarda comportà necessàriament la formació d'un col·lectiu que anhelava la derrota republicana i que en cas de poder fugir a zona rebel, procedir a informar del què estava ocorrent al poble. Aquesta pràctica era sospitada per part de les autoritats provincials republicanes i per això el 6 d'agost de 1937 ordenà que als amos d'aparells de ràdio-transmissors de Benissa se'ls retirés les antenes en un termini de 10 dies, per evitar que pogueren escoltar ràdios del bàndol franquista o poder enviar cap missatge. Aquesta mesura no afecta als centres sindicals i centres de partits polítics sinó sols als particulars que ascendiren a 33 ràdios. Per reforçar aquesta lluita contra qualsevol propaganda feixista, el governador civil ordenà el 3 d'agost de 1937 censurar les obres de teatre que es representaven així com prohibir pel·lícules no autoritzades de persones vinculades a la dreta o que vingueren de països aliats amb els rebels. De igual manera el 26 d'agost d'aquell any s'ordenà als propietaris d'hostals que havien de presentar a l'ajuntament la relació d'entrades i eixides de viatgers en els seus establiment on havien de detallar el nombre i circumstàncies d'aquests. Altres mesures destacades foren l'elaboració d'una estadística amb els coloms i colomars que hi havia en territori republicà per així evitar que aquests foren usats per enviar missatges als franquistes³²⁴.

En quant a l'actuació que es produí envers el clero, s'ha de tenir present que Benissa ha sigut tradicionalment un municipi eminentment religiós i conservador per la presència de destacats religiosos i edificis com el convent o el seminari dels franciscans. Tanmateix, també era el paradigma d'aquesta societat polaritzada que es trobava prèviament a l'esclat de la Guerra Civil però amb una diversitat de graus. Per una banda hi havia una part de la població ferventment religiosa, la qual serien les classes més benestants de la població i que trobaren en la religió la seua legitimitat i unitat. Per altra

³²³ AGHD, sumari 1126, caixa 15872/2, 47v.-51v. i 53v.-55v.

³²⁴ El 3 de setembre el Governador Civil d'Alacant insistia en què s'havien de confiscar les emissores que no estaven legalment instal·lades. Lògicament, aquest també fou un problema que hagueren d'abordar els Consells Municipals d'altres pobles de la Marina Alta com Dénia. Teresa Ballester, *La Segona República a Dénia*, 282-283. AMB, 3, 6, 9 i 26 d'agost, 9 de juny i 3 de setembre de 1937, Correspondència, 1937.

banda, es trobava una reduïda part de la població que es mostrà públicament anticlerical però que no renegava de Déu o la Puríssima Xiqueta, sinó que dintre de tota aquesta efervescència antireligiosa atacà elements votius, però en sa casa van seguir tenint rosaris o crucifixos, si bé qualsevol acte o ornamentació religiosa fou prohibida durant la Guerra Civil. Finalment hi havia una part de la població la qual era religiosa per costum i no fervor, però qüestionaven, encara que fos passivament, el paper de l'església al poble. Significatiu és el cas de Josep Ivars Ibáñez qui abans de la guerra anava cada diumenge a missa, i que en la postguerra, després d'haver sigut processat, ja no tornarà mai més a missa exceptuant als enterraments³²⁵.

En la postguerra es voldrà atribuir que tots els elements d'esquerra havien sigut anticlericals i que destrossaren figures religioses, però no necessàriament fou així. Aquestes manifestacions en algunes ocasions es traduïren en un rebuig cap a les pràctiques religioses, fet que portarà que es realitzen els primers enterraments laics al poble, sent el primer en fer-se d'aquesta manera a Benissa abans de 1936. Així doncs, aquesta repudia no tenia perquè traduir-se en odi cap als religiosos, ja que hi ha evidències que alguns d'ells els avisaren de qualsevol perill, permetent que en la guerra no sofriren cap contratemps greu. Tanmateix hi hagué una persecució manifesta contra els religiosos que es donà durant els primers mesos de la guerra. Al setembre de 1936 diversos ciutadans es presentaren en una casa ubicada en la partida dels Grumers perquè allí es trobava amagat un religiós i se li ordenà que es presentés davant el Comitè local. Acabà finalment empresonat en el Reformatori d'Adults d'Alacant fins al final de la guerra.

Més sonat fou l'intent de detenció del vicari Miquel Cardona Ginestar. En els primers mesos de la guerra un grup de milicians de fora del poble es presentaren amb un cotxe conegut com *La Pepa* que s'encarregava de realitzar txeques des de la zona de Gandia fins la Marina Alta. Un dels fets clau que permeté que Miquel Cardona sobrevisqués fou que es trobava a sa casa de l'avinguda Canalejas quasi al centre del poble, prop de la fàbrica de Muebles Ivars. Segons afirmava el mateix vicari *en los primeros días del movimiento, se presentó en mi casa Miguel Ivars Ten[t], y me pregunto donde dormía y le contesté que en el campo, indicándome que no me quedase más y que me viniese al pueblo, ya que en el pueblo había mucha más defensa, en caso de ser agredido por la [h]orda roja que en dichos momentos sembraba en terror*³²⁶. I no li faltava raó quan li ho va dir ja que pogué salvar-se gràcies a què la gent del poble eixí al veure l'aldarull que s'estava muntant.

Els fets ocorregueren el 9 de setembre de 1936 aproximadament a les 13:00 hores quan es presentà el cotxe de *La Pepa*. Realitzaren prèviament un registre de sa casa robant-li diners i posteriorment el convidaren a pujar al vehicle, a la qual cosa es

³²⁵ En relació a la prohibició d'objectes religiosos, serveix com exemple l'experiència del Pare Melchor que fou detingut per sospitós quan intentà creuar la frontera a França i veieren que portava una xicoteta medalla religiosa. En quant a Josep Ivars, informació extreta a partir d'una entrevista realitzada a un testimoni l'any 2017. Benigno de San Ilario Milanese et al., *In memoriam. Reverendísimo padre Melchor de Benisa. Ex ministro general de la orden capuchina* (València: Semana gráfica S.A., 1958), 27–30.

³²⁶ AGHD, sumari 6554, caixa 15436/6, 21v.

negà rotundament a pesar de què li afirmaven que res li passaria. Al no convèncer-lo, començaren a pegar-li colps amb les culates dels fusells per a clavar-lo al vehicle i al no aconseguir-ho l'agafaren pels braços i cames. Davant això s'agafà a la reixa de sa casa mentre la seua criada el sostenia amb les mans des de dintre demanant auxili, i a qui després de molts esforços, tancaren en una habitació. L'eixida dels treballadors de la fàbrica i la presència de nombrosos veïns que corregueren al lloc davant aquest altercat feu que els milicians abandonaren les seues intencions i marxaren, amenaçant-lo de mort. Tant violent fou l'intent de detenció que li fracturaren els dos avantbraços dels colps donats pels seus segrestadors.

Segons la font consultada, la història difereix sobre els qui estigueren allí presents i actuaren, encara que de manera escassa, però el que sí estigué allí present fou l'alcalde. El mateix vicari afirmava que *se interpuso el Francisco Ribes Giner, según me dicen todos mis convecinos, que con gran exposición de su vida salvó la mía; eso le valió, que a las pocas horas con dos camiones, llegaron a esta gran número de anarquistas, que armados con fusil le buscaron para llevárselo, no pudiendo realizar su propósito porque avisado de lo quen [sic] ocurría, pudo escapar de la persecución de los foragidos [sic]*³²⁷. Així mateixa ho afirmaren testimonis visuals que estigueren presents. Al dia següent el vicari comparegué davant el Comitè el qual decidí traslladar-lo al castell de Santa Bàrbara a Alacant perquè estigués més protegit. Estigué quatre mesos fins que després passà al Reformatori d'Adults fins el 5 d'abril de 1937 després de rebre judici i posar-lo en llibertat. Posteriorment la casa de Miquel Cardona va ser confiscada pel PCE de Benissa, però se li permeté viure en ella fins que al novembre del 37 el PCE sol·licità al Consell Municipal que l'avisés de què havia de desallotjar s'ha casa immediatament. El religiós sobrevisqué a la guerra i es convertí en vicari de la parròquia de Benissa a partir de 1939³²⁸.

No fou aquesta l'única ocasió en què l'alcalde ajudà a un religiós com demostra l'auxili que prestà el 27 d'agost de 1936 al prevere de la Santíssima Verge de València i retor de Benitatxell, quan fou detingut a Parcent per uns milicians que l'empresonaren a Ondara. L'alcalde marxà amb representants del Comitè a aquest poble i aconseguí que fos llibertat³²⁹.

³²⁷ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 56v.

³²⁸ Miquel Cardona realitzà la seua vida sacerdotal a Benissa primer com a beneficiat, després com administrador de l'Asilo i finalment com a vicari de la parròquia. Respecte al paper de Francisco Ribes, segons un testimoni visual, quan es presentà els va dir als membres de *La Pepa: Escolieu! Esteu fent un teatre ací. Açò no és hora a aquestes hores, no veieu com estan tots els xiquets i tot mirant? Açò és un espectacle que no es digne de veure. Açò deixeu-ho per a una altra vegada*. En referència a l'aspecte del cotxe que portaven, un testimoni visual el descrigué de la següent manera: *el color del cotxe de la Pepa era gris, com si fos un Citroën però llis amb portes darrere, i portava darrere una calavera i en les portes dels costats també*. Altres testimonis de la Marina Alta el descriuen com un cotxe negre i que en les portes laterals portaven una calavera amb els ossos en forma de aspa. Si bé no necessàriament aquest cotxe fou el que es presentà a Benissa per a cometre els assassinats, sí és el que recorden els seus veïns. Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017. AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 56v.–57r.; sumari 5943, caixa 15834/3, 3r., 49v. i 72v.–73v.; sumari 7958, caixa 15594/6, 8r.; sumari 7749, caixa 16049/20, 18v.; sumari 4349, caixa 16299/13, 2v. i 5v.; sumari 212, caixa 20462/3, 7r.; AMB, novembre de 1937, Correspondència, 1937; Miguel Ors, *La represión de guerra*, 335; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 80; J.J. Cardona, *Història de la parròquia*, 134–135; Rosa Seser, *Història i memòria*, 124.

³²⁹ Hi ha testimonis d'altres republicans que ajudaren a ciutadans religiosos per a què no sofriren represàlies. Per exemple dos ciutadans benissers ajudaren a un religiós que els demanà que l'acompanyaren a Tavernes de la

2.5.2. Operació Tadea: la fugida a Mallorca en barca

El 6 de novembre de 1937 setze benissers dretans van decidir fugir de Benissa amb una barca des de Calp direcció a Palma de Mallorca, que es trobava en mans franquistes. Es tracta d'un dels episodis més significatius de la Guerra Civil a Benissa perquè la dimensió local és superada per una estatal i s'evidencia que Benissa no quedà reclosa en ella mateixa ni per la dinàmica política ni militar. Aquest fenomen es donà en altres poblacions com a Gandia quan al juliol de 1937 set joves marxaren direcció Eivissa, si bé en altres ocasions foren interceptats com l'expedició d'octubre del mateix any. El motiu que comportà que abandonaren el territori republicà fou el seu rebuig cap al règim republicà i que havien estat perseguits per les seues autoritats. El comerciant benisser Miquel Cardona Ivars estigué ocult per evitar ser processat per la Junta Qualificadora local fins que pogué embarcar per fugir. El seu testimoni reflexa totes les peripècies que hagué de fer per poder arribar a territori rebel. A l'esclatar la guerra es veié impossibilitat per actuar contra la República, per la qual cosa seguí en el poble fins que el 5 de gener de 1937 s'hagué d'incorporar forçosament a l'exèrcit republicà. No intentà abandonar el seu batalló mentre estigué en posicions de rereguarda, però quan el 5 de maig el destinaren al front decidí que l'abandonaria en la primera oportunitat que se li presentés per a passar-se a les files de Franco. Desertà el dia 9 junt altres soldats i es dirigiren a casa del germà d'un d'ells, però davant l'amenaça de ser descoberts, anà traslladant-se a cases de coneguts ubicades en pobles pròxims a Benissa fins que pogué dirigir-se al port d'Ifac en el poble de Calp des d'on embarcà. De igual manera, Antonio i Felip Crespo Bertomeu es trobaven treballant a Benissa quan esclatà la guerra i es veieren obligats a marxar mobilitzats a Cartagena per aprendre instrucció com a soldats d'Infanteria de Marina, ja que estaven inscrits des dels 18 anys en la Marina de Guerra. Segons manifestava el mateix Antonio *se fugó porque de ninguna manera quería servir a los comunistas y antes estaba dispuesto a morir que hacer armas contra las fuerzas de Franco y por ello arriesgó su vida al desertar, pues tuvo que hacerlo de uniforme hasta el mismo Benisa y sin autorización alguna de marcha [...]*³³⁰.

Valldigna amb l'objectiu d'alliberar al seu germà que era sacerdot i gràcies a aquesta acció, pogueren traslladar-lo a Benissa perquè s'amagués. Altres refugiaren religiosos en sa casa com una ciutadana de la partida de Fanadix qui n'ocultà a un natural de Teulada fins que al desembre de 1938 fou descobert. AGHD, sumari 9782, caixa 15904/20, 31v. i full sense numeració datat del 20 de juliol de 1941; sumari 9369, caixa 15937/1, 13v.

³³⁰ Entre els qui fugiren en barca es trobaven Lluís Cardona Ivars, Miquel Cardona Ivars, Salvador Cabrera Ivars, Camil Cabrera Ivars, Josep Ferrer Bertomeu, Bernard Castells Gandia, Adolf Torres Pérez, Antonio Crespo Bertomeu, Felip Crespo Bertomeu, Josep Ferrer Bertomeu, Joan Cabrera Giner i el falangista de Villena Pascacio López Ritas. Tots ells tenien en comú que eren de dretes o estaven vinculats a la Falange i en molts casos s'havien hagut d'amagar per sentir-se perseguits. Concretament Miquel Cardona Ivars decidí el dia 9 de maig desertar a Almansa junt a tres soldats més per a dirigir-se cap a una casa de Benissa propietat d'un germà d'ells. Després Miquel es traslladà junt a un dels seus companys a la casa d'un conegut d'aquest últim a Alcalalí. 20 dies després es desplaçaren els dos de nou a una altra casa de camp propietat d'Alfred, germà de Miquel. A principis de setembre se'ls incorporà de nou un dels desertors i es traslladaren els tres a finals de mes a la casa de la sogra del germà de Miquel. Uns 20 dies després es separaren els tres companys i Miquel tornà una altra vegada a la casa de camp del seu germà on estigué uns set o vuit dies, per a traslladar-se a casa d'un altre amic. Des de dit punt es dirigí a Calp per fugir. Situació similar és la que visqué Adolf Torres Pérez. Aquest havia sigut propagandista de Falange i havia format part de la DRA. Els dies anteriors a l'esclafit de la guerra es trobava a Benissa amb sa mare i amb la seua

L'organització i logística d'aquesta operació estigué en mans d'un dels regidors del Consell Municipal qui ja havia donant suport a elements dretans ajudant-los a amagar-se com per exemple al falangista de Villena Pascacio López Ritas qui estigué ocult durant mesos en el domicili d'un metge del poble. L'objectiu era traslladar a un grup d'homes que volien evadir-se fins a la platja de la fosa, ubicada a Calp, on es trobava una barca de bou d'uns 15 metres i a motor anomenada La María. Aprofitant l'obscuritat de la nit, el 6 de novembre de 1937, el mateix regidor conduí una camioneta per a traslladar a les 21:00h a Pascacio López a la platja de Calp. Es pretengué també transportar al capità de la intendència militar Josep Feliu Cardona, però no es pogué fer perquè es trobava molt malalt en el llit amb febre de fins a 40 graus. Per aconseguir-ho, hagué de burlar la vigilància dels carabiners i dels milicians tallant el telèfon militar que estava instal·lat des de la platja al poble de Calp amb l'objectiu d'evitar que ningú impedís a l'expedició partís. A les 00:00h salpà l'embarcació amb sols quatre persones i poc temps després se li agregaren dos bots, cadascú d'ells amb sis persones més, conformant un total de 16 fugitius que es dirigiren direcció les illes Balears. Ja en alta mar, els sorprengué una forta borrasca i estigueren perduts durant un temps. Al voltant de les 7:30h veieren un vaixell francès de càrrega al qual demanaren auxili. Aquest s'aproximà fins a uns metres de l'embarcació però en compte d'atendre als fugitius, decidí virar sense prestar-los l'auxili que els demanaven, segurament perquè compregueren que es tractava d'evadits i no volien immiscir-se en qüestions internacionals. Arribaren al dia següent al port de San Antonio d'Eivissa al voltant de les 14:00h des d'on comunicaren per ràdio a Benissa la consigna *Tadea, Tadea, Tadea, y los suyos sin novedad* per fer-los saber que havien arribat sans i salvats. Aquesta consigna va ser repetida diverses nits seguides i escoltada en la ràdio propietat del regidor la qual cosa provocà la celebració dels oients davant l'èxit de l'operació.

Els fugitius foren traslladats en el vaixell Malaspina fins a Palma de Mallorca, arribant al dia 9 a l'illa on se'ls permetí prestar els seus serveis en la Falange Marítima de 1ª línia, si bé hagueren de respondre a un interrogatori sobre el paper que havien realitzat durant tota la guerra fins la seua arribada. Una vegada les autoritats franquistes consideraren que s'havia recopilat tota la informació que acreditava que realment els evadits volien sumar-se a la causa franquista, foren mobilitzats per anar al front. En el cas d'Adolf Torres Pérez des de Falange Naval el desplaçaren el 20 d'agost de 1938 a la zona d'Àfrica per a fer uns cursos d'aptitud per a ser promogut a alferes provisional de l'Exèrcit Franquista a Dar Riffien (Marroc), que era l'antic quarter de la Legió espanyola, fins el 16 d'octubre d'aquell mateix any. Amb aquesta companyia actuà en la

germana. A conseqüència d'haver esclatat un petard en sa casa i per les amenaces de les quals era objecte ell i la seua família, decidí amagar-se uns 15 dies en la casa d'un familiar del poble. Sa mare i la seua germana se n'anaren a viure a una casa de la seua propietat mentre Adolf estigué dos dies tancat en la presó de Benissa per ser acusat de feixista. Al ser alliberat es traslladà a Benigembla i a Famorca (Alacant) per a posteriorment anar d'una banda a l'altra. Al març del 1937 fou cridat per la quinta però continuà amagat, esperant a la primera ocasió que es presentés per poder fugir, que es produí en el moment que s'organitzà la fugida a Mallorca. AGHD, sumari 1150, caixa 16089/5, 2r., 4v.-7v.; sumari 9093, caixa 15966/9, 2v.; sumari 2176, aixa 15336/5, 34r.; sumari 6675, caixa 15284/2, 2r.-5r.; sumari 1154, caixa 16111/6, 2r.-4r.; sumari 1155, aixa 16112/10, 2r.-5r.; Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 54, 56, 59, 64, 66, 77 i 139; Antonio Calzado, et al., *Revolució i guerra a Gandia*, 370-371.

zona de l'Ebre i en Catalunya, encara que al final de la guerra estigué hospitalitzat a Galícia per una malaltia³³¹.

Tots els periòdics de la Mallorca franquista es feren ressò de l'arribada dels benissers al novembre de 1937. Les informacions donades pels distints diaris són similars en allò essencial, ja que es limitaven a copiar-se els uns dels altres, no obstant difereixen en els detalls ja que cadascun incorporà una informació concreta que no contà l'altre. Destaca el fet de què no citen específicament que venen de Benissa o informació més delicada com els seus noms per protegir a aquells familiars que seguien en el bàndol republicà. En comparació, mentre que els periòdics republicans informaven dels fracassos d'aquelles expedicions que havien intentat fugir del seu territori per mar, les publicacions rebels es feien ressò de l'arribada de fugitius des de les costes mediterrànies espanyoles. Els articles que es publicaren són una mena de crònica en la que expliquen com fou l'evasió, entremesclant-se amb opinions personals respecte a la República o els rebels. Si bé pretenen deixar entreveure que són entrevistes, les generalitats que exposen fan pensar que allò escrit és més fruit del redactor que no pas dels fugitius³³².

El periòdic mallorquí *La Almudaina* fou el primer en publicar la notícia de l'arribada dels benissers. Concretament el 10 de novembre de 1937 divulgà l'article *Llegan otros fugitivos de Alicante. Como logran escaparse del infierno marxista*. La notícia és interior, molt ampla i detalla comparat amb altres publicacions posteriors; de fet, és l'única que concretarà que els evadits eixiren de Punta Ifac (Calp). La notícia detallava l'aventura viscuda pels evadits i criticava la situació que es vivia en territori republicà al afirmar que [...] *La situación en toda la parte levantina no puede ser más desesperada. No hay manera de lograr subsistencias y cuando se consiguen resultan a un precio inasequible. Solo los cabecillas rojos disponen de comida mientras el pueblo se muere de hambre [...]. Nos añadieron que en Valencia estaban igual, y la única carne que tienen es la de mulo, la que hacen pagar a un precio exorbitante [...]*³³³. El mateix dia el periòdic mallorquí *Falange* publicava també l'arribada dels benissers en un article titulat *Fugitivos de Alicante* i ho feia de manera més desenvolupada respecte

³³¹ Segons s'informava en els periòdics, [...] *podemos decir que el "bou" pertenecía a la matrícula de Cádiz, de donde fue robado por unos marxistas para escaparse a la zona roja*. En quant a la consigna que feren servir, pensem que podria fer referència a Sant Tadeu. El seu dia en el calendari santoral correspon al 28 d'octubre, i la fugida cap a Eivissa es produí a principis de novembre la qual cosa ens porta a considerar si el 28 d'octubre fou quan s'organitzà el pla per a fugir i per això se li batejà amb la consigna de "Tadea". BPEPM. *La Almudaina*, (Palma de Mallorca), 10 de novembre de 1937; AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 39v.r. i 42v.; sumari 1150, caixa 16089/5, 2r.-5r.; sumari 6675, caixa 15284/2, 35v.

³³² La situació de desesperació per fugir de la guerra la trobem en altres àrees de la costa mediterrània com a Barcelona quan a l'octubre de 1936 el brigada d'infanteria Constantí Rodríguez llogà una barca i tirà a l'aigua al remer amb l'objectiu d'arribar a un vaixell per a fugir fora del país, però fou detingut per un mariner i portat davant la Comissaria general d'ordre públic. Fou enviat al calabós. Així mateix, eren habituals les notícies al voltant d'evadits, doncs el mateix 6 de novembre de 1937 el periòdic *Correo de Mallorca* informava que seguien arribant més fugitius, en aquest cas tres persones procedents de Tarragona. Més ampli era l'article del mateix dia sobre evadits de Barcelona, en aquest cas 11, als quals entrevistaven i explicaven els sofriments a Madrid i Barcelona amb l'alimentació o cues de racionament, i que Barcelona estava veient-se saturada de persones que es desplaçaven fugint de la guerra, si bé responsabilitzava de tot els mals als republicans. Explicava com havia estat el seu viatge i que ara es trobaven segurs i ben alimentats a Mallorca. BPEPM. *Correo de Mallorca*, (Palma de Mallorca), 6 de novembre de 1937; H.M.V. *Fragua Social*, (València), 18 d'octubre de 1936.

³³³ BPEPM. *La Almudaina*, (Palma de Mallorca), 10 de novembre de 1937.

l'anterior. Una còpia d'aquesta crònica la realitzava un dia després *El día* en l'article *Lo que cuentan los evadidos de Alicante*, si bé afegia unes últimes línies. Més breu donà la notícia el seminari *El luchador* que es limitava a afirmar que uns evadits d'Alacant havien arribat a les coses d'Eivissa. El diari *La última hora* recollia la notícia de l'arribada dels benissers, junt amb altres ciutadans que havien arribat aquells dies des de Barcelona o Tarragona en un únic article titulat *Los que huyen del infierno rojo*, en què repetia el mateix que les anteriors publicacions. Per últim, també l'11 de novembre de 1937 el *Correo de Mallorca* es feia ressò de la notícia a partir de versions anteriors, si bé emfatitzà alguns aspectes com ara l'escassetat d'arròs que hi havia en l'àrea republicana a l'escriure: [...] *¿Carne? ¡Ni por [a]so[mo]! ¡A no ser algún burro que caiga muerto en medio de la calle! No hay, pues, comida. La poca que se facilita es severamente racionada y naturalmente, ante la escasez y el racionamiento, surge el explotador y el acaparador [...]*³³⁴.

Quan es produí la desaparició d'aquests ciutadans benissers, el Consell Municipal ho comunicà al governador civil. El fet de què eixiren des de Calp i que agafaren una barca de bou ancorada en aquesta localitat, feu que el 12 de novembre de 1937 el destacament de Calp de la Comissaria General de Fronteres i Ports es possés en contacte amb Benissa per què li feren saber si a partir del 6 de novembre notaren la falta d'algun veí. S'elaborà un informe on sols es detallava la falta de sis persones i en què s'exposava que *todos los supuestos desaparecidos, como fácil es suponer, pertenecen a derechas*³³⁵.

A banda del regidor hi hagué altres membres del Consell assabentats del que s'estava planejant. De fet, si Felip Crespo Bertomeu pogué fugir fou perquè aquests altres membres li ho facilitaren. També es comptà amb la complaença dels familiars dels fugits. Un carabiner destinat a Cap Blanc durant la guerra era l'encarregat de vigilar aquella àrea i familiar d'un dels evadits. Com sabia que al fugir buscarien a son pare per ser interrogat, acordà amb el carabiner que quan anaren a detenir-lo no digués que aquest havia fugit a través de l'àrea que ell vigilava, com així feu, eximint-lo de tota responsabilitat i avalant als seus familiars. A pesar d'aquesta precaució, el pare fou detingut i reclòs en la presó de Benissa el mateix novembre de 1937, però un regidor gestionà la seua llibertat [...] *y al mismo día por la mañana estando yo detenido dio muy buenas esperanzas a mi mujer y me mando por esta a la cárcel una taza de leche para que yo pudiera desayunar*³³⁶. També sofriren atacs a les seues propietats que ho relacionaren com una venjança a la seua acció, doncs per exemple a Salvador Cabrera Ivars li assetjaren les tapies del corral de sa casa, espanyaren la porta i s'apropriaren de materials relacionats amb el treball al camp³³⁷.

³³⁴ El periòdic seguia exposant més fugides d'evadits d'àrees republicanes com de la propera Maó. BPEPM. *Correo de Mallorca*, (Palma de Mallorca), 11 de novembre de 1937; *El día*, (Palma de Mallorca), 11 de novembre de 1937; *La última hora*, (Palma de Mallorca), 11 de novembre de 1937; i *El luchador*, (Palma de Mallorca), 13 de novembre de 1937.

³³⁵ AMB, 28 de novembre de 1937, Correspondència, 1937.

³³⁶ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 49v.

³³⁷ *Ibidem*, 65v.; sumari 4392, caixa 16277/12, 6v.; sumari 9369, caixa 15937/1, 36v.; AMB, 28 de novembre de 1937, Correspondència, 1937.

Aquest desenllaç dels esdeveniments evidencia que si es va poder portar endavant l'expedició és perquè es comptava amb el suport de membres destacats del Consell Municipal, tant en la seua organització com amb les posteriors conseqüències que pogueren donar-se. En definitiva, la República no sols anava perdent la guerra en el front, sinó que totes aquelles disposicions que intentà que s'aplicaren en la rereguarda per evitar accions contràries a la seua causa, se n'anaven en orris quan els qui estaven en el poder preïen decisions guiats per les relacions personals que tenien amb els seus conveïns i no pas per ideals.

2.5.3. Els assassinats

Diversos ciutadans vinculats a Benissa, bé per ser naturals o per ser residents, foren assassinats dintre i fora del seu municipi durant el conflicte bèl·lic. La bibliografia tradicional sol situar un total de quatre morts. L'obra *La represión de guerra y postguerra en Alicante (1936-1945)* de M. Ors estableix que foren tres els veïns benissers assassinats, el sacerdot Diego Llorca Llopis, el religiós Zacaries Ivars Castells i el propietari Antonio Bertomeu Cabrera. El sacerdot Francisco Sendra Ivars, a pesar de ser natural de Benissa, com estava a càrrec de l'església de Calp el situa en aquest poble. Segons les xifres contemplades per M. Ors en què situa a Benissa dintre dels 17 pobles que conformaven el partit judicial de Callosa d'en Sarrià, seria la segona població amb més morts per darrere de Callosa on es produïren un total de quatre, si no es comptabilitza a Francisco Sendra. Els pobles que li seguirien serien Calp i Castells de Castells i amb un únic mort Altea, Beniardà i Benimantell. En la resta de les poblacions que conformaven el partit judicial de Callosa no es produí cap mort. Tenint en compte el nombre d'assassinats amb el nombre total de la població, no hi ha una estreta correlació entre major nombre de ciutadans i els assassinats produïts, doncs a Benissa comptava amb 6.036 habitants i Callosa amb 4.101. La resta de poblacions on es produïren més assassinats com Calp estan per sota de 2.000 habitants, i fins i tot Castell de Castells que a penes arribava als 1.046 habitants es situa com a quart municipi amb més morts, mentre que a Altea, on hi hagué un mort, estava pròxima a 6.000 habitants. De igual manera, poblacions amb al voltant de 1.500 habitants com ara La Nucia, Polop i Tàrbena no es produí cap mort. Dels assassinats benissers que situa M. Ors en la seua obra, cap d'ells va ser declarat desafecte per la República³³⁸.

En investigacions centrades en la repressió de guerra a la Marina Alta trobem la investigació publicada per la revista *Aguaites* al 2017 la qual cita els quatre ciutadans anomenats anteriorment i inclou al franciscà Andrés Ivars Cardona. En el cas d'aquest estudi es centra en l'àrea comarcal i no en el partit judicial de Callosa com feu M. Ors., per tant, a l'hora de comparar Benissa amb la resta de municipis, no coincideix plenament amb els mateixos pobles. T. Ballester estableix que la repressió incontrolada

³³⁸ Miguel Ors, *La represión de guerra*, 153, 157–158, 335–336.

de guerra acabà amb la vida de 106 persones relacionades amb la Marina Alta. El 50% dels assassinats correspondria a Dénia amb 39 persones i Pego amb 15, per tant Benissa quedaria molt per darrere de pobles com Ondara, Xàbia, i per davant d'altres com Pedreguer, El Verger, Castell de Castell o Parcent. Cal dir que el sols en 18 dels 33 municipis es veieren afectats. En relació a la seua professió, el major nombre d'assassinats foren de religiosos amb un total de 29, on quatre dels cinc morts benissers ho eren. Posteriorment situa amb 23 als professionals liberals i estudiants i amb 22 els propietaris de terres, on situaríem al quint ciutadà benisser mort³³⁹.

Entre els estudis més recents es trobaria l'obra del 2020 de V. Gabarda *El cost humà de la repressió al País Valencià (1936-1956)* en la qual eleva a sis el nombre de morts a Benissa: els religiosos Bautista Mollar Ventura i Zacaries Ivars Castells, el franciscà Andrés Ivars Cardona, el sacerdot Alejandro Mas Ginestar, el propietari Antonio Bertomeu Cabrera i relaciona la mort del futbolista Manuel Suárez Begoria el 27 d'agost de 1936 a El Campello (Alacant) ja que el seu últim domicili havia estat Benissa. A l'igual que en l'estudi de la revista *Aguaites*, V. Gabarda compara Benissa amb la resta de localitats que conformen la Marina Alta. D'aquesta manera quedaria en la quinta posició, per darrere de Dénia, Pego, Ondara i Xàbia que oscil·len entre els 39 morts en el cas de la primera i els nou de l'última. Per darrere de Benissa quedaria Pedreguer amb quatre o Calp, Parcent i El Verger amb tres³⁴⁰.

Per aquest apartat nosaltres hem contemplat a tots aquells ciutadans vinculats al poble prèviament a l'esclat de la guerra, doncs Benissa comptava amb una important comunitat religiosa que residí en espais com el convent fins que foren desallotjats poc abans del conflicte i que es traslladaren als seus pobles nats. Certament, com Benissa comptava amb tants religiosos, la gran majoria dels assassinats pertanyeran a aquest col·lectiu. Dels qui eren naturals del poble, el primer en morir assassinat fou el caputxí Pere Mas Ginestar. Quan fou dissolta la comunitat es traslladà junt a uns familiars a Massamagrell fins que finalment es refugià a casa d'una germana a El Verger. El 26 d'agost de 1936 fou afusellat a La Alberca, entre El Verger i Dénia. Un dia després fou mort el caputxí Alejandro Mas Ginestar el 27 d'agost de 1936. El 4 de setembre de 1936 foren assassinats els religiosos naturals de Benissa Francisco Sendra Ivars i Zacaries Ivars Castells, el primer en l'àrea de la Garganta de Teulada i el segon a l'àrea del pou roig a Calp. El 8 de setembre de 1936 mataren al prevere franciscà Andrés Ivars Cardona. Aquest nasqué a Benissa, però no realitzà la seua tasca al poble exceptuant els seus estudis en els primers anys del seminari per a després traslladar-se a Roma. Després d'estar a Florència, residí quasi tot el temps a Madrid. Quan el 20 de juliol de 1936 fou atacada la seua residència es dirigí a Benissa per refugiar-se en casa dels seus familiars, però fou detingut a Dénia i assassinat a l'altura de Gata de Gorgos. També es

³³⁹ Teresa Ballester, "La repressió durant la Guerra", 9-40.

³⁴⁰ Vicent Gabarda, *El cost humà*, 165-167 i 488.

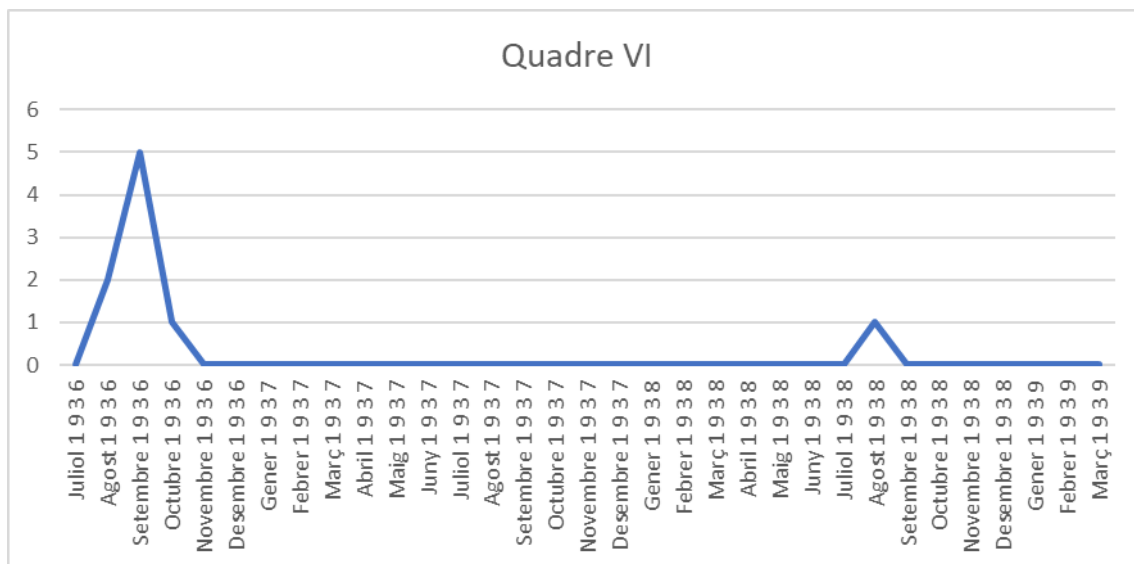
produïren morts derivades de les detencions, doncs al pare Benjamín Martí Ortola morí a València en la presó de San Miquel dels Reis el 23 d'abril de 1938³⁴¹.

Entre els qui formaven part de la comunitat religiosa de Benissa però no eren naturals del poble estava el franciscà del convent Sebastià Ferrer Bañuls qui es refugià quan esclatà la guerra a Pego, el seu poble natal, i que fou afusellat en la Pedrera de Gandia (València). També el sagristà del convent Bautista Mollar Ventura, natural de Manises (València) acabaria assassinat al Picadero de Paterna (València) el 28 d'octubre de 1936 després d'haver estat tancat en la presó, així com el prevere Vicente Ballester Far natural de d'Ondara (Alacant) el 26 de setembre de 1936. Altres franciscans de fora de Benissa però que en algun moment estigueren vinculats al poble i que moriren al 1936 foren l'educador dels seminaristes, Pasqual Fortuño Almela, natural de Vila-Real (Castelló); i els seminaristes Plàcid García Gilabert, natural de Benitatxell, i fra Alfred Pellicer Muñoz, natural de Bellreguard (València). També fou assassinat del vicari Diego Llorca Llopis qui era natural d'Oliva (València) i es formà en aquesta ciutat fins que ingressà en el Col·legi de Vocacions Eclesiàstiques de San José de València. El seu primer exercici ministerial el realitzà a Mirarroza y Mirafior, passant després a Benissa com a coadjutor i posteriorment a Dénia. Retornaria a Benissa on seguiria desenvolupant les seues tasques eclesiàstiques fins que esclatà la guerra. Es traslladà a Oliva però el 6 de setembre de 1936 el mataren a Gata³⁴² (veure *Taula III* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió).

Queda clar que el moment àlgid dels assassinats foren durant l'estiu i sobretot al setembre de 1936, moment en què grups de milicians incontrolats actuaren de manera impune. En el cas de Benissa tots foren religiosos amb l'única excepció de l'assassinat d'un civil a l'agost de 1938 (Quadre VI).

³⁴¹ Miguel Ors, *La represión de guerra*, 335; Pascual Benjamin, "Mártires franciscanos de Benissa", *Llibre de Festes de Benissa* (2000), XVIII – XX; Domingo Sabater, "A la memoria de los mártires, los siervos de Dios: Francisco Sendra Ivars, Pedro Mas Ginestar y Diego Llorca Llopis", *Llibre de Festes de Benissa* (2001); Antonio Ferrer, *Beato Francisco Sendra Ivars*; J.J. Cardona, *Història de la parròquia*, 134; Joan Josep Cardona, *Orgues i organistes de Benissa* (Benissa: Gironés Impresores, 2009), 44–45; J.J. Cardona, *El convent de la Puríssima*, 58 i 219; Teresa Ballester, "La repressió durant la Guerra", 23 i 35; Vicent Gabarda, *El cost humà*, 488.

³⁴² Miguel Ors, *La represión de guerra*, 335; Pascual Benjamin, "Mártires franciscanos de Benissa", XVIII; Domingo Sabater, "A la memoria de los mártires"; J.J. Cardona, *Història de la parròquia*, 135; J.J. Cardona, *El convent de la Puríssima*, 57; Vicent Gabarda, *El cost humà*, 488–489.

Ciudadans naturals o residents a Benissa assassinats durant la Guerra Civil

Alguns altres religiosos benissers acabaren empresonats però pogueren sobreviure. Joan Bautista Pineda Capó, més conegut com el Pare Melchor es trobava en el convent de Totana (Múrcia) quan esclatà la guerra. Aquest caputxí s'havia destacat en l'oratória per la seua manera de predicar que el va portar a diversos països com Roma a realitzar conferències i a conèixer al mateix papa. El 26 de juliol de 1936 el Comitè local comunicà al superior del convent l'ordre d'abandonar el local aquell mateix dia donada la situació que s'estava vivint. La comunitat es refugia en cases d'aquesta població fins que sis dies després, el Comitè ordenà que tornaren els religiosos als seus respectius pobles. El Pare Melchor acudí junt amb un altre religiós a Benissa on estigué fins que el 10 de setembre li comunicà el Comitè local del poble que no podia garantir la seua vida, i per aquest motiu s'hagué d'ocultar. Com cada vegada era més difícil protegir-lo, es decidí dies després el seu trasllat a Alacant junt amb altres religiosos per a empresonar-lo en el Castell de Santa Bàrbara, i evitar qualsevol atac. Davant el context d'assassinats que s'estaven donant, el Pare Melchor sol·licità al general de l'ordre Vigilio de Valstagna que gestionés la seua llibertat i als setze dies fou posat en llibertat. El Governador d'Alacant li entregà un salconduit per a què els milicians no el molestaren i l'aconsellà que no se n'anés d'Alacant, per la poca seguretat que hi havia als pobles. Per aquest motiu, es quedà a casa d'un nebot que era carabiner i que vivia en la mateixa comandància. L'alcalde li signà un aval per a què pogués passar a França per refugiar-se en la zona rebel, però no fou suficient, com tampoc fou la intermediació de la Curia General de Roma així com altres gestions realitzades a Paris, que resultaren infructuoses. Sols l'ambaixador de Bèlgica aconseguí que se li emetés un passaport per a França i Bèlgica que li fou entregat el 24 de desembre de 1936 per part de la Direcció General de Seguretat. Intentà fugir per la frontera a través de Portbou aquell mateix dia però fou detingut per milicians de la FAI que li registraren les seues pertinences. Al trobar una medalla xicoteta del Sagrat Cor de Jesús fou considerat sospitós i per això li

llevaren el passaport i el salconduit, i l'obligaren a quedar-se una nit en l'estació, custodiat per guàrdies d'Assalt. A l'endemà el tornaren a Barcelona acompanyat per policies fins una oficina de passaports de la Generalitat i després de dos interrogatoris en què afirmà que era religiós, tornà a passar tot el dia detingut. Per la nit el Comitè el tornà a interrogar i deliberaren fins considerar que havia de quedar lliure. Se li retornà el passaport però no el salconduit, per la qual cosa hagué d'aconseguir diverses signatures per poder de nou dirigir-se a Portbou el 30 de desembre de 1936 i passar la frontera fins arribar a Marsella³⁴³.

En el terme municipal del poble també es produïren assassinats de civils com fou el cas del benisser Antonio Bertomeu Cabrera el 20 d'agost de 1938. A més es produí l'homicidi de ciutadans procedents de pobles pròxims. Significatiu fou l'assassinat de cinc ciutadans d'Ondara, Pablo Domènech Sánchez, Vicent Domènech Domènech, Salvador Giménez Gil, Antonio Vicens Tomás i Antonio Vicens Ballester, que els mataren el 4 d'octubre de 1936, dos d'ells pertanyents a Falange i la resta a la DRA. Una d'aquestes víctimes aconseguí escapar malferida, tornant a peu des de Benissa a Pedreguer i al ser localitzat en aquesta ciutat fou mort³⁴⁴ (veure *Taula IV* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió).

³⁴³ També en altres pobles com Ondara (Alacant) el Comitè facilità un salconduit al vicari Joan Antoni Bolufer, perquè pogués desplaçar-se al seu poble natal a Benitaxell (Alacant). AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 64v. i 68v.; Hemeroteca digital. *La Vanguardia*, 4 de març de 1930, 20 de març i 18 d'abril de 1931; Benigno San Ilario, et al., *In memoriam*, 27–30; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 256–257; Teresa Ballester, “La repressió durant la Guerra”, 21.

³⁴⁴ Miguel Ors, *La represión de guerra*, 173–174 i 342–343; Teresa Ballester, “La repressió durant la Guerra”, 37; Vicent Gabarda, *El cost humà*, 488 i 492.

3. EL PRIMER FRANQUISME A BENISSA (1939-1945)

3.1. La caiguda de la República i l'ocupació franquista al municipi

En els últims moments de la guerra en què la caiguda de la República era inevitable, els ciutadans benissers vinculats a la dreta que s'hi havien oposat començaren a organitzar-se per garantir el triomf franquista. Per aconseguir-ho, influïren per a què en els últims mesos de la contesa es feren càrrec de la política local un conjunt de persones que, encara que foren considerats d'esquerres, beneficiaren a aquells qui recolzaven als rebels. Per a tal efecte aconseguiren que es nomenés a Joaquin Ronda com alcalde i a diversos regidors, i en tan sols quinze dies ja s'havia aconseguit alliberar a nou persones vinculades a la dreta que es trobaven recloses en la presó provincial d'Alacant. De fet, aquest últim Consell Municipal constituït ajudà tant als franquistes, que fins i tot 15 dies després d'haver-se acabat la guerra seguien en les institucions de govern local mentre es reconstituïen els òrgans de Falange a Benissa.

En quant al qui havia sigut prèviament alcalde Tomàs Capó Ivars com el secretari Francisco Perelló Tamarit intentaren fugir però no aconseguiren escapar perquè foren detinguts en el port de la capital de província. Fugiren junt al mestre Fernando Pantaleón però es veieren atrapats en el port d'Alacant. Allí, tres ciutadans franquistes els reconegueren, i quan Tomàs Capó intentà amagar-se en una casa, acudiren per detenir-lo. El mateix feren amb el secretari, i acte seguit foren portats al poble on els entregaren a les autoritats³⁴⁵.

Si en la direcció del poble els elements franquistes havien aconseguit posar a persones que obraren en el seu favor, el metge Ramiro Fernández Tardaguila fou el braç executor que s'encarregà de prendre el control des del moment en què es declarà l'estat de guerra fins a l'arribada de l'exèrcit d'ocupació franquista al poble. Ramiro havia estat a càrrec de l'hospital des del moment en què les BI l'havien evacuat, portant endavant una campanya de boicot contra la República. En un primer moment, quan es declarà l'estat de guerra fou nomenat com a comandant militar de Benissa l'alcalde Francisco Ronda. Segons explicava el mateix Ramiro, aquest era un [...] *hombre débil de carácter y completamente dominado por el secretario del Ayuntamiento Sr. Perelló, rojo cien por cien [...] que en realidad era el que desempeñaba el cargo. Ante esta situación y el estado de nerviosismo en que nos encontrábamos todos como consecuencia de las noticias de Guerra que nos hacían esperar una prof[n]ta*

³⁴⁵ En quant a Fernando Pantaleón, en un moment indeterminat de la postguerra es trobava detingut a Benissa i les autoritats del poble sol·licitaren a Madrid el seu trasllat per dificultats en la manutenció i per no existir a Benissa càrrecs contra aquest. En la postguerra no se li realitzarà un procés sumaríssim. AGHD, sumari 7648, caixa 15557/5, 47v.r.; sumari 6582, caixa 15297/4, 26v.r.; AMB. Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157. Document sense data.

*liberación, me trasladé a Alicante y gestioné mi nombramiento para el cargo d[i]cha cosa que conseguí inmediatamente y que tuvo como efecto elevar la moral de las personas decentes en grado sumo*³⁴⁶.

En els últims dies de la guerra, quan les principals figures destacades republicanes es trobaven en el front o començaven a amagar-se, s'inicià una sèrie de registres domiciliaris en les cases d'aquests en busca d'armes i municions amb les que més tard armarien als ciutadans afectes als rebels. Al mateix temps Ramiro es posà en contacte amb Roberto Calatayud Codina i Pascual Izquierdo Sánchez, membres de Falange que actuaven clandestinament a València, per a organitzar el triomf franquista. La següent vegada que quedaren, Ramiro havia aconseguit reunir armament, organitzar a quasi 400 homes disposats a la insurrecció i tenir el suport del comandant militar de Xàbia així com el del tinent d'artilleria de defensa de la costa Mariano Gutiérrez i el capità de carabiners Juan Linares, entre altres forces. Davant aquestes xifres Roberto Calatayud i Pascual Izquierdo es traslladaren a Benissa i procediren a elaborar, d'acord amb Falange de València, un pla per ajudar a l'exèrcit rebel en cas de què els republicans intentaren resistir davant qualsevol ofensiva. Aquest consistiria en tallar la carretera València – Alacant per la zona del Mascarat i en cas de perill, es replegarien sobre la zona de Xàbia, poble que es convertiria en la base de futures operacions. Quan en la nit del 27 de març s'assabentà de l'enfonsament del front republicà, havien aconseguit reunir i armar a ciutadans que permeteren mantenir sota control els pobles veïns. Totes aquestes gestions foren realitzades personalment per Ramiro valent-se de diversos mitjans i sota el pretext que com a metge es desplaçava per a reconèixer aquells qui al·legaven ser inútils per a incorporar-se a l'exèrcit. Posteriorment, quan escoltà per la ràdio que a Madrid havien entrat els tropes rebels, li ho comunicà als seus enllaços als quals els donà l'ordre immediata de concentrar a Benissa a tots els homes disponibles de la seua absoluta confiança. Començà a armar als emboscats i als sanitaris que considerava fidels, fent formar als ferits i a tot al personal en l'explanada de davant l'hospital [...] *dirigiéndoles una alocución en la que les daba cuenta de mi decisión de recuperar Benisa para España, recomendándoles orden, serenidad y confianza en la Justicia del Generalísimo y terminando con los vivos reglamentarios tantas veces oídos por las Radiso [sic] Nacionales con la envidia del que no los puede proferir en público. Izada la Gloriosa Bandera Nacional di orden de rompan filas y comuniqué a la Comandancia de Alicante la ocupación de Benisa*³⁴⁷. Acte seguit establí un control en la carretera València – Alacant per desarmar als republicans que hi havia i amb l'ajuda d'homes i material enviats pel comandant de Xàbia requisaren material de guerra, camions i cotxes que usaren per traslladar-se als pobles veïns amb l'objectiu de realitzar la mateixa operació que a Benissa, hissant la bandera bicolor en el balcó de l'Ajuntament i dirigint el mateix Ramiro la paraula als veïns, els quals ho celebraren amb vives³⁴⁸.

³⁴⁶ AGHD, sumari 1013, lligall 6304, foli sense numeració datat del 28 d'agost de 1939.

³⁴⁷ AGHD, sumari 1013, lligall 6304, foli sense numeració datat del 28 d'agost de 1939.

³⁴⁸ Francisco Muñoz Urda veí de Villarubia de los ojos (Ciudad Real) ingressat a l'Hospital de Benissa des del 24 de juny de 1938 matisava que el 28 de març de 1939 Ramiro *proclamó en Benisa el Glorioso Movimiento Nacional*

A pesar que la situació els afavoria, decidiren posicionar una bateria enviada des de Xàbia en direcció a Alacant per si els republicans d'aquesta última intentaven retrocedir cap a València. A partir d'aquí s'organitzaren guàrdies i patrulles així com retens per acudir als llocs en què fos necessari, doncs es produïren diversos xocs com el que li ocorregué al filòleg i historiador de la literatura catalana Martí de Riquer i Morera qui en la mitjanit del 30 al 31 de març fou ferit a Benissa. Aquest es dirigia junt amb altres militars franquistes en un camió des de València cap Alacant amb la intenció de controlar les zones que encara no havien estat ocupades, però a l'arribar a Benissa un grup d'homes no uniformats els varen aturar i començaren a disparar-los, provocant la mort de tres soldats i dos oficials ferits. Van ser traslladats d'urgència a l'hospital de Benissa i després al de València, però a causa d'un impacte de bala, a Martí de Riquer se li amputà el braç ferit. En quant a Ramiro, des de l'hospital base se li ordenà donar d'alta a tots els pacients que estigueren en condicions de traslladar-se al seu domicili i al personal mèdic que no fora necessari, quedant uns 30 pacients que no podien mobilitzar-se. A partir del 5 d'abril de 1939 Ramiro passà a estar a càrrec de l'administració de l'hospital i procedí a inventariar el material que allí havia quedat³⁴⁹.

Així mateix, el 29 de març de 1939 a València capital es produí el traspàs de poders després d'un acord entre els franquistes i republicans, fet que comportà que aparegueren les primeres banderes bicolors i patrulles falangistes a la ciutat. Aquesta situació també es dona a la resta de la província i en terres alacantines. A partir d'aquest moment es produí la fugida de soldats en desbandada que acudien a les seues poblacions natalis o allà on podien fugir de la repressió. Segons el testimoni del soldat benisser Miquel Àngel Bello Crespo *quan arribàrem a València [...] jo me'n vaig anar a l'estació del Nord. I allí hi havia set o vuit trens que estaven plens de gent. Quan vaig entrar a València, per un lloc escoltaves la Internacional, per l'altre escoltaves el Cara al Sol, un portava la bandera dels comunistes, l'altre portava la bandera*

ayudado por nosotros y luego posterior[mente] fuimos a proclamar el Glorioso Movimiento Nacional a los pueblos de alrededor: Senija, Lliber i Jalón. Roberto Calatayud explicava que els camions que havien agafat de la carretera València-Alacant, es traslladaren als pobles de Senija, Xaló i Calp i Ramiro feu el mateix que havia fet a Benissa, proclamant el triomf del bàndol franquista. Una vegada realitzat, Roberto tornà a València ja que aquesta ja havia caigut en mans franquistes i se li ordenà quedar-se allí. Per la seua banda, Ramiro i altres ciutadans acudiren a Teulada per avisar al germà d'un benisser –que havia estat amagat durant la guerra– que Madrid havia caigut sota el control de l'exèrcit franquista. Li facilitaren documentació falsa i armament, i junt amb ells es posaren a les ordres d'un cap de l'Exèrcit el qual estava esperant-lo en sa casa. AGHD, sumari 1013, lligall 6304, 13v., 18v. i foli sense numeració datat del 28 d'agost de 1939. El cas de Benissa no fou excepcional doncs en altres poblacions com Gandia també la quinta columna s'organitzà per a ocupar la ciutat. De la mateixa manera, es gestionaren tots aquells mitjans amb els quals contaven, des de persones fins armes o vehicles. Antonio Calzado, et al., *Revolució i guerra a Gandia*, 458–459.

³⁴⁹ Ramiro accedí al càrrec de l'administració de l'hospital perquè el delegat d'administració Luis Bosch marxà a València amb l'objectiu de prendre possessió com a vocal del col·legi d'advocats. Posteriorment també rebé l'ordre de l'hospital base per a evacuar als ferits restants de l'hospital de Vila Joiosa. A pesar de la seua actuació, Ramiro Fernández Tardaguila fou processat a l'acabar la guerra pel seu paper a l'hospital, però prompte rebé una gran quantitat d'avals que corroboraven les seues afirmacions. A més, el 29 de juliol de 1939 es redactà un document conjunt amb unes 33 signatures de diverses personalitats de Benissa per a avalar-lo. Destacaven que Ramiro sempre els havia ajudat, que propagava notícies que emanaven de les emissores nacionals, i que el 28 de març havia proclamat el fi de la guerra, assumint el comandament, mantenint l'ordre i organitzant milícies que desarmaren als ciutadans. AGHD, sumari 1013, lligall 6304, 16v. i foli sense numeració datat del 28 d'agost de 1939; Cristina Gatell i Gloria Soler, *Martí de Riquer. Viure la literatura* (Barcelona: RBA, 2008), 176–177.

*contraria... Allò era el caos*³⁵⁰. Després d'hores esperant a què el tren arranqués, al veure que no ho feia, decidí desplaçar-se a peu fins arribar a Benissa³⁵¹.

A l'igual que altres grans ciutats com València, en la resta de municipis alacantins des del principi es buscà vincular la imatge del nou règim a la religió catòlica, per això s'iniciaren actes d'exaltació religiosa com fou la celebració d'una missa de campanya. Segons conta el religiós M. Fabregat, un dels pocs autors que han deixat testimoniat el final de la guerra al poble, el 29 de març de 1939 començà a circular per la població la notícia de què les tropes rebels havien entrat a Madrid. En aquell moment començà a sorgir gent al carrer i la primera preocupació fou saber el parador de la Puríssima Xiqueta la qual fou entregada a les autoritats. El dia 30 de març començà plovent fins que a les 10:00 hores parà, pel que s'aprofità per adornar amb la bandera bicolor a la Puríssima Xiqueta, i la portaren a la plaça on es realitzà una missa. Els sacerdot de l'asil Miquel Cardona, el coadjutor de la parròquia Enric Bernabeu Alcaraz i el segon coadjutor Josep Mora Poquet la depositaren en el temple de la música que hi havia, mentre la població començava a realitzar oracions. Quan s'acabà la missa la portaren pels carrers parant-la davant la casa d'aquells qui havien mort lluitant contra la República o els considerats màrtirs, mentre cantaven l'himne de desgravi. Quan l'1 d'abril de 1939 s'emeté el bàndol en què Franco havia guanyat la guerra, es procedí a netejar i rehabilitar l'església. El quart diumenge d'abril es celebraren les tradicionals festes de la patrona que havien estat suspeses durant els tres anys de guerra i en ella participaren una part important del poble i autoritats en processons, i es procedí a batejar de manera forçosa a 300 xiquets i xiquetes³⁵².

Acabada la guerra, Benissa fou ocupada per un regiment de Flechas Negras dirigit per Ezequiel Nuñez i el batalló Monte Jata quedant-se en el poble al voltant de tres mesos i mig. Foren ben rebuts per les autoritats franquistes locals en tant en quant s'encarregaren principalment de col·laborar en la vigilància dels presoners republicans en les presons del poble. A l'igual que feren els brigadistes internacionals durant la seua estança al municipi, aquest regiment realitzà actes públics que els feren visibles i se'ls veié com elements integrats en tant en quant algunes ciutadanes benisseres es casaren amb soldats. Així mateix, quan aquestes forces marxaren, se'ls organitzà el 17 de juliol de 1939 una festa d'acomiadament amb balls amenitzats per la banda de música local on s'obsequià amb vi espumós als caps i oficials³⁵³ (veure *Carta II* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió).

³⁵⁰ Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 223.

³⁵¹ Vicent Gabarda, *Els afusellaments*, 43–44.

³⁵² Manuel Fabregat, *Benisa y su patrona*, 8–11, 109 i 111; J.M. Santacreu, et al., *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana. Vol. 15*, 65; Francisco Sevillano, *Exterminio. El terror con Franco* (Madrid: Oberon, 2004), 143–144.

³⁵³ L'11 de gener de 1937 es creà a Badajoz la Brigada Mixta Flechas Negras. Aquestes estigueren formades per dos regiments, cadascú d'ells integrat per tres batallons, dintre dels quals hi havia quatre companyies, i per unitats d'intendència, artilleria, enginyers, transmissions, sanitat, un batalló de metralladores i un batalló d'assalt. El seu primer regiment estava format per diversos batallons, essent el primer el Monte Jata. Informació extreta de PARES, portal d'arxius espanyols. <http://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/description/2944120> [Consulta: Gener 2022]; El 21 de maig de 1939 celebraren una festa a la què es convidà al cap de Falange. Aquesta començava a les 11:00h amb una missa de campanya per a posteriorment celebrar un menjar especial per a la tropa i els oficials del

Queda clar que Benissa no fou cap excepció en quant els esdeveniments ocorreguts en altres localitats al final de la guerra i durant l'ocupació franquista. Si observem el cas d'Alacant capital, també les organitzacions clandestines de Falange estaven organitzant-se i entraren en contacte amb els governants per a concretar el traspàs de poders, i a l'igual que feu Ramiro Fernández a Benissa i els seus voltants, els falangistes muntaren guàrdia i buscaren controlar els principals punts neuràlgics. Si ho comparem amb una població com Dénia, els fets esdevinguts foren similars ja que en la presa de l'Ajuntament en aquells primers moments no destacaren les principals personalitats dretanes del poble perquè encara seguien empresonats. Així mateix, l'alcalde Tomàs Capó intentà fugir a través del port d'Alacant a l'igual que molts altres alcaldes, polítics o soldats de pobles xicotets del País Valencià com Aquilino Barrachina Ortiz, alcalde socialista de Pego (Alacant), al qui li varen dir que podria exiliar-se a través del port d'Alacant. En altres localitats com Benidorm, els membres de la corporació municipal intentaren fugir des de la seua costa direcció Alger, però al ser ocupades les barques per membres de l'UGT, es veieren obligats a dirigir-se a altres localitats com Torreveija (Alacant) on aconseguiren embarcar-se i fugir³⁵⁴.

3.2. La gestió local de Falange i l'Ajuntament

A l'acabar-se la guerra Falange de Benissa s'encarregà d'organitzar la vida al poble, i si bé l'Ajuntament tenia també funcions administratives, era Falange la que prenia la iniciativa a l'hora d'abordar els contratemps que es produïren. Tanmateix, tingueren moltes dificultats en la gestió de l'organització. Ramiro Fernández es posà al capdavant de la prefectura de Falange de manera provisional fins l'accés del líder històric del partit a Benissa Lluís Cardona Cabrera el 2 d'abril de 1939, moment en què Ramiro declinà en ell la direcció del partit i es limità a inventariar el material de l'hospital. En menys d'un mes, el 28 d'abril Lluís Cardona cessava en el seu càrrec de cap de Falange i passava a dirigir-lo el mestre Joan Giner Giner qui estigué també poc de temps ja que el 23 de juny s'anomenà a Josep Cardona Cabrera. Posteriorment, el 27 de març de 1940 Jerónimo Mulet Llobell es convertí en el nou cap, moment en què s'estabilitzà la direcció de l'organització, ja que aquestes constants substitucions demostraven la falta de lideratge al poble, segurament a causa de la desorganització imperant que hi hagué durant els primers anys de postguerra³⁵⁵.

batalló. Al mig dia es realitzà un ball per a la tropa a la plaça, i a les 18:00h en el local de La Cultural se'n feu un per als oficials. AMB, 20 de maig i 17 de juliol de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157.

³⁵⁴ J.M. Santacreu, et al., *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana. Vol. 15*, 56–61; Teresa Ballester, *La Segona República a Dénia*, 310; J.M. Santacreu, *Una presó amb vistes al mar*, 157–200, 497–531 i 593–595; Francisco Amillo, *La Segunda República*, 358–363.

³⁵⁵ La seu de Falange s'ubicava on havia estat el local d'Izquierda Republicana, dalt del cine Doré. El local no estava confiscat ja que pagaven un lloguer al propietari, si bé els mobles i estris que hi havia es consideraven que no tenien propietari perquè havien pertangut a l'anterior partit i a les Brigades Internacionals. AGHD, sumari 1013, lligall 6304, foli sense numeració datat del 28 d'agost de 1939; AMB, 17 i 28 d'abril de 1940, Correspondència, 1939-1945; AMB, 23 de juny de 1939 i 15 de febrer de 1940, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157.

Hi hagué molts benissers que s'afiliaren a Falange. Sol·licitaren ingressar massivament durant els primers mesos de la postguerra i al llarg de l'any 39, arribant l'1 de setembre de 1939 a 289 afiliats: 237 de la secció masculina i 52 de la Secció Femenina, si bé posteriorment el nombre d'afiliats aniria disminuint. La gran majoria dels qui sol·licitaren accés tenien una professió especialitzada com ara ebenistes o comerciants, i en una minoria eren camperols, la qual cosa evidencia un suport social basat en classes mitges i xicotets propietaris. Alguns ciutadans que estaven en la direcció de Falange abans de la guerra, lògicament l'1 d'abril de 1939 sol·licitaren accedir com ara Lluís i Josep Cardona Cabrera, però també trobem d'altres que el primer dia de la victòria de Franco ho sol·licitaren. Tots aquells que recolzaven el règim franquista i no tenien cap vinculació amb la República, se'ls expedia carnets, però per poder obtenir-lo calia ser avalat, i una vegada obtingut, calia pagar una quota. Així mateix s'animava a les joventuts que tots els xiquets i xiquetes que volgueren ingressar a Falange d'entre 5 i 18 anys passaren pel local del partit. Al llarg del temps es produïen depuracions entre els seus membres per així mantenir sols als qui eren adeptes al règim. Crida l'atenció que de tots els motius per baixa que hi hagueren, la majoria dels quals foren per defunció o per trasllat, l'únic que fou expulsat de l'organització fou un dels principals propietaris del poble el 6 de novembre de 1942³⁵⁶.

L'estructura jeràrquica de Falange era imperativa, per això el 6 de juliol de 1939 des de la Prefectura Provincial es recordava que cap membre de Falange podia abandonar el poble sense demanar permís al cap local. Per tant, el cap local havia de demanar permís al provincial per a absentar-se del poble sota pena de destitució. Fins i tot, hagueren de demanar permís per a acudir a actes com ara el trasllat de les restes dels sacerdots assassinats³⁵⁷.

Als problemes derivats d'una postguerra se li uniren altres a nivell organitzatiu ja que el nou personal amb càrrecs administratius no sabia realitzar les gestions que es requerien d'ells. Ja el 10 de juny de 1939 el cap de Falange de Benissa elaborava un informe dirigit a la secretaria provincial d'Alacant en el que posava de manifest que la direcció havia canviat diverses vegades i que hi havia escassetat de personal apte per a l'organització que *no se halla a la altura que en realidad debía tener*³⁵⁸ per als diversos departaments com ara Informació i Investigació, Recuperació, Propaganda, Cultura, Acció Sindical o subsidi pro combatents. La principal dificultat era que no tenien mecanismes orals i escrits per fer propaganda del moviment. Aquestes carències van afectar en la seua mala gestió fins al punt que un mes després seguien sense tenir clar l'organigrama de l'organització i la seua jerarquia –en part perquè els canals de

³⁵⁶ En un document datat a l'agost de 1944 s'afirma que hi havia a la Falange de Benissa 58 militants i 92 adherits. Al 1948 hi havia a Benissa 191 afiliats a Falange. AMB, 16 de maig de 1939, Ajuntament. Bans Municipals. Caixa 264; AMB, 1 de setembre de 1939, Correspondència, 1939-1945; AMB, 18 de maig de 1945, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 323; AMB, 2 d'agost de 1944, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; AMB, Data d'ingressos dels militants i nous ingressos, comptes secció femenina, inventari d'armament de les milícies, guàrdies a la presó. Caixa 342. Documents sense data.

³⁵⁷ Des de Pego es convidà a l'organització de Falange de Benissa a què acudiren al trasllat de les restes dels sacerdots morts així com a la celebració de les festes dedicades al *Ecce homo* al juliol de 1939. AMB, 6 i 28 de juliol de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157.

³⁵⁸ AMB, 10 de juny de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157.

comunicació no funcionaven entre nivell local i provincial– la qual cosa provocava queixes constants des d’Alacant.

El 9 de novembre de 1940 la Prefectura Provincial de Falange es queixava que des de Benissa no es responia a les circulars que se’ls havien enviat i que estaven obligats a respondre en menys de cinc dies sinó procedirien a posar-los un correctiu per negligència en el compliment de les ordres. Així mateix, el 2 de desembre d’aquell any des de la Tresoreria i Administració de la Delegació Provincial de Falange els feien saber que havien de realitzar correctament el part d’ingressos i despeses del mes de novembre atenent al imprès que els adjuntaven. A més, els advertien que eren l’únic poble de tota la província que no havia realitzat el part d’octubre, la qual cosa afectava negativament a la comptabilitat provincial. Per això sol·licitaven que emplenaren els dos parts i els enviaren; en cas de no realitzar-se es procediria a destituir immediatament al cap local de l’administració. A principis de desembre la Delegació Provincial els rebé, però els recordava que s’esperava de Benissa que foren més puntuals³⁵⁹.

Tampoc la gestió de les Organitzacions Juvenils de Falange al poble era molt eficient i des del 16 de novembre de 1940 els estrats provincials de l’organització els cridaren l’atenció perquè no s’estaven fent les gestions en la recaptació i inversió de quotes, subvencions i donatius. No fou fins el 4 de març de 1941 quan des de la Delegació Provincial del Front de Joventuts sol·licitaren que es proposés a una altra persona amb suficients mèrits i aptituds per a exercir el càrrec, ja que el qui estava al front fins al moment no estava exercint bé les seues funcions a causa de les moltes ocupacions que tenia. Inclús posteriorment al juny de 1943 li repetiren de manera reiterada al delegat de Benissa que havia d’elaborar la memòria mensual de l’organització i li feren saber al cap de Falange local que el fet de no complir aquesta ordre denotava que la delegació del Front de Joventuts no funcionava amb normalitat. Per aquest motiu al juliol de 1943 el delegat local fou apartat i s’hagué de fer càrrec temporalment el mateix cap de Falange, com així li ocorregué al delegat local d’Informació i Investigació. Aquest nivell de desorganització arribava al punt de desconèixer la quota que se’ls havia de cobrar als afiliats mentre s’estava gestionant l’admissió dels mateixos o no saber cada quan s’havia de repartir la farina i el pa, ja que se’ls entregava cada 15 dies però pensaven que el racionament estava estipulat en períodes de 10 dies, la qual cosa provocà que faltés mitja ració. A més, era una constant la quantitat de correspondència que reclamava a l’administració benissera de Falange que pagués els deutes que devia per tots els seus descoberts³⁶⁰.

³⁵⁹ D’entre els dubtes que es tenien a nivell local sobre l’administració de l’organització, el 3 de juliol de 1939 el cap local de Falange li preguntava al provincial quina funció tenia ell sobre el delegat sindical. Se li feia saber que si bé a nivell orgànic no tenia depenia d’ell, sí havia de supervisar-lo políticament i comunicar qualsevol anormalitat que es realitzés. Per la seua banda, la regidora rural Conxa Ivars s’adreçà directament a la prefectura provincial de Falange, la qual respongué fent-li saber al seu homònim local que no podien dirigir-se directament a ells sense passar primer per Falange de Benissa i que no li anava a respondre fins que ho fes com pertoqués. El mateix li ocorregué al cap de Falange a qui la Delegació Provincial d’Abastiments i Transports li cridà l’atenció sobre el fet de què sempre que tingués qualsevol consulta, calia que fes servir el conducte regular jeràrquic. AMB, 12 de juliol de 1939, 28 de febrer, 9 i 15 de novembre, 2 i 9 de desembre de 1940, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157.

³⁶⁰ També hi hagué conflictes amb el cap de les milícies de Benissa el qual no complí unes determinades gestions ordenades per la prefectura provincial de la milícia de Falange i se li exigí que es presentés completament informat

A pesar d'aquests desajustos, hi havia el desig per part de la direcció local per fer les coses com volien les esferes provincials. Així es desprèn del comunicat del cap local de Falange quan es dirigí a la Mutua General d'Indústria i Agricultura per fer-li saber que a Benissa s'estaven executant les coses com es demanaven, però que necessitaven orientacions per gestionar els càrrecs, ja que si bé els qui estaven en el poder eren excombatents, no eren persones de gran capacitat. Per això es buscava que foren persones aptes les qui lideraren el poble. Segurament part d'aquests contratemps venia derivat dels problemes interns que hi havia com així es demostra en la queixa que feu el cap de Falange de Benissa al cap provincial el 4 de novembre de 1939 en què exposava que al municipi hi havia ciutadans que impedièn el bon funcionament de Falange. Per això, des d'Alacant se li animava a què realitzés denúncies concretes de les seues activitats, i [...] *al mismo tiempo te hago saber, que en la Falange no existe ese virus democrático, que se llama dimisión, únicamente se admite el relevo, siempre y cuando se estime conveniente [sic] y por causas justificadas. Precisamente, hoy más que nunca, estas obligado a permanecer al mando de esa Jefatura y contar con mi colaboración y apoyo para todos cuantos inconvenientes se te presenten*³⁶¹.

I és que amb el final de la guerra i la desmobilització de combatents que havien recolzat al bàndol rebel, en tot el territori es procedí a aplicar-los una sèrie de disposicions recompensatòries amb l'objectiu de protegir-los econòmicament fins la reincorporació al treball. Per això, aquells qui havien lluitat en l'exèrcit rebel es trobaren en una situació preferent respecte a la resta de la població a l'hora d'accedir a càrrecs. A l'agost de 1939 començà a formar-se un fitxer d'excombatents de Benissa on acabaren reconeixent-se'n a 21 que treballaven com a comerciants o camperols al poble i per als quals Falange havia sol·licitat treball en *La Unión* i en els ferrocarrils, encara que estaven pendents de resolució. També hi havia una Comissió Local del Subsidi al combatent franquista i existia una *Hermandad de cautivos* a la que se li cridà l'atenció per part de la delegació provincial d'ex-captius perquè funcionava de manera independent sense estar subjecta a les normes. No obstant, al 1943 des de la Delegació Provincial d'ex-captius d'Alacant es decidí ubicar la seu comarcal a Benissa, la qual abraçava a tots els pobles englobats en el partit judicial de Callosa d'en Sarrià³⁶².

En quan als allistaments a la División Azul, aquest fou un tema seriós per al règim franquista ja que amenaçava que en cas de què el cap local de Benissa no fes les

amb la màxima urgència, si no aquest incident seria informat a les autoritats superiors. El 18 de juny de 1940 des de la Tresoreria i Administració d'Alacant de Falange els feien saber que la situació administrativa de l'organització a Benissa presentava un descobert de 1.044'80 pessetes. Davant aquesta situació anormal, els exigien que en menys de 10 dies procediren a la liquidació del compte, i si no pogueren, almenys abonaren una part suficient, i els amenaçaven que en cas de no fer-ho el cap local de Falange seria rellevat. AMB, 10 de juny de 1939, 18 de juny i 14 de novembre de 1940, 15 de gener i 4 de març de 1941, 9 de juny, 14 i 29 de juliol de 1943, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; AMB, 11 de setembre de 1943, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 323.

³⁶¹ En altres ocasions, el cap local afirmà que *las relaciones con las autoridades son cordialísimas, obrando de común acuerdo*. AMB, 9 de novembre de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; AMB, 6 de setembre de 1939, Correspondència, 1939-1945.

³⁶² AMB, 16 de novembre de 1939, 4 de gener i 10 d'agost de 1940 Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; AMB, 12 d'abril de 1943, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. caixa 323; AMB, 26 d'agost de 1939, Correspondència, 1939-1945; Francisco Sevillano, *Exterminio*, 158.

gestions sol·licitades, se li imposaria una sanció per negligència. Per aquest motiu es feu recaptar de diners, s'entregaren octavetes que convidaven a l'allistament i per a incentivar-los, des d'Alacant s'envià els havens que tenien dret a percebre els qui s'enrolaren. A pesar d'aquests estímuls, sols s'allistà el benisser Carlos Bañuls Torres³⁶³.

Per tot allò exposat, s'arriba a la conclusió que l'establiment de Falange i les seues ramificacions al poble va ser un procés forçat per al que no estaven preparats administrativament els ciutadans franquistes que volien aplicar el nou ordre, si bé comptava amb el seu suport i col·laboració. Fruit d'aquesta desorganització ve donada per la poca preparació burocràtica que tenien, doncs es movien més per ideals que no per l'eficiència. A partir de la seua actuació i pels perfils dels membres que composaven la Falange local es pot afirmar que aspiraven a crear un projecte nou a Benissa com a resultat de la Guerra Civil, però que es toparen amb la realitat de postguerra on la situació econòmica no els permetia fer cap gestió trencadora, per la qual cosa es limitaren a exaltar els valors del nou règim sense anar més enllà. No es pot parlar tampoc de manera categòrica que fou un retorn a la situació prèvia a 1931 per què els qui estaven en la direcció del poble no eren els mateixos que ho havien estat en aquell moment si bé casaven totalment amb les motivacions i desitjos d'aquests. A pesar d'aquests inicis trontollats Falange va arrelar sòlidament a Benissa, doncs passà a ser un organisme que gestionava la vida política i social al poble amb manifestacions públiques de les que participaren una part important dels conveïns com en les processons o mostres de devoció pública. Es desprèn a partir del perfil dels qui s'afiliaren que ho feren perquè simpatitzaven amb la causa i no per garantir la seua seguretat en la postguerra, ja que es necessitaven avals que garantiren el compromís d'aquests per poder accedir. De igual manera, no es pot considerar als falangistes de Benissa seguidors de l'ideari feixista, més bé estaven feixistitzats per tot el discurs i mostres públiques d'aquest com alçar el braç o en l'exhibició de fotografies de Franco en edificis públics.

L'alcaldia funcionava de manera paral·lela a Falange havent un enteniment entre ambdues. Pel que es desprèn de la documentació, els qui tingueren la iniciativa en l'esdevenir del poble en la immediata postguerra fou Falange i no l'Ajuntament que es centrà en aspectes administratius, si bé també realitzà actes de reivindicació del nou règim. El mateix 1 d'abril de 1939 a les 12:00h de la nit es reuniren en sessió extraordinària en l'Ajuntament el qui havia estat alcalde els últims moments de la guerra, Joaquin Ronda Ibáñez, junt als seus regidors; i per altra banda el cap de Falange Lluís Cardona Cabrera junt altres franquistes. Acte seguit va dimitir tot el consell republicà passant alguns d'ells a ser processats i d'altres podent tornar a la seua vida

³⁶³ El 12 de desembre de 1942 des de Falange de Benissa s'informava a la Delegació d'Educació d'Alacant que s'havien recaptat 25 pessetes com a regal de nadal per a la Divisió Azul en les escoles de Benissa. Concretament 18'30 en l'Escola de xiquetes i 8'90 en l'Escola de xiquets. La diferència de 2'15 pessetes s'havia invertit en el gir postal. AMB, 12 de desembre de 1942, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; AMB, 2 de març, 8 i 15 d'abril de 1943, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 323; Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 43.

rutinària. Es transferí la presidència al cap de Falange per a escollir aquells qui conformarien el nou Ajuntament, sent el nou alcalde Joan Ivars Cabrera, qui havia ostentat ja dit càrrec i el de primer tinent durant diverses etapes de la II República en representació de les formacions conservadores. No obstant, el 22 d'abril de 1939 el governador civil d'Alacant va nomenar una nova Junta Gestora en què Felip Crespo Bertomeu passaria a dirigir l'Ajuntament. Posteriorment el 13 de novembre de 1940 el governador civil tornà a renovar la comissió gestora anomenant a Miquel Ivars Ferrer com a nou alcalde. Al llarg de 1941 serien alcaldes Josep Martínez Mestre i Àngel Ivars Ferrer qui es mantindria en el seu càrrec fins el 7 de desembre de 1949³⁶⁴.

A l'igual que en la guerra, l'Ajuntament estava ple de deutes fins al punt que el 20 de març de 1941 des de la Diputació Provincial d'Alacant se'ls amenaçava que si abans de cinc dies no saldaven els seus deutes amb la hisenda provincial, procedirien a embargar el 20% dels ingressos del municipi. Aquesta gestió econòmica deficient perpetuà els problemes de solvència que arribaren a l'extrem al maig de 1944 quan se li donà de baixa del *Boletín Oficial* per impagaments. Sent aquest el principal problema, es comprensible que una part important dels plenaries es centrés en com fer servir els recursos econòmics que disposaven com ara els subsidis familiars i d'ex-combatents franquistes, la gestió dels presoners que es trobaven a Benissa o l'ampliació del cementeri municipal. Si bé una part de la gestió fou destinada a causes adients al poble com ara ajudes a la beneficència o a dones que estaven embarassades, també es destinaren diners a coses que no eren d'absoluta necessitat i que buscaven exaltar al nou règim com col·laborar amb actes d'homenatge a Franco, al general Aranda o al Gran Visir de Marroc³⁶⁵, instats des del Govern Civil d'Alacant. Part del pressupost s'usà per a la compra d'imatges de personatges clau del Franquisme com José Antonio Primo de Rivera o el mateix dictador, així com una rèplica de l'últim part de guerra. Igualment s'acceptà col·laborar monetàriament amb la construcció d'un mausoleu que contingués les cendres de José Antonio, i es donaren ajudes a organitzacions juvenils pertanyents a Falange per al desenvolupament de les seues obligacions³⁶⁶.

³⁶⁴ Com Lluís Cardona havia sigut el líder històric de Falange, se li reconegué com al cap representatiu, però no fou fins el dia 2 d'abril de 1939 que obtingué de manera oficial el càrrec. En el primer Ajuntament que es constituí, s'escollí com a primer tinent a Pasqual Ribes Giner; com a segon tinent Ginés González Ivars; com a tercer tinent Manuel Vicente Ivars; com a síndic a Tomàs Ivars Bordes; i com a depositari a Felip Ivars Bertomeu. Quan Felip Crespo va ser escollit com a nou Alcalde, el 10 de maig de 1939 va ser aprovat en el plenari. Com a nous gestors de l'Ajuntament a Bernard Castells Gandia, Pasqual Bolta Llavador i a Ismael Botella Orihuel. AMB, 1 d'abril i 10 de maig de 1939, Llibre d'Actes dels plenaries de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 35-36, 43 i lligall solt; AMB, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament de l'16 de novembre de 1940 al 4 de desembre de 1944, lligall solt; AMB, 7 de desembre de 1949, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 285.

³⁶⁵ El 27 de maig de 1939 l'Ajuntament de Benissa advertia al cap de Falange que li havia telefonat el Governador Civil d'Alacant per informar-li que a l'endemà al voltant de les 10:00h passaria per Benissa el Gran Visir de Marroc, i per això se li demanava que se li fes el millor rebent possible amb tots els afiliats de Falange. Segurament es tracte de Ahmed Ben Hach Abd el Krim Gannia, segona autoritat marroquí en el Protectorat Espanyol del Rif i que el 18 de juliol de 1936 s'havia destacat per recolzar la rebel·lió militar a Tetuan. AMB, 27 de maig de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157.

³⁶⁶ Entre els actes que realitzà l'Ajuntament per ajudar a la població més necessitada fou el de cercar el nombre d'individus que podien accedir a la beneficència i per tant tenir dret a l'assistència mèdica gratuïta i als medicaments, a pesar de què s'endeutava gran quantitat de diners als ciutadans que es dedicaven als serveis sanitaris al poble. AMB, 11 de gener, 14 de setembre, 23 de novembre i 28 de desembre de 1939, 25 i 30 d'abril, 2 de maig, 1 d'agost i 7 de novembre de 1940, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre

Un greu problema en la postguerra fou la salubritat dels carrers i les aigües al poble, i els contagis que es podien causar. El 27 de juliol de 1939 s'ordenà que s'havien de netejar els carrers i els pous que estaven plens de pedres i altres objectes tirats durant la guerra. Dintre d'aquestes mesures sanitàries, l'Ajuntament també obligà a traslladar als leprosos a Fontilles (Alacant). Així mateix es continuà buscant ingressos per a les obres d'investigació d'aigües subterrànies i enllumenat de Benissa. De fet, l'enllumenat es trobava en tan mal estat que el cap local de Falange instava a l'alcalde a què realitzés una nova instal·lació en el menor temps possible, igual que [...] *también es de pura necesidad el arreglo de la Glorieta, que se halla en un estado deplorable, esperando vea de arreglarlo, pues caso de no poder hacerlo, espero me autorice para preocuparme yo de ello*³⁶⁷. A la qüestió de la salubritat se li unia al de l'atur endèmic, per aquest motiu el 17 d'agost de 1939 s'ordenà que els treballadors benissers aturats procedirien a l'arreglament i reconstrucció de camins, carrers i places fins l'esgotament de les quantitats pressupostàries³⁶⁸.

En quant a la relació entre el nou Ajuntament i l'església catòlica, hi hagué un enteniment immediat entre ambdós ja que es realitzaren actes públics que es revestiren d'elements i ornaments religiosos els quals eren dedicats únicament al bàndol vencedor. Per exemple, per a commemorar la festa del treball, l'Ajuntament convidà a les autoritats eclesiàstiques, militars, de justícia i de Falange a la sala capitular per a l'entronització del Sagrat Cor de Jesús. A més, s'honoraria la memòria dels morts en el camp de batalla i *a los que sucumbieron al plomo y puñal de los asesinos rojos*³⁶⁹. Per a tot això, es decoraria el saló de sessions i els carrers, i es convidaria a un àpat als membres de la gestora i als empleats municipals. Per altra banda es destinaren 145 pessetes per a la reconstrucció del santuari de Santa Maria de la Cabeza o 800 pessetes per a posar una nova creu a l'entrada del poble ja que havia estat destruïda durant la guerra. També s'ordenà que es construïren dos làpides commemoratives per a col·locar-les als costats de la creu dels caiguts. En una es posarien els noms dels qui moriren pel bàndol franquista i en l'altra el dels propulsors de les obres de la nova església com fou el retor Vicent Buigues Morell. Les noves autoritats acudiren a actes religiosos per reforçar la seua presència com en la celebració en honor a la Puríssima Xiqueta o nomenar les campanes amb noms de sants. Aquestes dinàmiques d'exaltació a la religió cristiana també es produïren en la capital de província i en multitud de poblacions destacades de la província com ara Alcoi i en la comarca de la Marina Alta. Per posar un de tants exemples, podem citar el cas de Pego, on hi hagué també una exaltació de cultes i pràctiques religioses que es canalitzaren a través de nombroses festivitats, misses i alçaments de creus de pedra al poble –a l'igual que a Benissa, la política municipal estava dirigida per Falange i l'Alcalde va ser elegit a nivell provincial–. Un

de 1940, 19, 67, 80, 87, 104–105, 108, 120 i 135; AMB, 20 de març de 1941, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169; AMB, 22 de maig de 1944, Correspondència, 1939-1945.

³⁶⁷ AMB, 23 de juny de 1939, Correspondència, 1939-1945.

³⁶⁸ AMB, 27 de juliol, 17 d'agost, 14 de setembre de 1939 i 11 de juliol de 1940, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 57–58, 60–61, 67 i 118; AMB, 20 d'abril de 1942, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169.

³⁶⁹ AMB, 6 de juliol de 1939, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 54.

altre exemple del mateix el trobem a Xàbia on també quasi tots els actes de sociabilitat pública que es feren en la dècada dels quaranta i cinquanta estaven relacionats amb l'Església³⁷⁰.

3.3. Societat, educació i economia en la postguerra

El triomf de Franco suposà canvis immediats en la vida diària de la població benissera que afectà a distints nivells. En la immediata postguerra, els ciutadans entraren en contacte amb els militars franquistes que ocuparen el poble. Els de major rang es quedaren al mateix edifici que havien estat els internacionals, però la resta es varen repartir per les cases del poble. La població els va acollir cordialment, però és evident que el temor a qualsevol represàlia estava present. Es produí un xoc de mentalitats, doncs una part important dels benissers sols coneixia la realitat immediata que els rodejava, entrà en contacte amb militars que havien recorregut bona part del territori espanyol amb moltes més vivències que ells. Encara que anecdòtic, serveix com exemple el fet ocorregut a una veïna que anava a cosir a una casa on varen acollir a l'assistent d'un comandant. Aquest es fixà amb ella i li demanà acompanyar-la a casa, la qual cosa provocà la incomoditat d'aquesta, perquè la societat del moment no veia bé que una xica jove anés acompanyada d'un home desconegut. Davant el temor de ser criticada, entrà a la primera casa que trobà per a què deixés de seguir-la. A l'endemà, mentre es trobava cosint junt a les seues companyes tornà a presentar-se i li digué: *ayer no te acompañe, pero hoy te tengo que acompañar que tengo una cosa para ti*. La modista que regentava la casa tenia més experiència que la resta, per això li preguntà que ho mostrés, i el soldat tragué un preservatiu. Les més joves no sabien el que era encara que intuïen que no era bo, però la modista sí sabia de què es tractava i li respongué: *: eso aquí, no lo vuelvas a sacar más. ¿Eso qué quiere decir? No me hagas que se lo diga a tu comandante. ¿Tú que te has creído que somos?* Després d'aquest encontre, l'assistent demanà perdó i no les pressionà més³⁷¹.

Aquests soldats d'ocupació no sols actuaren en el nucli urbà, també ho feren en les zones rurals ja que aquests van portar amb ells moltes mules i els soldats d'inferior categoria les pasturaven prop de la zona de la Paratella i el Tros Vell. Durant aquesta

³⁷⁰ El 4 de juliol de 1940 s'ordenà posar noms a l'única campana que hi havia a l'església en aquell moment, i a les futures que vindrien. Concretament portarien per nom Puríssima Chiqueta, San Pedro, San José i San Francisco. El dia de la seua inauguració acudiria la comissió gestora donant a l'acte un gran esplendor i repartint ajudes a les famílies més necessitades. AMB, 6 de juliol i 10 d'agost de 1939, 11, 18 i 25 d'abril, 6 de juny i 4 de juliol de 1940, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 53–54, 59, 100–101, 104, 112 i 117; J. Daniel Simeón, "Repensar el franquisme des d'una comunitat rural: el cas de Xàbia, 1939-53", *Aguaites* n° 15 (1998): 71, 73–74 i 77–78; Joan Miquel Almela, "La repressió de la vida quotidiana a la postguerra d'una població rural: Pego, 1939-1941", *Aguaites* n° 18 (2001): 86; J.M. Santacreu, et al., *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana. Vol. 15*, 69; Àngel Benito, et al., *Tiempo de sombras*, 378.

³⁷¹ Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

estona es relacionaven amb els veïns qui els oferien vi o jugar a les cartes, bé per temor o per simpatia. Quan se n'anaren hagueren de vendre les mules, per això les oferiren a un preu baix i els veïns aprofitaren per comprar-les³⁷².

Dintre d'aquest context es realitzà un ban de caràcter repressiu i institucionalitzat en què es demanava que s'entregués tot allò que s'hagués requisat durant la guerra, el que evidenciava com els vencedors no estaven disposats a deixar cap escletxa envers els republicans. Si bé la majoria dels ciutadans l'acatà, alguns seguiren mantenint en les seues propietats algun objecte requisat i per això es realitzaren registres. De igual manera es buscaven aquells qui s'hagueren pogut amagar, i amb l'excusa del registre, s'aprofitaren per intentar endur-se objectes legítims del propietari. Segons un testimoni, un dia es presentaren per fer un registre en la seua casa de camp i *el meu avi tenia un gramòfon amb discos com la Marsellesa. Un va vindre i li va dir que eixe disc el volia per a ell. I el seu avi li digué: mira, ni per a tu ni per a mi! I el va trencar perquè no volia que se l'enduguera ell*³⁷³.

Al juliol de 1939 les autoritats benisseres encara no tenien inventariat tots els objectes que s'estaven recuperant de les confiscacions que s'havien fet durant la guerra, per la qual cosa els fou impossible fer entrega d'aquests. Així mateix havien de lliurar les armes que posseïren fins un termini de 15 dies. Als qui es sabien que eren propietaris se'ls enviava un avís per a què acudiren a entregar-les i se'ls donava un rebut en el qual s'assenyalava que eren de la seua propietat però que quedaven sota el control de les autoritats franquistes. Els qui per esdeveniments de la guerra acabaren posseint-ne una, també la retornaren. Posteriorment, totes les armes, arxius i documents relacionats amb elles foren entregades al quarter de la Guàrdia Civil i es demanà que cap persona que no estigués afiliada al partit pogués tenir llicència d'armes. D'aquesta manera es neutralitzava a qualsevol que pogués intentar realitzar un atac contra al nou règim, a l'igual que es discriminava als ciutadans que no pertanyien al partit, i els obligava a afiliar-se en cas de voler adquirir-ne una. Així doncs, aquest primer acte de repressió institucionalitzada va ser eficient perquè neutralitzava de manera fàctica i psicològica qualsevol intenció contrària que es pogués tenir envers el nou règim³⁷⁴.

Per altra banda, molts ciutadans que estaven en edat de fer el servei militar, es veieren obligats a realitzar-ho, fins i tot aquells qui havien lluitat durant la guerra al costat de la República, no així els qui havien combatut pel bàndol franquista que

³⁷² *Ibidem*.

³⁷³ Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

³⁷⁴ De les armes que es confiscaren, inclús es demanava que aquells qui foren aficionats a la caça o formaren part de la Societat de Caçadors, havien de retirar-los el permís si no eren adeptes al règim. Entre aquests bens que es retornaren es troben els de caràcter religiós. Així doncs un ciutadà havia aconseguit impedir que es vengueren en una subhasta pública els bens mobles i *sacó dichos efectos guardándolos en el local de casa D. Carlos Torres, junto con las ropas de la Virgen de la Asunción, los candeleros de plata que se lucen en las fiestas del S.C. de Jesús, y otros objetos religiosos [sic], por lo que fui requerido [...] para reparar los desperfectos en los muebles y poner una cerradura en la puerta de una habitación retirada donde mejor ocultarlos. Que dichos objetos fueron debidamente entregados y conforme al inventario que de ellos había, al centro de recuperación en el mes de abril del 1939*. AGHD, sumari 7852, caixa 15841/7, 8v., 42v. i 55v.; sumari 7840, caixa 15551/7, 2r.; sumari 2176, caixa 15336/5, 7v.; sumari 7979, caixa 15593/6, 3r., sumari 8325, caixa 16012/14, 25r.; sumari 4392, caixa 16277/12, 30v.; AMB, 10 de juliol i 10 d'octubre de 1939, i 24 d'octubre de 1941, Correspondència, 1939-1945; AMB, 6 de març de 1941, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157.

quedaren exclosos. En quant als ciutadans refugiats a Benissa a causa de la guerra, ja a l'abril de 1939 es sol·licità que foren traslladats a Villa Abargues perquè necessitaven disposar del local habilitat com a colònia, i posteriorment retornaren a les localitats on habitualment residien. No obstant, hi hagueren 13 xiquets i xiquetes que havien quedat orfes, i per aquest motiu, la junta local de beneficència sol·licità a la provincial que se'ls concedís pensions per a la seua subsistència i educació, atorgant-se'ls el 6 de juny de 1941³⁷⁵.

Les mostres de devoció pública cap a la Puríssima Xiqueta i la religió tornaren durant la postguerra organitzant celebracions en relació a la festivitat de la patrona i al reverend Pare Melchor el qual entregà un quadre amb la seua efigie per a què fos col·locada en el saló consistorial. També es realitzaren homenatges com el dedicat a Vicent Buigues Morell, qui havia estat retor de Benissa durant 20 anys i que les seues restes es trobaven enterrades a València des de 1937. Per això l'alcalde sol·licità que foren traslladades al poble per a ser inhumades en el temple parroquial i que es construís un monument dedicat a aquest davant l'església, com es feu amb altres religiosos assassinats. Per imposar els valors catòlics es sol·licità la creació de figures religioses dedicades a sants i verges, sent urgent la seua realització perquè volien que estigueren presents al poble per al 24 de juliol de 1939. De igual manera s'encarregà l'elaboració de banderes franquistes i es restauraren els mobles més importants que havien estat en edificis religiosos del poble³⁷⁶.

Com hi havia la necessitat de reforçar la imatge pública del bàndol vencedor, el 19 de maig de 1939 es feia saber que tots aquells qui foren militants de Falange se'ls convocava pel matí per a celebrar la desfilada de la victòria. Estaven obligats a anar tots sota pena de multa, des de l'organització infantil fins a la Secció Femenina. També s'ordenava al veïnat que agranés els carrers i adornés les façanes. A les 15:30h es celebraria una cavalcada en la plaça on estava convidat tot el veïnat. Cada 18 de juliol es celebraven actes per commemorar el colp d'estat, per això es sol·licitava que tot l'aparell franquista es concentrés dit dia davant la creu dels caiguts per a procedir a cantar himnes, on la desfilada quedaria reservada a tots aquells que tingueren l'uniforme adequat³⁷⁷.

³⁷⁵ AMB, abril de 1939 Correspondència; AMB, 6 de juny de 1941, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169.

³⁷⁶ Al juny de 1939 Falange de Benissa sol·licitava a sor Teresa de Jesús d'Alcantarilla (Múrcia) que els ajudés a escollir els mobles i estris del convent de monges del poble ja que ells no entenien el valor de cadascun d'aquests. Per això li demanaven que acudís primerament una monja per a què escollís tot el que fos útil per a la restauració del centre i deixar-lo ja preparat per a què posteriorment elles acudiren a ocupar-lo. El convent de monges ja estava net, sols faltava la col·locació d'aquells elements que els foren útils. A l'agost de 1939 sol·licitaven a una empresa d'Olot (Girona) l'elaboració d'imatges de sants i el seu pressupost amb l'objectiu d'adquirir-los cap al novembre o desembre d'aquell mateix any. Concretament sol·licitaven de Santa Bàrbara, de la Inmaculada, del sagrat cor de Jesús, de Sant Domènec i Sant Josep. AMB, 26 de juny i 5 i 27 de juliol, i 8 d'agost de 1939, Correspondència, 1939-1945; AMB, del 4 de juny de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; AMB, 27 d'abril de 1941 i 19 de juny de 1942, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169.

³⁷⁷ AMB, 13 de juliol de 1942, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 323; AMB, 20 de maig de 1939, Ajuntament. Bans Municipals.

Així mateix es buscà revifar la figura de José Antonio Primo de Rivera mitjançant actes de propaganda com la celebració d'una missa per al 20 de novembre a les 6:30, hora en què fou afusellat, cerimònia que seguirà celebrant-se als anys posteriors. De fet, van haver benissers que acudiren al trasllat del cadàver de José Antonio Primo de Rivera al 1939 que anaven a ser portadors de les seues restes. Aquests foren Josep Cardona Cabrera, Manuel Mas Santacreu, Josep Ivars Ivars, Joan Giner Giner, Miquel Roselló Grimalt, Joaquin Mas Ortola, Tomàs Ivars Tur i Vicent Ferrer Ronda qui acudiren junt a un grup d'homes i dones que assistirien com espectadors. Per a què pogueren acudir en condicions, se'ls sol·licità l'uniforme falangista, però la realitat de la immediata postguerra s'imposà ja que a nivell local sols podien traslladar a 25 persones que estigueren completament uniformades, la resta, eren ciutadans que no disposaven de mitjans per pagar-los perquè es trobaven a l'atur. Per fer front a aquest contratemps, Falange de Benissa decidí endeutar-se al demanar 95 camises i 111 boines per valor de 1.667'70 pessetes el que repercutí negativament a nivell econòmic en tots els organismes falangistes locals. Per aquest motiu requeriren a les esferes superiors provincials que els entregaren roba o que els donaren permís per a recaptar diners en diverses funcions de cine en benefici de les Organitzacions Juvenils.

Tanmateix, les reclamacions pels diners que es devien no es feu d'esperar i ja el 31 de desembre de 1939 reberen el primer recordatori. La situació de no poder pagar la roba era tan greu que fins i tot Falange de Benissa sol·licità tornar aquelles peces que no hagueren fet servir, la qual cosa li fou acceptat, si bé havia de pagar les que s'usaren encara que fos abonant-ho en diversos terminis. Quan es procedí a retornar-les, Benissa presentà 97 camises a l'administració de Falange de Callosa d'en Sarrià, la qual cosa comportà que aquests es qüestionaren si aquesta roba eren d'ells o pertanyia a la prefectura provincial, ja que Falange de Callosa havia entregat 95 camises i des de Benissa li'n tornaven dos de més. Per aquest motiu li sol·licitaren que presentés un rebut per acreditar que procedien de Callosa d'en Sarrià, però al no poder fer-ho, se'ls tornà a exigir el pagament de les 95 camises i 111 boines donant-li de termini fins al 10 de maig de 1940. Per la seua banda, des de la prefectura provincial eren conscients de la difícil situació econòmica i per això li feien saber al cap local que si bé lamentaven les penúries econòmiques que passava el poble, li recordaven que la seua organització no estava sols constituïda per obrers que pogueren tenir pocs recursos, sinó que també formaven part ciutadans que sí podien pagar-ho folgadoament, per la qual cosa no era excusa per abonar la quantitat endeutada.

En definitiva, tota aquesta implicació tan notable de la Falange benissera tenia més a veure amb un intent de demostrar públicament l'adhesió fervorosa del poble al nou règim que no amb les possibilitats reals que tingueren per gestionar-ho econòmicament, ja que per participar en una única desfilada els suposà innombrables maldecaps. Aquest problema continuaria posteriorment quan Franco projectà realitzar un viatge a la ciutat d'Alacant, ja que des de la prefectura d'Alacant es posaren en

contacte amb el poble per preguntar el nombre de camises i boines que farien falta de cara a una concentració en la qual estaven obligats a assistir els afiliats³⁷⁸.

Respecte a l'oci a Benissa, ja al juliol de 1939 es realitzaren actes festius amb motiu de la fira de juliol en els que actuà la banda de música del poble³⁷⁹. Aquestes celebracions concentraven a molta població que venia d'altres indrets. Especialment significatives eren les partides de pilota valenciana que es realitzaven al mateix carrer i les obres de teatre que interpretaven els mateixos veïns i veïnes. Si bé la població es trobava desitjosa de tornar a la normalitat, no era possible en un context de fam i repressió en què obligaven a la població a fer el salut feixista a tothora. El cinema, una de les principals activitats d'entreteniment, es convertí en un recordatori constant de què Franco s'havia imposat ja que abans de la pel·lícula els espectadors havien d'alçar el braç³⁸⁰. Més lluny d'aquesta realitat es trobaven els joves quan anaven a ballar. S'organitzaven balls en les cases de camp en què un dels amics tocava l'acordió. Els pares d'aquests es trobaven tots presents, doncs les xiques joves anaven acompanyades per algun familiar per a vigilar que tot tingués el degut decòrum. A pesar de la misèria de postguerra, els joves es vestien el més elegant possible per aquests moments. Tanmateix, no era la mateixa situació per a homes i dones. En cas de què se'ls hagués mort un familiar, havien de vestir de negre, però les dones havien de portar vel i no podien anar a ballar perquè estaven de dol³⁸¹.

En resum, s'establí una doble realitat al poble. Els qui no foren repressaliats s'adaptaren al nou context històric de la millor manera possible intentant continuar la vida com podien. No necessàriament havien de simpatitzar amb el nou règim però és evident que havien de donar mostres de suport. Aquest intent per tornar a la normalitat quotidiana contrasta amb les famílies a qui empresonaren algun familiar ja que sofriren majors penúries.

En quant a l'escola i l'educació en la postguerra, el 6 d'abril de 1939 es realitzà a Benissa la primera reunió del Consell Escolar després de la guerra, i aquest es

³⁷⁸ Els que assistiren estaven obligats a estar vacunats i amb un certificat mèdic. AMB, 9 i 10 de novembre i 31 de desembre de 1939, 2, 23 i 27 de gener de 1940, 20 i 28 d'abril, 31 de maig i 18 de novembre de 1940, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; AMB, 22 d'abril de 1940, Correspondència, 1939-1945; AMB, 30 d'abril de 1945, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 323.

³⁷⁹ AMB. Correspondència, 1939-1945, carta datada del 10 i 18 de juliol de 1939.

³⁸⁰ Segons un testimoni de l'època, com era menor d'edat i no tenia consciència de la realitat, en una de les ocasions no va alçar la mà en el cine i un home que tenia al costat li digué: *alça el braç!*, però li contestà: *i si no l'alce, què?* Aquest li respongué: *l'has d'alçar! Que vols, que et fitxen?* Aleshores el testimoni li respongué: *per que no alce el braç han de fitjar-me?* Finalment l'home li exigí: *tu alça el braç!* Aquestes situacions anecdòtiques demostren el temor que tenia la població fins i tot de no actuar com se li ordenava. Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

³⁸¹ Serveix com exemple el cas d'una veïna a qui se li morí l'avia al 1941 i la varen obligar a portar dos mesos el vel al cap i deu mesos de dol, la qual cosa provocà la seua indignació expressant-li a sa mare: *amb tant que jo volia a la uela i ara em feu portar açò, i açò que li fa a la uela?* I sa mare li contestà: *però si te'l lledes tu saps el que diran?* Però poc després es va morir l'altra avia, impedint-li definitivament poder anar a ballar. Al cap d'un mes sa mare li donà permís per anar al cine i com era hivern i feia fred, es posà un abric gris. Tanmateix, a l'endemà anaren unes veïnes i li preguntaren si s'havia llevat el dol, perquè portava un abric gris. Sa mare li respongué si no havien vist que baix duia el vestit de negre. Les veïnes li respongueren que el color de l'abric era gris i finalment sa mare respongué que era perquè tenia fred. Queda clar doncs la dictadura i la pròpia mentalitat de l'època reforçaven la repressió contra les dones. Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

constituí conforme estava el 18 de juliol de 1936, segons ordenaven les autoritats franquistes. Tots aquells que tenien plaça en propietat a Benissa es reintegraren aquell dia com a mestres, incloent als qui havien estat apartats de la docència i jubilats de manera forçosa durant la guerra. Així mateix, els mestres que cessaren del seu càrrec per ser mobilitzats, tornaren al seu lloc de treball. El 26 d'abril de 1940 per ordre del Ministeri d'Educació es publicà la relació de vacants definitives de primer ensenyament en què s'obligava a determinats mestres a ocupar aquestes places. Aquest trasllat era efectiu encara que estigueren suspesos de treball i sou per qualsevol expedient de depuració, quedant els nous destins ocupats interinament fins que el mestre es trobés en condicions d'ocupar la plaça. Dels professionals de l'ensenyament que havien treballat a Benissa es veieren afectats diversos, entre els més destacats estigueren Anacleto Roselló Ferrer que fou destinat a Biar (Alacant) o Joan Bautista Noguera Noguera qui fou traslladat fora de la província a Sena (Osca). Així mateix, altres foren enviats a Benissa de manera forçosa. Amb totes les depuracions que s'havien realitzats contra els mestres republicans, n'entraren de nous, alguns d'ells afiliats a Falange on destacaven Joan Giner Giner qui treballava a l'escola o Joan García Jiménez, qui no exercia com a tal, sinó que tenia una acadèmia particular. Per la seua part, a les mestres se les obligà a acreditar que tenien el servei social o estar exemptes d'ell per a poder impartir l'ensenyament, o en cas contrari quedarien com excedents els propietaris de la plaça i cessarien els interins³⁸².

El 17 de febrer de 1940 es reuní la Junta Municipal d'Educació Primària per a nomenar als seus vocals i el 24 d'abril deliberaren quina era la millor manera d'organitzar les escoles de Benissa tenint en compte que molts xiquets i xiquetes anaven al col·legi tot l'any des de les seues corresponents partides, que estaven lluny del casc urbà del poble. Les seues peticions foren traslladades a la Junta Provincial de Primer Ensenyament d'Alacant que acordà el 19 de juliol que s'havien de crear al poble dos escoles graduades dintre del casc urbà, una per a xiquets i una altra per a xiquetes, dividits en quatre graus, a més de les quatre unitàries de xiquets i quatre unitàries de xiquetes que ja existien. Ara bé, s'eliminarien del casc urbà dues escoles unitàries de xiquets i dues de xiquetes. També s'ordenà la creació de tres escoles mixtes en les partides de Benimarraig, Pedramala i Benimarco, tres escoles de pàrvuls i la formació d'una graduada en tres nivells. A nivell estatal es donà el vist i plau a aquestes mesures ja que es tingué en compte que la corporació municipal es comprometia a sufragar totes les despeses que ocasionés el trasllat i la instal·lació d'aquestes escoles, havia garantit que podia impartir degudament l'ensenyança i que tot això es traduiria en una major assistència i resultats³⁸³.

³⁸² En el camp de l'ensenyament el Franquisme regulava tant l'educació pública com la privada. En el cas d'aquesta última establia que si algú estava interessat en impartir-la calia informar-ho al Consell Provincial d'Alacant i que aquests no podien realitzar un ensenyament particular a la mateixa hora que l'ensenyament oficial ni utilitzar els locals, materials o mobiliaris de les escoles públiques. De la mateixa manera no podien ensenyar a xiquets ni xiquetes que no estigueren matriculats a l'escola. En quant a les dones que quedaven exemptes de fer el servei social també es trobaven les que estaven casades. AMB, 27 d'agost, 18 d'octubre i 9 de desembre de 1940, i 3 de gener i 1 d'octubre de 1941, Actes Junta Local d'Ensenyament; AHPA. GC-G 976; AHPA. EC-G 886-3.

³⁸³ AMB. Actes Junta Local d'Ensenyament, lligall 15v.; BOE nº 79 del 20 de març de 1941, 1904.

La necessitat de tenir espais per a les escoles feu que el 23 de maig de 1941 l'Ajuntament de Benissa sol·licités a l'arquebisbat de València que li permetés usar l'ermita de la partida de Pedramala per a instal·lar provisionalment una escola, però el 5 de juny els respongueren que a pesar de què estava tancat, era un lloc sagrat i per tant no se li podia donar tal ús. Així mateix, encara es buscava la creació d'un taller-escola ja que a l'abril de 1944 fou rebutjat el projecte per la carència de determinats documents. Per aquest motiu el 18 d'abril es decidí que diverses aules del local que feia servir el grup escolar per a pàrvuls foren cedides per a impartir classes de formació professional, posant l'Ajuntament 5.500 pessetes per aquest projecte. Per altra banda, el cap provincial de Falange s'interessà per la creació del que anomenava *la universidad en el campo* que buscava instruir a camperols que residiren a les zones rurals. No obstant, des de la seu local se li comunicà que seria poc pràctic en el cas de Benissa perquè les propietats al camp estaven molt disperses i separades per kilòmetres, i que en elles sols hi havia treballant de manera permanent dos o tres camperols. Per aquest motiu proposaven que l'educació dels camperols es reduís als diumenges o dies festius per a què se'ls instruís en un local o a l'aire lliure³⁸⁴.

En quant a l'estadística escolar, l'educació a Benissa estava constituïda al 1941 per grups de xiquets i xiquetes que estaven separats per sexes i no estaven units per edat, sinó per coneixements, ja que hi havia alumnes que passaven al següent nivell a mitjan curs. En quant a resultats acadèmics, aquell any en primer grau de l'escola de xiquets nº 2 hi havia 41 alumnes matriculats, dels quals sols passaren 18 a segon grau. De l'escola de xiquets nº 1 de segon grau hi havia matriculats 38 alumnes dels quals passaren a tercer grau 32 alumnes, repetint-ne sis. De l'escola de xiquets nº 4 de tercer grau hi havia 38 alumnes dels quals aprovaven 30. En l'escola unitària de xiquetes nº 5 de segon grau hi havia 25 matriculades, però sols passaren de curs 12 alumnes i repetien 13. En l'escola de xiquetes nº 1 de tercer grau hi havia 34 alumnes però sols accediren a la següent etapa 14. En l'escola de xiquetes nº 2 de quart grau hi havia 20 matriculades de les quals 10 aprovaven i la resta repetien. Tot això demostra un alt índex de suspensos en relació als xiquets ja que bàsicament la meitat de la classe de xiquetes suspenia³⁸⁵.

L'accés a la cultura estava molt limitat al poble. Si bé hi havia una part de la població que sabia llegir i escriure, d'altra sols sabia signar o ni tan sols això. Al no disposar de diners tampoc podien comprar revistes, per la qual cosa l'única via d'informació era a través de la gent que comprava els periòdics i els podia explicar les notícies o a través dels altaveus. Així doncs, l'accés a l'escola era un bé necessari per poder aprendre. Allí aprenien conceptes bàsics com saber llegir i escriure i les quatre regles matemàtiques, però l'aprenentatge no anava més enllà. Tampoc interessava l'educació dels seus ciutadans sinó la seua instrucció per acceptar el nou règim. Molts xiquets i xiquetes havien de compaginar l'anada a l'escola amb el treball a casa així que

³⁸⁴ AMB, 5 de juny de 1941, 9 i 18 d'abril de 1944, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169; AMB, 19 de juliol de 1940, Correspondència, 1939-1945.

³⁸⁵ De tot el professorat, qui més detalla les característiques del seu alumnat és Joan Giner. AMB, 27 i 30 de juny de 1941, Actes Junta Local d'Ensenyament.

pel matí assistien al col·legi i per la vesprada treballaven al camp, estisoraven o cosien. Com la fam s'imposava, mestres i sacerdots rebien vals de racionament per part de les autoritats franquistes per a repartir a l'alumnat, com un recordatori de què podien menjar gràcies a Franco. A pesar d'això seguia practicant-se el punt, que consistia en portar-li regals al mestre –normalment consistia en menjar– quan s'acabava el curs o es celebrava alguna efemèride³⁸⁶.

Evidentment sota la dictadura l'educació impartida es centrà en els valors que propugnava el nou règim i en la figura del cabdill. Entre les obligacions que havien de complir els mestres en l'escola era el d'hissar la bandera nacional quan entraren els alumnes i arriar-la quan marxaren, cantant en ambdues ocasions el Cara al sol. Se'ls instava als educadors a fer propaganda sobre Falange i animar-los a afiliar-se a les Organitzacions Juvenils del partit. Amb l'objectiu d'implementar i consolidar el pensament franquista el 4 de gener de 1942 s'animava als professionals de l'educació a participar en concursos sobre la vida i obra de José Antonio Primo de Rivera en la que s'havien d'escollir tres treballs que reflectiren les seues virtuts i que estigueren escrits de manera didàctica per a què es fes servir entre els alumnes de l'ensenyament primari. Al maig de 1944 des de la Inspecció Provincial de l'Ensenyança Primària d'Alacant se'ls entregà una circular als mestres de Benissa per als actes que s'havien de celebrar en la pròxima visita que faria Franco als alacantins³⁸⁷.

Si fins aquí hem vist els canvis que es produïren en la societat i l'educació i el seu impacte, no menys important serà la situació econòmica de postguerra a la que hagueren de fer front els benissers. El fet de què la província d'Alacant s'hagués vist escassament afectada per les destruccions bèl·liques a l'agricultura, indústria i les infraestructures viàries, no es traduí en una millor situació en la postguerra respecte a la resta del territori, doncs l'arribada del Franquisme a Benissa no suposà la fi dels problemes que hi havia anteriorment al camp i les collites, els quals continuaren presents. Es produí el que els historiadors han anomenat una gran contrareforma agrària de postguerra que anà en benefici dels grans i mitjans propietaris que van viure durant aquest període amb una acumulació de capital considerable gràcies a l'apropiació legalitzada dels béns de les col·lectivitats, desallotjament d'arrendataris per a explotar directament la terra, es beneficiaren del mercat negre i el control de la mà d'obra. Amb raó els camperols benissers es lamentaven que els grans propietaris s'aprofitaren del treball que havien realitzat durant els mesos previs i es quedaren amb totes les collites

³⁸⁶ AMB, 26 de març de 1942, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157. Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

³⁸⁷ En el decret de l'11 de juny de 1940 s'indicava que *el último día de clase del actual curso escolar, los señores maestros, en unión de las autoridades locales, celebraran una fiesta de carácter religioso y patriótico, exaltando en ella el genio singular y las virtudes de nuestro invicto caudillo, el heroísmo de nuestro glorioso ejército, dedicando una oración por nuestros muertos y dando gracias a dios por habernos devuelto la grandeza de nuestra patria*. Altres mesures que buscaren consolidar el Franquisme dintre de l'educació fou animar als mestres a què se subscrigueren a publicacions com la revista "Servicio" en la qual s'explicaven mètodes pedagògics i activitats per aplicar a l'aula. També es promocionaren 10 beques de 1.500 pessetes a aquells alumnes amb altes capacitats però amb escassos recursos i s'impartien cursos per a què els mestres aprengueren instrucció militar. BOPA del 15 de juny de 1940 i 4 de gener de 1942; AMB, 9 de desembre de 1940, 9 d'agost i 25 de novembre de 1941, i 6 de febrer de 1943, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; AMB, 8 de maig de 1944, Correspondència, 1939-1945.

sense pagar cap remuneració. Respecte al període immediatament anterior l'únic que canviava era la manera d'administrar la terra i els sous envers al treball a través de les col·lectivititzacions, però els mals endèmics com plagues o falta d'adobs seguien presents³⁸⁸.

El model autàrquic adoptat pel Franquisme va marcar tots els sectors productius tradicionals. En el cas de Benissa, poblat intrínsecament agrícola, l'intervencionisme dels productes agrícoles destinats al racionament de la població derivaren en un gran mercat negre creant desastroses conseqüències sobre la mateixa agricultura i població. Aquesta situació de misèria provocà que molts ciutadans no pogueren accedir als productes bàsics i per aquest motiu el règim de Franco establí arreu d'Espanya les cartilles de racionament, amb l'objectiu que les famílies més necessitades disposaren d'un mínim de productes, si bé aquests a penes arribaven per completar l'alimentació bàsica d'una persona. Les autoritats benisseres feien un seguiment d'aquells qui rebien racions i el nombre d'aquestes, a l'igual que els forns i comerços que havien de dispensar aquests aliments bàsics. A mesura que anaren passant els anys anaven donant-se de baixa el nombre d'inscrits per la millora en la situació econòmica fins que desaparegué als anys 50³⁸⁹.

Al poble s'havien de gestionar l'abastiment d'aliments els quals eren dispensats primerament pel Servei Agronòmic i posteriorment per Abastiments i transports d'Alacant. Així doncs, i com a mode d'exemple de procedir, enviaren el 18 d'octubre de 1940 16.000 kg. de farina que s'usarien en el racionament a base de 125 grams per pa o 100 grams de farina que s'esperava que servís per abastir al poble durant 26 dies. La dificultat per adquirir productes a causa de la carència que es vivia comportà que Falange local sol·licités al provincial l'expropiació dels bens de tots aquells qui es trobaven sent processats per la justícia franquista, ja que [...] *yo creo debía hacerse la incautación de todos sus bienes, porque nos encontramos en época de recolección de la cosecha y no debe ser justa que esta gente se aproveche de ella [...]*³⁹⁰.

En la immediata postguerra Falange de Benissa es va dirigir a diverses localitats sol·licitant que li vengueren articles de consum de primera necessitat, i a nivell provincial s'instà als agricultors del poble a què acceptaren una sèrie de peticions que beneficiaven a les autoritats franquistes però que foren rebutjades pels camperols per falta de confiança amb allò que se'ls proposava. El mateix cap local de Falange n'estava

³⁸⁸ Reconstrucció històrica realitzada a partir de diverses entrevistes realitzades per l'autor l'any 2009 i 2017. Antonio Calzado i Ricard Camil Torres, *Valencians sota el franquisme* (Simat de la Vall d'Albuixac: La Xara Edicions, 2002), 25.

³⁸⁹ L'any 1945 hi havia al poble un total de 6 forns i 28 comerços. El 16 de juny de 1942 es donaven de baixa 54 cartilles de racionament. De igual manera, si es traslladaven a un altre poble se'ls anul·lava de Benissa. Al llarg dels anys 1942 i 1943 es donaren bastantes baixes perquè molts benissers es traslladaren a València, segurament per treballar. També afectava en els trasllats d'aquells qui feien el servei militar, els qui havien complert penes en Batallons de Treballadors, aquells qui se'ls concedia la llibertat o la presó atenuada. En alguns casos es produïren confusions amb el pres alliberat ja que era donat de baixa en el racionament de la presó però no donat d'alta a Benissa on tornava per a residir. AMB. Abastiments i racionament (1941-1951) i Quaderns de racionament (1942-1951), Censos de Racionament, Baixes, (Sense Caixa); AMB, 20 de maig de 1944, Correspondència, 1939-1945; Antonio Calzado i Ricard Camil Torres, *Valencians sota el franquisme* (Simat de la Vall d'Albuixac: La Xara Edicions, 2002), 26.

³⁹⁰ AMB, 14 de juny de 1939, Correspondència, 1939-1945; AMB, 5 i 16 de setembre, i 18 d'octubre de 1940, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157.

al corrent de la complicada situació que vivia la població i per això sol·licitava a la superioritat provincial formar una espècie de cooperativa o una cosa semblant per a què el problema el resolgueren els mateixos agricultors. És a dir, plantejava com a solució dels conflictes els mateixos mecanismes que s'havien proposat durant la Guerra Civil per part de les autoritats republicanes. Aquests problemes també es donaren amb el tema referit a la recollida de ferralla en la que el delegat local estava disposat a treballar, però no així els jornalers que no podien perdre ni temps ni diners en agafar-la. Així mateix, hi havia qui tenia ferralla però es negava a entregar-la gratuïtament a menys que se li pagués. Des de la Delegació Provincial de Confiscació de Ferralla es suggerí que se'ls insistís que ho entregaren de manera voluntària per a la causa franquista, però que si no s'avenien, podien vendre-li-ho a l'estat³⁹¹.

Tanmateix, el propi Estat no deixava que l'economia pogués créixer. El 13 d'abril de 1940 el Servei Nacional de Blat prohibia a l'Ajuntament que es pogués comprar blat de moro per part de particulars per a la seua moltura. Amb la llei de clausura de molins decretada el 30 de juny de 1941 el molí del poble no es podia fer ja servir per la qual cosa s'hagueren de realitzar gestions per posar-lo en funcionament. Però el problema seguiria persistent ja que al maig de 1944 el moliner Pere Llorens Cano sol·licità fer servir una nova pedra per a moldre el blat però li fou denegat, sols donant-li permís a usar la que ja tenia. Les directrius establertes des de la capital de província foren constants i per això continuaren dirigint l'esdevenir de l'economia demanant per a la sembra de tardor i primavera de 1941 la constitució de juntes agrícoles locals formades per tres vocals agricultors que a proposta del delegat sindical local designaria el cap provincial de Falange per a organitzar aquesta labor. Per a estructurar als treballadors, a nivell local es formà el sindicat Central Nacional Sindicalista que coordinava el treball de camperols i ramaders a Benissa i que fou aprovat el 21 de febrer de 1944³⁹².

És lògic per tant que davant aquestes penúries la societat continués amb les pràctiques d'estraperlo que havia realitzat durant al guerra, però de manera més accentuada. Aquest fenomen es donà en tot el territori del País Valencià, especialment a l'àrea de la Ribera on hi havia abundància de productes agrícoles com ara l'arròs. Els casos enregistrats d'estraperlo al poble són innumbrables, doncs el realitzà quasi tota la població, però com aquesta activitat estava perseguida per les autoritats, els benissers no ho realitzaven de manera habitual, sinó sols quan era estrictament necessari. A l'arxiu municipal hi ha una important quantitat de multes que es realitzaren en la postguerra on abunden per desordre públic i aquelles relacionades amb el transport per carretera. En

³⁹¹ Les collites de blat seguien sent molt dolentes a Benissa i per això des de Falange es dirigien al delegat d'abasts d'Albacete per a sol·licitar-li blat per al poble. De igual manera, davant la carència d'aliments bàsics, es dirigien a Cullera sol·licitant si disposaven de sucre, cafè i altres articles per a què li'ls vengueren a Benissa. AMB, 1 i 4 de juliol, 1 de setembre i 2 d'octubre de 1939, Correspondència, 1939-1945; AMB, 5 de setembre de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157.

³⁹² AMB, 22 de novembre de 1940, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; AMB, 13 d'abril de 1940 i 2 de setembre de 1941, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169; AMB, 21 de febrer de 1944, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 323; AMB, 17 de maig de 1944, Correspondència, 1939-1945.

alguns casos les autoritats tingueren èxit com al 6 d'octubre de 1941 que van comissar 33 quilos d'arròs a un veí de Callosa d'en Sarrià³⁹³.

Tanmateix, hi ha molts casos en què els ciutadans aconseguiren escapar-se com el cas de Pere Ivars Roselló qui treballava amb Vicent Baidal que era transportista de menjars a carro. Un dels serveis que realitzava ho feia per als franciscans de Benissa, els quals, en agraïment a la seua gestió i perquè els dijous els portava amb dits carros a la mar, li cedien la cartilla per a què pogués transportar el menjar sense que li'l requisaren. En un dels viatges que realitzà a Pego Pere Ivars junt a Enric "Resumen" portaren dos carros amb cavalls per carregar menjar. Enric s'avançà en la càrrega i Pere, qui portava la guia, li digué que si el paraven les autoritats que els informés que ell anava darrere amb la documentació pertinent. Quan Enric aplegà a l'altura de Teulada el pararen i quan va aplegar Pere amb la resta de la càrrega es trobà que junt al seu company hi havia dos carros més que també transportaven menjar portats per ciutadans de Teulada. L'autoritat preguntà a Pere si portava la guia i aquest la va mostrar, i quan li preguntaren quins carros estaven al seu càrrec, ell respongué que tots. Gràcies això cap carro fou requisat i tant els teuladins com els benissers pogueren arribar amb la càrrega al seu destí.

També els ciutadans feren servir el tren com a mitjà per a la pràctica de l'estraperlo. Una ciutadana que vivia prop de les vies del tren va veure una vegada a un altra corrent direcció a la seua casa de camp que li demanà que li deixés un davantal i un barret. La dona es presentà com l'estanquera de Llíber (Alacant) i li informà que venia de realitzar estraperlo però que l'estació de Benissa estava ple de vigilants, per la qual cosa es veié obligada a tirar per la finestra del tren els productes que portava caient en un bancal de ceps. Per poder recuperar-los, havia de dissimular anant vestida com una treballadora del camp. Quan l'estanquera de Llíber aconseguí recuperar els seus productes, li retornà a la benissera la indumentària que li havia demanat i li regalà tabac. Aquesta mateixa benissera també es veié obligada a anar una vegada a Castell de Castells (Alacant) junt a una amiga muntades en un ase per a intercanviar pansa i carburo per oli, doncs a Benissa sobrava d'aquests producte i en l'altra població no hi havia. Varen marxar del poble de bon matí i no tornaren fins la nit complint amb el seu objectiu. I el mateix feu el seu marit que com treballava el blat, anà des de Pinos fins a Callosa d'en Sarrià per a què li molgueren el gra per la nit al molí que allí hi havia, i així tornar pel matí a Benissa sense ser descobert. I el seu fill, una vegada va anar a per menjar però va ser descobert, per això hagué de fugir tirant-se dintre d'un hort enfangat per evitar ser capturat i poder portar exitosament el menjar a casa³⁹⁴.

³⁹³ Des de la Delegació Provincial d'Alacant del Servei d'Informació i Investigació es demanava que les autoritats benisseres comissionaren els productes i detingueren als conductors dels carros que no tingueren actualitzades les guies per al transport de creïlla o se les intercanviaren entre si. AMB, 18 de juny de 1940, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; AMB, 6 d'octubre de 1941, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169; AMB, 20 de maig, 16 i 17 de juny de 1944, Correspondència, 1939-1945; Ricard Camil Torres, *Autarquia i estraperlo. L'economia en un espai rural del País Valencià durant el franquisme* (València: PUV, 2005), 29-56.

³⁹⁴ Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017. Per a més testimonis relacionats amb l'estraperlo a la Marina Alta consultar Rosa Seser, *Història i memòria*, 136-140.

Un altre aspecte repressiu de la dictadura estigué relacionat directament amb el paper moneda republicà. El banc franquista sols admeté els bitllets republicans d'abans de 1936 per a devaluar els que la República havia emès en plena guerra. El 13 juliol de 1939 alguns ciutadans particulars i el mateix Ajuntament s'acolliren al decret del 27 d'agost de 1938 i l'ordre del 5 de setembre de 1938 que permetia canviar el paper moneda de la República pel del règim franquista. Dos dies després, fins a 320 benissers entregaren els bitllets que tenien de la República arribant a ascendir a la quantitat a 824.603'50 pessetes. No obstant, en una societat com la benissera on la majoria de la població vivia empobrida i al dia –fins i tot els comerços havien de fiar al ciutadà³⁹⁵– comportà que els pocs estalvis en metàl·lic que posseïren no tingueren valor a l'acabar-se la guerra i, lògicament, no foren acceptats en les transaccions. Per aquest motiu, alguns ciutadans, sabedors de què la moneda republicana perdria el seu valor, intentaren fer gestions abans de què s'acabés la guerra. Per exemple es realitzaren compres de pansa que es pretengueren pagar amb diners republicans pocs dies abans d'acabar-se el conflicte, a la qual cosa es negaren els venedors³⁹⁶.

La població era conscient de què no tindrien valor, però es produïren situacions d'abusos com el que li ocorregué a una criada que treballava per a uns senyorets. Durant la guerra, el senyoret es sentí amenaçat per la seua condició, per això demanà a la seua germana que la criada que tenia l'amagués, però aquesta li contestà que tenia als quatre fills combatent i que si l'amagava qualsevol veí podria veure que netejava roba d'home quan no en tenia cap a casa. Davant aquesta problemàtica, decidiren amagar-lo a sa casa, però la roba li la netejaria una neboda que tenia a Ondara. Com ella venia tots els diumenges al mercat de Benissa a vendre verdura, aprofitaria per portar-li menjar i la roba neta i s'enduria la bruta per a netejar-la allí, perquè tenia un germà i marit i no generaria sospites. Tot això amb la promesa de què quan s'acabés la guerra els pagaria. La neboda va complir amb allò que se li demanà i amagà l'home, produint-se situacions tenses com quan un fill va vindre dos dies a Benissa amb permís i descobrí que tenia a un home amagat en casa, la qual cosa li feu passar la resta de la guerra intranquil pensant que podia ser acusat de feixista. Tres dies abans d'acabar-se la guerra, el senyoret abandonà el seu amagatall i junt a la senyoreta es dirigiren a Ondara per a pagar a la neboda. Aquesta, al veure que li donaven diners de la República que ja no tenien cap valor, exclamà: *com a pagar-me? Açò són diners que no valen*. Els senyorets reclamaren: *Això! aquests diners encara valen!*, però aquesta els contestà: *però senyoret, vostè sap que aquests diners ja no valen*. I ell conclougué que n'eren bons i li pagà. Aquesta situació d'ingritud se li sumà a les promeses que el senyoret li havia fet a la criada, a la qual li havia dit moltes vegades durant la guerra: *no patisques, quan els*

³⁹⁵ Una pràctica habitual que realitzaven els comerciants durant la primera meitat del segle XX era la de fiar productes a la gent del poble, ja que aquesta no disposava de suficients diners a l'hora d'adquirir el producte, però sí que podia pagar quan cobrava. Es fiava en les tendes quan, per exemple, venien temporals que duraven una setmana i la gent no podia treballar a la terra. Reconstrucció històrica feta a partir de diverses entrevistes realitzades per l'autor l'any 2017.

³⁹⁶ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 109v.; sumari 6547, caixa 15834/2, 7v.; sumari 7648, caixa 15557/5, 5v.; AMB, 13 i 15 de juliol de 1939, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169; José Ángel Sánchez, *La financiación de la Guerra Civil española. Una aproximación histórica* (Barcelona: Crítica 2012).

teus fills es casen jo els pagaré els mobles i no patireu. I quan es va casar el fill major, anà a casa del senyoret perquè els havia promès que els compraria els mobles i aquest es va tirar mà a la butxaca i li va donar 10 duros dient-li: *nyas, regal nostre.* El fill major tornà a casa i li digué a sa mare: *mare, no li'ls he tirat a la cara perquè ens fan falta, però li'ls haguera hagut de tirar a la cara, perquè amb el que tu has patit per ell, i el perill en el que ens has posat a nosaltres... i ara em dona 10 duros per a casar-me...*³⁹⁷.

En altres casos sí que hi hagué una recompensa pel sobreesforç que realitzà la criada durant la guerra com fou el cas d'una altra criada que treballava per a uns propietaris a Benissa. En temps de guerra va estar servint-los però no li pogueren pagar durant aquest període perquè les propietats els foren requisades. Quan s'acabà la guerra, per agrair-li-ho li preguntaren què volia que li compraren: un anell d'or per a ella o un sac de farina per als seus pares. La criada va demanar l'anell i li'l van entregar. No obstant, aquesta decisió no era la que esperaven que decidís la criada i per això li retragueren que si hagués agafat el sac de farina, li l'hagueren entregat junt a l'anell, però com escollí aquest últim, fou l'únic que li donaren³⁹⁸.

3.4. La repressió franquista

3.4.1. Els processos sumaríssims

Quan la província d'Alacant va ser controlada pels franquistes, s'inicià de manera immediata la repressió. Es constituïren a la província un total de vint-i-dos Jutjats Militars, sent el de Callosa d'en Sarrià el qui més benissers processà. Començaren les denúncies contra aquells que es vinculaven a la República els quals eren empresonats en un primer moment en els depòsits municipals, en camps de concentració o en edificis que pogueren albergar-los. Per la seua proximitat, fou el camp de concentració de "Espanya" ubicat a Dénia el que més benissers va acollir que concentrà de manera provisional entre abril de 1939 i el gener de 1940 al voltant de 800 detinguts de diferents pobles de la Marina Alta. Una vegada empresonats eren classificats segons la seua activitat durant la guerra i les seues idees polítiques. A partir d'aquí, calia que comptaren amb un salconduit –que sols era expedit si es comptava amb avals– per a poder ser posats en llibertat, encara que condicional ja que posteriorment se'ls tornava a detenir i a jutjar per consells de guerra o enviats a la presó, sent el Reformatori d'Adults d'Alacant el que absorbí un major nombre de presos benissers³⁹⁹.

³⁹⁷ Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017. Aquesta impotència de què els diners emanats per la República perderen el valor també la comenten altres testimonis com el d'Agustín Moreno Bertomeu en Rosa Seser, *Història i memòria*, 136–140.

³⁹⁸ Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

³⁹⁹ Teresa Ballester, *La Segona República a Dénia*, 312 i 316; Francisco Moreno, "La repressió de postguerra", 54.

Si tenim present el conjunt de la repressió a Benissa durant aquests primers estadis del Franquisme, els processos contra els benissers foren tractats pels jutjats militars de Dénia, Vila Joiosa, Callosa d'en Sarrià, Cocentaina i Alcoi. El volum de treball no fou el mateix en cadascun d'ells ja que segons anaren creant-se o suprimint-se els jutjats militars, els ciutadans del poble foren jutjats en uns o en altres. En la immediata postguerra fou el Jutjat Militar de Dénia el que s'encarregà dels processos, en gran mesura perquè allí es trobava el camp de concentració "España" on foren enviats els benissers detinguts al poble. Davant el volum de feina, el Jutjat Militar que passà a encarregar-se de Benissa fou el de Vila Joiosa, que treballà molt poc amb els casos benissers per què es creà el de Callosa d'en Sarrià per poder abraçar l'allau de processos existents. De fet al juliol de 1939 el Jutjat Militar de Vila Joiosa i el de Callosa estaven en mans del mateix jutge, Luis Torres Conesa, però el 10 d'agost de 1939 Luis Pascual y Gadea fou nomenat per l'Auditor d'Alacant com a Jutge Militar de Callosa d'en Sarrià. Poc més d'una setmana després es feia càrrec de tots els processos assignats a la seua àrea, entre elles Benissa; per aquest motiu la majoria de sumaríssims contra benissers seran portats per ell. De fet, fou habitual en aquest període que les autoritats locals enviaren els informes al Jutjat Militar de Vila Joiosa perquè pensaven que era a qui li pertocava, però eren reenviats al de Callosa. Posteriorment al 1942 el Jutjat Militar de Callosa fou transferit al de Cocentaina pel descens del volum dels sumarís de guerra, mantenint-se León Pascual y Gadea com a jutge. També el jutjat de Cocentaina o Alcoi portà alguns processos contra benissers, però serà molt puntual com en el segon procés contra l'alcalde Tomàs Capó, quan el seu cas fou traslladat a Alcoi on es trobava pres en aquell moment⁴⁰⁰.

Com hi havia ciutadans naturals del poble que s'havien traslladat a altres localitats, hi havia processos judicials que s'iniciaren en el poble on residia el processat a l'acabar la guerra, però que s'acabaren passant a la jurisdicció de Callosa d'en Sarrià. Aquest és el cas d'Àngel Borrell qui el 27 de setembre del 1939 el Jutge Militar de Dénia manà redactar l'auto de processament i assenyalava que com els fets que se li imputaven al detingut havien passat a Benissa, es traslladava el cas al jutge militar de Callosa. També les autoritats franquistes provincials es posaren en contacte amb els jutjats militars d'Alacant per obtenir informació sobre aquells soldats que es trobaven al front i que foren empresonats en els camps de concentració més pròxims del punt geogràfic del qual es trobaven, per així remetre'ls al jutjat que correspongués. Evidentment això comportava una demora en la resolució del procés. Per exemple Josep Font fou detingut el 28 de març de 1939 en el front i traslladat al camp de concentració de Lleó com a presoner de guerra. A causa de la quantitat ingent de detinguts i per què ell no es trobava al poble, no s'inicià el procés sumaríssim en aquesta mateixa ciutat fins el 26 de desembre de 1939 ja que durant aquest període s'estigué recaptant informació a través de les autoritats locals, així com del SIPM. No fou fins l'1 d'agost

⁴⁰⁰ AGHD, sumari 7836, caixa 15552/3, 5r.; sumari 255, caixa 16110/16, 3v. i 6v.; sumari 6547, caixa 15834/2, 4v.; sumari 3420, caixa 15578/11, 4v. i 11v.; sumari 6132, caixa 15624/10, 16v.; sumari 10518, caixa 15869/8.

de 1940 que es traslladà la informació al jutge militar de Callosa i no s'inicià el procés fins el 6 de novembre de 1940⁴⁰¹.

L'inici d'un procés sumari es podia donar per diverses causes, bé perquè es considerava sospitós a un soldat detingut en el front, perquè les autoritats franquistes locals detenien a algun ciutadà que consideraren enemic del nou règim o, en la majoria dels casos, perquè un veí acudia a un organisme franquista com la seu de Falange, l'Ajuntament o el quarter de la Guàrdia Civil per denunciar a un conveí. Els motius podien ser diversos tipus: polítics, econòmics, religiosos o personals. De vegades eren les mateixes autoritats les que elaboraven un informe per a iniciar així la investigació, però això sols es feu amb alguns personatges políticament destacats i que havien pogut estar en la direcció d'algun partit polític o tenir càrrecs influents durant la guerra. En altres, era la Delegació d'Informació i Investigació d'altres pobles la que informava a les autoritats benisseres que tenien informació relacionada amb un ciutadà que havia actuat en contra dels interessos franquistes i per això es trobava detingut a l'espera de què les autoritats locals el reclamaren⁴⁰². En definitiva, com bé assevera l'historiador P. Payá, *tras el 1 de abril, cada localidad de España se había convertido prácticamente en un escenario cerrado ante la indefensión de los vencidos, donde el poder de informar conferido a las autoridades locales y vecinos debe ser interpretado como la capacidad que tuvieron de influir sobre la vida y el destino de sus conciudadanos*⁴⁰³.

Una vegada realitzada aquesta primera denúncia la lògica de la repressió es traduïa en acompanyar-la d'una breu investigació per part de la Guàrdia Civil per poder elaborar un informe. Amb aquest objectiu es citaven a altres ciutadans perquè ratificaren o ampliaren els fets que es denunciaven. Irònic resultava que se li recriminés al detingut el fet d'haver-se amagat o fugit si ell mateixa al·legava no haver fet res dolent, quan per qualsevol denúncia podia ser arrestat. L'informe redactat se li enviava al jutge militar, qui aleshores sol·licitava antecedents a les autoritats locals. Per elaborar cadascun d'aquests informes es necessitava que testificaren dos ciutadans. És comú observar com els qui havien realitzat les denúncies inicials venien acompanyats d'altres ciutadans que normalment es limitaven a afirmar el que deia el seu company sense aportar noves dades, ja que realment no havien presenciat allò que denunciaven, sols es prestaven a col·laborar. Habitualment, quan el jutge militar els sol·licitava a declarar en persona al seu jutjat es limitaven a ratificar-se i si se'ls pregunta que matisaren les seues paraules, deien que no podien afirmar-les i argumentaven que ho havien escoltat de rumor públic. A més, sempre hi ha un grup reduït o un únic ciutadà que serà el més interessat en què la denúncia prospere, la qual cosa és apreciable perquè el seu nom es repeteix de manera constant en tots els informes.

⁴⁰¹ AGHD, sumari 4640, caixa 15843/5, 7v.; sumari 10157, caixa 16075/15.

⁴⁰² AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 2v.; sumari 4640, caixa 15843/5, 1v. L'esquema que plantejarem de com es processava als presoners és el mateix que és donà en altres territoris com a Catalunya. Josep Recasens, *La repressió franquista a la ribera d'Ebre (1938-1945)* (Valls: Cossetània edicions, 2003), 21; Josep Recasens, *La repressió franquista a Tarragona* (Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver, 2005), 46; Josep Recasens, *La repressió franquista a la comarca de l'Alt Camp (1939-1950)* (Lleida: Pagès editors, 2006), 26.

⁴⁰³ Pedro Payá, *Violencia y responsabilidad*, 27.

Així doncs, es segueix un patró pel qual aquest principal denunciant recorre a gent afí que estiga disposta a corroborar les denúncies, però que no necessàriament han d'estar involucrats en les acusacions vessades. Per tant, la base de les delacions moltes vegades partirà de suposicions, la qual cosa donava peu a evidents errors però on rares vegades les autoritats locals acceptaran haver comés alguna equivocació en els seus informes. Per exemple, en el procés contra un regidor cenetista, quan es sol·licità a les autoritats locals que ampliaren les seues investigacions per aportar més informació al cas, redactaren un informe en el qual el mateix cap d'Informació i Investigació explicava que [...] *no obstante al remitirlos nuevamente, se observara que difieren algo de los anteriores, no siendo esto causa de mala fe por la parte informadora sino que la actuación del tal [regidor cenetista] como conserje de la C.N.T. se presta a muchas conjetura*⁴⁰⁴.

Encara que no era la norma, no és estrany trobar processos judicials que englobaren a diversos ciutadans benissers que no guarden cap tipus de relació a nivell personal ni en les acusacions que se li realitzen, i que aparentment l'únic motiu pel qual foren processats junts fou perquè estaven detinguts al mateix lloc per diversos motius, o pel simple fet d'haver donat suport a la República. Serveix com a exemple el procés conjunt contra Secundino Ripoll, Francisco Puig i Vicent Tro. El primer fou acusat pel seu paper com a comptable en la companyia d'autobusos, el segon per estar a càrrec del Café Doré i l'últim per les seues actuacions al poble per ser esquerrà. També es donaven casos que els qui eren processats de manera conjunta sí guardaven relació perquè havien actuat en els mateixos fets de manera general⁴⁰⁵.

Entre els diversos problemes que es trobà la justícia franquista envers als testimonis destacarà el fet de no voler acudir a declarar al Jutjat Militar de Callosa quan eren sol·licitats perquè perdien un dia de sou per realitzar aquesta gestió. Per això, quan es demanava a les autoritats locals que buscaren persones que pogueren testimoniar els fets, es trobaven amb la negativa de la gent perquè sabien que posteriorment haurien de traslladar-se a Callosa. Aquesta falta de testimonis comportà que des de Falange de Benissa argumentaren que [...] *la causa de que no pongamos personas que atestigüen los extremos de los informes de esta Jefatura es que a dichas personas se les hace ir a Callosa y sabiendo esto yo [sic] no quieren informar*⁴⁰⁶. De fet, l'artificialitat en la que s'assentava tot el sistema de repressió judicial franquista queda evidenciat en una carta enviada des de Falange de Benissa al cap provincial l'any 1941. En ella exposava que:

[...] en los informes político-sociales que nos pide el Juez Militar de este Distrito, siempre nos exige incluyamos nombres y dos apellidos, de dos personas afectas que corroboren la veracidad de la información. Ahora bien, todos los testigos son llamados a Callosa de Ensarriá, lo cual les causa un trastorno: primero, por la mala combinación del viaje; segundo, porque el viaje va a costa

⁴⁰⁴ AGHD, sumari 6547, caixa 15834/2, 32v.

⁴⁰⁵ AGHD, sumari 4392, caixa 16277/12; sumari 4167, caixa 15301/8; sumari 8325, caixa 16012/14; sumari 7852, caixa 15841/17.

⁴⁰⁶ AGHD, sumari 10067, caixa 15991/3, 9v.

suyas, por lo que no hacen el viaje en menos de 25 pts. Y tercero, porque significa la pérdida del jornal diario. De esto re[s]ulta, que no hay nadie que se preste en hacer de testigo y si por el contrario, se les pone de testigos sin consultarles, cuando se les requiere a Callosa, o bien se niegan a ir, o si van dicen que ellos no saben nada, con el fin de que no se les incluya otra vez. Lo que te comunico al objeto de que me orientes, pues yo creo más lógico que cuando tenga que tomar declaraciones a testigos, coja un coche y se desplace a ésta, a que tenga que desplazarse quince, veinte o treinta hombres a Callosa. O lo que todavía es más lógico, suprimir los testigos, ya que no es razonable el que dos particulares tengan que aseverar la verdad del informe dando [sic] por una autoridad⁴⁰⁷.

Ja en la immediata postguerra l'Auditoria de guerra instà als caps de Falange dels pobles a què donaren la màxima importància a les investigacions dels sumaríssims de guerra, que actuaren amb urgència i que les recerques que es realitzaren foren les més acurades possibles. El fet que les autoritats locals estigueren tan enfeinades processant delacions durant els primers mesos després de la guerra pot explicar la impossibilitat que tingueren d'encarregar-se d'altres feines com ara la gestió del municipi⁴⁰⁸. Aquest tarannà es mantingué i es reforçà com demostra que a principis de 1941 el Jutjat Militar de Callosa li exigí a Falange de Benissa que per a què no s'atracés la conclusió dels sumaríssims, calia que complimentaren millor les ordres a l'hora de remetre informes que se li sol·licitaven, enviant-los amb urgència, ja que en cas contrari informaria a la superioritat de la seua negligència⁴⁰⁹. Però a vegades complir amb aquesta rapidesa era impossible en un poble rural com Benissa que no disposava de bones comunicacions i que hi havia ciutadans que vivien al camp en les partides on el missatge no arribava a temps per a la seua compareixença a Alacant. En alguns casos a les persones de major edat els suposava una gran complicació haver de traslladar-se. Per aquests motius les autoritats benisseres havien de justificar el motiu pel qual no s'havien presentat⁴¹⁰.

Així mateix el Jutge Militar solia demanar també informes al Servei d'Informació i Policia Militar (SIPM). Aquesta era l'agència d'intel·ligència franquista

⁴⁰⁷ AMB, 24 d'octubre de 1941, Correspondència, 1939-1945.

⁴⁰⁸ Aquesta idea també es compartida en Immaculada Domènech i Federico Vázquez, *La repressió franquista a l'àmbit local. Manlleu (1939-1945)* (Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 2003), 160.

⁴⁰⁹ AMB, 9 de juny de 1939 i 25 de gener de 1941, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157. A pesar d'aquesta insistència per part de les autoritats provincials per fer bé les coses, allò cert és que ni en les esferes superiors estaven ben assabentades sobre el destí dels seus processats. Bona prova d'això és que al gener de 1942 el BOE publicà una notícia en què sol·licità que els familiars de tres dels quatre ciutadans executats acudiren a Alacant per a la lectura de càrrecs, quan feia quasi dos anys que havien estat executats. BOE nº 27 del 27 de gener de 1942, 568.

⁴¹⁰ Per exemple, el 17 de juny de 1940 es feia saber que una ciutadana no s'havia presentat a testimoniar i per això no se li havia pogut fer lectura de càrrecs. Per aquest motiu el 21 de juny l'instructor comissionat sol·licitava a l'alcalde de Benissa que expliqués el motiu pel qual no havia comparegut. El 25 de juny l'alcalde li feia saber que la citació havia arribat a Benissa el mateix dia 17 a les 9 del matí i se li entregà al guàrdia de camp per a què li'l fes arribar, però aquesta no es trobava en casa i per això es retornà. Se li deixà un rebut però posteriorment s'assabentà que estava malalta i per això no es va presentar davant l'instructor comissionat. Des de l'Ajuntament se li adjuntà la citació que se li havia fet per acreditar que realment s'havia fet. Finalment el 27 de juny de 1940 el testimoni comparegué davant l'Instructor Comissionat. AGHD, sumari 9369, caixa 15937/1, 32v.-35v.

que s'encarregava de la investigació, persecució i detenció de tots aquells qui es consideraven que eren contraris al nou règim. No disposaven de molta informació en relació de benissers com així es desprèn del fet que no li puguen aportar dades al jutge militar quan aquest les sol·licita, encara que sí que en tenien fitxats alguns. En les fitxes que disposava el SIPM apareixien els motius pels quals es volia detenir a una persona però eren distorsionats i esbiaixats, i es basaven en denúncies particulars i no amb informació contrastada. De fet, els ciutadans que ho asseveraven eren tots ells benissers que es trobaven en presó i que segurament per aquestes declaracions treien algun tipus de benefici, d'aquí que la informació donada estiga sobredimensionada, generalitzada i molt poc precisa. D'entre aquestes fitxes es pot destacar la de l'alcalde Tomàs Capó al qual vinculaven amb assassinats o amb la crema d'imatges religioses quan en els dos processos sumaríssims que se li realitzaren ningun ciutadà presentà cap prova fefaent que demostrés que estigués relacionat amb aquests fets. En altres fitxes sobre antecedents, la informació sobre el ciutadà era mínima, com ara les de la Secció d'Informació i Estadística de l'Auditoria de Guerra⁴¹¹.

El Jutjat Militar que portava cada cas no quedava com un compartiment estanc, sinó que a l'hora de treballar amb els sumaríssims tenia una relació constant amb la resta de jutges militars, però això no es traduïa necessàriament en un model fluid i eficient ja que els processos s'alentiren en la seua resolució. En alguns casos el jutge militar sol·licitava el testimoni de persones que ja estaven sent processades i per això demanava traspasar la informació⁴¹². En altres, el Jutjat Militar portava un procés fins que s'adonava que els fets ocorreguts no li corresponien a la seua delimitació jurídica i traslladava el cas al jutjat corresponent⁴¹³. De vegades la persona denunciada ja estava sent jutjada en un altre cas i es procedia a unificar-los per a evitar la dualitat del procés⁴¹⁴.

⁴¹¹ El SIPM s'organitzava amb fitxes que eren enviades als diversos destacaments que tenien. Aquestes descrivien físicament i políticament al detingut, a banda de descriure el seu ofici, edat i per descomptat, els motius pels quals se li perseguia. Per últim s'incorporava la situació en la que es trobava en aquell moment: detingut, amagat, fugit... Es pot apreciar la poca informació que tenien dels ciutadans benisser les fitxes de la Secció d'Informació i Estadística de l'Auditoria de Guerra com en els casos de Jaume Andrés de qui sols s'establia que era delegat en el comitè provincial de transports i afiliat a la CNT; de Francisco Blas que era president tècnic en agricultura de la col·lectivitat cooperativa confederal de treballadors camperols a Benissa; o de Francisco Bertomeu, que havia sigut processat per tribunals republicans. AHN. Dirección General de Seguridad, Archivo Histórico, exp. 3493 lligall 12368, CDMH. Biblioteca hemeroteca, 110, 1937, 10.

⁴¹² En altres casos, no es tractava del mateix ciutadà i per això se li iniciava un procés. Per exemple, el 16 d'octubre de 1940 l'auditor li feia saber al Jutge Militar de Callosa d'en Sarrià que en els fitxers de l'Auditoria hi havia el sumaríssim 7800 en el qual apareixia també un Francisco Ivars. Per això li demanava que es redirigís al Jutjat Militar de Dénia ja que aquí s'estava processant a un home amb el mateix nom i cognoms, i així saber si era la mateixa persona o diferents. El 26 d'octubre li feren saber des de Dénia que el seu Francisco Ivars era un home de Teulada, de 49 anys, de professió llaurador i per tant no era la mateixa persona, conseqüentment, el 4 de novembre de 1940 l'auditor donà el seu vist i plau per a la instrucció d'un nou procés sumaríssim al Jutge Militar de Callosa d'en Sarrià. AGHD, sumari 9846, Caixa 15887/5, 1v.-3v.

⁴¹³ Per exemple, en el procés contra Vicent Ivars, el 8 de novembre de 1939 s'informava que després de la instrucció s'observava que els fets tenien relació amb el poble de Calp i que per tant corresponien a la jurisdicció del Jutjat Militar d'Alacant. Per això s'acordà elevar el procediment a l'auditor amb intenció d'inhibir-lo a favor del Jutjat Militar que correspongués, en aquest cas, pel de Callosa d'En Sarrià. AGHD, sumari 1167, caixa 15473/8, 30v.

⁴¹⁴ En alguns casos amb ciutadans que no eren naturals de la província d'Alacant però havien residit a Benissa, se'ls iniciarà dos processos judicials a l'hora fins a què les autoritats franquistes se n'adonen que des de dos regions d'Espanya se li estava processant i per això unificaran el procés com fou el cas del ciutadà Ramiro Fernández, natural

Al processat se li interrogava mínim dues vegades, la primera davant la Guàrdia Civil del poble i la segona davant el jutge militar. A vegades es presentaven noves acusacions o se'n matisaven d'altres, i aleshores se li demanava a l'acusat una ampliació del seu testimoni per esclarir aquestes noves acusacions. En el cas d'un regidor socialista, quan l'acusació va començar a centrar-se en què emeté informes negatius contra els soldats dretans que anaven al front, se li demanà que ampliés el seu testimoni, però aquest no feu cap referència al que se li preguntava i es centrà en altres aspectes. Ni tan sols el jutge militar es molestà en què respongués el que se li demanava, senyal de què ni el mateix acusat sabia com anava el procés ni tampoc la justícia tenia interès per esclarir-ho⁴¹⁵. Mentrestant, el jutge militar també sol·licitava la compareixença d'aquells qui havien denunciat a l'acusat. Normalment es limitaven a confirmar el testimoni que havien donat al poble, però alguns l'agreujaven encara més aportant frases maniquees i recurrents com la participació de l'acusat en la crema d'imatges.

Per la seua part, el reu podia demanar el testimoni de dos ciutadans que pogueren avalar-lo. Si bé alguns el defensaven totalment, habitualment aquests adoptaven una actitud tèbia respecte a l'acusat o fins i no es presentaven davant el jutge militar⁴¹⁶. Amb l'objectiu de mostrar una imatge favorable al nou règim alguns ciutadans intentaren guanyar-se la simpatia dels seus interrogadors al·legant que pertanyien a partits de dretes, que si bé podia ser cert, contrastava amb l'actuació a favor de la República que s'havia realitzat durant la guerra. Aquest fou el cas d'un jornalero cenetista qui assegurà en tots els interrogatoris que abans de la guerra estava afiliat a Falange per poder treballar amb un industrial de València i que quan esclatà el conflicte fou perseguit per la seua filiació fins que arribà a Benissa i es feu de la CNT per poder treballar. Aquesta al·legació contrastava amb els fets de caire revolucionari amb els quals se li relacionava, i quan jutge militar volgué investigar-ho més preguntant-li al seu patró, aquest contestà que no el coneixia de res i que en la seua empresa hi havia molta gent amb el seu nom⁴¹⁷.

Una vegada s'havien recopilat els primers informes s'elaborava l'auto de processament en el que el jutge militar redactava una primera acusació on es resumien totes les denúncies i tots els fets punibles contra el processat, i on rara vegada quedava reflectit algun fet atenuant. Aquest auto contenia errades introduint paraules que no s'havien dit mai o fins i tot deixa clar que es redactava tenint presents declaracions que apareixeran posteriorment en procés. De la mateixa manera, era habitual la confusió a l'hora de citar la pertinença dels acusats a qualsevol partit polític o sindicat, per això encara que l'acusat cités que havia format part de l'UGT, acabaven escrivint en els autos que pertanyia a la CNT, la qual cosa demostra que a ulls dels franquistes tots ells eren "rojos" i no hi havia una major necessitat de definir exactament la seua adscripció.

de Corrales (Zamora) i veí de Madrid qui havia passat part de la guerra a Benissa. AGHD, AGHD, sumari 1013, lligall 6304.

⁴¹⁵ AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 54v.

⁴¹⁶ Per citar un de tants exemples, en el procés contra un camperol dels dos avals que anomenà, un no es presentà, i l'altre al·legà que sabia que el reu era una persona de dretes, però que com va haver de fugir de Benissa no podia avalar-lo. AGHD, sumari 9777, caixa 15902/2, 15v.

⁴¹⁷ AGHD, sumari 7749, caixa 16049/20, 13v., 19v., 24v.–26v.

En aquest punt del procés, es tornaven a sol·licitar informes i nous testimonis que reforçaren les acusacions. Sobretot es buscava investigar les més greus com pogueren ser l'atac a edificis religiosos o civils, intimidació o assassinat, i sols en casos molt puntuals es qüestionava la denúncia inicial. Encara que hi hagueren testimonis i proves que exculpaven a l'acusat, es seguia insistint en què havia sigut acusat del seu delicte com si el fet de denunciar-lo fos una prova irrefutable. Algunes vegades el jutge militar tornava a sol·licitar informes a les autoritats del poble sobre aspectes específics, però normalment els nous testimonis realitzaven acusacions molt tèbies o afirmaven desconèixer els fets preguntats o deien que sols ho havien escoltat de rumor públic. És aquí on s'evidencia que en alguns casos es tractava de motius purament personals, perquè més enllà de la denúncia inicial, ningú més podia refutar les acusacions. En altres casos no hi havia aquest ànim, sinó que simplement es volia resoldre els fets pel qual la víctima s'havia vista afectada. Aquest és el cas del procés contra aquells benissers que confiscaren els béns mobles i immobles d'unes propietàries. Aquestes no ho denunciaren automàticament s'acabà la guerra, sinó que es passaren mesos recopilant informació, i una vegada tingueren el nom dels qui creien que havien intervingut, procediren a presentar-ho a les autoritats. Aquest fet denota que determinats ciutadans feren servir la justícia franquista per a denunciar els atacs que havien sofert, però no de manera indiscriminada, sinó a partir d'una recerca personal a base de preguntar a veïns per poder finalment presentar una denúncia formal. No necessàriament la informació que varen obtenir havia de ser certa, però almenys denota un interès per no fer acusacions a la lleugera⁴¹⁸.

Si bé al llarg del procés l'acusat podia presentar avals solia ser en la part final – inclús després del consell de guerra – el moment en què apareixien els testimonis que el defensaven. La percepció que té el lector al llarg del cas és que hi ha un canvi de visió cap al processat ja que al llarg dels dos primers terços dels sumari hi ha una demonització absoluta cap aquest. Tanmateix, en l'últim terç comencen a aparèixer els avals que permeten humanitzar al personatge. Per exemple, al llarg del procés contra el secretari de l'Ajuntament se li culparà d'una actitud totalment hostil contra les persones vinculades a la dreta perquè era qui atenia les reclamacions dels ciutadans durant la guerra. Tanmateix, quan arribe el moment de celebrar el seu consell de guerra, diversos ciutadans franquistes defensaran que gràcies a la seua gestió obtingueren beneficis al llarg de la guerra⁴¹⁹. Cal destacar que hi ha grans diferències a l'hora de presentar els avals o d'elaborar el arguments de la seua pròpia defensa entre aquells qui havien accedit a estudis superiors dels qui eren camperols que no tenien formació. Així doncs s'aprecia el nivell culte i intel·lectual del professor Bartomeu Cabrera Bertomeu o del xofer Enrique Ferreira Pinto-Basto amb una defensa molt ben argumentada i exposada en contraposició d'aquells qui tenien treballs més humils⁴²⁰.

⁴¹⁸ AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 2v.r.

⁴¹⁹ AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 46v.–51v.

⁴²⁰ AGHD, sumari 9094, caixa 15958/16, 7v.–8r.; sumari 5943, caixa 15834/3, 64v.r.

Una vegada realitzades totes aquestes gestions, el jutge militar redactava l'auto-resum el qual ampliava l'auto de processament a partir dels nous testimonis donats, però de nou tendia a sobredimensionar aspectes concrets i estava redactat des d'un punt de vista subjectiu que buscava incriminar a l'inculpat. Un bon exemple es troba en un conductor d'autobusos a qui una passatgera cregué veure que en un dels seus viatges passà per damunt de cadàvers que hi havia a la carretera. En tot el procés apareguren testimonis que no paraven d'avaluar que ell no havia comés tal acció i fins i tot el processat intentà parlar amb ella, però la passatgera no canvià d'opinió. Per això es celebrà un acarament per veure com expressaven els implicats el què va passar, donant-li el jutge més valor a la percepció que havia tingut de com s'havien expressat que no a la resta de testimonis que havien treballat en autobusos junt al reu els quals havien desmentit l'acusació. Tanmateix en l'auto-resum se li seguia acusant del mateix⁴²¹. I el mateix cas es donà en un altre benisser qui es dirigia en tren al front i una veïna d'Altea afirmà que conversà amb ell i que li asseverà que havia participat en delictes, arribant al punt de què suposadament li ensenyà el seu carnet d'identificació. L'afectat ho negà, com així ho feu tot aquell qui anava en el vagó, però acabà condemnat a un any de presó menor per haver anat al front, ja que qualsevol excusa era vàlida per incriminar-lo⁴²².

Un altre exemple es troba en el procés contra un membre del Comitè del Front Popular que fou denunciat per exigir diners als ciutadans de dreta durant la guerra amb l'objectiu de finançar la causa republicana i d'haver enviat a presó a un conjunt de benissers. El processat negà haver exigit diners perquè quan va entrar a formar part del Comitè fou més d'un any després d'haver esclatat la guerra, moment en què ja s'havia abandonat aquesta pràctica i que ell informà de manera favorable. De fet, una part dels qui havien sigut empresonats en aquell període l'avalaren expressant que [...] *gestionó y trabajó con gran interés por nuestra libertad [...] y que nuestros familiares están muy agradecidos por las facilidades y atenciones que les dispensaba [...]*⁴²³, i no obstant en l'auto-resum es mantingué l'acusació original i fins i tot s'inclogué el nom d'un dels presos que l'havia avalat i que no l'identificava com a responsable⁴²⁴.

El mateix ocorrerà a dos cenetistes a qui en un principi se'ls considerà responsables d'haver-se fet amb els diners de ciutadans del poble que els tenien depositats al Banc de València. La redacció de l'auto resum estava elaborada de manera tendenciosa, on en compte de presentar les contradiccions o rectificacions que s'havien fet –com la d'un dels benissers afectats qui fins i tot havia donat la raó a la versió dels acusats eximint-los de cap responsabilitat– seguien presentant-los com a culpables, obviant aquelles proves que demostraven el contrari. S'arribava al punt que inclús

⁴²¹ Concretament s'especificava que [...] *aunque este hecho lo atestigua tan solo un testigo, [...] ya ha sido negado por el procesado, el hecho de que el mismo sin autorización del Juzgado [...] fuese a Valencia y arrancase coactivamente [...] una declaración suya de negativa a la denuncia [...] presentada en ese sentido, y teniendo en cuenta de que en el careo [que] ha habido entre esta señora y el procesado este opuso una débil negativa y aquella por el contrario mantuvo con toda energía y entereza la acusación, revelan de una manera que no deja lugar a duda la realización por parte del procesado de ese hecho macabro.* AGHD, sumari 4651, caixa 16310/11, 34v.

⁴²² AGHD, sumari 6885, caixa 15464/14.

⁴²³ AGHD, sumari 6554, caixa 15436/6, 23v.

⁴²⁴ *Ibidem*, 3v., 10v., 15v., 17v., 23v.–24v.

havent-se demostrat que no havien participat en cap txeca, s'assenyalava que hi havia presumpció, o es redactà que es desconeixia l'afiliació política abans de la guerra d'un dels acusats quan en repetides ocasions s'havia afirmat que havia estat en la DRA. De igual manera, fets que els mateixos inculpats confessaren que eren certs com que anaren a recollir armes a Cap Blanc, ni s'anomena. I el mateix farà el fiscal que els seguirà acusant de tot ometent les proves que ho desmentien i fins i tot sol·licità la pena de morts per a un d'ells⁴²⁵.

Quan el jutge instructor considerava que totes les diligències estaven concluses i completes es procedia a traslladar-ho a l'auditor de guerra qui donava el seu vist i plau si estava conforme amb el procés, si bé tirava enrere aquells sumaris que considerava que algun aspecte en concret no havia quedat clar. Fins i tot, hi hagué ocasions en què l'auditor amenaçà al jutge instructor com quan el jutge de Callosa li envià un sumaríssim a l'auditor d'Alacant amb tota la informació sol·licitada per aquest però sense incloure els aspectes referents a armes, la qual cosa provocà que li ho reclamés advertint-li que de no verificar aquest aspecte seria corregit disciplinàriament. Per això retornaren el sumaríssim al Jutjat Militar de Callosa per a procedir com corresponia⁴²⁶.

Acte seguit passava al fiscal, qui elaborava una acusació contra els processats. Normalment aquest reflectia en el seu informe les acusacions més dolentes, fins i tot aquelles que havien tingut poc pes per ser l'acusació d'un únic testimoni. Poques vegades es troba una redacció en què es suavitze l'actuació de l'acusat i quasi sempre sol·licitava la pena màxima, que habitualment solia quedar rebaixada amb al sentència final, encara que no necessàriament ocorria en tots els casos. Algunes vegades el fiscal tirava enrere el procés perquè considerava que s'havia d'investigar amb més profunditat determinats aspectes, i per tant s'havien d'aportar més testimonis de nou. Per exemple, en el procés contra un regidor cenetista el jutge militar redactà l'auto-resum del cas en el qual se li acusava de tot allò que se li atribuïa i es feia incís que a pesar de què afirmava que no havia participat en cap Comitè de Salut Pública, a partir dels testimonis es podia comprovar que havia format part del Comitè del Front Popular coincidint en l'època en què es realitzaren la major part de les detencions i empresonaments dels ciutadans dretans del poble. A pesar de què el jutge instructor donà per concloses les actuacions, el fiscal ho rebutjà amb l'objectiu de demanar a les autoritats locals que ampliaren els informes i concretaren de manera clara si el processat fou membre del Comitè o d'algun altre organisme i que s'especificqués el temps que estigué en el càrrec, els delictes que es cometeren durant la seua estança i l'actuació en dit Comitè. En casos com aquest, com hi havia noves aportacions es procedia a ampliar la declaració de l'acusat per a què les justificqués i presentés nous avals. Al final, tornava a redactar-se un

⁴²⁵ AGHD, sumari 7852, caixa 15841/17, 91v.r. i 93v. En altres jutjats militars nacionals la redacció de l'auto resum també es limitava a ser un refregits dels informes que havien enviat les autoritats limitant-se a incloure algunes de les acusacions que els testimonis de càrrec havien formulat. José Carlos Martínez, *La represión franquista en el occidente sevillano (1936-1950). 20 pueblos bajo el terror* (Sarrión: Muñoz Moya Editores, 2014), 305.

⁴²⁶ AGHD, sumari 7668, caixa 15562/1, 122v.

nou auto-resum en el qual s'introduïen les novetats aportades o si no hi havia hagut cap informació de rellevància, es mantenia⁴²⁷.

Una vegada el fiscal havia redactat l'informe, es procedia a la lectura de càrrecs. La quasi totalitat dels acusats no afegien res més però mai estaven d'acord amb les acusacions que establia el fiscal si bé cal destacar dues excepcions, segurament perquè d'aquesta manera s'evitava convocar un consell de guerra que els hagués pogut ser més perjudicial en la sentència⁴²⁸. En quant a la defensa, en la pràctica totalitat dels casos se li entregaven els autos la vesprada anterior al judici, que solia celebrar-se a primera hora del matí. Això generava una desigualtat a l'hora de preparar-se per al consell de guerra ja que el fiscal sempre disposava de més temps⁴²⁹.

Posteriorment es reunia el consell de guerra permanent i acordava per unanimitat celebrar la vista del procés que solia ser a l'endemà. Aquest consell era l'encarregat de jutjar a l'acusat i es composava d'un president, tres vocals, un ponent, el fiscal i la defensa, tots ells evidentment militars amb diferents rangs, però no necessàriament amb experiència jurídica. Aleshores el fiscal procedia a qualificar els fets i a sol·licitar una pena i en teoria la defensa li rebatia aquests arguments i demanava una pena més suau, a més d'aportar avals que pogueren ajudar al processat. La gran majoria de benissers no podien pagar-se a un advocat, així que es conformaven amb el de torn que quasi sempre solia ser el Tinent Carlos Jurado Diaz o l'Alferes Grau Soto, i en menor mesura de casos, el Tinent Enrique Nerpell Moya o V.M. Hi ha algunes excepcions en què escolliren una defensa diferent a l'habitual com és el cas del procés contra Vicent Bou i Jaume Andrés que optaren pel Tinent Angel González Beneito; si bé la pena fou elevada, almenys fou més benigna que la que sol·licitava el fiscal. En altres casos se'ls canvià la defensa sense que quede constància del per què d'aquest canvi o si comptava amb el vist i plau dels processats com és el cas contra Joan Ivars, Esteban Llopis, Joan Giner i Salvador Santacreu qui primer escolliren al Tinent Carlos Jurado Diaz, però el dia del consell de guerra el qui els representà fou el Tinent Enrique Nerpell Moya⁴³⁰.

No obstant, a efectes pràctics poc importava la intervenció de la defensa ja que aquesta actuava de manera nul·la o molt vaga durant el consell de guerra. La millor aportació que feia era presentar avals en favor de l'acusat, però a l'hora de defensar-lo, es limitava a sol·licitar una rebaixa de la condemna o, fins i tot, en els casos més greus demanava que fos el mateix consell de guerra qui decidís la pena més justa. Bona mostra d'això es troba en el fet de què en alguns processos la denúncia inicial havia sigut retirada pel mateix individu que l'havia presentada i tanmateix la defensa es limitava a dir que el seu defensat era innocent, sense entrar a detallar que el denunciant inicial s'havia desdit⁴³¹. És a dir, que el paper de la defensa era purament testimonial i

⁴²⁷ AGHD, sumari 6547, caixa 15834/2, 18v.-19v.

⁴²⁸ AGHD, sumari 800, caixa 16154/9, folis sense numeració datats el 23 de març i 4 d'abril de 1944.

⁴²⁹ Un dels casos en el qual la defensa disposà de més temps fou sols de dos dies. AGHD, sumari 3788, caixa 16227/9, 29r.

⁴³⁰ AGHD, sumari 7852, caixa 15841/17, 94v.r.; sumari 4167, caixa 15301/8, 57v.r. i 66v.; Vicent Gabarda, *Els afusellaments*, 61-66.

⁴³¹ AGHD, sumari 9093, caixa 15966/9, 30r.

per a justificar que hi havia alguna legalitat en tot el procés, quan al llarg de tot aquest s'anava en contra del processat i el concepte de presumpció d'innocència era inexistent.

En quasi la totalitat dels casos la seua intervenció fou pèssima tant per la forma premeditada amb la que actuava com per la falta de nivell jurídic, ja que moltes vegades presentaven al·legats molt febles o fins i tot ni defenien a l'acusat. Així es veu en el procés contra Francisco Ribes Bertomeu en el qual al·legà que pels fets que se li imputaven, considerava que havia comés un delictes d'auxili a la rebel·lió militar sense circumstàncies modificatives i per això sol·licitava *una pena lo más benigna posible*⁴³²; o quan al·legà únicament la *inocencia de sus defendidos*⁴³³ sense més rebatiment que aquest en el consell de guerra contra Josep Piera i Pere Sendra; o en el procés contra Dulce Ivars on es limità a negar els fets i demanà *benevolencia para su defendido*⁴³⁴. Més inversemblant fou el cas de Vicent Ivars a qui el fiscal qualificà que havia comés un delictes d'auxili a la rebel·lió militar amb atenuants per falta de perillositat i transcendència i per això sol·licitava la pena de sis anys i un dia, però per part de la defensa sols argumentà que *cabe dentro del perdón del Caudillo*⁴³⁵ i es limità a demanar l'absolució⁴³⁶. S'aprecia, doncs, que la defensa era inexistent, deixant-los abandonats en mans del fiscal i el que decidís el consell, ja que ni tan sols feia referència a tots els avals que la gent afí al règim havia escrit per afavorir-los.

Aquesta actuació evidència el mecanisme dels consells de guerra en el que es buscava era condemnar a l'acusat, i no demostrar la seua participació real en els fets. En alguns casos, encara que de manera lleu, la defensa imposava la lògica com quan Vicent Tro va ser acusat de fer registres o tenir armes en sa casa quan la seua professió era la de guarda, i per això la defensa establí que *como guarda jurado solo cumplía con las cosas del campo*⁴³⁷. En altres, els arguments que presentaven eren els menys idonis per aconseguir defensar a l'acusat. Per exemple, en el procés contra el secretari de l'Ajuntament, qui fou detingut al port d'Alacant a finals de la guerra, la defensa afirmà que si es trobava allí era per a viatjar a França per a reunir-se amb el seu fill. Si bé la defensa també al·legà que feu molts favors als qui estaven perseguits durant la guerra i que els informes no els feia ell sinó el Comitè, és evident que si fugí a Alacant a finals de març del 1939 era per escapar de la repressió franquista⁴³⁸.

Per la seua part, el fiscal sol·licitava una determinada condemna per a l'acusat, que acabava complint-se o es rebaixava el dia del judici. Tanmateix hi ha vegades que la pena imposada sobrepassà el que ell sol·licitava. En el procés contra Francisco Ivars el fiscal demanà abans del judici trenta anys de presó major. No obstant, el consell

⁴³² AGHD, sumari 7842, caixa 15553/6 foli, 26v.

⁴³³ AGHD, sumari 9783, caixa 15901/23, 27r.

⁴³⁴ AGHD, sumari 7648, caixa 15557/5, 33v.

⁴³⁵ AGHD, sumari 1167, caixa 15473/8, 49r.

⁴³⁶ Aquesta realitat va ser sistemàtica en altres consells de guerra on la defensa es limitava a intervencions críptiques i lamentables que no aportaven res. José Carlos Martínez, *La represión franquista*, 306.

⁴³⁷ AGHD, sumari 4392, caixa 16277/12, 52v.

⁴³⁸ AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 42r.

considerava provat que aquest eren culpable de tot allò del que se li acusava i per això el condemnaren a la pena de mort⁴³⁹.

Allò que els ocorregué als benissers en la vista oral, no diferia del que els passà a la resta de ciutadans de la província d'Alacant que foren jutjats. Tal i com afirma F. Moreno, l'estudi d'aquests processos *demostra la falta de rigor en la investigació dels fets i les contradiccions entre els testimonis, i que la vista oral era un mer tràmit per a justificar el càstig i la revenja contra els defensors de la República*⁴⁴⁰. Encara que a Benissa hi havia més ciutadans que sabien llegir i escriure que analfabets, tenien poca instrucció, fet que comportava que quasi mai es rebatés les acusacions. Les sentències es classificaven en tres categories:

- Adhesió a la rebel·lió: pena de mort o penes d'entre trenta i vint anys i un dia de presó menor. S'aplicava quan es considerava que havien donat suport a la República de manera continuada.
- Auxili a la rebel·lió: pena entre vint anys i un dia de reclusió menor i penes d'un any de presó menor. S'aplicava quan es considerava que havien donat suport a la República de manera no continuada.
- Excitació a la rebel·lió: pena entre dotze anys de presó major i sis mesos de presó. S'aplicava en fets menors.

La distinció entre unes i altres era complexa, la qual cosa comportava que per fets similars s'aplicaren unes sentències diferents. Posteriorment se li imputaven les circumstàncies agreujants o atenuants que concorrien i s'establia la pena. A més, es considerava si el condemnat era civilment responsable a la llei i en molts casos s'aplicava la Ley de Responsabilidades Políticas. Aquesta afectà als afiliats dels partits que componien el Front Popular i als dels sindicats. Encara que pretenia ser una llei per a jutjar les responsabilitats civils derivades dels suposats actes criminals comesos per aquells qui havien recolzat la República, la duresa de les seues mesures de seguretat i dels castics imposats la convertiren en un instrument de tipus penal. Es responsabilitzava políticament a tot aquell que no hagués ajudat als rebels de manera activa o que hagués exercit els seus drets polítics i sindicals des de l'1 d'octubre de 1934, per tant, tenia caràcter retroactiu. Com quasi tota la població s'havia afiliat a sindicats perquè estaven obligats per a poder treballar, la gran majoria dels processats es veieren afectats. Aquesta sanció tenia la voluntat de fer que els republicans pagaren per la guerra que havien realitzat els rebels. Es dictaren sentències contra persones que havien mort executades o que es trobaven a l'exili, i en aquests casos les multes requeien en les seues viudes i familiars⁴⁴¹.

Així doncs, aquells a qui se'ls disposà podien quedar exclosos de càrrecs públics, limitar la llibertat de residència mitjançant desterraments o sancions

⁴³⁹ AGHD, sumari 4330, caixa 15587/12, 20r. i 23v.

⁴⁴⁰ Francisco Moreno, "La repressió de postguerra", 55–56.

⁴⁴¹ Vicent Gabarda, *Els afusellaments*, 49; Paul Preston, *El holocausto español*, 653; Ignacio Tébar, *Derecho penal del enemigo en el primer franquismo* (Alacant: Publicacions Universitat d'Alacant, 2017), 38–39.

econòmiques que afectaven als béns dels condemnats. Com el nombre de causes afectades per aquesta llei fou tan elevat i la seua gestió administrativa tan complexa, es varen rebaixar les seues exigències a penes menors i es declarà la insuficiència econòmica de molts dels benissers –ja que eren simples treballadors del camp–, i es limitaren a condemnar-los a dos o cinc anys d'inhabilitació. En quant a la Ley de Represión de la Masonería y el Comunismo (LRMyC) no s'aplicà a cap benisser a excepció de Joan Ivars, qui havia sigut alcalde de Dénia, doncs els qui havien estat comunistes ja se'ls havia processat, si bé a Joan se li aplicà posteriorment a la seua execució⁴⁴².

Els membres del consell de guerra votaven a l'uníson la condemna, però de manera molt excepcional es produïen discrepàncies en la seua sentència. En el procés conjunt contra quatre benissers, dos dels membres del consell dissentiren de la pena imposada a dos dels processats i per això la sentència no es formulà el mateix dia, sinó que es resolgué a l'endemà. Ambdós membres, el Tinent José Pérez Brotons i el Capità Hernández Herrero formularen el seu vot per separat, acceptant-se dita disconformitat. En un primer moment havien considerat que si bé els fets realitzats per ambdós processats estaven considerats com d'auxili a la rebel·lió i que se'ls estimava autors, per la seua falta de perillositat i de transcendència se'ls imposaria una pena de tres anys i un dia de presó major. Però posteriorment, aquesta qualificació dels fets fou canviada per una més dura. Per aquest motiu en la sentència final s'establí que els quatre acusats eren culpables d'allò que se'ls imputava⁴⁴³.

En la pràctica totalitat dels casos el resultat del procés es tenia al mateix dia i se li feia saber aquest al condemnat, si bé calia esperar l'aprovació de l'auditor de guerra. En la condemna generada no s'intentava demostrar o desmentir tots els fets en relació al processat, sinó simplement inculpar-lo. Així doncs, la gran majoria de vegades la sentència no contemplava totes les acusacions que se li havien fet al processat i moltes vegades, el que havia sigut l'acusació original que havia provocat el procés judicial, ni s'anomenava o es minimitzava. En el procés contra un cenetista, inicialment se li havia denunciat per haver confiscat mobles d'un propietari, i tanmateix, en la sentència aquest fet quedà reduït a què ve intervenir en alguna requisa, i se li condemnà per altres fets apareguts al llarg del procés⁴⁴⁴. Un altre exemple que demostra que la justícia franquista tenia més interès en complir sentències que no en saber la veritat es troba en el procés contra l'alcalde Tomàs Capó. El jutge militar sol·licità una sèrie de diligències per a què un reu que estava empresonat en el Reformatori d'Adults d'Alacant expliqués exactament la relació que tenia l'alcalde amb els fets que se li acusaven, però es trobà que el reu fou executat dos dies després de la seua petició⁴⁴⁵.

Una vegada s'establí la sentència, s'enviava a l'auditor de guerra qui havia de donar el seu vist i plau. La majoria de vegades l'acceptava, però en altres retornà el

⁴⁴² Francisco Moreno, "La repressió de postguerra", 57 i 59.

⁴⁴³ AGHD, sumari 4167, caixa 15301/8, 74v.–75r.

⁴⁴⁴ AGHD, sumari 7979, caixa 15593/6, 3v. i 26v.

⁴⁴⁵ AGHD, sumari 10518, caixa 15869/8, 7v., 15v.r. i 17v.

procés per a què es seguís investigant. En el procés contra Dulce Ivars el fiscal havia sol·licitat la pena de mort, però se li sentencià a vint anys i un dia de reclusió major principalment pels càrrecs polítics que havia tingut. Tanmateix, quan es remeté el sumaríssim a l'auditor de guerra per a què dictés la resolució definitiva, aquest considerà que no es concretava amb la deguda exactitud l'actuació politico-social del processat, per la qual cosa resolgué que hi havia uns defectes processals i que s'havien de realitzar noves diligències, retornant-se el sumari a l'instructor a fi que s'ampliés la informació. Després d'aconseguir un gran nombre d'importants avals, quan es celebrà per segona vegada el consell de guerra se li reduí la condemna a sis anys i un dia, per la qual cosa, fou inclús beneficiós per a l'acusat el fet de què fos revisat el seu cas, si bé la intenció inicial era d'incriminar-lo més⁴⁴⁶. Pel mateix motiu l'auditor va rebutjar la sentència contra Francisco Ronda, qui també comptà amb importants avals, si bé en la segona celebració del consell de guerra se li mantingué la condemna⁴⁴⁷.

A vegades, encara que el processat hagués sigut jutjat i estigués complint condemna se li tornava a investigar arran de noves informacions derivades d'altres casos. Per exemple en el cas de Vicent Puig, aquest havia sigut jutjat i estava complint condemna des del 27 de juny de 1940. Tanmateix, el 21 d'agost de 1942 se li obrí un procés sumaríssim perquè el dia anterior es rebé de l'auditor la sentència del seu germà Jaume junt a una declaració en què es citava a Vicent. El jutge desconeixia que estigués condemnat i per això sol·licità la seua detenció, però quan des de la presó de Belchite (Saragossa) informaren que es trobava reclòs allí, cessà la investigació⁴⁴⁸.

Observant a simple vista totes les sentències que s'executaren contra els benissers, sembla que segueixen una lògica de a major gravetat, major condemna, però la realitat és que moltes vegades tindran un caràcter arbitrari, en gran mesura perquè a pesar de les proves i avals, al final en la sentència condemnatòria el consell de guerra es quedava amb els aspectes que considerava. Per exemple, al secretari de l'Ajuntament s'estimà en la sentència que era culpable d'haver recolzat a la República en qualitat de secretari de finances del SRI, de la Junta Qualificadora i de la Junta de Confiscacions i que per tot això tenia íntima relació amb l'alcalde Tomàs Capó, més encara quan l'acusat fou atrapat al port d'Alacant quan intentava fugir junt aquest. Per tot això s'establí que havia realitzat un delicte d'auxili a la rebel·lió, però com no tenia cap responsabilitat criminal, se li anava a aplicar el grau mínim pels seus delictes, sentenciant-lo a complir una pena de dotze anys i un dia de presó menor⁴⁴⁹. No obstant, havia benissers que havien tingut inferior protagonisme i participació durant la Guerra Civil i ni tan sols reberen delacions de pes en comparació a les del secretari, i per contra, la seua sentència fou molt més dura. Per citar un exemple, Josep Ivars Ibáñez no tingué un protagonisme rellevant durant el conflicte bèl·lic, sent el fet més greu que se li acusava el haver sigut vocal en un Comitè de Qualificació. A pesar dels importants

⁴⁴⁶ AGHD, sumari 7648, caixa 15557/5, 33v., 34v., 36v. 47v.-48v. i 67v.r.

⁴⁴⁷ AGHD, sumari 7840, caixa 15551/7, 18v. i 56v.

⁴⁴⁸ AGHD, sumari 7839, caixa 16049/16; sumari 11247, caixa 15659/8, sumari 3211, caixa 15631/2.

⁴⁴⁹ AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 43v.

avals que rebé exculpant-lo⁴⁵⁰, el sentenciaren a vint anys i un dia de presó menor. O el cas d'un camperol ugetista a qui el Consell de Guerra acabà condemnant-lo a vint anys de presó menor per haver pertangut a l'UGT i al Partit Socialista des d'abans de la guerra, de ser milicià armat, d'intervenir en la crema d'objectes sagrats de l'església i d'anar voluntari al front. Posteriorment se'ls concediria la llibertat condicional, però per motius com aquests es pot afirmar que la justícia franquista tenia un caràcter capritxós i no responia a una lògica coherent pròpia d'un procés judicial⁴⁵¹.

Si els fets eren considerats d'escassa perillositat podien sol·licitar una rebaixa de la pena. Tanmateix en alguns casos eren nimis fins la punt que si s'hagués aplicat la mateixa lògica amb tots aquells benissers que hagueren fet el mateix que aquell qui va ser processat, una part important del poble hagués sigut susceptible de ser condemnada. Per exemple Bernard Capó se li acusava sols d'haver pertangut a l'UGT i d'anar voluntari al front de Madrid, però aquests fets es consideraven delicte d'auxili a la rebel·lió ja que incorria de manera directa en el decret del 10 de gener de 1937 i la Llei de Responsabilitats Polítiques del 9 de febrer de 1939. A pesar de que es tingué en compte l'escassa perillositat, se li acabà imposant una pena d'un any de presó menor. Tenint en compte que durant la guerra obligaren a tots els treballadors a afiliar-se i que 230 benissers que anaren a fer la guerra ho feren de manera voluntària, per aquesta lògica s'hagués hagut de processar-los a tots ells⁴⁵².

Evidentment, aquells qui estaven vinculats al Franquisme i havien demostrat haver treballat per la seua causa, el seu procés acabarà en sobreseïment o absolut com per exemple el cas de Ramiro Fernández qui organitzà l'ocupació de Benissa⁴⁵³. Hi ha casos excepcionals com el responsable del Cine Doré Francisco Puig qui després d'haver sigut acusat de propagar els ideals republicans en el seu bar i cinema, acabaran considerant que no constituïen cap delicte per la seua falta de rellevància jurídica, per la qual cosa es decidí absoldre'l lliurement i sense cap responsabilitat⁴⁵⁴.

També es realitzaren consells de guerra mentre s'estava produint el conflicte bèl·lic contra ciutadans que voluntàriament havien abandonat els territoris sota el control de la República i passaren a zona rebel. L'objectiu d'aquest procés era investigar als captius i descobrir els vertaders motius que els havien portat a abandonar la zona republicana on es trobaven. Com no podien comptar amb avals perquè aquests residien a Benissa que es trobava sota control republicà, se'ls feia un primer interrogatori, i si s'evidenciava que realment havien fugit per unir-se a la causa rebel, se'ls permetia unir-se a les seues files. No obstant, el seu procés quedava ajornat fins que Benissa caigués

⁴⁵⁰ Entre els avals que rebé destaquen els del Delegat Local d'Informació i Investigació de Falange de Benissa, el del retor de l'església de San Pere Apòstol de Benissa, el d'un metge que feia constar que l'acusat [...] *ha trabajado en mi propiedad por espacio de un par de años habiendo observado éste una buena conducta durante dicho tiempo y no le consta tener noticias que acrediten lo contrario en tiempos anteriores y posteriores*, i fins i tot d'un ciutadà a qui la mort del seu fill en el front l'atribuïa a un mal informe de la Junta Qualificadora. AGHD, sumari 8754, caixa 15969/4, 27v.-30v.

⁴⁵¹ AGHD, sumari 10157, caixa 16075/15, 43v.

⁴⁵² AGHD, sumari 5759, caixa 15870/1, 23v.; Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 27.

⁴⁵³ AGHD, sumari 1013, caixa 6304, 37v.

⁴⁵⁴ AGHD, sumari 4392, caixa 16277/12, 53r.

en mans franquistes. El cas més destacat fou el dels setze ciutadans dretans que fugiren a Palma de Mallorca al 1937. A l'arribar se'ls permeté allistar-se a les files rebels mentre el jutge militar preparava l'interrogatori per executar el procés pel qual se'ls investigaria.

Entre les preguntes que se'ls realitzava estaven les de saber on es trobaven i com actuaren en el moment d'esclatar la guerra, amb la intenció de saber el motiu pel qual no es passaren a l'altre bàndol i es mantingueren en territori republicà. Tots els processats exposaren que quan esclatà la guerra es trobaven a Benissa però no pogueren fer res per ajudar als insurrectes. Igualment se'ls preguntava els motius pels quals s'evadiren d'on vivien i perquè no s'incorporaren abans a la zona franquista. En alguns casos, com el d'Antonio Crespo, per a guanyar-se la confiança dels seus interrogadors respongué que havia sigut escolanet fins als 11 anys en la església de Benissa⁴⁵⁵. Les respostes d'aquests ciutadans estaven molt més elaborades que les que donaren en la postguerra els seus conveïns republicans en part perquè havien de repetir un discurs que tenien interioritzat ja que realment creien en els valors del bàndol rebel⁴⁵⁶. Per últim se'ls demanava documentació i avals que pogueren afirmar les seues declaracions però molts d'ells no portaven cap tipus d'acreditació que pogués relacionar-los amb els rebels, per això una nombrosa part citaren el nom de sirventes benisseres que portaven anys treballant a Mallorca o altres ciutadans amb qui en el passat havien tingut algun contacte i es trobaven en les Illes Balears⁴⁵⁷. Quan aquests acudiren a comparèixer avalaren als benissers i fins i tot en algunes declaracions contestaren exactament amb les mateixes paraules que els declarants, la qual cosa denota o que les autoritats franquistes redactaven un mateix model de resposta o que els testimonis s'havien preparat per repetir el mateix. De totes aquestes asseveracions es desprèn que els coneixien des de feia temps però que no havien tingut una relació estreta, sinó que eren coneguts.

Amb tot això el jutge instructor considerava que havia realitzat totes les diligències possibles per saber si realment eren afins a la causa rebel i es donava per conclòs provisionalment el procés fins que s'acabés la guerra i Benissa fos ocupada per les tropes rebels. Quan s'acabà la guerra foren traslladats els sumaríssims al jutjat militar corresponent el qual s'encarregà de recavar informació de les autoritats

⁴⁵⁵ AGHD, sumari 1154, caixa 16111/6, 4r.

⁴⁵⁶ Quan se li pregunta a Miquel Cardona en relació amb aquells qui donaven suport a la causa rebel en la rereguarda republicana, fou capaç de donar una resposta tan elaborada com que [...] cree que un sesenta por ciento de los soldados de su regimiento y más de un ochenta por ciento del elem[en]to civil de la capital y provincia de Valencia y tal vez un sesenta por ciento de la capital y provincia de Alicante cree el declarante que se sumarian a la Causa Nacional a la primera oportunidad y teniendo noticias además de la existencia de la llamada Quinta Columna integrada por elementos militares y civiles diversos y la que posee fusiles, ametralladoras y municiones, radios y un buen servicio de espionaje. AGHD, sumari 1150, caixa 16089/5, 5v.

⁴⁵⁷ Concretament citaren els següents noms: Josep Castell Frasquet, destacat falangista a Inca (Mallorca), Mònica Sendra Ferrer que portava dotze anys servint en casa de la Comtessa de Casp a El Terreno a Palma (Mallorca); al madrileny Alfons Prats y García del Busto aparellador del campaments de presoners de Son Catlar al municipi de Campos (Mallorca) i que coneixia alguns benissers des del 1935; i a Joan Bautista Mata que vivia en Santa Catalina (Mallorca) però feia estances a Xàbia, el poble d'on era natural. AGHD, sumari 1150, caixa 16089/5, 5r.; sumari 6675, caixa 15284/2, 5v.

franquistes locals per així confirmar les declaracions que s'havien donat i concloure definitivament la causa.

Una vegada el consell de guerra havia donat el seu veredictes el processat passava a complir la seua condemna, la qual podia ser d'uns mesos fins a trenta anys, sent la pena de mort la més extrema. En alguns casos, la sentència definitiva tardava més del que s'esperava i el processat complia més temps del què se li havia sentenciat. Per exemple Francisco Ronda Ivars fou condemnat a un any de presó menor però excedí deu mesos més la seua condemna al abonar-se-li el temps en presó preventiva ja que havia sigut detingut el 26 d'octubre del 1939 i la sentència s'aplicà el dia 5 de juliol del 1941. A pesar d'això, no tingué cap tipus de compensació per haver complit més temps de condemna del qual li tocava⁴⁵⁸.

Alguns ciutadans sol·licitaven la presó atenuada al llarg del procés judicial o posteriorment i els era concedida com el cas de Joan Ivars qui el 12 de desembre de 1939 se li atorgà, segurament perquè no es considerà que era l'autor principal dels fets que se li imputaven i perquè no eren greus⁴⁵⁹. Era habitual que al demanar la llibertat condicional al·legaren que en les seues llars s'estava vivint una mala situació econòmica que comportava que les seues famílies es trobaren en una situació precària, ja que en alguns casos el processat era l'única mà d'obra que aportava diners⁴⁶⁰. Normalment quan es concedia la presó atenuada es tardava un temps des de què es prenia la decisió fins que el director de la presó acatava l'ordre, però hi hagué excepcions en què al dia després de sol·licitar la presó atenuada se'ls concedí⁴⁶¹. Així mateix, un reduït grup de benissers sol·licitaren la revisió de la seua pena. Per exemple a Josep Tur s'adreçà a la Comissió Provincial d'Examen de Penes d'Alacant per a revisar la seua condemna de vint anys i un dia de presó menor, i aquesta es rebaixà a 13 anys de reclusió menor, encara que mantenia la inhabilitació absoluta⁴⁶².

Quan se li concedia la llibertat condicional, el condemnat estava obligat a presentar-se cada 15 dies al quarter de la Guàrdia Civil assignat. En alguns casos foren desterrat sense poder viure al seu poble durant un temps i eren enviats a altres municipis remots on no tenien l'entorn familiar i no disposaven d'un treball que els permetés millorar la seua situació. Els condemnats sempre complien però hi hagué alguna excepció com fou el cas de Josep Ortolà qui havia sigut desterrat a Sant Jaume d'Enveja (Tarragona) però el dia assignat no aparegué en dit lloc i la Guàrdia Civil informà que era perquè es trobava a Benissa, d'on era natural. El governador civil es posà en contacte amb la Guàrdia Civil per a què exigiren a Josep que es presentés on li corresponia si no volia sofrir conseqüències legals. Sis dies després eixí en direcció a Sant Jaume d'Enveja al·legant que havia sofert febres palúdiques i com encara no es trobava en perfecte estat, no s'havia atrevit a marxar⁴⁶³. En el cas de Jaume Ivars fou

⁴⁵⁸ AGHD, sumari 7840, caixa 15551/7, 56v. i 60v.

⁴⁵⁹ AGHD, sumari 4167, caixa 15301/8, 13v.

⁴⁶⁰ AGHD, sumari 7648, caixa 15557/5, 30v.; sumari 7840, caixa 15551/7, 25v.

⁴⁶¹ AGHD, sumari 2224, caixa 15333/9, sumari 8327, caixa 16018/14.

⁴⁶² AGHD, sumari 1221, caixa 15471/5, 30v.–31v.

⁴⁶³ AHPA. GC-G 789

condemnat a sis anys i un dia de presó major i fou desterrat a Vinaròs (Castelló) on la seua situació econòmica fou de subsistència i no li permetí prosperar. Per aquest motiu el 30 de novembre de 1941 dirigí una carta al director del Reformatori d'Adults d'Alacant per fer-li saber que si bé havia trobat treball a Vinaròs i estava content per això, no treballava del seu ofici i a penes guanyava per pagar la seua pensió. Donada la situació, sol·licitava que una vegada s'acabés el seu desterrament pogués traslladar-se al poble de Sollana (València) on es trobaven la seua dona i els seus dos fills, i on tenia una feina del seu ofici per la que guanyaria 15 pessetes i podria sostenir a la família⁴⁶⁴.

La condemna més greu que s'aplicava era la pena de mort. Hi hagueren vuit benissers que en foren condemnats, però a quatre d'ells la màxima pena els fou commutada. L'única forma d'aconseguir-ho era rebre la gràcia del perdó de Franco. Aquest disposava de dos llapis de color, un roig i l'altre blau. Amb el roig escrivia una *E* de "enterado", la qual significava que estava assabentat del veredicta i que acceptava l'execució; en blau traçava una *C*, que volia dir que acceptava que se li commutés la pena a la immediatament inferior al condemnat. Així mateix, el 9 d'octubre de 1945 es publicà un decret d'indult de la pena, sempre i quan no hagueren estat relacionats els acusats amb crims. La Comissió Provincial d'Examen de Penes d'Alacant començà a rebre sol·licituds dels benissers que encara es trobaven privats de la seua llibertat o es trobaven en presó condicional per a què se'ls commutés la pena. En la gran majoria de casos se'ls rebaixà la pena i se'ls donà el grau de presó menor, però durant els anys que els quedaven de condemna se'ls inhabilitava totalment a desenvolupar cap càrrec i havien de passar registre davant les autoritats franquistes cada 15 dies. Hi ha excepcions que demostren que no tots apel·laren aquest decret. Per exemple, Josep Font havia sigut condemnat a vint anys de presó menor al 1941 i al 1943 se li concedí la llibertat condicional. Tanmateix, a nivell legal la finalització de la condemna va tardar fins al 1964, en part perquè no va arribar mai a sol·licitar els benèfics del decret d'indult. Es pot deduir que fou així perquè a l'estar en llibertat condicional des del 15 de novembre del 1943 no tenia cap problema en el seu dia a dia a l'hora de treballar o fer altres menesters⁴⁶⁵.

Anys després, una vegada s'havia complit la sentència, encara que hagueren apel·lat o el ciutadà portés anys en llibertat, les diverses institucions penals encara emanaven documentació en relació amb la fi de condemna. Des de finals dels anys 40 el règim franquista realitzà una estadística de tots els processos judicials per a poder quantificar el sexe, edat, penes... En totes ells s'establí que cap benisser havia comés cap delicta abans de la guerra, per la qual tots foren condemnats per fets ocorreguts durant la guerra, exceptuant uns pocs casos que foren per accions ocorregudes en la immediata postguerra. En moltes ocasions es pot observar que el secretari encarregat es limità a mirar per sobre els processos perquè hi ha errades entre les dades recollides durant el procés sumaríssim i el full estadístic. Per exemple en el procés contra Felix

⁴⁶⁴ Julio Aróstegui (coord.), *Franco: la represión como sistema* (Barcelona: Flor del viento Ediciones, 2012), 301; AGHD, sumari 8325, caixa 16012/14, 80r-; AHPA. I.P. Ivars Planelles, Jaime.

⁴⁶⁵ AGHD, sumari 10157, caixa 16075/15; Vicent Gabarda, *Els afusellaments*, 87.

Sala i Josep Crespo apareix una estadística de guerra referent a un altre ciutadà anomenat José Maria López⁴⁶⁶.

Si bé no és que siga un fet habitual i constant, en algunes ocasions s'inclouen documents que no guarden cap relació amb el procés sumaríssim que s'està treballant i que foren inclosos per error, la qual cosa demostra que no hi havia una revisió exhaustiva del procés quan aquest quedava conclòs. A vegades eren simples traspaperacions com el procés contra Francisco Ivars, Francisco Blas i Vicent Baidal on s'inclogueren tres documents referents a les notificacions de condemna de dos condemnats que res havien de veure amb el cas, a més d'un exhort que no corresponia⁴⁶⁷. En altres es devia a una confusió pel número d'expedient com en el procés contra Francisco Jorro on s'inclogueren una sèrie de documents referits a la pena que caigué sobre un ciutadà d'Oriola anomenat José Valero Cabrera ja que coincidien en tenir el nº 800 com a número d'expedient⁴⁶⁸.

Per altra banda, de tant en tant també es produïen errades per part del jutge militar a l'hora d'escriure el nom per a sol·licitar informes o interrogatoris a ciutadans del poble ja que a Benissa hi havia molts noms i cognoms que coincidien entre si i podia produir-se un intercanvi en l'ordre dels cognoms. O per exemple en un procés el jutge militar sol·licità la declaració de Miguel Ivars (a) El medico per a preguntar-li si havia rebut algun favor de l'acusat, però les autoritats de Benissa li remeteren que en el padró de Benissa no existia cap home conegut amb aquest nom. Era evident que estaven preguntant pel metge Miquel Sala Ivars, però com no coincidien exactament les dades, no es procedí a complir el que exigia el jutge militar⁴⁶⁹. A vegades aquesta alteració en els noms venia donada perquè el mateix Jutjat Militar coneixia als processats i els confonia en la seua redacció. Per exemple, en el procés judicial contra Francisco Ribes Bertomeu se li relacionà amb Pompilio Llopis, i tanmateix, quan es redactà l'auto-resum es redactà el nom de Pere Martínez, que no havia sigut citat en cap moment al llarg de tot el procés judicial⁴⁷⁰.

De manera excepcional es produïren errades que beneficiaren al processat. En el procés sumaríssim contra Francisco Ribes Bertomeu quan el jutge militar redactà l'auto de processament s'oblidà d'incloure la gran majoria d'acusacions, si bé quan redactà l'auto-resum les recuperà⁴⁷¹. Més significatiu fou el que li passà a Buenaventura Ronda a qui l'auditor revocà l'auto-resum assenyalant que no s'havia rebut la declaració

⁴⁶⁶ AGHD, sumari 3788, caixa 16227/9, foli sense numeració datat del 9 de juny de 1949. Per posar alguns exemples més, en el procés contra Carlos Font s'establia que s'havia invertit menys de sis mesos en el procediment, encara que en realitat havia tardat quasi un any. AGHD, sumari 7838, caixa 15385/7, foli sense numeració datat del 19 de setembre de 1953; en el procés contra Josep Bertomeu s'assenyala que estigué d'acord amb allò que establí el fiscal, però no era cert. AGHD, sumari 6547, caixa 15834/2 foli sense numeració datat del 21 d'octubre de 1950; en el procés contra Dulce Ivars s'establí en el full estadístic que el condemnaren a vint anys i un dia de reclusió major, però això fou en la primera sentència que no s'arribà a aplicar mai, realment la seua condemna havia estat de sis anys i un dia de presó major. AGHD, sumari 7648, caixa 15557/5, foli sense numeració datat del 3 de setembre de 1953.

⁴⁶⁷ Es tractava de Miguel Ramis i a José Lopez Ibáñez. AGHD, sumari 9782, caixa 15904/20.

⁴⁶⁸ AGHD, sumari 800, caixa 16154/9, folis sense numeració.

⁴⁶⁹ AGHD, sumari 9782, caixa 15904/20, 38v.

⁴⁷⁰ AGHD, sumari 7842, caixa 15553/6, 23v.

⁴⁷¹ *Ibidem*, 8v. i 23v.

indagatòria del processat i sol·licità que se li realitzés. D'aquesta manera, el jutge militar de Callosa es veié obligat a rebre declaració de l'acusat qui aprofità per demanar una revisió dels testimonis que s'havien donat. Per tant, aquesta errada per part del sistema judicial franquista li permeté reclamar a testimonis que podien verificar les seues afirmacions⁴⁷².

En altres ocasions, alguns dels processos que ens han arribat a dia d'avui manquen de documents imprescindibles per a l'execució del procés en si, però es desconeix si el motiu és perquè no es realitzaren en el seu moment o perquè s'han perdut al llarg del temps. Destaca el procés contra Carlos Font en què no hi ha evidències de què pogués escollir un defensor, si bé en el consell de guerra acabaria tenint a Jurado Diaz, que era de torn i habitual en la defensa de molts benissers. Tampoc en els documents posteriors al consell de guerra es troba l'aprovació del capità general, de la mateixa manera que no apareixen els fulls en els quals se li informa tot el temps al processat de què la sentència no era definitiva fins que les autoritats ho aprovaren⁴⁷³.

Com la majoria de benissers seguiren vivint al poble després d'haver sigut processats, no es trobaren amb problemes amb la justícia franquista perquè no tenien necessitat de desplaçar-se. Tanmateix, aquells qui tingueren alguna necessitat especial es trobaren que a pesar d'estar en llibertat condicional, no podien manejar-se lliurement. Era habitual que es toparen amb problemes per canviar la localitat de residència com li ocorregué a Joan Ivars qui el 4 d'abril de 1945 acudí a la Junta Local del Servei de Llibertat Vigilada de Benissa per sol·licitar el trasllat de residència del poble a València. No obstant, s'entropessà amb tota la burocràcia i el 7 de maig de 1946 encara no havia rebut el vist i plau, per la qual cosa es tornà a sol·licitar la petició. No fou fins el 26 de maig de 1952 quan rebé el certificat de llibertat definitiva. Així doncs, queda clar que no hi havia cap preocupació per part de les autoritats franquistes a l'hora de donar-se presa per entregar un certificat que permetia al condemnat poder treballar en un altre lloc, amb els conseqüents problemes econòmics que això li degueren suposar.

De fet, Joan Ivars sol·licità la cancel·lació de la seua condemna i li fou concedida el 17 de maig de 1961 per part de la Comissió de Rehabilitació de Penes Accessòries depenent del Ministeri de Justícia. Aquesta situació mostra una realitat en què els processats, passats els anys, sentiren la necessitat de què fos cancel·lada la seua condemna, segurament per una qüestió de principis ja que en el cas de Joan la seua condemna havia quedat extingida al 1950 al complir-se els vuit anys de presó menor⁴⁷⁴. De la mateixa manera, als anys 90 alguns ciutadans benissers sol·licitaren que els enviaren documents que acreditaren que havien estat processats, segurament per què volien percebre alguna indemnització que en aquell moment el govern aprovà. Per tant, es posa de manifest com a pesar de què passaren els anys, seguïen portant per dins el dol que havien sofert anys enrere.

⁴⁷² AGHD, sumari 4651, caixa 16310/11, 35v.

⁴⁷³ AGHD, sumari 7838, caixa 15385/7. Altres casos on no apareix el document on poden elegir a la defensa es troben en els processos de Tomàs Capó, Josefa Puigcerver i Josep Cardona; Francisco Ivars, Bernard Capó, Francisco Ronda Tro, Miquel Ivars i Manuel Ivars.

⁴⁷⁴ AGHD, sumari 6132, caixa 15624/10, 62v.-71v.

També afectà a aquells qui desitjaven treballar fora del país. Per exemple Joaquin Ivars o Andrés Ivars sol·licitaren al 1957 i 1960 respectivament traslladar-se a l'estranger per poder treballar. Per a què se'ls entregués el passaport, requeriren al Capità General de la Tercera Regió Militar l'autorització que els fou concedida⁴⁷⁵. Així mateix, Joaquin Crespo i Josep Cardona havien sigut processats, però al 1953 sol·licitaren permís per poder viatjar a l'Orà (Alger). És tractava d'un viatge d'anada i tornada d'una durada de tres mesos per a resoldre assumptes particulars, però a l'haver estat condemnats, hagueren d'esperar a què les autoritats franquistes els concediren el passaport⁴⁷⁶.

Aquest model repressiu que s'aplicà a Benissa és el mateix que es donà en la resta de municipis de la Marina Alta, en altres comarques d'Alacant i en tota Espanya⁴⁷⁷. Des d'un punt de vista administratiu es mostrà un model poc dinàmic per la lentitud en la què finalitzaren molts dels processos. Un dels fets que l'atraçava es produïa quan el jutge militar havia de demanar un exhort a un poble diferent del que havia fet la vida el processat⁴⁷⁸. També ocorria a sovint que si el processat residia en alguna partida pròxima a un poble veí o era de Benissa però feia la seua vida al municipi del costat, les autoritats provincials no saberen ben bé a qui dirigir-se⁴⁷⁹. Aquestes situacions portaren fins i tot que en alguns casos el procés durés més que la pròpia condemna imposada⁴⁸⁰, i des d'un punt de vista jurídic no fou eficient com s'ha pogut apreciar en els nombrosos exemples aportats en aquest apartat. Ara bé, a nivell repressiu sí va ser un model efectiu en extrem ja que afectà a totes les esferes de la societat a tots els nivells, de tal manera que qualsevol que se li vinculés el més mínim

⁴⁷⁵ AGHD, sumari 3420, caixa 15578/11, folis sense numeració datats del 18 de febrer i 27 de març de 1957; AGHD, sumari 7978, caixa 15608/16, folis sense numeració datats del 18 i 19 de febrer, 12 i 20 d'abril de 1960.

⁴⁷⁶ A Joaquin Crespo ja al 1944 des de Responsabilitats Polítiques de l'Audiència Provincial d'Alacant se li acceptà el sobreseïment de la causa per insuficiència econòmica, si bé seguiria inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys més. AHPA. GC-G799; AGHD, sumari 8761, caixa 15962/3, folis sense numeració datats del 23 de juliol, 10, 19 i 20 d'agost, i 29 d'octubre de 1953; sumari 1126, caixa 15872/2, folis sense numeració datats del 29 de juliol, 10 i 29 d'agost, 14 i 28 de setembre, 1 i 3 d'octubre de 1953, 20 de setembre i 2 de novembre de 1954.

⁴⁷⁷ Paul Preston, *El holocausto español*, 615-669; Pedro Payá, *Violencia y responsabilidad*, 17-44; Francisco Moreno, "La repressió de postguerra", 53-61.

⁴⁷⁸ Per exemple, en un dels processos, el jutge militar realitzà un exhort el 6 de maig de 1940 pel qual sol·licitava al jutge militar de València que rebés declaració a un patró dedicat al transport en el Camí del Grau, per a què informés sobre la conducta político-social del detingut. Com no rebé resposta, hagué de reenviar diversos telegrams recordant la feina pendent i no fou fins el 26 d'agost quan se li interrogà. Finalment el 25 de setembre del 1940 se li retornà l'exhort al jutge militar de Callosa. Per tant tardà al voltant de quatre mesos i mig en realitzar-se l'exhort. AGHD, sumari 7749, caixa 16049/20, 19v., 23v.-28v. En el segon procés contra Secundino Ripoll, el jutge militar d'Alcoi ordenà un exhort per interrogar al ciutadà Antonio Carbonell, qui es considerava que podia tenir informació sobre el cas. Com aquest vivia a Dolores (Alacant) se li envià al jutge municipal d'aquest poble el 17 de maig de 1943, però no fou fins el 9 d'agost que es tramità el seu retorn després de quasi tres mesos. AGHD, sumari 10518, caixa 15869/8, 57v.-58r. i 78v.-88v.

⁴⁷⁹ Doncs per exemple quan les autoritats provincials sol·licitaren a les locals informes sobre un ciutadà que era de Benissa però residia a Calp, començaren a demorar-se la resposta al jutge militar durant mesos. Fins i tot, hagueren de ser les autoritats benisseres les que recopilaren la informació a Calp i li la enviaren a l'auditor d'Alacant. AGHD, sumari 48, caixa 15576/9.

⁴⁸⁰ Com s'ha vist en las de Josep Ivars. AGHD, sumari 6022, caixa 15406/15, 60v. El mateix ocorregué en el procés contra Andrés Ivars qui havia sigut empresonat el 29 de maig de 1939 però la seua sentència no s'havia executat fins el 25 de juny de 1940. Com havia estat condemnat a sis mesos i un dia de presó, en realitat ja havia acabat de complir la condemna el 25 de novembre de 1939. AGHD, sumari 7978, caixa 15608/16, 30v. De igual manera Vicent Ivars portava empresonat des del 12 de maig de 1939. Quan la sentència es feu executòria el 5 de desembre de 1940 el condemnaren a un any de presó, per la qual cosa estava complint una condemna que no li pertocava des maig de 1940. AGHD, sumari 1167, caixa 15473/8, 54v.

amb la causa republicana i fos denunciat, acabava en la gran majoria de casos condemnat. Necessàriament aquesta repressió es traduí en un impacte social a Benissa on tota la societat s'avingué a complir amb el que establia el nou règim, iniciant-se així en la majoria de casos un exili interior on hi hagué un auto-convenciment que l'actuació del que s'hagués pogut fer en la guerra no existí mai. I una bona mostra que d'aquesta afirmació es troba en algunes entrevistes que vàrem realitzar l'any 2009 per a les nostres investigacions on toparem amb un veí que es negà en un primer moment a testimoniar les seues vivències durant la guerra –les quals no tenien cap tipus d'excepcionalitat ni penalitat– per por de rebre alguna represàlia i que actuaren sobre ell⁴⁸¹.

3.4.2. La dinàmica de la repressió en els processos sumaríssims

La fi de la guerra suposà la instauració d'una dictadura en la que el Franquisme passà a controlar tots els aspectes de la vida ciutadana a fi de consolidar el nou règim. La violència política va ser un element estructural que buscà la degradació total de la persona per a què d'aquesta manera, aquells qui n'eren contraris, no pogueren organitzar-se políticament. Com bé expressa E. González, entenem per violència política l'ús conscient o l'amenaça del seu ús, de la força física per part d'individus, institucions, entitats, grups o partits que busquen el control dels espais de poder polític, la manipulació de les decisions en totes o part de les instàncies de govern, i finalment, la conquesta, conservació o la reforma de l'estat. La repressió que exercí el Franquisme és una variant del concepte de violència política que abraça un complex univers d'actuacions⁴⁸².

En aquest apartat ens centrarem en un dels principals mecanismes de repressió usats per la dictadura com foren els processos sumaris que podien ser civils o criminals i eren aplicats per un jutge militar segons la urgència o gravetat del delicte per la necessitat d'acabar amb tot aquell qui pogués representar una amenaça. La quantitat d'expedients fou tan ingent a l'acabar la guerra, que provocà que tardaren mesos i fins i tot anys en concloure's com demostren els casos sobre els quals versa aquesta investigació. Encara que aquests processos estaven revestits de legitimitat en tant en quant seguien un codi jurídic, presenten tota una sèrie d'irregularitats, errades i contradiccions. I és que el Franquisme introduí tota una sèrie de modificacions en el codi de justícia militar que comportà l'anul·lació de qualsevol garantia per a tot aquell qui fos jutjat. El judici sumaríssim al qual es sotmetia al detingut estava previst en aquest codi per a judicis que actuaven a partir d'uns fets ocorreguts en el mateix moment del delicte, però es va substituir aquest concepte per les declaracions de

⁴⁸¹ Entrevista realitzada per l'autor l'any 2009.

⁴⁸² Eduardo González, "Violencia política y represión en la España franquista: Consideraciones teóricas y estado de la cuestión" en Roque Moreno i Francisco Sevillano (eds.) *El franquismo. Visiones y balances* (Alacant: Universitat d'Alacant, 1999), 122–124; Vicent Gabarda, *Els afusellaments*, 19.

persones addictes al nou règim. La maquinària judicial franquista demostrà que la seua funció no anava encaminada a establir un status quo social, sinó a desfer-se d'aquells qui no considerava idonis⁴⁸³.

L'estudi realitzat en el cas de Benissa demostra clarament que no es buscava esclarir el delicte en si mateix, sinó en culpabilitzar a la víctima, en gran part perquè en la gran majoria de casos se li donava validesa a les acusacions vessades i no pas a la víctima o als testimonis que pogueren contradir-les. En tots els processos sumaríssims que hem treballat per aquest estudi el jutge militar sol·licità més testimonis, però no per esclarir els fets o que l'acusat pogués demostrar la seua innocència, sinó per a inculpar-lo encara més. A pesar de què s'informava als processats que podien presentar tantes proves de descàrrec com consideraren per ajudar a esclarir el cas, sols es tenien en compte de manera parcial, donant-li sempre més importància a allò que hagués dit l'acusació. Prova d'això es troba en els auto-resums dels processos en què era bastant habitual ometre les dades que afavorien a l'inculpat, i si aquestes es citaven, normalment era perquè hi havia hagut uns bons avals al darrere o era una prova irrefutable. Per exemple un camperol cenetista presentà un document encunyat el 20 de març de 1939 per la CNT de Benissa en el qual es certificava que s'havia donat de baixa de la col·lectivitat el 12 de gener del mateix any, per així reforçar els seus arguments de què sols s'havia afiliat amb l'objectiu de poder accedir a les feines que donava i poder cobrar un jornal⁴⁸⁴.

Així doncs, dintre de tota aquesta aparença de ser un procés judicial just amb el compliment de la llei i rigorós en el seu desenvolupament, no és estrany que es trabuquen dades o s'ometen altres que estaven provades jugant sempre en contra de l'acusat. Mostra d'aquestes irregularitats s'aprecia en el segon procés contra l'alcalde Tomàs Capó Ivars. Després d'haver sigut condemnat per qüestions polítiques, tornaren a processar-lo una segona vegada, però aquesta volta en relació a un dels crims produïts al poble. Per a quan l'interrogaren, sols es buscà saber la relació que tenia amb aquell qui es considerava responsable i no quina participació pogué tenir amb els fets. Sols quan a Secundino Ripoll se li inicià també un segon procés per aquest mateix motiu, se li permetrà a Tomàs Capó explicar el que va fer el dia de dels fets. És a dir, que dintre del seu procés judicial no li sol·licitaren explicar la seua coartada, i en el procés contra un altre ciutadà li inclogueren el seu testimoni, quedant així desvirtuat. Com les acusacions contra aquests dos ciutadans no tenien fonament, es tancà el cas quedant absolts de cap vinculació amb aquest fet⁴⁸⁵.

A pesar de què els processos sumaríssims pretenen donar la impressió de què s'han consultat a tots els testimonis possibles, no són pocs els casos en què no es sol·licitaren a declarar persones que podrien esclarir els fets. S'arribà al punt que fins i tot testimonis sobre els quals es basava l'acusació referenciaven a terceres persones que podien

⁴⁸³ Francisco Moreno, "La repressió de postguerra", 54-55; Ricard Camil, *Los juicios sumarísimos* en Ricard Camil i Miguel Ors, *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*, vol. 16 (València, Alacant, Editorial Prensa Valenciana y Alicantina, 2006), 116.

⁴⁸⁴ AGHD, sumari 7836, caixa 15552/3, 18v.

⁴⁸⁵ AGHD, sumari 10518, caixa 15869/8.

reforçar o desmentir els fets, i tanmateix, no arribaren a citar-los mai i passaren desapercebuts en tot el cas, quan el seu testimoni hagués pogut ser clau per saber el què ocorregué realment. D'entre els molts casos que es poden citar, es troba el d'un camperol cenetista a qui acusaren d'haver participat en la crema d'objectes de l'ermita de Lleus que es produí el 26 de juliol de 1936. Aquest negà cap col·laboració, però un testimoni al·legava que hi hagueren diversos ciutadans que el veieren actuar, per la qual cosa el jutge militar sols hauria hagut de sol·licitar la compareixença de dits veïns per esclarir el grau d'implicació, i tanmateix no els cridà mai a comparèixer. En resum, a la justícia franquista li interessarà quedar-se amb la versió que culpava a l'acusat, no la que demostrava els fets. De la mateixa manera, si de vegades es sobredimensionava una denúncia, en altres s'ignorava, i el jutge militar ni s'interessava en investigar-ho, centrant-se en altres aspectes. En el procés contra un jornal·ler cenetista se li acusà d'haver-se proppassat amb uns ciutadans de l'àrea d'Alcoi junt amb altres milicians. Quan declarà es limità a negar que aquestes afirmacions foren certes i el jutge militar no feu per investigar amb profunditat aquesta qüestió⁴⁸⁶.

També era habitual donar-li importància al fet de si el processat havia tingut algun càrrec de mínima importància en el període en què es produïren crims a la localitat. En alguns casos el fet de no investigar bé la documentació existent al poble li permetia al processat evitar més acusacions. Per exemple en el cas contra Josep Ivars Ibáñez fou acusat d'haver pertangut a l'UGT i d'haver-ne sigut secretari, que havia format part de la Col·lectivitat de Treballadors de la Terra i que havia sigut vocal de la Junta Qualificadora. Però si realment les autoritats franquistes hagueren investigat més, i no sols per allò que se li havia denunciat, hagueren pogut descobrir que Josep Ivars era un dels representats per part dels obrers que es reuniren el 4 de juliol de 1936 amb la patronal per a resoldre les bases de treball agrícoles⁴⁸⁷.

Com molt bé assenyala F. Moreno tots els actes que es denunciaren contra els republicans en els processos sumaríssims són els mateixos que cometeren els militars insurrectes en al seua àrea, a excepció de la crema d'esglésies o objectes religiosos. Tanmateix, *els fets que foren considerats delictes molt punibles en els vençuts, foren considerats mèrits entre els vencedors*⁴⁸⁸. De fet, aquesta violència que protagonitzaren els militars insurrectes marcà una sèrie de pautes que acabarien per tenir un important grau de normalitat a través de l'aparell d'ordre públic i de l'aparença de legalitat en el qual es basaria la dictadura per a legitimar-se⁴⁸⁹. És complicat no coincidir amb P. Preston quan afirma que el pitjor de tot fou que la propaganda franquista presentà les execucions, empresonaments, els batallons de treballadors forçats i l'exili com l'escrupolosa encara que compassiva justícia administrada per un savi i benvolent cabdill⁴⁹⁰.

⁴⁸⁶ AGHD, sumari 7749, caixa 16049/20, 4v. i 13v.; sumari 2176, caixa 15336/5, 9v.; sumari 7902, caixa 17720/1; sumari 9692, caixa 15927/4, 22v. i 25v.

⁴⁸⁷ AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4; Robert Llopis, "Política laboral", XIV.

⁴⁸⁸ Francisco Moreno, "La repressió de postguerra", 57.

⁴⁸⁹ Seguint les afirmacions de Gutmaro Gómez, *Geografía humana*, 35.

⁴⁹⁰ Paul Preston, *El holocausto español*, 669.

La gran diferència entre la repressió republicana i la franquista, resideix en què en el cas de la primera es produí perquè l'Estat republicà s'enfonsà, sense que la llei i l'ordre de les seues institucions o forces coercitives actués. Tanmateix, en la postguerra la repressió fou aplicada, dirigida i rígidament centralitzada des de les institucions de l'Estat. Hi havia una xarxa d'informats formada per militants de Falange que estaven a les ordres de les autoritats locals, les quals els proposaren per a declarar de manera reiterada contra els seus veïns davant les autoritats judicials. Les seues declaracions davant els jutges militars servien per a sustentar la prova judicial sobre la qual es justificaven les sentències d'acord amb la pretesa aparença de dret que buscava el règim. Si es produïa una denúncia, era perquè s'obtenia un benefici particular que també beneficiava al propi règim, per la qual cosa, l'Estat deixava que es realitzaren aquestes pràctiques que permetien asfixiar als opositors potencials. Així doncs, aquesta política permetia el control públic mitjançant el terror i posteriorment a través del temor i incertesa que generava el fet de poder ser denunciat⁴⁹¹. Tal i com cita l'historiador P. Payá, *tal sistema facilitaba, además, que se adecuaran mecanismos psicológicos de desconexión moral que permitían a los individuos actuar sin remordimientos, al diluir la responsabilidad en la aplicación final de la violencia, difuminando el vínculo entre la acción y sus consecuencias*⁴⁹². Aquest fet és el que explica l'actuació de tota aquesta xarxa de col·laboradors, denunciants i informants. Les responsabilitats personals de cadascun d'ells és el que s'ha denominat *responsabilidad compartida*.

El cas del nostre estudi no és una excepció a aquest model, i per tant, la persona que volia presentar una delació podia acudir a l'Ajuntament, a la seu de Falange o al quarter de la Guàrdia Civil per formalitzar-la. No necessitava presentar més proves que la seua paraula. Una vegada iniciat el tràmit, encara que després el denunciante es tirés enrere i negués les seues declaracions, ja no hi havia manera de parar aquest mecanisme que quasi en la totalitat de les vegades acabava en un procés sumaríssim. En el cas de Benissa, la gran majoria de ciutadans que en feren ús la realitzaren en primera instància al quarter i molts pocs ho feren a l'Ajuntament o la seu de Falange. Aquesta primera fase es retroalimentava ja que al llarg del procés sumaríssim, el jutge militar corresponent sol·licitava a les autoritats locals del poble que s'encarregaren de buscar a testimonis que refutaren el que havia establert el denunciante.

Per a què les declaracions tingueren validesa, calia que foren dos els ciutadans que asseveraren el mateix. El problema és que moltes voltes no es disposava de suficients testimonis, per la qual cosa no era estrany que quan les autoritats locals havien d'enviar algun informe sobre algun processat benisser per ordre del jutjat militar, es presentaren ciutadans que no guardaven cap relació amb l'acusat i que es limitaven a acompanyar al denunciante principal, corroborant el que deia. Els exemples d'aquesta situació són abundants en la documentació. Es pot citar el cas d'un xofer al qui el jutge militar sol·licità informes a les autoritats locals. Des l'Ajuntament declararen dos

⁴⁹¹ Tot aquest plantejament encertadament presentat per P. Payá en les seues investigacions en altres zones d'Alacant com el partit judicial de Monòver, serveixen per al nostre estudi de cas. Pedro Payá, *Violencia y responsabilidad*, 28–30.

⁴⁹² *Ibidem*, 30–31.

ciutadans que es limitaren a expressar que aquest estava a les ordres del Partit Socialista i que tenia ideals extremistes. Tanmateix, quan un d'aquest declarà davant el jutge militar de Callosa al·legà no saber ni qui era l'acusat. I el mateix ocorregué en altres casos com el procés conjunt contra un altre xofer i un camperol els quals reberen denúncies de diversos ciutadans, però quan un d'ells es presentà davant el jutge militar per ratificar el que havia declarat, afirmà que si bé apareixia en l'informe que havia emès l'alcaldia i que coneixia als dos acusats, no podia afirmar res respecte a la seua actuació⁴⁹³.

Un altre cas que exemplifica aquesta dinàmica es donà en la denúncia a un camperol perquè no havia tornat una escopeta que havia demanat prestada. Les autoritats sol·licitaren informes i dos ciutadans afirmaren que era d'idees esquerranes i que alguna vegada arribà a amenaçar a persones de dreta dient que podria acabar amb ells impunement però no ho feia per ser contrari als assassinats. Però posteriorment, quan un dels dos ciutadans declarà davant el jutge militar al·legà que desconeixia totalment qui era aquest camperol, per la qual cosa no podia declarar res, a pesar de què certament figurava com a testimoni contra el detingut en un informe. Aquests exemples exposats són sols uns pocs de la gran quantitat d'evidències documentals que segueixen el mateix patró, la qual cosa evidencia que hi havia un únic denunciante que volia realitzar la delació, però com necessitava d'un altre testimoni addicte al règim, es prestaven al joc ciutadans que no tenien cap relació amb el denunciat. Per aquest motiu quan havien de declarar davant el jutge militar, no tenien res o poc que exposar⁴⁹⁴.

En quasi tots els casos les declaracions que s'enviaven des del quarter, Falange i l'Ajuntament era la mateixa, amb xicotetes variacions fruit mes bé de la forma de redactar del secretari que no pas del testimoni, en part perquè aquest declarava en tres llocs diferents. Així mateix, era habitual que les autoritats franquistes es limitaren a copiar el mateix en la denúncia en cas de què diversos ciutadans de manera individual declararen fets similars. En alguns casos es pot apreciar a través de l'atestat que les autoritats ja disposaven de determinada informació encara que no s'hagués redactat formalment la denúncia, ja que al detingut se li interrogava per qüestions que no apareixen a la llum fins que posteriorment declarava el testimoni afectat. El llenguatge amb el qual l'escriba prenia les denúncies era formal però solia entremesclar-se amb expressions mundanes, per la qual cosa aconseguia captar l'essència de la forma de parlar de l'època i de la manera de ser de cadascú⁴⁹⁵. Per exemple, quan dos ciutadans denunciaren a un camperol comunista diran que *se trata de un rojo de mucho cuidado*⁴⁹⁶ per advertir de la perillositat que consideraven que aquest suposava per al règim franquista.

⁴⁹³ AGHD, sumari 4651, caixa 16310/11, 11v. i 33r.; sumari 3788, caixa 16227/9, 13v. i 17v.

⁴⁹⁴ AGHD, sumari 9777, caixa 15902/2, 8v. i 14r.

⁴⁹⁵ AGHD, sumari 8325, caixa 16012/14, 2v.-3v.; sumari 9093, caixa 15966/9. Aquesta tendència en la redacció d'informes fou una constant en la resta del territori. Josep Racasens, *La Tarragona silenciada. L'opressió de l'aparell franquista (1940-1965)* (Lleida: Pagès editors, 2014), 39-41.

⁴⁹⁶ AGHD, sumari 4167, caixa 15301/8, 6v.

Hi ha una sèrie de ciutadans que foren més propensos a realitzar delacions que d'altres. Alguns es presentaven com elements omnipresents en tots els fets ocorreguts durant la guerra, dins i fora del poble, en què asseveraven haver vist el que havia passat i fins i tot interactuaven amb personatges principals com si aquests no li donaren cap importància a la seua presència. La gran majoria de vegades eren ells els únics en donar un determinat testimoni, entrant en contradicció amb les versions donades per al resta de declarants; d'altres nodriran els seus testimonis a base de rumors públics. Crida l'atenció el fet de què un d'aquests repetirà en innumerables ocasions que s'havia passat quasi tota la guerra amagat i tanmateix apareixerà de manera sistemàtica en la gran majoria de declaracions explicant els fets esdevinguts al poble. Revelador és el fet de què com donaven testimoni diverses vegades, anaven introduint nous elements en cadascuna de les declaracions que portaven a contradir-se amb el seu propi discurs, la qual cosa evidencia que el seu relat estava basat en suposicions i no amb proves fefaents. En moltes delacions s'aprecia que es posaven d'acord per a testificar el mateix, però sense massa organització per no haver sigut testimonis directes, per la qual cosa recorrien a clàssiques incriminacions i personatges amb els qui vincular a l'acusat. Això provocava que si bé el relat era semblant, s'alteraven dades que comportaven distintes versions.

El jutge militar recorria a ells quan no hi havia evidències de pes contra els processats, per això és significativa la seua absència, doncs la no intervenció en alguns casos demostra de manera clara com estava organitzada la justícia franquista. Per exemple, en un procés el Jutjat Militar sol·licità la seua intervenció per a obtenir informes desfavorables perquè no hi havia proves de pes contra l'acusat, però declararen tenir problemes de salut i per això no aportaren cap declaració; mentrestant, el detingut no parava de rebre significatius avals. Per tant, se'ls apartava quan no hi havia interès per aportar testimonis en contra. En definitiva, foren un instrument al servei de la maquinària franquista que aquesta utilitzà quan li convingué.

Pel que ens mostra la documentació, el fet de tenir alts càrrecs dintre del nou règim o grans simpaties per aquest, no necessàriament s'havia de traduir en un major desig de realitzar acusacions. Això no significa que qüestionaren la dictadura, simplement que no tendien a prestar-se a aquest joc. Per exemple, un falangista històric de l'organització a penes va presentar denúncies ni declaracions en contra de ciutadans, i fins i tot avalà a líders destacats de l'oposició. I és que es pot apreciar que si el seu nom apareix en els informes, no és perquè ell siga l'autor, sinó perquè terceres persones el referencien com un dels ciutadans que es veié afectat durant la guerra.

Notable és el cas d'un altre destacat falangista pel contrast entre la imatge pública que tenia al poble amb el comportament real que tindrà al llarg dels processos judicials. La seua adhesió al règim franquista era inqüestionable, però no actuà com la resta dels membres del partit. Per la posició en la qual es trobava, acompanyava als denunciants a l'hora de testificar davant les autoritats locals –com hem dit, la justícia franquista exigia que almenys hi hagueren dos testimonis– però quan declarava davant el jutge militar la quasi totalitat de vegades negava saber res de l'acusat. De fet hi hagué

una evolució en la seua forma de procedir ja que serà el primer ciutadà en presentar una denúncia a Benissa el 3 d'abril de 1939, aprofitant-se dels mecanismes que el Franquisme li ofería, però a penes ho repetí, quedant com un fet residual. En realitat les dos úniques vegades que actuà d'aquesta manera foren perquè considerà responsable a determinats subjectes de la seua detenció. En un dels casos fou detingut pel mateix ciutadà, i en l'altre cas, una veïna li havia asseverat que un ciutadà havia obrat per la seua detenció, però a mesura que avançà el procés i es demostrà que aquest individu no estava implicat, el mateix falangista es desdigué. Queda clar, doncs, les moltes realitats existents i que si bé la majoria de denunciants seguiren un patró, no actuaren de la mateixa manera en la seua totalitat.

Un altre cas excepcional fou el d'un comerciant qui, a diferència de la resta, les seues declaracions es distingiren sempre per aportar arguments sòlids i refutats sense matisos revengistes, destacant la seua intel·ligència i claredat a l'hora de concretar els fets ocorreguts al poble, i saber diferenciar la gestió i política de cada organisme i individu. Sempre que aparega en un interrogatori o per avalar a un ciutadà en un procés sumaríssim ho farà de manera clara. Aquesta forma d'expressar-se tan franca, sense injuriar a l'acusat és pràcticament única d'entre tots els qui participaren d'aquest sistema. Un bon exemple de la forma en què s'expressava es troba en la declaració del 18 d'octubre de 1940 a favor d'un comerciant quan declarà que [...] *conozco al vecino de esta villa [...] desde hace bastantes años, y si bien ha sido siempre adversario político mío por votar en campos distintos, obedeció más a cuestiones locales que ideales políticos, de los que están carentes la mayor parte de los vecinos de esta población en donde imperaba lo que se llamaba caciquismo. [...] Yo, [...] durante el Glorioso Movimiento Nacional, [...] pude comprobar la forma correcta con que se conducía, tanto con los elementos de derechas como con los de izquierda, pues por su carácter afable y servicial, eran clientes suyos la casi totalidad de los moradores de este pueblo*⁴⁹⁷.

Així doncs, va ser en les xicotetes comunitats camperoles on la repressió franquista va registrar les cotes més elevades de destrucció física i moral entre aquells que van pedrer la guerra. Són els comportaments fixats en àmbits reduïts els que millor permeten arribar a conclusions més taxatives. Com bé cita C. Mir, aquests consells de guerra que generaven la fabricació de culpables venien acompanyats de denúncies i testimonis maniqueus i imprecisos i sovint falsos en què accions i intencions eren confosos de manera perversa⁴⁹⁸. No obstant, en molts dels processos sumaríssims l'interessat que acudia per testimoniar de manera subjectiva i crua els fets, a mesura que avançava el procés mitigava el seu discurs, el desmentia en part o fins i tot negava totalment la denúncia inicial per a passar a defensar i avalar a l'afectat. Els motius que els portaren a aquests canvis poden deduir-se que deriven de pressions personals o per part d'organismes locals, i de les relacions personals i les tensions econòmiques i socials heretades no només de la Guerra Civil, sinó d'abans.

⁴⁹⁷ AGHD, sumari 4392, caixa 16277/12, 43v.

⁴⁹⁸ Conxita Mir, "Repressió, poder polític i franquisme", 22-32.

Un exemple d'aquesta variació d'opinió es troba en el procés contra un camperol cenetista. Quan el jutge militar sol·licità informes contra aquest, el 19 de gener de 1940 dos testimonis al·legaren que va fer guàrdia armat i que fou un entusiasta comunista; per això el consideraven un individu extremista i perjudicial. El 25 de gener aquests mateixos repetiren les seues declaracions a l'Ajuntament i afegiren que havia intervingut en la destrucció d'imatges religioses, que estigué present en les confiscacions que realitzà la CNT, que formà part de les milícies armades i de la Col·lectivitat i gràcies això s'apoderà de les collites i altres objectes que es trobaven en cases de persones empresonades o que havien fugit. Tanmateix, quan des de la seu de Falange de Benissa s'enviaren els avals al jutjat militar el 14 de desembre de 1940, tornà a declarar un dels testimonis el qual rebaixà i diluí la seua acusació fins a justificar l'actuació de l'acusat quan al·legà que si va formar part de la col·lectivitat, fou simplement per guanyar un sou per a mantenir a la seua família. El 28 de febrer de 1941 quan acudiren a testificar davant el jutge militar de Callosa tots aquells qui havien avalat a l'acusat, aquest mateix ciutadà acabarà confirmant que el dia que es produí la crema dels objectes de l'església ell no estava a Benissa i que no podia demostrar si realment l'acusat era el qui havia realitzat dit acte⁴⁹⁹.

Un altre exemple es troba en les declaracions de dos ciutadans sobre un camperol ugetista, qui per fanfarronejar havia afirmat en públic haver participat en un delictes. En una primera declaració al·legaren que *por pedantería de pésimo gusto se sabe que ha presumido de haber tomado parte en hechos de la máxima responsabilidad. Perteneció a partidos de izquierda e hizo alguna propaganda, sin efecto alguno dado su escasísima cultura*⁵⁰⁰. Tanmateix, posteriorment canviaran la seua declaració davant el jutge militar ja que un d'ells negà rotundament les seues afirmacions, al·legant directament que no sabia ni qui era aquesta persona a pesar de què figurava que l'havia acusat, i l'altre al·legarà desconèixer qualsevol activitat que hagués pogut fer durant la guerra. Més mostres com aquestes es poden trobar en un altre procés que es realitzà de manera conjunta contra quatre benissers. En ell, un falangista declarà en la seu del partit contra un socialista al qual responsabilitzava que era esquerrà i que havia pres part en la crema d'imatges religioses, però davant el jutge militar ni l'anomenà i sols cità a un altre dels processats al qual prèviament ni l'havia mencionat per a dir que desconeixia totalment qui era⁵⁰¹.

La subjectivitat que es tenia dels esdeveniments ocorreguts comportava l'ús indiscriminat en les denúncies en què es podia arribar a culpar a algú per la percepció que es tenia d'aquest. Un ciutadà que durant la guerra es veié obligat a realitzar la venda d'una part de la seua propietat a un partit polític per ampliar la seua seu, responsabilitzà a les principals autoritats del poble així com a un socialista que va intervenir per a què es realitzés aquesta acció. No obstant, també denuncià a un últim ciutadà que simplement es trobava allí present sense intervenir, però segons el denunciant, estava

⁴⁹⁹ AGHD, sumari 7836, caixa 15552/3, 9v.–10v., 36v. i 47r.

⁵⁰⁰ AGHD sumari 7837, caixa 15551/10, 8v.

⁵⁰¹ *Ibidem*, 12v i 14v.; sumari 4167, caixa 15301/8, 47v., 53v.

gaudint del que estava passant. No sols això, sinó que també presentà una delació contra el propietari de la seu del partit polític per a què tornés l'edifici a l'estat original, i dotze dies després acudí amb el germà del denunciat per a realitzar una altra acusació contra un altre ciutadà. Una vegada disminuïda la indignació, quan declarà davant el jutge militar matisà els fets i ni arribà a anomenar al propietari de la seu. Respecte al socialista, al·legà que es presentà en nom del Comitè i que estava borratxo i que en el moment que acudí a signar la cessió aquest no estava ni present⁵⁰².

El denunciat no estava informat dels motius de la seua detenció i sols s'assabentava a partir de les preguntes que li feien les autoritats. És obvi que l'interrogat podia intuir els motius de la seua compareixença, però s'evidencia que moltes vegades expressava més del comte, fruit de no saber ben bé el motiu de la seua detenció, per això centrava les seues explicacions en fets menors que no eren l'objecte de la denúncia principal i provocava una major autoinculpació. Per exemple, un ciutadà fou denunciat per la seua gestió econòmica en relació als abastiments del poble a banda del seu recolzament a la República, però sobretot la principal denúncia venia derivada per la seua suposada participació en la Delegació d'Informació Popular. Tanmateix, quan comparegué serà al que menys importància li donà, justificant de manera amplia la resta d'acusacions però limitant-se a negar simplement que no havia pertangut a dita delegació⁵⁰³.

No s'actuava igual contra els ciutadans als quals se'ls considerava que posseïen un major estatus socials i que pels esdevenirs de la guerra se'ls relacionava amb la República. La manera de procedir de les autoritats locals amb un d'aquests benissers serà distinta a la resta ja que enviaren un telegrama al jutge informant que no es tenien acusacions personals contra ell però sí informes favorables per haver ajudat a gent dretana durant la guerra⁵⁰⁴.

De igual manera, a l'hora de presentar una delació no es distingia entre el treball que realitzava de la persona en si mateix, per la qual cosa es tendia a maximitzar el seu paper en la guerra. Un exemple clar es troba en un ebenista qui fou delegat d'abasts durant la guerra. Benissa, a l'igual que a la resta de municipis del territori republicà, havia aplicat una economia de guerra en la qual prevalia la victòria bèl·lica sobre les necessitats dels seus ciutadans. Així doncs és fàcil entendre que a l'acabar la guerra, molts veïns veïeren en ell al responsable dels mals que havien sofert. Encara que es dispensà menjar als individus vinculats a la dreta, aquests sempre sentiren que eixien perjudicats i per això el culpaven de patir fam o de la intervenció de les seues collites, com de la destrucció de les campanes, quan aquestes realment havien estat retirades i foses per al seu ús militar en el front⁵⁰⁵.

Hi ha un comunista benisser que apareix sempre repetit com a responsable dels fets ocorreguts al poble durant la guerra ja que quasi tots els processos judicials

⁵⁰² AGHD, sumari 4167, caixa 15301/8, 2v., 10v. i 40v.

⁵⁰³ AGHD, sumari 4392, caixa 16277/12, 3v. i 29v.

⁵⁰⁴ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 32v.–35r.

⁵⁰⁵ AGHD, sumari 5942, caixa 15286/2.

l'anomenaran almenys una vegada. Tanmateix cal discernir el seu grau de responsabilitat en les diverses acusacions i com en algunes d'elles simplement buscaven que aquesta recaigués en ell. Els testimonis contraris sempre el citaran per haver participat en delictes, per haver format part del PCE, del Comitè que s'encarregava de recaptar diners de les persones dretanes o per fer discursos en públic a favor de la República ja que destacava per ser molt bon orador. I és que una dada que no ha de ser menyspreada era la seua altura, doncs era la persona més alta del poble i per tant destacava allà on anava. Tanmateix, es tendia a fusionar a la persona amb la posició que ostentava, no distingint entre els interessos personals que aquest pogués tenir d'aquells que exercia pel càrrec que tenia junt amb altres ciutadans. Per això no és estrany veure com aquells que el referenciaven de manera vaga per a referir-se als fets dolents ocorreguts al poble, quan el procés judicial prosperava, desapareixia el seu nom. Per citar un de tants exemples està el testimoni d'un camperol cenetista qui en la seua primera declaració al poble afirmà que aquest comunista fou qui donà l'ordre d'anar a la partida de Pinos a recollir armes. No obstant, en la seua següent declaració davant el jutge militar de Dénia simplement afirmà que estigué a les ordres del Comitè del Front Popular i que foren els seus dirigents els qui li ordenaren anar a per les armes. Així doncs, el declarant substituï en les seues declaracions una ordre directa del ciutadà comunista per una donada pels dirigents del Comitè. En un altre cas, el 10 de juny de 1939 un ciutadà presentà una denúncia conjunta contra l'alcalde, un socialista i aquest comunista. Però quan el 10 d'agost tornà a declarar es centrà en la figura del socialista obviant a l'alcalde i al comunista. Queda clar que si en la primera denúncia els cità a tots era perquè sentia que la responsabilitat requeia en les figures principals del poble, però que realment era al socialista a qui culpava⁵⁰⁶.

En conseqüència, a l'hora d'establir responsabilitats es necessitava personalitzar a algú dels fets ocorreguts, i no era suficient amb citar un organisme concret, el col·lectiu del qual hagués donat les ordres. Quan algun benisser cite algun aspecte positiu sobre aquest comunista, no es tindrà en compte per a la investigació. Per exemple, un ugetista afirmà en una de les seues declaracions que una nit veié al comunista córrer per la plaça i que li informà que havia acabat d'amagar a un frare. Tanmateix aquesta declaració no es tingué en compte en la resta del procés⁵⁰⁷.

Quan es buscava incriminar a algun ciutadà benisser, era habitual citar que actuà per ordre d'aquest comunista o que anava junt a ell. Com estar-ne relacionat implicava necessàriament ser partícip dels actes més atroços que els franquistes consideraven que havien ocorregut al poble, en la postguerra tots els ciutadans buscaren desvincular-se de cap llaç que hagueren pogut tenir amb ell, especialment els qui havien compartit algun càrrec. De la mateixa manera, el fet de citar-lo present en els escenaris dels fets ocorreguts permetia que altres ciutadans que pogueren haver-hi estat presents passaren

⁵⁰⁶ Un altre exemple estaria en la declaració d'un jornalero socialista qui el 18 d'agost de 1939 es trobava detingut. En la seua declaració establí que pertanyí al Comitè i que feu guàrdies a les entrades i eixides del poble, tot això ordenat per aquest comunista. Emperò, en la resta de declaracions posteriors ni l'anomenarà. AGHD, sumari 4167, caixa 15301/8, 10v. i 40v.; sumari 9782, caixa 15904/20, 3v. i 13v.; sumari 8327, caixa 16018/14, 3v.

⁵⁰⁷ AGHD, sumari 4330, caixa 15587/12, 3v.

més desaparecebuts. Per exemple un ciutadà situà al comunista com a implicat en l'atac de l'església nova de San Pere –quan no hi ha cap altre testimoni que el relacione amb aquest fet– però d'aquesta manera allunyava la responsabilitat de l'atac a un altre ciutadà que se li estava processant exactament per aquests fets⁵⁰⁸.

Un altre exemple que mostra la facilitat amb la que aquest comunista era acusat i vinculat com una persona activa en la persecució de persones dretanes es troba en la declaració d'un representant de l'autoritat jubilat d'un poble veí qui exposà que al juliol de 1936 intentaren emportar-se'l diversos individus que no sabia qui eren, però que posteriorment s'assabentà que procedien de Benissa i que estaven capitanejats per aquest comunista. No obstant, quan les autoritats franquistes li preguntaren qui considerava que havia ordenat aquesta detenció, assenyalà que fou un ciutadà de Teulada. És a dir, que el mateix representant de l'autoritat jubilat reconegué que primerament se li digué que aquest grup estava liderat pel comunista benisser, quan posteriorment ni l'anomenarà i passarà a responsabilitzar a un altre ciutadà teuladí. Quan aquest últim declarà davant les autoritats sobre els fets i la seua relació amb el comunista benisser, respongué que no sabia res del cas, i en tot el procés judicial contra el comunista no se li acusà mai d'haver anat a cap altre poble a extorsionar a ningú. Ni les mateixes autoritats franquistes –que estaven al corrent de totes les denúncies– li preguntaren per aquests fets⁵⁰⁹.

I és que un gran nombre d'acusacions que es realitzaren al poble tindran com a base haver-ho escoltat de rumor públic sense més fonaments que aquest. Així doncs, l'únic amb el que comptava el testimoni era amb allò que havia escoltat dir i que ho presentava com una veritat. Per això, quan un ciutadà acudia a declarar davant les autoritats locals per a refutar una denúncia i no comptava amb res més que allò que es xarrava al poble, se solien usar una sèrie de frases maniquees de caràcter abstracte però que servien per a implicar a l'acusat en fets com haver realitzat guàrdies armat, que intervingué en la destrucció d'imatges de l'església o que marxà voluntari al front.

Era recurrent també relacionar a qualsevol benisser amb assassinats fins i tot de la manera més vaga possible com podia ser que el dia que es produí el crim aquest es trobava en la mateixa localitat, quan en realitat no es trobava ni remotament pròxim als fets. De fet, a vegades l'ús indiscriminat d'aquestes acusacions provocava que des del Jutjat Militar es sol·licités a les autoritats locals que matisaren dites paraules. En el procés contra un camperol cenetista el fiscal retornà el sumaríssim al jutge militar de Callosa perquè hi havia contradiccions entre els informes emesos per les autoritats i el que havia declarat el processat. Per això demanava que s'ampliés la investigació per saber si havia participat o no en la destrucció d'imatges religioses. La seua vinculació a aquests fets sols es devia a què els testimonis citats per les autoritats locals els havien inculpat de rumor públic sense més fonament, i per això quan es tornà a sol·licitar la declaració dels testimonis, aquests afirmaren que ignoraven si el processat havia participat en la destrucció. Fins i tot les autoritats locals li justificaren al jutge militar

⁵⁰⁸ AGHD, sumari 7836, caixa 15552/3, 47 v.

⁵⁰⁹ AGHD, sumari 7825, caixa 15544/4, 19v.–20v.

que no era [...] *de mala fe, sino lamentables confusiones de la fuentes de información que la mayoría de los casos informan lo que han oído decir*⁵¹⁰ i per aquest motiu no hi havia testimonis presencials en els informes emesos. Simbòlic és el fet que en una de les declaracions d'un testimoni, al no poder precisar el nom dels deladors que li havien donat informació relacionada amb l'atac a l'església per estar tot basat en rumors públics, el secretari que redactava l'informe escrigué a mà entre línies la frase *ni él tampoco dice porque lo sabe*⁵¹¹.

Ser insensible i delatar permetia a l'individu lliurar-se de les sospites que pogueren haver sobre ell⁵¹². Per aquest motiu, els rumors es convertien en una font que permetia a la població implicar-se en aquest sistema sense ser ells els assenyalats. Un esdeveniment convertit en rumor podia tenir un origen vertader però el fet que derivés en una història falsa donada per verídica venia donat per l'evolució en el traspàs d'informació que es realitzava d'un ciutadà a un altre. Això donava peu a què es presentés una denúncia basada en suposicions i no en fets que anava evolucionant al llarg del sumaríssim per no tenir una testimoni real que pogués explicar els fets tal i com van ocórrer. Per tant, un esdeveniment que ni el mateix denunciador podia acreditar, acabava per convertir-se en un fet punible.

Aquesta situació la visqué un cenetista qui l'únic que havia fet relacionat amb el que se li denuncià fou confiscar un cotxe. Entre les diverses delacions que rebé, hi hagué la d'un testimoni que afirmà sospitar que aquest estava involucrat en un delictes perquè el mateix dia que es produí el veié sobre les cinc de la matinada en un cotxe tornant de Gata amb més persones, que no pogué reconèixer per la obscuritat. Com aquest ciutadà contà la seua versió dels fets del que havia vist als seus conveïns, aquests evolucionaren la trama implicant encara més al cenetista en les seues declaracions davant les autoritats. Per aquest motiu el testimoni original tornà a declarar el 12 d'abril de 1940 per intentar esclarir el que veié. Repetí el mateix i sols matisà que el cotxe que portava era el del director del Banc de València que havia sigut requisat pel cenetista, però no pogué comprovar qui eren els qui anaven en dit cotxe per la obscuritat i rapidesa amb què passa, però suposava que venien d'haver participat d'un delictes. El més sorprenent de tot és que vuit dies abans aquest mateix testimoni havia avalat al cenetista a l'al·legar *que mi convecino [...] a quien conozco desde mucho tiempo [...] ha observado buena conducta no teniendo conocimiento de que haya cometido ningún acto delictivo*⁵¹³. Quasi un any després, el 27 de febrer de 1941 tornà a declarar i aquesta vegada discerní que si bé ell veié al cenetista conduir aquella matinada, no podia asseverar que fos el qui havia comés el delictes amb el que se li relacionava. Per la seua part, el legítim propietari del vehicle asseverà que fou el cenetista qui li'l confiscà però sols en qualitat de representant de la CNT⁵¹⁴.

⁵¹⁰ AGHD, sumari 7836, caixa 15552/3, 34v.

⁵¹¹ AGHD, sumari 4640, caixa 15843/5, número de pàgina il·legible, document datat del 18 de gener de 1941.

⁵¹² Julián Casanova, Francisco Espinosa, et al, *Morir, matar, sobrevivir. La violencia en la dictadura de Franco* (Barcelona: Crítica, 2004), 31–32.

⁵¹³ AGHD, sumari 7852, caixa 15841/17, 41v.

⁵¹⁴ *Ibidem*, 10v., 45v. i 80v.

No obstant, la seua suposada implicació no acabava aquí. Com el rumor que s'havia escampat al poble era que l'havien vist tornar en un cotxe el mateix dia que es produí el delicte, tot el món el relacionà amb aquest fet en qüestió. Per exemple, un ciutadà afirmava recordar una trucada telefònica que es realitzà al mes de juliol o agost de 1936 per part del Comitè d'Oliva preguntant per la CNT de Benissa si s'havien encarregat de l'assumpte que tenien encomanat. Segons aquest testimoni, reconegué perfectament la veu del cenetista, i com aquesta telefonada s'havia produït aproximadament quan es donà el delicte, el relacionava amb els fets. Posteriorment el testimoni ho concretà d'una millor manera, però el delicte al que fa referència es va produir al setembre de 1936, però no en els mesos de juliol o agost com cità en aquesta primera declaració, si bé després ho canviarà. Davant aquesta imprecisió es demanà la declaració d'un altre testimoni que pogués corroborar la relació entre la CNT d'Oliva i el benisser sospitós, però aquest nou declarant afirmà que si bé des d'Oliva s'havien demanat informes, des de Benissa no se li va contestar. No obstant, com el delicte es produí al dia després, el testimoni suposava si en realitat l'objecte del telegrama no era demanar informes sinó una consigna per executar aquest delicte. Com el jutge veia que no variava la declaració del cenetista, sol·licità que es presentés al jutjat el ciutadà que suposadament havia escoltat la veu del processat al telèfon per a que hi hagués un acarament, però no arribaren a cap punt en comú⁵¹⁵.

Al llarg del cas les acusacions principals seran retirades si bé algunes altres es mantingueren. En la sentència final es considerarà que el mecànic cenetista estigué present en el delicte però en qualitat de conductor de l'automòbil, i per això se li condemnà. Tanmateix, res d'això és veu provat en tot el procés, el que una vegada més demostra que la justícia franquista buscava repressaliar als ciutadans vinculats amb la República pels fets ocorreguts durant la guerra⁵¹⁶.

Fet similar ocorregué en el procés contra un altre cenetista. Durant la guerra, la CNT del poble rebé un telegrama referent a un delicte que s'havia produït. Allí es trobava un ciutadà dretà qui no va poder llegir el missatge i sols se li comentà de què anava el telegrama. Aquest ciutadà dretà, relacionà el missatge amb el cenetista i anà contant-ho als seus conveïns. Una de les veïnes que s'assabentà de la història la modificarà i passarà a contar davant les autoritats que el ciutadà dretà li havia confirmat que el cenetista havia estat present en el moment del delicte. Per a més inri, afegí que l'acusat entrà un dia en un comerç amb les espardenyas plenes de sang i a pesar de què al·legà que era perquè havia matat conills, la denuncià acabà relacionant al cenetista

⁵¹⁵ Com no s'havia arribat a cap punt en comú, el 15 de maig de 1941 el jutge de Callosa requerí que declararen dos encarregats dels centres telefònics a fi de què com a tècnics, dictaminaren *si una persona cuya voz hayan oído repetidas veces a través del cuadro telefónico y que además les es conocida, puede sin estar prevenidos para ello, ser reconocida su voz sin duda ni vacilación alguna, y por consiguiente [...] de identificar por dicha voz a la persona que contesta a una llamada [...]*. Per aquest motiu comparegueren el dia 29 del mateix mes els encarregats dels centres telefònics d'Altea i de Callosa d'en Sarrià. Ambdós coincidiren que sí era possible reconèixer la veu d'una persona a través del quadre telefònic sempre i quan se li escoltés moltes vegades, si eren poc nombroses les quantitats de cridades que cal atendre en la localitat, i aquesta mantinga la potència necessària per escoltar la veu amb nitidesa així com que el quadre estiga en bones condicions, sense importar si la telefonada es realitza entre poblacions distintes. Pot apreciar-se aleshores que són molts els factors que s'han de donar per a què es reconega a la perfecció una veu. AGHD, sumari 7852, caixa 15841/17, 51v., 74v.–77v.

⁵¹⁶ AGHD, sumari 7852, caixa 15841/17, 115v.

amb altres atrocitats comeses. Quan el jutge militar interrogà aquest últim i a la propietària del comerç, negaren rotundament els fets⁵¹⁷.

El telegrama original que havia generat tots aquests rumors fou motiu per acusar a altres membres de la CNT. Així doncs, un regidor cenetista que havia format part de la directiva del sindicat se li vincularà amb el mateix delicte sense altre motiu més que la mera suposició, com el mateix denunciava al dir que [...] *por oídas sabe que en el mes de setiembre del año treinta y seis se recibió en dicha C.N.T. un telegrama de Oliva en el que se ponían de acuerdo para [cometer un delito] y por ello supone fundadamente el declarante que este individuo debe estar enterado de dicho [delito]*⁵¹⁸. També el vinculà amb el suposat intent d'incendiar el seu magatzem ja que *en aquella fecha el [regidor cenetista] formaba parte de la directiva de la C.N.T. le supone enterado de lo que se proponían hacer sus afines*⁵¹⁹. Tanmateix, en el moment que es produí el delicte l'acusat no tenia càrrecs directius i sempre negà dites acusacions⁵²⁰.

Una part important d'aquests rumors es generaven al voltant d'aquells amb qui es relacionava que formaven part d'algun organisme de depuració com fou la Delegació d'Informació Popular de Benissa. Aquesta era l'encarregada d'emanar informes sobre aquells ciutadans que anaven cridats per la quinta a lluitar al front. D'aquesta manera les autoritats que es trobaven al front podien saber si entre les seues files hi havia soldats simpatitzants de dreta que pogueren tendir a boicotejar la lluita o a evadir-se al camp enemic. Serà habitual que en la postguerra es veja com a culpables de qualsevol incidència en el front a aquells benissers que elaboraven els informes, tanmateix no queda clar fins quin punt això es traduï en una conseqüència directa de la seua mort al front i quina implicació personal tingueren cadascun dels membres de la Delegació. Per aquest motiu, la mort de tres soldats benissers vinculats a la dreta al febrer de 1939 se'ls atribuirà a aquests informes negatius i a les persones que formaven part de la Delegació d'Informació arribant a condemnar a mort a un dels inculpats. La possibilitat de què s'apliqués la pena màxima comportà que dos soldats que estigueren en el front i tingueren contacte amb els que havien mort al febrer de 1939 testimoniaran com s'havia produït la defunció d'aquests. Fou un dels avals més importants que exonerava a l'acusat, encara que posteriorment serà ignorant de manera flagrant⁵²¹.

⁵¹⁷ El ciutadà dretà que veié el telegrama no fou interrogat en aquest procés, però en un altre afirmà que certament li havia dit a veïns del poble que la CNT havia rebut un telegrama referent al delicte. Per això, quan s'inicià el procés contra el cenetista anaren a declarar els veïns que ho havien escoltat. La propietària del comerç al·legà que era el seu vidu qui portava la tenda durant la guerra i que no en sabia res de l'assumpte. AGHD, sumari 7979, caixa 15593/6, 9v. i 15v.; sumari 6547, caixa 15834/2, 35v.

⁵¹⁸ AGHD, sumari 6547, caixa 15834/2, 2v.

⁵¹⁹ *Ibidem*.

⁵²⁰ *Ibidem*, 15v. i 22v.

⁵²¹ Concretament els soldats que acudiren a l'Ajuntament al·legaren que [...] *los que subscribimos enterados de dicha acusación creemos que en conciencia no deb[em]os callar los datos que sobre este asunto sabemos y que pueden servir para el esclarecimiento de dicha causa y que son los siguientes. El día 3 de febrero del 1939, horas antes del contraataque que tuvo lugar en la Sierra de la Traperera, estuvimos juntos hablando los antedichos soldados y nosotros. Y en la retirada de dicha sierra motivada por el arrollador avance de las Gloriosas Fuerzas Nacionales tuvimos que abandonar aquel terreno, en donde allí se quedaron por el temor al fuego y lluvia de proyectiles de las Armas Nacionales, los ya nombrados soldados. Yo [...] cayendo herido me trasladaron a un hospital de la provincia de Cuenca llamado Huete en donde por aquella línea de ferrocarril pasó a los pocos días todo el Cue[r]po del Ejército Rojo y entonces fui preguntado y me encontré con los amigos y el cabo de la escuadra [...] y me lo declaró*

Queda clar que en la postguerra molts ciutadans veuran en els organismes que constituïen l'administració de la República com a responsables de les desgràcies ocorregudes, quan en realitat a nivell local depenien de les autoritats provincials. Com l'Ajuntament era la principal institució que gestionava la vida al poble, diversos ciutadans responsabilitzaran als seus membres de la pèrdua de familiars. Un ciutadà acusà a un treballador de l'Ajuntament que estant el seu germà malalt de febres maltes, l'obligaren a presentar-se sense tenir en compte el seu estat delicat. Posteriorment hagué de presentar-se a Alacant, però en el moment d'intentar pujar a un tramvia, li fallaren les forces i caigué, sent atropellat per un camió que el matà. Per aquest motiu el familiar considerava que el responsable era el treballador de l'Ajuntament, perquè de no haver-lo cridat, no hagués acabat d'aquesta manera⁵²².

En aquesta mateixa línia, fer complir les normes era vist com un atac contra els ciutadans contraris a la República. Un soldat benisser presentà una delació contra dos regidors perquè quan fou ferit a Terol i li concediren 45 dies de convalescència a Benissa, el Comitè d'Abasts no volgué subministrar-li aliments al·legant que on havia de demanar-los era al front. El soldat interpretà aquestes paraules i el fet de seguir el conducte reglamentari com una manera encoberta de desfer-se d'ell i que tornés al front, perquè sabia que aquests eren conscients que ell recolzava la causa rebel. El soldat responsabilitzà en la postguerra als dos regidors, però allò cert és que als convalescents que venien del front havien de recollir el menjar dels hospitals de Benissa, encara que pogueren estar en sa casa del poble, i no li'ls subministrava el Comitè d'Abasts⁵²³.

No fou aquest l'únic cas en què hi hagué una interpretació subjectiva de les paraules expressades per altres ciutadans, sinó que també es produïren denúncies a partir de la confusió intencionada de conceptes. Al principi d'esclatar la guerra, el propietari d'un comerç defensava que la joventut anés voluntària al front, però en el moment que el seu fill decidí allistar-se s'oposà. A pesar de la seua negativa, el fill acudí al front i acabà morint a Jadraque (Guadalajara) el 3 de desembre de 1936. Amb l'objectiu de culpabilitzar-lo, en la postguerra se li denuncià mostrant-lo com una persona a la qual no li importava enviar al seu fill al front a morir, obviant la seua negativa i que de fet es veié obligat a contractar altres treballadors per suplir l'absència del seu fill⁵²⁴.

todo y aun mejor que yo lo sabía porque yo no estaba en esa brigada poero [sic, pero] [un soldado] estaba incluso en el mismo pelotón y entonces cuando nos encontramos en aquella estación y [...] primo hermano [de uno de los soldados caídos] con la ansiedad del momento pregunté: ¿Cuántos habéis quedado? Y me contestaron “los presentes de dicho batallón” dándome entonces cuenta de que se habían perdido los compañeros citados al principio de esta declaración [...]. AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 77v.

⁵²² AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 8v.

⁵²³ AGHD, sumari 5942, caixa 15286/2, 8 v.

⁵²⁴ De fet, ciutadans que recolzaven el Franquisme l'avalaren afirmant que [...] *aunque un hijo suyo, hoy fallecido, se alistó voluntariamente en el Batallón Alicante Rojo, lo fue sin su consentimiento y a sus espaldas y que enterado que fue de este alistamiento empleo todo su influjo para disuadirle de ello e incluso comisionó al que depona para que tratase con todo su influjo de evitarlo como así lo hizo el propio deponente al tiempo de subir al camión para su incorporación a las filas sin que ello diese resultado no obstante la promesa que le hizo de que él solamente iba a Alicante para cubrir el expediente.* [...] AGHD, sumari 4392, caixa 16277/12, 7v.-8v., 38v.r. i 46v.

Tota aquesta àmplia bateria de denúncies basades en rumors evidencien la intensitat de la repressió ja que bàsicament s'acceptava qualsevol supòsit, la qual cosa garantia l'eficàcia de la mateixa. Així mateix permeté intensificar el clima de tensió social al poble perquè qualsevol ciutadà estava exposat a ser denunciat.

A banda de les delacions basades en fets de domini públic, hi havia d'altres tipologies. Algunes es devien a motius personals. Si bé a vegades es difícil discernir fins quin punt no es devia a velles picabaralles entre l'acusador i el processat, en altres s'evidencia de manera clara quan aquest era l'únic motiu. Una dels les raons més destacades era per haver sigut denunciat durant la guerra com enemic del règim. Aquest és el cas d'un camperol de la partida de Llenes qui es trobava parlant amb un altre agricultor i el seu fill quan passaren dos soldats benissers que es dirigien a incorporar-se a l'exèrcit republicà. Al veure'ls, el camperol de Llenes els desanimà a allistar-se, la qual cosa provocà que començaren a increpar-se i acabaren dient-li els soldats que [...] *ya se acordaria de las palabras que pronunciaba*⁵²⁵. Després de dita discussió, els soldats benissers es trobaren amb un altre camperol de la partida Paratella amb qui comentaren la discussió que havien tingut, i aquest ho acabà denunciant davant l'alcalde qui els obligà a comparèixer. Per aquest motiu el camperol de Llenes acabà en el Reformatori d'Adults d'Alacant on estigué fins al març de 1939, i en la postguerra denuncià el que havia ocorregut.

De fet, el haver sigut increpat durant la guerra era un motiu recurrent per a presentar una delació en la postguerra com demostra un altre cas en què un camperol de la partida del Vinyent denuncià a un representant de l'autoritat republicana perquè suposadament havia injuriat a són pare dient-li, entre altres coses, que era un feixista. Un altre exemple es troba en el cas d'un ciutadà de la partida de San Antoni a qui un camperol li cridà de manera pública que el detingueren per ser feixista, i a pesar de què no tingué majors conseqüències, en la postguerra ho denuncià⁵²⁶.

Quan el denunciant era una persona que s'havia vist afectada per motius purament econòmics, com bé havia pogut ser la confiscació de les seues propietats durant la guerra, el que sol·licitava era una multa per al qui consideraven responsable i que se'ls pagués la quantitat que ells calculaven que els corresponien⁵²⁷. Destaca per la severitat de la condemna amb els fets realment ocorreguts el què li passà a un ebenista – natural de Benissa però que treballava a València capital – que fou denunciat pel seu amo pel cobrament il·lícit d'una nòmina. Concretament treballava en una fàbrica de mobles situada a València capital fins que aquesta sofrí un incendi a principis de juliol de 1936. Quan es produí l'accident, el propietari recorregué a la seua asseguradora per cobrir els danys i aquesta començà el peritatge per valorar la indemnització que se li havia de fer. Com no hi havia feina, quatre obrers –entre ells no es trobava el benisser– començaren a extorsionar-lo a partir del 10 de setembre de 1936, ja que si bé sabien que la fàbrica estava en absoluta ruïna, també sabien que cobraria una gran suma de diners

⁵²⁵ AGHD, sumari 9783, caixa 15901/23, 2v.

⁵²⁶ AGHD, sumari 4392, caixa 16277/12, 4v.; sumari 7839, caixa 16049/16, 3v.

⁵²⁷ AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 12v.

per part de l'asseguradora. Al final el propietari es veié obligat a presentar-se en la seu de la CNT a València on li comunicaren que anaven a procedir a confiscar-li els diners del segur d'incendi. Davant aquestes pretensions acudí al Palau de Justícia on li donaren la raó, però els obrers seguiren assetjant-lo i l'amenaçaren amb matar-lo a ell o als seus hereus si no signava, per la qual cosa es veié obligat a fer-ho. Els principals beneficiats foren aquests quatre obrers, però com l'escàndol havia sigut tan gran, el Comitè directiu del Sindicat de la Fusta de València realitzà nòmines per pagar els jornals a la resta dels obrers, fet il·lògic més encara quan això es feu al desembre del 1936 i la fàbrica portava cremada des de juliol. Un dels qui cobrà aquesta nòmina fou l'ebenista benisser qui al·legà que ell simplement replegà els diners que li donaren, però que ell no els havia reclamat, i que si els cobrà fou en concepte d'indemnització pels dies que havia estat en atur forçat. Fou condemnat a 6 anys i 1 dia per un delictes de robatori⁵²⁸.

La situació arribà a l'extrem de què hi hagué casos en què es veieren afectats els mateixos familiars per recolzar cadascú a diferents bàndols, si bé posteriorment es produirà una rectificació de tot allò que s'havia testificat prèviament i passaren a avalarse. Aquest tipus de situacions evidència les moltes realitats que hi havia darrere, doncs es produí una evolució a partir d'una primera delació fruit de picabaralles prèvies a una posició de comprensió i justificació. De fet hi ha un nombre de casos gens menyspreables en què l'acusador principal es torna en avalador del denunciat. En el procés contra un socialista dos ciutadans el denunciaran per haver confiscat armes i per haver participat en la destrucció de l'església. No obstant, quan hagueren de declarar davant el jutge militar, un d'ells no es presentà i l'altre no feu menció al que havia declarat contra el socialista. Fins i tot, durant el consell de guerra la defensa presentà entre d'altres un aval d'aquest denunciat qui al·legà que el processat havia tingut una bona conducta abans de la guerra⁵²⁹.

Un altre motiu de denúncia era pel fet d'haver treballat la propietat d'un terreny confiscat durant la guerra, doncs els propietaris legítims denunciaren aquells que havien treballat les seues terres per ordre de la Col·lectivitat. També es produïren denúncies entre els patrons i els empleats i entre companys de treball. Hi ha denúncies que aparenten ser presentades per motius de fet com la sostracció d'un objecte, però que evidencien que hi havia causes personals. Per exemple un ebenista presentà una delació contra un subordinat perquè li confiscà la seua ràdio, però a mesura que redactava la denúncia el seu malestar anà en augment fins al punt de denunciar qualsevol cosa contra aquest, tant qüestions polítiques com personals⁵³⁰.

Com és evident, tot aquell qui havia realitzat mostres públiques de suport a la República era susceptible de ser denunciat. D'entre els molts casos es pot destacar el d'un ciutadà contra el qui al·legaren que fou un gran propagandista a favor de la causa republicana, que organitzà el batalló Alicante Rojo a Benissa i que els acompanyà a

⁵²⁸ AGHD, sumari 9609, caixa 20328/2, 3v.-6r., 47v., 190v., 260v.-261r., 297v., 315v., 328v., 337v.

⁵²⁹ AGHD, sumari 9093, caixa 15966/9; sumari 4167, caixa 15301/8, 4v., 18v. i 73v.

⁵³⁰ AGHD, sumari 9093, caixa 15966/9, 2v.; sumari 7836, caixa 15552/3, 3v.-4v.; sumari 7852, caixa 15841/17, 3v.; sumari 4329, caixa 16299/13, 4v.r.; sumari 8325, caixa 16012/14, 6.v.-7r.; sumari 6582, caixa 15297/4, 2v.; sumari 8325, caixa 16012/14, 6v.-7v.; sumari 8325, caixa 16012/14, 10v.

Alacant per a què s'allistaren⁵³¹. De fet, qualsevol comentari que s'hagués pogut fer durant la guerra podia ser utilitzat en contra per a justificar determinats fets ocorreguts. Es troba el cas d'unes propietàries les quals van fugir del poble durant la guerra. Com formaven part d'una de les famílies més benestants de Benissa, tenien una extensa quantitat de béns mobles i immobles dels quals es varen apropiat diversos ciutadans en nom del Comitè. Consideraven que un dels responsables d'aquesta actuació era el seu criat ja que s'havien assabentat que durant un sopar amb amics exclamà que si algú anava a cremar l'oratori de la seua finca, li donaria un pollastre. Per a elles aquest comentari ja implicava la seua actuació en contra de la seua propietat. El mateix criat afirmà que feu aquest comentari, però que ho digué en sentit de broma perquè tots els qui estaven presents en el moment de fer-lo eren de dretes i per tant cap d'ells realitzaria dit acte. Per refutar els seus arguments, al·legà que la crema de l'oratori es produí dos mesos després d'haver tingut aquesta conversació⁵³².

Un altre cas fou el d'un ciutadà que se li denuncià perquè el dia en què es celebraren els funerals de José Antonio Primo de Rivera va fer un ball a sa casa. Suposadament els veïns li digueren que no podia organitzar un ball i els respongué que a ell no se li havia mort ningú. Certament davant les autoritats afirmà que ho havia organitzat, però que desconeixia que estigués prohibit celebrar un ball aquell dia ja que cap veí li ho comentà i tampoc pronuncià cap paraula contra José Antonio. Per aquest fet, pel seu paper polític i teòricament haver participat en la destrucció d'objectes sagrats, fou condemnat a vint anys de reclusió menor⁵³³.

A vegades hi havia ciutadans que eren acusats de participar en els fets ocorreguts perquè eren familiars o pròxims als qui realment realitzaren aquests actes com fou el cas d'un representant de l'autoritat republicana qui rebé delacions pels actes que cometé el seu fill durant la guerra⁵³⁴. En un altre procés contra un ebenista se li acusà d'estar assabentat de fets ocorreguts durant la guerra perquè al seu germà se li considerava responsable. Per reforçar la inculpció, s'acabà exposant que durant la Guerra Civil vestia bons vestits i anells, i no se li coneixia que tingués cap treball, per la qual cosa es considerava que aquestes possessions les tenia per les requisites que feia. L'encausat ho negà tot⁵³⁵.

⁵³¹ AGHD, sumari 8325, caixa 16012/14, 10v.

⁵³² Un dels que estava presents al sopar, matisà les paraules a l'afirmar que [...] *una noche cuando ya habían transcurrido ocho o diez meses de guerra, y en una reunión, o mejor dicho una velada, en casa del dicente, el [criado] se dejó decir, que los que quisieran ir a la finca donde él estaba trabajando a quemar un oratorio, les convidaría [sic] a comer de lo que allí tuviese y que con los allí reunidos no eran de tal condición, ni si quiera hicieron caso a tales palabras y el [criado] echó a reírse, pero que sabe que transcurridas unas cuatro o cinco semanas le prendieron fuego al tal repetido oratorio sin que sepa quien pueda ser el autor o autores de tal hecho, cosa que desde luego sintió mucho que se hiciese toda vez que ya hacía unos cuarenta años que conocía el edificio religioso y algunas veces había oído misa en él.* AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 2r.-4v.

⁵³³ AGHD, sumari 9274, caixa 15935/3, 5r., 24v.r. i 162v.

⁵³⁴ Segons l'acusació, el seu fill liderava un grup de milicians incontrolats anomenats "Pancho Villa" que actuaven en l'àrea de Gandia. A pesar de què el representant de l'autoritat coneixia les actuacions d'aquest grup, afirmava que ell realment no tenia relació amb el seu fill i que desconeixia el que feia [...] *no siendo cierto que durante ese dicho periodo revolucionario tuviese frecuentes entrevistas con el respetado [...] hijo [...]*. En tot el procés no es demostrà el contrari a aquesta afirmació. AGHD, sumari 8325, caixa 16012/14, 25r.

⁵³⁵ AGHD, sumari 8325, caixa 16012/14, 7r., 9v. i 30v.

Haver anat al front no era motiu de denúncia en si mateix en la majoria dels casos, però sí que reforçava la visió pejorativa de l'acusat en tant en quant se li relacionava amb la República, encara que existeixen excepcions com el procés contra un camperol que sols fou denunciat per aquest motiu⁵³⁶. Sí es tenia en compte si l'acusat havia anat voluntari o mobilitzat per la quinta al front, si bé això no es traduïa necessàriament en una sentència més favorable o més dolenta. Els qui s'havien allistat voluntaris moltes vegades al·legaven que ho feien amb la intenció d'evitar ser enviats al front de batalla i així ocupar zones més tranquil·les, a més de cobrar el jornal que rebien⁵³⁷. D'entre ells, alguns van tenir càrrecs destacats dintre de l'exèrcit, fet que es veurà com un element agreujant així com si havien actuat en contra d'aquells qui intentaven evadir-se al bàndol rebel. De totes les delacions realitzades amb el fet d'acudir al front, destaca el cas d'un camperol qui va sobreviure a un atac de l'exèrcit rebel en el front de Guadalajara al desembre de 1936 en el que moriren deu benissers republicans i ell es salvà per fer-se el mort. El que sobrevisqués al combat suposà ser acusat en la postguerra d'haver-se tornat a reincorporar a l'exèrcit republicà, quan això no era un fet excepcional ja que mentre la guerra durà, el govern disposà la constant mobilització dels seus soldats.

Així mateix, aquells qui havien sigut fets presoners durant el conflicte se'ls inicià un procés en què inicialment el jutge militar es limitava a preguntar-los per la seua actuació en el front. Quan posteriorment s'acabe la guerra i les autoritats demanen informes al poble, anirà agreujant-se l'acusació. En quant als soldats que aconseguiren fugir a França a l'acabar-se el conflicte, també foren cercats per les autoritats franquistes, si bé no pogueren actuar contra aquests per trobar-se al país veí i perquè si tornaven, ho feien avalats. Hi ha una única excepció en què un exiliat fou processat perquè tornà de l'exili i es considerarà que calia investigar-lo⁵³⁸.

També alguns dels qui foren presoners realitzaren delacions. Que un ciutadà privat de llibertat acabés denunciant a un altre per què acabes en la mateixa situació que ell sols es pot entendre des del punt de vista a la pressió que estaven sotmesos, ja que les

⁵³⁶ AGHD, sumari 3420, caixa 15578/11. En altres casos, la denúncia principal era per un altre tema, però com quedà desacreditada, sols podien condemnar-lo per haver anat al front. AGHD, sumari 6885, caixa 15464/14.

⁵³⁷ Un jornalero cenetista expressava que anà voluntari [...] *con el fin de cobrar las diez pesetas diarias [sic] que se les daba a los voluntarios, para con las mismas atender al sustento de su anciana madre*. AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 8v.

⁵³⁸ Altres ciutadans aprofitaren els seus vincles amb França per poder escapar a la repressió, com el cas d'un ciutadà natural de Benissa que residia a França quan esclatà la guerra. Segons informes franquistes, des d'allí es mobilitzà a Espanya i ingressà en l'exèrcit com a voluntari. Més tard passà a formar part del cos de la Guàrdia d'Assalt, però quan l'exèrcit republicà fou derrotat travessà la frontera i tornà al país veí, sense que les autoritats franquistes pogueren aprofundir més en la seua investigació. Junt a ell es buscaven altres soldats que es tenia constància que havien estat a Benissa durant la guerra però que la gent del poble desconeixia qui eren ja que no eren naturals de Benissa. En aquests casos el jutge militar primer procedia a sol·licitar informes a les autoritats locals, però si ningú els coneixia, els seus noms apareixien en el Butlletí Oficial de la Província i en el periòdic de la Gaceta de Alicante. Així mateix, es publicava en el tauló d'anuncis del jutjat una requisitòria per la qual s'exigia que es presentaren en un termini de cinc dies o si no es cometria perjuri, a banda de què ordenava a les autoritats que procediren a la seua recerca i captura per a què foren entregats al jutge militar. Finalment aquest donava per conclòs el cas quan havia esgotat totes els recursos que estaven a la seua disposició i l'Auditor donava el seu vist i plau l'Auditor. AGHD, sumari 1568, caixa 16089/22, 4v.; sumari 1566, caixa 16122/27; sumari 10300, caixa 16055/5, sumari 3788, caixa 16227/9, sumari 7958, caixa 15594/6, sumari 7958, caixa 15594/6, 11v.; sumari 48, caixa 15576/9; sumari 800, caixa 16154/9.

pallisses foren un dels eixos fonamentals dintre de la repressió franquista. En tot el territori espanyol, les presons de Franco sols respongueren a la lògica punitiva on no es buscava la recuperació social de l'individu, si no la seua redempció política per a la dictadura. La documentació oficial dels presoners mostra la cruesa, irregularitat, saturació, dolor i mort que es produí de manera desproporcionada⁵³⁹.

No és d'estranyar que davant aquest panorama desolador alguns presoners realitzaren denúncies contra altres per evitar una major repressió. Algunes es produïren durant la guerra quan soldats que es trobaven en el front foren apressats per les tropes franquistes. Aquest fou el cas d'un benisser que fou apressat en el front de batalla durant una retirada junt als seus companys i aquests mateixos el denunciaren al·legant generalitats com que defensava la República i que s'enorgullia de matar a molts franquistes. No obstant, la majoria es produïren durant la postguerra a causa de l'increment de nombre de presoners, si bé seguien al·legant generalitats que tothom coneixia de rumor públic. També aquells qui estaven en batallons disciplinaris denunciaren, com el cas d'un ciutadà qui el 10 de juliol de 1939 testimonià contra un camperol per la crema d'imatges de l'església de Benissa, la qual cosa provocà que s'iniciés el procés judicial contra aquest. Un cas excepcional és el protagonitzat per un altre benisser qui el 23 de juny de 1939 va presentar una delació al quarter contra un representant de l'autoritat republicana però posteriorment rebé una denúncia el 22 d'agost de 1939 per la seua actuació durant la guerra i passarà a estar processat, convertint-se el denunciant en denunciat⁵⁴⁰.

Entre tantes denúncies destaca quan algun individu es desmarca de la resta en l'aspecte formal de la seua declaració. Un cenetista acudí a declarar pels fets ocorreguts en l'espoli en la casa d'unes propietàries en el que ell havia transportat els mobles amb el seu camió per ordre del Comitè. Quan se li preguntà perquè no havia denunciat aquests fets quan s'acabà la guerra, afirmà que *no tiene por costumbre de denunciar a nadie*⁵⁴¹. A pesar de què aquesta afirmació pugà parèixer simple i que evidentment el cenetista no volia implicar-se en cap fet i per això no havia anat a denunciar, la resposta deixa entreveure el sentit de l'ètica que tenien determinats ciutadans.

Crida l'atenció l'excepcionalitat que presenten alguns casos en què les autoritats benisseres no repetiran el patró de fer comparèixer a qualsevol testimoni perquè declare en contra, i es mostraran desorientats a l'hora de procedir, la qual demostra que hi havia interessos locals per protegir a determinats personatges. Concretament, en el cas contra un mecànic, les autoritats locals enviaren un primer informe sobre l'acusat, però el jutge militar de Callosa el tirà enrere amb l'objectiu que s'asseverés quins eren els testimonis que feien les afirmacions. Des de Benissa li informaren que no havien aparegut

⁵³⁹ Santos Juliá (coord.), *Víctimas de la Guerra Civil* (Madrid: Temas de hoy, 1999), 301–302; Javier Rodrigo, *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista* (Madrid: Alianza Editorial, 2008), 165–166.

⁵⁴⁰ AGHD, sumari 48, caixa 15576/9; sumari 7958, caixa 15594/6, 2v.; sumari 4330, caixa 15587/12, 2r.; sumari 4167, caixa 15301/8, 2v. Aquesta realitat no va ser exclusiva dels benissers, sinó que es pot estendre a la resta del territori espanyol doncs hi ha casos documentats. Podem citar Conxita Mir, *Vivir es sobrevivir. Justicia, orden y marginación en la Cataluña rural de posguerra* (Lleida: Milenio, 2000), 266–269.

⁵⁴¹ AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 3r.

ciutadans que volgueren declarar a favor o en contra, més enllà dels seus propis familiars i per això no havien remés nous informes ja que hagueren sigut retornats per la mateixa causa. Per aquest motiu li preguntaren com procedir. Sorpren doncs que les autoritats locals no aplicaren els mecanismes habituals, però segurament aquesta suposada falta d'organització guarda relació amb la quantitat d'avals que no parava de rebre l'acusat. Per aquest motiu el jutge militar sol·licità al seu homònim municipal que rebés declaració de ciutadans afins al règim a fi de què aportaren testimonis en contra. Cap d'ells al·legà res nou que no s'hagués ja declarat, si bé es matisaren aspectes. Com aquestes declaracions no havien donat els fruits desitjats, sol·licità la compareixença davant el jutge municipal d'altres ciutadans habituals en les denúncies, la qual cosa demostra que el jutge militar de la demarcació de Benissa coneixia perfectament qui eren els que habitualment es prestaven a col·laborar, però de nou cap d'ells aportà informació nova⁵⁴².

Un altre exemple que demostra la confusió intencionada que hi havia per part de les autoritats locals quan es volia protegir un individu es troba en el cas d'un soldat republicà que fou denunciat per un antic company de trinxera natural de El Casar de Talamanca (Guadalajara) per haver dut endavant un afusellament contra dos soldats republicans que intentaren passar-se al bàndol franquista mentre fou tinent de l'exèrcit republicà en el front. Dita denúncia no arribarà enlloc en part perquè les autoritats de Benissa es mostraren confoses al·legant que no sabien a qui es referia, a pesar de què en el document de denúncia se li cita el nom i el cognom, el nom i el malnom de son pare, i el poble d'on procedia. A pesar de totes les referències, les autoritats locals adduiran no saber a qui es referien i demanaren que s'acredités al denunciant i que aportés més proves com el nom complet o més testimonis, a la qual cosa, evidentment, el denunciant ja no tenia més informació perquè sols havien coincidit en el front. Finalment no es continuà amb la denúncia i per tant mai van acusar al soldat republicà benisser d'aquest fet⁵⁴³.

Aquest desconcert deliberat a l'hora de processar un ciutadà també es produí entre organismes provincials, donant-se un únic cas en relació a aquesta investigació. Aquest fet ocorregué quan es sol·licità el trasllat d'un benisser perquè se li relacionava amb un delictes. Arran de la incriminació que se li feu, s'expedí un telegrama al comissari cap d'Investigació i Vigilància de València per a què se li detingués i se li posés a disposició del Jutjat Militar de Cocentaina. Així doncs, es procedí a la seua detenció i empresonament en la Presó Cel·lular de València i des de Cocentaina es sol·licità el seu trasllat a la Presó d'Alcoi per jutjar-lo. A partir d'aquí assistim a tota una sèrie d'impediments burocràtics per part de les autoritats franquistes de València per frenar el seu trasllat, i per tant, la possibilitat de ser jutjat. Des de la Presó Cel·lular de València se li demanà al jutge militar que especificqués si el benisser estava en presó preventiva per fets produïts durant la guerra o posteriors i s'encomanaven al decret del 2

⁵⁴² AGHD, sumari 6132, caixa 15624/10.

⁵⁴³ Concretament la denúncia fou realitzada el 19 d'agost del 1939 a Javierre (Osca) per un soldat de la novena bandera d'Aragó. Tenia 19 anys d'edat, era solter, d'ofici llaurador i natural de El Casar de Talamanca (Guadalajara). AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, folis sense numeració datats del 19 i 23 d'octubre del 1939.

de setembre del 1941⁵⁴⁴. El jutge militar li respongué que seguia allò que havia establert dit decret i que el detingut era per fets ocorreguts durant la guerra. Tanmateix el director de la presó era reticent a creure les afirmacions del jutge ja que li tornà a demanar que li esclerís si els fets que se li imputaven al pres eren anteriors a la guerra *o en otro caso si se ha sufrido error al consignar “anteriores a la liberación” y quería hacerse constar “posteriores a la liberación”*⁵⁴⁵. A pesar de tots aquests impediments finalment, el pres marxà de València i al dia següent arribà a Alcoi⁵⁴⁶.

És evident que des de València es posaren impediments de manera intencionada en el trasllat del benisser jugant al despistament i mostrant que no entenien perquè sol·licitaven el seu trasllat, fet totalment inusual. A pesar de què aquesta confusió intencionada es donà a nivell provincial, el context en el qual es produí porta a la deducció que les ordres per frenar el seu trasllat es donaren des de Benissa. La relació ve donada perquè el benisser era familiar d'un dels alts càrrecs de Falange al poble i perquè fins aquell moment tots els processos s'havien realitzat als jutjats militars de Dénia, Vila Joiosa o Callosa d'en Sarrià, però no a Cocentaina –i posteriorment Alcoi, quan el cas siga traslladat–, on la influència de la Falange local podia escapar. És més, a mesura que avance el cas i el jutge militar sol·licite la compareixença de testimonis que hagueren pogut veure a l'acusat en l'escena on s'havien produït els fets, es posaran impediments per part de les autoritats locals a l'hora de facilitar el desenvolupament del cas. El jutge municipal li feu saber que els veïns que podien corroborar que veieren a l'acusat havien sigut informats, però que els era impossible comparèixer *por los trastornos que dicho viaje les ocasionaría*⁵⁴⁷, i sol·licitaren que remetés l'interrogatori a Benissa, facilitant així que el jutge municipal fos el qui portés endavant l'interrogatori.

Quan aquests testimonis acudiren a declarar asseveraren de manera taxativa que veieren a l'acusat en l'escena dels fets i expressaren en la seua declaració que no entenien com aquesta denúncia que havien formulat repetides vegades no havia sortit efecte fins aquell moment i suposaven que era per ser familiar d'un falangista destacat del poble. Quan el jutge militar s'interessà per saber quins testimonis visuals podrien haver estat presents en el moment del delicte, les autoritats benisseres li respongueren que únicament els testimonis que havien presentat. Dita afirmació demostra la negativa que es tenia des de Benissa per esclarir més els successos, doncs hi ha testimonis orals que vivien en front d'on es produïren els fets que afirmaren que fou tan gran l'aldarull que s'abocaren per la finestra per veure el que ocorria. Independentment de si els veïns varen poder veure el rostre d'alguns dels participants, queda clar que no es volia investigar. A més, les autoritats locals li feien saber al jutge militar que els testimonis

⁵⁴⁴ Dit decret regulava les denúncies i detencions que es produïen. Segons indicava [...] *Las disposiciones de benignidad, favorables a los ya condenados y que con profusión poco común se vienen promulgando, parecen reclamar, como complemento, otras normas o medidas tendentes a evitar que las denuncias o acusaciones que se formulen contra presuntos responsables puedan agravar ineficazmente su situación, por basarse en estímulos personales de tipo vindicativo, en vez de inspirarse en móviles de justicia y de exaltación patriótica.* [...] BOE, n° 248 del 2 de setembre de 1941.

⁵⁴⁵ AGHD, sumari 10518, caixa 15869/8, 65 v.

⁵⁴⁶ *Ibidem*, 60v., 67v. i 72v.

⁵⁴⁷ *Ibidem*, 55 bis v.

[...] son ancianas y pobres de solemnidad no contando con medios para trasladarse a ésa pues tendría[n] que pagar a un tercero que les acompañara por no encontrarse en condiciones por su edad y salud [para ir] solas⁵⁴⁸, reforçant-se així la impossibilitat de comparèixer d'aquests testimonis a Alcoi.

Per altra banda, s'assenyalava que sí anirien a comparèixer tan prompte fos possible tres ciutadans del poble, sent dos d'ells els avals que havia anomenat el mateix detingut. A més, quan el jutge municipal li negà al jutge militar la compareixença dels testimonis benissers, li entregà a canvi [...] *como dato más aclaratorio en sustitución de los individuos interesados remitimos a V.S. un documento que ha llegado a nuestro poder, consistente en un acta de la Junta Clasificadora, [...]*⁵⁴⁹. El fet de pretendre substituir a testimonis per un document és totalment únic i reforça encara més les clares reticències que hi havia per què el benisser fos jutjat, més encara quan aquest document no té ni la més mínima relació amb l'acusat o el cas en si mateix. Així mateix, dita acta de la Junta Qualificadora ja havia sigut presentada en sumaríssims de guerra previs, per tant, ja en juny de 1939 la justícia franquista coneixia i disposava de dit document per la qual cosa no era cap novetat. No obstant, per al Jutge Militar d'Alcoi sí que ho era, ja que aquest no estava a càrrec de Pascual Gadea, qui tradicionalment era el que va dirigir la majoria de sumaríssims dels benissers des del Jutjat Militar de Callosa d'en Sarrià⁵⁵⁰.

Per tots aquests motius quan el jutge militar elevà el procés a l'auditor d'Alacant li informà que no havia quedat esclarit el paper de l'acusat en el delicte. Davant aquesta incertesa, es decretà que el detingut devia continuar en presó preventiva fins que es celebrés un consell de guerra especial a Alacant. El fiscal el culpà de tots els fets que se li incriminaven i sol·licità la pena de mort. A diferència d'altres benissers que escolliren a l'advocat de torn, l'acusat nomenà al Capità Manuel Izquierdo Hidalgo com a defensor, i aquest sol·licità realitzar més diligències de prova i la declaració de dos ciutadans benissers que corroboraren que el dia que es produí el delicte, l'acusat es trobava en casa de la seua novia. De nou trobarem que s'intentà alentir el procés ja que l'Ajuntament de Benissa li feu saber al jutge militar de plenaris d'Alacant que no s'havia pogut demanar la declaració dels dos ciutadans perquè al poble hi havia diversos subjectes amb el mateix nom i cognom d'un dels testimonis i l'altre desconeixien qui era. Dita afirmació no és creïble perquè aquest compareixia habitualment quan les autoritats franquistes locals necessitaven informació, així com també realitzà avals. Quan aquests finalment declararen no avalaren al processat, afirmant que desconeixien el que havia fet aquella nit⁵⁵¹.

En el consell de guerra que es celebrà el fiscal demanà la pena de mort per a l'acusat. Per la seua banda, la defensa presentà un document que asseverava que

⁵⁴⁸ AGHD, sumari 10518, caixa 15869/8, 88v.

⁵⁴⁹ En el document enviat pel Jutjat Municipal de Benissa demanava que *una vez tomada la nota pertinente, se sirva devolverlo pues nos interesa en esta*. Tanmateix, el Jutge Militar d'Alcoi no li feu molt de cas ja que el document que es troba en aquest sumaríssim és l'original, amb el segell del Consell Municipal de Benissa. AGHD, sumari 10518, caixa 15869/8, 95v.

⁵⁵⁰ El procés anterior en què presentaren aquest document relacionat amb la Junta Qualificadora fou en AGHD, sumari 8754, caixa 15969/4.

⁵⁵¹ AGHD, sumari 10518, caixa 15869/8, 98v.r. i 153 v.

l'acusat es trobava en casa de la seua novia el dia dels fets i que fins i tot acudí a refugiar-se a casa d'un ciutadà per sentir-se perseguit. La defensa no cità expressament el nom d'aquest ciutadà, sinó que el cità per la seua professió, molt probablement perquè en cas de què s'hagués investigat, les autoritats s'haurien adonat que aquest ciutadà era un personatge destacat de Falange de Benissa i familiar de l'acusat. No sols això, sinó que aquesta declaració entrava en contradicció en altres que donà en altres processos sobre on es trobava aquest el dia que es produïren els fets. Finalment el consell de guerra fallà que estaven provades totes les acusacions que havia realitzat el fiscal encara que s'especificà que no estava comprovat que participés en la part més comprometedora del delictes. A pesar d'això consideraren que l'acusat estava íntimament lligat amb aquells que cometeren el delictes i per aquest motiu li imposaren la pena de mort i se li denegà la possibilitat de commutar la pena per la inferior⁵⁵². A l'igual que altres benissers condemnats a pena de mort, Franco revisà la seua causa, i en aquest cas li donà el seu vist i plau per a què se li commutés la pena per la inferior en grau i que se li havia de notificar al detingut *dentro de las presentes fiestas de Navidad*⁵⁵³. D'aquesta manera el règim donava una imatge pública que la seua justícia la imposava sense odís ni duresa, per iniciativa d'un cabdill la misericòrdia del qual no guardava rancor per als seus enemics⁵⁵⁴. L'auditor de guerra rebé la commutació i es procedí a notificar-se-li al detingut. El condemnat passava ara a complir una pena de trenta anys de reclusió major i va ingressar en presó. Però poc després sol·licità acollir-se al decret d'indult promulgat el 9 d'octubre del 1945, i a l'any següent se li concedí definitivament l'indult a la pena de trenta anys de reclusió major i obtingué un certificat d'alliberació definitiva que li permeté fixar la seua residència en un poble de València.

El factor clau que feia que la condemna pogués ser menys punitiva per al processat eren els avals que presentava. Aquests sols podien ser realitzats per individus que el règim franquista tenia comprovat que eren afins i anaven des de simples declaracions en què s'afirmava la bona conducta de l'acusat fins a una defensa absoluta a favor d'aquest que l'eximien de cap responsabilitat, si bé la majoria de vegades els avals es limitaven a destacar la bona conducta de l'acusat. No tots tenien els mateix valor, doncs es tenia més en compte aquells que havien estat emanats per personalitats destacades dintre del Franquisme que no pas de ciutadans que simplement simpatitzaven amb el règim. En aquesta línia, el jutge militar no tindrà la mateixa consideració per tots els avals presentats ja que encara que hi hagueren molts testimonis que coincidiren amb els arguments, de vegades els acceptarà com a fets fefaents i en altres els ignorarà o com a molt ajudaran a matisar l'acusació que se li feia sobre el processat.

⁵⁵² AGHD, sumari 10518, caixa 15869/8, 157v.

⁵⁵³ *Ibidem*, 152v.

⁵⁵⁴ Des de juny de 1940 començà publicar-se una sèrie de disposicions en matèria de llibertat condicional per a facilitar l'eixida dels condemnats a penes menys greus. Quasi sempre respectaren la fórmula d'aparèixer en dates senyalades com el Día de la Victoria, el nomenament de Franco com a cabdill o el nadal. Francisco Espinosa (ed.) *Violencia roja y azul. España, 1936-1950* (Barcelona: Crítica, 2010), 330–333.

La documentació consultada per al cas de Benissa evidencia que comptar amb potencials avaladors condicionava les declaracions dels denunciants fins al punt que els mateixos testimonis que denunciaven passaven posteriorment a avalar a l'acusat. Hi havia per tant una clara relació entre els desitjos de protegir algun ciutadà per part de les principals figures franquistes locals amb com actuaran els mateixos denunciants en les diverses declaracions que faran al llarg del procés. Aquests canvis fan suposar que hi havia pressions internes perquè no prosperés la denúncia.

Un dels casos que més crida l'atenció en el sentit exposat és el d'un camperol ugetista que fou denunciat per un ciutadà que asseverava que estant en el front l'havia escoltat afirmar a mode de fanfarronada que ell havia participat en un delicte. Si bé aquest fou un procés sense massa transcendència, es pot veure com l'acusat aconseguí mobilitzar a principals figures franquistes locals com ara al mateix Comandant de la Guàrdia Civil de Benissa o el pàrroc per a què l'avalaren. I a partir d'aquest moment els denunciants passaren a desdir-se i a avalar a l'acusat. Una ciutadana que havia deixat entendre en la seua declaració durant el procés que l'acusat havia participat en el delicte es desmentí afirmant que *no cree [...] que lo decía con mala intención, más bien como apesadumbrado[...], que no cree que haya intervenido en actos delictivos por ser buena persona si bien algo inculta*⁵⁵⁵. I així mateix feu el denunciante inicial qui acabà al·legant que si l'acusat digué que havia participat en el delicte era per inculte i per a què els seus caps en el front no desconfiaren d'ell. Tot això comportarà que la seua condemna quedés limitada a sis mesos i un dia de presó menor⁵⁵⁶.

El mateix podem veure en el procés contra dos camperols de l'UGT i CNT als quals se'ls relacionava amb una denúncia a un conveí durant la guerra per un entrecreuament de paraules que comportà el seu empresonament. Aquests rebran els avals del cap local de Falange i l'alcalde en la postguerra els quals sol·licitaren la llibertat provisional per a un dels processats al·legant que havia tingut una conducta irreprotxable i que la responsabilitat dels fets dels quals se'ls acusava era de l'alcalde que governava en el moment dels fets. Queda clar amb exemples com aquests que uns bons avaladors permetien encarar amb millor perspectiva el procés judicial i la posterior sentència. Els següents avals emanats per les autoritats benisseres seran positius ja que els vincularan a la dreta, fins al punt de remarcar que *su conducta fue siempre buena y sus padres pertenecen a derechistas y católicos*⁵⁵⁷, com si aquesta afirmació els eximís de qualsevol responsabilitat penal que hagueren pogut cometre o fins i tot que això pogués demostrar la seua innocència. Els resultats d'aquests avals no es feren esperar i en poc de temps se'ls comunicà la llibertat atenuada als dos processats. I a l'igual que en exemples anteriors, el principal denunciante passà a matissar els fets a l'exposar que després del seu encontre els acusats lamentaren haver d'incorporar-se a files, és a dir, que no anaven amb l'actitud positiva que exposà en la seua primera declaració i traslladà la responsabilitat de la denúncia que el portà a presó durant la guerra a un

⁵⁵⁵ AGHD, sumari 7837, caixa 15551/10, 25v.

⁵⁵⁶ A més en la seua defensa actuà el Tinent advocat V.M. Més informació del personatge històric en l'apartat d'aquesta tesi sobre la corrupció de la defensa.

⁵⁵⁷ AGHD, sumari 9783, caixa 15901/23, 12v.

tercer. Finalment al 1941 es celebrà un consell de guerra en el qual s'establí que els fets provaven que els dos processats havien donat el seu suport a la República de manera no continuada i se'ls considerava autors d'un delictes d'auxili a la rebel·lió. Se'ls aplicaren atenuants i per això els condemnaren a dos anys de presó menor per a ambdós processats⁵⁵⁸.

Més exemples es troben en el procés contra un cenetista qui havia transportat els mobles que havien sigut confiscats durant la guerra. Comptà des de l'inici amb importants avals que no negaven els fets però que al·legaven que si havia actuat així l'acusat era de manera forçosa per evitar represalies per part del Comitè. Especialment important serà l'aval del cap local de Falange qui feia èmfasi en què s'havien realitzat diverses investigacions i que no hi havia cap causa greu que pesés sobre l'acusat, per la qual cosa sol·licitaren a l'Auditoria de Guerra que si ho estimava, que li concedís la llibertat provisional, garantint-los que es presentaria tantes vegades fos requerit. L'acusat comptava amb importantíssims avals perquè fou de les poques vegades en què les autoritats franquistes locals sol·licitaren d'antuvi la llibertat provisional, i perquè el document que ho sol·licita porta conjuntament els cunys de Falange, l'Ajuntament i la Guàrdia Civil, i no per triplicat; la qual cosa demostra l'interès que tenien les autoritats en coordinar-se i sol·licitar simultàniament el mateix⁵⁵⁹.

Alguns benissers que històricament havien estat conservadors políticament i ara formaven part del Franquisme intentaren avalar als seus conciutadans amb bona voluntat, però sabien que no feien una defensa a ultrança perquè en cas de que el seu avalat no fos tan innocent com es podia creure, podrien tenir conseqüències. Un de tants exemples el trobem amb la declaració d'un ciutadà que establí que coneixia a un cenetista que estava sent processat i que aquest havia sigut un bon treballador amb una conducta irreprotxable, però a l'hora d'avalar-lo assenyalà que com havia treballat terres per a la Col·lectivitat no podia garantir la seua conducta politico-social. La mateixa pauta es dona en el cas d'un camperol cenetista qui ajudà en l'alliberació del germà d'un altre benisser que es trobava a Tabernes de la Valldigna (València) evitant qualsevol represàlia. En la postguerra, quan va acudir a declarar per defensar-lo, a pesar de la seua bona voluntat, en el moment que se li preguntà si el podia avalar totalment contestà que com desconeixia la resta del què hagués pogut fer durant la guerra *no le ha dado avalarle en el sentido amplio de la palabra*⁵⁶⁰. Hi ha notables excepcions en les quals algun conveí sí afirmà poder avalar totalment a l'acusat, com és el d'un ciutadà que coneixia a l'acusat per haver treballat en la fàbrica des de ben jove, i que sabia que havia sigut delegat de la fàbrica durant la República. Destacà que el processat s'havia portat sempre bé amb els companys i que tenia bona conducta, per la qual cosa el podia

⁵⁵⁸ També els declaraven civilment responsables segons el Decret de l'1 de gener del 1937 i la Llei de Responsabilitats Polítiques del 9 de febrer del 1939. Se'ls aplicaven accessòries de suspensió de tot càrrec durant el temps de condemna i se'ls abonaria el temps total de presó preventiva que hagueren sofert. AGHD, sumari 9783, caixa 15901/23, 28v.

⁵⁵⁹ AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20.

⁵⁶⁰ AGHD, sumari 9782, caixa 15904/20, 31v.

avalat. Així mateix ho feu un altre ciutadà que asseverà que no tenia cap inconvenient d'avalat plenament la conducta politico-social del processat durant la guerra⁵⁶¹.

I és que no haver-se mostrat públicament a favor de la República o haver mantingut un perfil baix durant els temps previs a la Guerra Civil ajudava a l'hora de ser avalat. Prova d'això es troba en un camperol ugetista que obtingué l'aval d'un metge a qui li havia treballat de manera excel·lent les seues terres i no li havia donat cap problema, motiu pel qual testificà al seu favor, a pesar de què poc abans de la guerra havia representat a l'UGT a l'hora d'acordar les bases de treballar i durant el conflicte bèl·lic fou vocal en organismes republicans, però mai sense arribar a destacar-se⁵⁶². De la mateixa manera, haver ajudat a ciutadans afectes al Franquisme durant la guerra podia traduir-se en un retorn del favor fet en la postguerra. Per exemple, un ugetista que animà als joves benissers a enrolar-se en el Batallón Alicante Rojo i havia pertangut al Consell Municipal, també ajudà a altres individus que havien sigut acusats de desafectes declarant a favor d'ells davant els tribunals populars. En la postguerra, un d'ells avalarà positivament la seua acció com un factor clau en la seua alliberació. De la mateixa manera, l'acusat també disposà de l'aval d'un ciutadà amb qui no compartia ideologia, però a qui ajudà i prestà tota classe de cures quan fou greument ferit i traslladat a l'hospital. Fins i tot el l'ugetista li escrigué cartes a sa mare per a què anés a visitar-lo a l'hospital⁵⁶³.

No sempre els avaladors responien a interessos o amistats, a vegades ho feien perquè eren fets acreditats i irrefutables. Per exemple un jornalero cenetista sofrí un accident on es trencà una cama quan volcà el vehicle en el qual anava per la carretera de Pinos durant la guerra. Com vivia pròxim a la casa d'unes propietàries se li acusà d'haver participat en la confiscació dels seus mobles. Els millors avals amb els quals contava eren els dels metges que l'havien assistit després de l'accident i podien acreditar que ell no podia manejar-se. Aquests actuaren com un col·lectiu, la qual cosa evidència que en el nou règim no sols aquells qui tenien un paper polític o econòmic podien influenciar en l'esdevenir dels seus veïns, sinó que els metges tenien un gran pes a l'hora d'avalat. Aquests sortiran efecte ja que quan el jutge militar redactà l'auto resum establí de manera prou extensa que era innocent d'haver participat en els saqueigs de la propietat i es limità a acusacions menors. De fet, és de les poques ocasions que el jutge militar de Callosa es centra més en demostrar la innocència que la culpabilitat del processat⁵⁶⁴.

⁵⁶¹ AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 39v. i 40r.

⁵⁶² AGHD, sumari 8754, caixa 15969/4, 17r.

⁵⁶³ Quan anà sa mare seguí ajudant-los [...] *de lo que tanto mi hijo como yo hemos quedado agradecidos, por haberme ayudado a salvar la vida del mismo en aquellos días que tanto le peligraba*, i assenyala que tenia més mèrit el fet de què ho fés encara que sabés que el podien vincular als sectors dretans. AGHD, sumari 8325, caixa 16012/14, 33v. Altres processos en què ciutadans que foren empresonats durant la guerra avalaran al qui consideraven responsable de la seua alliberació seran AGHD, sumari 8327, caixa 16018/14 i sumari 6554, caixa 15436/6.

⁵⁶⁴ Un metge benisser afirmà el 26 de juliol del 1936 que els familiars del jornalero cenetista el cridaren per a què li tractaren unes ferides en els genolls i en el tòrax que s'havia produït per haver caigut d'un automòbil al tornar de la partida de Pinos. Després de la intervenció l'acusat estigué postrat al llit sense poder alçar-se al voltant tres o quatre mesos fins que se li donà l'alta. AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 23v. i 37v.

En alguns casos no necessàriament els familiars havien d'estar d'acord en els testimonis donats. En el procés contra un treballador de l'Ajuntament, un ciutadà denuncià que aquest acudí a sa casa a confiscar-li els béns. Tanmateix, la seua germana avalà a l'acusat a l'afirmar que mai s'havia presentat al seu domicili per a fer cap embargament⁵⁶⁵. En altres casos els companys de treball avalaran al processat, com és el cas d'un ebenista qui afavorí en la seua declaració a un company que estava inculpat d'haver exercit diversos càrrecs públics durant la Guerra Civil⁵⁶⁶.

Hi hagué casos excepcionals en què un gran nombre de ciutadans benissers vinculats al Franquisme es mobilitzaren per avalar a un ciutadà processat i això quedà plasmat en un únic document amb totes les seues signatures. Destaquen casos com el d'un mecànic a qui 49 veïns afins al règim l'avalaren afirmant que no tenien cap notícia de què hagués intervingut durant la guerra en delictes ni assumptes relacionats amb l'església; o el d'un cenetista a qui 52 benissers avalaren amb els mateixos arguments. La influència d'aquests avals quedà reflectida quan al primer se li condemnà a trenta anys de reclusió major a pesar de que el fiscal havia sol·licitat la pena de mort i al 1945 se li concedí l'indult. Per la seua part al cenetista se li condemnà a 20 anys de reclusió major però al dia següent se li concedí els beneficis de la presó atenuada i per tant podia romandre en el seu domicili. Al 1948 sol·licità també l'indult que li fou concedit⁵⁶⁷.

Una part dels avals es presentaven el mateix dia del consell de guerra, i fins i tot arribaven in extremis. En el procés contra un ugetista, un alcalde que havia governat abans de la proclamació de la II República redactà un aval el mateix dia del judici sense estar expedit per Falange o una altra autoritat benissera, com era habitual. Com a garantia que era autèntic portava el cuny de la seua empresa. De igual manera era molt habitual que els avals presentats s'incorporaren al procés judicial molt de temps després, doncs en aquest mateix sumariíssim al processat se li avalà un document el 27 de setembre de 1939 però no s'incorporarà al procés fins març de 1940 com a prova per a demostrar el seu bon fer⁵⁶⁸. A vegades aquests avals eren agregats tan tardanament que arribaven després de la sentència, com li ocorregué a un ugetista qui rebé nombrosos i importants avals després d'haver sigut condemnat i per tant ja no li servien de res. Per això el 16 d'octubre de 1940 l'auditor ordenà que es passaren dits documents al jutge militar d'execucions, que era el qui s'encarregava de revisar les penes, si bé no sol·licità que li la revisaren perquè morí pocs anys després⁵⁶⁹.

Així doncs, en la postguerra es feu imprescindible comptar amb un gran nombre d'avals i que tingueren qualitat per canviar la sort d'un processat ja que encara que hi hagués una part de la societat franquista que el culpés, rebre potents avals ajudava a canviar l'opinió de la resta com demostra el cas d'un mecànic qui aconseguí importants

⁵⁶⁵ AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 6v. i 22v.

⁵⁶⁶ AGHD, sumari 7648, caixa 15557/5, 20v.

⁵⁶⁷ AGHD, sumari 7852, caixa 15841/17, 105v.r., 112v.r. i 115v.-149v.; AHPA. I.P.

⁵⁶⁸ AGHD, sumari 8325, caixa 16012/14, 33v. i 79v.

⁵⁶⁹ No hi ha cap document que acredite que tingués llibertat condicional o que eixís de la presó, però qui escriu la defunció és el jutge municipal de Benissa a través del registre civil, per la qual cosa és molt segur que el condemnat hagués obtingut la llibertat condicional i es trobés a Benissa quan morí. AGHD, sumari 6554, caixa 15436/6, 33v.-38v.

avals de ciutadans vinculats al Franquisme. Encara que hi hagué qui l'acusà que actuà contra els interessos franquistes, la pressió de la resta d'avaladors i la del germà del mateix denunciant s'imposaren, ja que aquest presentarà en el mateix consell de guerra un aval en el qual rectificà totes les acusacions i arribà a afirmar que [...] *la actuación pública del mencionado [mecánico] fue modelo de honradez, viendo en él los elementos de derechas a la persona que les paraba de los incesantes atropellos que por entonces se cometieron*⁵⁷⁰.

Dintre de tot aquest mecanisme en què aquells qui avalaven també podien denunciar, hi hauran ciutadans excepcionals els quals no participaran d'aquesta dinàmica i entendran que el nou règim havia de distingir-se pels seus ideals catòlics, dretans, tradicionals... i no per l'atac als qui es consideraven els seus enemics. Sols hi ha dos casos, però seran molt significatius perquè recolzaran als conveïns vençuts en els moments en què més varen necessitar d'un aval que els permetés canviar la seua desgraciada situació. Concretament es tractava del professor Bartomeu Cabrera Bertomeu i el metge Miquel Sala Ivars.

Bartomeu Cabrera Bertomeu era llicenciat en dret i filosofia i lletres i treballava com a professor de la Universitat Central, de l'Institut Cardenal Cisneros i l'Institut Cervantes a Madrid. Quan esclatà la guerra es traslladà junt a la seua dona Llorença Lloret a Benissa per evitar les repressalies i estant al poble, fou protegit per Jaume Bertomeu de manera constant. En la postguerra, a pesar de la posició benestant que tenia Bartomeu a la capital, es distingí per la defensa a ultrança de Jaume qui estava fortament vinculat a la República⁵⁷¹. La prova fefaent que ho demostra fou l'emotiva carta que escrigué la qual es distingeix per una prosa brillant, per la defensa descarnada al processat i per la seua valentia, no limitant-se a un simple aval⁵⁷² (veure *Carta IV* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió). Però no sols va defensar a un republicà que el va protegir durant la guerra, sinó que serà l'únic ciutadà qui públicament denuncià els processos sumaríssims franquistes ja que al final de la seua carta exposarà una veritat que es sabia: [...] *como miembro acérrimo del Nuevo Estado, la indignación profunda que me ha producido, por creerlo contra toda humanidad y justicia el hecho que desgraciadamente se repite con bastante frecuencia, de que desaparezcan como en el caso presente, un informe mío sobre Jaime [...], y algunos avales a su favor*⁵⁷³. Així doncs, denuncià clarament que la justícia franquista usava les proves segons els seus interessos.

Quan es celebrà el consell de guerra i es dictà sentència, les autoritats jurídiques provincials deixaren clar les conseqüències de qüestionar la seua forma de treballar.

⁵⁷⁰ AGHD, sumari 4640, caixa 15843/5, 53v.

⁵⁷¹ De la mateixa manera, avalà a la mestra Remigia Malillos Blanco quan se la depurà, doncs al·legà que una de les seues filles fou alumna d'ell durant la guerra, i que l'altra filla que tenia, l'enviava a casa d'una mestra que havia sigut depurada durant la guerra. AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Remigia Malillos Blanco, 32/13147, exp. 34.

⁵⁷² Bartomeu Cabrera l'avalà de manera significativa detallant tot el que havia fet per ell en diverses cartes i, a l'hora de justificar les seues accions polítiques a les autoritats franquistes, el presentà com una persona que estigué influenciada. AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 33r.

⁵⁷³ AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 63v.r.

Consideraven que el que havia escrit eren [...] *palabras que el Consejo estima calumniosas y delictivas ya que dado el carácter secreto del sumario no puede [...] el referido señor conocer si existen o no en el mismo los documentos que indican a parte de la inexactitud de tal imputación ya que dichos documentos aparecen en [...] este sumarísimo. Cree oportuno el Consejo llamar respetuosamente la atención de la Autoridad Judicial por si estimar [sic] ordenar las diligencias pertinentes encaminadas a exigir las responsabilidades a que hubiere lugar*⁵⁷⁴. A pesar d'aquesta actuació que pretenia justificar i reprimir qualsevol oposició, cal recordar que Bartomeu Cabrera era llicenciat en dret i professor d'Universitat, la qual cosa porta a pensar que sabia ben bé que aquests fets eren habituals i s'estaven produint. La justícia franquista no parà aquí l'atac contra Bartomeu sinó que a l'eivar l'auditor d'Alacant els autos al Jutjat d'Execucions d'Alacant per a la notificació i liquidació de condemna en cas d'indult, de nou el mencionaren per a la seua denúncia contra el sistema judicial, ja que l'auditor li feia saber al governador militar que si ho considerava que el sancionés econòmicament.

L'altre cas és el de Miquel Sala Ivars, qui era metge titular de Benissa des del 4 de juliol de 1915 i estigué de manera ininterrompuda al poble fins que morí al 1946 a Gandia (València) després d'haver obtingut aquesta plaça. Entre els seus conveïns destacà pel seu prestigi com a metge i per haver sigut president de la Unió Patriòtica durant la dictadura de Miguel Primo de Rivera. Quan esclatà la guerra continuà exercint al poble, si bé l'horroritzava atendre pacients ferits. En la postguerra seguí amb el seu ofici, però si destaca en aquest estudi serà pel caràcter humà que tindrà amb els seus conciutadans a l'hora d'avaluar-los perquè serà l'únic en recolzar a tot el poble i defensarà a qualsevol que li ho demanés amb una única excepció, si bé aquesta està clarament justificada. Motius no li n'hagueren sobrat per a realitzar denúncies ja que l'empresonaren i les propietats de casa de son pare van ser confiscades per les autoritats del poble durant la guerra. Tanmateix, no adoptarà una actitud contrària contra aquests ni cap altre, i si tingué algun contratemps puntual amb algun veí, el solucionà a través dels judicis verbals que es realitzaven en el Jutjat Municipal que era la via històrica per a solucionar qualsevol litigi. Aquest bon fer amb els seus veïns no es limità sols als avals, sinó que també ho feia amb el seu treball. Segons el testimoni d'una veïna de Benimallunt, una vegada sofria d'angines i va haver d'avisar-lo. Miquel va pujar amb un ase fins la seua casa de camp per atendre-la i quan va acabar va voler pagar-li amb diners però, sabedor de la penúria econòmica en què vivia la seua pacient en la postguerra, els va rebutjar i sols demanà una cistella plena de préssecs al veure que posseïen un presseguer⁵⁷⁵.

És evident que si els veïns del poble acudiren a ell quan algun familiar fou processat fou perquè el coneixien d'atendre'ls i per les bones referències que en tenien. Miquel Sala apareix en molts processos judicials i a través dels seus avals es pot

⁵⁷⁴ AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 68r.

⁵⁷⁵ AGHD, sumari 4640, caixa 15843/5, 18v.; AMB, 28 de gener de 1939, República (1936-1938). Assumptes refugiats, donatius per al front, inventari bens hospital, comissió politico-social, Front Antifeixista, assumptes de governació, caixa 498; AMB, 15 de gener de 1946, Correspondència, 1939-1945; J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 296. Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

discernir quan aquests es realitzà per mer auxili cap als seus veïns d'aquells en què realment estava agraït perquè el processat l'havia ajudat durant la guerra. Normalment, quan sols pretenia contribuir amb algun benisser processat solia referenciar que mentre estigué presoner al poble fou ajudat per aquest durant aquells dies, i que gràcies a la seua ajuda havia aconseguit eixir sense més conseqüències. Aquest aval és repeteix en moltíssims processos, però es lògic pensar que fou improbable que tanta població l'ajudés realment, sinó que fou l'argument que feu servir per auxiliar als seus conveïns. Ara bé, quan avale a algú perquè realment el protegí, Miquel es prodigarà en la seua defensa aportant molts detalls. Per exemple, en el procés contra un mecànic exposà amb tot tipus de detalls el comportament del processat explicant com va ajudar a la gent vinculada a la dreta per a evitar càstigs o persecucions. Però això no implicà que pequés d'ingenuïtat, ja que quan el jutge militar li preguntà si l'avalava totalment, contestà sincerament que desconeixia l'actuació delictiva que hagués pogut fer durant la República, però que així i tot, el considerava una bona persona⁵⁷⁶.

No era estrany que quan el jutge militar donava la possibilitat als processats de nomenar a un avalador, aquests nombraren al metge Miquel, el que comportava que a vegades aquest desconequés qui era. Així li ocorregué a un jornalero sobre qui al·legà que sols el coneixia en tant en quant havia atès als seus familiars per ser metge, però no podia avalar-lo *si bien cree el deponente que no ha realizado actos de carácter criminal ni delictivo*⁵⁷⁷. Sols hi ha una única excepció en què Miquel Sala no avalà a un ciutadà de Benissa perquè estava relacionat amb delictes i per això, quan acudí a testificar, afirmà que el coneixia però que *no puede responder de su conducta porque no ha actuado bien*⁵⁷⁸.

Per últim, cal analitzar quina va ser l'actitud dels eclesiàstics envers als derrotats, més encara en un poble com Benissa on la presència i força del clero havia estat tan marcada durant segles, i que al llarg la guerra havien sigut perseguits i alguns d'ells assassinats. No es pot oblidar que l'església fou un dels grans pilars sobre els que s'assentà, justificà i enaltí la dictadura mitjançant misses i actes⁵⁷⁹. En la postguerra, la quasi totalitat dels eclesiàstics vinculats al poble fou la d'avaluar als seus conciutadans, però sense que hi hagués una profunda implicació, limitant-se a ajudar a qui consideraren i els fou possible. És a dir, actuaren fins on la situació de postguerra i els valors del nou règim els permeté, sense anar més enllà⁵⁸⁰.

⁵⁷⁶ AGHD, sumari 4640, caixa 15843/5, 18v.r. i número de pàgina il·legible.

⁵⁷⁷ AGHD, sumari 10300, caixa 16055/5, 38v.

⁵⁷⁸ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 96r.

⁵⁷⁹ Entre els actes realitzats a Benissa es pot destacar que a l'1 de juny de 1939 la Secció Adoradora Nocturna acordà que per a la vigília general del Corpus Cristi en acció de gràcies per què la guerra la guanyà Franco convidà a tots els membres de Falange a dita vigília que es celebrà en l'església en la nit del 7 de juny a partir de les 22:30 hores. AMB, 1 de juny de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS, Caixa 157. Així mateix l'Ajuntament convidà el 14 de setembre de 1939 a què Falange assistís a la missa de comunió en l'església i a la posterior reposició del crucifix en el grup escolar. AMB, 27 de maig de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS, Caixa 157.

⁵⁸⁰ Aquest discurs de l'església en pro del Franquisme i en contra de tot el que havia significat la República, també es donà en altres poblacions alacantines com Cocentaina, on també els religiosos tingueren un important paper a l'hora d'avaluar, encara que en alguns casos no serviren per evitar la pena de mort. Francesc Jover, *República, guerra i repressió franquista a Cocentaina* (Cocentaina, Ajuntament de Cocentaina, 2008), 156–157 i 162–163.

Una de les autoritats eclesiàstiques locals de postguerra avalà a un grapat de benissers, si bé en els seus informes no presentà proves de descàrrec de pes com demostra el procés contra un camperol ugetista qui no havia rebut denúncies especialment greus, si bé hi havia un document que el vinculava com a vocal d'un organisme republicà. El religiós certificà que havia vist bona conducta en l'acusat i que era un bon cristià⁵⁸¹. Una altra autoritat eclesiàstica local agràia en nom de la seua comunitat a tres benissers per haver-los cedit la imatge de San Pasqual amb el seu aixovar per a què pogués ser venerada al convent. També un franciscà benisser avalà a diversos ciutadans dels quals al·legà que la seua conducta fou sempre correcta⁵⁸².

Altres religiosos benissers que desenvolupaven la seua labor eclesiàstica fora del poble, com ara el vicari de l'església de San Martí de València, afirmà que un representant de l'autoritat republicana l'ajudà durant la guerra facilitant-li un salconduit per eixir de Benissa la mateixa nit que anaren a buscar-lo a sa casa per detenir-lo, i que a més, posteriorment testificà al seu favor en el juí que se li realitzà⁵⁸³. Altres com el retor de Xiva es limitaren a qualificar a un treballador de l'Ajuntament com a què tenia una bona conducta⁵⁸⁴. Així mateix, un franciscà de Pego certificà que un alcalde republicà havia sigut una persona creient i que actuà en el judici que es realitzà contra ell i cinc religiosos de Benissa durant la guerra com a testimoni de descàrrec, i que gràcies a la seua actuació aconseguiren la seua llibertat. També un franciscà benisser el defensà al·legant que el coneixia des de feia 20 anys i que salvà la vida de moltes persones de dreita i religiosos i fins i tot els refugià en la seua pròpia casa. Justificava que qualsevol fet dolent ocorregut al poble s'havia produït a les seues esquenes i que inclús el fet d'haver actuat a favor de gent dretana en tribunals populars li valgué ser empresonat⁵⁸⁵.

Cal senyalar que encara que de manera residual comparat amb els laics, alguns religiosos interposaren delacions. El principal motiu estava relacionat amb els crims ocorreguts al poble. En un cas inclús hi hagué un ciutadà que arribà a afirmar que un religiós havia revelat el secret de confessió sobre la participació d'un paisà en un crim, cosa que fou desmentida pel mateix religiós. Quan el feren assistir a una roda de reconeixement on es trobava suposadament l'autor dels fets, no l'identificà perquè no hi era. Així doncs, també els religiosos es veieren involucrats en els rumors públics que es produïren al municipi⁵⁸⁶.

Centrant-nos en delacions concretes, en el primer cas es tracta d'un religiós que es veié directament afectat en una situació amb el denunciat. Segons exposava, el 23 de

⁵⁸¹ Segons fonts familiars, aquest ciutadà era una persona creient que anava a l'església fins al punt que la seua segona muller va pagar dos taulells de marbre de l'Església de San Pere Apòstol en la seua construcció. Ara bé, després de ser empresonat, no tornà més a l'església, exceptuant als soterraments. AGHD, sumari 8754, caixa 15969/4, 28v. D'entre els diversos avals que realitzà, podem destacar el d'un camperol ugetista i un jornalero de les JS. AGHD, sumari 7836, caixa 15552/3, 43v.; sumari 10300, caixa 16055/5, 52v.

⁵⁸² AGHD, sumari 7852, caixa 15841/17, 29v.; sumari 4392, caixa 16277/12, 32v. i 39v.

⁵⁸³ AGHD, sumari 8325, caixa 16012/14, 55v.

⁵⁸⁴ AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 34v.

⁵⁸⁵ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 143v.-144v.

⁵⁸⁶ AGHD, sumari 1190, 15485/9, 10r.-11v. i 19v.

juliol de 1936 a les 13:30 hores es trobava en la casa d'una veïna en la partida de la Fustera quan fou amenaçat per 15 milicians⁵⁸⁷. Un d'ells el va apuntar amb una pistola que li va posar en el pit. Des del punt de vista de l'acusat, dita afirmació no era certa ja que segons ell, tornava d'haver-se pres un bany amb amics quan es trobaren amb el religiós al qual saludà i li preguntà per temes trivials, però que en cap moment l'amenaçà, si bé era cert que anaven armats. El religiós, en una declaració posterior matisà diversos aspectes, però es reafirmà en què li posà la pistola al pit [...] *y yo después de haber reflexionado [sic] ese mismo acto, hago constar que estaban bastante alegres más bien en actitud de embriaguez, que en estado normal, porque de lo contrario no lo hubieran hecho, y lo pongo en conocimiento de la autoridad para los efectos correspondientes*⁵⁸⁸. Així doncs l'actitud posterior del religiós fou la de suavitzar i justificar que si l'acusat havia actuat així, era per estar sota els efectes de l'alcohol. Aquest religiós també avalà alguns ciutadans com a un alcalde republicà quan afirmà que assistia a missa de manera regular o a un cenetista a qui li agraià que li guardés totes les robes de sacerdot i alguns altres objectes religiosos seus que li foren retornats per mà d'ell⁵⁸⁹.

Un altra delació es produí de la mà d'un religiós que fou detingut durant la guerra. Segons la seua declaració, un dia passà per davant del quarter general de la CNT mentre un ciutadà feia guàrdia. Quan el depassà uns 90 metres vingueren dos milicians que el registraren, li demanaren documents i el portaren a dintre. A pesar de què el religiós volia marxar, el ciutadà li ho impedí al·legant que necessitaven el vist i plau del president de la CNT per deixar-lo anar. Quan l'obtingué dos hores després, tornà a sa casa, però com posteriorment es veié involucrat amb uns aldarulls, relacionà que es devien a què el ciutadà havia donat alguna ordre. Un dels fets que més sorprèn de totes les declaracions dels testimonis que asseveraren haver vist aquesta detenció, és que expressaren que el religiós es trobava en un estat totalment alterat de nerviosisme fins al punt que el ciutadà li oferí una cadira per a què s'assentés i es tranquil·litzés. Òbviament aquesta angoixa era conseqüència del fet que la situació de detenció podia derivar a alguna cosa pitjor, però crida l'atenció el contrast entre el seu estat anímic i aquell que habitualment dona la bibliografia al voltant dels religiosos detinguts que posteriorment eren morts, ja que sempre es presenten com tranquils i acceptant la situació. L'acusat negà sistemàticament que ell donés l'ordre de detenció o que estigués implicat amb els aldarulls posteriors, i tan segur estava, que quan se li realitzà la lectura de càrrecs al·legà *que está dispuesto a carearse con quien le denuncie*⁵⁹⁰. En el consell de guerra la defensa al·legà que no hi havia res provat, però l'acabaren condemnant⁵⁹¹.

Queda clar que el nombre de delacions interposades per eclesiàstics tingueren un caràcter minoritari i que el seu tarannà general fou el d'avaluar als seus conveïns si

⁵⁸⁷ En una altra declaració afirmava que ocorregué a les 23:00 hores. Pel context dels fets produïts, és més probable que ocorregués a les 13:30 hores. AGHD, sumari 7978, caixa 15608/16, 4v. i 18v.

⁵⁸⁸ AGHD, sumari 7978, caixa 15608/16, 18v.

⁵⁸⁹ AGHD, sumari 4392, caixa 16277/12, 44v.; sumari 7852, caixa 15841/17, 42v.

⁵⁹⁰ AGHD, sumari 212, caixa 20462/3, 112v.

⁵⁹¹ *Ibidem*, 7v.r., 8v., 9r., 25v., 42v., 106v., 108v., 116v.r. i 123v.

procedia, a excepció dels casos mencionats. Aquesta actitud contrasta clarament amb la imatge pública que donaren de total adhesió al règim franquista. L'obra que ho exemplifica de manera clara i que no dona lloc al dubte és *Benisa y su patrona la Purísima Chiqueta* del 1942. Sobra llegir qualsevol de les seues pàgines per comprendre el malestar que li havia causat al seu autor els contratemps que havia sofert la imatge de la Puríssima i l'església en general. Per citar un exemple en la seua forma i contingut, exposarem l'apartat referent a la imatge de la patrona en què expressa: [...] *Sí, pueblo mío muy querido, no lo dudes, tu Patrona lloró sobre tus crímenes, cobardías y apostasías, pues, es tu tierna Madre y siempre se ha interesado mucho por ti, como bien sabes, y en este caso no te lo podía dar a entender más que en la forma que lo hizo para que, por lo menos después de pasado todo, te dieras cuenta y aprendieras la lección de la inconstancia del mundo, de que entre los tuyos hay algunos que no son sus hijos y si fingen serlo, no son sino los Judas siempre dispuestos a venderla, perseguirla y maltratarla. Abre tus ojos, pueblo querido, y no te dejes arrastrar de esos falsos cristianos que no tienen más que censuras y críticas para todo cuanto pertenece a la Iglesia, porque esos son los lobos vestidos de ovejas que cuando llega la hora braman y rugen como fieras y arrastran a los incautos a la perdición*⁵⁹². Exemples com aquests són constants i repetitius fins la sacietat al llarg de tota l'obra. No obstant, contrasta de sobre manera la imatge pública que donà dels republicans amb la privada, doncs de les poques vegades que l'autor apareix en algun procés judicial relacionat amb Benissa sempre serà per avalar, inclús a alguns ciutadans que critica en la seua obra.

L'obsessió del règim per controlar totes les esferes portà a què també els eclesiàstics foren investigats com demostra el fet que al 1940 el governador civil sol·licità informes sobre la conducta politico-social dels religiosos del poble, si bé aquests foren positius. Des de l'Ajuntament li feien saber que una de les autoritats eclesiàstiques abans de la guerra es trobava com a retor a Picanya (València) on fou objecte de burla i persecució quan esclatà la guerra, per la qual cosa hagué de fugir a Altea on de nou fou perseguit i empresonat. Més tard, quan el posaren en llibertat fins nova ordre tornà a amagar-se fins al final de la guerra. D'un altre religiós s'informà que acabà amagant-se durant la guerra perquè fou perseguit, maltractat, empresonat i que els seus béns foren requisats per milicians⁵⁹³.

⁵⁹² Manuel Fabregat, *Benisa y su patrona*, 96.

⁵⁹³ AMB, 31 d'agost i 31 de setembre de 1940, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950), caixa 169. La historiografia ha deixat clar que aquells retors que durant la guerra s'oposaren a les decisions preses pel règim, sofrien les conseqüències de no sotmetre's a les seues exigències. No es d'estranyar que en la postguerra es prengueren també preocupacions per assegurar-se de la seua adhesió. Francisco Espinosa i José María García, *Por la religión y la patria. La iglesia y el golpe militar de julio de 1936* (Barcelona: Crítica, 2014), 143–147.

3.4.3. La corrupció de la defensa

L'actuació feble que realitzà la defensa envers als processats evidència la ficció que suposava un consell de guerra, però també planteja fins quin punt, segons el militar que la portés endavant, podia realitzar millor o pitjor el seu paper a canvi d'acceptar una compensació econòmica. Aquesta hipòtesi queda demostrada en el cas del Tinent advocat defensor V.M., natural de Vila Joiosa (Alacant) i que no guardava cap relació amb el poble de Benissa excepte per què una reduïda part de benissers l'escolliren per a la seua defensa. La seua presència en els sumaríssims en molts casos es donava quan els acusats tenien el suport d'importants avals, la qual cosa estableix la relació entre la qualitat de l'aval i el comptar amb una defensa decent. Les seues actuacions en els sumaríssims no destacaven per ser grans al·legats però sí es centrava en desenvolupar el paper que ha de fer la defensa, que és el d'intercedir pel seu client. Les sentències dels casos que ell portava sempre eren favorables als processats si bé no aconseguia mai l'absolució, molt probablement, per no trencar les regles del joc de la justícia franquista.

En el procés contra un camperol cenetista benisser no feu una defensa brillant, però presentà avals de qualitat com el de grans propietaris durant el judici per defensar-lo i com a resultat obtingué una condemna de dotze anys i un dia de presó menor front els vint anys de presó menor que sol·licitava el fiscal. En el cas contra un altre camperol que anava a ser processat per no haver retornat una escopeta prestada i haver confiscat aus, el fiscal sol·licità sis anys i un dia de presó menor, però la defensa aconseguí que la condemna quedés en sis mesos i un dia de presó menor⁵⁹⁴. També hi hagué excepcions, doncs per exemple en el procés contra un cenetista al final fou condemnat a 20 anys de presó menor que era el mateix que sol·licitava el fiscal, a pesar de què la defensa recorregué; i en el procés contra un ugetista no aconseguí millorar la primera sentència que havia aconseguit la defensa a càrrec del Tinent Jurado Diaz en el segon consell de guerra que se li feu, i fou condemnat a un any de presó menor⁵⁹⁵.

En tots els anteriors processos exposats no hi ha cap indicatiu que porte a la conclusió que hi hagués alguna perversió en la seua manera de procedir, no obstant, en la postguerra se li processà per corrupció i abús de poder. I és que V.M. no donava els seus serveis de manera altruista, sinó que feia servir la desesperació dels ciutadans que estaven presoners per exigir-los grans sumes de diners a canvi de desenvolupar la seua feina. Si bé els motius pels quals fou processat no guarden relació amb cap benisser, es significativa la seua història per conèixer com funcionaven aquests casos de suborn. Tot

⁵⁹⁴ AGHD, sumari 8761, caixa 15962/3, 20v.–25v.; sumari 9777, caixa 15902/2, 18v., 24r.–25v. Altres casos en què participà i els resultats foren favorables per a l'acusat foren els d'un carabiner a qui el fiscal sol·licitava una pena de dotze anys i un dia de presó menor però la sentència final quedà reduïda a sis mesos de presó menor. També aconseguí reduir la condemna de tres benissers que havien sigut jutjats de manera conjunta: del primer reduí la pena de trenta anys de reclusió major a setze anys de reclusió menor; per al segon es reduí la pena de vuit anys de presó major a sis anys de presó menor; i per al tercer la pena de dotze anys i un dia de reclusió menor que demanava el fiscal quedà en sis anys i un dia de presó major. En el cas d'un camperol reduí els vint anys de presó menor que demanava el fiscal per dotze anys i un dia de presó menor. En el procés contra un xofer aquest nomenà a V.M. com advocat, però l'acabà defenent el de torn. Es desconeix el motiu. AGHD, sumari 9846, caixa 15887/5, 29r. i 34v.; sumari 8325, caixa 16012/14, 82; sumari 9692, caixa 15927/4, 35r.–36v.; sumari 4651, caixa 16310/11, 46v. i 50v.

⁵⁹⁵ AGHD, sumari 7979, caixa 15593/6, 22v. i 26v.; sumari 7840, caixa 15551/7, 18v. i 56v.

aquest entramat que tenia organitzat sorgí a la llum quan les autoritats franquistes li feren caure en una trampa per a revelar que estava cobrant quantitats desmesurades de diners a canvi de defensar a un ciutadà que requeri els seus serveis.

L'origen de tot es troba quan tres ciutadans de Teulada (Alacant) es personaren al domicili ubicat en Alacant capital de V.M. el 9 de setembre de 1941 per informar-se sobre la marxa del procés que s'estava seguint per venda clandestina de farina a diversos individus, entre ells el germà d'un dels presents, que era el qui estava interessat. Acudiren a ell perquè en el poble es rumorejava que era capaç de traure als acusats de la presó. Quan se li comentà, V.M. els respongué [...] *que el asunto estaba gravísimo y que le iban a cortar la cabeza; que de momento no había que pararse en nada ni mirar nada porque lo que había que hacer era salvar la situación del detenido [...], salvándole la cabeza.[...]*⁵⁹⁶. Aleshores li preguntaren com procedir per salvar-lo i l'advocat el primer que els preguntà fou per la situació econòmica del detingut i les possessions que disposava. Quan veié que la situació econòmica era favorable, els exigí que aconseguiren un plec de paper de l'Estat timbrat de l'any 1940 i els informà que no era difícil de trobar, si bé podia ascendir fins a 10.000 pessetes. L'objectiu era fer servir aquell paper per a què el presoner el signés i posteriorment ell l'emplenaria. Com el procediment que volia seguir era tan estrany, se li preguntà perquè no redactava primer el document per a després signar-lo, però es negà al·legant que no podia fer-ho perquè era un perill entrar-lo a la presó ja escrit. Finalment els ordenà que una vegada signat, l'acusat sols havia de citar-lo a ell com advocat defensor, i que posteriorment s'havien de tornar a reunir però que sols ho faria amb un d'ells, ja que seria més fàcil d'arreglar així. Davant aquest procediment tant sospitos i per por de ser objectes d'una estafa, decidiren contar-li-ho a un comerciant natural d'Altea que havia estat secretari provincial de Falange i que els informà que aquesta manera d'actuar no era correcta i tots ells procediren a posar-ho en coneixement de les autoritats⁵⁹⁷.

Dos dies després els mateixos ciutadans de Teulada junt a l'ex secretari provincial de Falange es traslladaren al quarter per comunicar-ho i la Guàrdia Civil decidí tendir-li una trampa. Com un dels denunciants portava 3.700 pessetes en bitllets menuts per a fer la gestió que li havia demanat V.M., el Comandant de la benemèrita li'ls intercanvià per bitllets grans marcats i li ordenà que anés a entrevistar-se amb l'advocat i que en cas de què li demanés diners li'ls entregués, perquè així es demostraria que estava actuant de manera corrupta. Mentrestant, l'ex secretari provincial de Falange estaria amb guàrdies civils a sota en el portal preparats per actuar.

El teuladí germà del detingut s'encarregà de pujar al seu despatx amb els diners i a pesar de què havien passat dos dies de la seua reunió, l'advocat ja no recordava ni qui era. Aleshores es donà a conèixer i procediren a tractar l'assumpte. V.M. li informà que per a què el cas anés bé feien falta unes pessetes per a tenir-les de sobra. Aleshores el teuladí li digué que sols disposava de 3.000 pessetes les quals acceptà i guardà en el seu calaix, però li exigí que a la següent setmana li havia de portar més diners. Aleshores es

⁵⁹⁶ AGHD, sumari 10716, caixa 15677/11, 2v.r.

⁵⁹⁷ *Ibidem*, 2v.r.

posaren a parlar del detingut i [...] *le ha dicho que las cosas se pondrían bien para él, por lo menos podía asegurar que ya no le matarían y sí únicamente a uno de los jefes de Albacete complicado en el mismo asunto que también estaba él encargado*⁵⁹⁸. Abans d'abandonar el despatx, encara li tornà a recordar que havia de portar més diners per si les seues gestions ho requerien. D'aquesta conversa sorprèn la fredor amb la que es referia els presoners com si no foren ni éssers humans. Acte seguit dos guàrdies civils vestits de paisans junt a l'ex secretari provincial de Falange entraren al seu despatx i li preguntaren on estaven els diners entregats. Primerament V.M. titubejà, però acte seguit començà a increpar-los preguntant pel seu nom i acusant-los de què els diners que se li havien entregat havien sigut robat per aquests. Els guàrdies civils li esclairen el motiu de la seua presència allí i acte seguit entregà els bitllets per evitar complicacions.

Com V.M. sabia perfectament que se li obriria un procés per les seues actuacions, sol·licità en el mateix moment que el detingueren que el portaren davant l'auditor de Guerra, abans de que la Guàrdia Civil li pogués prendre declaració. Com el detingut tenia l'estatus de Tinent advocat, accediren, però a l'arribar no es trobava allí l'auditor per la qual cosa decidiren prendre-li testimoni en una de les dependències. Veient que no anava a acudir l'auditor, decidiren anar a buscar-lo a l'Hotel Semper per parlar amb ell en el vestíbul, però de nou no el trobaren. Posteriorment tornaren al domicili de V.M. per a recollir roba, menjar, utensilis d'higiene i finalment se li traslladà al Castell d'Alacant junt a la Guàrdia Civil⁵⁹⁹.

A pesar de la unanimitat en les declaracions dels testimonis, V.M. feu una declaració extensa el 17 de setembre de 1941 en la qual no arribava a negar tot allò afirmat per la resta de testimonis, però matisava la seua participació. Es presentava com que se li havia posat una trampa i que la víctima del xantatge era ell, i acusà a l'ex secretari provincial de Falange d'haver elaborat aquest complot i l'implicava directament en el assumpte de la venta de farina d'estraperlo junt a un altre ciutadà. Per tot això el mateix V.M. [...] *tiene la convicción de que el [ex secretario provincial de Falange] es muy malvado y que cree que con dinero se compra todo y por ello pido un careo entre [...] [el ex secretario provincial de Falange] y el declarante extrañándose al mismo tiempo de que el declarante se encuentre detenido y el [ex secretario provincial de Falange] en la calle ya que cree que [le tiene] [...] una fuerte animadversión*⁶⁰⁰. Això provocà que aquest se li obrís un procés sumaríssim i fos jutjat per guardar-se junt amb un altre ciutadà la suma de 2.500 quilos de farina i fos condemnat a sis anys i un dia de presó major⁶⁰¹.

V.M. sol·licità avals de clients que havia defensat per a què mostraren una visió positiva d'ell com a professional. Entre aquests avals es troba el d'una benissera qui afirmà que V.M. havia defensat al seu marit i sogre sense cobrar-los res. A pesar que la mateixa declarant afirma que eren pobres, és l'únic aval presentat per un benisser que ve

⁵⁹⁸ *Ibidem*, 5v.

⁵⁹⁹ *Ibidem*, 9v.–20r.

⁶⁰⁰ *Ibidem*, 38v.–55r.

⁶⁰¹ *Ibidem*, 271v.–273v.

legitimats per un notari, la qual cosa porta a la deducció que fou el mateix V.M. qui ho gestionà per aconseguir l'aval del seu client⁶⁰². Tanmateix, també hi hagueren clients que afirmaren haver entregat diners a V.M. per a la seua defensa com un ciutadà d'Onil (Alacant). Davant l'acusació, negà que fos cert i que es devia a enemistats polítiques i personals.

A partir d'aquest moment assistim a una evolució tèrbola del procés en què quasi tots els qui tingueren alguna implicació es desdiren de les seues afirmacions al·legant que el sentit de les paraules eren unes altres. Per aquest motiu el comandant de la Guàrdia Civil informà que algun dels denunciants havia sigut coaccionat pel germà de V.M. Concretament es feia constar que [...] *le dijo que si no re[c]tificaba el declarante iría a la cárcel porque empezarían a marearlo con declaraciones*⁶⁰³. De igual manera, començaren a aparèixer informes que asseveraven que els qui havien denunciat a V.M. havien format part de partits esquerrans o que eren simpatitzants de la República, i fins i tot capgirà la situació al presentar-se com una víctima i que els qui estaven conspirant eren els denunciants. Aquesta situació derivà a què es produïren acaraments amb aquells qui havien denunciat la situació o els mateixos guàrdies civils que havien participat en l'operació, i fins i tot amb l'ex secretari provincial de Falange, però això no es traduí en un esclarir els fets. Al llarg del procés V.M. es trobava empresonat, per això sol·licità la presó atenuada⁶⁰⁴.

De cara al consell de guerra, Juan Grau Soto fou l'encarregat de la defensa, i sorprèn que si amb la resta de benissers elaborà simples arguments, per a V.M. redactà un al·legat de perquè se li havia de concedir l'absolució. Aquest fet demostra o bé que Juan Grau tenia àmplia experiència en la defensa però no tenia interès de fer-la servir a l'hora de defensar als benissers, o el que és més probable, que fos V.M. el qui la redactà i que Juan Grau es limités a defensar-lo amb aquests arguments. Tanmateix no fou qui l'acabà defensant, ja que començà a sol·licitar a diversos militars que el defensaren, però per diversos contratemps no podien fins que el cas acabà en mans del Capità d'Infanteria Luis Villalba Gómez. L'1 de desembre de 1942 es celebrà el consell de guerra i V.M. fou jutjat junt a tres ciutadans més pel delictes d'estafa i *dádivas*. El consell el condemnà a un any i un mes de presó menor perquè considerà a l'acusat com l'autor responsable d'un delictes d'estafa. Se li aplicà l'accessòria de suspensió de càrrec i ofici durant el temps de condemna, l'abonament de la presó preventiva soferta i la separació del servei, a més de reintegrar la quantitat que havia cobrat als diversos defensats⁶⁰⁵.

El cas del Tinent advocat V.M. n'és la millor mostra de què si un processat volia comptar amb una defensa competent, havia de pagar quantitats desorbitades per a l'època, si no, s'havia d'accontentar amb el defensa de torn, que ja s'ha demostrat en aquesta investigació que no exercien de manera eficient la seua feina. L'avarícia de

⁶⁰² *Ibidem*, 110v.

⁶⁰³ *Ibidem*, 239r.

⁶⁰⁴ *Ibidem*, 236v.-244r.

⁶⁰⁵ *Ibidem*, 265v.r, 291v. i 300v.r.

V.M. i el perill que comportava actuar de manera corrupta, acabà provocant que els seus propis clients l'acaben denunciant. Però al mateix temps, V.M. feu tot els possibles per endur-se per davant a tot aquell que l'acusés bé a base d'amenaçes o de pressions, arribant fins i tot a afectar al qui havia sigut secretari provincial de Falange que acabà condemnat en un procés. És evident que sense la presència d'aquest no s'hagués pogut procedir a descobrir tot aquest entramat que demostra que en un procés sumaríssim no sols calia comptar amb bons avals, sinó també tenir una folgada economia que garantís una sentència lleu, o almenys minimitzés la condemna.

3.4.4. El control sobre la societat sense necessitat de judicis sumaríssims

Si bé els processos sumaríssims foren el principal instrument de repressió també s'aplicaren altres mesures a nivell local a partir de les ordres que es donaven a nivell estatal i provincial. Com bé exposa P. Payá, l'Estat es va entestar en estendre el control social i la repressió cap a un enemic genèric contra el que tot valia. Aquest deixava fer mentre no perjudicés a la política de l'Estat i permetés asfixiar als potencials opositors, convertint-se en una política d'ordre i control públic caracteritzada pel terror, temor i la incertesa derivada d'aquest. Aquesta realitat que es donà en tota Espanya on la repressió de postguerra també afectà amb prohibicions o denegacions de permisos per a la realització de determinades activitats o càrrecs. Com cita A. Miralles per al cas d'Altea (Alacant), *estem davant d'una labor de control policial sobre els membres de la comunitat veïnal exercida per membres de la mateixa comunitat*⁶⁰⁶.

Mitjançant el BOE o el BOPA s'anunciava públicament als ciutadans que eren buscats per a comparèixer davant les autoritats, però eren les autoritats locals l'últim estrat encarregat de portar-ho a terme⁶⁰⁷. Per exemple el 22 d'abril de 1940 des de la Magistratura Provincial del Treball es sol·licità a l'Ajuntament que elaborés informes sobre la conducta politico-social abans i durant la guerra de tots els obrers que treballaven en una fàbrica de mobles. Tots els informes foren positius, i com a molt s'assenyalava que s'havien afiliat a l'UGT o CNT per poder treballar. Fins i tot es requeriren informes sobre la conducta i actuació de religiosos que es trobaven a Benissa o destacats propietaris els quals obtingueren informes favorables. De igual manera reforçaren la presència de cossos armats al poble i s'aprovà l'11 d'agost de 1941 la construcció d'un quarter per a 17 guàrdies i un altre rural per a set guàrdies⁶⁰⁸.

⁶⁰⁶ Alberto Miralles, *Altea. La gestió d'un municipi*, 150; Pedro Payá, *Violencia y responsabilidad*, 29–30.

⁶⁰⁷ A partir de l'any 1942 es dispara en el BOE el nivell de requisitòries que sol·licitaven la compareixença de ciutadans benissers, segurament perquè als anys previs ja s'havia detingut a aquells a qui es considerava responsables dels fets més greus. BOE n° 27 i 40 de 1942; n° 244, 271 i 294 de 1943; n° 10, 20, 34 i 46 de 1944.

⁶⁰⁸ Per a la construcció del quarter, la Comissió Gestora Municipal s'acollí als beneficis que concedia l'Institut Nacional d'Habitatge. AMB, 22 d'abril, 4 de maig i diversos documents datats d'agost i setembre de 1940, i 20 d'agost de 1941, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169.

Però evidentment, els qui més es veieren afectats per aquest control foren els ciutadans vinculats a la República o esquerrans. Alguns d'ells, davant aquesta persecució, decidiren amagar-se quan s'acabà la guerra per evitar la repressió. Un cas significatiu fou el del comunista Pompilio Llopis qui exposà que el 9 d'abril de 1939 a les 18:00h aplegà a les immediacions del quarter i a través de la finestra pogué parlar amb un pres, el qual li digué *que se marchara inmediatamente y se ocultara, pues le estaban buscando y si daban con él no le dejarían ni llegar a ver a la familia*⁶⁰⁹. Per aquest motiu fugí al camp on s'amagà. Al no trobar-lo, acudiren a la caseta de camp on estava la seua família i s'emportaven a son pare per interrogar-lo sota pressió per tal que revelés on es trobava, a pesar de què ho desconeixia. La situació era complexa i per això Pompilio decidí reunir-se una nit amb les seues germanes i un frare que tenia bona relació amb la família. El van convèncer per a què s'entregués, assegurant-li que no anava a passar-li res. Per aquest motiu quan es presentà davant les autoritats es va produir un gran aldarull per a acte seguit detenir-lo i procedir a interrogar-lo rebent constants vexacions. Quan les autoritats li preguntaren si algú l'havia ajudat, al·legà que cap persona li havia entregat vivres i que sols s'havia alimentat de panses i ametlles que trobava en les cases abandonades.

Amb aquesta declaració buscà protegir a les persones que l'havien auxiliat, ja que la desesperació de la situació el portà a refugiar-se a la casa de camp que tenia Francisca Roselló en la zona de la Solana, al racó de Carabou. Aquesta regentava una tenda però tenia costum d'anar a la seua casa de camp de tant en tant. Segons contava un familiar, quan es va acabar la guerra, Francisca un dia va anar i quan va tirar a obrir la porta va escoltar: *Quica no t'asustes que estic jo ací dins* i es va trobar a Pompilio. Aquesta es quedà gelada. Francisca li preguntà que feia allí i ell li contestà: *vaig fugint perquè sinó em mataran*. Aleshores li demanà menjar i ella li respongué que no podia tornar aquell mateix dia. Pompilio li digué: *pues dis-li a la meua dona que et done menjar i porta-me'l, però que la meua dona no vinga que sinó sabran que estic ací*. Francisca es va sufocar moltíssim. Va anar a casa de Catalina, la dona de Pompilio, i li va dir: *mira, el teu home està a la meua caseta, ma dit que li dones menjar, que té molta fam*. Catalina li'l donà i Francisca li digué a la seua dona que aniria i li ho portaria, però que li diria que se n'anés, que no el volia allí. Francisca tornà a l'endemà a la caseta i li entregà el menjar, però li manifestà: *mira, jo et porte menjar, però tu buscat un altre puesto que jo no vull problemes, ací no et vull*. Segons el testimoni, de la casa de camp se'n va anar a algun altra de la zona de Senija i als pocs dies es va entregar⁶¹⁰. Posteriorment Francisca mai va dir res a les autoritats sobre aquest esdeveniment.

Aquesta història mostra clarament el terror i pànic que hi havia al poble en la immediata postguerra en relació a les persones perseguides, però també exposa la solidaritat humana d'una part de la societat benissera ja que Francisca parlà amb la dona de Pompilio i li portà menjar, podent haver-lo denunciat a les autoritats franquistes.

⁶⁰⁹ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 4r.

⁶¹⁰ Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

Aquesta generositat fou tornada posteriorment per Pompilio qui no revelà mai el seu nom quan fou interrogat.

Aquest fet exemplifica la importància que tingueren les àrees rurals per aquells qui s'amagaren per por de ser repressaliats. A Benissa no es pot parlar que a les seues zones muntanyoses hi hagués resistència maqui com a tal, però a causa de l'amplitud de la serra de Bèrnia que s'estén 11 km des de la costa i passa a través dels municipis de Benissa, Calp, Altea, Xaló, Alcalalí, Tàrbena i Callosa d'en Sarrià, es veié afectat el pastor benisser Joan Ferrer per les accions maquis. Joan tenia 50 anys l'any 1941, era solter i residia en el Caserio Margot, tenint un ramat de la seua propietat que pasturava en la serra d'Almèdia, ubicada entre la serra de Bèrnia i la serra d'Aitana, trobant-se exactament al nord de la població de Callosa d'en Sarrià. Joan no tingué cap actuació durant la guerra i es limità a pasturar el seu ramat en la muntanya; però al 1941 un maqui natural de La Nucia que estava fugit i vivia en dita serra, fou detingut i confessà que havia mantingut conversació amb ell⁶¹¹. Per aquest motiu detingueren al pastor benisser qui reconegué haver parlat amb aquest, haver-li donat menjar, i haver-lo advertit que venia la Guàrdia Civil, però més en qualitat d'amistat davant la seua solitud en la muntanya, que no per recolzament a la resistència. De fet quan el jutge militar li sol·licità que presentés a persones que pogueren avalar-lo, al·legà no conèixer a ningú, fet absolutament inusual en els processos sumaríssims. Per aquesta ajuda a un fugitiu el condemnaren a tres anys i un dia de presó menor fins que el 30 de gener de 1944 se li concedí la llibertat condicional i fixà la seua residència a Benissa⁶¹².

A nivell historiogràfic, exceptuant alguns casos, a l'hora d'abordar el tema de l'actuació de la justícia militar en la postguerra no solen fer-se distincions explícites entre les causes relacionades amb la Guerra Civil i aquelles que atenen a altre tipus de fets aliens o que no estaven estrictament relacionats amb el conflicte bèl·lic. Per al cas de Benissa, és significatiu el fet de què els processos judicials que s'iniciaren per fets ocorreguts en la postguerra i no durant la guerra foren en la seua majoria perquè guardaven relació amb la presència d'armes en les zones rurals i la seua tinença il·lícita per la prohibició que havia imposat el Franquisme. Per exemple, hi hagué el cas d'un ciutadà de la partida de Lleus que feu servir una vella arma oxidada per amenaçar a la seua ex-novia. Si bé aquesta no sofrí més conseqüències, al ciutadà el processaran i l'absoldran perquè consideraren que no havia comés cap delictes. No és el mateix que li passà a un ciutadà de la partida del Vinyent qui no entregà una escopeta perquè no

⁶¹¹ Segons afirmà el detingut en l'interrogatori del 24 d'octubre de 1941 havia pertangut a la CNT, havia fet guàrdies armat i havia combatut en el front de batalla. Així mateix, se li relacionava amb l'assassinat d'un ciutadà de Rellu (Alacant), si bé l'acusat negà haver participat en aquest acte. Segons la base de dades de represaliats del Franquisme a Alacant fou processat al 1941 per un consell de guerra que el condemnà a la pena de mort per adhesió a la rebel·lió, la qual li fou commutada per la de 30 anys de reclusió major el 24 de desembre de 1944. <https://archivodemocracia.ua.es/> [Consultat: Gener 2022]; AGHD, sumari 10815, caixa 15676/6, 2r.-3r.; sumari 10684, caixa 15633/2; AHPA, Lligall 9211. Miguel Ors, *La represión de guerra*, 493.

⁶¹² Segons al·legaria posteriorment davant el jutge militar de Callosa, l'ajudà [...] *porque teniendo en cuenta que su vida la hacía en la Sierra a consecuencia de su vida de pastor, temía que si la fuerza pública a virtud de tales confidencias salía en persecución y no se conseguía apoderarlo [sic], forzosamente [sic] éste había de tomar represalias contra el que dice y el temor a estas represalias le indujo a no dar la confidencia a las autoridades.* AGHD, sumari 10815, caixa 15676/6, 12v.; AHPA, GC-G 803.

s'havia assabentat que havia d'entregar-les i per això se li condemnà a un any de presó menor⁶¹³.

En quant al nucli urbà de Benissa, els establiments que acollien ciutadans com bars, hostals... varen estar supervisats per garantir que els propietaris eren addictes al règim, i el personal al seu càrrec havia de col·laborar i informar de tot allò que s'assabentaren que pogués anar en contra el Franquisme. El 19 de desembre de 1940 obligaren als propietaris d'hostals o fondes de Benissa que passaren la llista d'hostes que dormiren al seu establiment, mesura que ja s'havia realitzat durant la guerra. Així mateix, el Café Goya fou clausurat fins que al gener de 1944 complí la sanció i es tornà a obrir-lo. També la censura estigué present al llarg de tot el règim i des de la Delegació Comarcal d'Educació popular es prohibien pel·lícules com *El hombre lobo*, *La parada de los monstruos* o obres de teatre com ara *Cuando el hijo de Fulano no es el hijo de Mengano*, o cançons com *Perdóname* de Mari Puri⁶¹⁴.

Aquestes mesures també afectaren als comerciants els quals havien de complir amb allò que se'ls exigia si no se'ls clausurava el negoci, com ocorregué en alguns comerços que vengueren farina de gla. L'afany per tenir control sobre totes les esferes arribà a situacions com ordenar tancar el trinquet de Benissa el 24 d'agost de 1942 perquè des del Govern Civil d'Alacant establiren que no complia amb els reglaments que marcava la Federació Espanyola de Pilota Basca i la Delegació Regional de València. Davant això, el propietari normalitzà la situació del joc i tornà a obrir les portes el 4 de setembre d'aquell mateix any. Fins i tot els ciutadans afins al règim tenien problemes si no s'adaptaven al que exigien les autoritats franquistes ja que en la postguerra no era possible formar una associació sense el vist i plau de les autoritats. En el cas de Benissa diversos veïns en crearen una anomenada *Hermandad de cautivos por España* que era un simple cafè entre amics que s'havia fundat amb l'objectiu de reunir-se sense ajuntar-se amb persones amb els quals no estaven a gust i que no tenia ni junta directiva ni socis. El nou governador civil no ho veié clar i ordenà que es tanqués fins tenir-ho tot reglamentat⁶¹⁵.

Diversos foren els organismes coercitius al poble. Falange s'encarregava de reunir informació sobre tots aquells sospitosos d'haver col·laborat amb la República i passava les indagacions a la Delegació Provincial d'Alacant del Servei d'Informació i Investigació. A pesar de què elaboraren centenars d'informes, l'11 de maig de 1940 des d'Alacant es queixaven que no tenien coneixement algun de les activitats que s'estaven realitzant al poble i per això els exigia que se'ls informés de totes les qüestions politico-

⁶¹³ AGHD, sumari 10942, caixa 15658/7 i sumari 3282, caixa 15374/15. Francisco Espinosa, *Violencia roja y azul*, 333.

⁶¹⁴ El 17 de novembre de 1939 el governador civil d'Alacant enviava una circular per la qual es prohibia que qualsevol persona que regentés una taberna, bar, cafè o establiments similars que no fos d'absoluta garantia social i política per al nou règim havia de tancar el seu establiment. AMB, 19 de desembre de 1940 i 31 de maig de 1941, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169; AMB, 11 de gener de 1944, Correspondència, 1939-1945; AMB, 20 d'abril i 22 de setembre de 1944, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 323.

⁶¹⁵ En un principi aquesta societat s'anomenava *Todos Estamos Juntos* (TEJ). AMB, 23 d'agost de 1940, Correspondència, 1939-1945; AMB, 8 de març de 1940, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; AMB, 24 d'agost de 1942, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169.

socials així com qualsevol informació local⁶¹⁶. Falange també treballà en la cerca de familiars que havien abandonat Espanya. El 19 de maig de 1939 es publicava en un ban que tot aquell qui estigués interessat en la sort que hagués pogut tenir algun familiar que es trobés en camps de concentració de França, que es passés per la seua seu per a fer les gestions corresponents. Aquesta acció contrasta amb la realitat en la qual s'estava investigant i perseguint a tot aquell que es considerés enemic de la dictadura⁶¹⁷.

En quant a l'Ajuntament, acordà la depuració dels seus funcionaris, donant-los un termini de tres dies per a què recorregueren si ho consideraven⁶¹⁸. Així mateix es decidí nomenar de manera temporal a un nou secretari de l'Ajuntament, si bé fins al 1941 seguí vacant la plaça en propietat. Un dels que havia estat secretari, Blas Picó Monserrat, havia generat molts mals de caps arran de la seua jubilació i d'allò que havia de cobrar de l'Ajuntament. Quan es demanaren informes sobre aquest, foren negatius per la seua gestió, però no per la seua fidelitat al règim franquista⁶¹⁹. Altres mesures repressives estaven relacionades amb l'obligatorietat de realitzar el servei militar, per això el 18 d'abril de 1940 es creà una llista de 60 ciutadans que eren considerats com a pròfugs per no estar realitzant-lo, si bé en alguns casos se'ls permetia als joves prorrogar-ho a causa d'una situació familiar dolenta⁶²⁰. Per altra banda, el 25 de maig de 1939 es disposà el canvi de noms dels carrers que feren referència a la República i d'altres per no respondre a les tradicions del poble. En total 18 carrers, places i avingudes es veieren afectats⁶²¹.

Respecte al càrrec de jutge municipal tenia una funció limitada al poble en tant en quant executava en última instància les sol·licituds realitzades pels organismes provincials i realitzava judicis verbals que tenien un impacte limitat en la vida dels processats. Per al nou règim no prevalia la titulació acadèmica, sinó que [...] *reúnan*

⁶¹⁶ Encara al 1943 la Delegació Provincial del Servei d'Informació i Investigació de Falange sol·licitava a Benissa si tenien requisats documents d'organismes republicans per a què els ho feren saber a efectes d'estadística i organització. AMB, 15 de gener de 1943, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 323; AMB, 11 de maig de 1940, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157.

⁶¹⁷ El 26 de juny de 1939 des de la Secretaria Provincial se li informava a Benissa de les instruccions que havien de seguir els familiars per a la repatriació dels espanyols que es trobaven a l'estranger, en la qual bàsicament aquells qui no es trobaven en els camps de concentració ubicats al nord dels Pirineus orientals es dirigiren a Conde de la Granja, delegat de la Creu Roja en la frontera a Irun (Guipúscoa); la resta, es dirigiren a Baponella, Delegat de la Creu Roja a Figueres (Girona). Si la persona que es buscava no es trobava en cap d'ells, els familiars s'haurien de dirigir-se al delegat de la Creu Roja Internacional. AMB, 26 de juny de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; AMB, 19 de maig de 1939, Ajuntament. Bans Municipals. Caixa 264.

⁶¹⁸ El 13 de juliol de 1939 s'acordà que mantindrien els seus càrrecs el primer i segon oficial de la secretaria, el mecanògraf, l'oficial tesorero, un guàrdia municipal i el conserge del cementeri municipal. AMB, 13 de juliol de 1939, Llibre d'Actes dels Plenaris de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 55–56.

⁶¹⁹ S'establia que [...] *fue jubilado a primeros del 31 pasando su residencia a Alicante. Hace cinco meses regresó a esta regentando la secretaria. Conducta política y social buena si bien goza de pocas simpatías en esta. Su actuación dentro del Ayuntamiento es anticuada y ejerciendo como norma el predominio sobre los alcaldes. Está considerado como afecto al Régimen Nacional Sindicalista.* AMB, 27 de setembre de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157; AMB, 1 d'abril de 1939, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 37; AMB, 19 de desembre de 1940, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament de l'16 de novembre de 1940 al 4 de desembre de 1944, 5r.–6v.; Gaceta de la República, 9 de gener de 1931, n.º 9, 226 i 239.

⁶²⁰ AMB, 18 d'abril, 11 de juliol i 29 d'agost de 1940, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 102–103, 118 i 123–124.

⁶²¹ AMB, 25 de maig de 1939, Llibre d'actes dels plenaris de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 45–46.

condiciones de moralidad, aptitud e inquebrantable adhesión al nuevo Estado para desempeñar con acierto los cargos de Justicia Municipal de ese pueblo [...] ⁶²². Així doncs, eren les autoritats locals les que escollien aquells que ocupaven el càrrec de justícia a nivell local tant de plaça en propietat com a suplent, i des de les esferes provincials se li donava el vist i plau.

Pel que correspon als interrogatoris, aquests es duïen en primera instància al poble i rarament el realitzava el jutge militar, encara que hi ha casos. Evidentment no hi ha quasi evidències documentals que expressen que el detingut va ser coaccionat o que es produí algun excés, però la memòria oral ha deixat exemples clars. Així i tot, a través de la documentació es pot entreveure la coerció a la que foren sotmesos els ciutadans pels tipus de respostes que donaven alguns d'ells, ja que es limitaven a autoinculpar-se de manera greu sense cap tipus d'intent de matisació o simplement parafrasejaven el mateix del que se'ls acusava. No és lògic que en un interrogatori el detingut no busque defensar-se o justificar-se de cap manera. A més, contrastava amb el que posteriorment deïen davant tel jutge militar perquè aleshores sí passaven a matisar els fets ocorreguts, senyal de què allí no es trobaven sota aquesta pressió. Per exemple, en la primera declaració d'un regidor socialista afirmà haver ocupat tots els càrrecs dels quals se li acusà, i que en les reunions que feu el Comitè per exigir diners a ciutadans dretans a canvi de no ser empresonats, *[...] era siempre con su consentimiento, y luego eran detenidos no cumpliendo las esperanzas que le daban de ponerlos en libertad*⁶²³. És evident que lluny d'exculpar-se, agreujà encara més el seu discurs a l'afirmar que donava esperances als detinguts que eren falses. Totes aquestes asseveracions tan crues contrasten amb el que afirmarà davant el jutge militar de Dénia el 18 de desembre de 1939 ja que al·legà que formà part del Comitè com a vocal però que no assistí a moltes reunions i que poc sabia de les peticions de diners.

En altres casos s'alterava el sentit de les preguntes per implicar a l'interrogat. Per exemple, un cenetista afirmà en el primer interrogatori que se li feu al poble que havia estat al servei del Comitè perquè fou milicià durant quatre dies, però quan posteriorment declarà davant el jutge militar, ho negarà *[...] pues el propio indagado nunca ha hecho guardia como tal miliciano, lo que se consignaría por error, pues lo que él quiso expresar en esa declaración es que trabajó [...] haciendo un estante para una armería y ello por orden del sindicato de la madera que pertenecía*⁶²⁴.

Sols en cinc casos quedà registrat documentalment la queixa de què hi hagué un abús de poder. Un soldat benisser que havia sigut empresonat en el camp de concentració de Lleó quan s'acabà la guerra afirmà davant el jutge militar de Callosa que si havia assegurat davant el seu homònim de Lleó que havia participat en la destrucció d'imatges de l'església *[...] es lo más cierto que ello lo hizo coaccionado y violentado, pues él no ha tomado participación en ese hecho sacrílego*⁶²⁵. Altres dos

⁶²² AMB, 14 i 17 de març de 1941, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169.

⁶²³ AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 2v.

⁶²⁴ AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 9v.

⁶²⁵ AGHD, sumari 10157, caixa 16075/15, 23v.

ciutadans que estigueren en el mateix camp de concentració també afirmaren posteriorment que el testimoni que havien donat [...] *le fue arrancado por la violencia*⁶²⁶. Posteriorment, quan el jutge militar de Callosa redacta l'auto-resum reflectirà els fets més greus del qual se li acusava i farà incís en què l'acusat s'havia contradit en la declaració prestada en el camp de concentració i la declaració que li feu posteriorment a ell. De la mateixa manera, en la declaració que realitzà al poble un jornalero ugetista repetí les mateixes paraules amb les quals l'acusaven, sense tan sols intentar suavitzar-les ni justificar-les. Però posteriorment davant el jutge militar, al·legà de manera explícita que no es ratificava del que havia declarat [...] *pues todo ello lo declaró bajo la amenaza y coac[c]ión que sobre él se ejerció en el momento de prestarla*⁶²⁷. I el mateix li ocorregué a un altre ugetista qui suposadament actuà en contra de les dretes i havia proferit amenaces contra un religiós. Quan declarà a Alcoi reconeixia que en la declaració que havia prestat al poble apareixia la seua signatura però [...] *niega el indagado que sea cierto, ya que lo firmó por amenaza y coacción y malos tratos* [...] ⁶²⁸.

Per últim, dintre de tot el context repressiu, cal parlar de la Causa General, el qual fou un instrument més de la repressió en què es recolliren una relació de noms i fets dels esdeveniments ocorreguts en el terme de cada poble vers als assassinats o destruccions produïdes durant la Guerra Civil. Aquesta investigació buscava que les autoritats franquistes de cada poble indicaren i assenyalaren als culpables, per així ser processats. Tot això es traduí en la formació d'un arxiu colossal que es nodrí de les transcripcions dels interrogatoris, les denúncies de testimonis i els documents confiscats. A partir d'aquí s'extreien les "proves" per a processar aquells qui es considerava culpables, al mateix temps que serví de base per al procés d'autolegitimació del règim. La versió que es publicà fou la que fixà el significat de la Guerra Civil inherent a la retòrica franquista. Així doncs l'eloqüència del seu missatge establia que els màrtirs heroics havien sacrificat les seues vides en la lluita contra les depravades hordes antiespanyoles. Aquesta idea procurava confort als partidaris del règim que havien perdut a sers volguts, així com legitimava el propòsit de què els culpables reberen el seu merescut. En resum, el missatge implícit de la Causa General era que tots els vençuts eren culpables de tots i cadascun dels crims comesos durant la guerra en la zona republicana⁶²⁹.

D'entre les diverses fonts franquistes, una gran part de la investigació històrica s'ha basat en allò que afirmava la Causa General. El problema que afectava a la historiografia de fa unes dècades és que els arxius on es trobaven depositats els processos sumaríssims estaven vetats. Per això, obres de referència envers la repressió i la Causa General com ara *La represión de guerra y postguerra en Alicante (1936-1945)*

⁶²⁶ AGHD, sumari 6728, caixa 15806/3, 22v.; sumari 6798, caixa 15806/2, 20r. Aquesta violència contra el presoner que es produí a Lleó fou reproduïda de la mateixa manera en altres camps de concentració franquistes de tota Espanya. Carlos Hernández, *Los campos de concentración de Franco: Sometimiento, torturas y muerte tras las alambradas* (Barcelona: Editorial B, 2019), 416–419 (Versió Kindle).

⁶²⁷ AGHD, sumari 5759, caixa 15870/1, 9v.

⁶²⁸ AGHD, sumari 7978, caixa 15608/16, 11v.r.

⁶²⁹ Paul Preston, *El holocausto español*, 652.

de Miguel Ors foren un primer pas clau per comprendre el fenomen, però arriba a unes conclusions que difereixen del que mostren els processos sumaríssims. Els historiadors són perfectament conscients de les limitacions d'aquesta font i coincidim plenament quan afirmen que les acusacions que apareixen no són fets provats i que cal anar amb cautela amb allò que afirma, tal i com s'exposa en les últimes investigacions sobre repressió realitzades a la Marina Alta⁶³⁰. Si tenim en compte que la informació donada per la Causa General s'ha fet servir de manera reduïda en la nostra investigació per la imprecisió del que afirmava que havia ocorregut i qui eren els culpables, es pot asseverar que encara s'ha de seguir investigant i aprofundint en el tema, perquè és insuficient basar la repressió de guerra i postguerra en els supòsits que deixa entendre aquesta.

En comparació amb altres pobles, la Causa General de Benissa es reduïda. No inclou a penes altres documents que no siga el mateix formulari que havien d'emplenar les autoritats locals. Per a quan es decretà dita investigació el 26 d'abril de 1940, tots aquells qui pogueren estar implicats en algun fet a Benissa ja estaven detinguts o executats i amb els processos sumaríssims iniciats, per la qual cosa aporta poc en comparació amb la resta de documentació⁶³¹.

La Causa General establia que el nombre de morts o desapareguts que residien a Benissa fou de tres religiosos i un propietari, dels quals, tres d'ells eren de dretes i sols un d'ells s'havia inscrit la seua defunció en el registre civil. Com a Benissa no existiren fosses sense enterrament ni en males condicions fora del cementeri municipal, no hi ha més informació al respecte. Les persones de qui sospitaven que havien pogut cometre aquests crims ascendia a 14 ciutadans; 3 d'ells ja havien sigut executats i la resta es trobaven detinguts, excepte un que es trobava desaparegut. Sorpren que el nombre total de ciutadans que consideraven que havien participat en qualsevol mort es reduís a 14, quan quasi la meitat dels processats se'ls acusà d'haver-ne participat directa o indirectament, a pesar de què aquests no tingueren cap relació amb fets d'aquesta índole. A més, no és que els que apareguen com a sospitosos en aquesta llista tenien major vinculació amb els assassinats, sinó que hi havia molts benissers que també se'ls acusà de fets similars i no apareixen aquí. Respecte a la relació de cadàvers recollits en el terme municipal com a persones no reconegudes com a residents que sofriren una mort violenta, ascendia a 6 ciutadans, tots ells residents o naturals d'Ondara (Alacant) i vinculats a la dreta. D'aquests, dos eren camperols, un empleat, dos propietaris i un religiós. Les autoritats benisseres desconeixien qui havien pogut participar en aquests crims.

En quant als fets delictius que descrigueren, establien que al juliol de 1936 es varen destruir i incendiar tots els altars, imatges i objectes de culte de l'església parroquial, convent dels franciscans, ermites de San Jaume, Santa Anna, San Vicent, Santa Marta, Sants de la Pedra, capella del Rosari, col·legi dels franciscans i oradors

⁶³⁰ Miguel Ors, *La represión de guerra*; Repressió de guerra i postguerra a la Marina Alta I, *Aguaits* nº37-38 (2017).

⁶³¹ AE. Causa General d'Alacant. Ram nº 14 Benissa, caixa 13951, exp. 15; AMB. Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169.

privats. Disposaven que havien sigut saquejades les cases de Francisco i germanes Andrés, Ortembach, Matilde Feliu, Lluís Cardona, Miquel Cardona i el seu nebot. De nou sorprèn el reduït nombre d'estructures que al·legaven que s'havien vist afectades durant la guerra quan en els processos sumaríssims apareixen molts més testimonis que adduïren que les seues propietats es varen veure afectades. Es considerava que n'eren responsables 15 ciutadans, dos afusellats, un desaparegut i la resta detinguts. En comparació amb aquells que apareixien relacionats amb els assassinats, hi havia 8 noms que coincidien.

Les conclusions que s'extrauen de l'anàlisi de la Causa General en comparació amb tots els processos sumaríssims és que fou un document que es realitzà per pur tràmit on introduïren el nom de les persones més destacades implicades amb els fets ocorreguts durant la Guerra Civil, però on no s'aprofundí ni es pretengué exposar tot allò que havia ocorregut al poble, segurament perquè la gran majoria dels qui consideraven responsables ja estaven sent processats en aquell moment.

3.4.5. Els executats

Per al nostre estudi establím que s'executaren a cinc benissers en la postguerra, quatre relacionats amb assassinats i un amb política. Tres d'ells foren executats pel mateix cas al 1940. Pompilio Llopis Ivars tenia 44 anys, estava casat i era empleat de l'empresa d'autobusos *La Unión*. Pere Martínez Soliveres tenia 42 anys, estava casat i era mecànic. Andrés Ivars Planells tenia 36 anys, era solter i era camperol. Tots ells pertanyien al Partit Comunista⁶³². L'altre ciutadà que fou afusellat en un altre procés fou Jaume Grimalt Sendra de 53 anys, casat i de professió camperol⁶³³. L'altre benisser que hem inclòs seria Joan Ivars Ronda, qui era natural de Benissa, però que feu principalment la seua vida a Dénia –on arribà a ser l'alcalde durant la guerra–, lloc amb el qual se li relacionà amb totes les acusacions que se li feu. Si bé aquest ciutadà el tenim registrat no s'ha entrat al seu estudi en tant en quant el principal vincle amb Benissa és sols que nasqué en ella (veure *Taula V* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió).

A l'hora d'analitzar estadísticament el nombre d'executats en la postguerra és imprescindible acudir a la bibliografia que ha treballat l'àrea d'Alacant i el País Valencià. En el cas de l'estudi de la repressió a la província d'Alacant destaca *La represión de guerra y posguerra en Alicante (1936-1945)* de M. Ors publicada al 1995, –si bé la seua tesi va ser presentada al 1993–. En ella estableix la xifra de quatre víctimes de postguerra, que coincideixen amb les realitzades pel nostre estudi. Situa a Benissa junt amb altres 16 localitats que pertanyien al partit judicial de Callosa d'en Sarrià. En comparació amb la resta de poblacions, Benissa es situaria com la tercera

⁶³² AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5.

⁶³³ AGHD, sumari 7668, caixa 15562/1.

població amb més morts, sols superada per Callosa d'en Sarrià i Altea amb cinc morts cadascuna, i per davant d'Alfàs del Pi, Castell de Castells i Calp. En la resta, no s'afusellà a cap ciutadà. El nombre d'executats guarda relació amb el total de la població, doncs els tres primers municipis són els únics que sobrepassen la xifra de 2.000, sent Benissa la que més població tenia. En quant a l'aplicació de la Llei de Responsabilitats Polítiques també fou a Benissa on es registrà un major nombre de casos elevant-se a 35 segons estudis, seguit de Callosa d'en Sarrià amb 34, i ja posteriorment més lluny a Castell de Castells amb 23⁶³⁴.

Per al cas del País Valencià destaquen les obres de V. Gabarda. Si bé la seua tesi doctoral va ser publicada al 1993, nosaltres ens centrarem en la seua publicació del 2007 *Els afusellaments al País Valencià (1938-1956)*, i la seua actualització i ampliació al 2020 *El cost humà de la repressió al País Valencià*. En l'edició del 2007 V. Gabarda situa a Benissa en la Marina Baixa –si bé per al nostre estudi sempre l'ubiquem a la Marina Alta– i establí que el nombre d'executats benissers fou els mateixos cinc que hem comptabilitzat per al nostre estudi.

Per nombre d'habitants, V. Gabarda estableix la població de Benissa en 6.026. A partir del seu estudi, si comparem Benissa amb altres localitats del País Valencià que tenien una població similar en aquella època, trobarem que el nombre d'executats que es dona a Benissa és quasi exactament la mitjana que dona al comptabilitzar el nombre d'executats, es a dir, quatre: Alboraià (1 executat), Altea (5 executats), Bunyol (3 executats), Cocentaina (7 executats), Morella (3 executats), Torrevieja (8 executats), Vila Joiosa (2 executats) i Xixona (4 executats).

La mitjana d'edat dels executats es situa en 37 anys al País Valencià i a la Marina Alta es situa en 36. En el cas de Benissa la mitjana seria 42 anys, per tant estaria per dalt de l'habitual, molt pròxima a la mitjana de 43 anys que es donà en la comarca de Els Ports (Castelló). En quant a la professió dels executats, al País Valencià predomina l'ofici de camperol, com és el cas de Benissa on era aquesta la professió àmpliament majoritària. No obstant en el cas dels executats benissers sols la meitat tenien aquest ofici relacionat amb el sector primari i els altres dos amb el sector terciari. Per tant, aquests dos camperols formarien part dels 1.505 ciutadans del País Valencià que foren executats i que desenvolupaven aquesta professió. De mecànics foren executats 72 d'ells, i en quant a Pompilio Llopis, no era xofer, sinó empleat cobrador de La Unió, per la qual cosa s'hauria d'ubicar en els 305 ciutadans que formaven part del sector transports i comunicacions al País Valencià. En quant al seu estat civil, tots ells estaven casats excepte un⁶³⁵.

En la seua obra més recent, *El cost humà de la repressió al País Valencià*, situa per al seu anàlisi a Benissa a la Marina Alta i estableix les grans diferències que hi havia entre els pobles tant en el nombre d'habitants –17 no arribaven als 1.000 habitants al

⁶³⁴ Miguel Ors, *La represión de guerra*, 153 i 349. En els nostres estudis hem localitzat a 28 benissers que se'ls aplicà la LRP (veure Document IX a l'annex).

⁶³⁵ Vicent Gabarda, *Els afusellaments*, 149, 173, 175, 187, 190, 194 i 195.

1930 mentre que Dénia superava als 13.000 o Pego els 8.000— com la disparitat de víctimes d'un bàndol i altre segons la població estudiada, on de les 34 localitats que conformen la comarca, en 11 no hi hagué cap víctima. El nombre total de víctimes de postguerra a tota la Marina Alta s'eleva a 127, on Dénia té el registre més alt amb 33 executats, seguit de Pego, Ondara i El Verger. Per al cas de Benissa, V. Gabarda estableix la xifra de 6 víctimes de postguerra, la qual cosa la situa en la setèima posició en comparació amb la resta de les 34 localitats. Com hem dit, si bé en 11 d'elles no es produí cap execució en la postguerra, Benissa quedaria clarament entre les primeres, encara que a molta distància de les poblacions anteriorment mencionades amb major nombre de morts⁶³⁶.

En aquesta última obra estableix com afusellats a Andrés Ivars Planelles, Pompilio Llopis Ivars, Pere Martínez Soliveres, Jaume Grimalt Sendra, Joan Ivars Ronda i Enrique Ferreira Pinto-Basto. Respecte a la seua publicació anterior, amplia en un més el nombre de víctimes de postguerra a Benissa⁶³⁷. En relació amb el nostre estudi, aquests últims ciutadans els tenim presents, però com ja hem dit abans, en el cas de Joan Ivars Ronda no l'analitzem per considerar que està vinculat a Dénia. El cas del portuguès d'Enrique Ferreira Pinto-Basto l'hem treballat al llarg de l'obra en els seus apartats corresponents, però no l'incloquem en aquest apartat perquè morí per malaltia en la presó, no per que se li condemnés a mort. A més, aquesta situació es donà en altres ciutadans naturals o veïns de Benissa, motiu pel qual en aquest apartat sols contemplem els casos de Pompilio Llopis Ivars, Pere Martínez Soliveres, Andrés Ivars Planelles i Jaume Grimalt Sendra.

Pompilio, Pere i Andrés foren executats conjuntament per un procés que els vinculava amb assassinats de dos religiosos, si bé cal matisar que cadascú tingué un grau d'implicació diferent amb els fets ocorreguts. El procés judicial que se'ls sotmeté està ple d'errades, contradiccions i omissions on no es buscà esclarir el paper exacte que tingueren sinó el d'inculpar-los. Com bé resumia V. Gabarda, *s'executava les víctimes després d'una paròdia de judici sumaríssim, d'uns consells de guerra que jutjaven per endavant, com a mitjà per callar els rumors que corrien sobre tanta matança*⁶³⁸. Serveix d'exemple que Pompilio sols declarà dues vegades en tot el procés i fou presentat com el gran director dels assassinats ja que ell fou un dels tres ciutadans que es trobaven presents en la seu d'Izquierda Republicana on es dirigiren els tres incontrolats de *La Pepa* per a sol·licitar el parador d'aquells a qui volien detenir. Tanmateix s'obvien massa elements al voltant del seu paper jugat i, després d'un anàlisi exhaustiu del cas i de tota la documentació existent, aquest ciutadà no tingué la responsabilitat que se li donà al llarg del procés. Altre aspecte a destacar és que Pompilio es trobava integrat dintre d'una família significativament religiosa. De fet, la seua família era qui posseïa el natzarè a Benissa i el seu malnom era "el del Nazareno";

⁶³⁶ Vicent Gabarda, *El cost humà*, 165–167.

⁶³⁷ *Ibidem*, 488.

⁶³⁸ Vicent Gabarda, *Els afusellaments*, 46.

a més, diversos testimonis orals citen que Pompilio anava a les processons del poble⁶³⁹. De tots els qui formaven part del Comitè, l'únic que presentà la seua dimissió fou Pompilio quinze dies després dels assassinats, i certament destacà la resta de la guerra per les seues actuacions polítiques de recolzament a la República i per ser el director de l'Hospital de Sang situat al convent de les monges de Benissa.

Com en molts altres casos, el mateix Franco llegí el seu expedient i l'11 de març de 1940 el deixà com que estava assabentat de la pena de mort que se'ls havia imposat, i per tant, donava el seu vist i plau per a què se'ls apliqués la pena màxima⁶⁴⁰. Els encausats foren informats i se'ls demanà signar la sentència, a la qual cosa es negaren a fer-ho Pompilio Llopis i Pere Martínez. A les 02:00 de la nit del 12 de març de 1940 entraren en capella per a confessar-se i els executaren a les 06:00 d'aquella matinada. Segons indicava el certificat del metge de la prefectura de Sanitat Militar d'Alacant havien mort [...] *la consecuencia de heridas de arma de fuego*⁶⁴¹. Es conserva la carta d'acomiadament que escrigué la mateixa matinada abans de ser afusellat, en la qual deixa clar que se n'anava d'aquest món sense ressentiment, creient en Déu i preocupat pel futur de la seua filla i la seua dona. Diu així⁶⁴²:

Madrugada Alicante 12 de marzo del 1940. Carta de despedida.

Queridísimas y nunca olvidadas esposa, hija y suegra. [H]a llegado el momento de despedir todos los rencores y tener valor para saber morir como buen cristiano y sólo os encargo que, con la misma seguridad después de pasar estas amarguras, que no os quede ni el más pequeño rencor de nada ni con nadie. Hija, que el destino así lo quiere. Sólo os pido que os acordéis de rogar a Dios por mi alma. A nuestra hija también le encargo que si Dios le da una vida de años que no deje ni por un solo momento de pensar que su padre no fue despedido de este mundo ni nadie puede señalar como criminal ladrón ni que haya tenido nunca ni el más mínimo desmán con nadie por cuantas dificultades que se hayan presentado, y si algo he podido hacer de mal habrá sido sin mala intención, habrá sido casual. Por todo esto le pido que no tenga resentimientos y que le pida a Dios que le ayude y que sea feliz, que tenga muchos que le quieran y que le ayuden. Hija, que tu padre no puede porque así lo quiere el destino. Hija, tu querida madre que tan devota es, hija, sabe lo que tiene que hacer. Todo esto se cumpla como os lo pido. Y hija despedido para siempre, recibid el último abrazo de este que os deja para siempre. Adiós.

Pompilio Llopis Ivars. [...]

⁶³⁹ Com a aproximació històrica a la família que posseïa el natzarè de Benissa consultar: Luis Botella "Vicent Llopis Tur (1880-1957), un dels últims habitants del Molí del Morelló de Calp", *Revista Institut d'Estudis Calpins* n° 9 (2017): 3-11.

⁶⁴⁰ Fins principis de 1940 totes les sentències de mort necessitaven del vist i plau de Franco, però hi havia molts retards abans de què el dictador pogués revisar l'elevat nombre de casos pendents. Per aquest motiu, mitjançant l'ordre del 26 de gener, es decretà que la signatura de Franco no fos necessària per a les sentències de mort. Paul Preston, *El holocausto español*, 641.

⁶⁴¹ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 177-179.

⁶⁴² Quede agraït a la filla de Pompilio, Catalina Llopis Pérez, per deixar-me accedir a la carta d'acomiadament.

Aquesta carta d'acomiadament que escrigué Pompilio coincideix totalment en la seua estructura i intencionalitat a la que altres alacantins escrigueren abans de ser afusellats com fou el cas del cenetista Deogracias Ibáñez Gandía, veí d'Elda (Alacant). Aquest havia sigut acusat de participar en l'assassinat d'un veí, al qui, a l'igual que en el cas del nostre estudi, el jutge militar no va fer per esbrinar la verdadera implicació de l'acusat, sinó que es limità a inculpar-lo. Fou sentenciat a mort i en la carta que escrigué a la seua família també insistí en al seua innocència i en ser recordat al demanar que [...] *mientras vivas guardarás esta y las otras cartas, y cuando tengan los hijos edad para ello, se las das que las lean para que no olviden la fecha de la pérdida de su querido padre*⁶⁴³. L'únic que el diferenciava en forma respecte a la carta de Pompilio és que aquest ciutadà no feu referència a la figura de Déu. El paral·lelisme arriba fins al punt que a l'igual que amb la filla de Pompilio, Catalina Llopis Pérez, aquesta carta fou ocultada i no llegida per la resta de la família fins que aquesta investigació eixí a la llum. Les raons que donà el fill de Deogracias Ibáñez Gandía, anomenat Deogracias Ibáñez Cano, per no llegir-la [...] *son muestra de algo tremendo; de cómo el régimen mediante el asesinato legalizado, no solo lavó su cara en el exterior, sino que fue capaz de rodearse de una legitimidad que con el tiempo, en casos como este, haría dudar a los propios familiares de las víctimas: «Mi madre me lo dijo varias veces, pero tenía miedo de leerla. Tenía miedo de lo que me podía encontrar. Mi padre era joven, y de joven uno puede cometer errores y si lo habían fusilado pensaba que habría sido por algo»*⁶⁴⁴. Aquesta mateixa incògnita acompanyà a la filla de Pompilio fins la seua investigació al 2018 per l'autor d'aquest treball.

Per demostrar la disparitat de sentències i com d'arbitràries eren aquestes es pot comparar la sentència contra Pompilio Llopis amb la d'un benisser resident a la partida Canelles que se li vinculà als crims ocorreguts a Calp. Concretament, se li acusà d'haver acompanyat als homes de *La Pepa* per a detenir a un ciutadà que acabaria assassinat. A l'igual que a Pompilio, determinats ciutadans calpins veuran al benisser en l'escenari dels fets, però no veuran quina serà la seua actuació des del moment que agafen el cotxe i ocorrega l'assassinat. A banda d'aquest fet, també se li relacionava amb l'intent de detenció d'un altre ciutadà calpí. És a dir, que la manera en què es procedí a la detenció i assassinat d'aquest ciutadà de Calp és exactament la mateixa que és donà a Benissa. No obstant aquest cas presenta més irregularitats si cap que el procés contra Pompilio i la resta de benissers, perquè davant aquestes acusacions, no s'interrogà a l'acusat sobre tot allò que versava al voltant el seu paper en la *La Pepa* i es donà per conclòs l'auto resum.

Quan es celebrà el consell de guerra, el fiscal considerà que havia comés un delicte d'adhesió a la rebel·lió militar amb els agreujants de perillositat i transcendència, i demanà la pena de mort. Per la seua banda, la defensa al·legà que ell no sabia a què anava, però que no va intervenir per a res en els fets i que sols fou per les circumstàncies el que ell anés allí i per aquest motiu sol·licità l'absolució. El consell

⁶⁴³ Pedro Payá, *Violencia y responsabilidad*, 202–232.

⁶⁴⁴ *Ibidem*, 232.

fallà que quedava provat que l'acusat havia sigut milicià a les ordres del Comitè de Calp i que [...] *en los primeros días del mes de setiembre de 1936 al dirigirse desde el café de aquella localidad a su domicilio fue llamado por el miembro del Comité [...] quien le obligó a acompañar a unos forasteros a la casa de [...] al que tenían orden de detener. Que así lo verificó enseñándoles la casa y viendo como le obligaban a montar en un coche pequeño sin que sepa donde se dirigieron, enterándose posteriormente de que le habían asesinado [...]*⁶⁴⁵. Més sorprenent serà que l'acaben condemnant a vint anys de reclusió major quan els paral·lelismes amb el cas de Pompilio i la resta de benissers són evidents. Queden clares les irregularitats així com la disparitat de les sentències davant fets quasi idèntics ocorreguts en dos pobles limítrofs. Comparat amb els interrogatoris que se li feren a Pompilio Llopis, en aquest procés no apareix cap document que acredite o reforce la innocència de l'acusat, per això no es pot entendre el per què de dos sentències tan diferents⁶⁴⁶.

L'altre ciutadà que fou executat en la postguerra fou Jaume Grimalt Sendra per un assassinat produït al 1938 per una baralla personal que tingué amb un veí. Sofrirà dos processos judicials. Per una banda el que s'iniciarà durant la República pel qual complí presó, i per l'altre, el que se li continuarà fent sota el Franquisme que acabarà condemnant-lo a mort. A pesar de què aquest procés s'inicià quan faltava menys d'un any per acabar-se la guerra, la justícia republicana aconseguí resoldre una part important del cas fins arribar a un punt que semblava que podia concloure's. Amb la victòria franquista canviarà l'administració de justícia, trencant amb la línia d'investigació anterior i centrant-se en altres factors com fou la ideologia dels implicats.

El 6 de maig de 1941 es celebrà el consell de guerra. El fiscal sol·licità la pena de mort amb agreujants i accessòries legals corresponents en cas d'indult, mentre que la defensa al·legà que el fet que se li imputava a l'acusat no era a causa de la guerra, sinó d'una col·lisió de béns i que si bé cometé el crim, el processat sofrí una ferida en la part del pit esquerre en legítima defensa incompleta. Sol·licitava que se li rebaixés la pena i que dintre del codi penal comú l'acusat estaria exempt de responsabilitat criminal perquè obrà en defensa pròpia. Per tot això sol·licità la pena apropiada al nivell que estava qualificat dintre del codi penal. Fou condemnat a mort ja que s'establí que ideològicament hi havia una pugna entre ambdós. El jutjat es traslladà al Reformatori d'Adults d'Alacant per a la seua execució. Se li notificà al condemnat la resolució al dia següent i destaca el fet de què en tots els documents en què se li sol·licitava firmar sempre al·legava que no saber, però en aquest últim, el secretari apuntà que no firma *por negarse a ello*⁶⁴⁷. El 17 de juliol de 1941 fou executat en el campament de Rabassa després d'haver passat per capella per confessar-se. El metge militar certificà la seua defunció *a consecuencia de heridas de arma de fuego*⁶⁴⁸.

⁶⁴⁵ AGHD, sumari 48, caixa 15576/9, sense numeració, documentat datat del 10 de novembre de 1939.

⁶⁴⁶ AGHD, sumari 48, caixa 15576/9.

⁶⁴⁷ AGHD, sumari 7668, caixa 155562/1, foli sense numeració datat del 17 de juliol de 1941.

⁶⁴⁸ AGHD, sumari 7668, caixa 155562/1, foli sense numeració datat del 17 de juliol de 1941.

Com a excepció a aquestes morts derivades de les sentències dels consells de guerra, també es produí a Benissa l'assassinat a destrialades al setembre de 1939 del capatàs Josep Carbonell a mans d'un peó que estava a l'espera d'ingressar en el manicomi provincial⁶⁴⁹.

3.5. L'estudi de casos

3.5.1. Els processos contra els alcaldes republicans que governaren a Benissa

En la postguerra no seran jutjats els alcaldes de Benissa que estigueren en el càrrec durant la II República, doncs ja ha quedat demostrat que tots ells formaven part de partits conservadors que alentiren totes les mesures de canvi que el govern central pretenia imposar⁶⁵⁰. L'única excepció serà la de Secundino Ripoll, qui havia governat durant l'any 1935 i principis de 1936, i que se li realitzaran dos processos judicials. Ara bé, en el primer sumari no serà processat tant pel que feu com alcalde com per la seua gestió econòmica durant la guerra, i per la seua suposada pertinença a Delegació d'Informació Popular en la qual s'elaboraven informes dels soldats benissers que anaven al front. Serà processat junt a altres dos ciutadans del poble que no guardaven cap relació amb els fets dels quals se'ls acusava⁶⁵¹. En tot el procés Secundino justificarà totes les acusacions que el pogueren vincular a la República. Així doncs quan se li acuse d'haver usat l'església de San Pere com un mercat d'abasts es presentarà com un empresari que es veié forçat en primera instància a mobilitzar les seues mercaderies a dit espai per exigències de les autoritats republicanes, i davant el seu èxit, continuà portant les representacions comercials per a la compra de mercaderies, però que en cap cas li donà un ús particular.

Així mateix negà haver ajudat amb diners propis a la causa republicana si bé afirmà que aportà xicotetes quantitats quan es feien recol·lectes al poble, acció que feu quasi tot el poble bé perquè cregueren en la República o per evitar represàlies. Afirmà que com administrador de l'empresa *La Unió* certament s'havien destinat 13.000 pessetes per a la causa republicana però responsabilitzà d'aquesta entrega al delegat administratiu a Alacant Antonio Carbonell. El que sí negà totalment fou haver pertangut a la Delegació d'Informació Popular. Durant el procés l'avalaren ciutadans de notable proximitat amb el nou règim com ara eclesiàstics o comerciants, com també ho feu la seua dona Maria Ivars qui sol·licità que l'alliberaren després de cinc mesos de presó ja que necessitava del seu jornal per poder sobreviure.

⁶⁴⁹ Hemeroteca digital. *La Vanguardia*, 3 de setembre de 1939.

⁶⁵⁰ En el cas de l'alcalde Joan Giner Ivars morí en el front de batalla. Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 86.

⁶⁵¹ AGHD, sumari 4392, caixa 16277/12.

En l'auto-resum que redactà el jutge militar establí que Secundino havia pertangut abans de la guerra al Partit Radical i que després s'afilià a l'UGT. Que formà part de la Comissió d'Abasts del poble fent negoci particular i usant l'església de Benissa com a magatzem particular. També s'asseverava que a pesar de què confirmava que l'extracció de les 13.000 pessetes s'havia registrat en el llibre de comptes de *La Unión* i que aquests havien anat destinats a ajudar al govern de la República, l'ordre havia sigut donada per Antonio Carbonell. El fiscal considerà que Secundino havia comés un delictes d'auxili a la rebel·lió militar amb agreujants de perillositat i transcendència i demanava 20 anys de reclusió menor amb les accessòries corresponents i responsabilitat civil sense fixació de quantia. En el consell de guerra la defensa establí que Secundino no pertanyí a la Comissió d'Abasts, sinó que fou l'agent comercial i que no emmagatzemà res en l'església. Per tots aquest fets demanà l'absolució.

Finalment, el consell fallà que Secundino havia pertangut al Partit Radical i que fou alcalde abans de la guerra, com també que havia estat afiliat a l'UGT i a Izquierda Republicana, però l'exculpaven d'haver usat l'església o la Comissió d'Abasts en el seu favor. Les conclusions a les quals arribaren els membres del consell de guerra foren bastant més favorables que en altres casos ja que suavitzaren totes les acusacions. A pesar d'això es considerava que els fets que se li imputaven eren delictes d'auxili a la rebel·lió militar i se li considerava com autor i participant directe dels fets. Tanmateix hi havia escassa perillositat en els seus actes i per aquest motiu se li rebaixava la pena a sis mesos i un dia de presó menor amb les accessòries de suspensió de tots els càrrecs durant el temps de la condemna, exigint-li responsabilitats civils sense quantia determinada. En conclusió, la sentència fou molt benigna en comparació amb allò que sol·licitava el fiscal en un principi. Com Secundino havia complit més temps en presó del que la sentència havia establert el posaren en llibertat. No obstant, a l'igual que a l'alcalde Tomàs Capó, a Secundino se li obrirà un segon procés judicial a causa d'unes declaracions en les quals suposadament s'establirà que Secundino estava relacionat amb un crim. Fou processat junt Antonio Carbonell en un sumaríssim d'urgència com a peça separada en el procés contra Tomàs Capó. Tots ells foren sobreseguts perquè no es pogué demostrar dita afirmació i perquè el principal acusador es desdigué⁶⁵².

En quant als alcaldes que governaren durant la Guerra Civil també es processà a Francisco Ribes i a Tomàs Capó. Altres que estigueren en el càrrec com Josep Baidal, qui ocupà la direcció de l'alcaldia de manera interina quan Tomás Capó deixà uns mesos el seu lloc davant la pressió a la que estava sotmès, fugí a França escapant així de la repressió franquista⁶⁵³. Per la seua banda, el qui fou alcalde del poble durant els últims moments de guerra ja que Tomàs fou criat a files, Joaquin Ronda, no serà processat perquè es limità a gestionar l'Ajuntament a l'espera del triomf franquista.

Francisco Ribes serà processat pels fets ocorreguts al poble durant el seu govern. Al llarg del procés l'alcalde rebrà un munt d'avals de ciutadans vinculats al nou règim, entre d'altres, els del mateixos caps de Falange. Quan el jutge militar tornà a redactar

⁶⁵² AGHD, sumari 10518, caixa 15869/8.

⁶⁵³ Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 159–164.

l'auto, es tingué en consideració les seues actuacions en favor dels ciutadans adscrits al Franquisme i d'haver procedit de manera moderada en els diversos càrrecs que tingué durant la guerra. Per aquest motiu i pels avals rebuts se li concedí la presó atenuada el 4 de juny de 1939. Posteriorment tornà a ingressar en el Reformatori d'Adults d'Alacant per a la celebració del consell de guerra el 23 d'octubre de 1939 a Dénia. El fiscal sol·licità per a l'alcalde trenta anys de reclusió major, mentre que la defensa considerà que no eren delictes els fets que se li imputaven i per això demanà l'absolució. El consell considerà que hi hagué un delictes d'auxili a la rebel·lió perquè a pesar de què estava assabentat dels fets que ocorregueren al poble durant el seu mandat, continuà en el seu càrrec sense dimitir. Així doncs, se li condemnà a dotze anys i un dia de reclusió menor. Se li traslladà el 13 de març de 1940 a la Presó Central d'Oriola i el 12 d'agost del mateix any se li concedí la llibertat condicional⁶⁵⁴.

Per la seua banda, Tomàs Capó no comptà amb els mateixos avals. Durant el seu mandat s'havia destacat per donar un major suport a les idees republicanes, el que li valgué l'animadversió generalitzada de tots aquells vinculats al Franquisme, a diferència de Francisco Ribes, qui tingué més relació i tracte amb aquests. En els últims dies de la guerra, Tomàs fou un dels tants ciutadans que intentà fugir de les evidents represàlies que anava a sofrir acudint al port d'Alacant amb l'esperança d'agafar un vaixell que el portés a Mèxic. Tanmateix, no ho aconseguí i fou capturat per les forces franquistes⁶⁵⁵. Segons exposà el seu fill Bernat Capó García⁶⁵⁶ en unes memòries inèdites:

[...] Uns dies en l'alacantí Camp dels Ametllers i després de passar pel desert d'Albatera el tornaren al poble per prendre-li declaració. Res van dir a la família, que havia perdut el rastre. I vaig ser jo, precisament jo, el que el va retrobar amb profund dolor de cor, ràbia continguda i ploradissa incontrolada. Pujava pel cantó dels civils – anomenat així perquè hi era el quarter– amb dos companys, que també quedaren aturats front a l'espectacle, però reaccionaren prompte arrancant a córrer per portar la mala nova a casa i pels carrers. A mi les cames em feren figa i vaig romandre una llarga estona fins que el meu pare, que anava enmig de dos guàrdies civils, lligades les mans amb un tros de cordell, va desaparèixer de la meua vista. Quan vaig poder córrer, les cames, com que sabien el camí, –el cervell no estava per donar ordres– em portaren cap a casa atabalat per complet, els ulls ennuvolats d'aigua, la llengua salada de llàgrimes, el cor bategant a una velocitat perillosa i el lleu a punt de sortir per la boca. Malgrat el meu estat, els graons de l'escala els vaig pujar a parelles. Al dalt la

⁶⁵⁴ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5; AHPA. Instituciones Penitenciarias, Francisco Ribes Giner.

⁶⁵⁵ J.M. Santacreu, *Una presó amb vistes al mar*, 593–595.

⁶⁵⁶ Bernat Capó García fou un escriptor i periodista nascut a Benissa al 1928. Començà els seus estudis de batxillerat al poble i els finalitzà a València. Durant el seu període estudiantil descobrí la seua vocació literària i s'integrà a l'equip de col·laboradors dels diaris "Levante" i "Jornada", i en la seua estada a Alacant com a redactor de "Información", seguí la seua relació amb aquells diaris i amb Radio Nacional d'Espanya a València com a corresponsal des d'Alacant, càrrecs que compaginà amb l'agència EFE de notícies. L'any 1971 fixà la seua residència a Benissa i inicià una copiosa producció literària. Al 1979 formà part de l'Ajuntament de Benissa i ocupà càrrecs com el de regidor de cultura on portà endavant una labor molt destacada. La seua dedicació en pro del foment de la cultura ha estat reconeguda amb nombroses distincions atorgades per diverses associacions. J.J. Cardona, *Diccionari benisser*, 76–77.

mare, en assabentar-se de la situació, que no sé com vaig poder transmetre-li, acompanyada per unes xiques del seu taller de modisteria, anà a la cerca de notícies. El pare ja no hi era al poble, se l'havien endut a Dènia. I a la capital de la contrada, al dia següent, anàrem –mare i fill– per veure'l, abraçar-lo, saber coses, però res va poder ser, la sort no estava del nostre costat, com tampoc ho estigué al llarg d'anys de postguerra. Ens encaminarem vers un magatzem. Encara hi és, a l'entrada de la ciutat. La memòria se n'està portant prou bé, perquè recorde, perfectament, l'aspecte interior del local que estava ple de persones portades des de diversos llocs de la comarca. No hi havia lliteres, uns romanien seguts al terra, d'altres passejaven, tots miraven cap a la porta, quan apareixia un visitant. Mentre la mare preguntava als sentinelles, s'apropà algú que ens coneixia i ens digué que, de bon matí, al pare se l'havien emportat a un altre lloc. Més endavant ens vam assabentar que el seu destí havia sigut, de bell nou, el camp d'Albatera, fins on no era possible el nostre desplaçament. El viatge, la il·lusió, i l'esperança, els plors i els nervis convertiren a la meua mare en una autèntica dolorosa, honorant el nom amb el que l'havien batejat sense pensar en la crueltat del destí. Els dies següents, potser els mesos, no arribaven notícies a casa. [...]»⁶⁵⁷.

Sorprenentment Tomàs Capó no fou denunciat en un origen pel seu paper polític com alcalde del poble, sinó per la picabaralla que hi hagué al bar del PCE el 20 de juliol de 1938 en la qual ell sols es limità a intervenir per posar fi a la discussió i denunciar davant les autoritats aquests altercats. Per aquest motiu fou processat junt als encarregats de dit establiment Josefa Puigcerver i Josep Cardona. El 9 de maig de 1939 les autoritats del poble iniciaren diligències contra tots tres. Les delacions que interposaren els ciutadans benissers consistiren més bé en generalitats que no pas en fets concrets. A més, hi hagué una confusió intencionada entre el paper que tingué com alcalde i el de ciutadà. Així doncs, molts el declararan com si hagués realitzat confiscacions a nivell personal i no per les necessitats de la guerra i per les disposicions dels diversos bàndols que publicava el govern republicà.

Un propietari li reclamà una quantitat determinada de pessetes per l'import del producte que li havien consumit durant la guerra, però quan hagué d'establir fets concrets, afirmà que [...] *durante su mandato como alcalde rojo, ha cometido los mayores atropellos cuyos hechos concretos no puedo citar por estado [sic] ausente de mi hogar y pueblo los primeros días del G.M.N. para huir de ser asesinado*⁶⁵⁸. A pesar d'aquestes paraules, Tomàs Capó no accedí al càrrec d'alcalde fins al 1937. El mateix ocorregué amb un altre ciutadà que afirmà que el 28 de juny de 1936 l'alcalde [...] *me agredió con varias piedras persiguiéndome él y su corte para darme muerte, según me confirmó [un] vecino de esta [...]*⁶⁵⁹. És a dir, que ni el mateix denunciant veié l'agressió que afirmava haver rebut. També l'acusà personalment d'haver exigit a sa

⁶⁵⁷ Quede absolutament i totalment agraït a Bernat Capó García per l'entrega d'aquest manuscrit del que em feu posseïdor el 12 d'octubre de 2016. Vaig acudir per realitzar-li una entrevista, i segurament, pels dolorosos records que això li portava, decidí no fer-la i entregar-me el projecte que estava realitzant basat en les seues memòries. És tracta de tres fulls impresos per una cara on compta detalls de la seua infantesa i porta per títol *Mirant cap enrere*.

⁶⁵⁸ AGHD, sumari 1126, caixa 15872/2, 29 r.

⁶⁵⁹ AGHD, sumari 1126, caixa 15872/2, 27v.

mare al juny de 1938 que li entregués la collita de les finques de la seua propietat, confonent de manera deliberada la seua funció d'alcalde amb ell com individu.

De igual manera succeí amb la denúncia d'un camperol qui l'acusà d'apropiar-se de la casa i de la vaixella de la casa d'una propietària, quan aquesta fou destinada com hospital per a les Brigades Internacionals. Establia que [...] *como alcalde se ensañó en las persecuciones de las personas incluidas en los reemplazos movilizadas para que lucharan al lado del Gobierno Rojo*⁶⁶⁰, confonent a ell com a persona amb la funció de l'alcaldia que era l'encarregada d'avisar als reemplaçaments, ja que era una ordre directa del CRIM i havia de ser complida⁶⁶¹.

Tomàs afirmà la seua participació en determinats actes, però també busca diferenciar entre el seu paper d'alcalde representant del govern del poble –i per tant, les decisions que havia pres havien estat de manera conjunta– d'aquelles que ell pogués prendre a manera individual, negant la seua participació en aquestes. El 5 de setembre de 1939 quan acudiren tots els qui havien testificat per ratificar les seues declaracions, alguns el relacionaren amb delictes, però tots ells expressaren que ho coneixien de rumor públic. Fins i tot comparegué un dels implicats amb aquests delictes qui confirmà que Tomàs Capó no tenia cap tipus de relació amb aquests fets. Quan el Jutjat Militar redactà l'auto resum adoptà una actitud agressiva contra aquest. Si bé resumia les declaracions dels denunciants, assenyala que com alcalde va formar part del Comitè del Front Popular i que assumia les funcions de verdader Comitè Revolucionari –quan això s'havia desmentit per part de diversos testimonis– i que per tant era autor material de la inducció a la crema i destrucció d'imatges i objectes sagrats. A més se li acusà d'atacar verbalment a l'exèrcit rebel quan aquestes últimes acusacions no foren realitzades per cap testimoni en el procés, si bé en un altre procés s'afirmà que Tomàs estava present en un discurs en el qual es llegiren els 13 Punts de Negrín, com així demostra el llibre d'actes del plenari de l'Ajuntament on quedà reflectit⁶⁶². Per tot allò exposat el fiscal l'acusà de delatar a ciutadans per a què foren empresonats, de destruir i cremar l'església i de fer propaganda contra l'exèrcit rebel. Per aquesta raó sol·licitava 30 anys de reclusió major amb les accessòries corresponents.

L'alcalde començà a sol·licitar avals i el primer arribà el 27 de febrer de 1940 de la mà d'un dels caps locals de Falange de Benissa, qui afirmava que gràcies a l'actuació de Tomàs pogué lliurar-se de ser detingut i condemnat l'any 1937. De igual manera un comerciant, qui fou un dels primers ciutadans en declarar en contra de l'alcalde, passà a avalar-lo. Li succeïren una sèrie d'avals realitzats per personalitats vinculades al Franquisme amb professions variades com camperols, comerciants, forners, metges i fins i tot el comandant de la Guàrdia Civil de Pedreguer. Si en les denúncies contra Tomàs es mostrà una visió dèspota en què prenia el que li feia falta, en aquests avals veiem a un alcalde compromès amb el seu poble, ajudant, treballant i aconsellant als

⁶⁶⁰ *Ibidem*, 33v.

⁶⁶¹ James Matthews, *Soldados a la fuerza. Reclutamiento obligatorio durante la Guerra Civil 1936-1939* (Madrid: Alianza Editorial, 2013), 83–96.

⁶⁶² AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4; AMB, 22 de maig de 1938, Llibre d'actes dels plenaries de l'Ajuntament del 12 de setembre de 1937 al 2 de novembre de 1938, 67 – 69.

ciutadans per a millorar la seua situació. Tot es resumeix en què Tomàs Capó governà Benissa enmig d'un conflicte bèl·lic, per la qual cosa hagué de recórrer a mesures com les confiscacions per a respondre a la realitat de la guerra, però també buscà sufocar els problemes derivats d'aquesta que es produïren en el municipi i als seus ciutadans.

El 5 d'abril del 1940 es reuní el consell de guerra. El fiscal qualificà els fets i sol·licità els mateixos anys que establí a febrer. La defensa al·legà que va evitar detencions i que afavorí a molta gent, i per això demanà l'absolució. El consell fallà que Tomàs Capó pertanyia a l'UGT i al PS abans de la guerra i que durant aquesta fou alcalde fins que fou mobilitzat el seu reemplaçament. També se li acusava de formar part del Comitè del Front Popular així com se li relacionava amb totes les denúncies que se li havien fet i per la detenció dels soldats del bar, exceptuant els delictes amb que alguns ciutadans l'havien relacionat. Igualment se li acusava en última instància de què feu propaganda a favor de la República i que durant el seu govern s'emportaren les imatges i objectes de culte de Benissa. Aquesta última acusació fou gratuïta perquè per a quan ell arribà al govern tots els disturbis relacionats amb l'església i el convent feia ja mesos que havien passat, i sí bé és cert que es fongueren totes les campanes de l'església excepte una durant el seu mandat, també és cert que en cap moment ningú l'acusà d'això en tot el procés. Tampoc pareixia que els diversos avals de ciutadans vinculats al Franquisme els hagueren tingut en compte. Per tots aquests motius se li condemnà a trenta anys de reclusió major.

Tomàs fou reclòs al Reformatori d'Adults d'Alacant i el 16 de juny de 1940 fou traslladat a la presó del Dueso a Santoña (Cantabria). No obstant, se li tornà a traslladar a la presó d'Alacant perquè se li obrí un segon procés judicial arran d'unes declaracions realitzades que el vinculaven d'haver col·laborat en un crim. Aquest segon procés fou una investigació llarga que al final acabarà en res perquè no es tenien proves i es sobresegué, doncs tots els qui declararen i pretengueren incriminar-lo no comptaven amb cap testimoni que corroborés les seues afirmacions. Concretament, a principis de novembre de 1941 el Jutjat Militar de Callosa d'en Sarrià es dissolgué i aquest procés passà al de Cocentaina i posteriorment al d'Alcoi. Això no impedí que la justícia franquista continués realitzant els interrogatoris corresponents però sense que ningú el vinculés al delicte sobre el que se li acusava.

Com el temps passava i el jutge militar ni tan sols li havia prestat declaració a l'encausat, el 25 d'agost de 1942 el director del Reformatori d'Adults d'Alacant li recordà que Tomàs Capó portava ja més de sis mesos en dita presó des de què es sol·licità el seu trasllat sense que se li hagués prestat testimoni o realitzat cap consell de guerra, i demanava que se li informés de la situació en la qual es trobava el procediment contra el pres⁶⁶³. Finalment el 12 de novembre de 1942 el feren comparèixer i en l'interrogatori negà tenir cap implicació amb el fet que se li acusava. Cal precisar que Tomàs Capó no havia declarat en tota aquest temps en relació amb allò que feu exactament el dia en què es cometé el delicte, i quan ho feu, fou en el procés que se li

⁶⁶³ Com s'havia traslladat a Alcoi, seguien remetent la informació a Cocentaina, però ja posteriorment a aquest document es dirigiran al Jutjat Militar d'Alcoi. AGHD, sumari 10518, caixa 15869/8, 74 v.

estava realitzant a Secundino Ripoll el 14 de maig de 1943 on simplement afirmà limitar-se a actuar com alcalde.

Una vegada gestionada tota aquesta recerca que no donà cap fruit més que corroborar el que ja es sabia, el 24 d'abril del 1944 es procedí a declarar el sobreseïment definitiu del cas. Després de quasi tres anys del seu trasllat de la Presó del Dueso a la d'Alacant i una única declaració davant el jutge en tot aquest temps, se li notificà que s'havia sobresegit aquesta nova causa per la falta de proves que l'implicaven en un delictes del que ell mai va participar ni organitzar. Gràcies al testimoni del seu fill Bernat Capó García sabem que la família pogué anar a visitar-lo al Reformatori d'Adults d'Alacant a sovint, cosa que de no haver-se produït el trasllat, hagués sigut impossible. L'any 1944 Tomàs sol·licità que li commutaren la pena imposada que quedà en vint anys i un dia de reclusió menor, per tant deixaria extinta la seua condemna el 3 de maig del 1959⁶⁶⁴. El 5 de juny de 1944 el director del Reformatori d'Adults d'Alacant li concedí la llibertat condicional i fou desterrat a València. Tomàs sol·licità acollir-se al Decret del 9 d'octubre de 1945 per a ser indultat, ja que permetia que aquells qui no havien tingut delictes de sang se'ls prescrivís de la pena imposada. Després d'un any es remeté a les autoritats corresponents que acabaren donant-li el vist i plau al setembre de 1946, encara que aquest indult no afectaria a les penes accessòries i se li aplicà la LRP. El 12 de gener de 1946 se li procedia a retirar el desterrament i tornà a Benissa⁶⁶⁵.

3.5.2. Els processos contra ciutadans estrangers vinculats a Benissa

Hi ha diversos processos sumaríssims que es realitzaren contra ciutadans que no eren de Benissa, però que guardaven alguna relació amb el poble, principalment perquè en algun moment de la Guerra Civil romangueren en ell. L'únic processat que no era espanyol i fou jutjat per la seua actuació a Benissa fou Enrique Ferreira Pinto-Basto, qui va nàixer el 17 de setembre de 1896 i era de nacionalitat portuguesa, natural d'Oporto. Havia quedat vidu i era mecànic de professió. Abans d'esclatar la guerra vivia a Madrid però durant el conflicte bèl·lic i després va estar vivint a Benissa treballant a l'hospital de les BI. A diferència de la resta dels seus companys, aquest es quedà al poble i no tornà al seu país. Una de les singularitats del seu procés és que s'inclouran tota una sèrie de documents oficials que el relacionen amb les tasques que desenvolupà a l'hospital, fet que contrasta amb la resta de ciutadans benissers, ja que aquests eren denunciats de paraula i rarament aportaven documents oficials que acreditaren les seues acusacions.

⁶⁶⁴ A pesar de què aquesta nova liquidació de condemna fou redactada el 15 de desembre del 1944, seguien establint que Tomàs Capó portava 11 mesos i 6 dies en presó, per la qual cosa els temps pendent de condemna no era correcte ja que es limitaren a copiar l'anterior document de liquidació canviant sols la data en que deixaria extinta la condemna. AGHD, sumari 1126, caixa 15872/2, 83 v.

⁶⁶⁵ AGHD, sumari 1126, caixa 15872/2, 108v.; AHPA. Instituciones Penitenciarias, Tomàs Capó Ivars, lligall 9075-40.

Enrique havia tingut greus conflictes durant la guerra amb els propietaris d'una botiga de productes de primera necessitat, els quals havien retingut articles per a vendre'ls al millor postor per la situació que s'estava vivint durant la contesa. Per aquest motiu se'ls jutjà, se'ls condemnà a pagar una multa, i fins i tot un d'ells ingressà a presó. Per aquest motiu en la postguerra presentaran delacions contra Enrique. Ja el 3 d'abril de 1939 fou detingut per les autoritats del poble i el dia 10 feu una declaració. No obstant, com no pesaven càrrecs de pes sobre ell, se li deixà lliure donant-se-li garanties que no se li molestaria més. Enrique continuà la seua vida a Benissa fins que el 2 de novembre de 1939 fou detingut de nou per les autoritats arran d'una nova delació que l'acusava d'haver acaparat articles de la susdita tenda, ascendint la suma total a 97.000 pessetes. A més s'apel·lava a lleis franquistes per les quals s'havia ordenat que totes les persones estaven obligades a tornar al seu poble de procedència, i que Enrique no havia tornat a Madrid, on tenia als seus familiars i filles. Més cridanera fou la denúncia d'un altre ciutadà que a banda d'assenyalar la seua pertinença a les BI, creia que l'acusat podia ser un espia dels maçons perquè no havia marxat a Madrid i perquè mantenia contacte amb les famílies que se'ls relacionava amb la República. El detingut argumentà que el motiu de no haver marxat fou perquè li prometeren tenir un treball com a xofer en la companyia d'automòbils *La Unión*, però com aquesta promesa no s'havia complert, prengué la determinació d'enviar a les seues filles a Madrid. Així mateix afirmà que si tenia contacte amb famílies de detinguts era per l'amistat que tenien.

Quan el jutge militar inicià la investigació, es trobà que des de Madrid no tenien a penes informació d'ell, així com a l'ambaixada de Portugal, ja que la major part de la guerra l'havia passat a Benissa. Per altra banda, Enrique –el qual estava tancat en la Presó d'Alcoi– escrigué una instància el 15 de novembre de 1940 a les autoritats espanyoles i remeté una còpia a la seua ambaixada per a ser també defensat per aquesta. En ella explicava quin havia sigut la seua relació amb Espanya des d'abans de la guerra fins aquell moment on s'exposà com una víctima de la situació que s'estava vivint i que per a fugir de la guerra, s'allistà a les BI on finalment acabà a Benissa. En quant al seu paper al municipi benisser, argumentà que fou comptable de l'Hospital de les BI i que sempre ajudà a la gent del poble. Per capgirar la situació, afirmà que la denúncia principal era falsa i que el denunciant era una persona que havia estat republicana. Així mateix, afirmà que ell no l'havia denunciat, sinó que les autoritats li demanaren declaració per confirmar que realment no venien els productes que tenien, acció que es veia obligat a realitzar davant qualsevol autoritat, doncs ell era estranger. Per últim apel·lava que [...] *lleva un año de privación de libertad, y viudo con cuatro hijos pequeños, sufre el sacrificio de su abandono. Este perjuicio, para cualquiera nacional ya es de sufrimiento; para un extranjero, es sufrimiento que rebasa todo límite humano* [...] ⁶⁶⁶, i per això sol·licitava la presó atenuada.

El 30 d'abril de 1941 el jutge militar de Callosa redactà l'auto-resum en el qual acceptava la informació referent a la seua estança a Madrid abans de la guerra que el

⁶⁶⁶ AGHD, sumari 9094, caixa 15958/16, 20v.

vinculava a l'esquerra, així com la seua trajectòria a Benissa i els successos ocorreguts amb els propietaris de la botiga. Es pot apreciar que la carta que havia redactat Enrique havia influït perquè no el situaren ja com un denunciador actiu sinó com a passiu, ja que s'establí que Enrique informà a les autoritats benisseres dels fets ocorreguts en la tenda i aquestes foren les que portaren la denúncia endavant, per la qual cosa l'acusat es veié obligat a testificar davant un Tribunal Popular. El 7 de juliol de 1941 es celebrà el consell de guerra i se li imposaren 14 anys de reclusió menor. El més trist de tot aquest procés és que després de tots els esforços d'Enrique, acabarà sent empresonat a la Presó d'Alcoi i morirà el 4 de setembre de 1941 als 45 anys a causa d'un carcinoma de fetge⁶⁶⁷.

A banda d'aquest ciutadà estranger, també es processà a ciutadans de nacionalitat espanyola que estaven vinculats al poble. En el cas de Ramiro Fernández, natural de Corrales (Zamora) i veí de Madrid, la guerra li sorprengué en la capital, però passà una part del conflicte treballant a l'hospital instal·lat al convent de Benissa. Per aquest motiu en la postguerra fou processat pel Jutjat Militar de Callosa d'en Sarrià. Per a recavar informació, aquest sol·licità al seu homònim de Madrid informes de la Direcció General de Seguretat, la Prefectura de la Guàrdia Civil, el cap de Falange i el Tinent d'alcaldia, sobre la conducta politico-social de Ramiro abans i durant la guerra. Igualment sol·licitava informes al Col·legi de metges de Madrid sobre la seua conducta professional i moral, així como les seues activitats professionals. Tots ells foren positius, al que hi ha que sumar-li els avals que obtingué procedents de ciutadans benissers que confirmaren que era un individu que comptava plenament amb la simpatia dels franquistes.

El 13 de febrer del 1942 el jutge militar elaborà un informe pel qual establí que totes les acusacions contra Ramiro que el situaven com un element del PCE i que havia anat a l'hospital de l'Escorial a organitzar i espionar al seu personal eren infundades, ja que es basaven en simples sospites. Així doncs, l'únic del que se li acusava era de ser una persona d'idees esquerranes, però consideraven que tant la seua actuació a Madrid com a Benissa fou la de defensar a les persones de dreta i a ajudar a la causa franquista. Aquest mateix dia se li comunicà la resolució al Capità General de la Primera Regió Militar i al seu Auditor. Ambdós consideraren que s'havia de sobreseure provisionalment la causa i que el jutge posés en llibertat definitiva a Ramiro⁶⁶⁸.

Altres casos més pròxims de gent relacionada amb el poble seria el del ciutadà Josep Ivars el qual era resident a Polop però era natural de Benissa. Pertanyia a una família lligada a la dreta i de forta influència en aquest poble. El seu cas s'inicia quan a l'acabar la guerra aquest fou detingut en el front i traslladat al Camp de Concentració de

⁶⁶⁷ Ibídem, foli sense numeració datat del 12 de setembre de 1941. A pesar d'estar mort, al 1944 des de Responsabilitats Polítiques de l'Audiència Provincial d'Alacant se li acceptava el sobreseïment de la causa per insuficiència econòmica, si bé seguiria inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys més. AHPA. GC_G 794-13.

⁶⁶⁸ Posteriorment, el 9 d'octubre del 1943 es designà a un jutge especial de revisió de causes sobresegudes per a què revisés aquest procés, i resumí que Ramiro simplement havia sigut Capità no professional de l'exèrcit republicà prestant solament serveis burocràtics. D'aquesta manera el posava a disposició de la Junta Central de Llibertat Vigilada. AGHD, sumari 1013, caixa 6304.

San Marcos a Lleó a l'abril de 1939. Se li jutjà principalment per haver-se allistat voluntari per anar al front, si bé afirmà que fou perquè estava a punt de ser cridada la seua quinta i no volia anar a una brigada on no conegués a ningú, així que s'allistà amb amics. Aconseguí recavar una gran quantitat d'avals de gran importància en què es justificava el paper de Josep abans i durant la guerra. Tanmateix, el fet de què es trobés a Lleó i que el seu cas havia de ser tractat en la jurisdicció militar que li corresponia a l'àrea d'on ell vivia, feu que el trasllat tardés mesos. No fou fins l'1 de març de 1940 que l'auditor donà l'ordre de passar dita petició al jutge militar de Callosa⁶⁶⁹.

Quan ingressà al Reformatori d'Adults d'Alacant son pare sol·licità que se li concedís la presó atenuada al seu fill mentre seguia rebent avals, fet que desprèn que Josep Ivars realment pertanyia a una família molt influent a Polop perquè totes les autoritats franquistes no pararen d'enviar avals, especialment l'alcalde. El 25 d'agost de 1940 es redactà l'auto de processament on s'establí que Josep havia format part de l'UGT i havia anat voluntari al front. Quan declarà el 26 d'agost de 1940 a Alcoi afirmà que realment s'havia afiliat a l'UGT un mes després d'esclatar la guerra i que estigué fins a principis de l'any 1937, però ho havia fet per a no ser perseguit ni ell ni els seus familiars els quals recolzaven a les dretes. El 4 de febrer de 1941 es celebrà el consell de guerra i se li condemnà a sis mesos i un dia de presó menor, per tant, havia passat al voltant de set mesos més en presó del que li corresponien. En la sentència s'afirmà de tot allò que se li acusà, però s'establí que ho va fer per eludir responsabilitats i perquè els seus amics estaven en el batalló on s'enrolà⁶⁷⁰.

També hi hagué altres ciutadans no naturals de Benissa però que en algun moment de la guerra estigueren al poble, que foren capturats en les línies de front i se'ls obrí un procés sumaríssim. Davant el desconeixement que tenien les autoritats provincials respecte al detingut, es demanaren informes des dels jutjats militars ubicats al front a aquells d'on era natural el detingut. A l'hora de recavar informació, es tenia en compte si el ciutadà havia estat en altres pobles treballant durant i abans de la guerra. Aquest és el cas de Francisco Alenda Rico ciutadà de Pinoso (Alacant) que havia sigut milicià a Benissa durant els primers dies de la guerra i pertanyia a la Brigada 71, 2on Batalló, 1ª Companyia. El fi de la guerra el sorprengué en el front i per això fou conduit al camp de presoners de San Marcos en la província de Lleó el 14 d'agost del 1939. El 23 de desembre de 1940 es sol·licità el trasllat del presoner al Reformatori d'Adults d'Alacant⁶⁷¹. Per a recopilar informació es sol·licitaren informes a les autoritats de Benissa sobre la seua conducta politico-social. En aquest cas i en molts altres, normalment les autoritats benisseres no tenien quasi informació sobre la gent estrangera

⁶⁶⁹ El 3 de gener de 1940 Josep Ivars sol·licità en Avilés que *encontrándome enfermo y detenido en la cárcel de Avilés desde que terminó el Glorioso Movimiento, salvador de España, sin haber cometido ningún delito y antes al contrario, fui como toda mi familia, persona de sentimientos religiosos y que por esto fue el que me marchara voluntario al frente y ver de evitar de esta forma el que no fueran tan perseguidos ellos, siendo porque no tuve más remedio sargento y habiendo siempre sido defensor del régimen nacional. Por todo lo expuesto. Suplico se digne concederme la liberta o prisión atenuada.* L'1 de març de 1940 l'auditor donava l'ordre de passar dita petició al jutge militar de Callosa. AGHD, sumari 6022, caixa 15406/15, 26v.

⁶⁷⁰ AGHD, sumari 6022, caixa 15406/15.

⁶⁷¹ Hi ha informes que citen que estava de baixa en l'Exèrcit de Marroc des del 21 de gener de 1942 per trobar-se en el Reformatori d'Adults d'Alacant. AHPA. GC-G 3494.

del poble, encara que interrogaren diversos ciutadans. De Francisco sols el pogueren acusar altres companys que estigueren en el mateix front que ell de fets produïts en el camp de batalla⁶⁷². Cas semblant fou el dels soldats José González Arcos i José González Almela a qui les autoritats no aconseguiren trobar-los. El 10 de juny de 1941 el Jutge Militar de Callosa sol·licità que s'inserís els seus noms dintre del Butlletí Oficial de la Província i a la Gaceta de Alicante, però com ningú declarà ni aparegueren enlloc, el jutge militar donà per conclosa la seua investigació⁶⁷³.

3.5.3. Les benisseres durant la postguerra

A l'hora d'abordar la història de gènere en la postguerra a Benissa cal matisar que no fou la mateixa situació la que visqueren les dones del bàndol perdedor que les del vencedor⁶⁷⁴. La situació econòmica en les llars dels ciutadans més humils que es trobaven tancats a presó es veié clarament afectada perquè depenien de la figura masculina que havia estat empresonada, la qual cosa es traduïa en greus problemes de subsistència. En el cas de Benissa, són pocs però bastant significatius els casos en què la muller o la mare del processat es mobilitzà per aconseguir avals i apel·lar a la benevolència del sistema franquista perquè el familiar fos alliberat. El motiu per antonomàsia al que recorrien era la misèria que hi havia a casa i la necessitat de menjar, ja que depenien del familiar empresonat. Si aquest era excarcerat per motius laborals, canviaria la seua sort⁶⁷⁵.

Francisca Sendra sol·licità el 18 de febrer de 1940 que el seu marit Joan Bautista Ferrer fos alliberat per atendre la seua situació deplorable, però com posteriorment el seu home seguia en presó, tornà a sol·licitar la llibertat provisional el 16 de desembre d'aquell mateix any. Aquesta vegada aportà importants avals com el del retor de Benissa [...] *con el fin de que pueda con su trabajo sustentar a nuestra hijita de ocho años de edad la cual se halla enfermita desde hace tiempo y me veo imposibilitada para atender sus cuidados. [...] Con todo el sentir de una madre que ve la triste situación de su hijita enferma, sin poder llevar al hogar lo indispensable para su sustento y curación, apelo a la benevolencia de V.S. para que se [dig]ne poner en libertad provisional a mi citado esposo [ya que] como antes menciono no fue autor de ningún*

⁶⁷² AGHD, sumari 10067, caixa 15991/3; Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 35.

⁶⁷³ AGHD, sumari 1568, caixa 16089/22, sumari 1569, caixa 16090/2.

⁶⁷⁴ Com bé cita M. Moreno, no es pot parlar d'un col·lectiu homogeni, si no que cal atendre a la pluralitat de situacions i experiències, incorporant variables com la classe social, creences religioses o la militància política. Mónica Moreno "La dictadura franquista y la represión de las mujeres" en Mary Nash (ed.) *Represión resistencias memoria. Las mujeres bajo la dictadura franquista* (Granada: Editorial Comares, 2013), 3.

⁶⁷⁵ Totes les dones que sol·liciten la llibertat dels seus familiars presentaran avals per reforçar les seues peticions. No era habitual que les dones acudiren acompanyades de l'avalador per a reforçar els seus arguments, si bé hi ha alguna excepció.

*acto de gravedad*⁶⁷⁶. Tanmateix la situació en la qual es trobava el seu marit no millorà ja que el 18 de febrer de 1941 tornà a sol·licitar la llibertat provisional.

Segurament perquè el seu marit estava sent processat junt a Joan Baidal per la mateixa causa d'haver format part de la col·lectivitat, el 13 de gener de 1941 la seua dona Prudència Ruiz feu una petició similar a la de Francisca establint que [...] *encontrándose en la mayor miseria y no pudiendo atender a la alimentación de cuatro hijos pequeños, pues el mayor de ellos tiene nueve años, se le conceda la libertad provisional a su referido esposo que se encuentra en las cárceles de Alcoy*⁶⁷⁷. Com en el cas anterior, Prudència tornà a sol·licitar el 17 de març del 1941 que s'alliberés el seu marit almenys fins que es dictés sentència. De igual manera, en el procés judicial contra Secundino Ripoll la seua dona Maria Ivars es queixava el 29 de febrer de 1940 que el seu marit portava en presó des de feia més de cinc mesos i que [...] *su esposo se encuentra bastante quebrantado de salud. Que por su situación económica, bastante precaria, no puede por si sola subvenir a las necesidades más perentorias de la familia, siéndole imprescindible para cubrir estas, del jornal que con su trabajo ganaba su repetido esposo*⁶⁷⁸. Per tots aquests motius es sol·licitava que se li concedís la presó atenuada. També pels mateixos motius Maria Luisa Ribes, dona de Pedro Ivars, exposà què [...] *al faltarnos a la exponente y sus hijos menores de edad el apoyo y sostén del cabeza de familia, nuestra situación no puede ser más precaria y lamentable*⁶⁷⁹. Hi havia situacions inclús més complicades. La filla de Jaume Bertomeu, Pepita, sol·licità la llibertat provisional per a són pare al·legant que estava passant per una greu situació econòmica junt a la seua germana menuda ja que eren orfes de mare i són pare estava en presó⁶⁸⁰.

També era habitual que es sol·licités que s'acceleraren els processos judicials per a què tornaren els familiars a casa. La mare de Josep Font, Pasquala Crespo, elaborà un escrit el 15 de novembre de 1940 que fou enviat a l'auditor d'Alacant en el qual sol·licitava que s'iniciés el procés judicial a fi de què aquest acabés i que pogués tornar a la llar per cuidar als seus pares ancians. Tanmateix, no fou fins el 13 de maig de 1941 que l'auditor ho reenvià al jutge militar de Callosa qui portava el cas. No es d'estranyar que el mateix pres sol·licités el 26 de maig de 1941 a l'auditor de guerra que li fos concedida la presó atenuada, perquè ja portava més de dos anys en presó i comptava amb avals⁶⁸¹. En altres casos, a banda de la llibertat dels seus marits, sol·licitaren documents que acreditaren la seua situació per a poder gestionar els seus negocis com feu Francisca Cuello. Demanà a l'auditoria de guerra el 29 de febrer del 1940 que li entregaren una còpia de la condemna a dotze anys i un dia en el reformatori d'adults

⁶⁷⁶ AGHD, sumari 7836, caixa 15552/3, 44v.

⁶⁷⁷ *Ibidem*, 41v.

⁶⁷⁸ AGHD, sumari 4392, caixa 16277/12, 49v.r.

⁶⁷⁹ *Ibidem*.

⁶⁸⁰ AGHD, sumari 7743, caixa 16055/4, 45v.

⁶⁸¹ AGHD, sumari 10157, caixa 16075/15.

d'Alacant, per a poder justificar la impossibilitat del seu marit de comparèixer en els diversos actes relacionats amb la seua feina⁶⁸².

Aquest sofriment per l'absència del familiar empresonat queda reflectida amb la mare d'un dels ciutadans que fou executat en la postguerra, a qui després d'haver sigut mort el seu fill, les autoritats franquistes no trobaven la documentació que acredités la seua defunció i per això citaren a sa mare diverses vegades per declarar que realment era mort. El dolor pel qual estava passant fou testimoni per un veí que vivia al costat de sa casa. Un dia la mare es va arrimar al marge mentre plorava i el veí s'aproximà a ella i li preguntà el motiu, però no li va voler contar el per què⁶⁸³.

Mentre familiars i nuvis estigueren tancats en presó o camps de concentració, la rebuda de cartes per part dels sers volguts suposava un alleujament de les penúries per ambdues parts (veure *Carta III* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió). Hi hagué casos en què les parelles anteposaren la lògica a l'amor i preferiren deixar la relació. Per exemple Lluïsa Torres estava festejant amb Joan Ivars quan esclatà la guerra però morí en el front de batalla al desembre de 1936 junt amb altres benissers. Un dels supervivents, Francisco Ronda tornà ferit a Benissa i fou qui li contà a Lluïsa la defunció del seu nuvi. Amb el pas del temps, van anar fent amistat i van començar a festejar, però quan s'acabà la guerra a Francisco el tancaren a presó. A pesar de què es volien i fins i tot aquest havia demanat el consentiment per casar-se a la família d'ella, quan li imposaren la pena de vint anys de reclusió menor, ella no va voler continuar amb la relació per l'edat que tenia i el que suposaria que la seua parella estigués en presó durant tot aquest temps. A pesar de què posteriorment Francisco pogué eixir de presó, Lluïsa ja no va voler reemprendre la relació.

En quant al paper de les dones del bàndol vencedor serà en la seua majoria el de recolzar i reafirmar el que els seus familiars homes acreditaven, si bé hi ha molts matisos a tenir en compte. Les autoritats franquistes tractaren de manera diferent a les dones benestants d'aquelles que eren més humils. Així doncs, quan havia de declarar una dona modesta inscriuran que la seua professió era realitzar tasques pròpies del seu sexe; no obstant, quan declaren propietàries que formaven part de la classe benestant benissera, s'assenyalava que la seua professió era la de ser propietàries⁶⁸⁴. A més, si es tractava d'una dona pertanyent a la classe pudent, no necessitava de la figura de l'home per avalar. Per exemple a una propietària a qui li havien intentat expropiar la casa durant la guerra avalà a dos benissers en la postguerra com a què la varen ajudar⁶⁸⁵.

Hi haurà vegades que les seues declaracions serviran per posar veu en les delacions en aquells aspectes que no podien verificar els denunciants homes per no ser testimonis oculars dels fets. La imatge de la dona que es projectarà per part dels denunciants a l'hora d'exposar el que hagueren de sofrir fou una combinació d'oposició

⁶⁸² AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, foli indeterminat datat del 29 de febrer de 1940.

⁶⁸³ *Ibidem*. Reconstrucció històrica feta a partir d'una entrevista realitzada per l'autor l'any 2017.

⁶⁸⁴ AGHD, sumari 9793, caixa 15912/20, 63v.; sumari 7852, caixa 15841/17, foli sense numeració datat de l'1 de juliol de 1941.

⁶⁸⁵ AGHD, sumari 7852, caixa 15841/17, 36v.; sumari 6547, caixa 15834/2, 24v.

davant les confiscacions i aldarulls que es produïen, i de fragilitat que comportà que empitjoraren la seua salut⁶⁸⁶. Si les autoritats de Benissa necessitaven informació sobre determinats ciutadans que no eren naturals del poble, però no trobaven ningú que realitzés cap acusació, recorrien als testimonis de dones que simplement havien tingut un paper passiu en els fets i que es limitaren a explicar el que observaven. Aquest fou el cas del ciutadà portuguès Enrique Ferreira Pinto-Basto del qual es volia saber la seua actuació a Madrid prèviament a la seua arribada a Benissa. Els únics informes que pogueren ser enviats des de la capital foren els testimonis de dues veïnes les quals afirmaren que l'acusat havia treballat com a conductor de taxis fins el 20 de juliol de 1936⁶⁸⁷.

Hi ha exemples que mostren que no necessàriament una dona havia d'estar influenciada pel seu marit o algun familiar per a realitzar una denúncia, sinó que per elles mateixa podien efectuar-la. Una ciutadana presentà una delació l'any 1939 en què exposava que durant la guerra tingué un religiós amagat a sa casa fins que a desembre de 1938 fou denunciada per un veí. En alguns casos a l'hora de denunciar ciutadans no testimoniaren el mateix que els seus familiars, argumentant visions oposades d'un mateix fet diversos germans. També hi ha casos en què el denunciant no sabrà llegir ni escriure i la seua dona serà l'encarregada de signar la denúncia⁶⁸⁸.

Les criades que servien en cases acabalades de Benissa durant la guerra també sofriren les tensions del conflicte al veure que els seus amos eren perseguits o s'havien d'amagar i elles es quedaven al càrrec de la gestió de la casa. Amb la postguerra aquestes tornaran a la seua tasca habitual i s'encarregaran de contar-li a l'amo allò que ocorregué en les seues propietats mentre aquest no estigué present, la qual cosa generava noves denúncies. Per exemple, totes les denúncies que feu un propietari per les confiscacions que se li feren no és perquè ell ho veié sinó perquè la seua criada, qui havia estat al seu servei durant 7 anys, li ho contà i aquest procedí a presentar delacions segons li havia informat⁶⁸⁹.

A la situació de què algunes famílies tenien un o diversos familiars empresonats, calia sumar-li la carestia d'aliments que hi havia. Tots coincideixen que en la guerra sofriren la fam, però fou especialment en la postguerra quan s'accentuà. Segons testimonis, un quilo de farina valia 20 pessetes i un litre d'oli 10 duros front un jornal d'un duro, la qual cosa dificultava en extrem la seua compra. A més, la misèria de postguerra comportà que hi hagueren poques tendes que disposaren de productes⁶⁹⁰.

⁶⁸⁶ AGHD, sumari 9093, caixa 15966/9, 21v.; sumari 8761, caixa 15962/3, 2v.r.

⁶⁸⁷ AGHD, sumari 9094, caixa 15958/16, 22v. El mateix ocorria en el cas del ciutadà Ramiro Fernández de Tardaguila, natural de Corrales (Zamora) i veí de Madrid qui havia passat part de la guerra a Benissa. Quan es buscà informació sobre la seua actuació a la capital es va recórrer a les germanes del propietari de la casa on vivia a la capital, les quals informaren que mentre residí a Madrid actuà normal sense estar afiliat ni sindicat fins que esclatà la guerra. El mateix feu una altra veïna qui al·legava que coneixia a Ramiro des de feia 8 anys, i que si bé no sabia si pertanyia a algun sindicat o partit polític, sí que sabia que era un home honrat que l'ajudà en el que pogué. AGHD, sumari 1013, caixa 6304, 22v. i 42v.

⁶⁸⁸ AGHD, sumari 9369, caixa 15937/1, 16v.; sumari 6582, caixa 15297/4, 22v.; sumari 5942, caixa 15286/2, 6v.

⁶⁸⁹ AGHD, sumari 9093, caixa 15966/9, 22v.

⁶⁹⁰ A pesar d'aquesta carestia, el 13 de novembre de 1940 el BOE publicava un anunci referit a treballs sol·licitats per a estrangers en els quals s'oferia un lloc de treball com a dependent en una tenda de comestibles a Benissa per 200 pessetes al mes. BOE n° 318 del 13 de novembre de 1940, 5229.

Aquesta carència de productes feu que adoptaren enginyoses estratègies per enganyar la fam. Com quasi no hi havia cafè, algunes dones agafaven les garrofes que li donaven als seus asses i es quedaven amb les llavors, després, les netejaven i les torraven i amb això simulaven tenir el color del cafè, si bé en realitat sabia a garrofa. També havien de fer-se les espardenyas reutilitzant les soles d'altres espardenyas, i amb punt de ganxo, les cobrien de roba i les cosien. Així mateix, per fer-se sostenidors reutilitzaven pedaços d'altres robes. Igualment fou habitual que es casaren de negre amb una bata i un tocat al cap d'aquest color. El viatge de recent casats el celebraven aquelles qui podien, però solien ser a localitats properes com València, Alacant, Alcoi o Elx⁶⁹¹.

Com la postguerra fou tan dura en tots els sentits, les dones tornaren a exercir les feines que tradicionalment havien fet al poble. L'atur seguí mantenint-se i la situació no es pal·lià, per això les dones seguiren realitzant tasques auxiliars. Les més joves no sols ajudaren a les mares, sinó que també feren altres tasques que solien realitzar els homes, com bé podia ser l'ensofrat, replegar olives, llentilles o el segat del blat i els seus derivats com xarcolar, el batut, amuntonar la palla i emmagatzemar-la a la pallissa.

Un dels grans problemes endèmics que sofria Benissa era la carestia d'aigua. Alguns benissers disposaven d'aigua potable al pou que la feien servir tant per beure com per regar l'hort. Durant els períodes hivernals era quan s'omplien els pous, però a vegades no plovia prou i calia desplaçar-se als aiguaders. Per a tal gestió, algunes famílies comptaven amb asses que carregaven amb cànters per poder portar tota l'aigua. No fou una tasca realitzada exclusivament per dones, però tingueren un paper significatiu.

Els recent nascuts foren els més vulnerables durant la postguerra, per això hi havia mares de llet que ajudaven als nadons a donar-los el pit i que quan creixien, com s'havien criat junt als seus fills naturals, establien forts llaços. En el cas de Benissa, era habitual aquesta figura. Segons un testimoni, un matrimoni d'Oliva (València) varen tenir una xiqueta però sa mare va morir durant el part. Com son pare tenia una germana a Benissa que acabava de tenir un xiquet xicotet, li demanà que cuidés a la seua filla per a poder alletar-la i acceptà.

La dictadura suposà tornar al model conservador de dona on l'Estat es permeté el dret d'intervenir o regular les formes morals de família, reproducció... Aquelles benisseres que intervingueren en política o tingueren un paper mínimament destacat acceptaren aquest model per evitar qualsevol repressió i per no cridar l'atenció més del necessari. En quant a la resta de ciutadanes del poble que no s'havien vist influenciades o no desitjaven influenciar-se del model republicà, simplement seguiren vivint com ho havien fet; doncs a pesar dels canvis que la República hagués pogut oferir-los, havien preferit seguir arrelades a les tradicions sobre el concepte que es tenia d'elles.

⁶⁹¹ Segons detallava una testimoni, el seu marit volia que anaren a València, però ella li recordà que sols tenien 60 duros i que si anaven a València no tindrien res al final del dia, així que sols varen anar a Dénia sense fer el viatge de nuvis, per no gastar-se els diners que tenien. Segons detallava, era una època mala on els sous eren baixos i els preus molt elevats, ja que una dona guanyava 10 duros treballant per a l'amo i un llençol valia 10 duros. Una cadira costava 18 pessetes i el seu marit guanyava 25 pessetes.

Encara que les dones republicanes no arribaren a tenir un especial protagonisme al poble –molt menys en fets que pogueren considerar-se greus– la visió local que es tindrà d'aquestes serà pejorativa ja que no seguien el cànon establert. Eren descrites de la següent manera: [...] *aparece la bestia infernal de siete cabezas, y la tierra con una fuerte sacudida, lanza del fondo del abismo el coro de sus sacerdotisas apareciendo por nuestras calles esas mujeres [...] rojas que con tal apelativo se distinguen, porque ansían frenéticamente chupar macabramente la sangre de los inocentes y honrados ciudadanos, de los hombres de bien, de los ministros de Dios; porque no tienen otra aspiración más que el deseo constante de excitar a esos secuaces de Satanás, a esos monstruos de maldad, a dar los criminales paseítos [...] a todas las personas católicas y de bien, para que sean martirizadas y fusilada. Hembras perversas que no son más que trapos mal lavados y banderas [...] de inquietad y de perversión. Ese criminal apostolado de la bestia entroniza los siete pecados capitales que son las coronas que ciñen las siete cabezas del dragón infernal. [...] llorad, sí, madres piadosas sobre vuestras hijas y vigiladlas, para que no vengan a ser como esas malas hembras que tanta parte han tomado en estos desmanes. Llorad y vigilad a vuestras hijas, para que no las veáis con el tiempo, transformadas en banderas de iniquidad y en pendones manchados de sangre de víctimas inocentes. [...]*⁶⁹².

La Secció Femenina serà l'instrument bàsic on es desenvolupà el control de la feminitat. Aquest organisme reforçà l'hegemonia tradicionalista i conservadora, estenent el catolicisme integrista mitjançant l'educació política i els serveis socials. D'aquesta manera, construïren un model de feminitat que disposà d'un repertori molt limitat de funcions⁶⁹³. El cap de Falange de Benissa era l'encarregat de controlar el bon desenvolupament d'aquest organisme i d'informar al delegat provincial de la labor desenvolupada per la delegada local. Des de l'1 de maig de 1939 moltes joves entre 7 i 18 anys s'inscrivieren a les joventuts de la Secció Femenina encara que havien d'estar avalats pel seu pare, mare o tutor. A l'igual que els seus homòlegs masculins, en la Secció Femenina les seues sòcies havien de pagar una quota⁶⁹⁴. Les Joventuts Femenines disposaven d'una cartilla de cotització en la qual sufragaven el cost de l'uniforme, els albergs i la quota mensual que havien d'anar pagant. Així doncs, pertànyer a la Secció Femenina tenia un cost que no permetia que totes les famílies pogueren accedir i menys en la difícil situació de postguerra. I és que tal i com s'indicava en la cartilla: *el uniforme y el albergue no puede ser un regalo para ti. Tienes que ganarlos por tus propios medios con tus servicios y buen espíritu. Por razón de dignidad no debes aceptar graciosamente lo que puedes conseguir con tu esfuerzo. Y nada más oportuno que poner todo tu afán en merecer el uniforme de la Falange. En la*

⁶⁹² Pot apreciar-se la manera constant en què l'autor de l'escrit fa un joc de paraules entre el malnom d'una de les dones vinculades a la República i aquesta imatge de no virtut. Manuel Fabregat, *Benisa y su patrona*, 19 i 111.

⁶⁹³ Begoña Barrera, *La Sección Femenina 1934-1977. Historia de una tutela emocional* (Madrid: Alianza editorial, 2019), 500.

⁶⁹⁴ En el registre que realitzà la Secció Femenina respecte al seu nombre d'afiliades, entre els últims mesos de 1939 i mitjans de 1941 es mantingué al voltant de poc més de 100 membres. AMB, Falange i Secció Femenina de Postguerra. Caixa 614. Registre d'Afiliats a l'Organització Juvenil de la Secció Femenina entre 1939 i 1941 i document datat del 11 de maig de 1944; AMB, 11 de setembre de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS, Caixa 157.

*vida se aprecia más lo que se ha conseguido a fuerza de sacrificios. El caramelo que dejás de comprar un día, el cine al que no vas un domingo, para comprar, en cambio, los sellos de la cartilla, te van poniendo en condiciones de vestir el uniforme de la Falange y de ir al albergue con tus camaradas*⁶⁹⁵.

Dintre de l'organització es realitzaren un ampli ventall d'activitats. Benisseres com Antonia Aranda o Maria Ivars obtingueren títols en els cursos de divulgació organitzades per la delegació provincial a Alacant i les que millor comportament tenien eren recompensades en acudir a les grans concentracions com la que es celebrà a Palos de Moguer (Madrid) al 1943. Tanmateix, algunes de les seues membres anaren adoptant determinades actituds amb el pas del temps que no eren positives per a l'organització. Per aquest motiu, al 1956 la delegada provincial de la Secció Femenina envià una circular per recordar que les delegades locals, a pesar d'estar per damunt de la resta de les seues companyes, no havien d'humiliar-les i imposar-se de manera autoritària⁶⁹⁶.

En la Secció Femenina de Benissa hi havia un llistat de novel·les que disposava la seu per a la seua compra o préstec i que estaven permeses que llegiren les dones. Hi havia de tot tipus, com *La cabaña del tío Tom*, *La peste escarlata...* i ascendia a 1.092 obres. La majoria de membres de la secció no arribaren a demanar en préstec o comprar cap llibre, i de les que ho feren, sols agafaren dos. Tot això demostra que o bé les seues afiliades no tenien interès en la lectura o que les tasques diàries no els permetia tenir una lectura continuada⁶⁹⁷.

Respecte a les aficions dels i les joves benisseres seguiren sent les mateixes, anar al cinema i ballar als riu-raus de les cases que hi havia disseminades pel camp amb la diferència de què aquestes havien d'anar acompanyades per a ser vigilades que no cometeren cap acte que es considerés indecorós. Normalment eren les mares, però solien delegar en els mateixos germans i germanes per a què s'encarregaren de la supervisió. El desig de les joves era d'eixir per gaudir, la qual cosa solia generar picabaralles amb els pares els quals consideraven que ho feien massa sovint i que calia quedar-se més a casa. El fet de què alguna vegada eixís alguna jove sense acompanyant comportava la crítica per part de la resta de la societat la qual no tardava en comunicar-li-ho als pares de la jove per a què fos castigada. Fins i tot una dona no pujava amb el seu nuvi a la bicicleta per a què al poble no xarraren que anaven agafats. Aquesta situació comportava que les joves s'hagueren de justificar fins i tot si algun dia tenien algun contratemps com arribar de nit a casa perquè se'ls havia fet tard.

Si bé la imatge pública que s'havia de donar era que els fadrins que festejaven ni s'arrimaven, allò cert és que implícitament la societat en si sabia que d'amagades s'abraçaven i es besaven. Tanmateix no es podia fer de manera pública i molt menys

⁶⁹⁵ AMB, Falange i Secció Femenina de Postguerra. Caixa 614. Cartilla de cotització de les Joventuts Femenines sense data.

⁶⁹⁶ AMB, 2 de novembre i 27 de desembre de 1943, 20 de gener de 1945 i 7 de juny de 1956, Falange i Secció Femenina de Postguerra. Caixa 614.

⁶⁹⁷ AMB, Falange i Secció Femenina de Postguerra. Caixa 614. Lista de novelas de FET y las JONS. Probablement de 1947.

davant els pares, doncs el tarannà de la societat era de reprimir qualsevol acte que no anés en sintonia amb la moral cristiana. Fins i tot, encara que foren nuvis que anaven a casar-se, no estava ben vist que es besaren. Es donaren situacions tragicòmiques en què nuvis que varen tornar de la guerra que sols tenien el desig de besar a les seues respectives núvies foren reprimits pels pares, obviant tot l'horror que havien sofert durant anys i imposant la imatge pública. En altres casos els qui partien per a realitzar el servei militar demanaven permís per obtenir un últim bes de la seua parella abans de marxar. Es troba el cas de Josefa Vengut qui el seu nuvi va marxar a fer el servei militar i quan va venir a veure-la després de tres anys i mig de Melilla, Josefa es limità a saludar-lo sense poder demostrar cap tipus d'afecte ni desig perquè es reprimia pel que diria la societat.

Aquesta imatge pública que havien de mostrar entrava en el seu punt crítica als estius quan s'acudia a la platja per banyar-se. Les més majors es banyaven amb tot el vestit complet, però les més joves feien servir un banyador amb faldeta per a tapar les parts més íntimes. Posteriorment els banyadors es modernitzaren i passaren a ser sense faldeta i sense tapar l'esquena, el que evidenciava la figura femenina, la qual cosa generà la negativa de certes famílies a què les seues filles portaren banyadors tan moderns.

En resum, l'arribada del Franquisme suposà tornar als rols tradicionals que es considerava que havia de realitzar una dona, però en el cas de Benissa, la majoria de dones seguí vivint com portava fent-ho, doncs no s'havien sumat a l'onada de canvis que havia aportat la República, més encara quan al poble foren un reduït grup de dones les que públicament abraçaren els valors republicans.

3.5.3.1. Josefa Puigcerver Ivars: l'única dona processada de Benissa

Les dones que tingueren algun paper significatiu en la política o sindicats durant la II República i Guerra Civil com ara Antonia Tro Orihuel, Antonia Bisquert Roselló, (presidentes del Sindicato de Obreras de Oficios Varios), Josefa Ribes Capó (secretària de les JSU) no és té constància que foren repressaliades, més enllà de tornar als rols habituals de gènere que s'esperava d'elles. En el cas de Pasquala Llopis Crespo, Magdalena Ivars Torres i Teresa Baidal Jorro el jutge militar ordenà que quedaren detingudes en el seu domicili a disposició d'allò que ordenés, i a Teresa se li aplicà la LRP. Les dues primeres havien estat acusades d'haver acudit a una propietat en nom de la CNT per realitzar la confiscació de diversos objectes, i l'última per haver realitzat la compra de mobles en la subhasta que es feu i haver sigut regidora per la CNT/FAI⁶⁹⁸.

⁶⁹⁸ AGHD, sumari 9713, caixa 15912/20, 6v.; AMB, 27 de novembre de 1940, República, partits polítics (1931-1938), Caixa 497.

Tampoc hi ha testimoni que al poble alguna dona fos humiliada rapant-li els cabells o fent-li beure oli de resí com es produí en altres poblacions espanyoles o del País Valencià.

La que sí fou repressaliada fou la regidora del PCE en els últims moments de guerra, María Callejón Moya. Aquesta era natural de Granada però residia a Madrid, fins que durant la guerra es traslladà a Benissa perquè el seu marit fou mort en el front. Al llarg del conflicte mantingué la seua afiliació política i realitzà diverses visites ràpides a la capital. En la postguerra va ser empresonada el 31 d'agost de 1939 amb 31 anys en la presó de Las Ventas a Madrid junt a cinc membres de la seua família, una d'elles la seua germana Carmen. Se li obrí un primer procés judicial, i posteriorment el 12 d'abril de 1939 se li inicià un altre junt als seus familiars perquè el porter de l'edifici on vivien a Madrid els denuncià. Els acusaven d'haver participat en una detenció i concretament contra Maria l'acusaven de ser comunista i de treballar per a la SRI ja que en un dels viatges ràpids que realitzà a la capital, acudí junt a la seua família a un banquet que celebrà l'organització amb motiu d'una visita per part d'uns estrangers. També l'acusaren d'haver realitzat registres i endur-se a sa casa mobles. Com a Maria també la relacionaven amb l'assassinat d'un comandant, es decidí desglossar el seu cas. Al final a la seua germana Carmen la condemnaren a vint anys de reclusió menor, i als altres dos familiars a sis anys i un dia de presó major, però desconeixem quin va ser el resultat de la seua condemna ja que el seu expedient es troba en mal estat i no ha pogut consultar-se, si bé estigué en la presó de Las Ventas des del d'agost de 1939 fins al 1944, moment en què eixí en llibertat provisional⁶⁹⁹.

Josefa Puigcerver Ivars fou l'única dona processada natural de Benissa. Josefa havia nascut el 18 de març de 1901 i es dedicava a les tasques de la llar destacant pel seu bon fer a la cuina. Sabia llegir i escriure a diferència del seu marit Josep Cardona Marí. A nivell polític milità en l'UGT des d'abans de la guerra arribant a tenir el càrrec de presidenta de la seua Secció Femenina al voltant de sis mesos. Per necessitat de treballar en un bar, ingressà junt al seu marit en el PCE durant tres mesos. Tenia 38 anys quan fou detinguda el 5 de maig de 1939. El seu procés es realitzà de manera conjunta amb el seu marit i l'alcalde Tomàs Capó Ivars, la qual cosa implicà que si bé en un principi el procés es centrà en Josefa i Josep, acabaran desplaçats ja que l'atenció es centrà sobre Tomàs Capó, qui concentrà quasi totes les acusacions. A pesar de què a Josefa i a Josep els condemnaren els mateixos anys pels mateixos fets, cadascú estigué en presons diferents a causa del seu gènere. Josefa estigué detinguda en el depòsit municipal de Vila Joiosa, traslladant-la posteriorment al de Dénia, a la presó de dones de Barcelona i per últim a la presó de Girona; mentre que Josep estigué empresonat durant el procés judicial al camp de concentració "España" a Dénia i ja posteriorment l'enviaren a diferents presons espanyoles⁷⁰⁰.

⁶⁹⁹ AGHD, sumari 110133, lligall 6999 i sumari 1241, lligall 5993; https://fpabloiglesias.es/entrada-db/24962_callejon-moya-maria/ [Consultat al juny del 2022].

⁷⁰⁰ Com bé afirma Ana Aguado, les dones repressaliades i empresonades pel Franquisme van sofrir un doble procés d'exclusió social, tant pels seus ideals polítics com per ser dones. Ana Aguado "Repressió franquista i identitats

El que més crida l'atenció no és que fos detinguda per la seua vida política o pública, sinó pels successos que ocorregueren el 20 de juliol de 1938 al bar on treballava durant la guerra en el qual dos soldats republicans hospitalitzats a Benissa armaren un aldarull al començar a insultar un retrat del president Juan Negrín. Per aquest motiu se li obrí un procés judicial. Després del primer interrogatori junt al seu marit en el qual es limità a exposar els fets ocorreguts, les autoritats procediren a realitzar-li un minuciós registre domiciliari on trobaren 36.000 pessetes en bitllets de la República que eren els estalvis que portava realitzant des de què tenia 13 anys⁷⁰¹. Quan posteriorment el jutge militar de Vila Joiosa sol·licità a les autoritats locals que li informaren d'on es trobava la suma de diners, al·legaren haver-ho enviat a l'auditor d'Alacant. A partir d'aquest moment el tema dels diners ja no es tornà a anomenar en tot el cas perdent-se el rastre d'allò que els passà. Aquest cas és l'únic en què hi ha constància que a una ciutadana de Benissa li requisaren els diners amb l'agreujant que aquests foren intervinguts sense que guardaren cap tipus de relació amb el cas.

Els informes que enviaren les autoritats benisseres sobre la seua actuació durant la guerra no foren especialment greus en comparació amb altres casos, limitant-se a acusar-la de ser d'esquerres, però s'insistia en què els dos soldats que iniciaren la baralla en el bar al 1938 acabaren executats, fet que no era cert. Més dolentes foren les acusacions que vessaren sobre el seu marit de participar en un delictes, si bé tampoc era cert. Quan Josefa declarà davant el jutge militar de Vila Joiosa matisà tot l'incident ocorregut al bar amb els dos soldats i en quant al seu paper polític excusà la seua presència al·legant arquetips de gènere relacionades amb el manteniment⁷⁰². Encara que hi haurà informes que afirmaren que *tenía influencia dentro del régimen marxista hasta el extremo de ser una de las organizadoras de los Hospitales de sangre Rojos de Benosa [sic]*⁷⁰³, els testimonis entrevistats la situen com que estava solament a càrrec de la cuina del convent dels franciscans que durant la guerra funcionava com hospital.

Amb tota la informació que disposava el jutge militar, el 29 de setembre de 1939 redactà l'auto-resum en el qual ja dividí per una banda les acusacions que s'havien vessat contra Tomàs Capó i per altra banda les referides a Josefa Puigcerver i Josep Cardona. Pel que respectava a l'acusació contra aquests últims es compilaren totes aquelles que s'havien realitzat al llarg del procés, encara que no es redactà que Josep participés en cap delictes, i sí que Josefa havia sigut una de les principals organitzadores de l'hospital dels internacionals a Benissa. El fiscal no fou tan dur amb Josefa i Josep

femenines” en Pelai Pagès, *La repressió franquista al País Valencià. Primera trobada d'investigadors de la comissió de la veritat* (València: Tres i Quatre, 2009), 135. Altres publicacions que s'han centrat en l'anàlisi d'un cas de repressió femenina estaria en el cas de Carme Claramunt i Barot, primera dona afusellada en el Camp de la Bota a Barcelona. Emili Ferrando, *Executada* (Barcelona: Artes Gráficas VF, 2016), 155–269.

⁷⁰¹ Si bé al·legà que 3.850 pessetes eren d'una germana soltera que vivia amb ella. AGHD, sumari 1126, caixa 15872/2, 4v.

⁷⁰² Concretament establirà que havia pertangut a l'UGT amb el càrrec de Presidenta de la Secció Femenina sis mesos aproximadament *siendo expulsada por no acatar las leyes de la sociedad y causando baja ya que los quehaceres de su casa la ocupaban todo el día y no había de estar afiliada para trabajar en otro sitio*. Afirmà que *perteneció al Partido Comunista durante los tres últimos meses sin haber cotizado y que le fue por las circunstancias de tener el bar y la repostería del mismo, ocupándose también de la limpieza del local*. AGHD, sumari 1126, caixa 15872/2, 5v.r.

⁷⁰³ AGHD, sumari 1126, caixa 15872/2, 41v.

com amb l'alcalde, limitant-se a acusar-los d'haver pertangut a la Secció Femenina i ser milicià respectivament, d'haver denunciat als soldats i haver actuat com a testimonis de càrrec contra aquests, però no es feien al·lusions ni a la participació de Josep en cap delictes o si Josefa tenia algun càrrec en l'organització de l'hospital. Per això sol·licitava vint anys de reclusió menor amb les accessòries corresponents. Al contrari que Tomàs Capó qui rebé importantíssims avals, Josefa no en va tenir cap i Josep sols en rebé dos. En el consell de guerra celebrat el 5 d'abril de 1940 es sentencià que ambdós havien pertangut a l'UGT abans de la guerra i al PCE durant el conflicte, que ell havia sigut milicià armat a les ordres del Comitè i ella presidenta de la Secció Femenina, així com que havien sigut qui havien denunciat als dos soldats del bar. Per aquest motiu es considerava que havien comés un delictes d'auxili a la rebel·lió i que n'eren civilment responsables segons el decret del 10 de gener de 1937 i la llei de responsabilitats polítiques del 9 de febrer de 1939, encara que sí es tenia en compte per a ells la circumstància atenuant de falta de perillositat i transcendència dels fets ocorreguts. Per aquest motiu se'ls condemnà a cadascú a sis anys i un dia de presó major amb les accessòries de suspensió de tot càrrec durant el temps de la condemna.

Josep Cardona fou ingressat en el reformatori d'adults d'Alacant per a posteriorment ser traslladat al Campament de Penats de Belchite i al Camp de Penats de Saragossa. En quant a Josefa Puigcerver fou traslladada el 20 de febrer de 1940 del camp de concentració de Dénia al d'Alacant sols per fer parada abans de ser traslladada a la Presó de Monóvar al dia següent. El 6 de juliol fou entregada per a ser traslladada a la Presó de dones de Barcelona i el 24 del mateix mes ho feu en la Presó Provincial de Girona⁷⁰⁴. Després de la sentència els familiars del matrimoni començaren a mobilitzar-se per aconseguir avals. El 9 d'octubre de 1940 Lluïsa Puigcerver sol·licità a l'auditor de guerra d'Alacant que tant la seua germana com al seu cunyat se'ls apliqués els beneficis que concedien les lleis franquistes i adjuntava els informes emesos per les autoritats benisseres, els quals foren favorables. El 23 d'abril de 1941 es sol·licitaren a les autoritats locals informes de Josefa per a tramitar la llibertat condicional que sol·licità. Cinc dies després la Junta de disciplina de la presó de Girona elevà dits informes a la comissió provincial de llibertat condicional i el 2 de juny li fou concedida. En quant al seu marit, el 6 de maig de 1941 sol·licità la llibertat condicional i el 30 de juliol l'obtingué. El 4 de juny de 1945 Josefa reingressà a la presó en concepte d'arrestada amb l'objectiu de què complís 30 dies per ordre del governador civil, si bé es desconeix el motiu. Començà a complir-los el 26 de maig de 1945 en el moment que entrà en el depòsit municipal de Benissa i el 24 de juny fou posada en llibertat⁷⁰⁵.

⁷⁰⁴ AHPA. I.P. Puigcerver Ivars, Josefa.

⁷⁰⁵ *Ibidem*.

3.6. Les depuracions

3.6.1. Depuracions a funcionaris

A totes les mesures repressives citades al llarg d'aquesta investigació se li han de sumar els processos de depuració que se'ls aplicà als diversos cossos de l'administració de l'Estat i membres de col·legis oficials. Contra ells se'ls incoà expedients i sumaríssims pels quals hagueren de respondre a les acusacions que en molts casos ja els havien imputat els tribunals que els tractaven. Segons la llei del 10 de febrer de 1939, s'havia de realitzar per tots i cadascun dels ministeris civils i afectava a tots els funcionaris. El procés començava amb una declaració jurada que devia signar cadascun dels funcionaris, responent a un ampli qüestionari sobre aptitud i activitats mantingudes durant la guerra. Evidentment, el fet d'haver sigut funcionari i haver seguit desenvolupant les tasques corresponents es traduïa en haver-se mantingut lleial a la República, i per tant, era competència de la justícia militar investigar-los⁷⁰⁶.

En la postguerra el jutge instructor de Benissa fou designat en el càrrec per la Comissió Gestora per a depurar als funcionaris de l'administració local. El jutge elaborà informes on inclogué les declaracions i compareixences dels funcionaris municipals de Benissa en relació a les actuacions d'aquests durant la guerra⁷⁰⁷. En el cas del nostre estudi, el funcionari de l'administració que més es veié afectat fou Francisco Perelló Tamarit, secretari de l'Ajuntament durant tota la guerra fins als últims dies del mes de març de 1939. En la primera fase de la depuració contra Francisco, es redactà un interrogatori que va ser presentat a la resta dels funcionaris de l'Ajuntament i altres membres municipals que el coneixien, i es convidà mitjançant edictes a què la gent del poble el denunciés, com així ocorregué⁷⁰⁸. Segons les declaracions dels testimonis, tots coincidiren que era una persona republicana de caràcter absolutista i anticlerical, i que el tracte que dispensà als ciutadans contraris a la República fou dolent i de menyspreu⁷⁰⁹.

Es presentaren documents que es trobaven a l'Ajuntament que feien referència a l'actuació de Francisco. En alguns d'ells hi havia anotacions que indicaven que la persona tractada la considerava feixista i altres aspectes que considerava irregulars com un augment de sou. En altres apareixia que havia permès que l'oficial segon hagués

⁷⁰⁶ Glicerio Sánchez, et al., *Aniquilación de la República*, 32–33. El gran arquitecte de la repressió franquista fou Felipe Acedo Colunga qui tingué un paper clau en la depuració de tots els col·lectius que recolzaren a la República elaborant mesures propagandistes i penals de la postguerra. Segons afirmava, aquesta repressió havia de caracteritzar-se per ser enèrgica i sense vacil·lacions. Francisco Espinosa, et al., *Castigar a los rojos*, 71 (Versió Kindle).

⁷⁰⁷ Com fou el cas d'Enrique Birlanga Roses qui fou sols secretari interí el 3 de setembre de 1931 i la sessió del 14 de gener de 1932, sense que tingués res desfavorable que dir d'aquest. AMB, 21 de desembre de 1940, Correspondència, 1939-1945. AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 21v.–27v.; AHPA. GC_G 1070-41.

⁷⁰⁸ Així doncs, es preguntà a sis testimonis: als empleats administratius els quals comparegueren el 28 i 30 de juny en la Sala Capítular. A més dictà que l'agutzil pengés edictes en els llocs habituals *anunciando al vecindario la formación de este expediente por si algún vecino quisiera deponer en el mismo lo que crea procedente al esclarecimiento de los hechos realizados [...] AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 27v.*

⁷⁰⁹ Concretament s'establia que *prohibió la entrada en las oficinas municipales al público, pero si entraba alguno por ciertos asuntos o servicios, que no podían atenderse desde las ventanillas y este era o se le consideraba de derechas, salía amonestando y profiriendo palabras mal sonantes e indecorosas que causaban la salida de los peticionarios sin conseguir lo que interesaban.* AGHD, sumari 6582, caixa 15297/4, 27r.

percebut diners pel reintegrament per les tasques realitzades pel seu càrrec, però que aquesta quantitat resultava incompatible amb la pensió que obtenia com a pare per la desaparició del seu fill en el front de batalla. També se li vinculava amb el cobrament del repartiment dels arbitris municipals de l'any 1938, ja que com les circumstàncies bèl·liques havien impedit el seu pagament per part del benisser a qui se li havien concedit, se li acabà condonant el deute contret. Per últim, un antic treballador de l'Ajuntament exposà que hi havia un paquet en les oficines que no estava present en cap dels llibres de comptabilitat ni units a aquests, donant a entendre que eren cobraments que es feien de manera no oficial a sotama⁷¹⁰.

A més, el jutge instructor que s'encarregava de la seua depuració tingué en compte les opinions dels veïns que l'acusaren de ser enemic dels catòlics i la gent de dreta. Per tots aquests motius se li imposà a Francisco la sanció de ser destituït amb la pèrdua de tots els seus drets exceptuant els de caràcter passiu i fou jutjat en un procés sumaríssim que el condemnà a dotze anys i un dia de presó menor. El 25 d'agost de 1948 la seua dona –qui residia Teresa de Cofrents (València)– sol·licità documents a l'Ajuntament de Benissa en relació al treball del seu marit de cara a demanar una pensió de viudetat, per tant, Francisco morí pocs anys després d'haver estat condemnat⁷¹¹.

Altres professions com la de sanitat, també foren indagades. Els metges benissers Bartomeu Crespo García i Miquel Sala Ivars foren investigats per la Secció Político-Social del règim franquista per haver estat aquest últim president del Col·legi Oficial de Metges de la Província d'Alacant, si bé no hi ha constància de què foren depurats⁷¹².

3.6.2. Depuracions a militars

Un dels grans contrasentits de la repressió judicial franquista és aquella que es portà endavant contra les forces de l'ordre en la postguerra ja que es condemnava per adhesió a la rebel·lió a tot aquell que es considerava que s'havia mantingut lleial a la República, és a dir, els qui no s'havien rebel·lat contra ningú. L'absurditat d'aquest plantejament comportà la necessitat dels vencedors de justificar-se i negar que eren ells els qui s'havien rebel·lat. A nivell estatal, en comparació amb altres cossos com el de la Guàrdia Civil o els d'Assalt, el cos de Carabiners fou millor tractat pels consells de

⁷¹⁰ Segons s'acreditava en la relació número 1 del pressupost municipal de despeses per a 1936, Capítol primer, article segon es trobava la següent entrada: *haber de jubilación del es-secretario [sic] de este ayuntamiento D. Blas Picó Monserrat: cuatro mil cuatrocientas pesetas, con una nota en lápiz con la siguiente expresión: fuera fascista*. Dintre d'aquests cobraments que es realitzaren des del principi de la guerra fins als últims moments destaca el cobrament d'un 10% sobre el consum de l'electricitat el 18 de novembre de 1938 i sobretot les aportacions forçoses realitzades durant tota la guerra donant un total de 20.916 pessetes amb 7 cèntims. AHPA. GC_G 1070-41.

⁷¹¹ Ja el 24 d'agost de 1939 l'Ajuntament havia donat el seu vist i plau a la destitució com a funcionari secretari de Francisco Perelló Tamarit. AMB, 24 d'agost de 1939, Llibre d'actes dels plenis de l'Ajuntament de l'11 de novembre de 1938 al 14 de novembre de 1940, 61; AMB, 25 d'agost de 1948, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169.

⁷¹² CDMH. PS Antecedentes, exp. 31753 i 31765.

guerra⁷¹³. En el cas de Benissa, no hi hagué cap Guàrdia Civil que recolzés la República, i en quant als ciutadans processats que havien format part dels Guàrdies d'Assalt, no eren de carrera, sinó que durant la guerra havien accedit a aquest cos per evitar anar a les zones més dures de batalla. D'entre aquests casos, destaca el de Vicent Ibáñez Soliveres a qui les autoritats franquistes pretengueren detenir i no trobaren perquè residia habitualment a França. En el moment que esclatà la guerra es traslladà a Espanya servint en l'exèrcit republicà fins que amb la seua retirada se'n tornà al país veí. Les autoritats franquistes publicaren al BOPA una requisitòria per a què es presentés i diversos veïns del poble declararen haver-lo vist molt poc de temps durant la guerra a Benissa, però que no tenien constància del què hagués pogut fer⁷¹⁴.

Per a aquest estudi han estat més significatius els processos que es realitzaren contra els benissers membres del cos de carabiners, on arribaren a processar un total de tretze. No tots eren militars de carrera, també hi hagueren altres ciutadans que durant la guerra s'enrolaren en aquest cos, podent destacar el cas de Francisco Ivars Mas. A diferència de la resta de carabiners que no havien participat en política, pertanyí al PS i arribà a regidor de l'Ajuntament després de les eleccions de febrer de 1936. Quan esclatà la guerra passà a formar part del Comitè d'Economia durant vuit dies, però el 16 d'octubre marxà voluntari com a carabiner al front i arribà a tenir la graduació de Sergent. Posteriorment el 14 de juliol de 1938 desertà i s'amagà en sa casa. Fou condemnat per un consell de guerra a sis anys de presó menor i se li considerà responsable civilment segons el Decret del 10 de gener de 1937 i la Llei de Responsabilitats Polítiques de febrer de 1939⁷¹⁵. També es troba el cas de Bernat Capó Ivars qui havia sigut gestor de l'Ajuntament abans de la guerra i havia anat voluntari al front i que fou condemnat a un any de presó menor amb les accessòries corresponents. La resta de carabiners naturals de Benissa que foren processats eren militars de carrera.

La via per a jutjar als qui formaven aquest cos era distinta a la dels ciutadans civils ja que se'ls encausava a través de la Comandància de Carabiners. Si se'ls considerava que havien comés algun crim, passaven a estar enjudiciats mitjançant un procés sumaríssim. Sobretot el que interessava en el procés era demostrar si el carabiner en qüestió no s'havia adherit al bàndol rebel per impossibilitat o perquè realment estava vinculat a la República. Les condemnes que rebran cadascun d'ells seran dispers. A excepció d'alguns que es varen destacar la resta o no intervingué o es limità a actuar per obligació, sense anar més enllà amb les seues funcions, a pesar de què pogueren tenir alguna simpatia per la causa republicana.

Joan Ivars Ivars Crespo⁷¹⁶ fou Tinent de carabiners i residia a Benidorm. El 17 de juliol de 1936 es trobava en actiu a l'espera de destí i en els primers moments de la

⁷¹³ Glicerio Sánchez, et al., *Aniquilación de la República*, 223–225 i 253.

⁷¹⁴ AGHD, sumari 1570, caixa 16089/25; BOPA, 17 de juny de 1941.

⁷¹⁵ AGHD, sumari 9846, caixa 15887/5.

⁷¹⁶ Si bé en alguns documents apareix com a Juan Ivars Crespo, en la gran majoria se li inscriu amb el cognom Ivars repetit fins i tot en informes amb anys de diferència, per la qual cosa, encara que no es habitual en la població benissera comptar amb cognoms compostos, s'ha decidit deixar-li el nom per com apareix en la documentació: Juan Ivars Ivars Crespo. AGHD, sumari 2224, caixa 15333/9.

guerra es dedicà a fer guàrdies. El 4 de setembre de 1936 l'enviaren a Madrid i passà a realitzar instrucció de carabiners en les zones de la rereguarda. Durant el procés, al llarg dels mesos anà rebent avals que feien referència a la seua bona conducta, per això li fou concedida la presó atenuada. En el consell de guerra que es celebrà el 28 de setembre de 1939 s'establí en la sentència que en tot el recorregut que havia fet durant la contesa no s'havia produït en la primera línia del front, que se li havia observat bona conducta i que era defensor de les dretes fins al punt que va protegir a persones que estaven amagades. Així doncs es considerava que havia comés un delictes d'auxili a la rebel·lió si bé es tenia en compte que pel seu càrrec de carabiner estava obligat a actuar. Per aquest motiu se li condemnà a sis mesos i un dia de presó. L'1 d'octubre de 1939 l'auditor de València i el general de la regió li feien saber a Joan Ivars Ivars Crespo que havia rebut l'indult per part de Franco per commemorar la festivitat del dia del Caudillo, si bé aquest indult no afectava a les penes accessòries. Per tant se li concedí quan li faltaven vuit dies per complir una condemna mínima i quan ja gaudia de presó atenuada. A més, se li atorgà a un militar que si bé havia lluitat al costat de la República perquè fou el bàndol on li sorprengué la guerra, no tingué cap actuació destacada, i si es distingí fou per les seues idees dretanes.

També fou condemnat a sis mesos i un dia el carabiner Vicente Crespo Ivars, natural de Benissa però resident a Alacant capital. Quan esclatà la guerra el destinaren a oficines i el 13 d'octubre fou traslladat per a custodiar edificis oficials. Durant unes hores formà part d'un Comitè constituït per la sexta comandància de carabiners d'Alacant ja que la resta dels seus companys s'adheriren, però no es vinculà amb més fets relacionats amb la República. Posteriorment el 15 de desembre tornà a Alacant a treballar a oficines fins al final de la guerra, quan fou traslladat a un camp de concentració⁷¹⁷.

Alguns altres seran absolts sense cap responsabilitat com Pere Cabrera Piera. Portava exercint com a carabiner des del 8 de juny de 1910 i des d'aleshores havia anat ascendent de posició i sou. Entre el 21 al 27 de juliol de 1936 fou mobilitzat en la presa d'Albacete, però no tingué cap actuació militar en la mateixa. Posteriorment es traslladà a Alacant prestant serveis d'ordre públic per a finalment ser mobilitzat el 23 de desembre de 1936 a Calp. Crida l'atenció el fet de què al llarg del seu procés hi hagueren constants canvis d'instructors comissionats i de secretaris, que si bé en alguns moments fou a causa de malalties, en la resta passà de les mans d'un a l'altre d'una manera inusual. A pesar de ser una investigació extensa, de l'únic que se li acusarà fou de simpatitzar amb l'esquerra i sobretot perquè se li relacionà amb la detenció d'un religiós. El 21 de juliol de 1941 es celebrà el consell de guerra contra Pere i es sentencià que a banda d'haver-se desplaçat a Albacete, passà tota la guerra en la rereguarda i que havia tingut un bon comportament. Es considerarà que els fets pels quals se li denunciava

⁷¹⁷ AGHD, sumari 226, caixa 15569/1; AHPA, lligalls 9078 i 19581.

no eren delictes a causa de la seua irrellevància jurídica i per aquest motiu se li absolgué sense cap tipus de responsabilitat⁷¹⁸.

El carabiner Joan Pineda Ribes, natural de Benissa però veí d'Altea, fou mobilitzat cap a Almansa, Chinchilla i després Albacete quan esclatà la guerra amb l'objectiu de sufocar la rebel·lió en aquestes localitats. Aquell mateix any fou traslladat a Andalusia i posteriorment tornà a Alacant on passà a estar a cura dels cavalls de la comandància fins que al 1937 se li ascendí a Cabo pel seu comportament en diverses operacions de guerra realitzades a Montoro (Còrdova). Quan s'acabà la guerra fou empresonat en un camp de concentració i posteriorment seguí exercint el seu ofici fins que se li processà. Per demostrar que sols havia sigut mobilitzat, sol·licità els avals de les autoritats d'Altea que el recolzaren, motiu pel qual fou absolt⁷¹⁹.

Un altre carabiner absolt fou Francisco Argudo Ivars. Aquest era natural de Calp, però vivia a Benissa i portava cinc anys cobrint l'àrea de Cap Blanc quan esclatà la guerra. El 21 de juliol de 1936 marxà a l'igual que l'anterior carabiner a Chinchilla, Albacete i després a moltes altres localitats de rereguarda. Posteriorment fou destinat a la vigilància de la platja de Calp i Torrevella (Alacant). Quan s'acabà la guerra fou tancat en un camp de concentració d'Alacant i traslladat a la comandància per a la seua depuració. Se li concedí la presó atenuada al poc de temps perquè la seua sogra es trobava postrada i sols comptava amb l'ajuda de la seua dona per cuidar-la. Obtingué avals favorables sobretot de ciutadans benissers, no així de les autoritats calpines les quals destacaven que si bé la seua conducta era correcta, en algunes conversacions havia demostrat simpaties pels republicans. Com no hi havia cap acusació greu per la seua actuació durant la guerra, fou absolt⁷²⁰.

Fet semblant li ocorregué a Salvador Ivars Ronda, natural de Benissa i veí d'Oriola (Alacant). Aquest es trobava de baixa per malaltia quan esclatà la guerra. Com no sabia com procedir, acudí al mes de juliol al Cabo de la Guàrdia Civil d'Oriola, el qual li feu saber que les notícies que els arribaven eren confuses i cap d'ells havia rebut una ordre específica de com actuar. Quan el 20 de juliol rebé l'ordre de mobilitzar-se per defensar la República, seguí al·legant que estava malalt per evitar enfrontar-se als rebels. En el moment que se li donà d'alta, passà a realitzar tasques organitzatives en la rereguarda fins que el mobilitzaren forçosament a Castelló on realitzà feines de fortificació i auxiliars, arribant a ascendir com a Tinent. En el consell de guerra que se li celebrà es considerà que no eren motius suficients per condemnar-lo i se li absolgué⁷²¹.

La repressió franquista també afectà als carabiners que estaven retirats com ara Jaume Crespo Ivars, qui era natural de Benissa però residia a la Vila Joiosa. Aquest

⁷¹⁸ Pere Cabrera nasqué el 25 de gener de 1890 al 1939 tenia 49 anys, era natural de Benissa i residia en Cap Blanc. Sabia llegir i escriure però no tenia més estudis. Arribà a ser carabiner de la 3ª Companyia de la 4ª Secció a Calp. No pertanyí a cap partit polític ni sindicat. AGHD, sumari 9369, caixa 15937/1.

⁷¹⁹ Juan Pineda Ribes havia accedit com a soldat voluntari al juny de 1914 i passà com a carabiner al 1917, on estigué quasi 20 anys fins que esclatà la guerra, moment en què se li ascendí a Cabo. AGHD, sumari 634, caixa 15684/3.

⁷²⁰ AGHD, sumari 961, caixa 15795/6.

⁷²¹ Salvador Ivars Ronda era carabiner des de setembre de 1916, per tant, quan esclatà la guerra portava quasi 20 anys realitzant aquest servei. AGHD, sumari 658, caixa 16208/7.

portava temps retirat quan esclatà la guerra i no participà en cap esdeveniment, per aquest motiu fou avalat per tothom i se li absolgué⁷²². Diferent fou el cas del carabiner retirat Joan Cardona Ivars, natural de Benissa però que feia la vida a Calp. A aquest se li realitzà un registre en el seu domicili on es descobrí que a banda de tenir diners i cartutxos, conservava un braçalet amb la bandera tricolor i diversos distintius de la República, i diversos pamflets sobre la constitució de la República, lleis republicanes dirigides al poble català o que animaven a resistir. Al·legà que tot això pertanyia a un familiar i no a ell i fou avalat per les autoritats calpines que respaldaren la seua conducta en general però al final se li condemnà a sis mesos i un dia de presó per un delictes contra la seguretat de l'estat⁷²³.

De tots els carabiners repressaliats el qui rebé major condemna fou el Capità carabiner Manuel Ivars Ivars. Havia nascut a l'Orà (Alger) però residia a Benissa. El 17 de juliol de 1936 es trobava com a Sergent actiu prestant serveis de carabiner en el port de València i, a l'igual que els seus companys, no secundà la rebel·lió. Els milicians que prengueren el control començaren a vigilar-lo a ell i als seus companys carabiners perquè els consideraren elements perillosos, però li acabaren assignant tasques de vigilància al port de València. Entre elles realitzar la vigilància del vaixell-presó *Cabo Palos* com a cap de guàrdia de quinze carabiners junt amb altres quinze milicians que actuaven independentment d'aquests. Durant aquest període s'empresonaren diversos individus per ordre del Comitè de Salut Pública amb l'objectiu de que no pogueren fugir ni cap persona que no fos del Comitè pogués accedir. Al voltant dels mesos d'agost i setembre de 1936 es posaren en llibertat almenys a dos militars que estaven empresonats, un d'ells un Guàrdia Civil. En quant al tracte que es donà als presoners, afirmà que aquests es trobaven en la bodega de popa, mentre que els militars amb delictes comuns es trobaven en la bodega de proa. Ambdós grups podien eixir a coberta per fer les seues necessitats i mai se'ls maltractà o robà cap peça de roba que pogueren portar. Posteriorment el 23 d'octubre de 1936 marxà en direcció al front on ascendí com a Capità i acabà la guerra en la rereguarda.

En el consell de guerra que es celebrà el 9 de març de 1940 el fiscal qualificà els fets de delictes d'adhesió a la rebel·lió i sol·licità vint anys i un dia de presó, sense al·legar res més. Per la seua part, la defensa demanà sis anys i un dia de presó major. Sorpren que amb un fiscal que no havia redundat en cap acusació i una defensa tèbia, al final acabaren sentenciant a Manuel Ivars Ivars a vint anys i un dia de presó, a pesar del gran nombre d'avals que havia rebut. En la mateixa sentència s'establia que si havia actuat com ho feu, fou per ordres superiors i per coaccions, si havia pujat de graduació era perquè així es feia en les unitats combatents, i fins i tot s'afirmà que tenia bons antecedents i bona conducta. El 22 de juny de 1940 el condemnat ingressà en la Presó de San Miquel dels Reis. Al 1942 recorregué la sentència i se li commutà a dotze anys

⁷²² AGHD, sumari 335, caixa 15896/8.

⁷²³ AGHD, sumari 11051, caixa 15646/1; AHPA, lligall 9069.

de presó major, passant a tenir presó atenuada. Al 1949 se li tornà a commutar quedant ja reduïda a sis anys i un dia de presó major, per tant quedava extinta la condemna⁷²⁴.

Altres carabiners que es veieren afectats en consells de guerra foren Vicent Bertomeu Brechal qui va ser condemnat a sis anys i un dia de presó major i que al 1951 emigrà a Brasil i Vicente Bañuls Vallés, natural de Benissa però que residia a Fuenterrabia (Guipúscoa) qui fou condemnat a 30 anys de presó major amb les accessòries de pèrdua de treball i interdicció civil durant la condemna⁷²⁵.

3.6.3. Depuracions a mestres

Els professionals de l'educació també es veieren afectats per les depuracions, doncs era obvi que en l'Espanya de Franco s'havien d'implementar els valors que el bàndol vencedor defensava, i on no tenien cabuda aquells mestres que casaren amb els ideals republicans o que es consideraren que hagueren col·laborat. Si la repressió es va cebar amb els intel·lectuals és perquè havien tingut una tradicional funció social com a mediadors en la conformació de l'opinió i la incidència que la seua labor tenia en els àmbits de l'esperit. No és d'estranyar doncs que el règim els considerés com enemics. Aquesta depuració que fou més bé intel·lectual que ideològica o política buscà arrasar, desmuntar i impedir el sorgiment d'opositors al règim amb l'objectiu de prevenir que es formaren consciències contràries al règim. Per al cas del País Valencià la repressió contra els mestres de la província de València no fou tan severa com la que es realitzà contra la resta de col·lectius. Per poder realitzar la seua depuració, primerament la Inspecció y la Sección Administrativa de Primera Enseñanza realitzà una primera rehabilitació provisional de mestres per les necessitats de no retardar l'apertura de les escoles, entre d'altres mesures. Posteriorment el procés purgatiu passà per complet a les Comissions Depuradores que obriren expedients a tots els mestres i mestres que exercien la professió i a tots aquells que havien aprovat cursos, incloent interins, excedents, jubilats per a confirmar o no els seus drets passius⁷²⁶.

L'historiador W. Ferrús aporta en els seus estudis unes primeres dades per a un anàlisi en profunditat de la depuració franquista del magisteri primari a la Marina Alta. Segons les dades aportades, es veieren afectats per les depuracions un total de 155 mestres nacionals que ostentaven una plaça definitiva en algun municipi de la comarca, 72 dones i 83 homes dels quals van resultar sancionats un total de 40, 16 dones i 24 homes, és a dir, que afectà a un 25'8%. Sense contar 12 mestres que presentaren

⁷²⁴ Reconstrucció realitzada a partir de la mateixa declaració de Manuel Ivars i de les declaracions del Brigada de Carabiners José Torres Abad, natural d'Hondon de las Nieves (Alacant), i del Sergent de Carabiners natural de Córdoba, els quals citaven que estigueren junt a Manuel Ivars Ivars vigilant el vaixell presó. Segons en antecedents, havia arribat a Capità de carabiners amb destinació en el 46 batalló. CDMH. PS Antecedentes, carpeta 1194, foli 522 v.; AGHD, sumari 3715, caixa 17594/7.

⁷²⁵ Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 43 i 44; <https://archivodemocracia.ua.es/> [Consultat en juny 2022].

⁷²⁶ Juan Manuel Fernández i María del Carmen Agulló, *Maestros valencianos bajo el franquismo* (València: Institució Alfons el Magnànim, 1999, 101–102, 143–144.

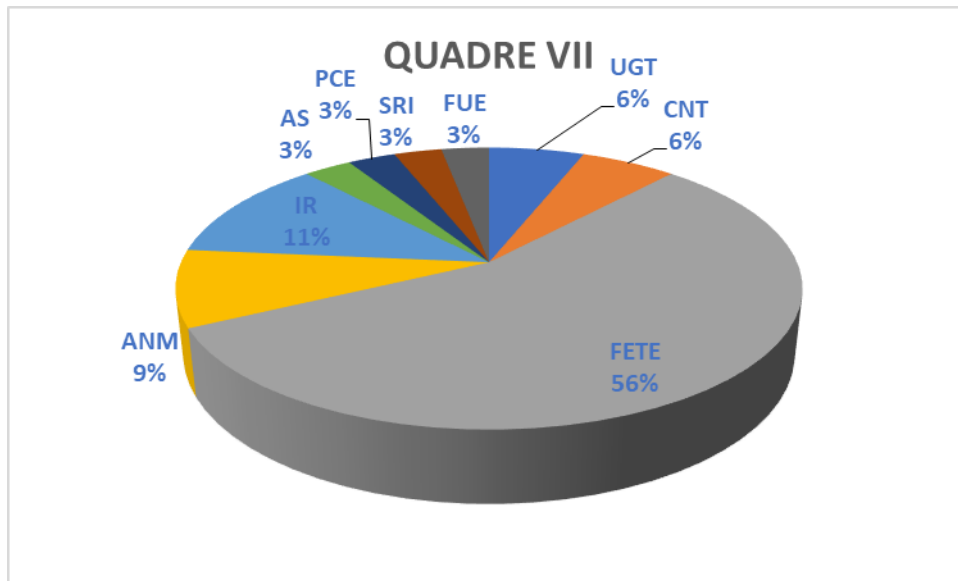
l'obligada sol·licitud d'habilitació, van ser expulsats del cos un 7'7% del total del col·lectiu dels mestres en propietat. Si se li inclouen aquests 12 mestres, la xifra de repressió del magisteri nacional en propietat a la Marina Alta es situaria en un 33'5%, en contra del 66'4% que foren confirmats: 103 mestres, 52 dones i 51 homes. A banda d'aquests, s'han d'afegir 61 interins, cursetistes, mestres de les últimes promocions del pla professional i els que provenien d'altres poblacions i havien obtingut un destí provisional. El 62'3% d'aquest col·lectiu, 32 dones i 6 homes van ser rehabilitats, per contra, 3 resultaren sancionats. Si se li sumen els 20 mestres que no sol·licitaren la depuració ni tampoc una vacant, i per tant es varen auto depurar, el percentatge seria d'un 37'7%⁷²⁷.

Segons el nostre estudi, per al cas de Benissa, en total hi hagueren 30 professionals de l'educació que es veieren afectats en processos de depuració, 11 homes i 19 dones⁷²⁸ (veure *Taula VI* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió). W. Ferrús estableix un total de 26 professionals mestres que treballaren al municipi que es veieren afectats per la depuració, 9 homes i 17 dones, inclosos aquells que treballaren en les escoles ubicades en les partides⁷²⁹. Nosaltres hem afegit els casos de Félix Bayona Peinado, Mercedes García Martínez, Genaro de las Heras Rodríguez i Maria Mayor Lloret que foren professionals de l'educació que treballaren principalment en les colònies infantils de Benissa durant la guerra. D'aquests 30 prengueren possessió del seu càrrec o foren nomenats abans de la II República 4 d'ells, durant l'època republicana foren 9, i durant la Guerra Civil 17. En quant a la militància política o sindical que tingueren els mestres de Benissa al llarg de la seua vida laboral evidentment destaca la de la FETE, que era l'organització de mestres integrada dintre de l'UGT, si bé hi hagué dos mestres que tingueren doble militància. A nivell polític el partit al que preferiren adherir-se la majoria fou a IR (Quadre VII).

⁷²⁷ Per a més informació sobre la depuració de mestres a la Marina Alta consultar: Wilson Ferrús, "La depuració franquista del magisteri primari a la Marina Alta. Primeres dades per a un anàlisi en profunditat", *Aguaits* n°41-42 (2020): 45-87. Quan es publique l'obra *La depuració franquista contra el Magisteri Primari a la Marina Alta. El cas de Benissa* de P. Wilson Ferrús quedarà completada la investigació al voltant d'aquesta temàtica.

⁷²⁸ Professionals de l'educació que treballaren a Benissa durant la Guerra Civil als quals se'ls aplicà un procés de depuració en la postguerra. S'ha inclòs en aquest recompte a Jenaro de las Heras Rodríguez. En el procés sumaríssim que se li realitzà no apareix cap relació amb Benissa, i encara que s'informa que se li va realitzar un procés de depuració amb sanció, aquest no es troba als arxius. No obstant, en la base de dades de <https://archivodemocracia.ua.es/> s'estableix que havia sigut mestre de la colònia infantil de Benissa. No s'han inclòs en aquest estudi mestres naturals de Benissa però que no exerciren en el poble com el mestre de 39 anys Vicente Grimalt Morales qui va ser detingut i condemnat a trenta anys de presó major. El 31 de maig de 1945 va ser posat en llibertat condicional i fixà la seua residència a Benissa. AHPA. GC-G 976. De la mateixa manera, no s'han inclòs els mestres que foren traslladats al poble de Benissa en la postguerra com ara Jorge Valor Serra natural de Castalla (València) o Teresa Montaud Visconti natural d'Alacant, qui fou traslladada de manera provisional mentre depuraven el seu expedient. AMB, 27 d'agost de 1940, Actes Junta Local d'Ensenyament; AMB, 1 d'octubre de 1941, Actes Junta Local d'Ensenyament.

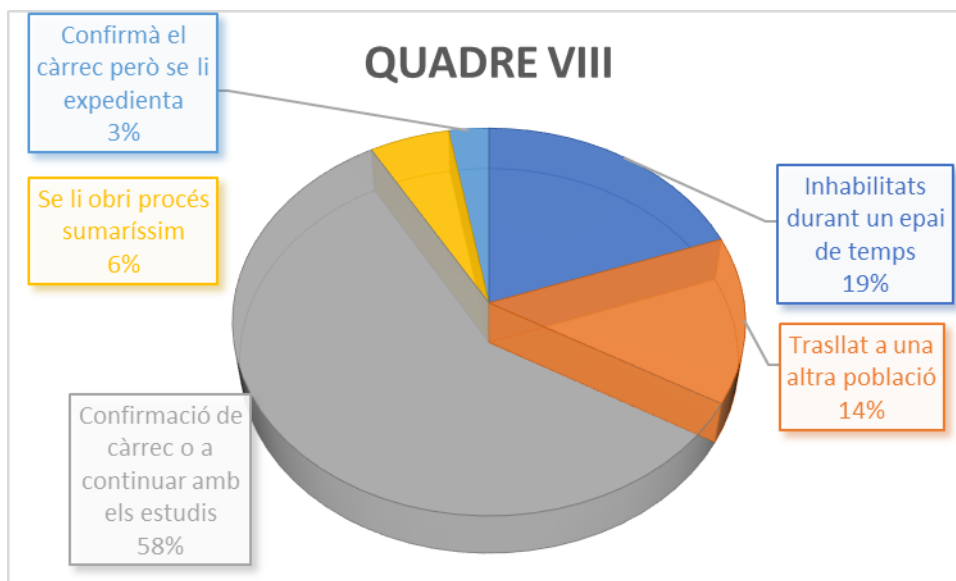
⁷²⁹ Wilson Ferrús, "La depuració franquista", 60-62.

Militància política o sindical que tingueren els mestres de Benissa al llarg de la seua vida laboral

Foren habilitats 6 dels quals no es disposa d'algun document depuratiu. Varen ser confirmats 15 si bé hi hagué una mestra a qui inspecció li instruí un expedient governatiu per esclarir i sancionar les seues negligències professionals. A 8 se'ls imposà algun tipus de sanció i sols un presentà la seua petició per incorporar-se a l'educació però posteriorment no comparegué per aportar proves de descàrrec que el permeteren garantir la seua continuïtat en el món de l'educació. 5 d'ells sol·licitaren la revisió del cas i se'ls millorà la condició a excepció d'un que no se li revocà la pena imposada (Quadre VIII). Com durant la guerra els homes foren mobilitzats, necessàriament el nombre de dones que accedí a l'educació fou major, d'aquí que quantitativament foren les que més processos de depuració reberen. També afectà als mestres que donaren classes en les partides com ara Josep Ruiz Fuster, qui realitzà la seua tasca en l'escola mixta de Pinos o Vicent Pascual Pastor a Benimarco que obtingueren avals positius i continuaren realitzant la seua feina⁷³⁰.

⁷³⁰ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, José Ruiz Fuster i Vicente Pascual Pastor, 32/12281, exp. 56 i 32/12308, exp. 64.

Sentències aplicades en els processos depuratius contra els mestres que treballaren a Benissa

Cap mestre fou expulsat del cos si bé alguns sofriren diverses represàlies que foren recorregudes i en alguns casos se'ls rebaixà la pena. Tanmateix, per aconseguir-ho necessitaren d'uns avals que en determinat casos variaren la seua opinió sobre el depurat d'un informe a l'altre de cara a afavorir-lo, la qual cosa demostra que hi hagué interessos i pressions. Aquesta actitud no passà desapercibuda a la Junta Provincial de Primer Ensenyament d'Alacant els quals li feien saber el 19 d'octubre de 1940 a la Junta Municipal d'Educació Primària de Benissa que estaven estranyats que en la sessió que aquests celebraren donaren el vot de gràcia de manera indistinta a mestres que durant l'any escolar 39-40 no s'havien presentat a l'aula mentre censuraven a altres pel mateix motiu⁷³¹.

Així doncs, per poder seguir mantenint els seus llocs de treball els mestres necessitaven els avals de les principals autoritats locals com ara l'alcalde, el retor, el cap de Falange i el de la Guàrdia Civil del poble. Per aquest motiu havien d'emplenar un informe de la Comissió Depuradora del Magisteri Nacional en què se'ls preguntava si havien format part de partits polítics, si havien fet propaganda, quina havia estat la seua conducta moral i religiosa, i quina havia estat la seua labor a l'escola. A diferència dels processos sumaríssims, en aquests no es realitzava una gran recerca i en el cas dels mestres que treballaren a Benissa, a quasi tots aquells qui van recórrer se'ls rebaixà la pena imposada.

Òbviament la seua readmissió era immediata si la persona afectada havia sigut apartada durant la guerra, com per exemple María del Carmen Romero de Arcos, Leonila Gil Arnau o Juana Bernabé Martínez les quals foren destituïdes al 1936 pel

⁷³¹ AMB, 19 d'octubre de 1940, Actes Junta Local d'Ensenyament.

Comitè del Front Popular per considerar-les persones molt religioses⁷³². Això obligà que hagueren de buscar-se altres mitjans per sobreviure i mestres com Leonila començaren a donar classes particulars. Aquestes dos últimes foren jubilades de manera forçosa al març de 1937 junt a Antonio Luis Cardona Ginestar qui a més al·legà que havia amagat a dos falangistes durant la guerra⁷³³. En altres casos el mestre no realitzà les seues classes durant la guerra el que li valgué poder continuar realitzant la seua professió durant el Franquisme, com el barceloní Francisco Llorca Llinares qui residí a Vila Joiosa durant tot el conflicte sense atendre la seua labor docent⁷³⁴. Hi havia situacions en què es tractava d'estudiants que havien exercit com a mestres per la situació bèl·lica com Maria Mayor Lloret, amb 24 anys al 1939 i natural de Finestrat (Alacant). Aquesta havia treballat des del 31 de gener de 1938 en la colònia infantil situada a Benissa i afirmava haver ajudat a refugiar a falangistes i realitzar pràctiques religioses. Gràcies als avals aportats des de Finestrat, i que des de Benissa no tenien informació d'ella, la Comissió Depuradora permeté que continués amb els seus estudis per accedir al magisteri⁷³⁵. Altres com Vicenta Baidal Ivars realitzaren les seues pràctiques a Benissa durant la guerra i acabaren exercint com a mestres al final del conflicte i durant el Franquisme⁷³⁶. També les mestres Carmen Campos Solbes i Maria del Carmen Herrero Hinojo sol·liciten continuar els seus estudis i foren avalades sense problemes⁷³⁷.

A l'igual que en els processos sumaríssims, comptar amb avals era clau, doncs per exemple en el procés contra Jaime Mari Martínez aquest afirmà haver estat tota la guerra exercint com a mestre a Benissa, però matisà que si estigué afiliat al sindicat de mestres FETE o aportà diners en les col·lectes fou de manera forçosa. Fins i tot en la seua declaració jurada realçava el fet d'haver boicotejat a la República quan fou cridat a files a l'afirmar que al març de 1939 es rebel·là contra les autoritats republicanes i que sofrí presó, en un acte del que es desprèn que més que oposició ideològica a la República, semblava ser una negació a servir en un moment en què era evident que la guerra l'anava a guanyar Franco. No obstant, comptava amb avals tan importants com el d'un alcalde de l'època de Primo de Rivera o un destacat propietari del poble, i per això en els informes que elaboraren les autoritats locals no es prodigaren en explicar quina havia estat la seua actitud durant la guerra i es limitaren a dir que simpatitzava amb els

⁷³² AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, María del Carmen Romero de Arcos, 32/12283, exp. 15-4; Leonila Gil Arnau, 32/12281, exp. 14-59; Juana Bernabé Martínez, 32/12281, exp. 14-58.

⁷³³ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Antonio Luis Cardona Ginestar, 32/12281, exp. 61. També Júlia Vicedo Bou afirmà haver amagat a persones perseguides. 32/12281, exp. 16-33, 2v.

⁷³⁴ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Francisco Llorca Llinares, 32/12288, exp. 23.

⁷³⁵ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, María Mayor Lloret, 32/12286, exp. 86.

⁷³⁶ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Vicenta Baidal Ivars, 32/12285, exp. 62.

⁷³⁷ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Carmen Campos Solbes i Maria del Carmen Herrero Hinojo, 32/12287, exp. 60 i 65.

ideals franquistes⁷³⁸. Per aquest motiu no fou depurat a pesar de què hi havia proves que el relacionaven amb la República. Cas similar fou el de Desamparados Guillen Pérez qui asseverà que si havia estat afiliada a la CNT, que formà part de la FETE i que contribuí amb un dia de sou al SRI, fou per la seua supervivència personal. A pesar que es podia desprendre la seua adhesió a la República, presentà el títol que acreditava que pertanyí a la Congregación Mariana del Magisterio Valentino, que fou sòcia d'Acción Católica a València des de l'any 1934 i aportà potents avals com el de Regina Irurita, germana de l'arquebisbe de Barcelona Manuel Irurita Almenoz, qui fou assassinat durant la guerra⁷³⁹.

Un altre cas on es demostra la importància dels avals es troba en l'expedient d'Anacleto Roselló Ferrer. Es considerà que estava vinculat a la República per haver format part del partit Izquierda Republicana, haver-se mostrat indiferent religiosament, haver actuat de manera simpatitzant amb l'esquerra i no haver complit els seus deures professionals per atendre més el seu càrrec en la companyia d'autobusos *La Unión*. En el plec de càrrecs que se li formulà matisà tots aquests aspectes suavitzant-los i mostrant-se una víctima més. Especialment significativa va ser el seu al·legat respecte a la seua indiferència religiosa ja que [...] *le duele en el alma [...] por cuanto hiere sus sentimientos más arraigados desde niño; cumple y cumplió siempre con los preceptos de Nuestra Santa Madre Iglesia; en su casa se reza el Santo Rosario todas las noches, en cuya tarea les han sorprendido algunas veces los vecinos de la calle que habita [...]*⁷⁴⁰.

Aquests al·legats formulats per Anacleto no foren recolzats pels informes emesos per les autoritats franquistes benisseres, per això se li imposà com a sanció continuar treballant com a mestre, però se li traslladà de manera forçosa a altres poblacions dintre de la província sense poder sol·licitar destí durant dos anys, i se li inhabilità per a càrrecs directius. No obstant, un any després Anacleto demanà la revisió del seu expedient perquè tenia interès en quedar-se a Benissa, que era on havia treballat i residit sempre, i en aquest cas presentà nous avals emesos pels mateixos organismes i persones, amb la diferència que en aquesta segona ocasió parlaven favorablement de l'encausat. Aquesta contradicció no passà desapercebuda per part de la Comissió Superior Dictaminadora d'Expedients de Depuració la qual considerà que s'havien redactat amb certa lleugeresa els informes. Així mateix es tingué en compte que la seua pertinença a Izquierda Republicana s'havia realitzat durant la guerra, per tant es considerava que s'havia afiliat per les circumstàncies del moment. Per tot això, se li concedí la possibilitat d'escollir destí, i per tant quedar-se a Benissa, però se li mantingué la prohibició d'accedir a càrrecs directius.

⁷³⁸ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Jaime Mari Martínez, 32/12281, exp. 60.

⁷³⁹ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Desamparados Guillen Pérez, 32/12281, exp. 14-57.

⁷⁴⁰ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Anacleto Roselló Ferrer, 32/12284, exp. 16-25, 10r.

Un fet similar li ocorregué a Vicent Martínez Mestre qui també se li imposà la mateixa pena en un primer moment per haver format part del Comitè local del Front Popular i haver format part del cos de carabiners. Segons al·legaven els seus avals, si formà part del Comitè fou per assabentar-se de la situació del seu germà Josep, industrial del moble, qui es trobava detingut, però com la seua investigació fou infructuosa, l'abandonà. En quant al seu paper com a carabiner, al·legaren que es degué a què l'empresa de mobles de la seua família fou cedida a carabiners i amb el seu ingrés podia mantenir el control sobre aquesta. De igual manera comptà amb importants avals com el dels oncles de la seua muller i religiosos. Per tot això es sol·licità una revisió del seu expedient i aconseguí que se li revoqués el trasllat forçós, però es mantingué la seua inhabilitació per a l'accés a càrrecs directius⁷⁴¹.

Mestres com Maria Crespo Font, natural d'Oliva però resident a Benissa, a banda d'argumentar que havia sigut apolítica i que no havia col·laborat amb la República, informà que són pare era Guàrdia Civil retirat. La majoria d'avals parlaven positivament d'ella, però d'altres establien que la seua conducta professional era una mica abandonada i que si bé havia votat per les dretes al 1933 i anava a missa, parlava de manera entusiasmada de la República. De la mateixa manera, s'informava que havia tingut el càrrec de presidenta de la comissió gestora de Fontaneres (Alacant) des del 28 de gener fins al 10 de maig de 1933. A pesar d'aquests arguments en contra, la comissió depuradora considerà que podia seguir exercint la seua feina⁷⁴².

Així doncs, s'evidencia que l'esdevenir dels mestres estava en mans de les autoritats franquistes locals. En alguns casos els avals si bé no eren contraris, tenien un caràcter tebi que acabava tornant-se negatiu contra la persona depurada. Per exemple en l'expedient contra la mestra Ángeles Martínez Martínez, les autoritats franquistes locals al·legaren que durant la guerra tingué una actitud d'abandonament respecte l'escola per preferir atendre la casa. Això fou vist per la Comissió Depuradora no com una manera de mostrar-se contrària a la República, sinó com una manera d'actuar negligent. Per aquest motiu s'ordenà expedientar-la per esclarir i sancionar la deixadesa professional que hagués pogut cometre⁷⁴³.

En el cas de la mestra Julia Vicedo Bou no destacà per haver ajudat a la República més enllà de fer donacions que afirmà que eren forçoses o inclús haver estat més temps a Alacant que no pas al poble durant la guerra. Tanmateix, se la considerava que no havia adoptat una actitud forta contra els valors de la República i que religiosament es mostrava indiferent. Per aquest motiu la Comissió Depuradora d'Alacant interrogà a l'encausada qui afirmà que si havia deixat desatès el seu lloc de treball fou per anar a Alacant i així no participar en les setmanes d'homenatge a Rússia o Mèxic, i per tant, no inculcar als alumnes valors contraris a la causa rebel. En quant a

⁷⁴¹ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Vicente Martínez Mestre, 32/12303, exp. 50.

⁷⁴² AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Maria Crespo Font, 32/13341, exp. 13.

⁷⁴³ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Ángeles Martínez Martínez, 32/12283, exp. 15-72.

l'acusació d'indiferència religiosa, presentà una sèrie de documents que mostraven que s'havia educat i havia obtingut diplomes relacionats amb l'educació catòlica. Gràcies a la quantitat d'avals que aportà que acreditaven que era una bona catòlica, es considerà que podia seguir exercint la seua professió a Benissa però se la inhabilità per a exercir cap càrrec directiu⁷⁴⁴.

Un dels mestres que sofrí majors represàlies fou el xaloner de 44 anys Joan Bautista Noguera Noguera a qui se li suspengué laboralment i de sou per tres mesos, se li traslladà fora de la província sense nou destí durant cinc anys i se li inhabilità per a exercir càrrecs directius. Se li culpà de què durant la guerra fou secretari de l'UGT, pertanyí a la cooperativa d'aquest sindicat, fou representant dels mestres de Benissa en la FETE assistint al seu congrés provincial, i de ser director de les escoles graduades des de setembre de 1938. Les autoritats franquistes locals l'avalaren positivament indicant únicament que havia tingut càrrecs de direcció en el sindicat, si bé hi hagué un informe que l'inculpava d'haver donat suport a la República i d'haver sigut amic d'un destacat socialista benisser. Per tot això recorregué la sentència, i després de revisar les proves de descàrrec, se li rebaixà a poder traslladar-se dins de la província sense accedir a càrrecs directius durant dos anys⁷⁴⁵.

Una altra mestra que es veié afectada fou Remigia Malillos Blanco, natural de Zamora i veïna de Madrid. Es considerava que havia pertangut a IR des d'abans de la guerra i que feia propaganda per les esquerres; que durant les classes llegia a les seues alumnes el periòdic *El Liberal*; consentí que la seua filla vestís un mono pels carrers i divulgés idees esquerranes com l'amor lliure; que era indiferent religiosament i que fou l'encarregada d'evacuar les colònies de Madrid. Remigia negà les acusacions i al·legà que s'afilià a Izquierda Republicana durant la guerra perquè ho feren les seues companyes poc abans d'eixir de Madrid el 18 d'octubre de 1936 amb la colònia escolar en direcció Alacant i després Benissa. A més, la idea de fugir de la capital no fou d'ella, sinó que assegurava que fou amenaçada per l'inspector amb la pèrdua de destí. Respecte a la lectura del periòdic, establí que sols el llegí dues vegades durant les hores d'esbarjo i per assabentar-se d'una notícia professional. Se li imposà la suspensió de treball i sou durant dos anys, el trasllat forat de la província amb prohibició de sol·licitar vacant durant cinc anys i la inhabilitació per a exercir càrrecs directius i de confiança.

Davant aquesta resolució presentà avals del retor de Campillo de Altobuey (Conca) on havia treballat 32 anys des de 1902 fins 1934, però la resta havien estat elaborats per les principals autoritats i representants franquistes de Benissa i les seues companyes de treball. En les seues al·legacions establí que era catòlica i germana d'Eugenio Malillo, pàrroc d'Aspariegos (Zamora), a més de què les seues amistats eren franquistes, i que fins i tot una de les seues filles pertanyia a Falange i s'havia casat amb un membre del partit. A més, s'afegia que durant la guerra una de les seues filles rebé

⁷⁴⁴ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Julia Vicedo Bou, 32/12285, exp. 16-33.

⁷⁴⁵ AHPA. EC-G 886-3; AMB, 27 d'agost de 1940, Actes Junta Local d'Ensenyament; AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Juan Bautista Noguera Noguera, 32/12290, exp. 6.

classes de Carmen Menéndez, monja fugida de Madrid, a la qual li donà recer una vegada acabada la guerra abans d'ingressar en un convent de La Coruña. Per tots aquests motius, sol·licità la revisió de la sentència, però se li mantingué la pena⁷⁴⁶.

També hi hagué mestres a qui se'ls realitzà processos sumaríssims a banda de depuracions. Angel Alemany Pérez era natural de Sella (Alacant), però durant la guerra fou mestre interí a Benissa fins que al 15 d'octubre de 1936 fou mobilitzat el seu reemplaçament i després de la guerra passà a treballar a Teulada. Fou acusat d'haver pertangut a la CNT, haver fet propaganda i haver obtingut el càrrec d'oficial en l'exèrcit republicà. Els arguments d'Angel davant aquestes acusacions foren que si havia format part del sindicat era per contrarestar el pes que tenia l'UGT i perquè aquests li denegaren documents que necessitava, que li foren facilitats per la CNT. També asseverà que ho feu per evitar la persecució a la que fou objecte per estar vinculada la seua família a les dretes. En quant al seu paper en el front, explicà que sempre tingué un caràcter derrotista i això podia ser acreditat pels seus companys de files perquè molts eren de dretes i compartien la seua mateixa situació. A més, quan sofrí un accident amb automòbil durant la guerra, buscà a membres de la quinta columna per a què el declararen inútil per a seguir en el front. Aquestes al·legacions es veieren afavorides pels bons avals que rebé per part de les autoritats de Benissa i Sella.

El 23 d'octubre de 1939 se li realitzà un consell de guerra que el condemnà a sis mesos i un dia de presó menor per considerar-lo responsable d'un delicte d'auxili a la rebel·lió. Posteriorment, al 1941 la comissió depuradora considerà que si bé havia ingressat en la CNT després del 18 de juliol de 1936, havia ocultat que aconseguí el grau de Tinent mentre estigué en l'exèrcit republicà. Se li valoraven els avals favorables que havia obtingut, però es considerava que calia inhabilitar-lo durant sis mesos i prohibir-li accedir a càrrecs directius i de confiança en les institucions culturals d'ensenyament. Angel recorregué la sentència, però no fou fins al 19 de novembre de 1949 que es considerà que la condemna que havia rebut no l'obstaculitzava per a fer l'oposició al magisteri ni per a exercir, per tant s'estimà que no calia revisar el seu cas ja que era difícil llevar-li la inhabilitació a qui havia estat condemnat per un consell de guerra, encara que fos per un mínim de sis mesos de reclusió⁷⁴⁷.

També se li obrí un procés sumaríssim a la mestra Mercedes García Martínez, qui havia treballat des de 1930 en L'apareguda (Oriola) i que passà a fer-ho a Benissa durant la guerra. Fou acusada de pertànyer al PCE des d'abans del conflicte i al SRI, haver fet propaganda a favor de la República dintre i fora de l'escola, i se la considerava que tenia mala conducta moral, religiosa i com a docent. Fou condemnada al trasllat dintre de la província sense poder sol·licitar vacant durant cinc anys. Al setembre de

⁷⁴⁶ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Remigia Malillos Blanco, 32/13147, exp. 34.

⁷⁴⁷ AGA, fons Ministerio de Educación Nacional, sèrie Expedientes de depuración de maestros nacionales, Angel Alemany Pérez, 32/13147, exp. 1; AGHD, sumari 2709, caixa 15771/8.

1940 fou transferida a Tormos (Alacant) on segons informes franquistes, feia una vida molt retreta en família, sense exterioritzar cap classe d'idees⁷⁴⁸.

L'altre mestre que estigué a Benissa i se li feu un consell de guerra fou a Felix Bayona Peinado, natural d'Albarracin (Terol) i veí de la Vall d'Uixó (Castelló). Els informes que emanà aquest últim poble foren negatius, si bé establien que abans de la guerra pertanyia al PRRS, durant la mateixa s'afilià a IR i al SRI, defensant a les esquerres. Des de Benissa, les autoritats afirmaven desconèixer qui era. Quan les autoritats provincials volgueren localitzar-lo, no el trobaren enlloc, per això publicaren un anunci en el BOPA amb l'objectiu de què es presentés. No obstant, mai s'aconseguí descobrir el seu parador i la causa quedà arxivada⁷⁴⁹.

3.7. Presons, camps de concentració i treballs forçosos

Si hi ha un element que simbolitza per antonomàsia el que fou la repressió franquista aquest fou la privació de llibertat mitjançant camps de concentració, l'empresonament i totes les penalitats que d'elles se'n derivaren com ara els treballs forçosos. Es procedí a institucionalitzar l'horror amb l'objectiu no sols d'imposar una restricció en la llibertat al condemnat, sinó doblegar-lo per acabar anul·lant-lo com a persona. Per aquest motiu, en la postguerra els qui la sofriren iniciaren un exili interior en què silenciaren tot el que van viure en aquella època. En tota Espanya els presoners foren sotmesos a coacció econòmica, religiosa i violenta, on s'exercí la intimidació física i psicològica. La crueltat i l'extensió de la repressió en les seues diverses expressions arribà a un nivell que deixà una societat tremendament traumatitzada⁷⁵⁰.

A mitjans de 1939 el règim es trobà amb el major nombre de presoners de la història d'Espanya distribuïts entre presoners de guerra en camps de concentració, en batallons de treballadors i d'altres en batallons disciplinaris de soldats treballadors. Tal i com afirma G. Gómez la singularitat del cas espanyol es troba en què els presoners passaren dels camps de concentració a les presons, convertint-se en presos comuns, després d'haver-se'ls negat el reconeixement com a soldats o combatents. Això explica que no hi hagués capacitat per acollir tal volum de persones, doncs els detinguts en camps de concentració de València i Alacant duplicaven la capacitat del sistema abans d'iniciar-se la guerra. A Alacant arribaren a haver 65.000 presoners sense classificar, procedents del camp d'Albatera, Los Almendros o el Palmeral d'Elx. Aquesta situació

⁷⁴⁸ AGHD, sumari 91, lligall 5779; AHPA, lligall 782.

⁷⁴⁹ AGHD, sumari 10746, caixa 16047/10; BOPA, 2 d'octubre de 1941.

⁷⁵⁰ Santiago Vega, *La política del miedo. El papel de la represión en el franquismo* (Barcelona: Crítica, 2011), 250.

derivà a què periòdicament se'ls traslladés a altres espais com el seminari d'Oriola o el Reformatori d'Adults d'Alacant⁷⁵¹.

Geogràficament els ciutadans de Benissa foren empresonats en diversos punts del territori espanyol, però les penúries foren les mateixes. En el cas dels combatents, se'ls traslladà als camps de concentració més pròxims d'on acabaren la guerra i hagueren de provar la seua innocència a través de les seues declaracions i amb els avals que aportaven els seus familiars. En quant aquells que es trobaven a Benissa en el moment que acabà el conflicte bèl·lic, foren enviats a les presons habilitades al poble i posteriorment al camp de concentració “España” a Dénia (Alacant) que era el més pròxim al municipi. A partir d'aquí començava la seua penúria cap a altres presons, normalment de la mateixa província d'Alacant, però també molts d'ells foren enviats als extrems del país⁷⁵².

A nivell estatal, les presons de partit o les locals varen ser les majoritàries i més comunes, i foren controlades pels nous ajuntaments o per gestores provisionals fins que aquests es formaren i s'instal·laren. La major part de les presons i llocs que s'habilitaren per a col·locar als detinguts, quedaren sota el comandament del cap militar d'ocupació⁷⁵³. En el cas de Benissa, tres foren els principals espais que usaren els franquistes per a tancar a tots aquells que consideraven responsables d'algun delictes. Per una banda, s'habilitaren algunes parts de l'edifici del Grup Escolar com a cel·les per als presoners, però como el volum de detinguts fou tan elevat, el 12 de maig de 1939 l'alcaldia procedí a confiscar el Cine Ideal de manera provisional⁷⁵⁴. No obstant, la principal presó que es feu servir era la que es trobava en el mateix edifici on estava l'Ajuntament, al segon pis. La presó de Benissa disposava d'un mínim mobiliari i armes per a realitzar les guàrdies i estava equipada amb nou fusells amb 175 cartutxos, nou correatges, quatre llits, una taula i nou cadires. Fou el regiment de Flechas Negras –qui havia ocupat Benissa a l'acabar-se la guerra– els que s'encarregaren de vigilar als presos⁷⁵⁵.

Queda evidenciat que no disposaven d'un nombre suficient de soldats per garantir la supervisió dels presoners ja que el 27 de maig de 1939 un dels qui es trobava detingut intentà llevar-se la vida quan les autoritats procediren a traslladar-lo al Jutjat Militar de Vila Joiosa per a què declarés, sense que els carcellers pogueren evitar-ho. Concretament, les autoritats acudiren a les 08:00 hores a la presó de Benissa per a fer-se càrrec dels detinguts per a ser traslladats i [...] *al llamar al mencionado [preso] por el*

⁷⁵¹ Gutmaro Gómez, *Geografía humana*, 229–230; Carlos Hernández, *Los campos de concentración*, 464–467 (Versió Kindle).

⁷⁵² Les repressions que sofriren els soldats ha estat amplament treballat en Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*; Carlos Hernández, *Los campos de concentración*, 466 (Versió Kindle).

⁷⁵³ Gutmaro Gómez, *Geografía humana*, 233 i 235.

⁷⁵⁴ Al desembre de 2021 es van descobrir diversos dibuixos, gravats i baix relleus efectuats durant la postguerra. En ells figuren l'emblema de Falange, una creu i els comptes o dies en què van estar reclosos els presoners. <https://www.infobenissa.cat/noticies/general/troben-un-calabos-amb-dibuixos-i-inscripcions-de-la-guerra-civil-a-les-escoles-velles-de-benissa/> [Consultat a febrer de 2022]; AMB, (6 de maig de 1937 – 29 de maig de 1939), Llibre de registre d'eixida 99r.–100v.

⁷⁵⁵ AMB, 20 de juliol de 1939, Data d'ingressos dels militants i nous ingressos, comptes secció femenina, inventari d'armament de les milícies, guàrdies a la presó, Caixa 342.

*Cabo de Guardia de esta Prisión [...], se lanzó el citado [preso], por la ventana del segundo piso a la calle a una altura aproximada a doce metros, siendo trasladado seguidamente al hospital de esta villa y asistido de primera intención por el doctor Don Miguel Sala Yvars [...] qui diagnosticà que havia sofert [...] una herida contusa, en la región occipital que interesa piel tejido celular subcutánea, masa muscular y probable fractura de hueso occipital. Varias colisiones en el cuerpo y conmoción cerebral. Pronóstico grave*⁷⁵⁶. La memòria oral ha establert que el motiu de què no arribés a matar-se des d'aquesta altura fou perquè al tirar-se per la finestra es pegà contra el pal de la bandera que estava a sota. Per aquest succés s'obrí una investigació davant la negligència en la vigilància dels presoners. Es determinà que si bé les autoritats locals sabien que els presoners eren enemics del règim franquista, davant el gran nombre de detinguts no pogueren determinar el grau de responsabilitat de cadascú, la qual cosa comportà que no pogueren extremar la vigilància sobre aquells qui pogueren tenir una major tendència a fugir o, en aquest cas, suïcidar-se. No hi hagueren responsabilitats per als vigilants pertinents al regiment Flechas Negras⁷⁵⁷.

Per la seua banda, els mateixos ciutadans de Benissa afins al règim franquista s'organitzaren per formar milícies que s'encarregaren de controlar el poble per evitar qualsevol insurrecció. Hi ha constància que ja des del 5 d'abril de 1939 es realitzaren guàrdies de prevenció, i en la presó es realitzaren per torns, de 6:00h a 18:00h pel matí-vesprada i de 18:00h a 6:00h de tarda-nit. D'entre els actes que realitzaren, el 17 d'abril de 1939 a les 8:30h les esquadres amb els seus respectius comandaments i tots aquells qui eren útils de 18 a 31 anys es presentaren al pati del grup escolar. A les 11:00 hores varen quedar formades amb bandera i música en l'àrea entre els molins i el xalet de Feliu, a l'eixida sud del poble. Aquell qui no es presentà rebé una sanció greu. Els falangistes es prenién seriosament el compliment del deure ja que si algun veí no es presentava dues vegades a la lectura de les llistes en relació als arrestats, se'ls empresonava i se'ls rapava els cabells al zero. En total 11 benissers sofriren aquestes conseqüències. Les tasques de vigilància duraren fins el 20 de juliol de 1939 i les armes que feren servir per a les guàrdies foren entregades totes al quarter de la Guàrdia Civil junt amb una relació d'armes confiscades que incloïen fusells metralladores pesades i lleugeres de diversa nacionalitat, escopetes, revòlvers o granades de mà procedent del que s'havia confiscat o sobrat de la guerra⁷⁵⁸.

⁷⁵⁶ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 23v.

⁷⁵⁷ Concretament, en el procés sumaríssim que s'obrí per investigar l'intent de suïcidi, s'establí que l'hora en què s'intentà suïcidar fou a les 8:45 quan una parella de soldats pertanyents a les Flechas Negras li comunicaren que anaven a endur-se'l a Alacant per a processar-lo. No indica que es colpejà contra el pal que subjectava la bandera i que la distància era de 7 metres fins al terra. Per cercar responsabilitats de perquè un presoner havia aconseguit suïcidar-se el 31 de desembre de 1941 des del Ju'tat Militar de Cocentaina se li exigí al Jutge Municipal de Benissa que realitzés declaracions a benissers pròxims al Franquisme per esbrinar si la parella que acompanyava al pres hagués pogut impedir el seu intent de suïcidi. Tots declararen que a pesar de què coneixien els fets pels quals es trobava en presó, la parella que el custodiava no hagués pogut fer res, en part pel gran nombre de detinguts que hi havia en els primers mesos de la guerra, i que el fet de llançar-se per la finestra emanà del propi reclòs. AGHA, sumari 255, caixa 16110/16.

⁷⁵⁸ El 15 de setembre de 1939 s'informava a les autoritats provincials que a Benissa les milícies no posseïen armes perquè s'entregaren al comandant militar de la plaça. AMB, 17 d'abril i 15 de setembre de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS, caixa 157; AMB, 5 d'abril, 2 de juliol i 15 de setembre de 1939, Data d'ingressos

Per a formar part de la milícia de segona línia de Falange calia estar inscrit en l'organització, estar avalat a nivell local, no tenir càrrecs polítics o formar part de la policia, i no haver estat mai en organitzacions polítiques o sindicals del Front Popular. Les esquadres de la milícia estaven comandades per caps; els escamots per sergents o caps habilitats; les Falanges per sergents, brigades o oficials; tots ells procedents de l'Exèrcit o milícies de primera línia. El cap de la milícia fou Pere Crespo que estava a càrrec de l'única esquadra que hi havia a Benissa amb uns 60 falangistes. Dintre d'aquells qui conformaven les milícies, destaca que la direcció recaigués en algun moment en Josep Cardona, cap de Falange abans de la guerra; i entre els qui la conformaven, sobresurten les figures de grans propietaris, industrials i altres figures destacades del Franquisme a nivell local. No obstant, crida l'atenció que un dels qui feu guàrdies fou un ciutadà que posteriorment seria processat i condemnat a mort, si bé se li concediria el perdó, la qual cosa evidencia que els qui les realitzaren no havien d'estar necessàriament compromesos amb el règim, però d'aquesta manera salvaguardaven la seua vida⁷⁵⁹.

El camp de concentració on foren redirigits en un primer moment fou el de "Espanya" ubicat a Dénia, situat en un edifici de la carretera d'Ondara, front al camí Vell de Gandia i que es feu servir fins gener de 1940. Les seues condicions higièniques foren pèssimes i era el carro de la neteja pública del poble el que passava a recollir les latrines. Sols podien visitar els detinguts els pares, fills, dones i germans amb una autorització i la visita s'havia de realitzar entre les 10 i 12 del matí, sent la seua duració màxima de cinc minuts. Per fer-se una idea del volum de presoners, a l'octubre de 1939 hi hagueren 1.350 presoners, i al novembre 573. Al desembre passà a estar controlat per funcionaris de presons, però amb l'ordre del governador civil del 26 de gener de 1940 s'ordenà que tots els condemnats que restaven havien de ser traslladats a les presons provincials o centrals⁷⁶⁰.

La gran majoria de benissers foren traslladats al Reformatori d'Adults d'Alacant. Aquest edifici havia sigut inaugurat el 13 de maig de 1926 i disposava d'una gran rotonda central de la qual partien quatre grans galeries radials de tres plantes. En la primera planta estaven les cel·les i en les altres dos els dormitoris col·lectius. En els edificis annexos es trobaven els tallers i la infermeria. Estava pensada per albergar a uns 700 reclusos, però a l'any 1941 es trobaven 3.443 presoners, la qual cosa deixa clar que

dels militants i nous ingressos, comptes secció femenina, inventari d'armament de les milícies, guàrdies a la presó, Caixa 342.

⁷⁵⁹ El 25 de juny i juliol de 1939 la milícia comptava amb 54 falangistes i a setembre amb 60. El 27 de novembre de 1940 des de la Delegació Provincial de Sanitat sol·licitaven a Falange de Benissa que anomenaren un metge de la localitat com a metge local de la milícia que s'encarregaria de tasques sanitàries d'aquesta. AMB, 10 de maig, 25 de juny, juliol i setembre de 1939, Data d'ingressos dels militants i nous ingressos, comptes secció femenina, inventari d'armament de les milícies, guàrdies a la presó, Caixa 342; AMB, 27 de novembre de 1940, Correspondència i circulars de FET i de les JONS, Caixa 157.

⁷⁶⁰ Teresa Ballester, "La repressió de la Guerra Civil i la postguerra a Dénia", *Aguaits* n° 6 (1991): 63-88; Pedro Paya, *Ni paz, ni piedad, ni perdón. La guerra después de la guerra y la erradicación del enemigo en el partido judicial de Monóvar: la responsabilidad compartida (1939-1945)* (Alacant: Tesi doctoral, 2013), 675; Francisco Moreno, "Campos de concentración, cárceles y batallones de trabajo" en *La represión franquista en la provincia de Alicante*. [Consulta online juny 2022].

les condicions dels que allí es trobaven eren lamentables⁷⁶¹. La informació de quines eren les condicions de vida allí dintre sols les coneixem a través dels testimonis que hagueren de patir aquella situació. Per al cas de Benissa, comptem amb el testimoni de Catalina Llopis Pérez, filla de Pompilio Llopis qui anà a visitar-lo abans de què l'executaren. Aquest havia estat pres a Benissa des d'on el traslladaren a la presó de Dénia, i d'aquí al Reformatori d'Adults d'Alacant. Mentre estigué a Dénia anaren a visitar-lo la seua dona i filla, però quan el traslladaren a Alacant, sols baixà la seua filla. En tot moment Pompilio demanava que es menejaren les seues germanes per aconseguir avals. Segons explicava la seua filla:

Quan mon pare estava empresonat jo anava a veure'l i parlava amb ell. Les visites no podien aproximar-se al pres. Ell estava allunyat amb una verja de tela metàl·lica i uns dos metres més avant una altra tela metàl·lica des de la qual parlaven les visites. Parlàvem sobre temes quotidians com l'estat de ma mare... Estava tranquil a pesar de què veia que el que volien era llevar-lo d'enmig, per això insistia: dis-li a la tia que [es menegen]. Fins l'últim moment vam tenir converses normals com per l'estat de la casa, com estaven les terres, la dona, els avis... Ma uelo va faltar a últims de novembre del 1939 i quan li vaig dir que l'avi havia faltat es va posar a plorar, com volent dir que l'únic home que quedava a casa i s'ha mort. A novembre va morir ma uelo d'una pulmonia de la qual no es va poder recuperar. [...] Mon pare ho va sentir molt la mort de son pare, i va exclamar: me caguen! i girava el cap negant-ho⁷⁶².

És obvi que la vida a la presó franquista fou dolenta, però per alguns es convertí en una autèntic martiri perquè es veieren obligats a complir la seua condemna en diverses presons situades en punts extremadament allunyats de la seua residència habitual. Això implicava la impossibilitat de què els seus familiars el pogueren visitar, entre moltes altres penúries.

Aquest és el cas de Vicent Josep Font qui fou tancat en un camp de concentració pròxim a la línia de front on li havia sorprès el final de la guerra al 1939 i al qui no li concediren la llibertat condicional fins al 1943. En el procés sumaríssim quedà registrat que durant tot aquest temps passà pel Camp de Concentració de Lleó, la Presó Provincial d'Oviedo, la Presó Central de Gijón, la Presó d'Alcoi i el Reformatori d'Adults d'Alacant. Quan posteriorment sol·licità documentació, afegí que a més estigué en el Camp de Concentració de Santa Ana i San Marcos, ambdós de Lleó, en el de Balneario de Trillo, en el Hispano-Suiza de Guadalajara i en el camp de Concentració d'Avilés, a banda de realitzar treballs forçosos per reduir la seua pena a Argés (Toledo)⁷⁶³.

⁷⁶¹ Juan Martínez i Miguel Ors, "La represión de postguerra en Alicante (1939-1945)", *Canelobre* n° 31-32 (1995): 46.

⁷⁶² Reconstrucció històrica feta a partir de l'entrevista realitzada per l'autor a Catalina Llopis Pérez l'any 2017.

⁷⁶³ AGHD, sumari 10157, caixa 16075/15.

Un altre cas seria el de Miquel Pastor qui s'entregà voluntàriament en el poble de Herrera del Duque (Extremadura) a les forces franquistes en el front d'Extremadura i l'ingressaren en el Camp de Concentració de Castuera l'11 de juliol de 1939, per a passar posteriorment a la Prisión Colonia de Almendralejos a Badajoz. No serà fins el 9 d'octubre de 1940 quan fou traslladat al Reformatori d'Adults d'Alacant per a ser jutjat i quan fou sentenciat el traslladaran al Destacament Penal de Formentera⁷⁶⁴.

El mateix exemple es troba amb Pere Pineda qui fou detingut el 28 de març de 1939 en el poble de Trillo (Guadalajara) i fou traslladat al camp de concentració de Vidriera d'Avilés. El 2 d'abril fou portat al camp de Concentració d'evadits i presoners de Lleó on se li interrogà i es demanaren informes. El 17 de novembre de 1939 sol·licità la llibertat provisional o almenys el trasllat a la presó que depengués del Jutjat Militar de Callosa d'en Sarrià i el mateix feu la seua família al sol·licitar-ho a l'auditor. Queda demostrat el sofriment que es patia que fins i tot s'aconcentaven en què el traslladaren prop de la seua llar. El 13 de desembre de 1940 el jutge militar de Lleó li concedí la presó atenuada i el 31 del mateix mes se l'alliberà de la presó d'Oviedo on estava reclòs. Es traslladà a viure a Benissa, amb les corresponents limitacions que imposava la presó atenuada. No fou fins el 6 d'abril de 1941 quan el jutge militar de Callosa reprengué el procés contra Pere. De tot el sumaríssim es desprèn la lentitud i la poca agilitat que hi havia ja que a banda del temps que estigué en presó el processat i tots els papers burocràtics que hi hagué, es tornaven a presentar delacions o avals que repetien el mateix que es coneixia⁷⁶⁵.

Es procediren a realitzar excarceracions i s'executaren altres mesures per buidar les presons com foren els batallons disciplinaris, treballs forçosos en les colònies penitenciàries, els destacaments penals, les regions devastades o els tallers penitenciaris. Per reduir el temps de condemna, alguns benissers realitzaren treballs forçosos que consistien principalment en reconstruir infraestructures, camins o ponts que havien quedat destruïts durant la guerra. D'entre els molts casos, aquí s'ajuntaren tant els presoners de guerra pròpiament dits, els que varen ser enviats a camps com a conseqüència de les classificacions sofertes per les comissions encarregades de la depuració dels individus i aquells que les autoritats consideraven perillosos que estigueren lliures. Des del 7 d'octubre de 1938 s'havia creat el Patronato Central para la Redención de Penas por el Trabajo on les empreses podien demanar destacaments de penats per a utilitzar-los com a mà d'obra barata⁷⁶⁶. D'aquesta manera la dictadura

⁷⁶⁴ AGHD, sumari 9692, caixa 15927/4.

⁷⁶⁵ El 10 de setembre de 1941 se li concedia la llibertat condicional però quedava desterrat a Barcelona fins el 27 de juliol de 1943. AHPA. Instituciones Penitenciarias, Pineda Ribes, Pedro 9099-17; AGHD, sumari 10300, caixa 16055/5. Més informació sobre el personatge històric en Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 122 i 123.

⁷⁶⁶ Per a més informació sobre benissers en batallons de treball o disciplinaris consultar Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*; Vicent Gabarda, *Els afusellaments*, 67; Javier Rodrigo, *Cautivos. Campos de concentración en la España franquista, 1936-1947* (Barcelona: Crítica, 2005), 214; Javier Rodrigo, *Violencia durante la Guerra Civil*, 168; Carlos Hernández, *Los campos de concentración*, 106–107 (Versió Kindle).

podia reconstruir el país i el presoner obtenir una reducció de la seua condemna i un xicotet sou que podien cobrar els seus familiars en concepte d'assignació familiar⁷⁶⁷.

Diversos foren els benissers que s'acolliren a aquesta mesura entre ells el comunista Bautista García, qui havia sigut sentenciat a dotze anys i un dia de presó menor, però rebaixà la seua condemna en dos anys i deu dies per la realització de treballs forçosos a Alcalà d'Henares (Madrid). També fou aquest el cas del socialista Jaume Bertomeu a qui li redimiren 604 dies per tots els treballs realitzats des de la seua sentència el 18 de gener del 1941 fins al 31 de juliol del 1946⁷⁶⁸. No obstant, la redempció de la pena no fou igual per a tots. Si algun processat tenia un important estatus social, no se li enviava a realitzar tasques tan dures com la rehabilitació d'equipaments. Així queda demostrat en el cas d'un ciutadà que el 4 d'abril de 1940, per ordre de la Patronat Central de Redempció de penes per Treball, se li designà per a treballar en un establiment benèfic d'Alacant, fet absolutament inusual perquè la resta de benissers que realitzaren treballs forçats estigueren destinats en al reconstrucció d'infraestructures. Estigué treballant des d'abril fins agost de 1940 i per això se li abonaren 111 dies en la seua condemna⁷⁶⁹.

Entre els diversos punts d'Espanya que foren enviats per a la realització d'aquestes tasques, destaquen aquells que es trobaven al nord de la península. Per exemple Joaquin Vengut, qui havia sigut condemnat a trenta anys, fou traslladat el 16 de juny de 1940 a la Presó del Dueso a Santoña (Cantàbria) i posteriorment estigué al Camp Penitenciari de Potes (Santander) en el que treballà en la reconstrucció de la ciutat⁷⁷⁰. Així mateix Francisco Cardona estigué en el batalló disciplinari de soldats treballadors a Sondica (Bilbao)⁷⁷¹.

També diversos ciutadans foren traslladats a Catalunya per treballar en la seua reconstrucció. Per exemple Joaquin Crespo ingressà el 27 de novembre del 1941 en la Presó Provincial de Lleida, procedent del Reformatori d'Adults d'Alacant, a disposició de la Direcció General de Regions Devastades per a treballar en la reconstrucció en aquesta ciutat. I segurament, per a obtenir un reconeixement de la seua bona conducta, el 22 de març del 1942 aprovà el curs elemental de catecisme⁷⁷². El fuster i mecànic Francisco Ribes fou traslladat des de la Presó Fàbrica nº 2 d'Elx a la Provincial de Girona per a treballar en la reconstrucció de ponts i camins d'aquesta àrea⁷⁷³. Així mateix el camperol Josep Ivars Ibáñez ingressà el 31 d'agost del 1941 en la Presó de Figueres procedent del Reformatori d'Adults d'Alacant per a treballar en les obres

⁷⁶⁷ La mitjana del jornal era molt baixa, de 2 pessetes per dia, fet que distava del jornal de 5,11 pessetes que cobrava un camperol al 1933 per 8 hores. Amb el pas del temps el jornal millorà un poc, ja que per exemple, Jaume Andrés García i Francisco Ivars Buigues que es trobaven en el Reformatori d'Adults d'Alacant realitzaren treballs forçosos al març de 1944 i perceberen una mitjana de 105 pessetes, de les quals se'ls descomptava unes 10'50. AMB, 23 de maig de 1944, Correspondència, 1939-1945. Santiago Vega, *La política del miedo*, 119.

⁷⁶⁸ AGHD, sumari 5942, caixa 15286/2; sumari 5943, caixa 15834/3.

⁷⁶⁹ AGHD, sumari 2176, caixa 15336/5, 117v; AHPA. I.P.

⁷⁷⁰ El 17 d'abril de 1944 se li concedí el certificat d'alliberament condicional. En aquell moment es trobava a Bilbao i sol·licità establir el seu lloc de residència a Benissa. AGHD, sumari 4329, caixa 16299/13, 27v.

⁷⁷¹ AMB, 14 d'octubre de 1941, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169.

⁷⁷² AGHD, sumari 8761, caixa 15962/3.

⁷⁷³ AHPA. GC-G 1212, 12.

d'aquartermament del Castell de San Ferran a Figueres, començant a treballar el 2 de setembre del 1941 en dites obres⁷⁷⁴.

També a Benissa foren destinats ciutadans per a la realització de treballs forçosos en l'església i el convent. Per això el cap de Falange sol·licità a les autoritats que els enviaren una patrulla de tres o quatre homes per a què custodiaren als presoners⁷⁷⁵.

En alguns casos, després de tot el patiment d'haver estat empresonats, acabaven desterrats com fou el cas de Vicent Femenia que des de què fou sentenciat el 10 de novembre de 1939 fins que aconseguí la llibertat condicional el 24 de maig de 1943 estigué en quatre presons diferents de tota Espanya: Alacant, Oriola, Formentera i Oviedo. No és d'estranyar que fos insistent sol·licitant la commutació de la pena. No obstant, quan eixí en llibertat condicional fou desterrat a Castelló, lluny d'on feia la vida al poble⁷⁷⁶ (veure *Taula VII* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió).

Certs ciutadans aprengueren a llegir i escriure, o almenys a signar, mentre estigueren tancats a presó esperant a què el seu procés sumarial es resolgués com fou el cas de Josep Buigues. Portava en presó preventiva des de l'1 d'agost de 1939 en la Presó d'Alcoi i no sabia ni llegir ni escriure, però a partir de l'any 1943 aprengué almenys a signar. El mateix li ocorregué al ciutadà Francisco Ivars qui al llarg de tot el seu procés judicial s'assenyalava que no sabia llegir ni escriure i per això apareixia signat amb la seua empremta dactilar, però quan el 8 de novembre de 1945 sol·licità emparar-se al decret d'indult del 9 d'octubre de 1945 usà una signatura amb el seu nom. També està el cas de Vicent Puig qui no sabia llegir ni escriure fins que aprengué mentre es trobava en el Camp de Concentració de Belchite (Saragossa), com així apareix reflectit en documents posteriors⁷⁷⁷.

La mort per part d'aquells que es trobaven en centres de reclusió a causa de malalties generades per la fam i la falta de mesures higienicosanitàries són complicades de què queden reflectides en els llibres de registre, com així exposa l'historiador V. Gabarda. Per aquest motiu és clau la consulta dels processos sumaríssims, ja que s'ha pogut incorporar aquells ciutadans vinculats al poble que moriren derivats de les condicions a la presó⁷⁷⁸. L'únic ciutadà natural de Benissa del que hi ha constància que morí en presó per malaltia fou la de Josep Esquerdo Serra a causa de tuberculosi. Havia estat sentenciat a una pena de dotze anys i un dia de reclusió menor, i el més trist és que va ser condemnat per un delictes que no va cometre i ni tan sols estigué present en el moment que es produí, com així evidenciaren tots els testimonis, però es trobava pròxim a l'àrea dels fets i fou processat junt altres tres benissers. Josep Esquerdo no tingué cap tipus de responsabilitat, i tanmateix morí a la presó Fabrica nº 2 d'Elx el 16 de juliol de

⁷⁷⁴ AGHD, sumari 8754, caixa 15969/4.

⁷⁷⁵ AMB, 15 de juny de 1939, Correspondència, 1939-1945.

⁷⁷⁶ AGHD, sumari 48, caixa 15576/9.

⁷⁷⁷ AGHD, sumari 7749, caixa 16049/20, foli sense numeració datat del 5 de març de 1943; sumari 4330, caixa 15587/12, 35 v.; sumari 7839, caixa 16049/16, foli sense numeració datat del 2 de juliol de 1949.

⁷⁷⁸ Vicent Gabarda, *Els afusellaments*, 16 i 219-224.

1941 a les 6:40 hores en la infermeria de la presó. Tanmateix, no coincideix amb un certificat de l'acta de defunció que es troba en un altre procés sumaríssim en el qual s'estableix que va morir el 28 de juny de 1941. No es pot confirmar quin dia fou la seua mort, però l'acta de defunció es basa en allò escrit en el registre civil, mentre que l'altre document no⁷⁷⁹.

L'altre ciutadà que morí en presó fou el portuguès que havia residit a Benissa com a BI, Enrique Ferreira Pinto-Basto, el 4 de setembre de 1941 als 45 anys per un carcinoma de fetge a la Presó d'Alcoi⁷⁸⁰. No obstant, hi ha altres casos en què moriren pocs anys després d'haver estat a la presó, la qual cosa indueix a pensar que les males condicions sofertes acceleraren les seues malalties. Aquest fou el cas del ciutadà Miquel Ivars Tent, natural de Senija i veí de Benissa qui obtingué la presó atenuada l'11 de novembre de 1941 i va morir el 14 de març de 1943 als 50 anys de mort natural⁷⁸¹. Així mateix, hi ha constància que al 1948 ja era mort el qui havia sigut secretari de l'Ajuntament, Francisco Perelló Tamarit qui havia nascut al 1883⁷⁸².

També hi ha constància de benissers que moriren mentre es trobaven realitzant treballs forçosos com fou el cas de Vicent Tent Vives, qui fou fet presoner de guerra per l'exèrcit rebel i destinat a un Batalló de Treballadors a Còrdova, morint el 13 de gener de 1941. Igualment morí d'un dispar d'escopeta que s'atribuïa a un suïcidi el ciutadà Francisco Borrell Soliveres el 2 d'agost de 1939. Aquest havia format part del Consell Municipal durant un temps i fou president del consell administratiu de la Col·lectivitat de la CNT a Benissa. La historiografia a nivell nacional ha demostrat que aquestes actuacions foren més comunes del que caldria esperar ja que moltes persones es veieren desesperades per haver perdut els seus llocs de treballs, béns o altres motius que derivaren del triomf franquista⁷⁸³.

Per últim, cinc benissers foren executats en la presó complint la sentència de pena de mort que se'ls havia imposat com foren Pompilio Llopis Ivars, Pere Martínez Soliveres, Andrés Ivars Planelles, Jaume Grimalt Sendra i l'alcalde de Dénia natural de Benissa Joan Ivars Ronda, tots ells ja explicats en l'apartat corresponent a les execucions de postguerra d'aquesta investigació.

⁷⁷⁹ AGHD, sumari 1127, caixa 15480/9, 47 v.; sumari 10518, caixa 15869/8, 112 v.

⁷⁸⁰ A pesar d'estar mort, al 1944 des de Responsabilitats Polítiques de l'Audiència Provincial d'Alacant se li acceptava el sobreseïment de la causa per insuficiència econòmica, si bé seguiria inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys més. AHPA. GC_G 794-13; AGHD, sumari 9094, caixa 15958/16, foli sense numeració datat del 4 de setembre de 1941.

⁷⁸¹ Francisco Ivars, "Addenda als represaliats de postguerra de Senija-Benissa", *Aguaits* n° 39 (2018): 149.

⁷⁸² AMB, 25 d'agost de 1948, Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169.

Santiago Vega, *La política del miedo*, 252; Robert Llopis, "Repressió política en guerra i postguerra a Benissa sobre els combatents de l'Exèrcit Popular de la República. 1936-1945", *Aguaits* n° 39 (2018): 28. Els suïcidis en l'univers rural ha estat estudiat en altres àrees com ara Lleida. Conxita Mir, *Vivir es sobreviure*, 45-46.

3.8. Els exiliats

Es calcula que vora mig milió de persones abandonaren Espanya després de la Guerra Civil. A banda dels intel·lectuals, milers de professionals, obrers, camperols... continuaren les seues feines i trajectòries en països que els era estrany, enmig del desarrelament i la nostàlgia. En alguns casos es mantingueren en les seues organitzacions republicanes, en altres, abandonaren qualsevol activitat política. Ja posteriorment el 31 de maig de 1945 s'aprovà una ordre extraordinària sobre el retorn dels exiliats que volgueren tornar a Espanya, sempre i quant no hagueren comés delictes de sang. L'exili fou per a alguns benissers la millor opció per fugir de la repressió franquista. Alguns intentaren escapar a través del port d'Alacant, però la gran majoria de casos foren soldats que decidiren travessar la frontera amb França per fugir de l'avanç de les tropes franquistes. Ja des de principis de febrer de 1939 al voltant de mig milió d'espanyols passaren la frontera al país veí amb la retirada de les tropes republicanes a Catalunya, acabant en camps d'internament i sofrint tot tipus de calamitats mentre es regulava la situació dels estrangers sense nacionalitat⁷⁸⁴.

Un exemple del que sofriren es troba en el cas de Ramon Ivars Vives qui batallà en la XII BI de l'Exèrcit Popular. Després d'haver lluitat en la batalla de l'Ebre, decidí abandonar la seua brigada per la nit junt amb un altre soldat estranger. S'amagaren en un estable i a l'endemà per la matinada, quan marxà la resta de l'exèrcit, fugiren cap a França. De camí es van unir amb altres soldats i es dirigiren cap als Pirineus. Durant el trajecte els sorprengueren un grup de quatre franquistes armats que els feren l'alto. Els varen dir que no tingueren por perquè la guerra s'havia acabat i no els farien mal. Van agafar a un sergent, però davant la incertesa de la situació, un dels companys començà a córrer i es van desbandar tots. Es van desviar del camí allunyant-se de la carretera a través de les muntanyes agafant menjar d'on podien. Ramon aconseguí arribar a la frontera francesa on cada vegada hi havia més gent.

D'aquesta manera acabà en el camp de concentració de Barcarès i posteriorment en el de Saint-Cyprien on estigué durant dos mesos. Estaven cercats per tanques i sols repartien un pa per a vint-i-cinc homes, per la qual cosa les baralles eren constants. Com el camp estava ubicat en una platja, hagué de fer un clot on s'arrupia junt amb altres tres homes, fins que quasi un mes després, es construï una espècie de cabanya per guarir-se. A pesar de què les condicions milloraren un poc, la situació de misèria fou constant. Després de set mesos de trobar-se en França, Ramon investigà com poder escapar d'aquesta situació i aleshores els francesos li comentaren que necessitaven personal per a la defensa de la línia Maginot. Acceptà l'oferta, la qual cosa li permeté millorar la seua situació alimentària ja que li servien el mateix que als francesos. Abans de què els alemanys envaïren França entrà amb contacte amb Francisco Martí Mas qui li ajudà a

⁷⁸⁴ A través del decret del 12 d'abril de 1939 s'anaren regularitzant la situació dels espanyols exiliats fins que al desembre de 1940 sols quedaven uns 5.000 en camps de concentració. Antonio Calzado, *El exilio español republicano* en Ricard Camil, et al., *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*, vol. 16, 15; Francisco Caudet, *El exilio republicano de 1939* (Madrid: Cátedra, 2005), 72-73; Francisco Moreno, "El exilio" en *La represión franquista en la provincia de Alicante*. [Consulta online juny 2022].

aconseguir els documents i avals per passar la frontera i tornar a Espanya, però les autoritats franquistes no els acceptaren. Per aquest motiu necessità que un frare benisser que es trobava en aquella zona gestionés els seus documents per què foren acceptats, així com el d'altres benissers que es trobaven en la mateixa situació. Posteriorment es traslladà a València i finalment a Benissa on la Guàrdia Civil l'interrogà. Com demostrà que no havia fet res, el deixaren marxar i pogué retornar a la seua vida diària⁷⁸⁵.

Des de França hi hagué altres benissers que s'encarregaren d'ajudar a excombatents republicans de Benissa per eixir dels camps de concentració francesos i tornar a Espanya o residir a França com fou el cas abans citat de Francisco Martí Mas. Aquest s'havia traslladat als deu anys a Barcelona on va treballar com ajudant de cuina d'un convent franciscà, però quan esclatà la guerra no fou mobilitzat a causa de la seua extrema miopia i decidí exiliar-se a França amb la seua família. La seua dona i les seues dues filles de 3 i 1 any d'edat s'exiliaren al desembre de 1938, però foren internades al camp de concentració francès de Le Perthus en el qual morí la seua filla menuda Paquita de tifus i on naixeria un altre fill. Per la seua banda, Francisco acabà en el camp de concentració d'Argelès-sur-Mer i posteriorment es traslladà a Le Boulou, ubicat en l'àrea del Rosselló francès on estigué fins al novembre de 1939. Quan començà la II Guerra Mundial Francisco decidí enviar a la seua família de tornada a Espanya, mentre ell es desplaçà a altres localitats com Agén i Escatalens per a convertir-se en membre de la resistència francesa. El govern francès li concedí la Carte de Résident Privilegié i va residir a Tours des del 1946 fins al 1966, moment que tornà a Espanya⁷⁸⁶.

Un altre benisser que decidí escollir França com a país d'exili fou el líder de la CNT Josep Baidal Roselló, a qui li sorprengué el final de la guerra a Jaén, on havia estat enviat després d'allistar-se. Fou tancat al camp de concentració d'Úbeda d'on aconseguí escapar i dirigir-se a Benissa. Per a passar desapercebut s'afaità i vestí com a civil fins arribar a Bolulla (Alacant) des d'on tornà a Benissa a través de la muntanya de la Solana. Però a l'arribar a Benissa, es plantejà que faria perquè sabia que seria detingut, així que decidí anar-se'n a Senija, poble limítrof amb Benissa, on coneixia un lloc segur al camp, lluny del poble. Estigué quedant-se en cases de gent que pertanyien a la CNT de Calp i de la zona de Bèrnia, amagant-se de la Guàrdia Civil. La majoria del temps anava sols, però d'altres s'ajuntava amb persones que es trobaven en la mateixa situació que ell. Estigué així durant un temps fins que la situació es tornà insostenible i decidí exiliar-se. D'aquesta manera acudí a Barcelona amagat en un camió de raïm on l'esperava un altre benisser cenetista que es trobava de manera clandestina en una casa, el qual li organitzà la fugida a través d'Andorra. Un guia s'encarregà de passar-lo a França a canvi de 200 pessetes a través de camins secundaris i a peu. Després d'11 dies de caminar afamegat, aconseguí arribar al principat. Però d'aquí no pogué agafar el tren per passar a França perquè la policia també vigilava, així que va esperar de nit darrere un pi a l'espera de què quan arranqués, muntar-se en ell per a dirigir-se a Tours. Quan

⁷⁸⁵ També el soldat republicà Gaspar García Cabrera, passà la frontera i estigué pres en el camp de concentració d'Argelès-sur-Mer, però no tornà a Benissa fins l'arribada de la democràcia. Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 83, 234-247.

⁷⁸⁶ *Ibidem*, 110; Carmen Martí, *Ese sol de la infancia* (Online: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015).

arribà a aquesta localitat evità als gendarmes francesos i es posà amb contacte amb altres membres de la CNT. Allí començà la seua nova vida junt a una dona francesa⁷⁸⁷.

La família es convertí en un element clau que marcava el futur de l'exiliat, doncs tornava a Espanya per reunir-se amb ells, o portava als més pròxims junt a ell. Un dels casos més singulars fou el del soldat Joaquin Nave Bertomeu a qui l'acompanyà la seua novia –i a partir de juliol de 1937 esposa– Maria Josefa Crespo Ribes. Era tan gran l'estima que es tenien que des de què mobilitzaren al seu marit el 20 d'octubre de 1936 el seguí quedant-se a la rereguarda. Mentre ell es trobava en fronts com el de Madrid, ella es quedà a València i després Almassora (Castelló). Quan les forces rebels començaren a avançar es desplaçà a Balaguer (Lleida) i després a altres localitats de Catalunya, sempre separats, perquè el seu home havia de seguir combatent, i sota els bombardejos de l'aviació. Com l'avanç franquista era imparable, Maria Josefa es desplaçava amb els evacuats per Catalunya fins que finalment travessà la frontera a través del poblat de Bourg-Madame i després a Latour-de-Carol junt al seu marit.

En un primer moment els francesos havien tancat la frontera i no deixaren entrar als republicans que fugien de la repressió fins que el 8 de febrer de 1939 l'obriren i començaren a passar. Joaquin i Maria Josefa creuar al dia després pel matí i sota la pressió de què podien ser separats, doncs les dones amb els seus fills tornaven amb tren a Espanya tant de manera voluntària com obligatòria. D'aquí els tancaren en un camp de concentració, totalment rodejats de neu i bosc i veient com entre Bourg-Madame i Latour-de-Carol cavaven fosses per enterrar als qui anaven morint-se. Per sort sols estigueren dos dies i no patiren fam, però hagueren de dormir damunt la neu i arribaren a alimentar-se del arbres. Passaren a residir a Prades, disposant d'un permís de residència francès per a estrangers⁷⁸⁸.

No sols s'exiliaren a França, sinó que també hi ha el cas de Francisco Llopis Crespo qui s'exilià a l'URSS. Aquest era conductor de camions i mecànic i anà voluntari al front. A finals de 1937 va ser acceptat en l'escola de pilots d'Alcantarilla (Múrcia) i després a Sabadell. A l'octubre de 1938 es va traslladar a l'URSS per a realitzar un curs de pilot d'avions de combat en l'Escola de Pilots d'Aviació de Kirovabad (Azerbaidjan). A pesar de què al 1940 sol·licità la repatriació, les autoritats espanyoles li ho denegaren. Entre 1941 i 1949 va estar pres en diversos camps de concentració i de treball soviètics com a Novosibirsk a Sibèria, Karaganda a Kazakhstan i Odessa a Ucraïna. Entre 1949 i 1955 va ser desterrat a Sibèria i no va retornar a Espanya fins al 1956 dins d'una operació de repatriació de presoners de guerra espanyols gestionada per la Creu Roja. És casà al 1955 amb la ciutadana soviètica Soya Motosova Petrovna al 1955 amb qui tingué a la seua filla Amor Llopis⁷⁸⁹.

⁷⁸⁷ Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 161–164.

⁷⁸⁸ *Ibidem*, 116–117.

⁷⁸⁹ Més informació del personatge històric a Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 108; Carmen Calvo, *Los últimos aviadores de la República. La cuarta expedición a Kirovabad* (Madrid: Ministerio de Defensa, 2010), 196, 207, 278–279, 309, 354; Antonio Calzado, “De Benissa a Sibèria: Francisco Llopis Crespo, aviador de la Segona República, 1938-1956”, *Llibre de Festes de Benissa* (2007): 86–91; Luiza Iordache, “Maestros de los «niños de guerra» de

També s'exiliaren al nord d'Àfrica com l'obrer de la construcció Josep Soliveres Bertomeu qui el 28 de març de 1939 s'embarcà en el Stanbrook des del port d'Alacant, arribant al dia següent al port d'Orà a l'Alger. Posteriorment fou conduït al camp de concentració de Le Bossuet fins que el 15 de desembre de 1939 fou alliberat al ser seleccionat com a obrer agrícola en Boutlélis (Alger). El 20 de febrer de 1943 es casà amb Annete Paregno amb qui tingué sis fills i passà la resta de la dictadura franquista residint a França⁷⁹⁰.

En total hi hagué set benissers exiliats que no tornaren al poble en els anys immediatament posteriors a la guerra. Molts dels qui havien sigut soldats de l'exèrcit republicà estigueren els primers mesos en camps de concentració i després tornaren, com fou el cas de Vicent Cervera Ivars, Jaume Colomer Ivars. En el cas de Vicent Ibáñez Soliveres ja residia anteriorment a França i Joaquin Castells Crespo passà la frontera francesa al febrer de 1939 i fou internat en un camp de concentració, morint a un hospital de Perpinyà per la malaltia que venia arrastrant. Amb el pas del temps alguns d'ells retornaren a Espanya durant el Franquisme o posteriorment, i d'altres es quedaren com a residents principalment a França i sols vingueren al poble de vacances⁷⁹¹. No obstant hi ha un cas excepcional com el de Francisco Jorro Giner qui decidí tornar al 1943 a Espanya i al qual se li realitzà un procés en el que acabà sent jutjat. L'estudi del seu cas permet apreciar com el seu procés sumaríssim està més elaborat i millor organitzat que la resta dels benissers, segurament perquè el moment àlgid de la repressió franquista ja començava a disminuir⁷⁹².

Concretament Francisco va ser processat perquè per pròpia voluntat travessà la frontera i s'entregà el 21 de juny de 1943 amb l'únic objectiu de tornar al poble i seguir treballant amb la seua família. Per aquest motiu fou detingut i interrogat per la Prefectura Superior de Policia de Barcelona. En les diverses declaracions que realitzà, al·legà que fou mobilitzat pel seu reemplaçament durant la guerra i que quan Catalunya fou conquistada pels rebels passà a França on acabà en el camp de concentració d'Argelès-sur-Mer. Quan pogué eixir, començà a treballar en una fàbrica a Toulouse fins que al gener de 1943 decidí acudir al cònsol d'Espanya a Perpignan amb l'objectiu de ser repatriat. Aquest li expedí un passaport i tornà a Espanya a través de Port-Bou (Girona) on fou automàticament detingut per la policia al passar la frontera. Com es considerava que havia pogut cometre algun acte punible per les lleis franquistes es posaren en contacte amb la Comissaria del Cos General de la Policia d'Alacant. Mentre el detingut era traslladat des de la Presó de Barcelona al Reformatori d'Adults d'Alacant

España en la Unión Soviética. Juan Botey la represión del Gulag”, *Revista Migraciones y exilios* nº 14 (2014): 105–123, ISSN: 1577-3256.

⁷⁹⁰ Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 137; DD.AA. *Operació Stanbrook. Homenatge a la memòria republicana* (València: L'Eixam Edicions, 2016), 162.

⁷⁹¹ Els soldats benissers que es té constància que romangueren en qualitat d'exiliat foren Josep Baidal Roselló, Gaspar García Cabrera, Francisco Llopis Crespo, Francisco Martí Mas, Antonio Mestre Montaner, Joaquin Nave Bertomeu i Josep Soliveres Bertomeu. Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 39–40, 83, 110, 116–117 i 137; Antonio Mestre Montaner era natural de Benissa però treballà com a xofer a Barcelona com a membre del sindicat de transports de l'UGT. S'exilià a França on pertanyí a la secció de l'UGT de Sereilhac (Haute Vienne) i tornà a Espanya a finals dels anys 40 i passà a residir a Alcalalí (Alacant) per no poder seguir a Barcelona per falta de recursos econòmics. <https://archivodemocracia.ua.es/> i <https://fpabloiglesias.es/> [consultat al juny de 2022].

⁷⁹² AGHD, sumari 800, caixa 16144/9.

es sol·licitaren des d'Alacant informes tant a Benissa com a Barcelona per saber quin paper havia tingut el detingut durant la guerra, iniciant-se el seu procés judicial. Els informes foren negatius, però la gran majoria dels testimonis afirmaren que l'acusat tenia bona conducta. Com es considerava que les acusacions que se li feien no eren greus, el 8 de gener de 1944 se li concedí la llibertat atenuada.

El 9 de febrer de 1944 es donava per conclòs el procés i s'ordenava la celebració d'un consell de guerra. El fiscal considerava que havia comés un delictes d'auxili a la rebel·lió i sol·licitava la pena de dotze anys i un dia de reclusió menor. L'acusat s'acontentà amb la defensa de torn així com la pena que li proposava el fiscal, fet excepcional, però que li evitava anar davant un consell de guerra. D'aquesta manera fou sentenciat a la pena que proposava el fiscal. Poc després se li concedí la presó condicional, però des de la Junta Provincial de Llibertat Vigilada d'Alacant es decidí revocar-li-la el 30 de juny de 1944 i per això s'ordenà el seu arrest en el Reformatori d'Adults d'Alacant. Davant la falta de motius suficients per empresonar-lo, la Junta traslladà el cas al governador civil d'Alacant, el qual el deixà en llibertat el 27 de juliol de 1944. El 14 d'abril de 1951 Francisco apel·là al Capità General de la Tercera Regió Militar de València que li foren concedits els beneficis del Decret del 9 d'octubre de 1945 que regulaven l'indult, el qual li fou atorgat al mateix any⁷⁹³.

Per últim, si bé no és pot considerar exili com a tal, cal fer menció als casos d'aquells benissers que en la postguerra decidiren no tornar a viure a Benissa i residir en altres localitats espanyoles. La causa d'aquests trasllats definitius no sols es degueren a motius laborals, sinó que en alguns casos estigué íntimament lligada a la repressió que sofriren durant la postguerra o l'actitud que prengueren determinats veïns cap a ells. Així doncs, veieren com a solució immediata a aquesta ambient hostil el traslladar-se a poblacions pròximes com La Xara o Polop (Alacant) o a la capital de província. Si bé mantingueren llaços amb els familiars llunyans i amb les amistats que contaven, els més pròxims es traslladaren a viure amb ells per començar una nova vida.

3.9. La lògica de la repressió

Considerem que per entendre el fenomen de la repressió de postguerra es necessari un anàlisi conjunt tant de les dades disponibles com de la seua interpretació, seguint la tradició de les obres clàssiques en aquesta temàtica. Una de les obres pioneres i més completes en quantificació de la repressió fou *La repressió franquista a Catalunya 1938-1953* de J.M. Solé on calculà i classificà la mort de tots aquells catalans a mans del Franquisme⁷⁹⁴. Aquesta investigació exhaustiva i estadística s'anà estenent a altres territoris com el País Valencià, sent el seu gran referent els estudis de V. Gabarda i per Alacant les de M. Ors o F. Moreno, ja citades al llarg de la tesi. A partir d'aquí, s'han elaborat obres que busquen consolidar aquest primer pas que arriben fins als

⁷⁹³ AGHD, sumari 800, caixa 16144/9; AHPA. GC-G 795.

⁷⁹⁴ Josep Maria Solé, *La repressió franquista a Catalunya 1938-1953* (Barcelona: Edicions 62, 1985).

nostres dies com ara *Un país en gris i negre* de J.L. Porcar en que analitza les víctimes mortals per al cas de Castelló⁷⁹⁵.

Per al nostre estudi, la recopilació de dades ha estat un procés complex tant per la fragmentació de les fonts com la inexactitud d'aquestes. En l'apartat d'annexos hem inclòs taules amb tota la informació al voltant dels repressaliats que hem recopilat si bé hi ha una sèrie d'aspectes a tenir en compte. Per a dades bàsiques com ara el nom i cognoms, procedència i veïnatge o l'edat hem consultat l'arxiu indexat de la web <https://www.arxparrvalencia.org/> on es troben els registres de batejos dels ciutadans pertanyents a Benissa i altres poblacions valencianes i alacantines per a tenir una major precisió amb les dades, doncs moltes vegades aquestes varien segons la font consultada.

Quan un expedient va ser treballat per diversos jutjats militars hem tingut en compte el grau de participació de cadascun. Així doncs, si el volum de treball va ser considerable, s'indiquen els dos, però si la participació d'aquest és limitada a rebre el primer atestat de la Guàrdia Civil per a passar-lo automàticament a un altre Jutjat Militar –com és el cas del de Vila Joiosa que moltes vegades no va tenir més funció que la de redirigir els documents cap a Callosa d'en Sarrià– hem optat per indicar sols aquell que realment treballà el cas.

Per a la professió i militància política o sindical de cada subjecte ens hem basat en la primera declaració que fan els encausats en el Jutjat Militar que els estava processant, ja que comparat amb la resta de fonts, aquesta és la que més precisió aporta. En la resta de documentació, aquestes estan posades sense tanta cura. Per aquest motiu, tal vegada l'individu analitzat tenia més d'una professió, però ens hem limitat a la que ell declararà davant el jutge. De la mateixa manera, hem citat sols el partit polític o sindical al que declararà estar afiliat, sols incorporant-ne d'altres si la font consultada és fiable. No hem inclòs si a l'any 1931 estigué afiliat a l'ASOB, perquè en la quasi totalitat dels casos sols s'afiliaren en aquell primer moment per a donar-se de baixa al poc de temps i no tornar a militar en el partit o passar directament a l'UGT, que en aquest cas sí s'ha indicat. En cas de què seguiren afiliats al Partit Socialista, ens hem limitat a assenyalar-ho com a PS ja que en definitiva sols es produí un canvi de sigles.

En quant a les penes que sofriren arran de la sentència com ara desterraments, treballs forçosos o presons en les que estigueren la documentació no és precisa, i segons el document consultat aporta una informació o d'altra. L'expedient carcerari del processat no està complet, doncs moltes vegades falta els camps de concentració on estigué, d'entre altres dades. Per aquest motiu, s'han consultat totes les fonts possibles i s'han contrastat amb la informació que aporta la web <https://archivodemocracia.ua.es/> per poder ser el més acurats possibles. Així doncs, quan no està clar exactament on estigué el presoner, com és el cas dels diversos espais que foren servits a Dénia com a presons, ens hem limitat a assenyalar que estigué en la Presó de Dénia. També ha sigut complicat establir la data concreta en què el processat començà a complir la presó

⁷⁹⁵ Joan Lluís Porcar, *Un país en gris i negre. Memòria històrica i repressió franquista a Castelló* (Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 2013).

preventiva, ja que moltes vegades la data en què s'indica que fou detingut per a prestar declaració no necessàriament implica que fou el primer moment en què se li privà de la llibertat, ja que moltes vegades portaven temps reclosos en la Presó de Benissa o al Camp de concentració de Dènia. Davant la falta de més informació, hem optat per establir la primera data que conste en els documents.

Hem decidit dividir als repressaliats en diversos apartats dintre dels annexos, diferenciant aquells que sofriren processos sumaris, dels qui varen ser depurats, d'aquells qui eren naturals de Benissa però no guarden cap relació amb els fets ocorreguts al poble o d'aquells qui no sent de Benissa, passaren la guerra al poble. Per últim, hem incorporat una graella on hem recopilat a tots els ciutadans que tingueren un mínim vincle amb Benissa i el tipus de repressió que sofriren. D'aquesta manera considerem que podem arribar a entendre la magnitud del que fou la repressió de postguerra.

Per a l'anàlisi dels ciutadans vinculats a Benissa que se'ls realitzà processos sumaríssims en la postguerra (Document VI) hem inclòs sols aquells ciutadans que se'ls incoà un procés per fets ocorreguts a Benissa, perquè entenem que aquest estudi versa al voltant del municipi de Benissa i no sobre aquells benissers que l'única relació que tenien en el poble era haver nascut en ell o passar-ne breus espais de temps, sense immiscir-se amb els assumptes de la localitat. Així mateix també apareixen aquells ciutadans que si bé foren processats pel que feren en la guerra, a les autoritats a les que recorren per saber el seu comportament foren les benisseres, per això també hem introduït aquells qui fugiren en barca a Mallorca que foren processats, si bé en el seu cas sols es buscà esbrinar si realment recolzaven la causa rebel. Aquells que no hem inclòs en aquest apartat, apareixen en l'altra graella referent a tots els benissers⁷⁹⁶ (veure *Taula VIII* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió).

⁷⁹⁶ En la llista referent a Annexos: Document VI s'han inclòs aquells a qui se'ls realitzà un consell de guerra pels fets realitzats principalment a Benissa, per la qual cosa no s'ha fet servir les llistes tradicionals de represaliats en què s'inclou tot aquell qui tenia alguna relació amb Benissa encara que el vincle fora mínim. Així doncs, no estan inclosos aquells qui es té constància que estigueren a Benissa però no realitzaren cap acte que es considerés delictiu per part del Franquisme a Benissa. Per aquest motiu han estat exclosos els soldats que estigueren destacats a Benissa però que no tingueren un paper significatiu com ara José González Almela, José González Arcos i Fernando Ruiz Ruiz; els ciutadans benissers Vicent Ivars Tur i Vicent Femenia Tur els quals feien la vida a Calp i tot allò del que se'ls inculpà està relacionat amb aquest poble; Josep Ivars Ivars, qui era natural de Benissa però tota la seua vida la feu a Polop i el processaren per fets relacionats amb el front de batalla; al carabiner Manuel Ivars Ivars, natural de Benissa però que passà tota la guerra a València i tornà a viure al poble després de ser processat; a Joan Ivars Ivars Crespo, també carabiner que no estigué en tota la guerra a Benissa i era veí de Benidorm; Joan Cardona Ivars, natural de Benissa i veí de Calp a qui tots els fets se li relaciona amb aquest últim poble; el carabiner Jaume Crespo Ivars, natural de Benissa però veí de Vila Joiosa a qui no el vincularen amb el poble; el carabiner Vicent Crespo Ivars qui era natural de Benissa però resident a Alacant capital i tots els fets que se li imputaven el relacionaven amb aquesta última localitat; el carabiner Salvador Ivars Ronda, natural de Benissa però veí d'Oriola a qui se li imputaven fets ocorreguts en la capital de província; i el mateix per al carabiner Joan Pineda Ribes, natural de Benissa però veí d'Altea qui no se li relacionava amb el poble, així com el carabiner Josep Cabrera Cabrera qui en una ocasió es cita que era natural de Benissa, però en la resta d'ocasions es cita que era natural de El Verger i veí de Dènia; el teuladí Vicent Ivars Oller que l'única relació que tingué amb el poble de Benissa fou el de traslladar un presoner benisser a l'Ajuntament del poble; Jaume Ivars Crespo qui els fets amb que se'l relacionen ocorregueren a València on havia establert la seua residència habitual; Joan Ferrer Fluxà que pasturava per la zona de la serra de Bèrnia però el delictes que se li imputà no té relació amb el poble ni amb els benissers; José Molina García qui era militar de carrera en la Marina i fou fet presoner en la batalla de Cabo de Peñas a Astúries el 19 de setembre de 1936; Vicent Ibáñez Soliveres, natural de Benissa però resident a França des d'abans de la guerra i que quan esclatà el conflicte militar s'uní a l'exèrcit republicà. En algun moment de la guerra estigué a Benissa, però se'n tornà a França, sent l'únic motiu de la seua recerca per part de les autoritats franquistes el fet d'haver-se unit a l'exèrcit republicà, o Joan Ivars

En la nostra investigació hem establert que hi hagué un total de 95 ciutadans que foren processats per fets esdevinguts a Benissa o se'ls relacionava amb el poble, com bé pogueren ser aquells casos com els soldats que varen ser jutjats principalment pel que feren en el front. No hem inclòs per aquest anàlisi als quatre ciutadans a qui se'ls realitzà un procés sumaríssim per fugir a Mallorca durant la guerra, perquè s'entén que no es buscava repressaliar-los, si no investigar si realment recolzaven la causa rebel.

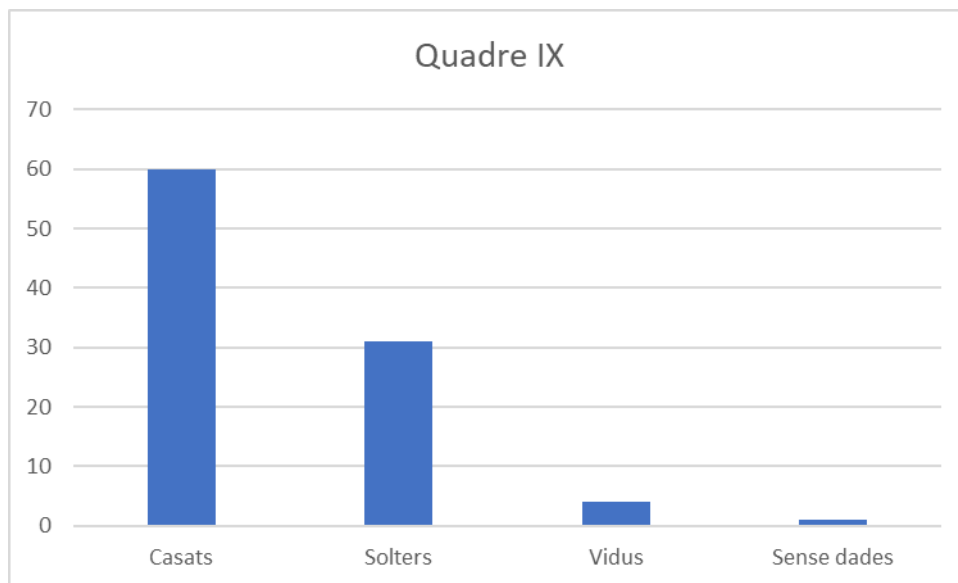
D'aquests 95, sols tres persones foren processades per fets ocorreguts exclusivament en la postguerra i foren únicament dos ciutadans els qui acceptaren la pena que els imposà el fiscal i no acabaren jutjats en consell de guerra. D'aquests, a 57 se'ls inicià un procés judicial perquè van rebre la denúncia d'un veí –o conjunt de veïns– en particular, la resta es trobaven ja detinguts o foren denunciats per les mateixes autoritats locals.

Dels 95 processats es donaren 17 casos en què foren investigats conjuntament amb algun veí, i no de manera individual, donant-se 9 casos en què realment guardaven relació en els fets que se'ls denunciava i 8 en què se'ls jutjà per fets diferents; l'única similitud és que es considerava que havien donat suport a la República, encara que els fets dels quals se'ls acusava no tenien res a veure.

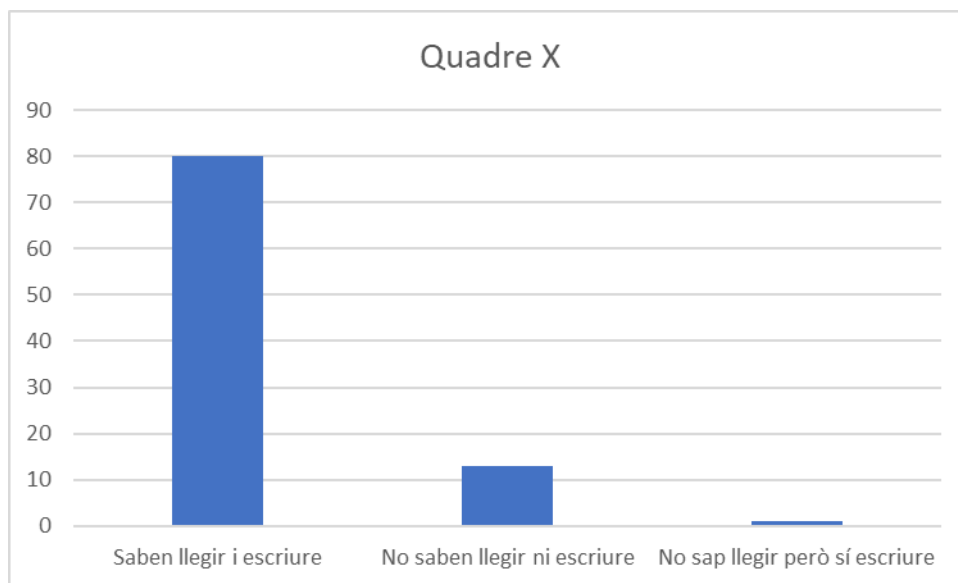
La majoria dels processats estaven casats, però quasi un terç seguia en estat solter (Quadre IX). Si atenem a les dades que s'enregistraren en el moment de declarar per primera vegada davant d'un Jutjat Militar, sorprenentment la gran majoria de benissers al·legà que llegir i escriure i sols un reduït grup no en sabia (Quadre X), fet que contrasta amb la resta de la bibliografia consultada on la majoria dels processats els situen com analfabets. No obstant, no es pot precisar fins quin punt per saber llegir sabien comprendre les coses, o si l'escriure es limitava a saber signar. Així doncs, a pesar de què la majoria pogués tenir algun coneixement sobre escriptura i lectura, la grandíssima majoria no tenien cap tipus de formació com així es demostra en les seues declaracions en els interrogatoris. Aquesta afirmació encara es reforça més si es

Ronda, natural de Benissa i alcalde de Dènia a qui se li relacionava amb els fets ocorreguts en aquesta última localitat; així com els mestres que foren depurats. Tampoc s'han inclòs aquells processats que en <https://archivodemocracia.ua.es/> relacionen amb Benissa però en realitat no tenen cap vincle amb el poble com ara Andrés Esteban González, natural de Chamartín de la Rosa, Madrid, veí de Beniarrés i que en la postguerra es traslladà a viure a Alcoi; Josep Miralles Forner, qui en la sentència s'assenyala que va ser guàrdia municipal de Benissa, però en la documentació s'afirma que ho fou de Pedreguer; Agustín Fornés Tomás, qui s'assenyala que era veí de Benissa, però era natural de Pedreguer i veí de La Xara i els fets que se li imputen no guarden relació amb Benissa; Francisco Molines Ivars, qui s'estableix que era veí de Dènia i Benissa, però no se li va processar perquè s'exilià i en el seu procés el relacionaven amb Dènia; Ricardo Carbonell Adsuar, qui era natural d'Alacant i veí de Calp i els fets als quals se li relacionen són amb aquesta localitat, i no a Benissa on apareix un Ricardo Carbonell Aznar en la relació d'alliberats condicionals de la Junta local de llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945, en què es tracta d'una mala transcripció, doncs és el mateix ciutadà de Calp amb la mateixa condemna d'un any; també apareixen dos Joaquin Ivars Bañuls, un de Benissa i l'altre de Calp, però són el mateix ciutadà amb el mateix expedient i aquest era calpí i tots els fets que se li imputaren estaven relacionats amb aquest poble; Vicente Bañuls Crespo, que encara que s'assenyala que hi havia dos ciutadans amb el mateix nom, un d'Altea i l'altre de Benissa, l'expedient correspon realment al d'Altea, per tant està duplicat. No s'ha inclòs tampoc a Vicente Bertomeu Brechal ni a Manuel Izquierdo Cabrera perquè si bé hi ha referències a què foren condemnats per un consell de guerra a 6 anys de presó, el seu expedient no es troba en els arxius. Com cap dels seus conveïns els va referenciar en la postguerra, i Vicent fou carabiner i al 1951 marxà a Brasil, deduïm que els fets que pogueren cometre no estigueren relacionats amb Benissa. Estaven inclosos en la relació d'alliberats condicionals de la Junta local de llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945. El mateix ocorre amb el cas de Joan Vengut Crespo del qual hi ha referències que fou processat però el seu expedient no es troba enlloc.

compara amb les declaracions de testimonis que sí tenien formació, en la qual s'aprecien grans al·legats.

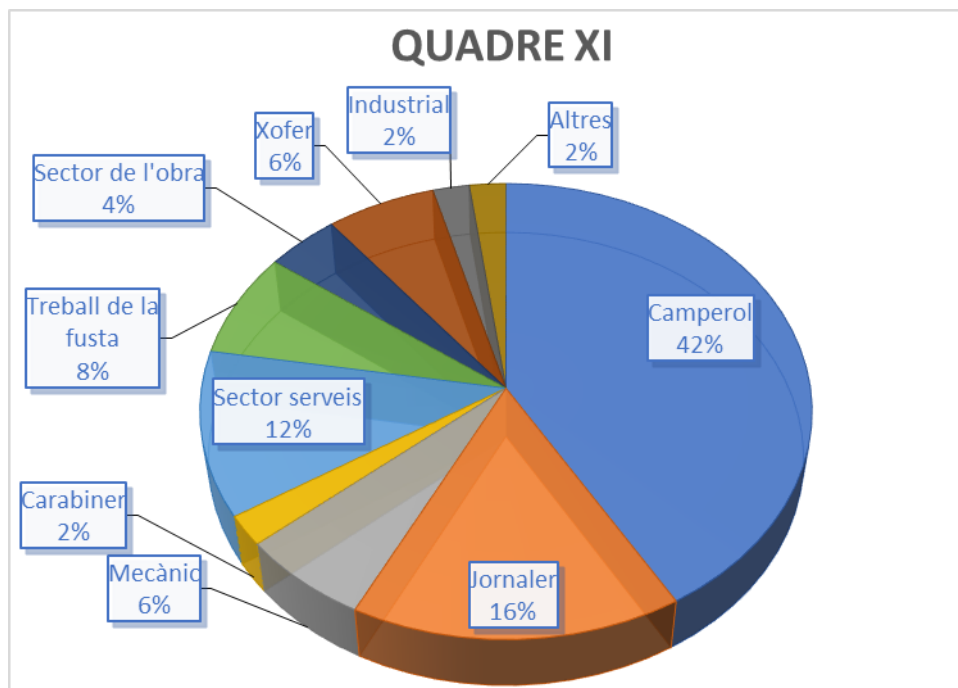
Estat civil dels ciutadans vinculats a Benissa que se'ls realitzà un procés sumari de postguerra

Índex d'analfabetisme dels processats vinculats a Benissa⁷⁹⁷

⁷⁹⁷ L'índex d'analfabetisme està basat en el moment en què foren detinguts i no contempla si aprengueren a llegir i escriure al llarg del seu procés.

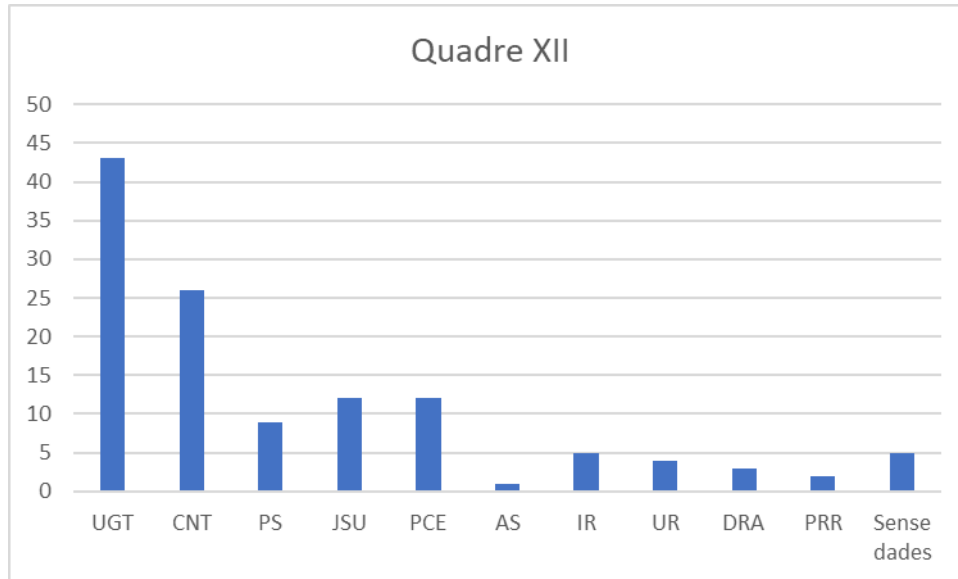
Evidentment en un poble rural com Benissa, més de la meitat de ciutadans eren camperols o jornalers. Els següents afectats tenien diversos oficis, però tots ells estaven relacionats amb el sector serveis. El fet de que hi hagueren tres fàbriques de mobles al poble explica perquè varen ser els més afectats darrere aquest sector, a l'igual que xofers i mecànics, doncs a pesar de què a Benissa no hi havia una gran quantitat de cotxes particulars, comptava amb l'empresa d'autobusos *La Unió* (Quadre XI).

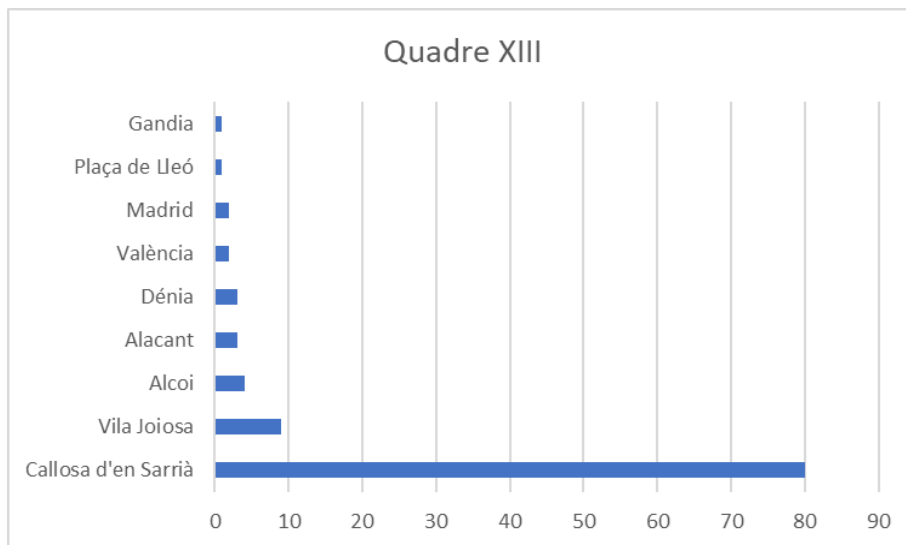
Professions que exercien els processats vinculats a Benissa

En quant a la seua militància, la gran majoria pertanyia al sindicat de l'UGT, seguit amb certa distància de la CNT. Aquest fet és lògic si es té en compte que havien d'estar afiliats a algun sindicat per poder treballar durant la guerra, per la qual cosa no es pot establir amb precisió fins quin punt la militància en algun d'aquests sindicats es degué per què realment creien en allò que els proposaven o simplement per a la seua supervivència personal. En quant als partits polítics als que estaven afiliats, les dades també són esbiaixades, doncs estan basades en les declaracions que feren els processats davant el Jutge Militar, per tant no els interessava prodigar-se o anar-se'n a extrems. De la mateixa manera, tampoc hi havia interès per part de les autoritats locals o provincials en saber realment en quines formacions havien estat, doncs la tendència és de confondre deliberadament els partits per considerar-los a tots "rojos". No obstant, si atenem al que indicaren els testimonis en les seues declaracions, la majoria formaria part de les JSU. Aquest fet s'explica perquè la majoria d'ells eren soldats joves que es veieren impregnats de la nova realitat que plantejà la guerra. També destaca la militància al PCE de molts d'ells, doncs aquest partit tingué un paper actiu durant la guerra. Per altra banda, que el PS quede tan reduït es deu a què la majoria preferia estar afiliats a l'UGT

que eren els qui consideraven que defenien els seus interessos més directes relacionats amb el treball. A partir d'aquí la resta de partits en què militaren els processats queden diluïts (Quadre XII).

Militància política i sindical dels processats vinculats a Benissa⁷⁹⁸

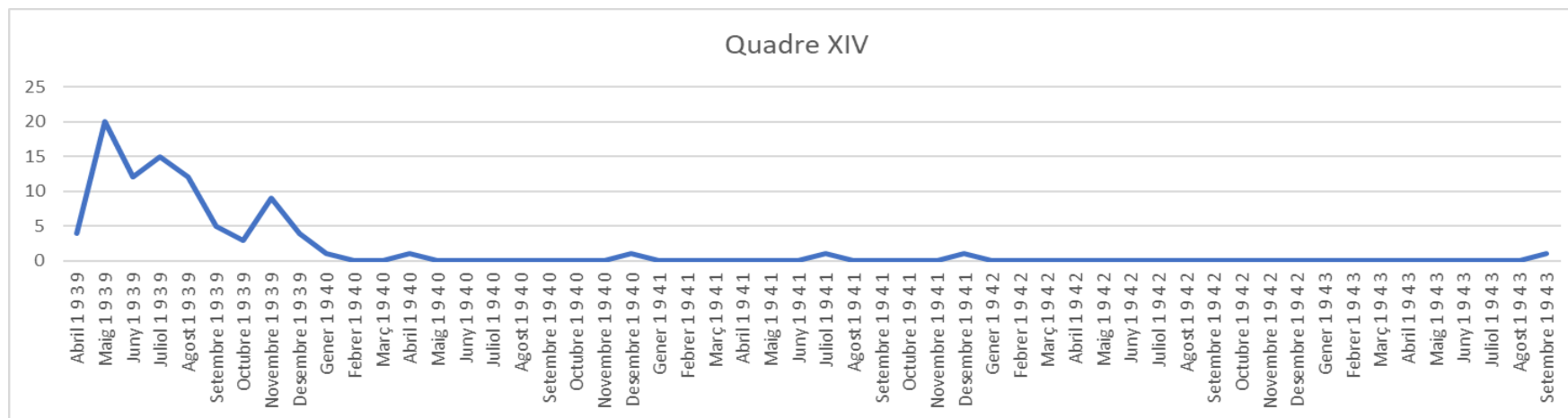
Jutjats militars que processaren a ciutadans vinculats a Benissa⁷⁹⁹

⁷⁹⁸ No s'ha inclòs la militància política dels quatre benissers que fugiren a Mallorca perquè no foren repressaliats com a tal.

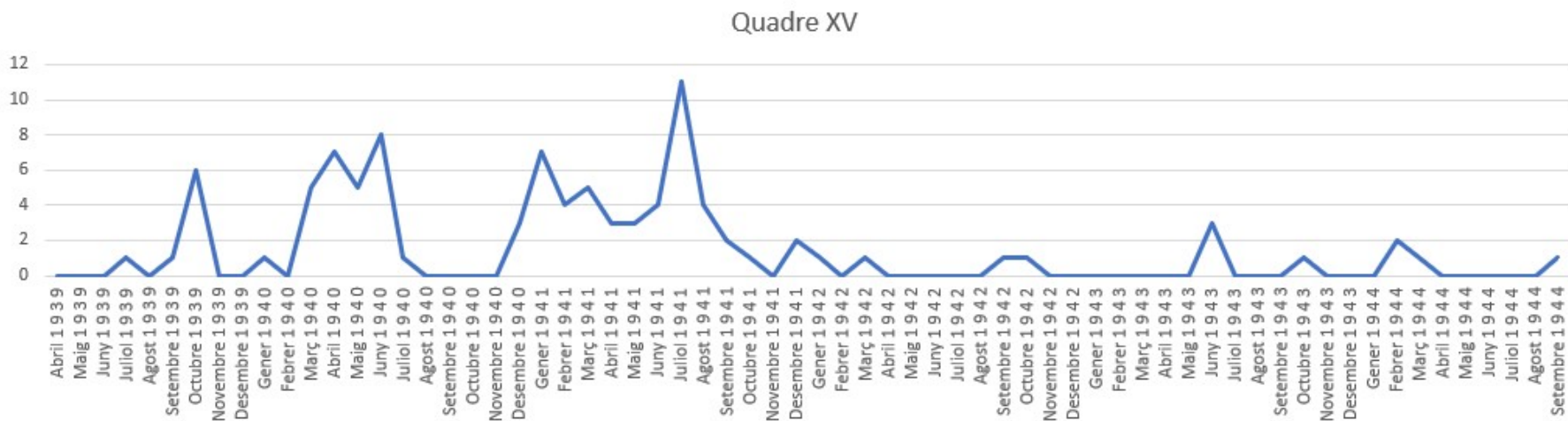
⁷⁹⁹ No s'ha inclòs la militància política dels quatre benissers que fugiren a Mallorca perquè no foren repressaliats com a tal. Sols hem registrat aquells Jutjats Militars que portaren principalment la causa, ja que moltes vegades alguns d'ells es limitaven a traspassar la informació al Jutjat Militar corresponent. En cas de què dos jutjats treballaren la mateixa quantitat de feina en un mateix procés, s'ha inclòs ambdós.

En quant a quins foren els jutjats militars que processaren als ciutadans consultats, evidentment la quasi totalitat ho foren en el de Callosa d'en Sarrià, que era el partit judicial al qual pertanyia Benissa. En segona instància es troba el de Vila Joiosa perquè en un primer moment estava establert que els benissers havien de ser jutjats aquí, però molt prompte els casos foren traslladats al de Callosa. En tercera posició es troba el d'Alcoi, qui s'encarregà majoritàriament de processar als últims benissers acusats, ja que la els altres dos jutjats militars anteriorment citats s'havien dissolt. Si Alacant es troba en una posició tan baixa es deu a què aquí sols foren processats carabiners o Joan Bautista Ferrer a qui se li inicià el procés judicial al 1943. I el mateix ocorre amb Dénia, que a pesar de la proximitat amb Benissa, aquí no corresponia que foren jutjats els benissers, per tant sols es limitaren a casos puntuals (Quadre XIII).

Queda clar mirant les dades gràfiques (Quadre XIV) que els primers mesos de postguerra foren quan més processos s'iniciaren, sobretot entre el maig i setembre de 1939, moment en què les tensions generades durant la guerra estaven més vives. A partir d'aquí hi ha un repunt al novembre per acabar descendint a zero a partir de gener de 1940, sols veient-se interromput amb processos puntuals molt esporàdics que portaran que a partir de 1942 ja no s'inici cap procés. L'única excepció és el cas de Joan Bautista Ferrer perquè aquest tornà a Espanya des de l'exili al 1943, no perquè hi hagués cap denúncia. Respecte al moment en què la condemna se'ls feu definitiva, es pot apreciar que ja en juny de 1939 es dona un cas per resolt, per haver una pujada significativa a l'octubre. Hi hagué dos moments destacats en resolucions de condemnes: del febrer al juny de 1940 i del desembre d'aquest any fins a l'agost de 1941, moment àlgid en la resolució de casos vinculats a Benissa, per a després baixar i que sols s'aplicaren condemnes de manera esporàdica fins a l'agost de 1944 (Quadre XV).

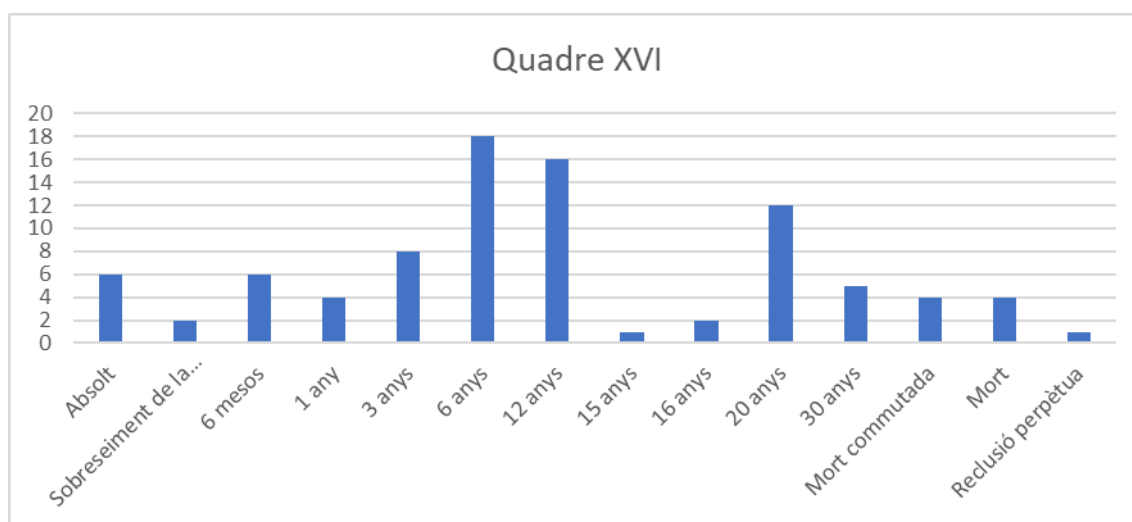
Data de detenció o ingrés en presó preventiva dels ciutadans vinculats a Benissa que foren processats

Mes en què foren condemnats per un consell de guerra o acceptaren la pena del fiscal els ciutadans vinculats a Benissa

En quant a les condemnes imposades, les majors penes foren les de 12 i 6 anys, seguides de les de 20 anys. Res desdenyable són les condemnes a mort, fins a 8, de les quals 4 foren commutades després de que Franco hagués revisat l'expedient i hagués donat el seu vist i plau. Tots els condemnats a mort pertanyien al PCE excepte un que estava sindicat a l'UGT. A partir d'aquí hi ha una certa similitud numèrica respecte als que foren condemnats a 30 i 3 anys, a 6 mesos de presó o foren absolts (Quadre XVI). 23 ciutadans sol·licitaren posteriorment la revisió de la condemna.

El pres que més temps va estar en presó va ser Jaume González Ribes, qui va complir la majoria de la seua condemna a la presó cel·lular de València i la presó central San Miquel dels Reis. Tardà tant en eixir en part perquè després d'haver sigut sentenciat a mort, se li condemnà a trenta anys de presó major al 1944 –relativament tard respecte a la resta dels seus conciutadans– i no li rebaixaren la pena ni li concediren l'atenuació en un primer moment, per la qual cosa havia de complir-la fins el 6 de maig de 1970. Portava empresonat des del 25 d'abril de 1940 i no li concediren la presó condicional fins al 1951. Com va redimir la seua condemna a base de treballs forçosos, quedà extinta el 19 d'agost de 1958⁸⁰⁰.

*Condemna inicial del consell de guerra que se'ls imposà als ciutadans vinculats a Benissa*⁸⁰¹

⁸⁰⁰ AGHD, sumari 9274, caixa 15935/3, foli sense numeració datat de l'1 de juny de 1958.

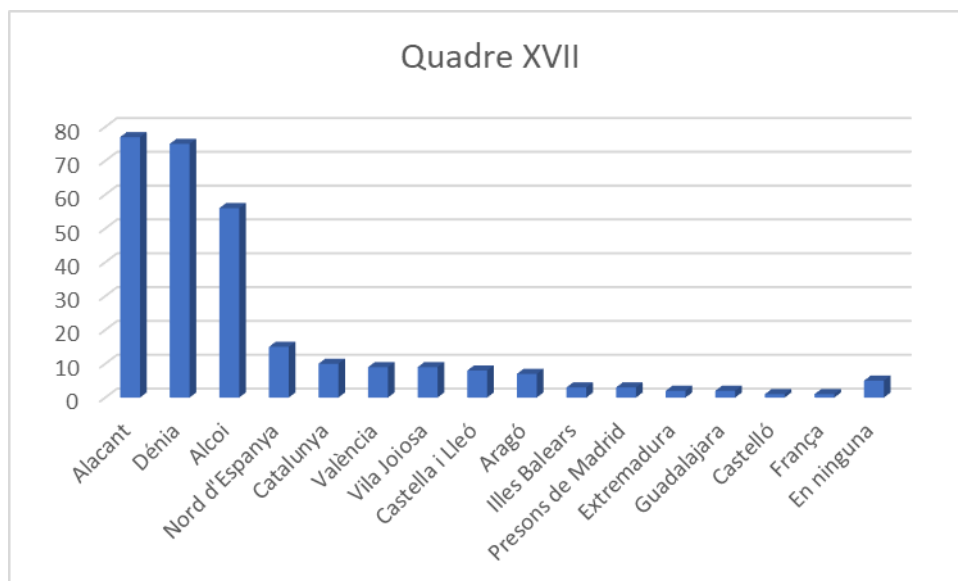
⁸⁰¹ Totes les penes senyalades corresponen al primer consell de guerra que les emeté excepte si fou l'Auditor el que tirà enrere una condemna per investigar-la més, que aleshores s'ha establert la condemna definitiva, o les penes de mort que s'ha optat per senyalar aquelles que foren automàticament commutades per una pena inferior per evitar confusió en el lector. S'ha inclòs als dos ciutadans que acceptaren la pena imposada pel fiscal i no arribaren a assistir a consell de guerra.

En quant a la Ley de Responsabilidades Políticas (LRP) hem detectat 28 casos, si bé la bibliografia tradicional els situa en 35, sent xifres molt pròximes (veure *Taula IX* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió). La Marina Alta fou la setèima comarca que es veié afectada per nombre per aquesta mesura, sols per davant de les comarques de l'Alt i Baix Vinalopó⁸⁰². Respecte a la Ley de Represión de la Masonería y el Comunismo l'únic benisser a qui el TRMyC sol·licità la seua detenció fou al qui havia sigut alcalde de Dénia, Joan Ivars Ronda el 10 de maig de 1948, quasi 10 anys després d'haver sigut executat⁸⁰³.

Els detinguts benissers estigueren reclosos en diversos punts de la geografia espanyola. No és possible establir amb precisió els llocs concrets on varen estar ja que les fonts estan fragmentades i recullen informació diversa. Fins i tot el full de registre que tenia el pres elaborat per les institucions penitenciàries no arriba a precisar tots els llocs on estigué detingut. Si atenem a les dades enregistrades, els qui hagueren de complir condemna en presons ho feren majoritàriament a Alacant. Lògicament era la capital de província i la que disposava de més capacitat per retenir a la majoria de condemnats en tota la província. En el cas de Dénia que pràcticament la igualà, es perquè la majoria de detinguts foren enviats al seu camp de presoners "España" durant l'any 39 mentre se'ls processava, però una vegada condemnats, compliran la pena en altres localitats. Si Alcoi destaca és perquè com ens hem basat en la primera declaració que realitzaren, la qual solia fer-se en Alcoi, d'aquí el gran nombre, però la gran majoria sols hi estigueren de manera temporal. I la mateixa explicació serveix per al cas de Vila Joiosa. Si ens centrem en presons ubicades en la resta d'Espanya, destaca la presència de molts benissers en aquelles que es trobaven al nord. Seguidament, i de manera quasi indistingible, foren enviats a presons ubicades a Catalunya i Aragó, sobretot per a realitzar feines de reconstrucció, seguidament de València. La presència en espais de privació de llibertat ubicats a Castella i Lleó, Extremadura i Guadalajara es deu als soldats que foren detinguts al final de la guerra en el front. Els espais habilitats com a presons a Benissa no els hem citat perquè els atestats no identifiquen el lloc exacte on es trobà detingut el ciutadà en qüestió, però és obvi que la totalitat de benissers en un primer moment varen estar reclosos al poble (Quadre XVII).

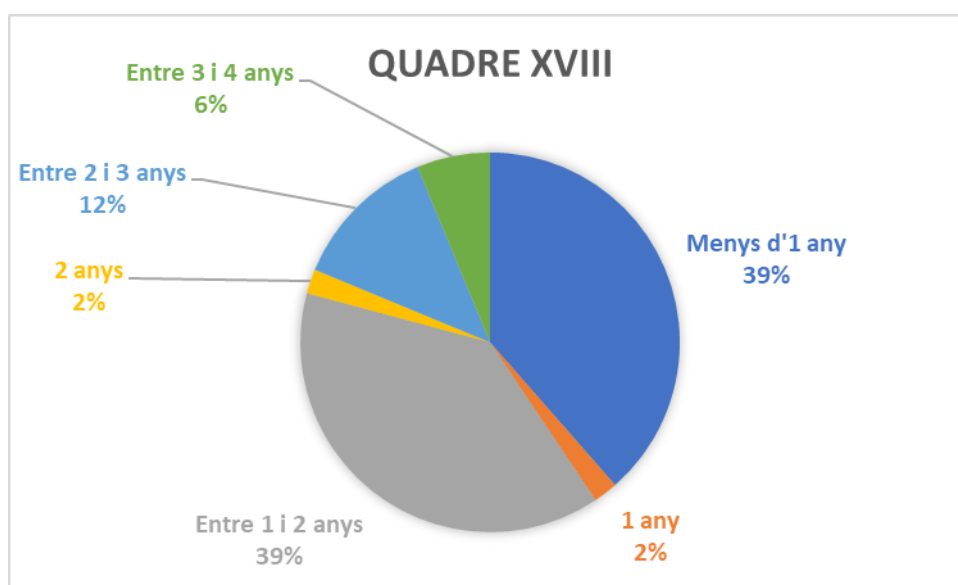
⁸⁰² Ricard Camil, et al., *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*, vol. 16, 48.

⁸⁰³ <https://archivodemocracia.ua.es/> [consultat al juny de 2022].

*Àrees on foren reclosos els ciutadans vinculats a Benissa que foren processats*⁸⁰⁴

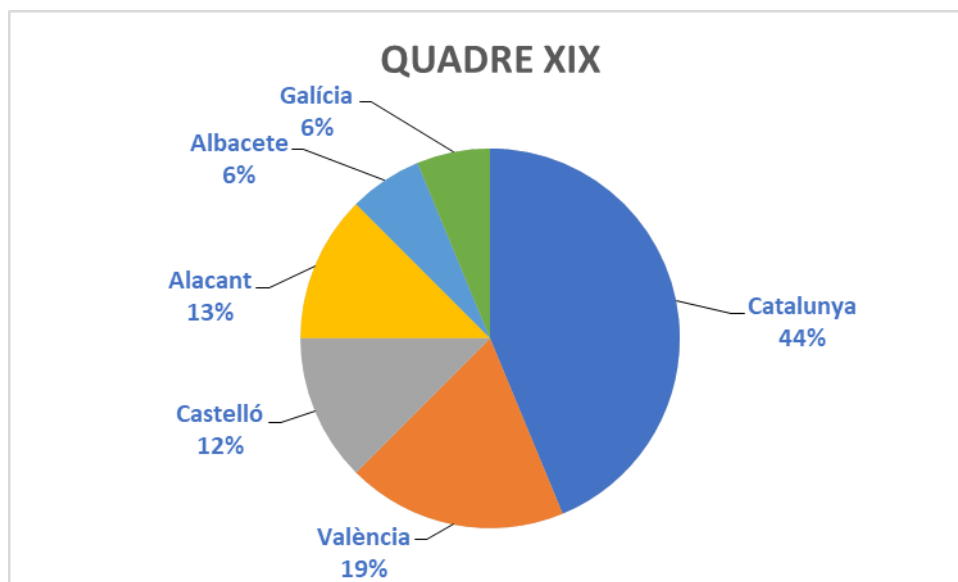
El temps que tardaren els jutjats militars en resoldre cada cas oscil·la entre menys d'un any i entre tres i quatre anys. Pràcticament un terç dels expedients fou resolt en menys d'un any i un altre terç tardà entre un i dos anys. Són residuals aquells casos que se li dedicà un any o dos exactes. En contra posició, una part significant dels casos tardà entre dos i tres anys o fins a quatre anys (Quadre XVIII)

Temps que tardà en resoldre's el procés judicial

⁸⁰⁴ S'han inclòs tots els espais on hi ha constància que estigueren els benissers que foren processats tant si foren presons habilitades com camps de concentració. Les presons del nord d'Espanya corresponen a aquells espais situats a Astúries, Cantàbria i País Basc. Els que foren reclosos a Alacant, fan referència a aquelles zones que depenien de la ciutat capital així com les presons d'Oriola i Monòver.

Respecte als qui hi ha constància que foren desterrats, la majoria se'ls destinà a Catalunya o a altres poblacions del País Valencià, sent casos excepcionals els enviats a altres punts d'Espanya (Quadre XIX).

Àrees on foren desterrats els ciutadans que foren processats vinculats a Benissa

Per últim, si atenem a la totalitat dels 259 ciutadans que hem registrat que reberen qualsevol tipus de repressió per part del règim franquista i que guarden alguna relació amb Benissa –tant perquè se'ls relacionava amb els fets ocorreguts durant la guerra amb el poble, com amb aquells que l'únic vincle que tenien era haver nascut a Benissa–, més de la meitat foren processats per consells de guerra. A gran distància es situen aquells qui compliren pena en batallons de treballadors o disciplinaris, que en molts casos foren soldats que varen ser apressats al final de la guerra. Segons R. Llopis un 79'4% dels informes polítics relacionats amb aquells que havien combatut en la guerra foren redactats per les autoritats franquistes entre 1939 i 1943, en comparació amb el 20'5% que realitzaren els organismes republicans durant la Guerra Civil⁸⁰⁵.

Amb el mateix percentatge es troben aquells qui foren depurats, que en la pràctica totalitat per al cas de Benissa foren els mestres i els carabiners. També destaquen aquells qui foren empresonats durant un temps sense sofrir consells de guerra, normalment soldats que acabaren en camps de concentració fins ser qualificats. En menor mesura es situen aquells qui sofriren exili o reberen un informe negatiu, i ja de forma residual es situaria aquells que únicament se'ls cità a declarar davant el Jutjat Militar sense més conseqüències, als que l'única sanció que reberen fou la LRP, els que

⁸⁰⁵ Robert Llopis, "Repressió política", 23.

foren detinguts o declarats desafectes, i un únic ciutadà que cometé suïcidi (Quadre XX).

Hi ha una sèrie de ciutadans de Benissa que no foren jutjats per consells de guerra però que foren empresonats en la postguerra per motius ja produïts durant aquest període i no per la seua actuació durant la II República o la Guerra Civil, els quals han sigut inclosos. D'alguns d'ells es desconeix totalment el motiu com el llaurador Francisco Bertomeu Llopis⁸⁰⁶ o el jornaler Pere Ibáñez Soliveres⁸⁰⁷ els quals es trobaven reclosos a la Presó Provincial de Girona i foren traslladat al 1949 a la Presó Provincial d'Alacant. En altres casos foren jutjats per contraban, però estigueren empresonats poc de temps ja que ingressaren el 15 d'octubre de 1949 en el Reformatori d'Adults d'Alacant i el 10 de novembre de 1949 tornaren a estar en llibertat⁸⁰⁸. Hi ha altres casos com el d'un comerciant de 25 anys, qui fou empresonat al 1944 en el Reformatori d'Adults d'Alacant per ús indegut d'insígnies i per estafa. Concretament al juny d'aquell any ja havia estat reclòs a Madrid per un delictes del mateix tipus, però no obstant, reincidí ja que el 22 de novembre es presentà a un comerç vestit amb un uniforme de Tinent d'Infanteria i realitzà una compra de 800 pessetes estenent un xec del Banc de Bilbao on sols tenia un compte corrent de 25 pessetes⁸⁰⁹. Posteriorment sol·licità la presó atenuada al·legant que ell res mal havia fet i que patia una lesió cardíaca a causa de la campanya de l'URSS quan estigué en la División Azul⁸¹⁰. Al maig de 1945 fou posat en llibertat i fixà la seua residència a Benissa (Veure *Taula X* a l'Annex per tal d'ampliar aquesta qüestió).

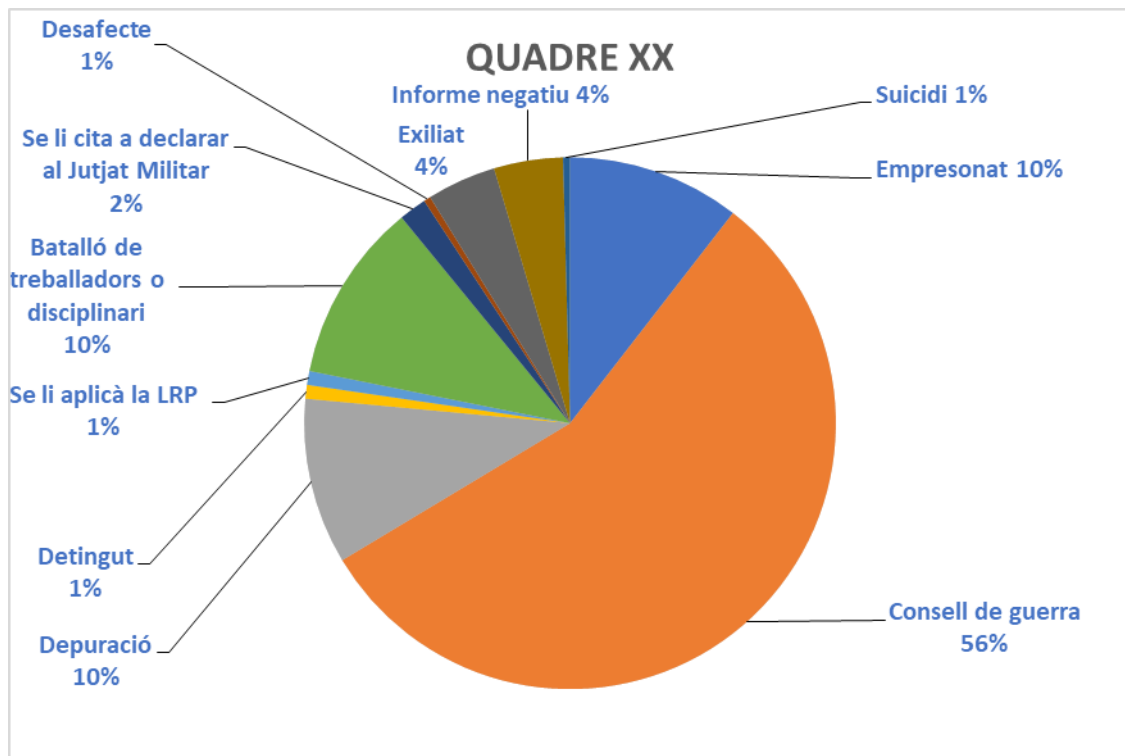
⁸⁰⁶ No constava el delictes comés i sols s'assenyalava que havia tingut bona conducta. Fou traslladat amb vigilància mitjançant ferrocarril junt al reclòs de Teulada Vicente Ortola Mas. El 22 de novembre de 1949 fou posat en llibertat i fixava la seua residència a Benissa. AHPA. Instituciones Penitenciarias, Bertomeu Llopis, Francisco, lligall 9120-41. Hi ha altres referències a Francisco Bertomeu Llopis que havia sigut processat per tribunals republicans. CDMH. Biblioteca hemeroteca, 110, 1937, 10. També fou mobilitzat durant la guerra per pertànyer a la quinta del 1935. Robert Llopis, et al., *Fer la guerra*, 47.

⁸⁰⁷ Ingressà en la Presó Provincial de Girona el 18 de gener de 1949 i posteriorment fou traslladat al Reformatori d'Adults d'Alacant el 8 de març de 1949, sense constar el delictes que feu. El 17 de març de 1949 fou posat en llibertat. Fixà la seua residència a Benissa. AHPA. I.P., Ibáñez Soliveres, Pedro, lligall 9124-78.

⁸⁰⁸ AHPA. Instituciones Penitenciarias, lligall 9124-87; lligall 9121-88.

⁸⁰⁹ Segons s'estableix l'expedient processal del Reformatori d'Adults d'Alacant, l'encausat era natural de Benissa. Posteriorment ell al·legarà ser natural d'Alacant i veí de Pitarque (Terol). En quant a les seues declaracions respecte als fets ocorreguts, afirmà [...] *que el usar el uniforme militar, fue con el único y exclusivo fin de asistir como oficial excombatiente de la División Azul y Legión Española de Voluntarios, a los actos celebrados en esta capital en conmemoración del aniversario del camarada José Antonio Primo de Rivera [...]. Y por lo que se refiere a la estafa, jamás pasó por mi mente el cometer un hecho delictivo, ya que mi firma está avalada en el Banco de Bilbao, y tener fondos suficientes para satisfacer la compra efectuada en "Almacenes Avenida" teniendo presente que dicha compra no llegó a su poder por estar ya detenido en el cuartel de infantería [...].* Aquesta operació fou anul·lada posteriorment pel propietari del comerç. AHPA. Instituciones Penitenciarias, lligall 9073-62.

⁸¹⁰ Si bé el 20 de desembre ingressà en la infermeria del Reformatori a causa d'un atac d'epilèpsia i trastorns cardíacs i el 19 de gener de 1945 des de la infermeria del Reformatori informaren que havien desaparegut les causes que havien generat el seu ingrés en aquell departament. Fou diagnosticat de miocarditis. A més sol·licitava que se li enviés la roba i els efectes trobats en al seua maleta perquè les que portava a la presó estaven en un estat lamentable de brutícia. AHPA. Instituciones Penitenciarias, lligall 9073-62.

Tipus de represàlia que reberen els ciutadans vinculats a Benissa⁸¹¹

⁸¹¹ Com alguns dels benissers sofriren diversos tipus de represàlies ho hem simplificat segons la seua singularitat. Així doncs, si algun benisser fou empresonat per consell de guerra, sols hem reflectit que fou processat, per a diferenciar-lo així dels casos en què foren directament empresonats, com fou la situació dels soldats que foren detinguts en el front i classificats. El mateix s'ha fet per als qui estigueren en batallons de treballadors o disciplinaris, els quals vivien reclosos però se'ls ha diferenciat dels anteriors; aquells a qui sols se'ls aplicà la LRP sense ser processats per un consell de guerra; els qui foren detinguts però alliberats o aquells qui se'ls cità a declarar davant un Jutjat Militar sense majors conseqüències.

CONCLUSIONS

Benissa fou un poble rural més del País Valencià que es veié afectat per tot allò que va esdevenir abans, durant i després de la Guerra Civil. Queda clar que va ser un període complex i si bé el municipi del nostre estudi no va ser una excepcionalitat en la majoria d'aspectes, a partir del seu estudi es pot extrapolar una sèrie d'idees i conceptes aplicables a la resta de poblacions que es trobaren en la mateixa situació. No es pot simplificar en el fet de què foren dos bàndols antagònics enfrontats entre si, sinó que es donaren múltiples factors que expliquen la realitat ocorreguda al poble així com l'esdevenir de la pròpia guerra.

Queda demostrat que els llaços familiars i d'amistat –que es donen en qualsevol societat– foren un element clau per entendre el per què del comportament dels seus ciutadans i explica en part perquè la República perdé la guerra. De la documentació es desprèn que si persones significativament vinculades a la República ajudaren de manera continuada i marcada a ciutadans vinculats a la dreta –el que es coneix tradicionalment com la quinta columna–, no fou perquè volgueren boicotejar l'Estat i recolzar el bàndol rebel sinó que ho feren amb el desig d'ajudar a conciutadans amb els quals havien tingut una relació sostinguda. No obstant, aquests actes es traduïren necessàriament en obstruir els objectius que s'havia marcat la República. En la postguerra, aquesta actitud d'ajuda no fou sempre tornada, però certament hi haurà una reciprocitat en les accions realitzades durant la guerra. De tal manera que si algun republicà havia ajudat a un ciutadà franquista, aquest li tornà el favor en forma d'aval, si bé quasi sempre no hi hagué una defensa a ultrança d'aquell qui havia fet per protegir-lo. Tanmateix, la visió que ens ha arribat als nostres dies del conflicte bèl·lic és que hi havia dos posicions totalment contraposades que no es podien entendre, i si bé ideològicament i políticament és cert, a nivell personal no.

Si prenem com a fil conductor als protagonistes polítics al poble com ara alcaldes i regidors i el seu paper al front del govern des de l'època de Primo de Rivera fins 1945 ens adonarem que els protagonistes no són els mateixos, encara que hi ha alguna excepcionalitat significativa. Aquells qui governaren durant la dictadura de Primo de Rivera seran diferents dels que estigueren en els òrgans de govern en la postguerra, si bé simpatitzaran i en alguns casos es prestaran a la col·laboració. La seua presència serà secundària durant el Franquisme, passant a tenir protagonisme altres ciutadans que sí s'havien significat des de les eleccions de febrer de 1936 en favor de partits feixistitzats com Falange. De la mateixa manera, aquests ciutadans preponderats dels anys 20 no adoptaren una actitud repressiva contra els seus conciutadans en la postguerra a pesar de què foren assetjats durant la contesa, encara que això no lleva que es donaren casos en què els seus familiars emprengueren accions contra els republicans.

Un dels governants del poble previ a l'adveniment de la República tingué motius sobrats per portar una política revengista ja que estigué afiliat a Falange durant la II República, el seu fill morí en el front, i la Junta Qualificadora l'acusà de tenir les seues

terres en mal estat, de no complir les lleis de la República i que anava en contra de la democràcia. A pesar de tot això, en tota la documentació sols declarà contra un membre vocal de la Junta Qualificadora el qual estava present quan es prengueren decisions en contra de la seua persona; i especificà que a pesar de què s'havia decidit confiscar els seus béns, mai van arribar a fer-ho, encara que relacionà la mort en el front del seu fill amb els mals informes que podrien haver-se enviat al front. Queda clar que en casos com aquest no hi havia cap ressentiment, sinó que simplement es limità a intervenir en un moment puntual per exposar el seu punt de vista dels fets, però sense traslladar-ho al conjunt de la societat republicana. Aquesta actitud que tingueren els dirigents primoriveristes en relació als seus conveïns pot explicar perquè a pesar d'haver sigut perseguits o empresonats, no acabaren assassinats durant la guerra com sí ocorregué a alguns dels alcaldes dels anys 20 en pobles com Dénia o Xàbia (Alacant)⁸¹².

En quant a l'experiència republicana dels anys 30 abans de l'esclafit de la guerra es pot afirmar que fou pràcticament inexistent fins a partir de les eleccions de febrer de 1936. La República no suposà un gran canvi en la vida política dels benissers, doncs els regidors socialistes que hi havia a l'Ajuntament l'any 1931 duraren escassos mesos i qualsevol reforma es veié frenada per l'arribada de les dretes. A partir d'aquest moment els partits conservadors aplicaren el principi de *canviar-ho tot per a no canviar res*. Si això se li suma que a nivell nacional també arribà al poder la dreta al 1933, s'entendrà que no fou fins les eleccions de febrer de 1936 quan verídicament a Benissa s'iniciaren les reformes que pretenia portar endavant la República, afavorides pel govern del Front Popular.

Una prova evident de què la II República a Benissa fou una continuació de la política caciquil que s'havia vingut vivint des de temps ençà, és que Joan Ivars Cabrera, qui havia sigut alcalde als anys 1932-1933, fou la persona escollida pels franquistes per a ser el primer alcalde en la postguerra, si bé durà poc en el càrrec perquè el governador civil nomenà al veí Felip Crespo Bertomeu. En conseqüència, com els alcaldes que havien governat durant la II República a Benissa eren afins a la dreta ja que estigueren en partits com la DRA o el PRR, cap d'ells fou processat en la postguerra. L'única excepció fou Secundino Ripoll Llavador, qui no fou jutjat pel seu paper com alcalde, sinó per les accions que feu durant la Guerra Civil, sobretot amb allò relacionat amb la Comissió d'Abasts. Aquest fet que es dona en els alcaldes es pot extrapolar a la resta de ciutadans de Benissa, ja que en la postguerra, si bé els actes o partits polítics als quals havia pertangut l'individu que havia rebut la delació eren agreujants, no eren el motiu principal, sinó que es realitzaven a partir dels fets produïts durant el conflicte bèl·lic.

El primer alcalde durant els primers mesos de vida de la II República, el radical Gaspar Mayor Martínez, emprengué els canvis que propugnava el nou règim al canviar el nom dels carrers i retirar les ajudes per a l'església de Benissa que portava poc de temps inaugurada. A pesar de la seua vinculació amb la República –com demostra el fet de què al 1935 fou nomenat com a governador civil d'Almeria fins al gener de 1936–,

⁸¹² Teresa Ballester, *La Segona República a la Marina*, 37.

durant la guerra passà desapercebut i acabà prestant serveis com administratiu en el destacament de carabiners de Benissa fins al final de la guerra, si bé al 1937 se li va considerar desafecte al règim republicà i se li confiscaren mobles de sa casa de Benissa. Quan s'inicià la dictadura franquista desaparegué del poble i no fou processat⁸¹³.

I és que a Benissa no podia triomfar el republicanisme perquè a pesar de què sí hi hagué un grup de ciutadans que volgué canviar les coses –com el PS o els sindicats– no foren rellevants entre la població fins al 1936. De fet, a penes hi hagué aldarulls ni vagues significatives que suposaren un risc per al manteniment de la política tradicional, si bé hi havia el temor generalitzat del triomf obrer. Aquesta falta de consciència se li ha de sumar la lentitud amb la que s'actuà –en gran mesura perquè les forces conservadores ho frenaren– com fou l'aprovació de les bases de treball, que hagueren suposat una empenta per al treballador. Sobra dir que esclatà la guerra i encara no s'havia aprovat. Per tant, podem parlar que per al cas de Benissa hi havia líders que volien introduir una consciència de classe, però no existia aquesta consciència en la societat mateixa a pesar de què des de l'últim terç del segle XIX a Benissa havien irromput les idees del liberalisme més progressista i el moviment obrer⁸¹⁴.

Tot aquest continuisme amb la tradició més conservadora es veié frenat de manera sobtada a partir de les eleccions generals del 16 febrer de 1936, però no perquè a Benissa s'imposés l'esquerra –al poble guanyà la dreta– sinó perquè el governador civil d'Alacant designà una Comissió Gestora que es fes càrrec de l'Ajuntament fins les eleccions municipals, motiu pel qual arribà al poder l'alcalde Francisco Ribes Giner d'Unión Republicana. Fou a partir d'aquest moment en què començaren a aplicar-se al poble les mesures amb que la República havia buscat el canvi. És lògic comprendre perquè es considera que des de les eleccions hi hagué una radicalització de la societat, doncs ara era la primera vegada que s'aplicaven, la qual cosa fou vist com una gravíssima amenaça per part de les forces conservadores que sempre havien ostentat el poder al poble. Al cap i a la fi, era la primera vegada que se'ls començava a limitar el seu poder de manera seriosa.

L'esclafit de la guerra a Benissa suposà una oportunitat per portar endavant canvis socials que beneficiarien al treballador, i certament es creà la Col·lectivitat i s'intentà millorar les condicions de l'obrer, però totes aquestes mesures es toparen de cara amb la realitat que imposà la guerra i el constant atur. La cara visible d'aquesta nova realitat fou l'atac als edificis religiosos, que fou executat per un grup indeterminat d'individus en un moment d'exaltació, però no el conjunt de la societat benissera, doncs la presència de l'església havia estat molt arrelada al poble, i si bé no necessàriament això s'havia de traduir amb simpaties cap aquesta, tampoc fou d'hostilitat. Aquests fets –sumats al nou ús que es donà a aquests edificis en guerra perquè no es podien realitzar

⁸¹³ Document datat del 18 de febrer de 1939. CDMH. PS Madrid, lligall 41/5 n° 71; Xavier Paniagua i José A. Piqueras (dir.) *Diccionario biográfico de políticos valencianos 1810-2005* (València: Institució Alfons el Magnànim, 2005), 365. Extret de:

https://web.archive.org/web/20100704204408/http://www.alfonselmagnanim.com/MEDIA/dicci_pol_val.pdf
[Consulta juliol 2021]

⁸¹⁴ Teodoro Crespo, *La catedral de la Marina*, 80–84.

actes litúrgics– serà un argument recurrent a l'hora de culpar a qualsevol conveí en la postguerra.

En definitiva, a Benissa sols s'aplicaren de manera contundent les mesures republicanes entre febrer i juliol de 1936, a penes cinc mesos dels cinc anys que portava en vida la II República. Les autoritats que estaven a càrrec de la direcció del poble, a l'igual que la resta de l'Espanya que quedà en mans de la República, es veié desbordat pels esdeveniments ocorreguts a partir del 18 de juliol de 1936. Paradoxalment, quan el líder històric del PS Tomàs Capó Ivars arribà al poder al 1937, ho feu en un context bèl·lic que li impossibilità portar les mesures desitjades i per les que tant havia lluitat des de la formació de l'ASOB al poble al 1930. És més, fou tanta l'exigència i les complicacions que hagué de viure que intentà dimitir diverses vegades, la qual cosa convida a la reflexió sobre el nivell d'aclaparament que visqué una persona que havia destinat gran part de la seua vida a arribar al poder per canviar les coses.

Vertaderament, la realitat immediata de la guerra feu que no hi hagueren solucions possibles per canviar les coses, doncs el líder de la CNT Josep Baidal Roselló arribà a governar durant algunes de les seues absències i tampoc aportà canvis significatius en la dinàmica que es visqué al poble. I el mateix ocorregué amb l'alcalde Joaquin Ronda Ibáñez –que accedí al càrrec quan Tomàs fou mobilitzat al front el 31 de gener de 1939– qui es limità a mantenir les activitats administratives sabedor de què la guerra la tenia perduda la República. A pesar de les dificultats de governar el poble durant la guerra, fou Tomàs Capó el qui més temps estigué en el càrrec d'alcalde de tots els qui havien accedit en la dècada dels 30 i també el qui sofrí una major condemna de tots ells.

A l'igual que en molts pobles de la província d'Alacant, a Benissa hi haurà tant una repressió incontrolada com l'executada per organismes que buscaven jutjar a aquells que es consideraven enemics de la República. Dits organismes com la Junta Qualificadora o la Delegació d'Informació Popular tenien la funció pública de sanejar a tot aquell que es considerés contrari a la causa. Si bé és cert que varen actuar en aquest sentit, queda evidenciat les limitacions de la mateixa, doncs a l'hora d'elaborar informes de nou tingueren gran pes les relacions personals anteriors al conflicte.

I el mateix ocorregué amb aquells que es sentiren amenaçats i decidiren fugir i amagar-se per evitar qualsevol represàlia. En la gran majoria de casos recorregueren a ciutadans vinculats a la República per aconseguir algun tipus d'ajuda o benefici com pogués ser un aval o menjar. Aquest auxili per part dels qui es consideraven republicans de pro per ciutadans clarament contraris té el seu punt àlgid en la fugida en barca que protagonitzaren diversos benissers direcció Mallorca, on hi hagué regidors del Consell Municipal que no es limitaren sols a col·laborar sinó directament a participar en el pla per aconseguir el seu èxit. Amb exemples com aquests podem afirmar que hi havia un nivell de connivència molt marcat i profund entre dos bàndols que en la historiografia clàssica s'han presentat com antagònics, quan en la realitat no es menejaven tant per ideals com per les relacions personals.

Queda clar que el motiu principal pel qual la República s'enfonsà fou perquè havia sigut derrotada en els fronts de batalla i l'avanç de les tropes rebels anà minvant tots els seus ressorts. Ara bé, des de la rereguarda hi hagué una gran activitat per part dels seus enemics que facilità que caigués fins al punt que en el cas de Benissa arribaren a situar a ciutadans simpatitzants en els organismes de poder amb l'única funció d'ajudar-los. I a pesar de què aquestes gestions despertaren recels i acabaren en dimissió, no es traduí en una recerca de l'enemic intern. És més, li prestaren més atenció a les discrepàncies que hi havia dintre de les forces esquerranes que es trobaven en el poder del poble que no pas en cercar aquests enemics externs, com queda reflectit en les actes dels plenaris del Consell Municipal en què s'aprecien les constants picabaralles entre els qui el conformaven. Tots aquests factors expliquen perquè en el moment en què s'aproximava el fi de la guerra, al poble estaven organitzats un grup de ciutadans que buscaven controlar la població i així facilitar el definitiu triomf franquista.

Aquests ciutadans no seran els mateixos que passen a dirigir Benissa a partir de l'1 d'abril de 1939, en gran part perquè aquests ciutadans que acabaran protagonitzant la vida política benissera estaven empresonats o no volien eixir del seu amagatall. I és aquest un dels fets que més crida l'atenció, perquè aquells que formaven part de la direcció de Falange no foren ciutadans que s'hagueren fet notar abans de la II República ni tenien cap càrrec directiu. Els nous líders procedien d'organitzacions dretanes que no recolzaven la República i que sols es veieren perjudicats a partir de febrer de 1936. Són aquests els qui una vegada acabada la guerra agafaren el control del poble contant, això sí, amb la complaença d'aquells qui havien tingut un paper protagonista als anys 20. Alguns dels qui s'afiliaren a Falange ho feren per salvaguardar la seua persona, però és obvi que la majoria dels qui pertanyien al partit era perquè casaven amb els ideals del nou règim.

S'iniciava així una etapa en què es buscà rescabalar-se de tots els atacs que sentiren que s'havien realitzat contra la població que no s'identificava amb la República i fou quan començaren a succeir-se un sense fi de denúncies. Alguns ciutadans veieren en el nou règim –ja que s'havia proclamat com la medicina que curaria tots els mals que havien assolit Espanya– l'oportunitat de què es fes justícia davant els contratemps que sofriren durant la guerra, però d'altres eren venjances que s'excusaven en qualsevol pretext. No obstant, és significatiu que els qui major nombre de denúncies realitzen al poble en la postguerra no seran forçosament les figures més visibles a nivell públic del Franquisme, sinó un grup de ciutadans que es prestaran a participar en els mecanismes de repressió que s'establiren.

Com més visibles i destacades hagueren pogut ser les actuacions dels qui havien donat suport a la República, més propensos eren a ser denunciats. De fet, els principals protagonistes de la vida política benissera des de febrer de 1936 foren els que sofriren les conseqüències de la repressió de postguerra, però no ho patiran la resta que tingueren algun tipus de paper polític abans del conflicte. Per tant, els qui foren repressaliats fou pels fets que es considerava que havien realitzat entre 1936-1939, però no per actes anteriors. En quant als sindicats, el fet d'haver pertangut a un d'ells serà un

factor denunciable, però no serà rellevant en els processos de postguerra si el personatge en qüestió no tingué un paper destacat, doncs es donà per suposat que si la gran majoria de ciutadans es sindicà fou per poder seguir treballant durant la guerra. A nivell concret, en la postguerra el fet d'haver sigut afiliat a l'UGT tendia a ser menys greu que haver estat a la CNT, doncs a l'UGT se la relacionava amb temes de col·lectivització i la CNT amb actes més revolucionaris. A l'igual que la resta de col·lectius, seran castigats aquells membres qui s'havien destacat durant la guerra, però no tots aquells qui havien format part del sindicat encara que hagueren tingut càrrecs importants dintre de l'organització.

Les injustícies comeses contra molts d'aquells qui no havien tingut majors responsabilitats que ser regidors o haver recolzat la causa republicana, contrasta amb la visió dels vencedors, els quals descrivien els moments immediats al fi de la guerra de la següent manera: *Pasados los días de Semana Santa y Pascuas, el pueblo, ante las idas y venidas de tropas, noticias impresionantes por la justicia que se empezaba a aplicar a los delincuentes y bárbaros rojos y los bulos lanzados al propio tiempo por estos, sobre revanchas etc., etc., lo cierto fue que sobre el pueblo se fue extendiendo como una neblina de sopor y dudas que manifestaba que lo pasado había sido como una explosión circunstancial producida por una embriaguez de momento, pues el pueblo revelaba de nuevo un estado de postración, desconfianza e indiferentismo bastante acentuado*⁸¹⁵.

El principal mecanisme repressiu de la dictadura –que no l'únic– foren els processos sumaríssims i el poder que li donà a qualsevol ciutadà per denunciar a qui considerés, encara que no es pogueren aportar fets concrets, iniciant-se així un teatre amb el que justificar la repressió. Aquesta tesi ha demostrat de manera clara i fefaent que no tenen cap validesa jurídica, doncs estan plens d'errades i contrasentits, i en cap moment es tingué presents principis bàsics com la presumpció d'innocència, sinó que el processat havia de demostrar la seua no culpabilitat dintre d'un engranatge jurídic que allò que buscava era totalment el contrari. Aquest sistema basat en la justícia militar estava totalment corromput com demostra el cas de l'advocat defensor V.M. qui actuava sota suborns. Així doncs, el condemnat ja estava sentenciat d'antuvi i passava a dependre totalment dels avals.

Fou una repressió que afectà a totes les escales, des d'aquells qui ostentaven càrrecs importants durant la guerra fins a senzills camperols, sense oblidar a tots aquells que havien sustentat la República com funcionaris, carabiners o mestres. Molts d'ells havien sigut valedors dels canvis que pretengué introduir la República i per aquest motiu foren depurats. En el cas de Benissa molts d'ells varen poder seguir exercint el seu ofici, però està clar que el terror que havia introduït la dictadura feu que no tingueren intencions de rebel·lar-se contra aquesta.

El pitjor destí que sofriren els repressaliats fou la mort, i no sols mitjançant execucions, sinó també per les penúries que hagueren de viure en les presons

⁸¹⁵ Manuel Fabregat, *Benisa y su patrona*, 11.

franquistes. Unes presons i camps de concentració sota unes condicions extremes i privacions inimaginables, on l'historiador sols pot aproximar-se a elles mitjançant la memòria oral o a través de les sol·licituds dels familiars perquè foren alliberats. Sols un reduït nombre de ciutadans benissers preferí escollir l'opció de l'exili a terres estrangeres per fugir de tot aquest horror amb la incertesa que això comportava.

En quant a les dones benisseres, a pesar de què la documentació existent és bastant més reduïda que la que fa referència als homes, ha quedat demostrat que tingueren un paper actiu durant el període estudiat. Durant la II República i la Guerra Civil s'organitzaren políticament, si bé sempre estigueren a l'ombra del que feren els seus homònims masculins, com també un grup d'elles participà en manifestacions per reivindicar les injustícies que consideraven que s'estaven produint arran de la guerra. No obstant, a l'igual que a la resta de l'Espanya republicana, seguiran caracteritzant-se pels seus rols habituals. En la postguerra tindran un paper significatiu a l'hora d'ajudar als seus marits o familiars a aconseguir avals així com aliments a través de l'estraperlo.

Aquesta investigació ha girat sobretot al voltant de les figures més representatives i visibles del període estudiat perquè calia establir un fil conductor que aglutinés la història del poble. Si bé els seus expedients sumaris aporten valuosa informació, no és la més important. Si ens haguérem limitat sols a l'estudi dels seus expedients no haguérem aplegat a les mateixes conclusions que hem arribat. I és que sorprenentment han sigut els expedients de ciutadans anònims –ni tan sols regidors o ciutadans políticament significatius– els qui han ajudat a comprendre el fenomen que fou la II República, Guerra Civil i Franquisme al poble. Considerem, doncs, que ha estat clau no haver posat límits a la investigació i haver consultat fins l'últim ciutadà.

Per últim, senyalar que gran part de la historiografia tradicional conservadora no s'ha cansat de repetir-nos de manera continua que es cometeren barbaritats per part dels dos bàndols i, com si la societat republicana o franquista foren tots un conjunt uníson i indivisible, varen pagar les conseqüències, uns durant la guerra, d'altres després⁸¹⁶. I com a prova, solen aportar el nombre de morts abans i després de la guerra com un argument feient que les injustícies que es cometeren durant la contesa, acabaren pagant-les en el Franquisme. A banda que aquest tipus de valoracions no entren en el grau de responsabilitat real que tingué cadascú amb els fets, s'obliden de tota la resta de la societat i ho resumeixen en què pagaren pels excessos que es cometeren durant el conflicte bèl·lic. Certament i de manera inexcusable hi hagué ciutadans que s'aprofitaren de la situació i extorsionaren als seus conciutadans amb actes com exigir-los diners o tancant-los en la presó durant un període de temps. No obstant, en cap moment s'ha de deixar de banda que es produïren dintre d'una guerra civil que

⁸¹⁶ Els referents en aquests tipus de tesis serien Stanley G. Payne o Pio Moa, destacant-se aquest últim per redactar obres que no són pròpiament d'historiador sinó de propagandista polític. Aquesta visió contrasta amb la d'historiadors professionals que desmenteixen una vegada més –però amb proves documentals– aquest tipus d'interpretacions i la qüestionen. Per citar un exemple, l'última publicació de F. Espinosa, Á. Viñas i G. Portilla *Castigar a los rojos* que es centra del paper que tingué Acedo Colunga en l'elaboració de la repressió franquista, posa de relleu l'actitud reaccionària que han tingut diversos individus a l'hora de desvirtuar el què fou la Guerra Civil, l'objectiu dels quals ha estat distorsionar el paper real que tingueren els rebels. Francisco Espinosa, et al., *Castigar a los rojos*, 13–16 (Versió Kindle).

obligatòriament implica que qualsevol podia ser l'enemic i en què ràpidament feien falta diners per ajudar a un govern que en cap moment va deixar de ser legítim, doncs els qui s'havien rebel·lat eren els militars. La gran majoria d'aquests ciutadans foren jutjats en la postguerra i foren condemnats. Fins aquí un pot entrar a valorar si els diners i propietats confiscats durant la guerra tingueren una finalitat purament bèl·lica o un ús personal, si els empresonaments produïts durant la guerra foren per protegir a ciutadans de ser assassinats per milicians incontrolats o perquè realment se'ls volia penalitzar.

Ara bé, què passa amb un camperol que històricament ha sigut pobre de solemnitat i el seu únic delictes fou formar part de la Col·lectivitat per poder treballar una terra i guanyar un jornal? És lògica una condemna de sis anys?⁸¹⁷ Què passa amb un ciutadà políticament esquerrà que únicament tingué papers puntuals i pràcticament insignificants com ser vocal de la Junta Qualificadora dues vegades –i que de les decisions que es prengueren en aquestes reunions no se'ls acabà confiscant cap propietat als afectats, com ells mateixa declararen– i que el condemnen a vint anys de presó major?⁸¹⁸ Té trellat que se li condemne a sis anys i un dia de presó a un treballador per agafar un jornal que, certament, no li pertocava durant la guerra?⁸¹⁹ I a més, se'ls aplicà la Llei de Responsabilitats Polítiques que implicava que havien de pagar multes elevades i la confiscació de béns. Tan pobres eren molts d'ells que se'ls va sobreure la causa per insuficiència econòmica.

Aquests casos de repressió no són puntuals, aquests casos afectaren a la immensa majoria de la població benissera en la postguerra. La guerra durà tres anys i molts sofriren persecució o assetjament, però les condemnes que molts sofriren en postguerra com les assenyalades anteriorment sobrepassen amb escreix aquests tres anys de conflicte. Per tant, aquesta màxima que tots acabaren pagant en major o menor mesura pels excessos comesos durant la guerra, no és vàlida. I tanmateix, aquest ha sigut l'argument que ha fet servir històricament el Franquisme per justificar tots els seus actes, doncs va arrelar molt bé en el pensament col·lectiu de la societat en la postguerra l'argument que si els varen processar i empresonar és perquè *alguna cosa degueren fer*.

No va haver esperit ni desig de reconciliació, el qual no arribaria fins la transició democràtica amb la mort de Franco al 1975. Per aquest motiu ens pareix tan lloable i notable la figura del metge Miquel Sala Ivars qui encarnà en la seua persona aquests valors de reconciliació amb els seus conciutadans, a pesar de què no era republicà i que arribà a ser empresonat, es mostrà disposat a enterrar velles ferides per mirar el futur, però aquesta visió no fou compartida per la majoria de franquistes en la postguerra.

Tota aquesta conclusió a la que hem arribat no s'ha fet a partir de supòsits o hipòtesis, sinó a partir de documents i proves que demostren les nostres afirmacions. I no ho hem limitat a un grup o mostra orientativa, hem consultats tots i cadascun dels expedients de tots aquells que nasqueren i vivien a Benissa o fora d'ella, dels qui eren

⁸¹⁷ AGHD, sumari 7836, caixa 15552/3, 63v.

⁸¹⁸ AGHD, sumari 8754, caixa 15969/4,

⁸¹⁹ AGHD, sumari 9609, caixa 20328/2, 328v.

naturals d'altres localitats i residien al poble, o qualsevol ciutadà que hi ha constància que tingués alguna mínima vinculació amb el poble. Per tant allò que hem exposat en aquesta tesi no és una conjectura històrica, és la realitat històrica del que ocorregué al poble.

BIBLIOGRAFIA

Almela Cots, Joan Miquel. “La repressió de la vida quotidiana a la postguerra d’una població rural: Pego, 1939-1941” en *Aguaits* n° 18, 2001.

—, “Aproximació a l’estat de les investigacions sobre la repressió franquista a la Marina Alta” en *Aguaits* n° 39, 2018.

Amillo Alegre, Francisco. *La Segunda República y la Guerra Civil en Benidorm (1931-1939)* Finestrat: Vicente J. Sanjuán Ediciones, 2017.

Aracil Martí, Rafael i Villaroya Font, Joan. *El País Valencià sota les bombes (1936-1939)* València: PUV, 2010.

Aróstegui Sánchez, Julio (coord.). *Franco: la represión como sistema*. Barcelona: Flor del viento Ediciones, 2012.

Ballester Artigues, Teresa. *La Segona República a Pedreguer*. Dénia: IECMA, 1994.

—, *La Segona República a la Marina Alta (1931-1939) Vol. I*. Alacant: Tesi doctoral, 1995.

—, *La Segona República a la Marina Alta*. Alacant: Institut Joan Gil-Albert, 1997.

—, *La Segona República a Pego (1931-1939). Un poble enfrontat*. Pego: Edicions del Bullent, 2006.

—, *La Segona República a Dénia*. Dénia: Edicions del Bullent, 2008.

—, “La repressió durant la Guerra Civil a la Marina Alta” en *Aguaits* n°37-38, 2017.

Barreda i Edo, Pere-Enric i Ferrando Puig, Emili (coord.) *Benassal. Segle XX. Estudi d’un poble rural realitzat amb fonts orals. Llibre III. II República i Guerra Civil (1931-1939)*. Vinaròs: Grup de Recuperació de la Memòria Històrica del Segle XX de Benassal, 2007.

Barrera López, Begoña. *La Sección Femenina 1934-1977. Historia de una tutela emocional*. Madrid: Alianza editorial, 2019.

Benito Lloris, Àngel i Moreno Sáez, Francisco, et al., *Tiempo de sombras. La represión en Alcoi desde la Guerra Civil a los años 70*. Alcoi, Quinta impresión, 2017.

Benjamin Agulló, Pascual. “Mártires franciscanos de Benissa” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2000.

Bolufer Marqués, Joaquim, Vilaplana Blasco, Maite, Seser Pérez, Rosa. “Memòries de Bartolomé Miñana Bisquert (Xàbia, 1911-2001) I. La Guerra Civil” en *Aguaits* n°41-42, 2020.

Bosch Sánchez, Aurora. *Ugetistas y libertarios. Guerra Civil y Revolución en el País Valenciano, 1936-1939*. València: Institut Alfons el Magnànim, 1983.

Botella Ivars, Luis. “Vicent Llopis Tur (1880-1957), un dels últims habitants del Molí del Morelló de Calp” en *Revista Institut d’Estudis Calpins* nº 9, 2017.

Calzado Aldaria, Antonio i Camil Torres Fabra, Ricard. *Características y desarrollo de la violencia política en la Ribera Baja (1936-1945): una aportación para un modelo global*. València: Malta encuentros, 1996.

—, *Valencians sota el franquisme*. Simat de la Vallidigna: La Xara Edicions, 2002.

Calzado Aldaria, Antonio i Martí Pellicer, Bernat. *Revolució i guerra a Gandia*. Gandia: Papermuro, S.L., 2017.

Calzado Aldaria, Antonio. “De Benissa a Sibèria: Francisco Llopis Crespo, aviador de la Segona República, 1938-1956” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2007.

Calvo Jung, Carmen. *Los últimos aviadores de la República. La cuarta expedición a Kirovabab*. Madrid: Ministerio de Defensa, 2010.

Cárcel Ortí, Vicente. *Mártires valencianos del siglo XX*. València: Edicep, 1998.

Cardona Ivars, Joan Josep. *Història de la parròquia de Benissa*. Benissa: Gironés Impresores, 2002.

—, *Els totals de la població de Benissa*. Benissa: Ex-libris sempre molent, 2004.

—, *Orgues i organistes de Benissa*. Benissa: Gironés Impresores, 2009.

—, *Diccionari benisser*. Alacant: Institut Joan Gil-Albert, 2011.

—, *El convent de la Puríssima Concepció (1612 – 2012). 400 anys de franciscans a Benissa*. Barcelona: Riurau Editors, 2012.

—, *Història de la banda de música de Benissa*. Barcelona: Riurau edicions, 2015.

Cardona Ivars, Joan Josep, Cabrera Albou, Fernando, et al., “Combatientes benisenses en el “Batallón Alicante Rojo”” en *Llibre de Festes de Benissa*. 1990.

Casanova Ruiz, Julián, Espinosa Maestre, Francisco, et al, *Morir, matar, sobreviure. La violencia en la dictadura de Franco*. Barcelona: Crítica, 2004.

Caudet Roca, Francisco. *El exilio republicano de 1939*. Madrid: Cátedra, 2005.

Cebrián i Molina, J. Lluís. “L’església neogòtica de Benissa” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2002.

Celada i Martí, Antonio R., Pastor García, Daniel, et al., *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*. Salamanca: Amarú Ediciones, 2007.

Corporales Leal, Carolina. “Moneda y Guerra Civil española: delitos monetarios”, *Estudios de Historia Monetaria, Ab initio*, Núm. Extraord. 1, 2011.

Crespo Mas, Teodoro. *La Catedral de la Marina. Tensiones políticas, religiosas i urbanes en els orígens del nou temple parroquial de Benissa (1898-1902)*. Alacant: Institut Joan Gil-Albert, 2018.

DD.AA. *Operació Stanbrook. Homenatge a la memòria republicana*. València: L'Eixam Edicions, 2016.

Domènech Subiranas, Immaculada i Vázquez Osuna, Federico. *La repressió franquista a l'àmbit local. Manlleu (1939-1945)* Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 2003.

Espinosa Maestre, Francisco i García Márquez, José María. *Por la religión y la patria. La iglesia y el golpe militar de julio de 1936*. Barcelona: Crítica, 2014.

Espinosa Maestre, Francisco, Viñas Martín, Ángel i Portilla Contreras, Guillermo. *Castigar a los rojos. Acedo Colunga, el gran arquitecto de la represión franquista*. Barcelona: Crítica, 2022.

Espinosa Maestre, Francisco (ed.) *Violencia roja y azul. España, 1936-1950*. Barcelona: Crítica, 2010.

Fabregat Morales, Manuel. *Benisa y su patrona la Purísima Chiqueta*. València: Imprenta de Vicente Taroncher, 1942.

Fernández Soria, Juan Manuel i Agulló Díaz, María del Carmen. *Maestros valencianos bajo el franquismo*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1999.

Ferrando Puig, Emili. *Fuentes orales e investigación histórica. Orientaciones metodológicas para crear fuentes orales de calidad en el contexto de un proyecto de investigación histórica*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 2006.

—, *Executada*. Barcelona: Artes Gráficas VF, 2016.

Ferrer Such, Antonio. *Beato Francisco Sendra Ivars. Una vida fecunda*. Calp: Parroquia Nuestra Señora Virgen de las Nieves de Calpe, 2002.

Ferrús Peris, Wilson. “La depuració franquista del magisteri primari a la Marina Alta. Primeres dades per a un anàlisi en profunditat” en *Aguaites* n°41-42, 2020.

Fuster Montagud, Carlos. *Els riurans. L'elaboració de la pansa*. Gandia: Edicions Tívoli, 2015.

Gabarda Cebellán, Vicent. *Els afusellaments al País Valencià (1938-1956)*. València: PUV, 2007.

—, *El cost humà de la repressió al País Valencià (1936-1956)*. València: PUV, 2020.

García Gandia, José Ramón. *La represión en Aspe (1936-1945) La causa calpena*. Alacant: Publicacions Universitat d'Alacant, 2018.

Gatell Arimont, Cristina i Gloria Soler Cera, Gloria. *Martí de Riquer. Viure la literatura*. Barcelona: RBA, 2008.

Girona Albuxech, Albert i Santacreu Soler, Miguel (coord.), *La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana*, 18 vol. València, Alacant, Editorial Prensa Valenciana y Alicantina, 2006.

Gómez Bravo, Gutmaro. *Geografía humana de la represión franquista. Del golpe a la Guerra de ocupación (1936-1941)* Madrid: Catedra, 2017.

González Calleja, Eduardo. “Violencia política y represión en la España franquista: Consideraciones teóricas y estado de la cuestión” en Moreno Fonseret, Roque i Sevillano Calero, Francisco (eds.) *El franquismo. Visiones y balances*. Alacant: Universitat d'Alacant, 1999.

Hernández de Miguel, Carlos. *Los campos de concentración de Franco: Sometimiento, torturas y muerte tras las alambradas*. Barcelona: Editorial B, 2019.

Iordache Cârstea, Luiza. “Maestros de los «niños de guerra» de España en la Unión Soviética. Juan Botey la represión del Gulag” en *Revista Migraciones y exilios* nº 14. 2014.

Ivars Pellicer, José David. “Los Santos de las ermitas de Benissa” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2017.

Jover i Domínguez, Francesc. *República, guerra i repressió franquista a Cocentaina*. Cocentaina, Ajuntament de Cocentaina, 2008.

Juliá Díaz, Santos (coord.), *Víctimas de la Guerra Civil*. Madrid: Temas de hoy, 1999.

—, (coord.), *República y guerra en España (1931-1939)* Madrid: Espasa Calpe, 2006.

Llopis i Sendra, Robert i Botella Ivars, Luis. *Fer la guerra. Diccionari i testimonis dels combatents de Benissa en la Guerra Civil (1936-1939)*. Alacant: Institut Joan Gil-Albert, 2015.

Llopis i Sendra, Robert. “Política laboral i sindicalisme a Benissa. Febrer-juliol 1936” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2000.

—, “L’organització de la dreta política a Benissa durant la Segona República” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2001.

—, “Fragments en roig. La memòria republicana a Benissa, 1931-1939” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2004.

—, “El partit comunista de Benissa durant la II República. Bases per al seu estudi” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2009.

—, “El 80 aniversari de la constitució de l’Agrupació Socialista de Benissa, 1930-2010” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2011.

—, “Entrevista amb Josep Baidal Roselló. Organitzador i líder sindical de la CNT a Benissa durant la II República” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2013.

—, “Repressió política en guerra i postguerra a Benissa sobre els combatents de l’Exèrcit Popular de la República. 1936-1945” en *Aguaits* n° 39, 2018.

—, *Brigadistes. Les Brigades Internacionals a Benissa i Dénia (1937-1938)* València: PUV, 2020.

—, “Dones polítiques i sindicalistes de Benissa en la Segona República (1931-1939). Bases biogràfiques per al seu estudi” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2022.

Matthews, James. *Soldados a la fuerza. Reclutamiento obligatorio durante la Guerra Civil 1936-1939*. Madrid: Alianza Editorial, 2013.

Martí Fabra, Carmen. *Ese sol de la infancia*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015.

Martínez Gálvez, José Carlos. *La represión franquista en el occidente sevillano (1936-1950). 20 pueblos bajo el terror*. Sarrión: Muñoz Moya Editores, 2014.

Martínez Leal, Juan i Ors Montenegro, Miguel. “La represión de postguerra en Alicante (1939-1945)”, *Canelobre* n° 31-32, 1995.

Martínez Leal Juan, Moreno Sáez, Francisco i Moreno Seco, Mónica. *Recuerdo de una esperanza. La Segunda República en Alicante (1931-1936)*. Alacant: Imprenta UA, 2011 (Catàleg de l’exposició organitzada per l’Arxiu de la Democràcia amb motiu del 80 aniversari de la proclamació de la II República espanyola).

Martínez López, Manuel. *La experiència republicana y la Guerra Civil en Alicante*. Alacant: ECU Editorial Club Universitario, 2007.

Mir Curcó, Conxita. *Vivir es sobrevivir. Justicia, orden y marginación en la Cataluña rural de posguerra*. Lleida: Milenio, 2000.

—, “Repressió, poder polític i franquisme: per a una història social del poder” en *Sense memòria no hi ha futur. Actes de les III Jornades de Joves Historiadors i Historiadors de la Universitat de Barcelona. Barcelona, Museu d’Història de Catalunya, 13, 14 i 15 de març del 2003*. Barcelona: Editorial Afers, 2003.

Miralles Martínez, Alberto. *Altea. La gestió d’un municipi de la rereguarda republicana en la Guerra Civil i el destí dels seus gestors (1936-1939)* Alacant: Institut Joan Gil Albert, 2017.

Morell Moll, Teresa. *Valencians a Nova York. El cas de la Marina Alta (1912-1920)* Alacant: Edicions 96, 2012.

Moreno Sáez, Francisco (ed.). *La Prensa en la Provincia de Alicante durante la Segunda República (1931-1936)*. Alacant: Institut Joan Gil Albert, 1984.

—, “La repressió de postguerra a la Marina Alta. Vicissituds dels vençuts” en *Aguaits* n°37-38, 2017.

—, “Campos de concentración, cárceles y batallones de trabajo” en *La represión franquista en la provincia de Alicante*. Online.

—, “El exilio” en *La represión franquista en la provincia de Alicante*. Online.

Moreno Seco, Mónica. “La dictadura franquista y la represión de las mujeres” en Mary Nash (ed.) *Represión resistencias memoria. Las mujeres bajo la dictadura franquista*. Granada: Editorial Comares, 2013.

Nash Mary. *Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*. Madrid: Taurus, 1999.

—, (ed.), *Feminidades y masculinidades. Arquetipos y prácticas de género*. Madrid: Alianza Editorial, 2014.

Navarro Navarro, Javier i Valero Gómez, Sergio (ed.). *València capital de la República 1936-1937. El món mira a València, capital de l’antifeixisme*. València: Ajuntament de València, 2016.

Oliver Ramírez, José Luis. “El grupo escolar Alicia Pestana o les escoles velles de Benissa” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2007.

Ors Montenegro, Miguel. *La represión de guerra y postguerra en Alicante (1936-1945)*. Alacant: Tesi doctoral, 1993.

—, *La represión de guerra y postguerra en Alicante (1936-1945)* Alacant: Institut Joan Gil Albert, 1995.

Pagès i Blanch, Pelai. *La repressió franquista al País Valencià. Primera trobada d'investigadors de la comissió de la veritat*. València: Tres i Quatre, 2009.

Paniagua Fuentes, Xavier i Piqueras Arena, José A. *Trabajadores sin revolución*. València: Edicions Alfons El Magnànim, 1986.

—, (dir.) *Diccionario biográfico de políticos valencianos 1810-2005*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2005.

Payá López, Pedro. *Ni paz, ni piedad, ni perdón. La guerra después de la guerra y la erradicación del enemigo en el partido judicial de Monóvar: la responsabilidad compartida (1939-1945)* Alacant: Tesi doctoral, 2013.

—, *Violencia y responsabilidad. La represión judicial franquista en el ámbito local*. València: PUV, 2017.

Porcar Orihuela, Joan Lluís. *Un país en gris i negre. Memòria històrica i repressió franquista a Castelló*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 2013.

—, *Els Ports: franquisme i repressió, ciutadania i memòria*. Benicarló: Onada Edicions, 2021.

Preston, Paul. *El holocausto español. Odio y exterminio en la Guerra Civil y después*. Barcelona: Debolsillo, 2013.

Puell de la Villa, Fernando i Huerta Barajas, Justo Alberto. *Atlas de la Guerra Civil española. Antecedentes, operaciones y secuelas militares (1931-1945)*. Madrid: Editorial Síntesis, 2007.

Quilis Tauriz, Fernando. *Revolución y Guerra Civil. Las colectividades obreras en la provincia de Alicante 1936-1939*. Alacant: Institut Joan Gil Albert, 1992.

Ramos Pérez, Vicente. *La Guerra Civil (1936-1939) en la provincia de Alicante. Vol I, I, III*. Alicante: Biblioteca alicantina, 1972.

—, *La Segunda República en la Provincia de Alicante*. Alacant: Librería Lux, 1983.

Recasens Llort, Josep *La repressió franquista a la ribera d'Ebre (1938-1945)* Valls: Cossetània edicions, 2003.

—, *La repressió franquista a Tarragona*. Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver, 2005.

—, *La repressió franquista a la comarca de l'Alt Camp (1939-1950)* Lleida: Pagès editors, 2006.

—, *La Tarragona silenciada. L'opressió de l'aparell franquista (1940-1965)* Lleida: Pagès editors, 2014.

Riera Ginestar, Joaquín. *La Guerra Civil y la Tercera España. De cómo unas minorías extremas nos llevaron a la guerra*. Córdoba: Almuzara, 2016.

Rodrigo Sánchez, Javier. *Cautivos. Campos de concentración en la España franquista, 1936-1947*. Barcelona: Crítica, 2005.

—, *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Madrid: Alianza Editorial, 2008.

Salinas Salinas, Carlos (ed.), *Alicante en guerra. La vida en la retaguardia (1936-1939)*. Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2017.

Sabater Salelles, Domingo. “A la memoria de los mártires, los siervos de Dios: Francisco Sendra Ivars, Pedro Mas Ginestar y Diego Llorca Llopis” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2001.

Salvà Peretó, Francesc. “Senadors i diputats nacionals i provincials del districte de Pego, des del segle XIX fins la primera meitat del segle XX” en *Aguaits* n°41–42, 2020.

San Ilario Milanese, Benigno de, et al., *In memoriam. Reverendísimo padre Melchor de Benisa. Ex ministro general de la orden capuchina*. València: Semana gráfica S.A., 1958.

Sánchez Asiaín, José Ángel. *La financiación de la Guerra Civil española. Una aproximación histórica*. Barcelona: Crítica 2012.

Sánchez Recio, Glicerio. *Justicia y guerra en España. Los tribunales populares (1936-1939)* Alacant: Institut Joan Gil-Albert, 1991.

—, *La República contra los rebeldes y los desafectos. La represión económica durante la Guerra Civil*. Alacant: Universitat d'Alacant, 1991.

Sánchez Recio, Glicerio i Moreno Fonseret, Roque. *Aniquilación de la República y castigo a la lealtad*. Alacant: Publicacions Universitat d'Alacant, 2015.

Santacreu Soler, José Miguel. *L'economia valenciana durant la Guerra Civil*. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1992.

—, (ed.). *Una presó amb vistes al mar. El drama del port d'Alacant, març de 1939*. Alacant: Tres i quatre S.L., 2008.

Seser Pérez, Rosa (Coord.), *Història i memòria. La Guerra Civil a Dénia*. Dénia: IECMA, 2019.

Sevillano Calero, Francisco. *Exterminio. El terror con Franco*. Madrid: Oberon, 2004.

Simeón Riera, José Daniel. “Repensar el franquisme des d’una comunitat rural: el cas de Xàbia, 1939-53” en *Aguaits* n° 15, 1998.

Solé i Sabaté, Josep Maria. *La repressió franquista a Catalunya 1938-1953*. Barcelona: Edicions 62, 1985.

—, *Revolució i esperança. Els últims testimonis de la Guerra Civil*. Badalona: Ara llibres, 2010.

Tébar Rubio-Manzanares, Ignacio. *Derecho penal del enemigo en el primer franquismo*. Alacant: Publicacions Universitat d’Alacant, 2017.

Tent Capó, Teresa. “La Puríssima en tiempo de guerra” en *Llibre de Festes de Benissa*, 2009.

Torres Fabra, Ricard Camil i Navarro Navarro, Xavier (ed.). *Temps de por al País Valencià (1938-1975): estudis sobre la repressió franquista*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, 2012.

Torres Fabra, Ricard Camil. *Autarquia i estraperlo. L’economia en un espai rural del País Valencià durant el franquisme*. València: PUV, 2005.

Turró i Martínez, Antoni. *El paper moneda al País Valencià 1936-1939*. Catarroja: Editorial Afers, 1995.

Valls Montés, Rafael. *La Derecha Regional Valenciana (1930-1936)* València: Edicions Alfons el Magnànim, 1992.

Vega Sombria, Santiago. *La política del miedo. El papel de la represión en el franquismo*. Barcelona: Crítica, 2011.

ARXIUS

AFPI, Archivo Fundación Pablo Iglesias (Alcalá de Henares)
AHPA, Archivo Histórico Provincial de Alicante
AMB, Arxiu Municipal de Benissa
AGA, Archivo General de la Administración (Alcalá de Henares)
AGHD, Archivo General e Histórico de Defensa (Madrid)
AHN, Archivo Histórico Nacional (Madrid)
CDMH, Centro Documental Memoria Histórica (Salamanca)
HAMA, Hemeroteca del Archivo Municipal de Alicante
HMV, Hemeroteca Municipal de València

HEMEROTECA

ABC (Madrid)
Bandera roja (Alacant)
Correo de Mallorca (Palma de Mallorca),
Gaceta de Madrid (Madrid)
Gaceta de la República (Madrid)
BOPM, Boletín Oficial de la Provincia de Madrid (Madrid)
BOPA, Boletín Oficial de la Provincia de Alicante (Alacant)
Diario de Alicante (Alacant)
El día (Palma de Mallorca)
El Luchador (Alacant)
El Luchador (Palma de Mallorca)
El mundo obrero (Alacant)
Fragua Social (València)
Frente Rojo (València)
KOMSOMOL. Seminario obrero del distrito de Callosa de Ensarrià (Polop)
La Almudaina (Palma de Mallorca)
La gran col·lecta (Benissa)
La última hora (Palma de Mallorca)
La Vanguardia (Barcelona)

FONTS VIRTUALS

<https://www.abc.es/archivo/periodicos/>

<https://archivodemocracia.ua.es/>

<https://www.arxparrvalencia.org/>

www.ellisland.org

<https://es.unifrance.org/>

<https://www.filmaffinity.com/es/>

<https://fpabloiglesias.es/>

<https://www.infobenissa.cat/>

<https://www.lavanguardia.com/hemeroteca>

<http://pares.mcu.es/>

<https://web.archive.org/>

ANNEX

Taula I

Mestres, alumnes i assistència a l'aula durant la Guerra Civil

La següent relació de nom i nombre de mestres, alumnes i assistència està basada a partir d'un informe sobre les qüestions escolars elaborat per la CNT el 15 de març de 1937. Des de la Federació Regional Llevantina de Sindicats Únics de l'Ensenyament, vinculada a la CNT, enviaren una circular per reunir informació al voltant de l'educació als pobles⁸²⁰.

Nombre de mestres a Benissa durant la Guerra Civil al març de 1937			
Homes mestres	Anys	Dones mestres	Anys
Anacleto Roselló Ferrer	62	Julia Vicedo Bou	34
Juan Bautista Noguera Noguera	44	Angeles Martínez Martínez	27
Francisco Lloria Llinares	45	Amparo Guillem Pérez	
Vicente Martínez Mestre	34	Vicente Baidal Ivars	22
Jaime Marí Martínez	27	Remigia Malillos Blanco	57
Juan Crespo Sala	25		

Xiquets i xiquetes que hi havia a Benissa ⁸²¹		
Edats	Xiquets	Xiquetes
De 1 any	55	60
De 2 i 3 anys	54	50
De 4, 5 i 6 anys	88	102
De 7 i 8	61	58
De 9, 10, 11, 12 i 13	146	149
Total	404	419

⁸²⁰ AMB, 15 de març de 1937, Correspondència, 1937.

⁸²¹ Aquestes dades són relacionades amb els nuclis urbans, si es tenien en compte les partides de Pinos, Lleus, Benimarco i Pedramala cal sumar 248 xiquets i 208 xiquetes. No hi havia cap estudiant amb cap deficiència mental o física a Benissa. AMB, 15 de març de 1937, Correspondència, 1937.

Xiquets i xiquetes matriculats		
Edats	Xiquets	Xiquetes
De 1 any	-	-
De 2 i 3 anys	-	-
De 4, 5 i 6 anys	62	63
De 7 i 8	59	86
De 9, 10, 11, 12 i 13	137	142
Total	258	291

L'assistència mitjana en percentatges era⁸²²:

- Xiquets: assistien el 73% dels matriculats.
- Xiquetes: assistien el 62% dels matriculats.

⁸²² La falta d'assistència d'aquests alumnes es devia a què els pares necessitaven l'ajuda dels seus fills, sobretot per a les tasques agrícoles i per això eren retirats de l'escola abans de complir l'edat reglamentària. Els qui estaven matriculats també assistien irregularment per la mateixa causa. AMB, 15 de març de 1937, Correspondència, 1937.

Taula II

Ciudadans benissers empresonats durant la Guerra Civil⁸²³

Cognoms i nom	Militància	Professió	Edat en el moment d'ingressar en presó	Delicte	Data d'entrada	Data d'eixida	Presó en la que complí condemna
Andrés Devis, Daniel	DRA			Desafecte a la República	Al juliol de 1936		Presó Provincial d'Alacant
Arlandis Buigues, Pasqual		Telefonista	30	No complir la llei republicana	Fou detingut el 6 de juliol del 1937	Quan s'acabà la guerra	Presó Provincial d'Alacant
Bernabeu Alcaraz, Enrique 824		Prevere	39	Desafecte a la República	A l'octubre de 1936 se li realitzava el judici		Presó Provincial d'Alacant
Bernabeu Bernabeu, Cayetano 825		Carter	50	No complir la llei republicana	28 de juliol de 1937	2 de març de 1939	Presó Provincial d'Alacant
Bertomeu Cabrera, Antonio	DRA	Llaurador	46	Fou empresonat pels seus ideals polítics de caire dretans	Al principi de la guerra	Es desconeix, però al març de 1937 estava ja lliure	Probablement a la Presó de Benissa
Blanco Català, Joan	Circulo Tradicionalista	Professor de piano	24	Desafecte a la República	24 de juliol de 1936	Quan mobilitzaren la seua quinta al setembre de 1936 seguia empresonat	Presó Provincial d'Alacant
Bertomeu Cardona, Antonio			Nasqué al 1885				

⁸²³ El quadre ha estat elaborat a partir de fonts primàries inèdites i bibliografia, però moltes vegades els mateixos testimonis es limitaren a afirmar que foren empresonats sense presentar documents oficials, d'aquí la carència d'informació addicional o de la imprecisió històrica d'algunes dades. Aquelles persones que no són naturals de Benissa però que feien la vida al poble estan indicades al peu de pàgina. En color ressaltat s'ha destacat aquells ciutadans que no pertanyien a la dreta ni eren elements religiosos. Entre les persones que en la documentació sols citen que foren detingudes sense que acabaren en presó es troben Miquel Ivars Ivars, Josep Pérez Ivars i Ginés González Ivars.

⁸²⁴ Natural de Dénia (Alacant).

⁸²⁵ Natural de Callosa del Segura (Alacant).

Bertomeu Castillo, Pere							
Bolta Llavador, Pasqual	Circulo Tradicionalista	Comerciant	41	Probablement per desafecte a la República	28 de juliol de 1937	2 de març de 1939	Presó Provincial d'Alacant
Borrell Ivars, Francisco		Advocat	27	Probablement per desafecte a la República	12 d'agost de 1936	14 d'agost de 1936	Escoles de Benissa
Cabrera Abargues, Josep	DRA	Advocat	27	Probablement per desafecte a la República	Al voltant de novembre de 1936	Al voltant de desembre de 1936	Presó Model de València
Cabrera Cervera, Ignaci			Nasqué al 1896				
Cardona Cabrera, Josep	Falange	Dibuixant i dissenyador de mobles	36	Ser el cap de Falange de Benissa abans de la guerra	12 d'agost de 1936	14 d'agost de 1936	Escoles de Benissa
Cardona Pineda, Blas			Nasqué al 1883			2 de març de 1939	Presó Provincial d'Alacant
Castells Gandia, Bernard	DRA	Llaurador hisendat	36	Probablement per desafecte a la República	6 de març de 1937	11 d'abril de 1937	Probablement a la Presó Provincial d'Alacant
Capó Ivars, Antonio	Circulo Tradicionalista	Llaurador	56	Desafecte a la República	5 d'abril de 1937		Probablement a la Presó Provincial d'Alacant
Crespo Crespo, Joan			22	Haver permès que els seus dos fills s'embarcar en cap la zona rebel de Mallorca	Al novembre de 1937. Estigué un sol dia	Al novembre de 1937.	Presó de Benissa
Crespo	Falange	Paleta	22		12 d'agost	14 d'agost	Escoles de

Font, Pere					de 1936	de 1936	Benissa. Estigué posteriorment en un Batalló Disciplinari de Combat de l'Exèrcit Popular de la República durant 2 anys.
Giner Giner, Joan ⁸²⁶	Falange	Mestre	24	Auxili a la rebel·lió	L'empreson en dues vegades: 1ª: 5 d'agost de 1936 2ª: 11 d'agost de 1936	El traslladen a Alacant fins que fou posteriorment alliberat. 1ª: 10 d'agost de 1936 2ª: 29 de març de 1939	Presó de Benissa Reformatori d'Adults d'Alacant
Giner Ivars, Joan	DRA	Alcalde	33	Ser alcalde de dretes durant la II República	12 d'agost de 1936	14 d'agost de 1936	Escoles de Benissa
Giner Pastor, Pere							

⁸²⁶ Hi ha una gran confusió documental i testimonial en quant l'estada en presó de Joan Giner Giner. En un dels processos presentat davant el secretari del jutge de Callosa un document que certificava la seua estança en presó, visat pel mateix director. Concretament establia que ingressà en el Reformatori d'Adults l'11 d'agost de 1936 a disposició del Tribunal Popular nº 1 d'Alacant fins el 29 de març de 1939 al ser posat en llibertat quan les tropes de Franco entraren en la ciutat. En quant al temps que estigué en presó, en la declaració del 26 d'octubre de 1939 estableix que estigué 10 mesos en presó fins l'arribada de les tropes franquistes. Per altra banda, en la declaració del 12 d'abril de 1940 al·legà que estigué empresonat des de març de 1938. Per tant això significa que estigué fins gener de 1939. Si bé és cert que alguns benissers foren alliberats del Reformatori d'Alacant en els primers mesos de l'any 39 abans d'acabar-se la guerra, el declarant cità expressament que va ser alliberat de la presó quan arribaren les tropes franquistes a Alacant, i aquestes no ho feren fins els últims dies de març de 1939. Hi ha per tant contradiccions amb les dades aportades. Si s'accepta que ingressà en el Reformatori d'Adults d'Alacant l'11 d'agost de 1936 tindria sentit la seua afirmació en un altre procés en què establí que *el 5 de agosto del 1936 fue que me detuvo y me llevó a la cárcel estando 5 días encerrado en la cárcel de Benisa*. Si ja són prou contradictòries totes aquestes dades, encara és compliquen més quan que Francisco Ribes [...] *en los primeros días del mes de septiembre del año 1.936, sabedor el Francisco Ribes, por confidencias, de que se me buscaba para matarme, me puso en antecedentes, y facilitó sitio donde me oculté, salvándome de la furia marxista. A los pocos días, me facilitó un Salvoconducto, con el que marché a Valencia, trasladándome después a Barcelona*. [...] Així doncs afirmà que a setembre de 1936 es trobava lliure i que fugí. Per totes aquestes desavinences s'ha optat per respectar les dades del document que oficialment presentà que acreditava que es trobava des de l'11 d'agost de 1936 fins al 29 de març de 1939 en el Reformatori d'Adults d'Alacant, ja que és un document oficial al qual les autoritats franquistes provincials li donaren el vist i plau per a ser copiat, acte que comporta la seua legitimitat.

Giner Santacreu, Josep		Sagristà		Desafecte a la República	5 d'abril de 1937	3 de febrer de 1938	Presó Provincial d'Alacant
Grimalt Sendra, Jaume	UGT	Llaurador	51	Assassinat	24 d'agost de 1938	No arriba a eixir de presó. L'executen el 17 de juliol de 1941	Presó de Callosa d'en Sarrià i en la Presó Provincial d'Alacant, on fou executat
Ivars Bertomeu, Felip		Pilotari	Nasqué al 1905				
Ivars Cabrera, Bernard			47		28 de juliol de 1937	2 de març de 1939	Presó Provincial d'Alacant
Ivars Cabrera, Joan Bautista				Desafecte a la República	Hi ha dues dates possibles: el 28 de juliol o el 26 de desembre de 1937	2 de març de 1939	Presó Provincial d'Alacant
Ivars Cardona, Andrés		Prevere	51		8 de setembre de 1936	Assassinat el 8 de setembre de 1936	Presó de Dénia
Ivars Ferrer, Àngel	DRA / Falange	Estudiant	24		12 d'agost de 1936	14 d'agost de 1936	Escoles de Benissa
Ivars Ferrer, Miquel	DRA	Mecànic	33	Desafecte a la República	Fou detingut dues vegades: 1ª: 21 de juliol de 1936 2ª: 5 d'abril del 1937		Presó Provincial d'Alacant
Ivars Jorro, Isidro	DRA	Ebenista	41	Desafecte a la República	26 de desembre de 1937	24 de febrer de 1939	Presó Provincial d'Alacant
Ivars Ivars, Diego	Alcalde durant la dictadura de Primo de Rivera	Industrial. Propietari de Muebles Ivars	51	Vinculat a la dreta	Al voltant de finals de 1936 i principis de 1937	Al llarg de 1937	Probablement a la Presó de Benissa

Ivars Morent, Lluís		Terratinent	57		26 de desembre de 1937	1 d'agost de 1938	Presó Provincial d'Alacant
Ivars Santacreu, Josep		Sagristà	67	Probablement per ser religiós	Dues vegades empresonat: 1ª Al gener de 1937 2ª Al desembre de 1937	Dues vegades alliberat: 1ª A l'abril de 1937 2ª 15 de febrer de 1938	
Martí Ortolà, Benjamín		Franciscà				El 23 d'abril de 1938 morí a la presó	Presó de San Miquel dels Reis de València
Martínez Mestre, Josep	DRA	Industrial. Propietari de Muebles Martínez		Element perillós per a les autoritats republicanes	Durant l'any 1936	Al desembre de 1936	Presó Provincial d'Alacant
Mas Santacreu, Manuel	Falange	Editor	21	Desafecte a la República	21 o 26 de juliol de 1936		Presó Provincial d'Alacant i Presó d'Oriola
Moll García, Ignaci		Llaurador		Desafecte a la República	28 de juliol de 1937	2 de març de 1939	Presó Provincial d'Alacant
Mollar Ventura, Bautista 827		Sagristà					Afusellat al "Picadero" de Paterna (València)
Mulet Llobell, Jerónimo	Falange	Recaptador de cèdules personals	22	Probablement per desafecte a la República	12 d'agost de 1936	14 d'agost de 1936	Escoles de Benissa
Muñoz Golf, Juan 828		Propietari		Probablement per desafecte a la República	Probablement el 12 d'agost de 1936	Probablement el 14 d'agost de 1936	Escoles de Benissa
Pastor Pastor, Josep	DRA	Comerciant	19	Probablement per desafecte a la República			Estigué en un batalló Disciplinari de l'Exèrcit

⁸²⁷ J.J. Cardona, *El convent de la Puríssima*, 57.

⁸²⁸ Natural de Caudete (Albacete).

				República.			Popular de la República.
Pérez Ferrer, Josep	DRA / Falange	Comerciant i treballador del camp	34	Per conspiració	Segurament a l'abril de 1936		
Pineda Capó, Joan Bautista		Franciscà	65		Al voltant del 10 de setembre de 1936	Es desconeix, però el 24 de setembre de 1936 estava lliure	Castell de Santa Bàrbara d'Alacant
Ribes Giner, Francisco	Unión Republicana	Alcalde, regidor i llaurador	46	Alta traïció, espionatge i derrotisme	24 de desembre del 1937	22 de febrer del 1938	Presó Cel·lular de València
Sala Ivars, Miquel		Metge	47	President de la Unión Patriótica durant la dictadura de Primo de Rivera	A finals de 1936 i principis de 1937	Al llarg de 1937	Presó de Benissa i Presó Provincial d'Alacant
Sendra Puigcerver, Justo		Prevere	57	Desafecte a la República	5 d'abril del 1937		Probablement a la Presó Provincial d'Alacant
Torres Pérez, Adolf	Falange	Mestre	21	Feixista	12 d'agost de 1936	14 d'agost de 1936	Escoles de Benissa
Vicente Ivars, Manuel			Nasqué al 1894				

Taula III

Ciudadans naturals o residents a Benissa assassinats durant la Guerra Civil⁸²⁹

Cognoms i nom	Lloc de naixement	Militància	Professió	Edat en el moment que fou assassinat	Lloc de l'assassinat	Data de l'assassinat	Observacions
Bertomeu Cabrera, Antonio	Benissa	DRA	Propietari	47	Benissa	20 d'agost de 1938	Assassinat per arma de foc a l'àrea de Benimarraig.
Ferrer Bañuls, Sebastià	Pego (Alacant)		Religiós	62	Gandia	17 de setembre de 1936	Assassinat en una saca a La Pedrera de Gandia.
Ivars Cardona, Andrés	Benissa		Religiós	51	Gata de Gorgos	8 de setembre de 1936	Assassinat a Gata de Gorgos.
Ivars Castells, Zacaries	Benissa		Religiós	44	Calp	4 de setembre de 1936	Assassinat a l'àrea del Pou Roig a Calp.
Llorca Llopis, Diego ⁸³⁰	Oliva (València)		Religiós	40	Gata de Gorgos	5 de setembre de 1936	Assassinat a Gata.

⁸²⁹ En aquests llistat s'ha inclòs tots aquells ciutadans que estigueren vinculats a Benissa tant pel seu naixement com per la seua residència al poble. En algunes de les llistes tradicionals de ciutadans assassinats sol reduir-se a ciutadans nascuts exclusivament a Benissa. En altres, és té en compte la residència automàticament anterior de l'assassinat, però aquest aspecte és una mica enganyós, doncs ciutadans que residiren al poble durant anys, un temps abans de morir fugiren al seu poble natal o al d'algun familiar, la qual cosa comporta situar-los en un poble on realment no feien la vida, sinó que simplement fou circumstancial. Nosaltres hem optat per incloure tot aquell qui és té constància que estava relacionat amb el municipi del nostre estudi almenys en la dècada dels 30 i senyalar el seu lloc de naixement perquè el lector sàpiga si era natural del poble o simplement portava residint en ell una temporada. Per entendre el motiu de la nostra elecció, podem citar un exemple com el de Diego Llorca Llopis, que sol ser inclòs en les llistes d'assassinats a Benissa, cas que no es dona en altres ciutadans en una situació similar. Aquest religiós era natural d'Oliva (València) però estigué a Benissa realitzant les seues tasques eclesiàstiques on deixà una profunda empremta. No obstant, amb l'arribada de la guerra es traslladà a Oliva i acabà assassinat a Gata. Aquest ciutadà –a diferència d'altres religiosos assassinats no naturals a Benissa– apareix a sovint referenciat en la documentació consultada, d'aquí que considerem necessària la seua inclusió en el llistat. A partir d'aquest principi, hem inclòs a la resta. S'ha exclòs per no estar presents en la major part de la dècada dels 30 a Benissa a Pasqual Fortuño Almela, natural de Vila-real qui estigué destinat al seminari de Benissa en la dècada dels 10. Després d'estar 5 anys a l'Argentina, visqué a Benissa en la dècada dels 20 dedicant-se a l'educació i formació de xiquets seminaristes fins que al 1931 obtingué altres destinacions en les províncies de València i Castelló sent assassinat el 8 de setembre de 1936 en la carretera entre Castelló de la Plana i Benicàssim. També a Plàcid García Gilabert, natural de Benitatxell qui als 12 anys ingressà en el seminari menor de Benissa en la primera dècada del segle XX. Posteriorment ensenyà humanitats en el seminari franciscà de Benissa, però ja posteriorment fou destinat a altres àrees en la dècada dels 30 fins que el 16 d'agost de 1936 fou assassinat a Dènia. També Jaume Pellicer Muñoz qui l'única relació amb Benissa és que en la dècada dels 20 ingressà en el seminari menor franciscà de Benissa. Fou assassinat el 4 d'octubre de 1936 a Gandia. Tampoc s'ha inclòs a Benjamín Martí Ortolà qui morí a la presó de Sant Miquel dels Reis a València per una malaltia pulmonar. Informació extreta a partir d'aquesta investigació i contrastada amb Miguel Ors, *La repressió de guerra*, 335–336; Vicente Cárcel, *Mártires valencianos del siglo XX* (València: Edicep, 1998); Taula de la repressió de guerra a la Marina Alta en Teresa Ballester, “La repressió durant la Guerra”, 35–38; Vicent Gabarda, *El cost humà*, 488; 37; AE. Causa General d'Alacant. Ram nº 14 Benissa, caixa 13951, exp. 15; AMB. Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169; <https://www.arxparrvalencia.org/> [Consultat gener 2022].

⁸³⁰ La majoria de publicacions que tracten el tema de la repressió de guerra parteixen del que establí la Causa General, que no és concreta, per la qual cosa afirmen que fou assassinat a Teulada el 4 de setembre de 1936.

Mas Ginestar, Alejandro ⁸³¹	Benissa		Religiós	59	Dènia	27 d'agost de 1936	Assassinat a l'Alberca de Dènia.
Mollar Ventura, Bautista	Manises (València)		Religiós	40	Paterna	28 d'octubre de 1936	Assassinat en el "Picadero" de Paterna
Sendra Ivars, Francisco ⁸³²	Benissa		Religiós	37	Gata de Gorgos	4 de setembre de 1936	Assassinat a l'àrea de la Garganta a Gata.
Suárez Begoria, Manuel ⁸³³			Futbolista	26	El Campello	27 d'agost de 1936	Assassinat en la carretera d'Alacant a El Campello

Tanmateix, segons afirmava la seua germana en un article, fou el dia 5 que fou assassinat a Gata i no a Teulada. De igual manera, s'estableix que tenia 39 anys, però nasqué el 2 de juliol de 1896, per tant tenia 40 anys. Domingo Sabater, "A la memoria de los mártires"; J.J. Cardona, *Història de la parròquia*, 135; <https://www.arxparrvalencia.org/> [Consultat gener 2022].

⁸³¹ Segons <https://www.arxparrvalencia.org/> [Consultat gener 2022] nasqué a Benissa el 12 de desembre de 1876, però en les llistes tradicionals de repressaliats de guerra ubiquen la seua residència a El Verger (Alacant). V. Gabarda estableix que morí el 22 d'agost de 1936. Vicent Gabarda, *El cost humà*, 488.

⁸³² En altres publicacions s'estableix que tenia 36 anys, però en <https://www.arxparrvalencia.org/> apareix que nasqué el 13 d'abril de 1899, per tant tenia 37 anys quan fou assassinat. [Consultat gener 2022]. Per la seua banda, Antonio Ferrer estableix que nasqué el 23 d'abril de 1899. Antonio Ferrer, *Beato Francisco Sendra Ivars*, 33.

⁸³³ Vicent Gabarda, *El cost humà*, 488.

Taula IV

Ciudadans assassinats al terme de Benissa naturals o residents d'altres pobles durant la Guerra Civil⁸³⁴

Cognoms i nom	Lloc de naixement	Militància	Professió	Edat en el moment que fou assassinat	Lloc de l'assassinat	Data de l'assassinat	Observacions
Ballester Far, Vicent ⁸³⁵	Ondara		Religiós	41	Benissa	26 de setembre de 1936	Assassinat a la partida de Canor de Benissa per arma de foc.
Doménech Sánchez, Pablo ⁸³⁶	Ondara	DRA	Propietari	69	Benissa	4 d'octubre de 1936	Assassinat a la partida de Benimarraig de Benissa per arma de foc.
Doménech Doménech, Vicent ⁸³⁷	Ondara	Falange	Industrial	31	Benissa	4 d'octubre de 1936	Assassinat a la partida de Benimarraig de Benissa per arma de foc.
Giménez Gil, Salvador	Ondara	Falange	Comerciant	33	Benissa	4 d'octubre de 1936	Assassinat a la partida de Benimarraig de Benissa per arma de foc.
Vicens Tomás, Antonio	Ondara	DRA	Corredor de finques	60	Benissa	4 d'octubre de 1936	Assassinat a la partida de Benimarraig de Benissa per arma de foc.
Vicens Ballester, Antonio	Ondara	DRA	Camperol	30	Benissa	4 d'octubre de 1936	Assassinat a la partida de Benimarraig de Benissa per arma de foc.

⁸³⁴ S'ha exclòs a Bautista Giménez Sánchez que surt que fou assassinat a Benissa segons la revista *Aguaits*, però no apareix en la Causa General de Benissa i en l'obra de Miguel Ors situa que va ser assassinat a Gata. Per la seua banda, Vicent Gabarda situa la seua mort a Xàbia, en la carretera de Dénia. Informació extreta a partir de Miguel Ors, *La repressió de guerra*, 335–336; Teresa Ballester, “La repressió durant la Guerra”, 35; Vicent Gabarda, *El cost humà*, 492; AE. Causa General d'Alacant. Ram nº 14 Benissa, caixa 13951, exp. 15; AMB. Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169; <https://www.arxparrvalencia.org/> [Consultat a gener de 2022].

⁸³⁵ La Causa General i l'historiador Vicent Gabarda estableixen que era natural de Xàbia; l'historiador Miguel Ors estableix que procedia o residia a Benidoleig, a l'igual que la revista *Aguaits*. S'ha optat per posar que era d'Ondara i que tenia 41 anys a partir del registre que hi ha a l'arxiu parroquial. Miguel Ors, *La repressió de guerra*, 335; Teresa Ballester, “La repressió durant la Guerra”, 35; Vicent Gabarda, *El cost humà*, 496; AE. Causa General d'Alacant. Ram nº 14 Benissa, caixa 13951, exp. 15; AMB. Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169; <https://www.arxparrvalencia.org/> [Consultat a gener de 2022].

⁸³⁶ Miguel Ors i Vicent Gabarda estableixen que tenia 69 anys, mentre que en la Causa General estableixen que tenia 60. S'ha optat per la primera opció per com de esbiaixada està la Causa General. Miguel Ors, *La repressió de guerra*, 342; Vicent Gabarda, *El cost humà*, 492; AE. Causa General d'Alacant. Ram nº 14 Benissa, caixa 13951, exp. 15; AMB. Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169.

⁸³⁷ Miguel Ors, *La repressió de guerra*, 342; Vicent Gabarda, *El cost humà*, 492; AE. Causa General d'Alacant. Ram nº 14 Benissa, caixa 13951, exp. 15; AMB. Ajuntament Postguerra. Documents diversos (1939-1950). Caixa 169.

Taula V

Condemnats a mort i afusellats en la postguerra

Cognoms i nom	Procedència / veïnatge	Edat quan fou executat	Professió	Militància	Jutjat Militar que el processà	Data de la condemna	Data d'execució i lloc
Grimalt Sendra, Jaume	Benissa	54	Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià	6 de maig de 1941	17 de juliol de 1941 a Alacant
Ivars Planelles, Andrés	Benissa	36	Camperol	PCE	Vila Joiosa	23 d'octubre de 1939	12 de març de 1940 a Alacant
Ivars Ronda, Joan	Benissa / Dénia	35	Mecànic	UGT/PCE	Dénia	30 de juny de 1939	3 d'octubre de 1939
Llopis Ivars, Pompilio	Benissa	44	Empleat	PCE	Vila Joiosa	23 d'octubre de 1939	12 de març de 1940 a Alacant
Martínez Soliveres, Pere	Benissa	41	Mecànic	PCE	Vila Joiosa	23 d'octubre de 1939	12 de març de 1940 a Alacant

Taula VI

Professionals de l'educació que treballaren a Benissa durant la Guerra Civil als quals se'ls aplicà un procés de depuració en la postguerra⁸³⁸

Cognoms i nom	Procedència	Edat (al 1939)	Estat civil ⁸³⁹	Categoria professional	Militància	Data de sol·licitud per seguir treballant	Data de la sentència definitiva	Sentència	Recorre la sentència i canvis	Observacions
Alemany Pérez, Ángel	Sella (Alacant)	27		Mestre interí. Cursillista del 36	CNT/FETE	20 d'abril de 1940	25 de juny de 1941	Inhabilitació durant 6 mesos per a treballar a l'escola. Inhabilitació per a exercir càrrecs directius i de confiança en les institucions culturals i d'ensenyament	Al 1949 sol·licità la revisió de l'expedient, però se li denegà per haver estat condemnat a consell de guerra	Se li condemnà a 6 mesos i 1 dia de presó menor en un consell de guerra. Al novembre de 1939 acabà de complir condemna i el posaren en llibertat, traslladant-se a viure a Teulada
Aranda Moll, Antonia				Auxiliar docent						Prengué possessió del càrrec d'auxiliar docent l'1 de març de 1939 en l'Escola graduada. No hi ha documentació depurativa
Baidal Ivars, Vicenta	Benissa	24	S	Estudiant del pla professional 3 ^a	FETE	8 d'agost de 1939	15 de gener de 1940	Dret a prosseguir la seua carrera de magisteri	No	Prengué possessió del càrrec el 13 de novembre de 1936

⁸³⁸ No s'han inclòs en aquesta llista al mestre Vicent Grimalt Morales, qui era natural de Benissa però desenvolupà les seues tasques professionals fora del poble. S'han inclòs a Antonia Aranda Moll, Josefa Ivars Ribes, Rosario Mas Reus, Josefa Pedro Signes, Mercedes Pericás Gil i Ana Maria Torres López a pesar de què no es disposa d'expedient de depuració incoat per la Comissió Depuradora Provincial. Ens acollim a les paraules que expressa l'historiador Wilson Ferrús a l'afirmar que van continuar exercint per resultar habilitades, però a diferència de la resta dels mestres i segons el que establí l'ordre del 20 d'agost de 1938, podien sol·licitar una vacant i aportar en aquest moment els documents que demostraren el seu afecte al règim, sotmetent-se d'aquesta manera al procés depurador. Wilson Ferrús, "La depuració franquista", 60-63.

⁸³⁹ Per aquesta taula i les posteriors, l'abreviatura de l'estat civil del personatge fa referència a (C) Casat/da, (S) Solter/a i (V) Vidu/a.

				promoció.						
Bayona Peinado, Félix	Albarracín (Terol)	51	C	Mestre	IR/FETE	13 d'abril de 1939	24 d'octubre de 1941	Se li inicià un procés sumari però s'arxivà el seu expedient per no comparèixer ni trobar-lo enlloc quan se li cità a declarar davant el jutge	No	Estigué en la residència infantil nº 3 de Benissa. Les autoritats benisseres desconeixien qui era. Sobretot el coneixien en la Vall d'Uixó
Bernabé Martínez, Juana	Alacant	52		Mestra propietària	FETE	14 d'abril de 1939	2 d'octubre de 1939	Confirmà el seu càrrec de mestra a Benissa	No	Era mestra propietària de l'Escola nacional de xiquetes nº2 de Benissa. Fou jubilada forçosament el 15 de març de 1937
Campos Solbes, Carmen	Alacant	21	S	Mestra interina	FETE	12 d'abril de 1939	30 de gener de 1940	Dret a prosseguir els seus estudis	No	Al 1936 aprovà el segon curs acadèmic del grau professional del magisteri.
Cardona Ginestar, Antonio Luis	Benissa	61		Mestre propietari	ANM	14 d'abril de 1939	2 d'octubre de 1939 ⁸⁴⁰	Confirmà el seu càrrec de mestre a Benissa	No	Era mestre propietari de l'Escola nacional de xiquets nº2 de Benissa. Fou jubilat forçosament el 15 de març de 1937
Crespo Font, María	Oliva (València)	31	S	Mestra sense plaça en propietat definitiva. Cursillista del 35	FETE	6 de juny de 1939	18 de febrer de 1942	Confirmà el seu càrrec de mestra	No	Havia tingut el càrrec de presidenta de la comissió gestora de Fontaneres (Alacant) des del 28 de gener fins al 10 de maig de 1933
García Martínez, Mercedes				Mestra propietària	PCE/SRI			Fou condemnada al trasllat dintre de la província, sense poder sol·licitar vacant durant cinc anys		Era mestra propietària a L'Apareguda (Oriola) des de 1930. Durant la guerra treballà a Benissa. Fou traslladada a Tormos (Alacant) a setembre

⁸⁴⁰ En el document original estableix que se li aplicà la sentència el 2 d'octubre de 1936, en una clara errada, per la qual cosa s'entén que realment fou al 1939.

										de 1940
Gil Arnau, Leonila	Albentosa (Terol)	40	S	Mestra propietària	FETE	14 d'abril de 1939	13 de novembre de 1939	Confirmà el seu càrrec de mestra	No	Era mestra propietària de l'Escola nacional de xiquetes n°1 de Benissa. Fou jubilada forçosament el 17 de març de 1937
Guillen Pérez, Desamparados	València	31	C	Mestra propietària	CNT/FETE	15 d'abril de 1939	13 de novembre de 1939	Confirmà el seu càrrec de mestra	No	Era mestra propietària de l'Escola nacional de xiquetes n° 5 de Benissa
Heras Rodríguez, Genaro de las	Villarrobledo (Albacete)	66	C	Cap negociat	IR	9 d'abril de 1939	7 de novembre de 1941	Se li suspengué del càrrec durant cinc mesos segons l'expedient de depuració. En el procés sumaríssim que se li obrí el 14 d'agost de 1941 es considerà que no tenia cap responsabilitat i fou absolt	No	Fou mestre de la colònia infantil de Benissa. Se li realitzà un expedient depuratiu i després se li realitzà un procés sumaríssim. Ascendí com a cap negociat del Institut d'Ensenyament mitjà d'Alacant l'1 de gener de 1937. Després de la suspensió fou traslladat amb la mateixa categoria a l'Escola superior de treball d'Alcoi
Herrero Hinojo, Carmen	Fuentes Calientes (Terol)	22		Estudiant del pla professional	FETE	9 d'agost de 1939	16 de novembre de 1940	Dret a prosseguir els seus estudis	No	El 18 de juliol de 1936 era estudiant de magisteri en l'Escola nacional d'Alacant. Fou nomenada mestra interina a Benissa el 19 de juliol de 1937
Ivars Ribes, Josefa				Auxiliar docent						Prengué possessió del càrrec d'auxiliar docent el 20 de febrer de 1939 de l'escola mixta de Benimarcó. No hi ha

										documentació depurativa
Llorca Llinres, Francisco	Barcelona	43	C	Mestre propietari	FETE	14 d'abril de 1939	17 de juny de 1940	Confirmà el seu càrrec de mestre	No	Era mestre propietari de l'Escola nacional de xiquets n° 6 de Benissa
Malillos Blanco, Remigia	Zamora	60	V	Mestra propietària	IR/FETE	14 d'abril de 1939	23 de gener de 1942	En el primer dictamen de la comissió depuradora se li suspengué de sou i treball durant 2 anys, el trasllat forçat fora de la província amb prohibició de sol·licitar càrrecs vacants durant 5 anys i inhabilitació per exercir càrrecs directius i de confiança en institucions culturals i d'ensenyament	El 31 de desembre de 1941 se li acceptà revisar el seu cas, però es mantingué la condemna imposada	El 3 de febrer de 1937 accedí a l'escola de xiquetes n°2 de Benissa amb caràcter provisional. Fou mestra de l'escola Ramon de la Cruz a Madrid
Marí Martínez, Jaime	Cartagena (Múrcia)	37		Mestre propietari	ANM/FETE	14 d'abril de 1939	13 de novembre de 1939	Confirmà el seu càrrec de mestre	No	Era mestre propietari de l'Escola nacional de xiquets n° 5 de Benissa
Martínez Martínez, Ángeles	Jumilla (Múrcia)	29		Mestra propietària	ANM/FETE	14 d'abril de 1939	6 de desembre de 1939	Confirmà el seu càrrec de mestra però Inspecció li va instruir un expedient governatiu per esclarir i sancionar les seues negligències professionals	No	Era mestra propietària de l'Escola nacional de xiquetes n° 4 de Benissa
Martínez Mestre, Vicente	Benissa	37		Mestre propietari	AS/FETE	29 d'abril de 1939	21 de març de 1942	En el primer dictamen de la comissió depuradora se li obligà al traslladar-se dintre de la província amb prohibició de sol·licitar càrrecs vacants durant 2 anys, i la inhabilitació per exercir càrrecs directius i de	El 21 de març de 1942 se li rectificà la condemna per la d' inhabilitació per exercir càrrecs directius i de confiança en institucions	Era mestre propietari de l'Escola nacional de xiquets n° 3 de Benissa

								confiança en institucions culturals i d'ensenyament	culturals i d'ensenyament i la pèrdua d'havers no percebuts	
Mas Reus, Rosario				Auxiliar docent						Prengué possessió del càrrec d'auxiliar docent l'1 de febrer de 1939 en l'Escola graduada. No hi ha documentació depurativa
Mayor Lloret, Maria	Finestrat (Alacant)	24		Estudiant del pla professional	FUE	14 d'abril de 1939	16 de novembre de 1940	Dret a prosseguir els seus estudis	No	Des del 31 de gener de 1938 fou mestra en la colònia infantil nº2 de Benissa
Noguera Noguera, Juan Bautista	Xaló (Alacant)	43		Mestre	UGT/FETE	13 d'abril de 1939	31 de març de 1942	En el primer dictamen de la comissió depuradora se li suspengué de treball i sou durant 3 mesos, trasllat fora de la província i prohibició de sol·licitar càrrecs vacants durant 5 anys i inhabilitació per accedir a càrrecs directius i de confiança	El 6 de febrer de 1942 se li rectificà la condemna per la traslladar-se dintre de la província durant 2 anys i inhabilitació per accedir a càrrecs directius i de confiança	Era mestre propietari de l'Escola nacional de xiquets nº 4 de Benissa
Pascual Pastor, Vicente	Benitatxell (Alacant)	38	C	Mestre interí	UGT/FETE	15 de juny de 1939	12 de març de 1941	Confirmà el seu càrrec de mestre	No	Era mestre interí de l'Escola nacional mixta de la partida de Benimarco des del 7 de gener de 1937
Pedro Signes, Josefa				Estudiant del pla professional						Prengué possessió del càrrec el 24 d'octubre de 1938 de l'Escola mixta de Pedramala. No hi ha documentació

										depurativa
Pericás Gil, Mercedes				Auxiliar docent						Prengué possessió del càrrec d'auxiliar docent el 25 de setembre de 1938 en l'Escola graduada. No hi ha documentació depurativa
Romero de Arcos, Maria del Carmen	La Coruña	41		Inspectora provisional de primer ensenyament d'Alacant		23 d'abril de 1939	15 de novembre de 1939	Confirmà el seu càrrec de mestra	No.	El 18 d'agost de 1936 fou destituïda pel Comitè de Benissa. En la postguerra fou inspectora provisional de primer ensenyament d'Alacant.
Roselló Ferrer, Anacleto	Benissa	63		Mestre propietari	IR/FETE	14 d'abril de 1939	3 de desembre de 1941	En el primer dictamen de la comissió depuradora se li obligà a traslladar-se dintre de la província sense poder sol·licitar destí durant 2 anys i inhabilitació per accedir a càrrecs directius i de confiança en institucions culturals i d'ensenyament	El 21 de novembre de 1941 se li substituï la sanció per la d'inhabilitació per accedir a càrrecs directius i de confiança en institucions culturals i d'ensenyament	Era mestre propietari de l'Escola nacional de xiquets nº 1 de Benissa
Ruiz Fuster, José	Xàtiva (València)	47		Mestre propietari	FETE	14 d'abril de 1939	13 de novembre de 1939	Confirmà el seu càrrec de mestre	No	Era mestre propietari de l'Escola nacional mixta de la partida de Pinos
Torres López, Ana María				Interina						Prengué possessió del càrrec d'interina el 5 de desembre de 1936 a l'Escola mixta de Lleus. No hi ha documentació depurativa

Vicedo Bou, Júlia	Agost (Alacant)	36		Mestra propietària	FETE	13 d'abril de 1939	26 de gener de 1940	Inhabilitació per accedir a càrrecs directius i de confiança	No	Era mestra propietària de l'Escola nacional de xiquetes nº 3 de Benissa
------------------------------	--------------------	----	--	-----------------------	------	-----------------------	------------------------	--	----	---

Taula VII

Ciudadans vinculats a Benissa que foren empresonats, realitzaren treballs forçosos, estigueren en batallons de treballadors o disciplinaris, o que foren desterrats en la postguerra

Cognoms i nom	Procedència / veïnatge	Edat (al 1939)	Estat civil	Sabia llegir i escriure	Professió	Militància	Data de la condemna	Condemna inicial	Camps de concentració i presons en les que estigué	Treballs forçosos / batallons de treballadors / batallons disciplinaris	Desterrament
Alenda Rico, Francisco	Pinoso (Alacant) / Benissa	35		S	Jornaler	JSU/UGT	13 de març de 1942	15 anys de presó menor	Camp de presoners de San Marcos a Lleó. Reformatori d'Adults d'Alacant	Batalló de Treballadors nº 171, 1er Batalló Disciplinari a Terol. Batalló Disciplinari de Treballadors nº 36, en la Primera Companyia de Guarnició en el Camp d'Aviació de Tetuan (Àfrica) Batalló disciplinari de treballadors nº 31 a Larache	
Andrés Garcia, Jaume	Benissa	33	C	S	Mecànic	CNT	16 de desembre de 1941	30 anys de presó major	Camp de Concentració de Dènia Càrcer La Abastecedora d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant Presó Provincial de Bilbao	Realitzà treballs al Reformatori d'Adults d'Alacant al març de 1944	
Argudo Ivars, Francisco	Calp / Benissa	33	C	S	Carabiner		9 de gener de 1940	Absolt	Camp de concentració a Alacant		
Arlandis Giner,	Benissa	21								En 1940 estava presoner en el 69 Batalló de Treballadors, 1a	

Pasqual										Companyia a Tarragona.	
Avila Sirvent, Vicent	Elx / Benissa	49	C	S	Relotger	IR	4 de desembre de 1940	Absolt	Camp de concentració de Dénia		
Baidal Castells, Francisco	Benissa	19								Batalló disciplinari	
Baidal Crespo, Joan	Benissa	39	C	N	Camperol	CNT	3 de juliol de 1941	6 anys de presó menor	Presó d'Alcoi Presó de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant		
Baidal Roselló, Vicent	Benissa	33	C	S	Camperol	CNT	19 d'agost de 1941	6 anys i 1 dia de presó major	Camp de concentració de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant		
Baidal Sendra, Joan Bautista	Benissa	30								Presoner en finalitzar la guerra en el Batalló de Treballadors "Oviedo" des d'abril de 1939	
Baidal Torres, Pedro	Benissa	45	V	N	Camperol		14 de març de 1941	6 mesos i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia		
Bañuls Crespo, Antonio	Benissa	23	S	S	Camperol	JSU	28 de març de 1941	3 anys i 1 dia de presó menor	Camp de concentració Miguel de Unamuno a Madrid Camp de concentració de Lleó Camp de concentració la Vidriera d'Avilés Presó Provincial d'Oviedo	En La Vidriera d'Avilés estigué en el 1er batalló disciplinari	

									Presó la Abastecedora d'Alcoi Presó d'Alcoi Reformatory d'adults d'Alacant		
Bañuls Crespo, Esteban	Benissa	27	S	S	Camperol	JSU	28 de març de 1941	1 any de presó menor	Camp de concentració de Lleó Camp de concentració la Vidriera d'Avilés Presó Provincial d'Oviedo Presó la Abastecedora d'Alcoi Presó d'Alcoi		
Bañuls Femenia, Carlos	Benissa	21			Camperol	CT				Va desertar a l'Exèrcit rebel. Presoner al 1940 en el 4t Batalló de Treballadors, 2a Companyia, a La Almoraima, Castellar de la Frontera (Cadis)	
Bertomeu Ballester, Josep	Benissa	20								Estava en el Batalló de Treballadors núm. 130, 1a Companyia, a Pueblo Nuevo del Terrible (Cordova) al 1940	
Bertomeu Ballester, Vicente	Benissa	20								Apareix en una relació militars de soldats on s'assenyala que estava en "Concentració", en un batalló de treballadors al 4 de març de 1940	
Bertomeu Ivars, Jaume	Benissa	50	V	S	Jornaler	UGT	30 de juliol de 1941	12 anys i 1 dia de presó	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi		

								major	Reformatori d'Adults d'Alacant		
Bertomeu Ivars, Josep	Benissa	42	C	S	Ebenista	CNT/AS	25 de setembre de 1941	12 anys i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia Depòsit Municipal d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant Presó Provincial de Madrid	Ingressà en la Presó Provincial de Madrid per realitzar-los durant 244 dies fins al desembre del 1942	Albacete
Bertomeu Izquierdo, Jaume	Benissa	42	C	S	Calero	PS/UGT	18 de gener de 1941	Mort, posteriorment commutada	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant Presó Yeserias de Madrid	Realitzà treballs forçosos durant 604 dies fins al 31 de juliol del 1946	
Blas Tro, Francisco	Benissa	40	C	S	Camperol	PS/CNT	19 d'agost de 1941	6 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant		
Borrell Ivars, Àngel	Benissa / Dénia	44	C	S	Mecànic	CNT	25 d'abril de 1941	3 anys i 1 dia de presó menor	Presó de Dénia		
Borrell Ivars Josep	Benissa	19			Comerciant	Falange (després de la guerra)			Batalló disciplinari		
Bou Vicent, Vicent	Massanassa (València)	44	C	S	Industrial	DRA/CNT	16 de desembre de 1941	12 anys i 1 dia de presó major	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		
Buigues Crespo,	Benissa / Puçol	35	C	S	Jornaler	CNT	21 de febrer de 1941	12 anys i 1 dia de presó	Camp de concentració de Dénia	Al setembre de 1941 treballà en el Destacament penal de Quinto	

Josep	(València)							menor	Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant Campament de Penats de Belchite	de l'Ebre en regions devastades	
Cabrera Cabrera, Antonio	Benissa	21								Desertor de l'Exèrcit Popular de la República a l'Exèrcit rebel o presoner de guerra dels franquistes. Estava en un batalló de treballadors a Saragossa al 8 d'agost de 1939	
Cabrera Ivars, Joan	Benissa	38	C	S	Jornaler	CNT	13 de maig de 1941	3 anys i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia		
Cabrera Martínez, Josep	Benissa	40	C	S	Jornaler	CNT	2 de gener de 1942. No se li feu consell de guerra, fou l'Auditor qui ho designà	Sobresegut	Camp de concentració a Utiel (València)		
Cabrera Piera, Pere	Benissa	49	C	S	Carabiner		21 de juliol de 1941	Absolt	Reformatori d'Adults d'Alacant		
Capó Ivars, Bernard	Benissa	30	C	S	Jornaler	UGT	17 de juliol de 1940	1 any de presó menor	Camp de concentració de Dénia		
Capó Ivars, Tomàs	Benissa	41	C	S	Xofer	PS/UGT	5 d'abril de 1940	30 anys de presó major	Camp de concentració Los Almendros Camp de concentració	?47 dies per treballs forçosos.	Fou alliberat i desterrat el 5 de juny de 1944 a València, on estigué al voltant

									d'Albatera Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant Presó El Dueso		d'un any fins tornar a Benissa
Cardona Grimalt, Francisco	Benissa	23	C	S	Camperol	UGT/JSU	25 de febrer de 1944	Reclusió perpètua	Camp de concentració de Masias d'Albentosa a Castelló Camp de concentració de Medinaceli a Soria Presó de Portaceli a València Camp de concentració de Sondica a Bilbao Presó cel·lular de València	Batalló disciplinari de Soldats treballadors a Sondica a Bilbao i a Manzaneda a Ourense	Chandoiro (Ourense)
Cardona Ivars, Miquel	Benissa	28	S	S	Comercia nt	DRA	1 de juliol de 1941	Absolt	En ninguna		
Cardona Mari, Josep	Benissa	43	S	N	Jornaler	PCE/UGT	5 d'abril de 1940	6 anys i 1 dia de presó major	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant Campament de Penats de Belchite Camp de Penats de Saragossa	El 9 de juny de 1940 es trobava realitzant treballs de reconstrucció a Belchite (Saragossa)	

Cardona Sala, Josep	Benissa	41	C	S	Camperol	UGT	1 de setembre de 1941	6 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia		
Cardona Torres, Josep	Benissa	27			CNT					Presoner de guerra de l'Exèrcit rebel. Batalló de Treballadors núm. 128. Va estar a Calera y Chozas (Toledo) fins el 10 de setembre de 1939	
Crespo Bertomeu, Antonio	Benissa	26	S	S	Camperol	DRA / Falange	1 de juliol de 1941	Exonerat	En ninguna		
Crespo Cardona, Josep	Benissa	48	C	S	Ebenista	CNT	30 de juliol de 1941	3 anys i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia		
Crespo Font, Josep	Benissa	29	C	S	Camperol	UGT	13 de maig de 1940	3 anys i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		
Crespo Ivars, Joaquin	Benissa	39	C	S	Camperol	CNT	26 de febrer de 1941	12 anys i 1 dia de presó menor	Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant Presó Provincial de Lleida	Ingressà en la Presó Provincial de Lleida a disposició de la direcció general de regions devastades per a la reconstrucció d'aquesta ciutat des del 27 de novembre de 1941	
Crespo Ivars, Vicent	Benissa	22								Estigué en el Batalló de treballadors núm. 154 a Navalperal de Pinares (Àvila). Després de la guerra va realitzar el servei militar obligatori en el Regiment d'Infanteria núm. 11.	

Crespo Ribes, Vicent	Benissa	29	S	N	Jornaler	UGT	28 de març de 1940	20 anys de reclusió menor	Presó de Vila Joiosa Camp de concentració a Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		Fou alliberat i desterrat el 5 de maig de 1943 a Tortosa (Tarragona) . Posteriorment sol·licità traslladar-se a Caspe (Saragossa) per treballar davant l'escassetat de feina.
Escales Giner, Rafael	Buenos Aires (Argentina) / Benissa	24	S	S	Camperol	UGT	3 de setembre de 1942	Absolt	Fou fet presoner en Brunete i estigué al voltant de 7 mesos en un camp de concentració Depòsit municipal de Dénia Presó d'Alcoi		
Escortell Ivars, Pere	Benissa					UGT				Presoner de guerra des del 18 de juliol de 1938. Batalló de treballadors 150, 4a Companyia a Sigüenza (Guadalajara). El van llicenciar el 5 de juny de 1940.	
Esquedo Serra, Josep	Benissa	45	S	N	Jornaler	UGT	28 de març de 1940	12 anys i 1 dia de presó menor	Presó de Vila Joiosa Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		

									Presó d'Elx		
Femenia Tur, Vicent	Benissa	25			Pastor	CNT	10 de novembre de 1939	20 anys de presó menor	Reformatori d'Adults d'Alacant Presó d'Oriola Destacament Penal de Formentera Presó Provincial d'Oviedo		Fou alliberat i desterrat el 24 de maig de 1943 a Castelló
Fernández Tardaguila, Ramiro	Corrales (Zamora) / Durant la guerra a Benissa / Madrid	32	C	S	Metge		14 d'octubre de 1943	Sobreseïment de la causa	En ninguna		
Ferreira Pinto-Basto, Enrique	Oporto (Portugal)	43	V	S	Xòfer/Mecànic	CNT	7 de juliol de 1941	14 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		Va morir el 4 de setembre del 1941
Ferrer Bertomeu, Josep	Benissa	30	S		Camperol	DRA	16 de juliol de 1941	Exonerat	En ninguna		
Ferrer Jorro, Joan Bautista	Benissa	43	C	S	Camperol	DRA/CNT	3 de juliol de 1941	6 anys de presó menor	Presó de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		
Font Crespo, Carlos	Benissa	25	S	S	Camperol	UGT	27 de juny de 1940	20 anys de reclusió menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi	Fou destinat a realitzar treballs al destacament penal de Formentera	

									Reformatori d'Adults d'Alacant		
Font Crespo, Vicent Josep	Benissa	22	S	S	Camperol	UGT	9 d'agost de 1941	20 anys de reclusió menor	<p>Camp de concentració de Balneario de Trillo (Guadalajara)</p> <p>Camp de concentració Hispano-Suiza (Guadalajara)</p> <p>Camp de concentració de Santa Ana de Lleó</p> <p>Camp de concentració de Lleó</p> <p>Camp de concentració la Vidriera d'Avilés</p> <p>Presó Provincial d'Oviedo</p> <p>Presó Central de Gijón</p> <p>Presó Provincial de Toledo</p> <p>Presó d'Alcoi</p> <p>Reformatori d'Adults d'Alacant</p>	Estigué en un destacament per realitzar treballs de construcció a Argel (Toledo) al gener de 1942	
Font Pérez, Sebastian	Benissa	21								El 14 de juny de 1938 va ser fet presoner de guerra per l'Exèrcit rebel en el front de Castelló. El 29 de novembre de 1938 va ser destinat al Batalló de Treballadors núm. 154, Companyia Especialista, on realitzà treballs per Catalunya i Navalperal (Àvila), fins el 01 d'abril de 1940, data en la qual va ser destinat al Batalló de Treballadors núm. 155, 5a	

										Companyia, a Segòvia. El 24 de maig 1940 va ser posat en llibertat. Després, va realitzar el servei militar obligatori.	
Gandia Ferrer, Francisco	Benissa	45	C	S	Camperol	UGT	18 de juny de 1943	20 anys de reclusió menor	Reformatori d'Adults d'Alacant Presó d'Alcoi		
Garcia Crespo, Francisco	Benissa	21				UGT/JSU				Des del 28 de març de 1939 fins principis del 1940 estigué en el Batalló de Treballadors en el Valle de Oyarzun (Guipúscoa). Va realitzar el servei militar obligatori en un Batalló disciplinari a Melilla.	
García Vengut, Bautista	Teulada / Benissa	45	C	S	Ebenista	PCE	26 de juny de 1940	12 anys i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant	Li commuten per treball 2 anys i 10 dies per la realització de treballs forçosos a Alcalà d'Henares	
Giner Ivars, Joan	Benissa	32	C	S	Camperol	PCE	31 de gener de 1941	30 anys de presó major	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant	Se li redimiren 548 dies per treballs	Fou alliberat l'1 d'abril de 1944 i se li prohibí residir a Benissa. Establí la seua residència a Calp (Alacant)
Giner Ivars, Salvador	Benissa	33								Presoner de guerra en el Batalló de Treballadors núm. 154 a Navalperal (Àvila) des del final de la guerra fins l'11 de juny de	

										1939.	
Giner Morell, Vicent	Benissa	34	S	S	Tallista - Dibuxant	UGT	28 de juny de 1941	6 anys i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		
Giner Pérez, Francisco	Benissa	21								Presoner de guerra en el batalló de treballadors 150, 2a Companyia, a Prat del Llobregat (Barcelona) el 8 d'agost de 1939	
González Ribes, Jaume	Benissa	35	C	S	Mecànic		9 de febrer de 1944	Mort, posteriorment commutada	Presó d'Alcoi Presó La Abastecedora d'Alcoi Presó cel·lular de València Presó central San Miquel dels Reis	Per treballs forçosos se li redimiren 11 anys, 8 mesos i 27 dies fins al 30 de setembre de 1958	
Grimalt Sendra, Jaume	Benissa	52	C	N	Camperol	UGT	6 de maig de 1941	Mort	Presó de Callosa d'en Sarrià Presó Provincial d'Alacant		
Ibáñez Cabrera, Joan	Benissa	21			Ebenista	JL				Presoner de guerra en el Batalló de Treballadors núm. 21 de Astorga (Lleó) al febrer de 1940	
Ibáñez Ivars, Joaquín	Benissa	35	S	S	Jornaler	CNT	30 de juliol de 1941	6 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi		
Iborra Crespo, Pasqual	Benissa									Després de la guerra estava pres en el Batalló de Treballadors núm. 21, en Astorga (León)	

Ivars Argudo, Joan	Benissa	42	C	S	Carnicer	PS	31 de gener de 1941	6 anys i 1 dia de presó major	Camp de concentració de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant		
Ivars Bañuls, Josep	Benissa	22	S	S	Camperol	UGT	3 de desembre de 1940	6 mesos i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		
Ivars Blas, Joaquin	Benissa	28	S	S	Camperol	JSU	13 de maig de 1940	6 mesos i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi		
Ivars Buigues, Francisco	Benissa	45	C	N	Camperol	UGT	27 de març de 1940	Mort, posteriorment commutada	Camp de concentració de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant	Tallers Penitenciaris d'Alcalà de Henares (Madrid). També al Reformatori d'Adults d'Alacant al març de 1944. Se li reduïren 1.400 dies de condemna	
Ivars Cabrera, Miquel	Benissa	40	S	N	Camperol	UGT	18 de juny de 1943	3 anys de presó menor. No va a consell de guerra perquè accepta la pena que li proposa el fiscal	Presó d'Alcoi Presó La Abastecedora d'Alcoi Camp de concentració de Dénia		
Ivars	Benissa	53	C	S	Camperol	IR/PCE	26 de juny	12 anys i 1 de presó	Camp de concentració de Dénia		

Carrió, Pere							de 1940	menor	Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		
Ivars Crespo, Francisco	Benissa	57	C	N	Picapedrer	CNT	19 d'agost de 1941	3 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia		
Ivars Crespo, Pasqual	Benissa	21								Estava com a presoner de guerra en el Batalló de Treballadors 21 a Astorga (León). Després va realitzar el servei militar obligatori en el Regiment d'Infanteria San Fernando núm. 11 a Alacant / Regiment Infanteria Badajoz 26 al 1940	
Ivars Escortell, Pere	Benissa	23								Al 9 de març de 1940 constava com a presoner de guerra republicà de l'Exèrcit Franquista. Batalló de Treballadors núm. 140.	
Ivars Ferrer, Josep	Benissa									Va desertar a l'Exèrcit rebel l'any 1938. El mes de febrer del 1939 estava en el Batalló de Treballadors núm. 65.	
Ivars Fluxà, Joan	Benissa	24	S	S	Mecànic	CNT	7 d'octubre de 1942	8 anys de presó major	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Presó de Portaceli Presó d'Alzira Presó d'Oriola		

									Reformatori d'Adults d'Alacant		
Ivars Ginestar, Pere	Benissa	36	S	N	Camperol	CNT	26 de setembre de 1939	1 de presó menor	Presó de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant		
Ivars Ibáñez, Josep	Benissa	42	C	S	Camperol	UGT	21 de febrer de 1941	20 anys de reclusió menor	Camp de concentració de Dénia La Abastecedora a Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant Presó de Figueres (Girona)	Realitzà feines de reconstrucció al Castell de San Ferran a Figueres. Se li abonaren 607 dies de redempció	Fou alliberat i desterrat el 16 de maig de 1943 durant tres anys a Sant Jaume d'Enveja (Tarragona)
Ivars Ivars, Andrés	Benissa	38	C	S	Carnicer	PRR/PS/UGT	25 de juny de 1940	6 mesos i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi		
Ivars Ivars, Dulce	Benissa	54	C	S	Picapedrer	UGT	7 d'octubre de 1941	6 anys i 1 dia de presó major	Camp de concentració de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant		
Ivars Ivars, Francisco	Benissa	29			Camperol	DRA				Destinat a un Batalló de Treballadors al Marroc.	
Ivars Mas, Francisco	Benissa	33	C	S	Camperol	PS	13 de març de 1941	6 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi		
Ivars Planelles, Andrés	Benissa	35	S	S	Camperol	PCE	23 d'octubre de 1939	Mort	Presó de Dénia Presó de Vila Joiosa		

									Reformatori d'Adults d'Alacant		
Ivars Planelles, Jaume	Benissa	32	C	S	Ebenista	PCE	28 de juny de 1941	6 anys i 1 dia de presó major	Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		Desterrat del poble el 27 de juny del 1942 a Vinaròs (Castelló) Posteriorment es traslladà a Sollana on vivia junt a la seua dona i fills.
Ivars Serra, Rodolfo	Benissa	19								Estava en el Batalló de Treballadors núm. 53, a Madrid. També consta destinat al Batalló de Treballadors núm. 152, a Palència al 1940	
Ivars Tent, Miquel	Senija	46	C	S	Taulatger	IR/UGT	13 de maig de 1940	12 anys i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant		
Jorro Giner, Francisco	Benissa	27	S	S	Xòfer	UGT	7 de març de 1944	12 anys i 1 dia de presó menor. No va a consell de guerra, accepta el que la pena que li proposa el fiscal.	Camp de concentració francès de Saint-Cyprien Presó de Barcelona Reformatori d'Adults d'Alacant		
León Llopis, Joan	Benissa	26	C	S	Serrador	PCE	5 de setembre de 1944	Mort, posteriorment	Presó Cel·lular de València Presó d'Alcoi		

								commutada	Reformatori d'Adults d'Alacant San Miquel dels Reis		
Llopis Ivars, Francisco	Benissa	21	S	S	Camperol	UGT/JSU	5 d'abril de 1940	20 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant	A l'agost del 1943 va ser mobilitzat per a realitzar el servei militar i incorporat al Batalló disciplinari de soldats treballadors Penats del Marroc núm. 91. L'any 1944 estava destinat a Costa del Río Martín, Tetuan (Marroc) fins el 8 de març de 1945 quan fou llicenciat per l'exèrcit.	Fou alliberat i desterrat el 22 de maig de 1943 a Tortosa (Tarragona)
Llopis Ivars, Pompilio	Benissa	43	C	S	Empleat	PCE	23 d'octubre de 1939	Mort	Presó de Vila Joiosa Presó de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant		
Llopis Llopis, Francisco	Benissa	53	C	S	Xofer	CNT	30 de juliol de 1941	Absolt	Camp de concentració de Dénia		
Llopis Llopis, Vicent	Benissa	48	C	S	Jornaler	PS/UGT	25 de gener de 1941	6 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		
Llopis Ribes, Esteban	Benissa	41	C	S	Paleta	PS/UGT	31 de gener de 1941	6 anys i 1 dia de presó major	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		
Martí Ripoll,	Altea /	20	S	S	Camperol	PCE/JSU	23 d'octubre	6 anys i 1 dia de presó	Presó de Dénia	Fou enviat a la presó d'Oriola per a treballar en la brigada de	

Timoteo	Benissa						de 1939	major	Presó de Vila Joiosa Reformatori d'Adults d'Alacant Presó Central d'Oriola	sanejament de pous negres per reduir la condemna el 13 de març de 1940	
Martínez Moll, Miquel	Benissa	21	S	S	Jornaler	JSU	31 de gener de 1941	1 any de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Depòsit de concentració a Reus (Tarragona)	Batalló disciplinari de treballadors nº 18 a Xerta (Tarragona) Treballà en un pantà a Logroño	
Martínez Soliveres, Pere	Benissa	41	C	S	Mecànic	PCE	23 d'octubre de 1939	Mort	Presó de Vila Joiosa Presó de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant		
Mayor Crespo, Esteban	Benissa									Presoner en el 1r Batalló Disciplinari de l'Exèrcit rebel entre el 28 de març de 1939 fins a principis de 1940	
Molines Ivars, Josep	Benissa / Calp	45	C	S	Jornaler	UGT/CNT	19 de febrer de 1941	6 anys i 1 dia de presó major	Reformatori d'Adults d'Alacant		
Moragues Giner, Joan	Benissa	32	C	S	Fuster	CNT	10 de juny de 1941	20 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		
Moragues Roselló,	Benissa	64	C	S	Podador	UR/CNT	28 de juny	16 anys de	Camp de concentració de Dénia		Fou alliberat el 24 d'abril de 1941 i

Antonio							de 1941	presó menor	Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		fixà la seua residència a Calp
Ortolà Baidal, Josep	Benissa	28	C	S	Camperol	UGT	18 de juny de 1943	16 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant Presó d'Alcoi		A San Jaume d'Enveja (Tarragona)
Ortolà Ivars, Bernard	Benissa	20				CNT				El 8 d'agost de 1939 estava presoner de guerra de l'Exèrcit rebel. Batalló de Treballadors 150 a Sant Miquel de Fluvià (Girona). També consta destinat a Sigüenza (Guadalajara)	
Ortolà Martin, Francisco	Benissa	41	C	N	Jornaler	UGT	28 de març de 1940	30 anys de presó major	Presó de Vila Joiosa Camp de concentració de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant Presó Provincial de San Sebastian	Fou traslladat a la Presó Provincial de San Sebastian per a la realització de feines	
Pastor Reus, Miquel	Benissa	26	S	S	Camperol	CNT	18 de març de 1941	12 anys i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Castuera Presó colònia Almendralejos a Badajoz Reformatori d'Adults d'Alacant Destacament Penal de Formentera		
Perelló Tamarit,	Bunyol (València)	57	C	S	Secretari de l'Ajuntam	PS/UGT	13 de maig de 1940	12 anys i 1 dia de presó	Camp de concentració de Dénia		

Francisco					ent			menor	Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		
Piera Cuello, Josep	Benissa	32	S	S	Camperol	CNT	14 d'abril de 1941	2 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia		
Pineda Ribes, Pere	Benissa	23	S		Camperol	UGT	31 de juliol de 1941	8 anys de presó major	Camp de concentració de Lleó Camp de concentració de la Vidriera d'Avilés Presó Provincial d'Oviedo Reformatori d'Adults d'Alacant	En la Vidriera de Avilés estigué en el 1er batalló disciplinari i batalló de treballadors n° 10 des del final de la guerra fins 1941	Fou alliberat i desterrat el 18 de setembre de 1941 a Barcelona fins el 27 de juliol de 1943
Pineda Roselló, Joan Bautista	Benissa	19								Destinat al 204 Batalló de Treballadors, 2a Companyia a Osca, Aragó. Després va realitzar el servei militar obligatori en el Terç de Llevant d'Infanteria de Marina de l'Exèrcit Nacional a Cartagena.	
Puig Giner, Francisco	Benissa	55	C	S	Comerciant	UGT	5 d'abril de 1940	Absolt	Camp de concentració de Dénia		
Puig Tur, Vicent	Benissa	23	S	N	Camperol	JSU	27 de juny de 1940	20 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant Campament de Penats de Belchite Presó Provincial de Saragossa	Fou enviat a Belchite per a treballar en la seua reconstrucció el 27 de juny de 1941	

Puigcerver Ivars, Josefa	Benissa	38	C	S	Mestressa de casa	PCE/UGT	5 d'abril de 1940	6 anys i 1 dia de presó major	Camp de concentració de Dénia Presó de Dénia Presó de Monovar Reformatori d'Adults d'Alacant Presó de dones de Barcelona Presó Provincial de Girona Presó Central de Dones de Girona		
Quiles Soriano, José	Villena / Benissa	42	C	S	Venedor ambulat	UGT	27 de juny de 1940	20 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		Se li concedí la llibertat condicional el 22 de maig de 1943 i fou desterrat a Tortosa. Posteriorment se li autoritzà marxar a Pedreguer el 6 de desembre de 1945.
Ribes Bertomeu, Francisco	Benissa	28	C	S	Fuster	UR/PCE	27 de juny de 1940	12 anys i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant Presó d'Elx Presó Provincial de Girona	Fou traslladat a la Presó Provincial de Girona per a treballar en les obres de ponts i camins d'aquesta àrea.	Al 1943 residia a Salt (Girona)
Ribes Giner, Francisco	Benissa	48	C	S	Camperol	UR	23 d'octubre de 1939	12 anys i 1 dia de presó	Presó de Vila Joiosa		

								menor	Presó de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant Presó Central d'Oriola		
Ribes Ribes, Josep	Benissa	37	C	S	Camperol	DRA/UGT	30 de juliol de 1941	6 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia		
Ripoll Llavador, Secundino	Benissa	49	C	S	Empleat	PRR/IR/UGT	5 d'abril de 1940	6 mesos i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		
Ronda Ivars, Buenaventura	Benissa	31	S	S	Xòfer	JSU/UGT	29 de maig de 1941	3 anys i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia		
Ronda Ivars, Francisco	Benissa	22	S	S	Operador cinematogràfic	UGT	5 de juliol de 1941	1 any de presó menor	Camp de Concentració de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant Presó del Generalísimo d'Alcoi		
Ronda Tro, Francisco	Benissa	24	S	S	Camperol	JSU	26 de juny de 1940 14 de desembre de 1940	En el primer consell de guerra el condemnen a 6 mesos i 1 dia de presó menor, però l'Auditor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant Penal de Formentera Presó de Lleida		

								demana ampliar la investigació i en el segon consell el condemnen a 20 anys de reclusió menor			
Sala Borrell, Francisco	Benissa	54	C	S	Industrial	IR	23 d'octubre de 1939	12 anys de presó menor	Presó de Vila Joiosa Presó de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant	Se li envià a treballar com ebenista en l'Asil de les Hermanitas de los pobres a l'abril de 1940	
Sala Sala, Félix	Benissa	24	S	S	Xofer	JSU	13 de maig de 1940	20 anys de reclusió menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant Penal de Formentera Presó de Lleida		
Santacreu Ronda, Salvador	Benissa	55	C	S	Camperol	UGT	31 de gener de 1941	12 anys i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant Campament de penats de Belchite Presó Provincial de Saragossa	Fou enviat al Campament de penats de Belchite a realitzar treballs que li permeteren redimir 502 dies de condemna	

Sendra Ivars, Pere	Benissa	32	S	S	Camperol	UGT	14 d'abril de 1941	2 anys de presó menor	Camp de concentració de Dénia		
Tent Vives, Vicent	Benissa	21								Presoner de guerra de l'Exèrcit rebel. Estava en el Batalló de Treballadors 130 a Peñarroya (Còrdova) Des de març de 1940 fins gener de 1941. Consta la seua mort el 13 de gener de 1941, mentre continuava en el Batalló de Treballadors.	
Torres Pérez, Adolf	Benissa	24	S	S	Mestre	DRA/ Falange	12 de setembre de 1941	Exonerat	En ninguna		
Tro Cabrera, Vicent	Benissa	62	V	S	Jornaler	UGT	5 d'abril de 1940	6 mesos i 1 dia de presó menor	Camp de concentració de Dénia Presó d'Alcoi Reformatori d'Adults d'Alacant		
Tur Crespo, Josep	Benissa	31	S	N	Camperol	CNT	13 de juliol de 1939	20 anys de reclusió major	Reformatori d'Adults d'Alacant		Obtingué la llibertat condicional el 9 de febrer de 1943 amb desterrament a Puçol, i a partir del 19 de març de 1946 es traslladà a Calp.
Vengut Crespo,	Benissa	29	No sap llegir	S	Ebenista	CNT	27 de març de 1940	30 anys de presó major	Camp de concentració de Dénia Reformatori d'Adults d'Alacant	Des del 15 de desembre de 1942 fins una data anterior al 17 d'abril de 1944 estigué en el	

Joaquin			però sí escriure						Presó del Dueso Camp Penitenciari de Potes (Santander)	Camp Penitenciari de Potes (Santander) per a reduir la seua condemna de 30 anys, que ja portava fent en la reconstrucció de la ciutat. Per aquest motiu passava a la direcció general de regions devastades.	
Vengut Crespo, Joan	Benissa	34			Camperol						Fou alliberat i desterrat el 26 de maig de 1943 a Simat de la Valldigna (València)

Taula VIII

Ciudadans vinculats a Benissa que se'ls realitzà processos sumaríssims en la postguerra

Cognoms i nom	Procedència / veïnatge	Edat (al 1939)	Estat civil	Sabia llegir i escriure	Professió	Militància	Jutjat Militar que el processà	Data de la primera detenció	Data de la condemna	Condemna inicial	Revisió	Commutació o concessió de llibertat condicional
Alenda Rico, Francisco	Pinoso (Alacant) / Benissa	35		S	Jornaler	JSU/UGT	Callosa d'en Sarrià	25 de desembre de 1940	13 de març de 1942	15 anys de presó menor		Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Andrés Garcia, Jaume	Benissa	33	C	S	Mecànic	CNT	Callosa d'en Sarrià	30 de juny de 1939	16 de desembre de 1941	30 anys de presó major	Sol·licita l'indult total a partir del decret del 20 d'octubre de 1945 i se li concedí el 10 de febrer de 1946	Fou posat en llibertat definitiva el 15 de febrer de 1946 Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Argudo Ivars, Francisco	Calp / Benissa	33	C	S	Carabiner		Alacant	18 d'abril de 1939	9 de gener de 1940	Absolt		En presó atenuada des del 9 d'octubre de 1939
Avila Sirvent, Vicent	Elx / Benissa	49	C	S	Relotger	IR	Callosa d'en Sarrià	20 de juliol de 1939	4 de desembre de 1940	Absolt		Se li concedí la presó atenuada el 31 d'octubre de 1939
Baidal Crespo, Joan	Benissa	39	C	N	Camperol	CNT	Callosa d'en Sarrià	30 de juny de 1939	3 de juliol de 1941	6 anys de presó menor		Se li concedí la presó atenuada el 3 de juliol de 1941. Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945

Baidal Roselló, Vicent	Benissa	33	C	S	Camperol	CNT	Callosa d'en Sarrià	6 de juliol de 1939	19 d'agost de 1941	6 anys i 1 dia de presó major		En presó atenuada des del 8 de gener de 1940. Després del consell se li concedí la presó atenuada el 28 d'octubre de 1941
Baidal Torres, Pere	Benissa	45	V	N	Camperol		Callosa d'en Sarrià	18 d'agost de 1939	14 de març de 1941	6 mesos i 1 dia de presó menor		En presó atenuada des del 5 de gener de 1940. Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Bañuls Crespo, Antonio	Benissa	23	S	S	Camperol	JSU	Callosa d'en Sarrià	29 de març de 1939	28 de març de 1941	3 anys i 1 dia de presó menor		Se li concedí la presó atenuada el 14 de febrer de 1941
Bañuls Crespo, Esteban	Benissa	27	S	S	Camperol	JSU	Callosa d'en Sarrià	28 de març de 1939	28 de març de 1941	1 any de presó menor		Se li concedí la presó atenuada el 14 de febrer de 1941
Bertomeu Ivars, Jaume	Benissa	50	V	S	Jornaler	UGT	Callosa d'en Sarrià	11 de novembre de 1939	30 de juliol de 1941	12 anys i 1 dia de presó major		
Bertomeu Ivars, Josep	Benissa	42	C	S	Ebenista	CNT/AS	Callosa d'en Sarrià	23 de juny de 1939	25 de setembre de 1941	12 anys i 1 dia de presó menor		Se li concedí la llibertat condicional el 8 març del 1942 La llibertat definitiva li la concediren el 12 d'abril de 1960
Bertomeu Izquierdo, Jaume	Benissa	42	C	S	Calero	PS/UGT	Callosa d'en Sarrià	29 de maig de 1939	18 de gener de 1941	Mort	Commutada per Franco a 30 anys de presó major	El 4 d'octubre de 1943 sol·licità reducció de condemna davant la Comissió Central d'Examen de Penes al Ministeri de l'Exèrcit i li ho denegaren. El 8 de novembre de

												1945 apel·là al Decret del 9 d'octubre del 1945 i li ho denegaren també però li concediren la llibertat condicional al juliol de 1946. No extingí la seua condemna fins al 3 d'octubre de 1967.
Blas Tro, Francisco	Benissa	40	C	S	Camperol	PS/CNT	Callosa d'en Sarrià	6 de juliol de 1939	19 d'agost de 1941	6 anys de presó menor		En presó atenuada des del 8 de gener de 1940. Després del consell quedà en presó atenuada el 28 d'octubre de 1941. Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Borrell Ivars, Àngel	Benissa / Dénia	44	C	S	Mecànic	CNT	Dénia Callosa d'en Sarrià	9 de setembre de 1939	25 d'abril de 1941	3 anys i 1 dia de presó menor		En presó atenuada des del 5 de gener de 1940
Bou Vicent, Vicent	Massanassa (València)	44	C	S	Industrial	DRA/CNT	Callosa d'en Sarrià	30 de juny de 1939	16 de desembre de 1941	12 anys i 1 dia de presó major	El 10 d'abril de 1948 se li concediren els beneficis de l'indult que concedia el decret del 9 d'octubre de 1945.	Se li concedí la presó atenuada el 17 de desembre de 1941
Buigues Crespo, Josep	Benissa/ Puçol (València)	35	C	S	Jornaler	CNT	Callosa d'en Sarrià	31 de juliol de 1939	21 de febrer de 1941	12 anys i 1 dia de presó menor		Se li concedí la presó atenuada el 22 de febrer de 1943 Obtingué la llibertat condicional el 5 de març de 1943

												Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945. Se li concedí la llibertat definitiva el 22 de setembre de 1951
Cabrera Ivars, Joan	Benissa	38	C	S	Jornaler	CNT	Callosa d'en Sarrià	25 d'octubre de 1939	13 de maig de 1941	3 anys i 1 dia de presó menor		Se li concedí la presó atenuada el 27 de març de 1939
Cabrera Martínez, Josep	Benissa	40	C	S	Jornaler	CNT	Callosa d'en Sarrià València	27 de juliol de 1939 (En presó preventiva des del 29 de març de 1939)	2 de gener de 1942. No se li feu consell de guerra, fou l'Auditor qui ho designà	Sobreseïment de la causa		Es remeté proposta d'inhabilitació el 6 de juny de 1941
Cabrera Piera, Pere	Benissa	49	C	S	Carabiner		Alacant	25 d'abril de 1939	21 de juliol de 1941	Absolt		Obtingué la llibertat definitiva el 4 de setembre de 1944. El jutge de llibertat vigilada ordenà el 25 de maig de 1945 la seua detenció i se li realitzà un segon procés judicial
Capó Ivars, Bernard	Benissa	30	C	S	Jornaler	UGT	Callosa d'en Sarrià	11 d'agost de 1939	17 de juliol de 1940	1 any de presó menor		Se li concedí la presó atenuada el 15 de gener de 1941
Capó Ivars, Tomàs⁸⁴¹	Benissa	41	C	S	Xofer	PS/UGT	Callosa d'en Sarrià	Detingut el 29 de març	5 d'abril de 1940	30 anys de presó major	El 24 de juliol de 1944 se li	Se li concedí la llibertat condicional el 5 de juny de 1944.

⁸⁴¹ A Tomàs Capó se li obrí un segon procés judicial en relació a un assassinat del qual es va sobreseure la causa. El segon procés fou executat pel Jutjat Militar d'Alcoi En <https://archivodemocracia.ua.es/> s'afirma que fou sentenciat a mort però se li commutà la pena, però la sentència establí una condemna de 30 anys i 1 dia de presó major directament, no de mort.

								de 1939 en el port d'Alacant. Se li inicià el procés el 9 de maig de 1939			commutà la pena per la de 20 anys de reclusió menor	Al setembre de 1946 quedà en llibertat definitiva per indult
Cardona Grimalt, Francisco	Benissa	23	C	S	Camperol	UGT/JSU	València	23 de juny de 1939	25 de febrer de 1944	Reclusió perpètua	El 21 d'abril de 1944 se li denegà rebaixar la pena. Posteriorment se li rebaixà a 30 anys de presó major. El 26 de gener de 1946 obtingué l'indult concedit pel decret del 9 d'octubre de 1945, però li fou denegat	Obtingué la llibertat condicional el 24 de desembre de 1945 Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Cardona Ivars, Miquel ⁸⁴²	Benissa	28	S	S	Comerciant	DRA	Plaça de Palma Callosa d'en Sarrià	9 de novembre de 1937	1 de juliol de 1941	Absolt		
Cardona Mari, Josep	Benissa	43	S	N	Jornaler	PCE/UGT	Callosa d'en Sarrià	9 de maig de 1939	5 d'abril de 1940	6 anys i 1 dia de presó		Obtingué la llibertat condicional el 30 de juliol de 1941

⁸⁴² Miquel Cardona era franquista. Si se li realitzà un procés sumaríssim és perquè aquest fugí a Mallorca durant la guerra i allí se li inicià per veure si realment donava suport a la causa. La data de condemna senyalada fa referència a quan l'Auditor donà el seu vist i plau al que havia establert el Jutge Militar.

										major		
Cardona Sala, Josep	Benissa	41	C	S	Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià	20 de juny de 1939	1 de setembre de 1941	6 anys de presó menor		Obtingué la presó atenuada el 8 de gener de 1940. Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Crespo Bertomeu, Antonio ⁸⁴³	Benissa	26	S	S	Camperol	DRA/Falange	Plaça de Palma Callosa d'en Sarrià	3 de març de 1938	1 de juliol de 1941	Exonerat		
Crespo Cardona, Josep	Benissa	48	C	S	Ebenista	CNT	Callosa d'en Sarrià	11 de novembre de 1939	30 de juliol de 1941	3 anys i 1 dia de presó menor		Se li concedí la llibertat condicional el 10 de gener de 1940
Crespo Font, Josep	Benissa	29	C	S	Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià	24 d'agost de 1939	13 de maig de 1940	3 anys i 1 dia de presó menor		Portava en llibertat condicional des del 8 de setembre de 1940 Se li donà la llibertat definitiva el 18 d'agost de 1942
Crespo Ivars, Joaquin	Benissa	39	C	S	Camperol	CNT	Callosa d'en Sarrià	21 de desembre de 1939	26 de febrer de 1941	12 anys i 1 dia de presó menor		Se li concedí la llibertat condicional el 29 de gener de 1949
Crespo Ribes, Vicent	Benissa	29	S	N	Jornaler	UGT	Callosa d'en Sarrià	11 de maig de 1939	28 de març de 1940	20 anys de reclusió menor		Li donaren llibertat condicional el 5 de maig del 1943. Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de

⁸⁴³ Ibidem.

												novembre de 1945. Se li donà la llibertat definitiva el 7 d'octubre de 1959
Escales Giner, Rafael	Buenos Aires (Argentina) / Benissa	24	S	S	Camperol	UGT	Dènia	17 de desembre de 1941	3 de setembre de 1942	Absolt		Obtingué la presó atenuada el 24 de gener de 1942
Esquedo Serra, Josep	Benissa	45	S	N	Jornaler	UGT	Callosa d'en Sarrià	11 de maig de 1939	28 de març de 1940	12 anys i 1 dia de presó menor		Mori el 28 de juny o 16 de juliol de 1941
Fernández Tardaguila, Ramiro ⁸⁴⁴	Corrales (Zamora) / Durant la guerra a Benissa / Madrid	32	C	S	Metge		Madrid Callosa d'en Sarrià	17 d'octubre de 1939	14 d'octubre de 1943	Sobreseïment de la causa		Al llarg del procés obtingué la presó atenuada i al 1942 li donaren la llibertat vigilada.
Ferreira Pinto-Basto, Enrique	Oporto (Portugal) / Madrid / Benissa	43	V	S	Xofer/Mecànic	CNT	Callosa d'en Sarrià	4 de novembre de 1939	7 de juliol de 1941	14 anys de presó menor		Mori el 4 de setembre del 1941
Ferrer Bertomeu, Josep ⁸⁴⁵	Benissa	30	S		Camperol	DRA	Plaça de Palma Callosa d'en Sarrià	3 de març de 1938	16 de juliol de 1941	Exonerat		
Ferrer Jorro, Joan	Benissa	43	C	S	Camperol	DRA/CNT	Callosa d'en	30 de juny	3 de juliol	6 anys de		Se li concedí la presó atenuada el 3

⁸⁴⁴ La data de condemna senyalada fa referència a quan l'Auditor donà el seu vist i plau al que havia establert el Jutge Militar.

⁸⁴⁵ Josep Ferrer era franquista. Si se li realitzà un procés sumaríssim és perquè aquest fugí a Mallorca durant la guerra i allí se li inicià per veure si realment donava suport a la causa. La data de condemna senyalada fa referència a quan l'Auditor donà el seu vist i plau al que havia establert el Jutge Militar.

Bautista							Sarrià	de 1939	de 1941	presó menor		de juliol de 1941. Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945. El posaren en llibertat vigilada el 5 d'agost del 1947.
Font Crespo, Carlos	Benissa	25	S	S	Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià	11 de juliol de 1939	27 de juny de 1940	20 anys de reclusió menor		Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Font Crespo, Vicent Josep	Benissa	22	S	S	Camperol	UGT	Plaça de Lleó Callosa d'en Sarrià	28 de març de 1939	9 d'agost de 1941	20 anys de reclusió menor		Li concediren la llibertat condicional el 15 de novembre del 1943. Rebé el certificat d'alliberació definitiva el 13 d'abril de 1964.
Gandia Ferrer, Francisco	Benissa	45	C	S	Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià Alcoi	22 de desembre de 1939	18 de juny de 1943	20 anys de reclusió menor		Obtingué la llibertat condicional el 20 de desembre 1943. Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945. Se li atorgà la llibertat definitiva el 16 de desembre de 1959
García Vengut, Bautista	Teulada / Benissa	45	C	S	Ebenista	PCE	Callosa d'en Sarrià	Fou detingut el 3 d'abril de 1939 i fou interrogat	26 de juny de 1940	12 anys i 1 dia de presó menor		

								per primera vegada l'11 de juliol de 1939				
Giner Ivars, Joan	Benissa	32	C	S	Camperol	PCE	Callosa d'en Sarrià	22 d'agost de 1939	31 de gener de 1941	30 anys de presó major	El 24 de juliol de 1944 se li concedí la commutació de pena per la inferior de 20 anys i 1 dia de presó major.	Se li concedí la llibertat condicional l'1 d'abril de 1944. Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945. La definitiva se li concedí el 15 de desembre de 1959.
Giner Morell, Vicent	Benissa	34	S	S	Tallista - Dibuixant	UGT	Callosa d'en Sarrià	6 de juliol de 1939	28 de juny de 1941	6 anys i 1 dia de presó menor		Obtingué la presó atenuada el 28 de juny de 1941. La llibertat condicional el 17 de juliol de 1942. La llibertat definitiva el 6 de juliol de 1945
González Ribes, Jaume	Benissa	35	C	S	Mecànic		Gandia Callosa d'en Sarrià	25 d'abril de 1940	9 de febrer de 1944	Mort	Franco li commutà la pena de mort per la inferior de 30 anys de presó major el 30 de setembre de 1944. El 10 de novembre de 1945 s'acollí al decret	Se li concedí la llibertat condicional l'11 de març de 1951 Obtingué la llibertat definitiva el 2 d'agost de 1958

											d'indult del 9 d'octubre de 1945, però li fou denegat el 3 de juny de 1947.	
Grimalt Sendra, Jaume	Benissa	52	C	N	Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià	24 d'agost de 1938	6 de maig de 1941	Mort	No obtingué el perdó de Franco	
Ibáñez Ivars, Joaquín	Benissa	35	S	S	Jornaler	CNT	Callosa d'en Sarrià	11 de novembre de 1939	30 de juliol de 1941	6 anys de presó menor		Se li concedí la presó condicional el 10 de gener de 1940 Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Ivars Argudo, Joan	Benissa	42	C	S	Carnicer	PS	Callosa d'en Sarrià	22 d'agost de 1939	31 de gener de 1941	6 anys i 1 dia de presó major		Obtingué la presó atenuada el 12 de desembre de 1939 Se li concedí la llibertat condicional el 31 de juliol de 1941. La definitiva se li concedí l'1 de setembre de 1945.
Ivars Bañuls, Josep	Benissa	22	S	S	Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià	20 de desembre de 1939	3 de desembre de 1940	6 mesos i 1 dia de presó menor		Se li concedí la presó atenuada el 3 de desembre de 1940
Ivars Blas, Joaquín	Benissa	28	S	S	Camperol	JSU	Callosa d'en Sarrià	22 de juliol de 1939	13 de maig de 1940	6 mesos i 1 dia de presó menor		Se li concedí la presó atenuada el 5 de gener de 1940
Ivars Buigues, Francisco	Benissa	45	C	N	Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià	23 de juny de 1939	27 de març de 1940	Mort	Franco li commuta la pena imposada per la	Se li concedí la llibertat condicional el 22 de gener del 1946.

											<p>inferior en grau. Passava a complir 30 anys i 1 dia de presó major.</p> <p>El 19 de febrer de 1944 fou aprovada la proposta de commutació realitzada pel ministeri i se li baixà a 20 anys i 1 dia de reclusió major</p>	<p>La definitiva se li donà el 13 d'agost de 1955.</p>
Ivars Cabrera, Miquel	Benissa	40	S	N	Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià Alcoi	1 de gener de 1940	18 de juny de 1943	<p>3 anys de presó menor.</p> <p>No se li realitzà un consell de guerra perquè acceptà la pena que li proposa el fiscal</p>		<p>Se li concedí la presó atenuada el 27 de desembre de 1941</p>
Ivars Carrió, Pere	Benissa	53	C	S	Camperol	IR/PCE	Callosa d'en Sarrià	31 de juliol de 1939	26 de juny de 1940	12 anys i 1 de presó menor	<p>S'acollí al decret del 9 d'octubre de 1945 i rebé l'indult l'11 de gener de 1948</p>	<p>Obtingué la presó atenuada el 24 de novembre de 1942</p> <p>Li concediren la llibertat condicional el 8 de febrer de 1943.</p> <p>Obtingué la llibertat definitiva el 24</p>

												de setembre de 1951
Ivars Crespo, Francisco	Benissa	57	C	N	Picapedrer	CNT	Callosa d'en Sarrià	6 de juliol de 1939	19 d'agost de 1941	3 anys de presó menor		En presó atenuada des del 8 de gener de 1940. Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Ivars Fluxà, Joan	Benissa	24	S	S	Mecànic	CNT	Cocentaina	12 de maig de 1939	7 d'octubre de 1942	8 anys de presó major	El 3 de juny de 1961 s'acordà cancel·lar-li els antecedents penals.	Obtingué la llibertat atenuada abans de 1945 Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Ivars Ginestar, Pere	Benissa	36	S	N	Camperol	CNT	Vila Joiosa	31 de maig de 1939	26 de setembre de 1939	1 de presó menor		Obtingué la llibertat condicional el 13 de març de 1940 Rebé la llibertat definitiva el 25 de maig de 1940 Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Ivars Ibáñez, Josep	Benissa	42	C	S	Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià	23 de juny de 1939	21 de febrer de 1941	20 anys de reclusió menor		Se li concedí la llibertat condicional el 16 de maig de 1943
Ivars Ivars, Andrés	Benissa	38	C	S	Carnicer	PRR/PS/ UGT	Callosa d'en Sarrià	25 de maig de 1939	25 de juny de 1940	6 mesos i 1 dia de presó menor		Quedà en llibertat definitiva el 6 de juliol de 1940

Ivars Ivars, Dulce	Benissa	54	C	S	Picapedrer	UGT	Callosa d'en Sarrià	4 d'agost de 1939	7 d'octubre de 1941	6 anys i 1 dia de presó major	Per consell de guerra se li condemna el 27 de maig de 1940 a 20 anys i 1 dia de reclusió major. L'auditor ho tirà enrere i el 7 d'octubre de 1941 se li tornà a jutjar condemnant-lo a 6 anys i 1 dia de presó major	Se li concedí la presó atenuada el 24 de desembre del 1941. Extingí la seua condemna el 30 de juliol del 1945
Ivars Mas, Francisco	Benissa	33	C	S	Camperol	PS	Callosa d'en Sarrià	12 d'agost de 1939	13 de març de 1941	6 anys de presó menor		En presó atenuada des del 8 de gener de 1940. Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Ivars Planelles, Andrés ⁸⁴⁶	Benissa	35	S	S	Camperol	PCE	Vila Joiosa	7 de maig de 1939	23 d'octubre de 1939	Mort	No obtingué el perdó de Franco	
Ivars Planelles, Jaume	Benissa	32	C	S	Ebenista	PCE	Callosa d'en Sarrià	6 de juliol de 1939	28 de juny de 1941	6 anys i 1 dia de presó major	Al principi l'interroguen i l'alliberen per no tenir càrrecs contra ell, però després el detenen de nou i el processen.	Se li concedí presó atenuada el 8 d'octubre del 1941. Se li concedí la llibertat condicional el 19 d'octubre de 1941. El 3 de juliol de 1945 aconseguí la definitiva.

⁸⁴⁶ A Andrés Ivars se li obrí un segon procés per investigar per la seua actuació mentre estigué en presó, però anava dirigit per buscar responsabilitats en els seus zeladors.

Ivars Tent, Miquel ⁸⁴⁷	Senija / Benissa	46	C	S	Taulatger	UR/IR/UGT	Callosa d'En Sarrià	1 de juny de 1939	13 de maig de 1940	12 anys i 1 dia de presó menor		Fou excarcerat al novembre de 1941. Morí el 13 de març de 1943
Jorro Giner, Francisco ⁸⁴⁸	Benissa	27	S	S	Xofer	UGT	Alacant	13 de setembre de 1943	7 de març de 1944	12 anys i 1 dia de presó menor. No va ser processat per un consell de guerra, acceptà el que la pena que li proposà el fiscal.		Li concediren la presó atenuada el 27 de gener de 1944 La Junta Provincial de Llibertat Vigilada acordà l'1 de juliol de 1944 que se li revocaren els beneficis de la llibertat condicional i se li tornà a empresonar al Reformatori d'Adults d'Alacant, però fou posat en llibertat el 27 de juliol de 1944. Tornà a la presó per un delictes d'imprudència entre el 19 i 22 de gener de 1949
León Llopis, Joan	Benissa	26	C	S	Serrador	PCE	Alcoi	9 de juliol de 1941	5 de setembre de 1944	Mort	Franco li commuta la pena a 30 anys de presó major	El 28 de febrer de 1946 se li concedí l'indult del 9 d'octubre de 1945. Se li concedí la llibertat definitiva el 3 de març de 1946
Llopis Ivars, Francisco	Benissa	21	S	S	Camperol	UGT/JSU	Vila Joiosa Callosa d'en Sarrià	11 de juliol de 1939	5 d'abril de 1940	20 anys de presó menor	El 23 de juny de 1953 se li concedí l'indult per la condemna acollint-se al decret d'indult del	Se li concedí la llibertat condicional el 22 de maig de 1943

⁸⁴⁷ S'afilià a Unión Republicana al 1935 i morí el 14 de març de 1943 segons <https://archivodemocracia.ua.es/> i Francisco Ivars Pérez "Addenda als represaliats de postguerra de Senija-Benissa", Aguaites n° 39 (2018): 149.

⁸⁴⁸ La data de condemna senyalada fa referència a quan l'Auditor donà el seu vist i plau a la pena que havia establert el fiscal.

											9 d'octubre de 1945	
Llopis Ivars, Pompilio	Benissa	43	C	S	Empleat	PCE	Vila Joiosa	7 de maig de 1939	23 d'octubre de 1939	Mort	No obtingué el perdó de Franco	
Llopis Llopis, Francisco	Benissa	53	C	S	Xofer	CNT	Callosa d'en Sarrià	11 de novembre de 1939	30 de juliol de 1941	Absolt		Li concediren la llibertat condicional el 10 de gener de 1940
Llopis Llopis, Vicent	Benissa	48	C	S	Jornaler	PS/UGT	Callosa d'En Sarrià	18 d'agost de 1939	25 de gener de 1941	6 anys de presó menor		Se li concedí la presó atenuada el 26 de gener de 1941
Llopis Ribes, Esteban	Benissa	41	C	S	Paleta	PS/UGT	Callosa d'en Sarrià	22 d'agost de 1939	31 de gener de 1941	6 anys i 1 dia de presó major		<p>Ja disposava de presó atenuada el 8 d'octubre de 1940</p> <p>Després de la sentència se li concedí la presó atenuada l'11 de març de 1941</p> <p>Se li havia concedit la llibertat condicional el 23 de juliol de 1941. La definitiva se li concedí l'1 de setembre de 1945.</p> <p>Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945</p>
Martí Ripoll, Timoteo	Altea / Benissa	20	S	S	Camperol	PCE/JSU	Vila Joiosa	7 de maig de 1939	23 d'octubre de 1939	6 anys i 1 dia de presó major	Totes les vegades que demanà la commutació li ho revoquen	<p>Se li aplicava l'article 173 del Codi de Justícia Militar però amb l'atenuant de ser menor d'edat.</p> <p>Se li concedí la llibertat condicional l'1 d'abril de 1941</p>

												<p>El 25 d'abril de 1940 i l'1 de desembre de 1943 sol·licità la revisió de pena però se li mantingué la pena de 6 anys i 1 dia de presó major.</p> <p>Se li concedí la llibertat definitiva el 10 d'abril de 1944</p> <p>Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945</p>
Martínez Moll, Miquel	Benissa	21	S	S	Jornaler	JSU	Callosa d'en Sarrià Madrid	29 de maig de 1939	31 de gener de 1941	1 any de presó menor	El 15 de març de 1942 va ser incoat amb un expedient de falta a concentració per no incorporar-se a temps al batalló de treballador nº 18 de Xerta (Tarragona). Va ser sobresegut	
Martínez Soliveres, Pere	Benissa	41	C	S	Mecànic	PCE	Vila Joiosa	7 de maig de 1939	23 d'octubre de 1939	Mort	No obtingué el perdó de Franco	
Molines Ivars, Josep	Benissa / Calp	45	C	S	Jornaler	UGT/CNT	Callosa d'en Sarrià	12 de maig de 1939	19 de febrer de 1941	6 anys i 1 dia de presó major		<p>Obtingué la llibertat condicional el 22 de juny de 1941.</p> <p>La definitiva la obtingué el 21 de juny de 1945</p>
Moragues	Benissa	32	C	S	Fuster	CNT	Callosa d'en	27 d'abril	10 de juny	20 anys de		Quedà en llibertat condicional el 8

Giner, Joan							Sarrià	de 1939	de 1941	presó menor		de novembre de 1941
Moragues Roselló, Antonio	Benissa	64	C	S	Podador	UR/CNT	Callosa d'en Sarrià	6 de juliol de 1939	28 de juny de 1941	16 anys de presó menor		Obtingué la llibertat condicional el 5 de maig de 1943 Obtingué la definitiva el 2 de juliol de 1955
Ortolà Baidal, Josep	Benissa	28	C	S	Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià Alcoi	22 de desembre de 1939	18 de juny de 1943	16 anys de presó menor		Se li concedí la presó atenuada el 27 de desembre de 1941. Obtingué la llibertat condicional el 22 de desembre de 1942. Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945. Se li concedí la llibertat definitiva el 16 de desembre de 1955
Ortolà Martin, Francisco	Benissa	41	C	N	Jornaler	UGT	Callosa d'en Sarrià	11 de maig de 1939	28 de març de 1940	30 anys de presó major	El 24 de juliol de 1944 la Comissió Provincial d'Examen de Penes li rebaixà la pena a 20 anys de reclusió major.	
Pastor Reus, Miquel	Benissa	26	S	S	Camperol	CNT	Callosa d'en Sarrià	28 de març de 1939	18 de març de 1941	12 anys i 1 dia de presó menor		
Perelló Tamarit, Francisco	Bunyol (València) / Benissa	57	C	S	Secretari de l'Ajuntam	PS/UGT	Callosa d'en Sarrià	30 de juny de 1939	13 de maig de 1940	12 anys i 1 dia de presó menor		Se li concedí la llibertat condicional el 19 de novembre del 1942

					ent							
Piera Cuello, Josep	Benissa	32	S	S	Camperol	CNT	Callosa d'en Sarrià	5 de novembre de 1939	14 d'abril de 1941	2 anys de presó menor		En presó atenuada des del 8 de gener de 1940
Pineda Ribes, Pere	Benissa	23	S		Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià	11 de novembre de 1939	31 de juliol de 1941	8 anys de presó major		Se li concedí la llibertat condicional el 18 de setembre de 1941 Rebé el certificat de llibertat definitiva el 19 d'agost de 1947
Puig Giner, Francisco	Benissa	55	C	S	Comerciant	UGT	Callosa d'en Sarrià	18 de setembre de 1939	5 d'abril de 1940	Absolt		Se li concedí la presó atenuada 5 de desembre del 1939
Puig Tur, Vicent ⁸⁴⁹	Benissa	23	S	N	Camperol	JSU	Callosa d'en Sarrià	20 de juliol de 1939	27 de juny de 1940	20 anys de presó menor		El posaren en llibertat condicional el 20 de maig de 1943 El 12 de gener del 1952 se li va indultar segons el Decret del 9 d'octubre del 1945
Puigcerver Ivars, Josefa	Benissa	38	C	S	Mestressa de casa	PCE/UGT	Callosa d'en Sarrià	9 de maig de 1939	5 d'abril de 1940	6 anys i 1 dia de presó major	El 4 de juny de 1945 Josefa reingressà a la presó en concepte d'arrestada amb l'objectiu de què complís 30 dies per ordre del governador civil	Obtingué la llibertat condicional el 2 de juny de 1941.
Quiles Soriano,	Villena /	42	C	S	Venedor	UGT	Callosa d'en	20 de juliol	27 de juny	20 anys de		Obtingué la llibertat condicional el

⁸⁴⁹ A Vicent se li obrí un segon procés derivat de la investigació que se li estava fent al seu germà Jaume. Després d'investigar les acusacions es resolgué que ja estava complint condemna i s'arxivà l'expedient.

José	Benissa				ambulant		Sarrià	de 1939	de 1940	presó menor		22 de maig de 1943. Obtingué la llibertat definitiva el 7 d'octubre de 1959
Ribes Bertomeu, Francisco	Benissa	28	C	S	Fuster	UR/PCE	Callosa d'en Sarrià	23 de juny de 1939	27 de juny de 1940	12 anys i 1 dia de presó menor		
Ribes Giner, Francisco	Benissa	48	C	S	Camperol	UR	Vila Joiosa	27 de maig de 1939	23 d'octubre de 1939	12 anys i 1 dia de presó menor	El 25 d'abril de 1940 sol·licità la revisió de condemna i li rebaixaren a 3 anys de presó menor	Se li concedí la presó atenuada el 4 de juny de 1939. Posteriorment tornà a ingressar en el Reformatori d'Adults d'Alacant per a la celebració del consell de guerra. El 12 d'agost de 1940 se li concedí la llibertat condicional.
Ribes Ribes, Josep	Benissa	37	C	S	Camperol	DRA/UGT	Callosa d'en Sarrià	11 de novembre de 1939	30 de juliol de 1941	6 anys de presó menor		Se li concedí la llibertat condicional el 8 de gener de 1940
Ripoll Llavador, Secundino 850	Benissa	49	C	S	Empleat	PRR/IR/UGT	Callosa d'en Sarrià	18 de setembre de 1939	5 d'abril de 1940	6 mesos i 1 dia de presó menor		Quan se li inicià el segon procés reingressà a la presó d'Alcoi el 8 de maig de 1943 des del depòsit municipal de Benissa. Quedà en presó atenuada el 28 de maig de 1943 i se li acabà absolut d'aquest segon procés
Ronda Ivars, Buenaventura	Benissa	31	S	S	Xofer	JSU/UGT	Callosa d'En Sarrià	21 de setembre de 1939	29 de maig de 1941	3 anys i 1 dia de presó menor		Se li concedí la llibertat condicional el 5 de gener de 1940

⁸⁵⁰ A Secundino Ripoll se li obrí un segon procés judicial en relació a un assassinat del qual es va sobreseure la causa. El segon procés se li realitzà a Alcoi

Ronda Ivars, Francisco	Benissa	22	S	S	Operador cinematogràfic	UGT	Callosa d'En Sarrià	26 d'octubre de 1939	5 de juliol de 1941	1 any de presó menor	Se li realitzà un primer consell de guerra el 27 de juny de 1940 que el condemnà a 1 any de presó menor. Posteriorment el 5 de juliol de 1941 se li fa un segon consell i se li condemnà al mateix.	Se li concedí la presó atenuada el 22 d'abril de 1941 Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Ronda Tro, Francisco	Benissa	24	S	S	Camperol	JSU	Callosa d'En Sarrià	11 d'agost de 1939	26 de juny de 1940 14 de desembre de 1940	En el primer consell de guerra el condemnen a 6 mesos i 1 dia de presó menor, però l'Auditor demana ampliar la investigació i en el segon consell el condemnen a 20 anys de reclusió menor	20 anys de reclusió menor	Se li concedí la llibertat condicional el 2 d'agost de 1943
Sala Borrell, Francisco	Benissa	54	C	S	Industrial	IR	Vila Joiosa	27 de maig de 1939	23 d'octubre de 1939	12 anys de presó menor	El 25 d'abril de 1940 se li aprovà la revisió de la	Se li posava en llibertat atenuada el 9 d'agost de 1940

											pena i se li rebaixà a 3 anys de presó menor. El 30 de juliol de 1940 se li concedí la commutació de la pena per 1 any i 6 mesos de presó menor	
Sala Sala, Félix	Benissa	24	S	S	Xofer	JSU	Callosa d'en Sarrià	24 d'agost de 1939	13 de maig de 1940	20 anys de reclusió menor		
Santacreu Ronda, Salvador	Benissa	55	C	S	Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià	22 d'agost de 1939	31 de gener de 1941	12 anys i 1 dia de presó menor		Se li concedí la llibertat condicional el 6 de desembre de 1942. Se li concedí la llibertat definitiva l'1 de setembre de 1951.
Sendra Ivars, Pere	Benissa	32	S	S	Camperol	UGT	Callosa d'en Sarrià	5 de novembre de 1939	14 d'abril de 1941	2 anys de presó menor		En presó atenuada des del 8 de gener de 1940
Torres Pérez, Adolf ⁸⁵¹	Benissa	24	S	S	Mestre	DRA / Falange	Plaça de Palma Callosa d'en Sarrià	31 de gener de 1938	12 de setembre de 1941	Exonerat		
Tro Cabrera, Vicent	Benissa	62	V	S	Jornaler	UGT	Callosa d'en Sarrià	18 de setembre de 1939	5 d'abril de 1940	6 mesos i 1 dia de presó menor		Fou posat en llibertat el 13 d'abril de 1940 quan complí condemna. Estava inclòs en la relació

⁸⁵¹ Adolfo Torres era franquista. Si se li realitzà un procés sumaríssim és perquè aquest fugí a Mallorca durant la guerra i allí se li inicià per veure si realment donava suport a la causa. La data de condemna senyalada fa referència a quan l'Auditor donà el seu vist i plau al que havia establert el Jutge Militar.

												d'alliberats condicionals de la Junta local de llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945
Tur Crespo, Josep	Benissa	31	S	N	Camperol	CNT	Vila Joiosa	12 de maig de 1939	13 de juliol de 1939	20 anys de reclusió major	El 9 de juny de 1941 la comissió provincial d'examen de penes d'Alacant li rebaixà de 20 anys i 1 dia a 13 anys	Obtingué la llibertat condicional el 9 de febrer de 1943. Obtingué la llibertat definitiva el 6 de maig de 1952
Vengut Crespo, Joaquin	Benissa	29	S	No sap llegir però sí escriure	Ebenista	CNT	Callosa d'en Sarrià	30 de maig de 1939	27 de març de 1940	30 anys de presó major		Obtingué la llibertat condicional el 17 d'abril de 1944.

Taula IX

Ciudadans vinculats a Benissa que se'ls aplicà la Ley de Responsabilidades Políticas o quedaren inhabilitats pel Tribunal de Responsabilidades Políticas

Cognoms i nom	Procedència / veïnatge	Edat (al 1939)	Estat civil	Sabia llegir i escriure	Professió	Militància	Se li declara responsable civilment segons el Decret del 10 de gener del 1937 i la Llei de Responsabilitats Polítiques del 9 de febrer del 1939	Se li aplica la LRP	Inhabilitat pel TRP
Alenda Rico, Francisco	Pinoso (Alacant) / Benissa	35		S	Jornaler	JSU/UGT	Sí	Se li aplicà la LRP i al juny de 1946 fou sobresegut el seu expedient	
Andrés Garcia, Jaime	Benissa	33	C	S	Mecànic	CNT	Sí	Sí	
Arlandis Anglada, Pasqual	Benissa					UR/IR	Sí	Sí	
Baidal Crespo, Joan	Benissa	39	C	N	Camperol	CNT	Sí		
Baidal Jorro, Teresa	Benissa					CNT/FAI		Sí	
Baidal Roselló, Josep	Benissa	38	S	S	Camperol	CNT		Sí	
Baidal Roselló, Vicent	Benissa	33	C	S	Camperol	CNT	Sí		
Baidal Torres, Pedro	Benissa	45	V	N	Camperol		Sí		
Bañuls Crespo, Antonio	Benissa	23	S	S	Camperol	JSU	Sí		
Bañuls Crespo,	Benissa	27	S	S	Camperol	JSU	Sí		

Esteban									
Bertomeu Ivars, Jaume	Benissa	50	V	S	Jornaler	UGT	Sí		
Bertomeu Ivars, Josep	Benissa	42	C	S	Ebenista	CNT/AS	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemnà a 2 anys d'inhabilitació
Bertomeu Izquierdo, Jaume	Benissa	42	C	S	Calero	PS/UGT	Sí		
Blas Tro, Francisco	Benissa	40	C	S	Camperol	PS/CNT	Sí	Sí	
Borrell Ivars, Àngel	Benissa / Dénia	44	C	S	Mecànic	CNT	Sí		
Bou Vicent, Vicent	Massanassa (València)	44	C	S	Industrial	DRA/CNT	Sí	Sí	
Buigues Crespo, Josep	Benissa / Puçol (València)	35	C	S	Jornaler	CNT	Sí		
Cabrera Ivars, Joan	Benissa	38	C	S	Jornaler	CNT	Sí		
Capó Ivars, Bernard	Benissa	30	C	S	Jornaler	UGT	Sí		
Capó Ivars, Tomàs	Benissa	41	C	S	Xofer	PS/UGT	Sí	Sí	
Cardona Grimalt, Francisco	Benissa	23	C	S	Camperol	UGT/JSU	Sí		
Cardona Mari, Josep	Benissa	43	S	N	Jornaler	PCE/UGT	Sí		
Cardona Sala, Josep	Benissa	41	C	S	Camperol	UGT	Sí		
Crespo Cardona, Josep	Benissa	48	C	S	Ebenista	CNT	Sí		
Crespo Font, Josep	Benissa	29	C	S	Camperol	UGT	Sí		
Crespo Ivars, Joaquin	Benissa	39	C	S	Camperol	CNT	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el

									condemna a 2 anys d'inhabilitació
Crespo Ribes, Vicent	Benissa	29	S	N	Jornaler	UGT	Sí		
Esquerdo Serra, Josep	Benissa	45	S	N	Jornaler	UGT	Sí		
Ferreira Pinto-Basto, Enrique	Oporto (Portugal)	43	V	S	Xòfer/Me cànic	CNT	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 2 anys d'inhabilitació
Ferrer Jorro, Joan Bautista	Benissa	43	C	S	Camperol	DRA/CNT	Sí		
Font Crespo, Carlos	Benissa	25	S	S	Camperol	UGT	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 2 anys d'inhabilitació
Font Crespo, Vicent Josep	Benissa	22	S	S	Camperol	UGT	Sí		
Gandia Ferrer, Francisco	Benissa	45	C	S	Camperol	UGT	Sí	Se li aplicà la LRP i al 1946 fou sobresegut el seu expedient	
García Vengut, Bautista	Teulada / Benissa	45	C	S	Ebenista	PCE	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 2 anys d'inhabilitació
Giner Ivars, Joan	Benissa	32	C	S	Camperol	PCE	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 5

									anys d'inhabilitació
Giner Morell, Vicent	Benissa	34	S	S	Tallista - Dibuixant	UGT	Sí	Sí	
González Ribes, Jaume	Benissa	35	C	S	Mecànic		Sí		
Grimalt Sendra, Jaume	Benissa	52	C	N	Camperol	UGT	Sí	Sí	
Ibáñez Ivars, Joaquin	Benissa	35	S	S	Jornaler	CNT	Sí		
Ivars Argudo, Joan	Benissa	42	C	S	Carnicer	PS	Sí		
Ivars Bañuls, Josep	Benissa	22	S	S	Camperol	UGT	Sí		
Ivars Blas, Joaquin	Benissa	28	S	S	Camperol	JSU	Sí		
Ivars Buigues, Francisco	Benissa	45	C	N	Camperol	UGT		El 27 d'octubre del 1941 es remeté la documentació necessària de la liquidació de la condemna al Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de València	El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 5 anys d'inhabilitació
Ivars Cabrera, Miquel	Benissa	40	S	N	Camperol	UGT	Sí		
Ivars Carrió, Pere	Benissa	53	C	S	Camperol	IR/PCE	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 2 anys d'inhabilitació

Ivars Crespo, Francisco	Benissa	57	C	N	Picapedrer	CNT	Sí		
Ivars Crespo, Jaume	Benissa / València	32	C	S	Ebenista			El Tribunal de Responsabilitats Polítiques li imposà una sanció efectiva i recuperarà els seus bens després de pagar-la al 1941	
Ivars Fluxà, Joan	Benissa	24	S	S	Mecànic	CNT	Sí		
Ivars Ginestar, Pere	Benissa	36	S	N	Camperol	CNT	Sí	Sí	
Ivars Ibáñez, Josep	Benissa	42	C	S	Camperol	UGT	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 2 anys d'inhabilitació
Ivars Ivars, Andrés	Benissa	38	C	S	Carnicer	PRR/PS/UGT	Sí		
Ivars Ivars, Dulce	Benissa	54	C	S	Picapedrer	UGT	Sí	Sí	
Ivars Mas, Francisco	Benissa	33	C	S	Camperol	PS	Sí	Sí	
Ivars Planelles, Andrés	Benissa	35	S	S	Camperol	PCE			El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 5 anys d'inhabilitació
Ivars Planelles, Jaume	Benissa	32	C	S	Ebenista	PCE	Sí		
Ivars Tent, Miquel	Senija	46	C	S	Taulatger	IR/UGT	Sí	Sí	

Jorro Giner, Francisco	Benissa	27	S	S	Xòfer	UGT		Sí	
León Llopis, Joan	Benissa	26	C	S	Serrador	PCE	Sí		
Llopis Ivars, Francisco	Benissa	21	S	S	Camperol	UGT/JSU	Sí		
Llopis Ivars, Pompilio	Benissa	43	C	S	Empleat	PCE		Sí	
Llopis Llopis, Vicent	Benissa	48	C	S	Jornaler	PS/UGT	Sí	Sí	
Llopis Ribes, Esteban	Benissa	41	C	S	Paleta	PS/UGT	Sí		
Martí Ripoll, Timoteo	Altea / Benissa	20	S	S	Camperol	PCE/JSU		Sí	
Martínez Soliveres, Pere	Benissa	41	C	S	Mecànic	PCE			El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemnà a 5 anys d'inhabilitació
Moragues Giner, Joan	Benissa	32	C	S	Fuster	CNT	Sí	Sí	
Moragues Roselló, Antonio	Benissa	64	C	S	Podador	UR/CNT	Sí		
Ortolà Baidal, Josep	Benissa	28	C	S	Camperol	UGT	Sí		
Ortolà Martín, Francisco	Benissa	41	C	N	Jornaler	UGT	Sí		
Pastor Reus, Miquel	Benissa	26	S	S	Camperol	CNT	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemnà a 2 anys d'inhabilitació
Perelló Tamarit, Francisco	Bunyol (València)	57	C	S	Secretari de l'Ajuntament	PS/UGT	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el

									condemna a 5 anys d'inhabilitació
Piera Cuello, Josep	Benissa	32	S	S	Camperol	CNT	Sí		
Pineda Ribes, Pere	Benissa	23	S		Camperol	UGT	Sí		
Puig Tur, Vicent	Benissa	23	S	N	Camperol	JSU	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 2 anys d'inhabilitació
Puigcerver Ivars, Josefa	Benissa	38	C	S	Mestressa de casa	PCE/UGT	Sí		
Quiles Soriano, José	Villena / Benissa	42	C	S	Venedor ambulat	UGT	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 2 anys d'inhabilitació
Ribes Bertomeu, Francisco	Benissa	28	C	S	Fuster	UR/PCE	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 2 anys d'inhabilitació
Ribes Giner, Francisco	Benissa	48	C	S	Camperol	UR		Sí	
Ribes Ribes, Josep	Benissa	37	C	S	Camperol	DRA/UGT	Sí		
Ripoll Llavador, Secundino	Benissa	49	C	S	Empleat	PRR/IR/UGT	Sí	Sí	
Ronda Ivars, Buenaventura	Benissa	31	S	S	Xòfer	JSU/UGT	Sí		
Ronda Ivars, Francisco	Benissa	22	S	S	Operador cinematogràfic	UGT	Sí		
Ronda Tro, Francisco	Benissa	24	S	S	Camperol	JSU	Sí		El TRP comprovà la seua

									insuficiència econòmica i el condemna a 2 anys d'inhabilitació
Sala Borrell, Francisco	Benissa	54	C	S	Industrial	IR		Sí	
Sala Sala, Félix	Benissa	24	S	S	Xofer	JSU	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 2 anys d'inhabilitació
Santacreu Ronda, Salvador	Benissa	55	C	S	Camperol	UGT	Sí		El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 5 anys d'inhabilitació
Sendra Ivars, Pere	Benissa	32	S	S	Camperol	UGT	Sí		
Tro Cabrera, Vicent	Benissa	62	V	S	Jornaler	UGT	Sí	El 9 d'abril del 1940 es remetí sentència Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques	
Tur Crespo, Josep	Benissa	31	S	N	Camperol	CNT	Sí	Per ordre del TRP de València se li incoà a Alacant un expedient de responsabilitats polítiques al setembre de 1939	
Vengut Crespo, Joaquin	Benissa	29	No sap llegir però sí escriure	S	Ebenista	CNT	Sí	Sí	

Taula X

Ciudadans naturals o vinculats a Benissa que reberen qualsevol tipus de repressió en la postguerra⁸⁵²

Cognoms i nom	Procedència / Veïnatge	Edat	Professió	Militància	Tipus de repressió	Observacions
Agudo Catalan, Salvador	Benissa / Mislata	22	Camperol		Empresonat	Segons el BOE del 2 de maig de 1944 es sol·licitava que comparegués davant les autoritats per a ser interrogat en relació a un furt.
Alemany Pérez, Ángel	Sella	27	Mestre		Consell de Guerra Depuració	Se li condemnà a 6 mesos i 1 dia de presó pel seu paper en el front. Durant la guerra fou destinat com a mestre interí a Benissa. Fou depurat com a mestre i exercí de manera interina en diverses escoles.
Alemañ Planelles, Eleuterio	Alacant	48	Comercial	PCE	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó menor. Fou secretari de finances del SRI abans de la guerra i s'afilià al PCE durant el conflicte. A l'agost de 1936 fou nomenat delegat de l'administració dels Hospitals d'Alacant i assimilat a Capità d'intendència, càrrec que exercí després a Benissa i Dénia fins al final de la guerra. Se li concedí la llibertat condicional el 18 de juliol de 1943 i fou desterrat a Tarragona, encara que després treballà a Barcelona. Se li concedí l'indult el 23 de novembre de 1946.
Alenda Rico, Francisco	Pinoso (Alacant) / Benissa	35	Jornaler	JSU/UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 15 anys de presó menor. Estigué en un Batalló de Treballadors a Terol (Aragó), Tetuan i a Leriche (Marroc). Al 1945 es trobava en llibertat condicional. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945. Se li aplicà el LRP i al juny de 1946 fou sobresegut el seu expedient.

⁸⁵² Aquesta graella és un recull de tota la informació donada en les graelles anteriors per a facilitar al lector la seua lectura i s'incorporen aquells ciutadans que tingueren algun vincle amb Benissa, tenint com a referència principal que eren naturals de Benissa. No s'ha incorporat als ciutadans franquistes que fugiren a Mallorca perquè el seu consell de guerra es degué a una manera de procedir per garantir que realment recolzaven la causa rebel, no perquè sofriren alguna penalitat sota les autoritats franquistes. Aquests foren Miquel Cardona Ivars, Antonio Crespo Bertomeu, Josep Ferrer Bertomeu i Adolf Torres Pérez. Tampoc s'ha incorporat a ciutadans que si bé en algun moment estigueren a Benissa, el seu vincle fou mínim o aquells qui en la postguerra foren desterrats a Benissa a conseqüència d'un consell de guerra o perquè foren depurats. La informació aportada en aquesta graella ha estat principalment recollida a partir del resultat d'aquesta investigació, de la web <https://archivodemocracia.ua.es/> i de Robert Llopis i Luis Botella, *Fer la guerra. Diccionari i testimonis dels combatents de Benissa en la Guerra Civil (1936-1939)* (Alacant: Institut Joan Gil-Albert, 2015), entre d'altres.

Andrés Garcia, Jaume	Benissa	33	Mecànic	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 30 anys de presó major. Realitzà treballs forçosos al Reformatori d'Adults d'Alacant al març de 1944. Sol·licità el decret d'indult promulgat el 9 d'octubre de 1945 i li'l concediren. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945. Se li aplicà la LRP.
Aranda Moll, Antonia			Auxiliar docent			Prengué possessió del càrrec d'auxiliar docent l'1 de març de 1939 en l'Escola graduada. No hi ha documentació depurativa
Argudo Cardona, Josep	Benissa	38	Camperol	PS	Detingut	La Guàrdia Civil realitzà un atestat sobre la seua actuació en la guerra que fou traslladat al Jutge Militar de Vila Joiosa a l'agost de 1939 acusant-lo de formar part del Comitè d'Economia, ser secretari de l'UGT i de la col·lectivitat. Ingressà en la presó de Dènia el 18 d'agost de 1939 i quedà en presó atenuada el 28 de desembre de 1939.
Argudo Ivars, Francisco	Calp / Benissa	33	Carabiner		Consell de Guerra	Fou absolt.
Arlandis Alcina, Bautista	Benissa	19		UGT	Empresonat	A l'acabar la guerra estigué presoner 15 dies en el camp de concentració de Barracas (València)
Arlandis Anglada, Pasqual	Benissa			UR/IR	Se li aplicà la LRP	Se li aplica la LRP.
Arlandis Fornet, Pasqual	Benissa				Empresonat	Estigué en el front de Terol on fou fet presoner per les tropes rebels. Estigué condemnat a pena de presó i tornà a realitzar el servei militar. Al 1945 es trobava en llibertat condicional.
Arlandis Giner, Pasqual	Benissa	21			Batalló de Treballadors	En 1940 estava presoner en el 69 Batalló de Treballadors, 1a Companyia, a Tarragona.
Asenjo Ayuso, José	Benissa				Se li cità a declarar al Jutjat Militar	Era cabo de la 122 companyia de Guàrdies d'Assalt destacada a Benissa. En Benissa desconeixien qui era. Se li cità a declarar al 1941.
Avila Sirvent,	Elx /	49	Relotger	IR	Consell de	Fou absolt.

Vicent	Benissa				Guerra	
Baidal Bertomeu, Felip	Benissa	21	Camperol		Empresonat	Fou soldat de la 86 Brigada Mixta de l'Exèrcit Popular de la República. Se li donà per mort en combat al 1938. Segons l'Ajuntament de Benissa es trobava al juny de 1939 en un camp de concentració a França.
Baidal Castells, Francisco	Benissa	19			Batalló disciplinari	
Baidal Crespo, Joan	Benissa	39	Camperol	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 anys de presó menor. Se li concedí la presó atenuada el 3 de juliol de 1941. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Baidal Jorro, Teresa	Benissa			CNT/FAI	Se li aplicà la LRP	Se li aplicà la LRP
Baidal Ivars, Joan	Benissa				Desafecte	Fou soldat de la 86 Brigada Mixta de l'Exèrcit Popular de la República. Considerat "desafecte" al règim franquista.
Baidal Ivars, Vicenta	Benissa	24	Alumna en la carrera de magisteri	FETE	Depuració	El 15 de gener de 1940 se li concedí el dret a prosseguir la seua carrera de magisteri
Baidal Roselló, Josep	Benissa	38	Camperol	CNT	Exiliat	A l'acabar la guerra fou apressat en el camp de concentració d'Úbeda i s'amagà a Benissa. Posteriorment fugí a França. Se li acusà en la Causa General de diversos delictes. Se li aplicà la Llei de Responsabilitats Polítiques
Baidal Roselló, Vicent	Benissa	33	Camperol	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 anys i 1 dia de presó major. En presó atenuada des del 8 de gener de 1940. Després del consell se li concedí la presó atenuada el 28 d'octubre de 1941. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Baidal Sendra, Joan Bautista	Benissa	30			Batalló de Treballadors	Presoner en finalitzar la guerra en el Batalló de Treballadors "Oviedo".
Baidal Torres, Pere	Benissa	45	Camperol		Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 mesos i 1 dia de presó menor. En presó atenuada des del 5 de gener de 1940. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta

						Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Bañuls Crespo, Antonio	Benissa	23	Camperol	JSU	Consell de Guerra	Se li condemnà a 3 anys i 1 dia de presó menor. Fou presoner de guerra i estigué en un Batalló disciplinari de la Presó La Vidriera, a Avilés (Astúries). Quedà en llibertat el 14 de febrer de 1941.
Bañuls Crespo, Esteban	Benissa	27	Camperol	JSU	Consell de Guerra	Fou condemnat a 1 any de presó menor. Estigué presoner en La Abastecedora (Alcoi) al 1940. Ingressà en la Presó d'Alcoi el 4 de gener de 1941 des de la Presó Provincial d'Oviedo i quedà en llibertat el 14 de febrer de 1941.
Bañuls Femenia, Carlos	Benissa	21	Camperol	CT	Batalló de Treballadors	Va desertar a l'Exèrcit rebel. Presoner al 1940 en el 4t Batalló de Treballadors, 2a Companyia, a La Almoraima, Castellar de la Frontera (Cadis) al 1940.
Bañuls Vallés, Vicent	Benissa / Fuenterrabia (Guipúzcoa)	30	Carabiner		Consell de Guerra	Fou condemnat a 30 anys de presó menor amb pèrdua de treball i interdicció civil durant la condemna.
Bayona Peinado, Félix	Albarracín (Terol)/Benissa	51	Mestre	IR/FETE	Consell de Guerra Depuració	Al setembre de 1941 el cità el Jutge Militar de funcionaris per a ingressar en presó però no es presentà mai.
Bernabé Martínez, Juana	Alacant	52	Mestra propietària	FETE	Depuració	Confirmà el seu càrrec de mestra a Benissa.
Bertomeu Ballester, Josep	Benissa				Batalló de Treballadors	Soldat de l'Exèrcit Popular de la República. Fou fet presoner per l'exèrcit franquista i al 1940 es trobava en un Batalló de Soldats Treballadors a Pueblo Nuevo del Terrible (Còrdova)
Bertomeu Ballester, Vicent	Benissa				Batalló de Treballadors	Soldat de l'Exèrcit Popular de la República. Se li donà per pròfug a gener de 1940 i en març apareixia registrat en un Batalló de Soldats Treballadors.
Bertomeu Brechal, Vicent	Benissa		Carabiner		Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 anys i 1 dia de presó major. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de

						1945. Al 1951 marxà a Brasil.
Bertomeu Crespo, Jaume	Benissa		Camperol		Empresonat	Fou cabo en l'Exèrcit Popular de la República i al gener de 1939 passà la frontera a França i estigué internat a Argelès-sur-Mer. A juny tornà a Espanya i s'afilià a FE.
Bertomeu Ivars, Jaume	Benissa	50	Jornaler	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó major.
Bertomeu Ivars, Josep	Benissa	42	Ebenista	CNT/AS	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó menor. Ingressà en la Presó Provincial de Madrid per a realitzar treballs forçosos i se li redimiren 244 dies. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys. El 8 de març de 1942 se li concedí la llibertat condicional. Desterrat a Albacete. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Bertomeu Izquierdo, Jaume	Benissa	42	Calero	PS/UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a mort i posteriorment a 30 anys de presó major. Sol·licità el decret d'indult promulgat el 9 d'octubre de 1945 i li'l denegaren en un primer moment, però després li'l concediren. Realitzà treballs forçosos i se li redimiren 604 dies. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Bertomeu Ballester, Josep	Benissa	20			Batalló de Treballadors	Estava en el Batalló de Treballadors núm. 130, 1a Companyia, a Pueblo Nuevo del Terrible (Cordova) al 1940
Bertomeu Ballester, Vicent	Benissa	20			Batalló de Treballadors	Apareix en una relació militars de soldats on s'assenyala que estava en "Concentració", en un batalló de treballadors datada del 4 de març de 1940
Bertomeu Llopis, Francisco	Benissa	35	Camperol		Empresonat	No consta el delictes comés i en la documentació sols s'assenyala que havia tingut bona conducta. Es trobava reclòs a la Presó Provincial de Girona i fou traslladat al 1949 a la Presó Provincial d'Alacant amb vigilància en ferrocarril. El 22 de novembre de 1949 fou posat en llibertat i fixà la seua residència a Benissa. Hi ha altres referències que estableixen que havia sigut processat per tribunals republicans.
Bisquert Crespo, Josep	Benissa	26	Camperol		Presoner	Estigué presoner en la presó de La Abastecedora (Alcoi) al 1940.
Blas Tro,	Benissa	40	Camperol	PS/CNT	Consell de	Se li condemnà a 6 anys de presó menor. Se li concedí la presó atenuada el 8 de gener de 1940. Després del Consell de Guerra se li tornà a concedir la presó atenuada el 28

Francisco					Guerra	d'octubre de 1941. Se li aplicà la LRP. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Bolufer Peret, Pere	Benissa	23	Paleta	UGT	Informe negatiu	Segons un informe de la Guàrdia Civil datat al març de 1953, pertanyia a l'UGT des d'abans de la guerra, fou milicià armat i marxà voluntari al front en el Cos de Carabiners on ascendí a sergent. A l'acabar la guerra tornà a Benissa i posteriorment es traslladà a la província de València en busca de treball.
Borrell Ivars, Àngel	Benissa / Dénia	44	Mecànic	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 3 anys i 1 dia de presó menor. Se li concedí la presó atenuada el 5 de gener de 1940.
Borrell Ivars, Josep	Benissa	19	Comerciant		Batalló disciplinari	Estigué en un batalló disciplinari.
Borrell Soliveres, Francisco	Benissa	45	Mecànic	CNT	Suïcidi	Fou regidor en representació de la CNT i president de la Col·lectivitat Agrícola del seu sindicat. Morí a l'agost de 1939 per <i>hemorragia debida la herida por disparo de escopeta</i> , que es presentà oficialment com un suïcidi.
Botella Orihuel, Antonio	Benissa		Comercial		Informe negatiu	Fou denunciat a l'agost de 1940 perquè consideraven que en l'establiment que ell dirigia permetia que es conspirés contra el règim franquista.
Botella Orihuel, Ismael	Benissa				Empresonat	Apareix en una relació de noms datada l'11 de gener del 1940 en que se li concedia la llibertat atenuada.
Bou Vicent, Vicent	Massanassa (València)	44	Industrial	DRA/CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó major. Se li concedí la presó atenuada el 17 de desembre de 1941. Sol·licità el decret d'indult promulgat el 9 d'octubre de 1945 i li'l concediren. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945. Se li aplicà la LRP.
Buigues Crespo, Josep	Benissa / Puçol (València)	35	Jornaler	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó menor. Al setembre de 1941 se li traslladà del Reformatori d'Adults d'Alacant a la Presó de Belchite per a treballar en el Destacament penal de Quinto de Ebro, en regions devastades. El 22 de febrer de 1943 se li concedí la presó atenuada i el 5 de març de 1943 obtingué la llibertat condicional. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.

Cabrera Bañuls, Luis	Benissa / Altea	50	Camperol	IR/CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó menor per haver sigut membre d'ela comissió de camperols encarregada de vigilar que es treballaren les finques rústiques a Altea, de formar part d'un Comitè de Salut Pública i obligar a persones vinculades a la dreta a pagar multes. El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemnà a dos anys d'inhabilitació per amenaces.
Cabrera Cabrera, Antonio	Benissa	21			Batalló de Treballadors	Desertor de l'Exèrcit Popular de la República a l'Exèrcit rebel o presoner de guerra dels franquistes. Estava en un batalló de treballadors a Saragossa al 8 d'agost de 1939.
Cabrera Giner, Salvador	Benissa	20			Empresonat	Fou soldat de a 92 Brigada Mixta de l'Exèrcit Popular de la República. Fou fet presoner per l'Exèrcit Rebel en la retirada d'Aragó. Estigué tancant en diversos camps de concentració en la zona d'Aragó i Galícia cap al final de la guerra.
Cabrera Ivars, Joan	Benissa	38	Jornaler	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 3 anys i 1 dia de presó menor. Se li concedí la presó atenuada el 27 de març de 1939
Cabrera Martínez, Josep	Benissa	40	Jornaler	CNT	Consell de Guerra	Fou sobresegut el seu cas. Es remeté proposta d'inhabilitació el 6 de juny de 1941.
Cabrera Piera, Pere	Benissa	49	Carabiner		Consell de Guerra	Fou absolt. Obtingué la llibertat definitiva el 4 de setembre de 1944. El jutge de llibertat vigilada ordenà el 25 de maig de 1945 la seua detenció i se li realitzà un segon procés judicial.
Cabrera Piera, Francisco	Benissa					Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Cabrera Pineda, Joan	Benissa/Altea/Ondara	19	Mariner	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 8 anys de presó major per prestar serveis com a milicià armat a les ordres del Comitè i participar en la destrucció i incendi d'una capella particular. Se li concedí la llibertat condicional i se li condemnà a dos anys d'inhabilitació. Des de Benissa i Ondara desconeixien qui era.
Callejón Moya, Maria	Granada / Madrid / Benissa	31		PCE	Consell de Guerra	Aquesta era natural de Granada però residia a Madrid, fins que durant la guerra es traslladà a Benissa. En la postguerra va ser empresonada el 31 d'agost de 1939 en Las Ventas (Madrid) fins al 1944, moment en què eixí en llibertat provisional.

Campos Solbes, Carmen	Alacant	21	Mestra interina	FETE	Depuració	Dret a prosseguir els seus estudis.
Capó Ivars, Bernard	Benissa	30	Jornaler	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 1 any de presó menor. El 15 de gener de 1941 se li concedí la presó atenuada.
Capó Ivars, Tomàs	Benissa	41	Xofer	PS/UGT	Consell de Guerra	Fou condemnat a 30 anys de presó major. El 24 de juliol de 1944 se li commutà la pena per la de 20 anys de reclusió menor. Realitzà 247 dies per treballs forçosos. Se li concedí la llibertat condicional el 5 de juny de 1944 i desterrat al voltant d'un any a València. Al setembre de 1946 quedà en llibertat definitiva per indult. Se li aplicà la LRP.
Cardona Ginestar, Antonio Luis	Benissa	61	Mestre propietari	ANM	Depuració	Confirmà el seu càrrec de mestre a Benissa
Cardona Grimalt, Francisco	Benissa	23	Camperol	UGT/JSU	Consell de Guerra	Se li condemnà a reclusió perpètua. Estigué en un Batalló disciplinari a Sondica (Bilbao) i a Manzaneda (Ourense). Desterrat a Chandoiro (Ourense). Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Cardona Grimalt, Vicent	Benissa/Barcelona	35				Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Cardona Ivars, Joan	Benissa/Calp	61	Carabiner		Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 mesos i 1 dia de presó per un delictes contra la seguretat de l'Estat ja que la sentència establia que difonia notícies tendencioses sobre el desenvolupament de la guerra mundial. En un registre se li trobà propaganda marxista i un poc de munició, ja que era carabiner retirat.
Cardona Marí, Josep	Benissa	43	Jornaler	PCE/UGT	Consell de Guerra	Fou condemnat a 6 anys i 1 dia de presó major. El 9 de juny de 1940 fou traslladat a treballar a Belchite (Saragossa). Se li concedí la llibertat condicional el 30 de juliol de 1941. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Cardona	Benissa	24	Tapicer	UGT	Empresonat	Pertanyí a l'Exèrcit Popular de la República i fou fet presoner en la batalla de l'Ebre al

Ortolà, Joan						novembre de 1938. Estigué internat en camps de concentració d'Orduña i Deusto (Bilbao)
Cardona Planelles, Jaume	Benissa			CNT	Informe negatiu	Segons un informe de setembre de 1940, era d'idees esquerranes i pertanyí a la CNT, però no havia participat en fets delictius.
Cardona Sala, Antonio	Setla i Mirarrosa / Benissa				Consell de Guerra	Al novembre de 1940 estava en llibertat condicional, situació que seguia mantenint a febrer de 1942. Fou processat per la justícia militar al 1943.
Cardona Sala, Josep	Benissa	41	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Fou condemnat a 6 anys de presó menor. Se li concedí la llibertat condicional el 5 de gener de 1940. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Cardona Torres, Josep	Benissa	27		CNT	Batalló de Treballadors	Presoner de guerra de l'Exèrcit rebel. Batalló de Treballadors núm. 128. Va estar a Calera y Chozas (Toledo) fins el 10 de setembre de 1939.
Castells Crespo, Joaquin	Benissa		Camperol		Exiliat	Estigué en la 98 Brigada Mixta de l'Exèrcit Popular de la República. Passà la frontera francesa al febrer de 1939 i fou internat en un camp de concentració, molt malalt. Morí en un hospital de Perpinyà.
Cervera Ivars, Vicent	Benissa				Exiliat	Fou soldat de l'Exèrcit Popular de la República. Quan passà la frontera francesa acabà internat en un camp de concentració. Com estava ferit, fou hospitalitzat a França fins que va poder tornar a Benissa, avalat.
Colomer Ivars, Jaume	Benissa	20			Exiliat	Fou soldat de l'Exèrcit Popular de la República. Quan passà la frontera francesa acabà internat en un camp de concentració fins que va poder tornar a Benissa, avalat.
Crespo Cardona, Josep	Benissa	48	Ebenista	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 3 anys i 1 dia de presó menor. Se li concedí la llibertat condicional el 10 de gener de 1940.
Crespo Font, Josep	Benissa	29	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 3 anys i 1 dia de presó menor. El 8 de setembre de 1940 se li concedí la llibertat condicional. Se li donà la llibertat definitiva el 18 d'agost de 1942
Crespo Font, Maria	Oliva (València)	31	Mestra sense plaça en propietat	FETE	Depuració	Confirmà el seu càrrec de mestra.

			definitiva. Cursillista del 35			
Crespo Ivars, Jaume	Benissa / Vila Joiosa	57	Carabiner		Consell de guerra	Absolt.
Crespo Ivars, Josep	Benissa	17	Xofer		Empresonat	Fou empresonat quan tenia 27 anys en el 15 d'octubre de 1949 en el Reformatori d'Adults d'Alacant i el 10 de novembre de 1949 tornà a estar en llibertat.
Crespo Ivars, Joaquín	Benissa	39	Camperol	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó menor. Ingressà a la Presó Provincial de Lleida per a treballar en la reconstrucció d'aquesta ciutat des del 27 de novembre de 1941. Se li concedí la llibertat condicional el 29 de gener de 1949. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys.
Crespo Pajarón, Ramón	Benissa			UGT	Informe negatiu	Marxà voluntari al cos d'assalt. Els informes franquistes el qualificaren de desafecte.
Crespo Piera, Jaume	Benissa	18		CNT	Empresonat	Marxà voluntari a l'exèrcit al gener de 1938 i estigué en el front de Terol. Fou fet presoner en el camp de concentració de Portaceli (València)
Crespo Ribes, Ramón	Benissa	20		UGT	Informe negatiu	Fou voluntari en la Guàrdia d'Assalt. Desafecte segons els informes franquistes.
Crespo Ribes, Vicent	Benissa	29	Jornaler	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de reclusió menor. Se li concedí la llibertat condicional el 5 de març de 1943 i fou desterrat a Tortosa (Tarragona) el 5 de maig de 1943. Posteriorment sol·licità traslladar-se a Caspe (Saragossa) per treballar davant l'escassetat de feina. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945. Se li donà la llibertat definitiva el 7 d'octubre de 1959.
Crespo Ivars, Vicent	Benissa / Alacant	41	Carabiner		Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 mesos i 1 dia de presó menor. Batalló de treballadors núm. 154 a Navalperal de Pinares (Àvila). Després de la guerra va realitzar el servei militar obligatori en el Regiment d'Infanteria núm. 11 al 5 de gener de 1940.
Cristóbal	Benissa	41	Fuster		Presoner	Estigué presoner en la presó de La Abastecedora d'Alcoi al 1940.

Ivars, Josep						
Escales Giner, Rafael	Buenos Aires (Argentina) / Benissa	24	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Fou absolt.
Escortell Ivars, Pere	Benissa			UGT	Batalló de treballadors	Presoner de guerra des del 18 de juliol de 1938. Batalló de treballadors 150, 4a Companyia a Sigüenza (Guadalajara). El van llicenciar el 5 de juny de 1940.
Escortell Llobell, Antonio	Teulada	52	Camperol	PCE	Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys i 1 dia de presó major per ser un dels fundadors del PCE i ser el president del Comitè. L'única relació que tenia amb Benissa és que confiscà la casa d'un veí del poble. Se li concedí la llibertat condicional el 31 de maig de 1945 i la definitiva el 27 de febrer de 1947. El TRP va sobreseure el seu expedient al 1946.
Esquedo Cabrera, Vicent	Benissa			AS/CNT	Informe negatiu	Segons un informe de setembre de 1940 a l'esclatar la guerra s'afilià a la CNT i feu guàrdies armat a més de marxar voluntari al front.
Esquedo Serra, Josep	Benissa	45	Jornaler	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó menor. Morí en presó a causa d'una tuberculosi pulmonar.
Femenia Tur, Vicent	Benissa / Calp	25	Pastor	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de presó menor. El 5 de gener de 1943 se li commutà la pena per una de 15 anys de presó menor. Fou alliberat i desterrat a Castelló el 24 de maig de 1943. Sol·licità el decret d'indult promulgat el 9 d'octubre de 1945 i li'l concediren. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945
Fernández Tardaguila, Ramiro	Corrales (Zamora) / Durant la guerra a Benissa / Madrid	32	Metge		Consell de Guerra	Sobreseïment de la causa. Al llarg del procés obtingué la presó atenuada i al 1942 li donaren la llibertat vigilada.
Ferreira Pinto-Basto, Enrique	Oporto (Portugal)/	43	Xofer/Mecànic	CNT	Consell de Guerra	Fou condemnat a 14 anys de presó menor. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys. Morí el 4 de setembre de 1941 als 45 anys per un carcinoma de fetge a la Presó

	Madrid / Benissa					d'Alcoi.
Ferrer Crespo, Josep	Benissa/Altea		Carabiner		Empresonat	Es trobava destinat a la comandància d'Algeciras (Cadis) des d'abans de la guerra. Al maig de 1939 es trobava presoner en el camp de concentració de Puerto Real (Cadis)
Ferrer Fluxà, Joan	Benissa / Polop	50	Pastor		Consell de Guerra	Se li condemnà a 3 anys i 1 dia de presó menor. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945
Ferrer Jorro, Joan Bautista	Benissa	43	Camperol	DRA/CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 anys de presó menor. Se li concedí la llibertat condicional el 3 de juliol de 1941. Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945. El posaren en llibertat vigilada el 5 d'agost del 1947.
Ferrer Vengut, Jaume	Benissa			CNT	Informe negatiu	S'allistà voluntari. Segons un informe de setembre de 1940, era d'idees esquerranes i pertanyí a la CNT, però no participà en fets delictius.
Finestra Finestra, Joaquin	Benissa	51	Camperol		Presoner	Estigué pres en la Presó de La Abastecedora d'Alcoi al 1940.
Fluxà Santacreu, Josep	Benissa	26	Marbrista		Detingut	Detingut al Dipòsit Municipal el 2 de juliol de 1939 per ser un <i>destacado elemento rojo</i> .
Font Crespo, Carlos	Benissa	25	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de reclusió menor. El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemnà a 2 anys d'inhabilitació. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Font Crespo, Vicent Josep	Benissa	22	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de reclusió menor. Fou traslladat al gener de 1942 a Toledo per treballar en regions devastades. Se li concedí la llibertat condicional el 15 de novembre de 1943. Rebé el certificat d'alliberació definitiva el 13 d'abril de 1964
Font Pérez, Sebastian	Benissa	21			Batalló de Treballadors	El 14 de juny de 1938 va ser fet presoner de guerra per l'Exèrcit rebel en el front de Castelló. El 29 de novembre de 1938 va ser destinat al Batalló de Treballadors núm. 154, Companyia Especialista, on realitzà treballs per Catalunya i Navalperal (Àvila),

						fins el 01 d'abril de 1940, data en la qual va ser destinat al Batalló de Treballadors núm. 155, 5a Companyia, a Segòvia. El 24 de maig 1940 va ser posat en llibertat. Va realitzar el servei militar obligatori.
Fornés Izquierdo, Josep	Benissa/Dénia	34	Xofer	PS	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys de presó major. Se li concedí la llibertat condicional el 23 de juliol de 1941 i la definitiva el 17 de novembre de 1951.
Gandia Ferrer, Francisco	Benissa	43	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de reclusió menor. Se li concedí la llibertat condicional el 20 de desembre de 1943. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945. Se li aplicà la LRP i el seu expedient fou sobresegut al 1946.
García Cabrera, Gaspar	Benissa				Exiliat	Fou soldat de l'Exèrcit Popular de la República. Passà la frontera i estigué pres en el camp de concentració d'Argelés-sur-Mer. Estigué a França exiliat i no tornà a Benissa fins l'arribada de la democràcia.
Garcia Crespo, Francisco	Benissa	21		UGT/JSU	Batalló de Treballadors	Estigué en un Batalló de Treballadors en el Valle de Oyarzun (Guipúscoa) i va realitzar el servei militar obligatori en un Batalló disciplinari a Melilla des del 28 de març de 1939 fins principis del 1940.
García Jiménez, Joan	Jumilla/Benissa		Mestre / Comptable		Informe negatiu	Arribà a Benissa junt a la seua dona Ángeles Martínez Martínez cap al 1934-1935. Treballà com a comptable de Muebles Ivars. Durant la guerra ocupà una plaça de mestre a Xàbia i després fou comptable de la Col·lectivitat de la CNT a Benissa fins que marxà a l'Exèrcit. Després de la guerra s'afilià a FE.
García Martínez, Mercedes	Benissa		Mestra		Depuració	Durant la guerra va treballar a Benissa. Fou acusada de pertànyer al PCE i al SRI i haver fet propaganda dintre i fora de l'escola. Fou condemnada al trasllat dintre de la província, sense poder sol·licitar vacant durant cinc anys. Fou traslladada a Tormos a setembre de 1940.
García Vengut, Bautista	Teulada / Benissa	45	Ebenista	PCE	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó menor. Rebaixà la seua sentència en dos anys i 10 dies per la realització de treballs forçosos a Alcalà d'Henares. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys.
Gil Arnau, Leonila	Albentosa (Terol)	40	Mestra	FETE	Depuració	El 2 d'octubre de 1939 se li permeté mantenir el seu càrrec.

Giner Cuello, Diego	Benissa	25	Ferrador	PCE	Empresonat	Tornà d'Alger on treballava com a ferrador de cavalls poc després de començar la guerra. Estigué reclòs en la plaça de bous d'Alacant durant 18 dies. Es traslladà a viure a la província de València i fou detingut per formar part del PCE en la clandestinitat al 1946.
Giner Ivars, Antonio	Benissa/Altea	40	Mestre	IR/PCE	Consell de Guerra	Se li condemnà a 1 any de presó major. Se li concedí la llibertat condicional el 15 de juliol de 1940. La Comissió Depuradora d'ensenyament el condemnà a la separació definitiva del cos i baixa en l'escalafó.
Giner Ivars, Joan	Benissa	32	Camperol	PCE	Consell de Guerra	Se li condemnà a 30 anys de presó major. Realitzà treballs forçosos durant 548 dies. El 24 de juliol de 1944 se li concedí la commutació de pena i se li rebaixà a 20 anys i 1 dia de presó menor. Se li concedí la llibertat condicional l'1 d'abril de 1944 i se li prohibí residir a Benissa. Desterrat a Calp (Alacant). Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945. La definitiva se li concedí el 15 de desembre de 1959. El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemna a 5 anys d'inhabilitació.
Giner Ivars, Salvador	Benissa	33			Batalló de Treballadors	Presoner de guerra en el Batalló de Treballadors núm. 154 a Navalperal (Àvila) des del final de la guerra fins l'11 de juny de 1939. Se li concedí la llibertat condicional el 5 de gener de 1940.
Giner Morell, Joan Bautista	Benissa	36	Ebenista	UGT/PCE	Empresonat	Anà voluntari al front i a l'acabar la guerra ingressà en el camp de concentració de Dénia el 10 de juny de 1939. Sortí en llibertat condicional el 13 de gener de 1940.
Giner Morell, Vicent	Benissa	34	Tallista - Dibuixant	UGT/JSU	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 anys i 1 dia de presó major. El mateix dia que es celebrà el Consell el 28 de juny de 1941 se li concedí la presó atenuada. El 17 de juliol de 1942 se li concedí la llibertat provisional. Obtingué la llibertat definitiva el 6 de juliol de 1945. Se li aplicà la LRP.
Giner Pérez, Francisco	Benissa	21			Batalló de Treballadors	Presoner de guerra en el Batalló de Treballadors 150, 2a Companyia, a Prat del Llobregat (Barcelona) al 8 d'agost de 1939
Giner Vengut, Bautista	Benissa				Empresonat	Acusat en la Causa General de diversos delictes. Al novembre de 1940 es trobava empresonat.
González Almela, José					Se li cità a declarar al	Fou tinent de la 72 Companyia d'Assalt i durant la guerra estigué a Benissa, però les autoritats locals desconeixien qui era.

					Jutjat Militar	
González Arcos, José					Se li cità a declarar al Jutjat Militar	Fou cap de la 122 Companyia d'Assalt i durant la guerra estigué a Benissa, però les autoritats locals desconeixien qui era.
González Ribes, Jaume	Benissa	35	Mecànic		Consell de Guerra	Fou condemnat a mort, però li fou commutada per 30 anys de presó major. Se li concedí la llibertat condicional l'11 de març de 1951. Obtingué la llibertat definitiva el 2 d'agost de 1958
Grimalt Morales, Vicent	Benissa/ Benialí	34	Mestre		Consell de Guerra	Se li condemnà a 30 anys de presó per haver desenvolupat càrrecs administratius en el Comitè i en la Cooperativa Agrícola entre altres. Al 1949 se li tornà a denunciar pe donar classes clandestines a sa casa. El TRP va sobreseure provisionalment el seu expedient.
Grimalt Mayor, Vicent	Benissa	39	Mestre		Consell de Guerra	Se li condemnà a 30 anys de presó. Isqué en llibertat condicional el 21 de maig de 1945 de la presó de Yaserías (Madrid)
Grimalt Sendra, Jaume	Benissa	52	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a mort el 6 de maig de 1941 i fou executat el 17 de juliol de 1941 a Alacant. Se li aplicà la LRP.
Guillen Pérez, Desamparados	València	31	Mestra propietaria	CNT/FETE	Depuració	El 2 d'octubre de 1939 se li permeté mantenir el seu càrrec.
Heras Rodríguez, Genaro de las	Villarrobledo (Albacete)	66	Cap negociat	IR	Depuració Consell de Guerra	Se li suspengué del càrrec durant cinc mesos segons l'expedient de depuració. En el procés sumaríssim que se li obrí el 14 d'agost de 1941 es considerà que no tenia cap responsabilitat i fou absolt
Herrero Hinojo, Carmen	Fuentes Calientes (Terol)	22	Estudiant del pla professional	FETE	Depuració	Dret a prosseguir els seus estudis
Ibáñez Cabrera, Joan	Benissa	21	Ebenista	JL	Batalló de Treballadors	Representà a les Joventuts Llibertàries en el Front Popular al desembre de 1937. Presoner de guerra en el Batalló de Treballadors núm. 21 de Astorga (Lleó) al febrer de 1940.
Ibáñez Ivars,	Benissa	35	Jornaler	CNT	Consell de	Se li condemnà a 6 mesos i 1 dia de presó. Se li concedí la llibertat condicional el 10

Joaquin					Guerra	de gener de 1940. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Ibáñez Soliveres, Pere	Benissa	37	Jornaler		Empresonat	Ingressà en la Presó Provincial de Girona el 18 de gener de 1949 i posteriorment fou traslladat al Reformatori d'Adults d'Alacant el 8 de març de 1949, sense constar el delictes que feu. El 17 de març de 1949 fou posat en llibertat. Fixà la seua residència a Benissa.
Ibáñez Soliveres, Vicent ⁸⁵³	Benissa / França		Soldat			Residia a França abans de la guerra i tornà per unir-se a l'exèrcit republicà. En algun moment de la guerra estigué a Benissa però a l'acabar-se se'n tornà a França.
Iborra Crespo, Pasqual	Benissa				Batalló de Treballadors	Després de la guerra estava pres en el Batalló de Treballadors núm. 21, en Astorga (León)
Ivars Argudo, Josep	Benissa	42	Carnicer	PS	Empresonat	Marxà voluntari al front. A l'acabar la guerra ingressà en la presó de Dénia el 22 de juliol de 1939 i quedà en presó atenuada el 16 de desembre de 1939.
Ivars Argudo, Joan	Benissa	42	Carnicer	PS	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 anys i 1 dia de presó major. Obtingué la presó atenuada el 12 de desembre de 1939. Se li concedí la llibertat condicional el 31 de juliol de 1941. La definitiva se li concedí l'1 de setembre de 1945.
Ivars Bañuls, Josep	Benissa	22	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 mesos i 1 dia de presó menor. Quedà en presó atenuada el mateix dia de comparèixer davant el Consell de Guerra el 3 de desembre de 1940.
Ivars Bertomeu, Josep	Benissa	18			Empresonat	Fou voluntari en la Guàrdia d'Assalt al front de Terol. A l'acabar-se la guerra estigué pres en Medinaceli i Bétera (València)
Ivars Blas, Joaquin	Benissa	28	Camperol	JSU	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 mesos i 1 dia de presó menor. Se li concedí la llibertat condicional el 5 de gener de 1940.
Ivars Buigues, Francisco	Benissa	45	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Fou condemnat a mort. Posteriorment se li commutà a 30 anys de presó major. Estigué als Tallers Penitenciaris d'Alcalá de Henares (Madrid) i després al Reformatori d'Adults d'Alacant al març de 1944 realitzant treballs forçosos. El 27 d'octubre del

⁸⁵³ En <https://archivodemocracia.ua.es/> existeix un Vicente Ibáñez Salinas, però per la informació donada es tracta d'una mala transcripció de Vicente Ibáñez Soliveres.

						1941 es remeté la documentació necessària de la liquidació de la condemna al Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de València. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant cinc anys. El 19 de febrer de 1944 fou aprovada la proposta de commutació realitzada pel ministeri i se li baixà a 20 anys i 1 dia de reclusió major. Se li concedí la llibertat condicional el 22 de gener del 1946. La definitiva se li donà el 13 d'agost de 1955.
Ivars Cabrera, Miquel	Benissa	40	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 3 anys de presó menor. Estigué pres en la presó de La Abastecedora d'Alcoi al 1940. No se li realitzà un consell de guerra perquè acceptà la pena que li proposa el fiscal. El 27 de desembre de 1941 quedà en presó atenuada.
Ivars Cardona, Joan	Benissa			UGT/JSU	Informe negatiu	Fou qualificat com a desafecte pels informes franquistes.
Ivars Carrió, Pere	Benissa	53	Camperol	IR/PCE	Consell de Guerra	Fou condemnat a 12 anys i 1 de presó menor. Quedà en presó atenuada el 24 de novembre de 1942 i obtingué la llibertat condicional el 8 de febrer de 1943. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant cinc anys. Obtingué la llibertat definitiva el 24 de setembre de 1951.
Ivars Crespo, Francisco	Benissa	57	Picapedrer	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 3 anys de presó menor. Se li concedí la llibertat condicional el 8 de gener de 1940. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Ivars Crespo, Jaume	Benissa / València	32	Ebenista		Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 anys i 1 dia. El Tribunal de Responsabilitats Polítiques li imposà una sanció efectiva i recuperà els seus bens després de pagar-la al 1941.
Ivars Crespo, Pasqual	Benissa				Batalló de Treballadors	Soldat de l'Exèrcit Popular de la República. Fou fet presoner de guerra en el Batalló de Treballadors nº 21 d'Astorga (León)
Ivars Escortell, Pere	Benissa				Batalló de Treballadors	Soldat de l'Exèrcit Popular de la República. Presoner de guerra en el Batalló de Treballadors nº 140.
Ivars Ferrer, Josep	Benissa				Batalló de Treballadors	Va desertar a l'Exèrcit rebel l'any 1938. El mes de febrer del 1939 estava en el Batalló de Treballadors núm. 65 al febrer de 1939.
Ivars Ferrer, Joan	Benissa / Guardamar	39			Consell de Guerra	Va ingressar en el Reformatori d'Adults d'Alacant el 5 de maig de 1945 i sortí en llibertat el 15 de juny de 1945.

	del Segura					
Ivars Fluxà, Joan	Benissa	24	Mecànic	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 8 anys de presó major. Obtingué la llibertat atenuada abans de 1945. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945. Segons informes franquistes, era desfavorable al règim.
Ivars Ginestar, Pere	Benissa	36	Camperol	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 1 any de presó menor. Se li concedí la llibertat condicional el 13 de març de 1940. Rebé la llibertat definitiva el 25 de maig de 1940. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945. Se li aplicà la LRP.
Ivars Ibáñez, Josep	Benissa	42	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de reclusió menor. Realitzà treballs forçosos en les obres d'aquarterament del Castell de San Ferran a Figueres (Girona) i per això li foren redimits 607 dies. Se li concedí la llibertat condicional i fou desterrat a Sant Jaume d'Enveja (Tarragona) el 16 de maig de 1943 durant tres anys. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys.
Ivars Ivars, Andrés	Benissa	38	Carnicer	PRR/PS/UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 mesos i 1 dia de presó menor. Quedà en llibertat definitiva el 6 de juliol de 1940.
Ivars Ivars, Dulce	Benissa	54	Picapedrer	UGT	Consell de Guerra	Fou condemnat a 6 anys i 1 dia de presó major. El 24 de desembre de 1941 se li concedí la llibertat condicional. Extingí la seua condemna el 30 de juliol del 1945. Se li aplicà la LRP.
Ivars Ivars, Francisco	Benissa	29	Camperol	DRA	Batalló de Treballadors	Destinat a un Batalló de Treballadors al Marroc.
Ivars Ivars, Josep	Benissa/Polop	24	Camperol		Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 mesos i 1 dia de presó menor. Fou processat per aconseguir el grau de sergent en l'Exèrcit de la República, no pel que feu a Polop.
Ivars Ivars Crespo, Joan	Benissa / Benidorm	52	Carabiner		Consell de Guerra	Fou condemnat a 6 mesos i 1 dia de presó menor. L'1 d'octubre de 1939 rebé l'indult per part de Franco per commemorar la festivitat del dia del Caudillo.
Ivars Ivars, Manuel	Benissa / Orà	49	Carabiner		Consell de Guerra	Fou condemnat a 20 anys i 1 dia de presó menor. El 16 de maig de 1942 se li commutà la pena a una de 12 anys de presó major. El 22 de juny de 1949 se li rebaixà a la de 6 anys i 1 dia de presó major. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys. Formava

	(Algèria)					part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Ivars Mas, Francisco	Benissa	33	Camperol	PS	Consell de Guerra	Fou condemnat a 6 anys de presó menor. Durant el procés judicial se li concedí la presó atenuada el 8 de gener de 1940. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945. Se li aplicà la LRP.
Ivars Ortola, Salvador	Benissa				Camp de concentració	Anà voluntari en carabiners. Fou internat en un camp de concentració francès al febrer de 1939. Retornà a Espanya.
Ivars Planelles, Andrés	Benissa	35	Camperol	PCE	Consell de Guerra	Se li condemnà a mort el 23 d'octubre de 1939 i fou executat el 12 de març de 1940 a Alacant. A pesar d'estar executat, seguia inhabilitat per accedir a càrrecs durant cinc anys.
Ivars Planelles, Jaume	Benissa	32	Ebenista	PCE	Consell de Guerra	Fou condemnat a 6 anys i 1 dia de presó major. El 8 d'octubre de 1941 se li concedí la presó atenuada. Fou desterrat a Vinaròs (Castelló) el 27 de juny de 1942 i posteriorment es traslladà a Sollana on vivia junt a la seua dona i fills.
Ivars Ribes, Josefa			Auxiliar docent			Prengué possessió del càrrec d'auxiliar docent el 20 de febrer de 1939 de l'escola mixta de Benimarco. No hi ha documentació depurativa
Ivars Ronda, Joan	Benissa / Dénia	35	Mecànic	UGT/PCE	Consell de Guerra	Se li condemnà a mort i fou afusellat el 21 d'octubre de 1939 a Dénia. Fou l'alcalde d'aquest poble des de l'any 1937. Se li condemnà a mort per presidir el Comitè d'enllaç del Front Popular al qual responsabilitzaven de crims i fets dolents ocorreguts a Dénia. El TRMyC demanà la seua detenció el 10 de maig de 1948.
Ivars Ronda, Salvador	Benissa / Oriola (Alacant)	50	Carabiner		Consell de Guerra	Absolt.
Ivars Serra, Rodolfo	Benissa	19			Batalló de Treballadors	Estava en el Batalló de Treballadors núm. 53, a Madrid. També consta destinat al Batalló de Treballadors núm. 152, a Palència al 1940.
Ivars Tent, Miquel	Senija / Benissa	46	Taulatger	UR/IR/UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de reclusió menor. Fou excarcerat quan estava molt malalt al novembre de 1941 i morí el 13 de març de 1943. Se li aplicà la LRP.

Ivars Tur, Matías	Benissa		Jornaler		Empresonat	Fou empresonat el 15 d'octubre de 1949 en el Reformatori d'Adults d'Alacant i el 10 de novembre de 1949 tornà a estar en llibertat.
Ivars Tur, Vicent	Benissa / Calp	29	Picapedrer	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 1 any de presó menor per fets ocorreguts al poble de Calp durant la guerra. El 15 de novembre de 1940 se li concedí la presó atenuada. Se li aplicà la Llei de Responsabilitats Polítiques.
Ivars Vives, Ramón	Benissa	23			Camp de concentració	Soldat de la XII Brigada Internacional. Passà la frontera francesa i estigué internat en els camps de concentració de Barcarès i Saint-Cyprien durant mesos.
Izquierdo Cabrera, Manuel	Benissa	40	Ebenista	CNT	Consell de Guerra	Fou condemnat a 6 anys de presó. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Jorro Giner, Francisco	Benissa	27	Xofer	UGT	Consell de Guerra	Fou condemnat a 12 anys i 1 dia de presó menor. 12 anys i 1 dia de presó menor. No va ser processat per un consell de guerra, acceptà el que la pena que li proposà el fiscal. Li concediren la presó atenuada el 27 de gener de 1944. La Junta Provincial de Llibertat Vigilada acordà l'1 de juliol de 1944 que se li revocaren els beneficis de la llibertat condicional i se li tornà a empresonar al Reformatori d'Adults d'Alacant, però fou posat en llibertat el 27 de juliol de 1944. Tornà a la presó per un delictes d'imprudència entre el 19 i 22 de gener de 1949. Se li aplicà la LRP.
León Llopis, Joan	Benissa	26	Serrador	PCE	Consell de Guerra	Fou condemnat a mort i posteriorment se li commutà a 30 anys de presó major. Sol·licità el decret d'indult promulgat el 9 d'octubre de 1945 i li'l concediren el 28 de febrer de 1946. Se li concedí la llibertat definitiva el 3 de març de 1946
Llopis Crespo, Francisco	Benissa	23	Xofer/Mecànic	CNT	Exiliat	Ingressà en l'escola de pilots d'Alcantarilla (Múrcia) a la de Sabadell. A l'octubre de 1938 marxà a l'URSS per a realitzar un curs a l'Escola de Pilots de Kirovabab (Azerbaidjan). Estigué en diversos camps de concentració soviètics i fou desterrat a Sibèria. Tornà a Espanya al 1956.
Llopis Ivars, Francisco	Benissa	21	Camperol	UGT/JSU	Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de presó menor. Quedà en llibertat condicional el 22 de maig de 1943 i fou desterrat a Tarragona. A l'agost del 1943 va ser mobilitzat per a realitzar el servei militar i incorporat al Batalló disciplinari de soldats treballadors Penats del Marroc núm. 91. Desterrat a Tortosa (Tarragona). L'any 1944 estava destinat a Costa del Río Martín, Tetuan (Marroc). El 23 de juny de 1953 se li concedí l'indult per la

						condemna acollint-se al decret d'indult del 9 d'octubre de 1945.
Llopis Ivars, Pompilio	Benissa	43	Empleat	PCE	Consell de Guerra	Fou condemnat a mort el 23 d'octubre de 1939 i executat el 12 de març de 1940 a Alacant. Se li aplicà la LRP.
Llopis Llopis, Francisco	Benissa	53	Xofer	CNT	Consell de Guerra	Se li concedí la llibertat condicional el 10 de gener de 1940 i finalment se li absolgué.
Llopis Llopis, Vicent	Benissa	48	Jornaler	PS/UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 anys de presó menor. El 26 de gener de 1941 se li concedí la llibertat condicional. Se li aplicà la LRP.
Llopis Ribes, Esteban	Benissa	41	Paleta	PS/UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 anys i 1 dia de presó major. Ja disposava de presó atenuada el 8 d'octubre de 1940. L'11 de març de 1941 se li concedí la presó atenuada, i el 23 de juliol de 1941 la condicional. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945. Se li aplicà la LRP.
Llorca Llinares, Francisco	Barcelona	43	Mestre propietari	FETE	Depuració	L'11 de març de 1940 es decidí que mantingués el seu càrrec.
Maestre Maestre, Josep	Alacant		Ferrovitari		Denunciat.	Se li denuncià per haver format part del Comitè que confiscà la companyia de ferrocarrils ESA i per haver sigut president de l'UGT a Benissa. Fou posat a disposició de l'Auditor de Guerra.
Malillos Blanco, Remigia	Zamora	60	Mestra propietària	IR/FETE	Depuració	En el primer dictamen de la comissió depuradora se li suspengué de sou i treball durant 2 anys, el trasllat forçat fora de la província amb prohibició de sol·licitar càrrecs vacants durant 5 anys i inhabilitació per exercir càrrecs directius i de confiança en institucions culturals i d'ensenyament.
Mari Martínez, Jaime	Cartagena (Múrcia)	37	Mestre	ANM/FETE	Depuració	El 2 d'octubre de 1939 es decidí mantenir-lo en el seu càrrec.
Martí Mas, Francisco	Benissa		Comerciant		Exiliat	S'exilià a França a finals de 1938 i estigué en el camp de concentració d'Argeles-sur-Mer. S'establí a Tours fins que al 1966 tornà a Espanya.
Martí Ripoll,	Altea /	20	Camperol	PCE/JSU	Consell de	Se li condemnà a 6 anys i 1 dia de presó major. Se li aplicava l'article 173 del Codi de Justícia Militar però amb l'atenuant de ser menor d'edat. Se li concedí la llibertat

Timoteo	Benissa				Guerra	condicional l'1 d'abril de 1941. El 25 d'abril de 1940 i l'1 de desembre de 1943 sol·licità la revisió de pena però se li mantingué la pena de 6 anys i 1 dia de presó major. Se li concedí la llibertat definitiva el 10 d'abril de 1944. Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945. Se li aplicà la LRP.
Martínez Moll, Miquel	Benissa	21	Jornaler	JSU	Consell de Guerra	Se li condemnà a 1 any de presó menor. El 15 de març de 1942 va ser incoat amb un expedient de falta a concentració per no incorporar-se a temps al batalló de treballadors nº 18 de Xerta (Tarragona). Va ser sobresegut
Martínez Soliveres, Pere	Benissa	41	Mecànic	PCE	Consell de Guerra	Se li condemnà a mort el 23 d'octubre de 1939 i fou executat el 12 de març de 1940 a Alacant. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant cinc anys a pesar de què havia sigut executat.
Martínez Martínez, Angeles	Jumilla (Múrcia)	29	Mestra	ANM/FETE	Depuració	El 23 d'octubre de 1939 es decidí mantenir-la en el seu càrrec però Inspecció havia d'instruir un expedient governatiu per esclarir i sancionar les seues negligències professionals.
Martínez Mestre, Vicente	Benissa	37	Mestre	AS/FETE	Depuració	El 3 d'agost de 1940 es decidí mantenir-lo en el seu càrrec.
Mas Ibáñez, Francisco	Benissa / Altea	47	Ferrovitari		Empresonat	Ingressà en la presó d'Alcoi el 14 d'octubre de 1942 fins el 10 de novembre de 1942.
Mas Reus, Rosario			Auxiliar docent			Prengué possessió del càrrec d'auxiliar docent l'1 de febrer de 1939 en l'Escola graduada. No hi ha documentació depurativa
Maurí Escoda, Miquel	Benissa / Calp	47	Industrial		Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó. Va eixir en llibertat condicional el 26 d'octubre de 1942. Se li commutà la pena a 6 anys el 2 de setembre de 1943. Reingressà en presó al 1949. El TRP el condemnà a 2 anys d'inhabilitació.
Mayor Crespo, Esteban	Benissa				Batalló Disciplinari	Presoner en el 1r Batalló Disciplinari de l'Exèrcit rebel entre el 28 de març de 1939 fins a principis de 1940.
Mayor Lloret, Maria	Finestrat (Alacant)	24	Estudiant del pla professional	FUE	Depuració	El 1 de febrer de 1940 se li permetí prosseguir els seus estudis de magisteri.

Mestre Montaner, Antonio	Benissa / Barcelona	34	Xofer	UGT	Exiliat	Pertanyia al Sindicat de Transports de l'UGT a Barcelona. Exiliat polític a França on pertanyí a l'UGT de Sanilhac. L'11 de juny de 1949 s'autoritza el seu trasllat des de França i s'ordenà que se li prestés intensa vigilància. Tornà a Alcalalí (Alacant), però per no poder seguir a Barcelona per falta de recursos econòmics.
Molina García, Josep	Teulada / Benissa	26	Militar		Consell de Guerra	Fou condemnat a 30 anys de reclusió major. Li van commutar la pena i el van alliberar cap a l'any 1942. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Molines Ivars, Josep	Benissa / Calp	45	Jornaler	UGT/CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 anys i 1 dia de presó major. Obtingué la llibertat condicional el 22 de juny de 1941. La definitiva la obtingué el 21 de juny de 1945
Moragues Giner, Joan	Benissa	32	Fuster	CNT	Consell de Guerra	Fou condemnat a 20 anys de reclusió menor. Se li concedí la llibertat condicional el 8 de novembre de 1941. Obtingué la definitiva el 2 de juliol de 1955. Se li aplicà la LRP.
Moragues Gómez, Joan	Benissa				Empresonat	Se li acusava en la Causa General de diversos delictes. Al novembre de 1940 es trobava empresonat.
Moragues Roselló, Antonio	Benissa	64	Podador	UR/CNT	Consell de Guerra	Fou condemnat a 16 anys de presó menor. Se li concedí la llibertat condicional el 5 de maig de 1943 i fixà la seua residència a Calp. Obtingué la definitiva el 2 de juliol de 1955.
Morán Ginés, Joan	Benissa	31			Empresonat	Estigué pres en la presó de La Abastecedora d'Alcoi al 1940.
Nave Bernabeu, Joaquin	Benissa	37			Exiliat	Ingressà en el cos de Carabiners. Passà la frontera a França on acabà en un camp de concentració. Va viure exiliat a Prades.
Noguera Noguera, Joan Bautista	Xaló (Alacant)	43	Mestre	UGT/FETE	Depuració	El 6 d'abril de 1940 se li suspengué de treball i sou durant 3 mesos, i fou trasllat fora de la província durant 5 anys amb inhabilitació per accedir a càrrecs directius i de confiança.
Noguera Ribes, Bertomeu	Benissa		Camperol		Empresonat	Fou soldat de l'Exèrcit Popular de la República i quan creuà la frontera estigué internat en el camp de concentració de Saint Cyprien i Barcarès. Quan tornà a Espanya fou empresonat a Tarragona al juliol de 1939.

Ortolà Baidal, Josep	Benissa	28	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 16 anys de presó menor. Se li concedí la presó atenuada el 27 de desembre de 1941. Obtingué la llibertat condicional el 22 de desembre de 1942. Fou desterrat a San Jaume d'Enveja (Tarragona). Estava inclòs en la relació d'alliberats condicionals de la Junta Local de Llibertat vigilada del 8 de novembre de 1945. Se li concedí la llibertat definitiva el 16 de desembre de 1955.
Ortolà Font, Jacinto	Benissa / Gandia	13			Empresonat	Quan se li detingué tenia uns 17 anys. Segons el BOE de 1944 se li buscava per haver comés furt. El 19 de gener de 1945 s'informava que havia sigut ja capturat.
Ortolà Martin, Francisco	Benissa	41	Jornaler	UGT	Consell de Guerra	Fou condemnat a 30 anys de presó major. El traslladaren a la Presó Provincial de San Sebastian per a realitzar treballs forçosos. El 24 de juliol de 1944 se li commutà la pena a 20 anys de reclusió major.
Ortolà Ivars, Bernard	Benissa	20		CNT	Batalló de Treballadors	Presoner de guerra de l'Exèrcit rebel. Batalló de Treballadors 150 a Sant Miquel de Fluvià (Girona) al 8 d'agost de 1939. També consta destinat a Sigüenza (Guadalajara)
Ortuño Lloret, Bautista	La Nucia / Benissa	24	Picapedrer		Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de presó menor. Se li concedí l'indult el 14 de maig de 1948. El TRP el condemnà dos anys d'inhabilitació per confiscacions.
Pantaleón, Fernando			Mestre		Detingut	En un moment indeterminat de la postguerra es trobava detingut a Benissa i les autoritats del poble sol·licitaren a Madrid el seu trasllat per dificultats en la manutenció i per no existir a Benissa càrrecs contra aquest. No hi ha registre de què fos depurat o que se li realitzés un procés sumari.
Pascual Pastor, Vicente	Benitatxell (Alacant)	38	Mestre interí	UGT/FETE	Depuració	Confirmà el seu càrrec de mestre.
Pastor Reus, Miquel	Benissa	26	Camperol	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó menor. El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemnà a 2 anys d'inhabilitació.
Pedro Signes, Josefa			Estudiant del pla professional			Prengué possessió del càrrec el 24 d'octubre de 1938 de l'Escola mixta de Pedramala. No hi ha documentació depurativa
Perelló Tamarit, Francisco	Bunyol (València) / Benissa	57	Secretari de l'Ajuntament	PS/UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó menor. El 19 de novembre de 1942 se li concedí la llibertat condicional. El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemnà a 5 anys.

Pericás Gil, Mercedes			Auxiliar docent			Prengué possessió del càrrec d'auxiliar docent el 25 de setembre de 1938 en l'Escola graduada. No hi ha documentació depurativa
Piera Cuello, Josep	Benissa	32	Camperol	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 2 anys de presó menor. Se li concedí la llibertat atenuada el 8 de gener de 1940.
Pineda Fuster, Joan	Benissa / Ondara	47	Jornaler	CNT/UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó menor per haver ocultat al 1934 armes a sa casa i per ser president de la Comissió de Finques Confiscades. Se li concedí la presó atenuada el 16 de novembre de 1942 i la llibertat condicional el 28 d'abril de 1943. Se li aplicà la LRP.
Pineda Ribes, Joan	Benissa / Altea	46	Carabiner		Consell de guerra	Absolt.
Pineda Ribes, Pere	Benissa	23	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 8 anys i 1 dia de presó major. Destinat al 1r Batalló disciplinari i al batalló de treballadors núm. 10. Se li concedí la llibertat condicional i fou desterrat a Barcelona el 18 de setembre de 1941. Rebé el certificat de llibertat definitiva el 19 d'agost de 1947.
Pineda Roselló, Joan Bautista	Benissa	19			Batalló de Treballadors	Destinat al 204 Batalló de Treballadors, 2a Companyia a Osca, Aragó. Després va realitzar el servei militar obligatori en el Terç de Llevant d'Infanteria de Marina de l'Exèrcit Nacional a Cartagena. Des de març de 1940.
Portes Devesa, Fernando	Benissa o Alacant				Empresonat	Al llarg de 1944 estigué empresonat en el Reformatori d'Adults d'Alacant, Presó Provincial de Madrid. El 9 de maig de 1945 fou posat en llibertat i fixà la seua residència a Benissa.
Puig Giner, Francisco	Benissa	55	Comerciant	UGT	Consell de Guerra	Fou absolt.
Puig Tur, Jaume	Benissa / Gata de Gorgos	27	Picapedrer		Consell de Guerra	A l'octubre de 1939 estava empresonat a Dénia i figurava en una relació d'ex-caps, oficials i comissaris. Ingressà en la presó de Portaceli l'1 de desembre de 1939 i posteriorment a la d'Alcoi. El 9 d'abril de 1941 se li concedí la presó atenuada.
Puig Tur, Vicent	Benissa	23	Camperol	JSU	Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de presó major. El 27 de juny de 1941 fou enviat a Belchite (Saragossa) per a treballar en la seua reconstrucció. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys. El 12 de gener del 1952 se li va indultar segons el Decret del 9

						d'octubre del 1945.
Puigcerver Ivars, Josefa	Benissa	38	Mestressa de casa	PCE/UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 anys i 1 dia de presó major. Se li concedí la llibertat condicional el 2 de juny de 1941. El 4 de juny de 1945 Josefa reingressà a la presó en concepte d'arrestada amb l'objectiu de què complís 30 dies per ordre del governador civil.
Quiles Soriano, José	Villena / Benissa	42	Venedor ambulat	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de reclusió menor. Se li concedí la llibertat condicional el 22 de maig de 1943 i fou desterrat a Tortosa (Tarragona). Posteriorment se li autoritzà marxar a Pedreguer el 6 de desembre de 1945. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys. Obtingué la llibertat definitiva el 7 d'octubre de 1959.
Ramírez Palacios, Francisco	Benissa / Alacant	31	Perruquer		Consell de Guerra	Ingressà en el Reformatori d'Adults d'Alacant el 6 de setembre de 1939. Quedà en presó atenuada el 23 d'octubre de 1940.
Reig Fornés, Francisco	Benissa	28	Camperol		Empresonat	Ingressà en el Reformatori d'Adults d'Alacant el 19 de gener de 1943 i quedà en llibertat el 6 de maig de 1943 al inhibir-se la jurisdicció militar en favor de l'ordinària. Al 1945 fou enviat a Nanclares de la Oca (Àlava) per problemes amb la Fiscalia de Tasses.
Ribes Baidal, Esteban	Benissa				Camp de concentració	Marxà voluntari a files i ingressà en el Cos de Carabiners. A l'estiu de 1939 es trobava pres en un camp de concentració.
Ribes Bertomeu, Francisco	Benissa	28	Fuster	UR/PCE	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó menor. Fou traslladat a la Presó Provincial de Girona per a treballar en les obres de ponts i camins d'aquesta àrea. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys. Desterrat a Salt (Girona) al 1943. El TRP comprovà la seua insuficiència econòmica i el condemnà a 2 anys d'inhabilitació.
Ribes Bertomeu, Josep	Benissa	27			Camp de concentració	Fou voluntari en l'Exèrcit Popular de la República. Quan passà la frontera fou hospitalitzat a Lyon. Al tornar a Espanya estigué pres en un camp de concentració, possiblement a Tarragona.
Ribes Crespo, Josep	Benissa	28	Camperol		Camp de concentració	Fou conductor de camions de l'Exèrcit Popular de la República i estigué en el front de Catalunya. Al 1940 es trobava pres en un camp de concentració francès.
Ribes Giner, Francisco	Benissa	48	Camperol	UR	Consell de Guerra	Se li condemnà a 12 anys i 1 dia de presó menor. El 12 d'agost de 1940 se li concedí la presó atenuada. El 25 d'abril de 1940 sol·licità la revisió de condemna i li rebaixaren a

						3 anys de presó menor. Se li aplicà la LRP.
Ribes Ribes, Josep	Benissa	37	Camperol	DRA/UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 anys de presó menor. Se li concedí la llibertat condicional el 8 de gener de 1940.
Ripoll Llavador, Secundino	Benissa	49	Empleat	PRR/IR/UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 mesos i 1 dia de presó menor. Quan se li inicià el segon procés reingressà a la presó d'Alcoi el 8 de maig de 1943 des del depòsit municipal de Benissa. Quedà en presó atenuada el 28 de maig de 1943 i se li acabà absolt d'aquest segon procés. Se li aplicà la LRP.
Romero de Arcos, Maria del Carmen	La Coruña	41	Inspectora provisional de primer ensenyament d'Alacant		Depuració	El 2 d'octubre de 1939 es decidí mantenir-la en el seu càrrec.
Ronda Ivars, Buenaventura	Benissa	31	Xofer	JSU/UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 3 anys i 1 dia de presó menor. Se li concedí la llibertat condicional el 5 de gener de 1940.
Ronda Ivars, Francisco	Benissa	22	Operador cinematogràfic	UGT	Consell de Guerra	Fou condemnat a 1 any de presó menor. Se li concedí la presó atenuada el 22 d'abril de 1941. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945. Un informe de 1955 l'acusava de ser d'idees esquerranes abans de la guerra, ser milicià armat i haver comés diversos delictes.
Ronda Tro, Francisco	Benissa	24	Camperol	JSU	Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de reclusió menor. Se li concedí la llibertat condicional el 2 d'agost de 1943. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys.
Roselló Ferrer, Anacleto	Benissa	63	Mestre propietari	IR/FETE	Depuració	El 18 de desembre de 1939 es sentencià el seu trasllat dintre de la província, la prohibició de sol·licitar càrrecs vacants durant 2 anys i la inhabilitació per accedir a càrrecs directius i de confiança.
Roselló Pineda, Vicent	Benissa / Alacant	36	Forner	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 anys i 1 dia de presó menor per haver format part del Consejo de Administración de las Industrias Panaderas Socializadas com a vocal, per estar en diversos establiments que foren confiscats i per emportar-se bens i diners quan estava encarregat de les farines.

Roselló Tro, Francisco	Benissa				Informe negatiu	Fou soldat de l'Exèrcit Popular de la República. Fou qualificat com a desafecte al règim franquista.
Ruiz Fuster, José	Xàtiva (València)	47	Mestre propietari	FETE	Depuració	Confirmà el seu càrrec de mestre.
Ruiz Ruiz, Fernando					Se li cità a declarar al Jutjat Militar	Havia estat soldat de la 71 companyia de Guàrdies d'Assalt a Benissa. El Jutge Militar sol·licità informes, però les autoritats benisseres desconeixien de qui es tractava. Estava en parador desconegut.
Saiz Calabuig, Ángeles	Benissa / Villena	20	Mestressa de casa		Empresonada	Ingressà des del depòsit municipal de Villena a la presó de Monòver el 21 de febrer de 1941. El 12 de juliol de 1941 fou traslladada al Reformatori d'Adults d'Alacant.
Sala Borrell, Francisco	Benissa	54	Industrial	IR	Consell de Guerra	Fou condemnat a 12 anys de presó menor. A l'abril de 1940 se li envià a treballar com ebenista en l'Asil de les Hermanitas de los pobres. Se li concedí la presó atenuada el 9 d'agost de 1940. El 25 d'abril de 1940 se li commutà la pena a 3 anys de presó menor. El 30 de juliol de 1940 se li concedí la commutació de la pena per 1 any i 6 mesos de presó menor. Se li aplicà la LRP.
Sala Sala, Félix	Benissa	24	Xofer	JSU	Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de reclusió menor. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant dos anys.
Sánchez Carro, Júlia	Benissa				Denunciada	A l'abril de 1940 la Direcció General de Seguretat traslladà al Governador Civil d'Alacant una denúncia contra ella qui passà l'assumpte a l'Auditor de Guerra.
Santacreu Ronda, Salvador ⁸⁵⁴	Benissa	55	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Fou condemnat a 12 anys i 1 dia de presó menor. Complí treballs forçosos segurament a l'àrea de Belchite (Saragossa) i per això se li redimiren 502 dies. El 6 de desembre de 1942 se li concedí la llibertat condicional. Inhabilitat per accedir a càrrecs durant cinc anys.
Sendra Ivars, Pere	Benissa	32	Camperol	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 2 anys de presó menor. Sortí en llibertat condicional el 8 de gener de 1940.
Soliveres	Benissa	28	Paleta	JSU/UGT	Exiliat	Marxà al front i fou ferit en combat al gener de 1937, motiu pel qual se li declarà inútil.

⁸⁵⁴ En <https://archivodemocracia.ua.es/> apareix un ciutadà anomenat Ronda Santacreu, Salvador, però per les dades aportades es refereix en realitat a Santacreu Ronda, Salvador, havent una confusió en l'ordre dels cognoms.

Bertomeu, Josep						Marxà exiliat en el Stanbrook. Entre abril i desembre de 1939 estigué internat en el camp de concentració de Boutlélis. Residí a Alger i França durant la dictadura franquista.
Tent Vives, Vicent	Benissa	21			Batalló de Treballadors	Presoner de guerra de l'Exèrcit rebel. Estava en el Batalló de Treballadors 130 a Peñarroya (Còrdova). Consta la seua mort el 13 de gener de 1941, mentre continuava en el Batalló de Treballadors.
Torres López, Ana María			Interina			Prengué possessió del càrrec d'interina el 5 de desembre de 1936 a l'Escola mixta de Lleus. No hi ha documentació depurativa.
Tro Cabrera, Vicent	Benissa	62	Jornaler	UGT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 6 mesos i 1 dia de presó menor. Fou posat en llibertat el 13 d'abril de 1940 quan complí condemna. El 9 d'abril del 1940 es remetí sentència Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques. Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Tur Crespo, Josep	Benissa	31	Camperol	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de reclusió menor. Per ordre del TRP de València se li incoà a Alacant un expedient de responsabilitats polítiques al setembre de 1939. El 18 de juny de 1941 se li commutà la pena a 13 anys de presó menor. El 9 de juny de 1941 la comissió provincial d'examen de penes d'Alacant li rebaixà de 20 anys i 1 dia a 13 anys. Obtingué la llibertat condicional el 9 de febrer de 1943 amb desterrament a Puçol, i a partir del 19 de març de 1946 es traslladà a Calp. Obtingué la llibertat definitiva el 6 de maig de 1952.
Vengut Crespo, Joaquin	Benissa	29	Ebenista	CNT	Consell de Guerra	Se li condemnà a 30 anys de presó major. Realitzà treballs forçosos en la reconstrucció de la ciutat de Potes (Cantabria) des del 15 de desembre de 1942 fins una data anterior al 17 d'abril de 1944. El 17 d'abril de 1944 se li concedí la llibertat condicional. Se li aplicà la LRP.
Vengut Crespo, Joan	Benissa	34	Camperol		Consell de Guerra	Se li condemnà a 20 anys de presó. Fou alliberat el 26 de maig de 1943 i desterrat a Simat de la Vallidigna (València). Formava part de la llista d'alliberats condicionals dependents de la Junta Local que residien a Benissa el 8 de novembre de 1945.
Vicedo Bou, Júlia	Agost (Alacant)	36	Mestra propietària	FETE	Depuració	El 23 de desembre de 1939 se la mantingué en el seu càrrec però se la inhabilità per accedir a càrrecs directius i de confiança.

Carta I

Renúncia del secretari de la Societat de Camperols de Benissa⁸⁵⁵

Transcripció de la carta manuscrita del secretari de la Societat de Camperols adscrita al Partit Comunista, Joan Crespo Bañuls a Guardiola, el seu superior a Alacant el 17 de maig de 1938:

Camarada Guardiola. Estimado Camarada.

Comprendiendo el interés que tienes por el movimiento cooperativo creo que no te informé bien, pues verbalmente yo casi nunca puedo informarte bien primero por la poca facilidad en que me expreso en castellano y segundo porque siempre te veo muy atareado y por último que después del incidente que me ocurrió, siempre me falta autoridad ante ti.

Debo decirte quien era yo antes de fundar la Sociedad porque creo que debes saberlo: pues antes del movimiento a mi no me conocía nadie en Benisa. Siempre he vivido en el campo a 5 kilómetros del pueblo y en nada me había mesclado [sic]: era amigo de algunos elementos de derecha porque me faltaba la salud y no podía yo ganarme un jornal cavando y estos hombres me daban un medio que todas las semanas en un par de meses podía yo ganarme una pequeña cantidad que me permitía poder pasar el resto del año en la propiedad de mi padre; pero yo no podía soportar aquel yugo. Siempre propagaba las izquierdas hasta que llegó el mitin de Azaña en Madrid el 20 de octubre del 35 en que entusiasmado decidí [sic] ir, luego después de las elecciones cuando empezaron algunos elementos a propagar el fa[s]cismo y querer afiliarse en su partido a hombres ignorantes fue cuando expresé una propaganda contra el fa[s]cismo que nadie en Benisa se atrevió a hacerlo. Yo iba de casa en casa donde yo sabía aquellos hacían pre[n]sa y persuadía a los hombres para que se pusieran en contra de aquello. Esto [h]izo que me [h]iciera ya algo popular en la partida donde vivo. Luego el día que estalló el movimiento en una fiesta que había mucha gente organicé y orienté a todos los hombres para que inmediatamente se fueran todos al pueblo a ponerse a disposición de las autoridades y de las sociedades y yo con ellos. Todo esto se puede comprobar y después de todo esto tu juzgame y [?] también si era justo que me llevaran a la cárcel, por esto viste al Radio Comunista de esta defenderme que aquellos compañeros no me habían conocido nunca pero conocían mis actos por eso defendían a mis actos, no a mí. Todo esto ya hace tiempo que quería explicártelo pero por no molestarte y porque esperaba terminar mi obra. Ahora te explicaré como trabajé en la sociedad y como interpreté mi deber. Cuando fundamos la Sociedad de Campesinos yo no era del Partido pero compañeros del Partido habían legalizado los estatutos. No pensé nunca que podía ser tan importante el trabajo que iba a realizar. Una vez que ya era del Partido escuché al Camarada Alemañ y comprendí el sacrificio que debía imponerse el que quisiera ser comunista y lo acepté gustoso. Más tarde me di

⁸⁵⁵ CDMH, PS Alicante, lligall 117/3, 114 i 123.

cuenta de que era imposible llevar adelante en Benisa la Sociedad de Campesinos pero me sentía comunista y debía hacer lo que no se puede hacer.

Se presentaban algunos choques entra la U.G.T. y nadie los podía evitar pero yo los evitaba con perjuicio para nosotros casi siempre, pero la sociedad progresaba. Luego comprendí que había que crear la Cooperativa y se creó. Hora que yo solo me creí el deber de crearla pero de orientarla lo creía deber vuestro porque mi capacidad no lo permitía.

Después debía hacerse la fusión, otra tarea difícil pero la llevé a cabo felizmente. Todos estos trabajos si [h]ubiera tenido colaboradores no hubiera sido tan pesado pero en cuanto a organizar no tenía colaboradores de ninguna clase, en los asuntos comerciales también me sucedía lo mismo, tenía que afrontarlos yo aunque siempre salía perjudicado pues siempre tenía que trabajar a base de la buena fe. Pero en esto me ha sido más fácil encontrar colaboradores. Hoy día ya parece que se van desarrollando regularmente y ya me voy desprendiendo de ellos, sin que se note ni falta.

Cuando era Sociedad de Campesinos creía que al crear la Cooperativa habría terminado mi trabajo. Luego me convencí que no. Cuando vino lo de la fusión me pasaba lo mismo, y ahora veo que aún me falta una cosa: la fusión de las cooperativas. Esto es lo que siento no poder realizar porque temo no resulte bien. Sin estar yo, pues ahora se está haciendo una propaganda de Cooperativa y parece que están cazando socios, y los compañeros que dijo [sic] no saben encausar más que los asuntos a base de repetir géneros y esto no basta, hay que hacer que el campesino vaya a la Cooperativa con géneros y sin géneros, hay que hacerlos sembrar sin abonos y sin semillas. En fin, hay que conocer bien al campesino para que rinda y se organice. Y conociéndole y teniendo para él una paciencia muy grande se obtiene de él todo lo que se quiere. Yo me he fijado como tratabas tu en la Federación y del mismo modo y un poco más todavía los he tratado yo por esto sienten tanto que me vaya.

Los compañeros que me dejo en la Directiva son el Presidente y [?] comunistas, o sea, afiliados al partido que no es lo mismo. El tesorero y otro vocal de Izquierda Republicana. Los últimos son los que [h]an de llevar todo el control de la cooperativa por esto es que no pueden tener el interés [?] aunque tengo bastante confianza en ellos. Ni tengo ninguna duda únicamente falta de interés en organizar pues ahora en cuanto esta nuestra Cooperativa en condiciones de aumentar socios.

Este pueblo siempre [h]a padecido este mal de falta de interés en las cosas. A Benisa se le califica de pueblo de derechas y no lo es, es que no ha [h]abido nunca un partido de izquierdas organizado.

Ahora voy a explicarte porque quiero pasar a conductor de automóviles, ósea, al [?] del Frau. Primero porque sé que en fortificaciones no podré soportar el trabajo y mucho menos el tener que dormir y comer del modo que en regla general lo hace el trabajador del campo, a causa de mi salud pues yo sé que si sufriera un reconocimiento

médico me darían por inútil pero esto no lo quiero yo. Yo quiero hacer algo por la g[u]erra, algo que pueda desempeñar. Y segundo, porque me figuro que yendo con los camiones me sería más fácil pasar por aquí alguna vez y ver como marcha esto, no solamente Benisa si no otras cooperativas y que está [h]aciendo mucha falta orientarlas a esto debéis de ampliar todos los medios a vuestros alcances.

Si quieres interesarte algo por mi en esto de lo militar que yo te lo pido hagas lo que puedas para ello te mando los datos que pudieran hacer falta: el carnet de chofer que tengo fue expedido el 22 de junio de 1926 n° 4100 y n° del permiso 3752. Mi nombre Juan Crespo Bañuls, natural de Berard, provincia de Argel, África.

Necesito saber si puede ser pronto, pues tendría que hacer unas nuevas prácticas antes del examen pues hace ya algunos años que no lo he practicado.

Y no queriéndote molestar más te doy las gracias anticipadas.

Cordiales saludos comunistas.

J. Crespo

Carta II

Acomiadament del cap del regiment de Flechas Negras després de l'ocupació franquista de Benissa ⁸⁵⁶

Carta d'acomiadament redactada pel coronel Ezequiel Nuñez qui estava a càrrec del regiment de Flechas Negras el 17 de juliol de 1939 dirigida al cap de Falange de Benissa pel tracte rebut:

Como jefe de las fuerzas militares que han convivido con vosotros en este pueblo de Benisa, ruego te hagas interprete del agradecimiento del regimiento 1º de "Flechas Negras" cerca de todos los camaradas de Benisa, por las atenciones recibidas como representantes de un Ejército que supo organizarse en plena guerra y que con la ayuda de Dios, y conducido de modo insuperable por nuestro Providencial Caudillo, salvó la civilización occidental poniendo la planta sobre la cabeza del marxismo.

Pero el marxismo aún no ha muerto en el mundo, y dentro de nuestras fronteras hay enemigo agazapado que, adaptándose a las nuevas fórmulas, enmascarándose, no acepta los nuevos modos, y en la sombra trabaja por corroer el edificio grandioso de la España Nacional-Sindicalista que queremos construir, valiéndose para ello de resistencias que hay que destruir sin compasión, de frases al oído que traigan el recelo de gentes unas veces ignorantes y otras sencillas: del mal humor de aquellos que, estando dispuestos a darlo todo por salvar la vida, ahora creen que la revolución debe consistir en volverles a colocar en sus privilegiadas posiciones, o poder servirse del desheredado de la fortuna como escabel para trepar a las mayores cimas de la molicie, y nunca como leal colaborador y hermano muy querido. Muchas son las formas de que el enemigo ha de valerse para hacer estéril el esfuerzo del Ejército, difícil muchas veces de descubrirlo, y por eso hay que estar constantemente en centinela con ojo avizor.

España ha sabido siempre derrotar al enemigo que osó meterse dentro de sus fronteras; pero si hasta ahora domeñó el enemigo en campo abierto, perdió siempre la paz. ¡Esto es lo que hay que evitar siempre a todo trance!

Nuestro Ejército que derrochó valor en el campo de batalla, y nuestra mejor juventud que hace hoy guardia sobre los luceros, espera de vosotros, que todos los camaradas emulen su valor en la paz, siendo cortos de palabras y largos de obras.

Mucho os agradecen los Flechas Negras las fiestas que celebráis en su honor; pero el verdadero homenaje que os agradecerán con toda el alma, es el que tenéis que realizar incorporando de verdad todo Benisa a la Revolución [sic] Nacional Sindicalista, atacando con heroísmo a pecho descubierto todas las malas artes de antigua política, desenmascarando egoístas e hipócritas, evitando comentarios propios

⁸⁵⁶ AMB, 20 de maig i 17 de juliol de 1939, Correspondència i circulars de FET i de les JONS. Caixa 157.

de mujerzuelas, y no permitiendo nada por pequeño que sea que no lleve el sello del nuevo estilo.

Esto sí que será un grandioso acto de adhesión a los que llevan por lema “Agredir para vencer” y al Ejército en ellos representado. Como esperamos que así lo haréis, gracias, muchas gracias camarada de Benisa.

Carta III

Carta d'una parella durant l'empresonament del nuvi⁸⁵⁷

Carta enviada per Vicenta Ribes a Francisco Llopis Ivars el 14 de novembre de 1939 al camp de concentració de Dénia on es trobava reclòs. En ella Vicenta començava expressant que la seua major alegria seria quan la seua carta li aplegués a les mans i que estigués en perfecte estat de salut junt amb son pare i el seu cosí. A continuació es mostrava angoixada per no haver rebut carta de com es trobaven ja que volia saber si havia rebut la roba i tot el que se li havia enviat, entre ells dos puros per què se'ls fumaren. Vicenta es lamentava de no haver-li pogut contestar a les dues cartes anteriors perquè tenia molta feina ajudant a la seua cunyada Maria a netejar casa perquè anaven a traslladar-se a viure al poble. A més la seua germana Pepita havia estat malalta tres dies i els havia passat al llit, si bé en el moment d'escriure la carta ja es trobava bé i menjava amb normalitat. De igual manera, li expressava les ganes que tenia Pepita de veure a Francisco i que segurament aquesta se n'aniria prompte a València, però que abans passaria a veure'l. A partir d'aquest moment, la carta deixa de referir-se a terceres persones per centrar-se en la relació entre Vicenta i Francisco. Així doncs li expressava que:

Francisco: no puedes imaginarte con la tristeza que me vine el jueves de esa, de ver que no pude entrar a verte, con el ansia que estaba [sic] esperando yo que llegara la hora de la entrada para poder hablar un rrato [sic] personalmente contigo pero me salió todo lo contrario: yo con las ganas que tenía de poder estar muy cerca de ti hablando cara a cara (ello para decirte nada de mal sino para hablar de nuestras cosas) y ver que no lo pude conseguir me fuere de muy mal humor y luego se lo cargavan [sic] todo, o sea todo aquel que me decía algo que a mi no me parecía bien. Y lo sentí más aún, porque si os trasladavan [sic] de ahy [sic] como decían: porque pensaba que si os trasladavan [sic] no sé cuándo volvería a verte. Pues estando ay [sic] voy algunas veces a verte, pero si os trasladan, me será más difícil ir. Así que entre unas cosas y otras estaba [sic] muy triste y estoy todavía. Pero como me han dicho de que si ya no saldréis de ahy [sic] estoy un poco más contenta. Ya me dirás si tu sabes alguna cosa. Mi gusto sería ir al jueves pero no puede [sic] ir. Si tubierais [sic] que salir de ay hantes hiria [sic] yo. Y si no os vais tan pronto como pueda hiré [sic].

Francisco: me dices en la carta que me escribisteis el día tres (la cual yo no te la contesté porque tenía que ir), que tuvisteis mucha alegría al recibir las fotos, y más aún al ver la dedicatoria. Eso tu no [lo] esperavas ¿verda? [sic] ni la otra foto tampoco. Eso lo hice para que te des cuenta que también tienes demostraciones. Ahora que no se si sabrás apreciarlas.

⁸⁵⁷ Arxiu privat de la família de Francisco Llopis Ivars.

Referente a lo que me dices que no quieres que te vuelva a decir más que tu no te alegras de verme, pues ya no te lo volveré a decir. Pero tu bien sabes que si te he dicho eso algunas veces [h]a sido por que tu antes fuese en broma o como fuese tu me lo digistes [sic] a mi. Y de lo que me dices de que no hay ningún novio de hoy en día que haya [h]echo lo que tu has [h]echo por más y dices que a ti te pasa como aquel de la fábrica que hizo mucho bien y luego se lo pagaron muy mal. Pues yo a ti no creo pagártelo de esa forma. Yo reconozco el bien y reconozco el mal y de la misma forma que lo reconozco lo ¿hago? Lo que a mí me pasa, lo que le pasó aquel otro. Que por mucho que agradezca el bien que se hacen no lo demuestran a veces, por temor [h]a equivocarme [sic], hasta que por fin que llega un día que dice ¡Todo [h]a sido cierto! No me [he] equivocado [sic] de nada. Y entonces le pasa todo el bien que le han [h]echo.

Me preguntas en tu última carta si me acuerdo mucho de ti y si te quiero lo mismo que antes. Pues a mi me parece que esto no es menester que yo te lo diga: pues tu te lo debes de notar: al menos yo creo que enserio te quiero. Y acordarme de cada día te tengo más en mi memoria. Así que ya lo sabes. Y de todo lo que me dices más ya no puedo contestarte nada.

De lo que me dices que tienes ganas de que vaya para que te diga ya de una vez todo lo que quiero decirte porque así tu sufres mucho pensando si querré decirte esto o lo otro. Pues tu no padezcas por eso, yo tengo mucho que decirte pero cuando voy ahí tu ya sabes lo que pasa que tantas cosas que queremos decir como tenemos tan poco tiempo no podemos decir nada.

En la part final de la carta li informava que la seua germana María segurament es casaria per nadal y que tota la seua família li enviava records a ell, al seu oncle i cosí, y tu recibes el más sincero cariño de esta que no te olvida. Per últim li demanava perdó per la mala escriptura.

Carta IV

Aval a un presoner republicà⁸⁵⁸

Carta escrita pel professor Bartomeu Cabrera Bertomeu en defensa del socialista processat Jaume Bertomeu Izquierdo el 19 de setembre de 1940:

Quiero hacer una defensa del recluso Jaime Bertomeu (a) El Fiel, natural de Benisa (Alicante) y cuya causa se verá uno de estos días en Alicante, pero no una defensa no por el agradecimiento a que soy debido así como toda mi familia, sino una defensa movido por un espíritu de justicia que es lo que debe mover a todo aquel que se considere identificado con la nueva España. Jaime, El Fiel es un hombre a quien yo sin escrúpulo ninguno consideraría con el Glorioso Movimiento Nacional y a la Nueva España de Franco. La primera condición entender [?] debe tener toda persona afecta a la Nueva España es la de justicia. Concretaré que el citado Jaime El Fiel es una de las personas más justas qu[e] he considerado en mi vida pero de un ideal errado. Yo no niego que la principal acusación que hay contra él es haber hablado demasiado; pero ese defecto lo tenemos muchos y en él era [conocido] precisamente a su espíritu de justicia aunque como dije antes, con ideales equivocados. Nunca olvidaré la frase que pronunció en cierta ocasión ante un difunto, “[la muerte es] la única verdadera justicia en la vida; aquí todos somos iguales”. ¿Qué demuestran estas palabras sino el espíritu de este hombre que estaba inflamado de la más rigurosa [forma de] proceder? ¿No estaba de acuerdo con sus palabras? Casi todos los diligentes que hemos visto que se aprovechaban de la situación en beneficio de sus hogares; en cambio a este hombre en muchísimas ocasiones vi yo que le faltaba lo necesario para el sustento de su familia, y hoy mismo están casi en la miseria, prueba evidente de su rectitud providencia en arreglo a sus ideas. El hombre que tiene unos ideales y que en el obrar vive de acuerdo con ello es digno de admiración. Jaime el Fiel me ha parecido siempre un hombre digno de admiración pero un [?]cado. Estoy seguro que a estas horas, ante la visión de la conducta de los dirigentes rojos a todas luces indignas, habrá abierto los ojos de su alma y creerán en la verdadera justicia, que es la de nuestro invicto caudillo. Al principio apunté que quería hacer estas indicaciones movido por un espíritu de justicia y no de agradecimiento, pero no estará de más que haga algunas declaraciones sobre lo que hizo en favor de mi mujer [y] de una religiosa que vivía en su compañía [...]. Estas y otras muchas cosas podría decir del buen corazón de éste muchacho, que fue más que un infeliz [sic, infeliz] que hacía lo que otros le mandaban sin aprovecharse lo mínimo de la situación. Por eso yo pido a ese digno Tribunal, la mayor clemencia posible por éste su único delito a mi entender, ha sido el haber hablado demasiado aunque sin consecuencias de ninguna clase, de lo que soy testigo [...].

⁸⁵⁸ AGHD, sumari 5943, caixa 15834/3, 64v.r.

Si desitja aportar informació, fotografies o documents li preguem que ho faça a través del següent e-mail:

benissaguerracivil@gmail.com

